ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

DÁVID MIHALY JÁNOS
KEZDIVÁSARHELY.

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

Harmadik évfolyam.

SZAMOSÚJVÁRTT,
TODORÁN ENDRE „AURORA“ KÖNYVNYOMDÁJA.
1889.

Az „Armenia“ eddigi dolgozótársai.

Dr. Ákontz Károly (Kolozsvár).
Ávedik Lukács (Erzsébetváros).
Bárány Lukács (Szamosújvár).
Cselingerián Jakab (Budapest).
Csiky Lukács (Simferopol).
Csontosi János (Budapest).
Duha Dávid (Újvidék).
Dr. Erődi Béla (Kolozsvár).
Dr. Esterházy Sándor (Kolozsvár.).
Esztegár Gergely (Szamosújvár).
Esztegár László (Budapest).
Fáraó Simon (Csikszépviz).
Fogalyán Tivadar (Budapest).
Dr. Gopcsa László (Budapest).
Govrik Gergely (Szamosújvár)
† *Dr. Hanusz János* (Bécs).
Harmath Lujza (Moson, u. p. Nyárád-Szereda).
Dr. Herrmann Antal (Budapest).
Höke Lajos (Kaposvár).
Karácsonyi Károly (Szamosújvár).
Kritsa Klára (Gyergyó-Sz.-Miklós).
Markovich Jakab (Erzsébetváros),
Dr. Mártonfi Lajos (Szamosújvár).
Moldován Gergely (Kolozsvár).
Dr. Molnár Antal (Budapest).
Novák Antal (Szamosújvár).
Dr. Pátrubány Lukács (Budapest).
Sándor József (Kolozsvár).
Simay Gergely (Szamosújvár).
Dr. Simay Gyula (Budapest).
Dr. Simay János (Budapest.)
Szongott Kristóf (Szamosújvár).
Szongott Margit (Maros-Vásárhely).
Torma Zsófia (Szászváros).
Törős Tivadar (Arad).
Dr. Turcsáné Placsintár Gizela (Kolozsvár).
Dr. Turcsa János (Kolozsvár).
Turcsa Mihály (Bécs).
Tutsek Anna (Kolozsvár).
Veszely Károly (Borbánd, u. p. Gyulafehérvár).

TARTALOM.

Főczikkek.

Ávedik Lukács, Történeti okiratok az erzsébetvárosi levéltárból . . 57, 87, 152, 183, 358, 393
" " Az örmény keresztény védharcza . 234, 293
" " A lembergi örmény kath. egyházmegye naplójából 315
Cselingárián Jakab, Az örmény házasság 54, 69
" " Miért házasóknak az örmények Keleten korábban? 378
Csontosi János, Egy hamisitott Corvin-codex a müncheni könyvpiaczon . . 272, 321, 351, 381
Esztegár Gergely, Az örmények téritő apostolának ereklyéi 217
Esztegár László, Az örmény irodalom fénykora . . 83
" " Az örmény irodalom hanyatlási kora 114
" " Az 1889. évi E. M. K. E. — gyűlés székhelye (Szamosújvár) 279
Dr. Erödi Béla, Az örmény nőnevek eredetéről . 369
Fáraó Simon, Az emberi nem bölcsője 236, 268
Fogalyán Tivadar, Az örmények kereskedelmi viszonyai Magyarországon a XVII. és XVIII. században 36, 140
Dr. Gopcsa László, Örmény házasság 112
" " " Újabb jelenség az örmény paedagogiai irodalomban 181
" " " Erdélyi örmény közmondások . . . 283
Govrik Gergely, Örmények Hollandiában . 76, 123, 150, 186
Harmath Lujza, Örmény népköltészet 97
" " Náhápet leánya 317
Karátsonyi Károly, Egy lap Armenia történetéből . . 133
Kritsa Klára, Még egy örmény étlap 326
Markovich Jakab, II. Tigrán 24, 49, 79, 117, 143, 174
" " Ártávázd 239
" " Ársám király 289
" " Ábgár 327, 345, 388
Dr. Molnár Antal, Keresztelő szent János az örmény egyházban 15
" " " Szamosújvár első választott tisztikara 33

Dr Molnár Antal, Az örmény jog 65, 103, 130, 168
Az örmény nyelv alakulásáról 204, 231, 305
Üdv a E. M. K. E.-nek! 257
Az örmények Ispahanban 337, 371
Sándor József, Út 260
Simay Gergely, Országgyűlési beszéd az erdélyi örm. kath. egyház ügyében 12
Dr. Simay János, A szép királyné regéje 39
„ „ „ Armenia (költemény) 68
„ „ „ Utazás képzeletben 121
„ „ „ »Krisztosz hárjáv« (költemény) 129
„ „ „ San-Lazzaro (költemény) 261
Szongott Kristóf, Szamosújvár képviselői a koronázási országgyűlésen 1
„ „ Új-év 18
„ „ Örmény emlékek Romániában 44
„ „ Mennyi örmény tanuló van a külföldön 58
„ „ Nyilatkozat az örményekről 89
„ „ Örmény házasság 106
„ „ Az olasz királyné Szent-Lázár szigetén 136
„ „ Conipeare tanár Ecsmiádzinben 172
„ „ Szent Szárkisz ünnepe 188
„ „ Tanügy Török-Örményországban 245
„ „ Örményországi élet 284, 340
„ „ Örmény és latin feliratok Szamosújvártt 308
„ „ Az örmény nő 357
Szongott Margit, Az örmény konyha 213
Torma Zsófia, Az örmény nép európai származása 210
Törös Tivadar, Czetz tábornok 161
Tutsek Anna, Egy ortodox patriarkha 74

*

Levél a szerkesztőhöz 52
A király szava a nemzethez a 65. lap előtt
Emke közgyűlés 148
Lukácsi Kristóf hátrahagyott irataiból: A kereszténység elterjedése Örményországban 193, 225, 262
Két rögtönzött remek beszéd 207, 225
Fogadtatás a szultánnál 249
Az erzsébetvárosi biró és communitas memoralisa 296
Nemzeti ünnep 330
Gábrus Zakhar hátrahagyott kézirataiból: A »Szózat« örményül 343
Eredeti örmény szótalányok 361

Kisebb közlemények.

A bécsi mechitháristákról 362
A kalocsai jubileumhoz 362
A keleti népélet ismertetője 91
A koronás költő 299
A maria-celli kegyhely 189
A néprajzi társaságból 395
A néprajzi társaság megalakulása 91
A patriarkha esküje 157
A perzsa sah körútja 60
A pétervári örmény egyházak 92
Apróságok az elhunyt királyfiról 90
Az ecsmiádzini akademia 220
Az orosz-örmény népiskolák 189
Az örmény nőnevek 300
Az örményországi püspöki kar felirata 124
Az örményországi zárdák 252
Az örménység jövője 28
Buzgó vallásosság 333
Cyprus régiségei 300
Dádián pasa 156
Erdély uniója és az örmények 299
Helynevek magyarázata 28
Hogy misézik egy örmény bibornok 333
Külön felirat a lembergi érsektől 125
Magyarországi néprajzi társaság 59
IV. Murád szultán és az edessai örmény 28
Oroszország és a szlávok 29
Országgyűlési tudósitás 28
Örmény népbabonák 252
Örmény tanulók Svájczban 362
Szent-Gergely, a »Világositó« 220
Templomi hangszerek 396

Irodalom és művészet.

A hires Bodenstedt F. legújabb munkája 221
A Lazarus és Steinthal Zeitschriftje 221
A londoni örmény lap 61
A perzsa sah arczképe 386
A szinművészet köréből 126
A szultán örmény épitésze 396
A vidéki szinészet történetéhez 253
Az első magyar iránydráma 190
Az orientalisták congresszusa 363
Az örmény nemzeti jogrendszer 29
Az örmény sajtó Amerikában 30
Ádámeán, a szinművész 61
Ájvázovszky képei 30
»Biographisches Orientalisten-Lexicon« 190
Csuchádsián hangversenye 253

Egy franczia eredetű armenista 159
Egy kiváló orvosi értekezés 221
Egy örmény eredetű angol költő 300
Épitészeti műszavak . . 93
Két művész festménye . 93
Magyar-örmény festőművész 93
Nemzeti szintársulat . . . 364
Örmény festőművész a párisi világtárlaton 301
Örmény operette 364
Örmény szinészek Teheranban 334
Pátkánián költeménye . . 158
Pázmádsán műve a czigányokról 127
Rodosto hajdan és most . 334
Sálámeán Nerszesz . . . 397
Szurenián zeneművei . . 158
Török népmesék 59
Új örmény lap 130

Közgazdasági élet.

A dohánytermelés . . . 157
A keleti árú-forgalom . . 30
A keleti piaczok tanulmányozása 128
A megjavult finncziák . 62
A szőlőrovar kiirtása . . . 335
A termés Kis-Ázsiában . 366
A török udvar civilistája 222
Az erdélyi ipar érdekében 62
Az ismid-angorai vasút 94
Az osztrák-magyar-török posta-egyezmény . . . 31
Az örmény leányok ipartanműhelye 397
Ágop pasa reformjai . . 127
Előmunkálati engedély . 157
Felolvasás a keleti kereskedelemről 397
Gyapjúkereskedés Persia- és Kaukasiában 254
Kaukazusi kiállitás . . . 365
Kereskedelmi ügynökök . 94
Kereskedelmi viszonyok Persiában 301
Magyar kereskedelmi utazók 301
Magyarország és a Kelet . 94
Növénytenyésztés . . . 191
Új viczinális vasút . . . 157
Vaspálya tervezet . . . 335
Világkiállitási arany-érem . 366

Mi újság az örmény világban.

A czár köszönete . . . 96
A fejedelem-anya látogatása 223
A festő ajándéka . . . 64
A hadvezér temetése . . 96
A katholicismus Albaniában 128
A keleti egyházból 160
A kholera járvány 368
A költő apja 255
A külföldi lapokból . . . 336
Alkalmi kitüntetések . . 398
Angol protekczió 336
A manchesteri örmény kolónia 398
A »Mèság« szerkesztője Párisban 303
A német császár látogatása 368
A patriarkha kisérete . . 64
A párisi örmény tanulók . 224
A perzsa sah ajándéka . 302
A perzsa uralkodó örmény földön 255
A sah Ecsmiádzinben . . 366
A skutarii tüzvész . . . 400
A »Standart« tudósitása . 303
A szultán ajándéka . . . 128
A szultán nyilatkozata . 159
A szultán tilalma . . . 32
A teheráni udvari orvos . 400
A tirnovai erődök . . . 64
Az Ararát csucsán . . . 400

Az ecsmiádzini akademia vesztesége 304
Az orosz csapatmozgalmak 32
Az örmény nemzetgyűlés 224
Dádián Konstantin örmény herczeg 224
Egy elmaradt jubileum . 368
Egy nem közönséges jótevő 304
Egy széphangú énekes . 192
Erzerum főkormányzója . 128
Franczia-örmény hirlap . 303
Gazdag szinész 192
Glastone és a bulgáriai örmények 400
Gyász a magyar trónörökösért . . . . , . . . 95
Hallatlan dolgok 255
Hovhánneszián Bodenstedtnek 223
Igazságot kereső panaszlók 255
Jághubián orosz államtitkár 303
Kézirat kutató 304
Kitüntetett örmények . . 64
Közigazgatási reformok . 367
Kurdok betörése . . . 128
Lakodalom után 160
Láva alá temetett helység 399
VI. Leo sirjánál 304
Lorisz Melikov meghalt . 62
Mákár katholikosz Tiflisben 31
Miniszteri jubileum . . . 32
Nemzetközi egyesület . . 192
Nemzeti iskolák Törökországban 191
Neriman khan 302
Nyugtalanság Keleten . . 368
Örmények az osztrák képviselőházban 96
Örmény a művészet szolgálatában 304
Örmény feltalálók . . . 399
Örmény geografus . . . 303
Örmény herczeg a kiállitáson 256
Párisban végzett orvosok . 192
Régi templom . . . . , . 192
Rövid hirek . . 224, 256, 304
Sz.-Gárábed temploma Skutáriban . . . . , 160
Téves irányú mozgalom . 32
Török-örmény diplomata . 336
Váhán efendi kineveztetése 368

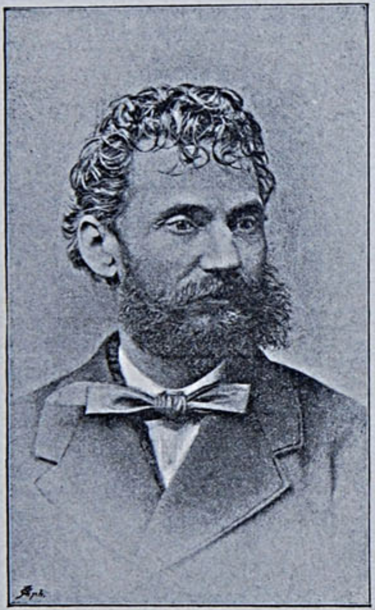

GAJZÁGÓ SALAMON.

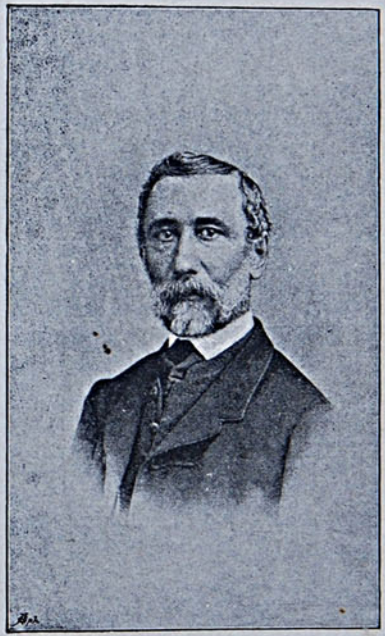

SIMAY GERGELY.

Szamosújvár képviselői a koronázási országgyűlésen.

Nagy idők hazafias küzdelmeinek tevékeny résztvevő tanúja volt a magyar nemzet közelmúltjának legfontosabb korszakaiban ama két érdemteljes férfiú, kiknek arczképeit e folyóirat jelen füzetének élén veszi a szives olvasó.

Minketten már 1848—49-ben bevésték a hon legjobbjai körében tisztelettel említett neveiket a nemzeti lét korszak-alkotó újjászületésének maradandó évkönyvébe.

És midőn — évek múlva — egy szomorú korszak letüntével a nemzet és királya feledve a múlt gyász emlékeit, az 1867-iki, ősi fénynyel megült koronázásban szentesíték őszinte kiegyezésüket, — e két jeles férfiút újra ott találjuk az ünneplő ország szivében, — oldalán a »haza bölcsének;« méltólag képviselve a hű magyar várost, melyet a Szamos völgyén két század előtt örmény menekültek alkotának....

Lássuk tehát rövid életrajzát mindkét jelesünknek, kiket az együtt vivott alkotmányküzdelmek és a régi barátság kettős köteléke fűzött egymáshoz!...

* * *

Gajzágó Salamon, a magyar királyi állami számvevőszék nagyérdemű elnöke, erdélyi örmény polgári családból származott; atyja Gajzágó Lukács és anyja Gál Terézia volt. A jómódú szülők az ősi anyavárosból: Szamosújvárról Túrpásztóra, a mai Jász-Nagy-Kún-Szolnok megyébe költöztek 1815-ben. Itt született Salamon fiok is 1830. február 2-án. A derék földbirtokos családját a Gondviselés tizennyolcz gyermekkel áldotta meg, kik közül ma már csak haton vannak életben; köztük négy férfi- és két nőtestvér.

Gajzágó Salamon a népiskola osztályait Szamosújvártt tanulta a közoktatás terén oly sok érdemet szerzett jeles néptanitónk: Gábrus Zachar vezetése mellett. Már kora gyermek-éveiben kitünt tehetsége és élénk felfogása; a gymnasiumot Szolnokon és Pesten, a jogot pedig Pozsonyban tanulta. A kitünő tanuló kedvencze volt tanárainak, kik közül különösen Horváth István nagy befolyást gyakorolt reá történelmi előadásaival.

Alig került ki az iskola falai közül, máris ott találjuk Magyarország legelső közlekedési minisztere: gróf Széchenyi István oldala mellett; patvarista volt a »legnagyobb magyar« mellett, ki a tehetséges ifjút sok jeles tulajdonaiért kiváló figyelmére méltatta. De nem maradt meg sokáig e működési körben; mert kiütvén a szabadságharcz, a lelkesült ifjú, ki Pesten az új költői nemzedék ünnepeltjei — Petőfi, Jókai, és társaik — körében forgott: csakhamar azok közé lépett, kik a haza védelmére fegyverhez nyultak: honvéd lett. A Zrinyi honvéd zászlóaljba állott. Az új pályán, nem sok idő múlva, hadnagyságig vitte fel és az alföldön több csatában részt vett; azonban a móri ütközetben — mint hadi fogoly — az ellenség kezébe került. A legnagyobb aggodalmak közt kérdezösködött felőle a szomorú rokonság csata után Perczel Mór tábornoknál. Mire azt a választ nyerte: »Elesni nem esett el, mert nem találták meg a holtak között.« — Gyalog vitték Bécsbe, innen vasúton Königreczbe, hol ifjú kora daczára nagy lélekkel viselte honáért a börtön sanyarúságait. Itt volt 1849. október végeig.

Kiszabadulása után más téren kezdett működni. Tollat fogott a kard helyett, és Sali Bánk név alatt csinos szépirodalmi dolgozatokat írt a lapok számára. Czikkeit a közönség figyelemmel olvasta. A Nagy Ignácz által szerkesztett »Hölgyfutár« is nem egy dolgozatát adta közre. — »Békessy« czímű szomorújátékát, mely 1855-ben 60 darab aranynyal jutalmaztatott, nemcsak Kolozsvártt, hanem Pesten is előadták; s az mindkét helyen széleskörű érdeklődést és kedvező hatást keltett. Van még két szomorújátéka — kéziratban; az egyiknek »More« és a másiknak »Majláth Margit« czímet adott. Figyelmet keltettek a mellett publicistai jelentékeny és nem mindennapi tehetséggel irott dolgozatai is.

Gyakran ellátogatott Szamosújvárra rokonai és ismerősei körébe, kikkel folyton fentartotta a szivélyes összeköttetést. 1853-ban házasodott meg: br. Thoroczkai János özvegyét, született Matskássy Katalint vette nőül; azután a közel fekvő Néma falúban, Szolnok-Doboka megyében telepedett le, hol a gazdaság, irodalom és politikai tanulmány képezte rendes foglalkozását. Itt született leánya is: Lukács Bélának, a közlekedésügyi ministerium jeles, fiatal államtitkárának neje.

Barátságos házának falai gyakran látták együtt a megye értelmiségét.

1861-ben, midőn az alkotmány hajnala derengeni kezdett, Belsőszolnok megye a főjegyzői tollat az ő kezébe adta. Hivatali állásában büszkesége volt a megyének, s az abban nemcsak tollal, de az ékesszólás hatalmával is fényesen tüntette ki tehetségeit. A politikai viszonyok változtával, a provisorium alatt, az alkotmány iránti hűségénél fogva nem akart tovább szolgálni; tiszttársaival együtt lemondott hivataláról és visszavonult a magán-életbe.

1863-ban Szamosújvár egyik kepviselőjévé választotta a nagyszebeni tartománygyűlésre; de ez az alkotmányos érzelmű férfiú, ki ifjan oly terhes fogságot szenvedett a hazáért, a többi magyar képviselőkkel együtt ismételt megválasztás után sem ment be a törvénytelen gyűlésbe. Az utolsó kolozsvári (1865) és a pesti közös országgyűlésen is (1866—1870) míg t. i. az országgyűlés és a király együttes bizalma folytán jelenlegi magas állására emeltetett, — dicsőséggel képviselte Szamosújvár városát. Nemcsak az osztályok- és bizottságokban — nevezetesen a zárszámadási bizottságban, hol a rendkívüli terhes munkára vállalkozott bizottsági tagokat akkoriban »a hét bátor férfiúnak« nevezték el, — dolgozott szorgalmasan, hanem az országgyűlési tárgyalásokban is élénk részt vett. Hatásosan, ünnepies modorban beszélt; remek szónoklatait mindenkor nagy figyelemmel hallgatták.

Alig hogy a tudós Dózsa Elek, a képviselőház alelnöke elhunyt, kinek koporsója felett ő mondott szép emlékbeszédet (1866-ban), máris képviselőtársainak bizalma őt, az addig viselt és sikerrel betöltött házjegyzői állásából a Háznak üresedésbe jött alelnöki helyére emelte, mely állásában minden párt-árnyalat becsülését vivta ki. A »Vasárnapi Ujság« (1869) ezeket irja róla: »Higgadság, pártatlanság, erély, helyes és tiszta felfogás, gyors feltalálás különböztetik meg. Nem veszti el a tanácskozás fonalát soha, sem fejét a zavarban, sem bátorságát a zajongó tömeggel szemben s a követelődző minoritást és az elbizakodó majoritást egyaránt képes fékezni. Valljuk meg a magyar képviselőháznak olyan elnök kell, kiben minden egyébb tulajdonai felett első: az erélyesség.... és ezt Gajzágóban nagy mértékben feltaláljuk.«

1867-ben Belső-Szolnok megye főbirája lett, a képviselői állásban továbbra is megmaradva, minthogy akkor még nem volt a képviselői állás összeférhetlen a hivataloskodással. Sőt nemsokára a megye leendő főispánjáúl emlegették Gajzágót, de ő arra nem vállalkozott.

Végre elnyerte a legnagyobb állást, mit hazánkban a bizalom nyujthat: a képviselőház 1870-ben az újonnan felállított államszámvevőszék elnökévé első helyen jelölte ki, s arra Ő Felsége által legkegyelmesebben ki is neveztetett. E kiválóan fényes helyen, s a korona tanácsosainak magas rangjában szolgálja a hazát hűségesen ma is.

1872-ben körünkben járt: meglátogatta rokonait, barátait, ismerőseit. Belső-Szolnok megye ekkor volt derék tisztviselőjét tisztelete és elismerése jeléül díszkarddal tüntette ki.

Első nejét elvesztvén több évi özvegység után, néhány évvel ezelőtt másodizben nősült; a nagymíveltségű özvegy Talabér-Fluck Paulát vette nőűl.

Az elnöki magas hivatal mit sem változtatott azon viszonyon, melyben Gajzágó barátaival állott. Most is a régi: szivélyes, fesztelen. Pártolja az irodalmat. Adakozó. Rokonait szereti; segit embertársain. Biztosan állíthatjuk, hogy ma is állandó érdeklődéssel viseltetik városunk iránt, — melyet annyi országgyűlésen s oly kitünően képviselt. Szamosújvár büszke reá, hogy volt képviselője oly magas polczra emelkedett. — Még füleinkben cseng ritka szonoklatainak kellemes hangja. Lelki szemeink még most is látják a magas termetű, rokonszenves modorú férfiút, ki képviselőválasztások alkalmával s máskor is oly remek beszédeket intézett hozzánk, — a melyek egyikében az üdvözlő szónok által használt hasonlatot, hálatelt szerénységgel forditá vissza e város tisztelgő közönségére: »Önök a nap, én csak halavány hold vagyok, mely a naptól nyeri fényét!«

Gyermekéveiben szamosújvári tanitója nem egyszer mondotta: »Meglátjátok, ebből az eszes fiúból idővel nagy ember lesz!«.... És ime a derék tanitó nem volt álproféta! Mi pedig, kik örvendező szemlélői vagyunk immár az egykori jóslat teljesültének, — őszinte szivvel egészítjük ki azt a közohajtás szavaival: »Ad multos annos!«...

* * *

Simay Gergely királyi tanácsos, városunknak hét izben megválasztott országgyűlési képviselője, ünnepelt és érdemteljes volt polgármestere, utóbb törvényszéki elnök s az örmény katholikus egyházmegye főgondnoka, — Szamosújvártt 1823. julius hó 2-án született. Atyja Simay János, anyja Bogdánffy Veronika volt, kiknek három gyermek között ő volt egyetlen figyermekök. Már atyja egyik legtiszteltebb polgára volt e városnak, ki a hatvanas évek elején, az akkor még fennállott »főszónoki« állás tisztjét éveken át egész odaadással viselte, a város javára önként lemondva még az állásával egybekötött illetményekről is. Elődei a város alapítása óta közel két századon át, mindig tekintélyben állottak a polgárság előtt, — s már Mária Terézia királynő alatt 1760-ban magyar nemességgel ruháztattak fel. A Simayak voltak azok, kik még a mult század elején az újonnan keletkezett ifjú örmény város népét, a család erején és áldozatkészségéből egy maiglan is saját patronatusok alatt fentartott örmény katholikus templommal látták el, (melynek képe a család nemesi czimerében is benfoglaltatik) oly időben, midőn a mai főtéri székesegyház még csak a távoli jövő méhében rejtőzött. . . .

Simay Gergely az elemi iskolákat szülővárosában, a gymnasiumi és jogi tanfolyamot a kolozsvári lyceumban — mindenütt kiváló sikerrel — bevégezvén, Marosvásárhelyre ment, hol a királyi itélőtáblán szerzett joggyakorlat után ugyanott az ügyvédi vizsgát is letette s onnan visszatérve, mint okleveles ügyvéd Szamosújvártt a helyi administrátio szolgálatában kezdette meg pályáját. Nemsokára itthon a derék Novák Mártonnak, Szamosújvár sok éven át volt érdemes főbirájának, az 1847/8-iki kolozsvári országgyűlésen volt követének tizenhat éves Ernesztin leányával lépett házasságra. Alig tölté be életének huszonötödik évét, midőn — mint az 1847/8-iki utolsó kolozsvári rendi országgyűlésen volt követi irnok, — az 1848 julius 18-án tartott választás alkalmával a pesti hongyűlésre képviselővé választatott.

Mint a szamosújvári választókerület országos képviselője, s mint a történeti nevezetességű 1848 évi pesti közös hongyűlésnek legfiatalabb tagja lépett ekként a politikai közpályára, melyen mindenkor — még a legválságosabb korszakokban és a legnehezebb politikai viszonyok között is — híven és lelkesedéssel szolgálta úgy hazája, mint választókerületének érdekeit.

Alig hogy képviselővé választatott, már ugyanazon évi áugusztus 22-én az ujonczállítási törvényjavaslat fölötti tárgyalás alkalmával megtartá első beszédét az országgyűlésen, (az akkori szokás szerint a szószékről) s föllépése a Ház által kedvezőleg fogadtatott. Később áug. 26-án interpellálta a kormányt az alvidéki hadállások iránt, melyre a ministerium nevében Deák Ferencz, az első magyar igazságügyminiszter válaszolt. — Szeptember 19-én beszédet tartott az úrbéri kármentesítésről szóló törvényjavaslat tárgyában, deczember 1-én pedig az adótörvényjavaslat fölötti tárgyalásban vett részt. De nemcsak az 1848-iki pesti, hanem az 1849-iki debreczeni folytatólagos országgyűlés tanácskozásaiban is volt része; mert az utóbbi évben ápril 5-én, majd máj. 25-én tartott üléséről, az akkori hivatalos közlönyben olvasható tudósitások szerint — kétszer is fölszólalt. Azon időben volt ugyanott utolsó találkozása a nehány hó mulva Aradon kivégzett Kiss Ernő tábornokkal, ki Simayval neje részéről rokoni viszonyban állott. Később a Debreczenből tovább menekült országgyűlést Szegedre is elkisérte, hol az a legnagyobb bizonytalanságban tartá még üléseit, minden perczben készen állva a nemzet-tragedia utolsó felvonására, mely aztán csakhamar a végső katasztrofához vezetett.

Két út állott ekkor a mi fiatal képviselőnk előtt. Neki menni Délmagyarországból a szerb határnak, s onnan tovább a hontalanságba, vagy kitenni magát itthon az absolut hatalom előrelátható üldözésének! Az isteni Gondviselés vezette elhatározását. . . . Erdély felé indult.

Kolozsvártt csakhamar hadi törvényszék elé állíttatott; azonban sok nehézség után szabadonbocsátását és az ellene indított eljárásnak kegyelemből való megszüntetését egy volt jogtanára eszközölte ki részére; aki — mint a hadi törvényszék tagja — az alig huszanhat éves politikai vádlottban az ő — pár év előtti — igen kedvelt, jeles tanitványát ismerte fel.

A szabadságharcz lezajlása után, midőn a politikai élet hazánkban teljesen elnémult és csupán a remény egy jobb jövő iránt élt még a hazafiak szivében, ő is, mint annyi jobbjaink ama nagy idők tanúi közül, a magán-életbe vonult vissza és mezei gazdaságot folytatva, a mellett tanulmányainak s gyermekei nevelésének élve, családi otthonában élte át Magyarország nemzeti gyászának szomorú évtizedét; mialatt az országos helyzet jobbrafordulásának időnként feltünedező előjeleit is folytonos figyelemmel kisérte.

Az 1861-évben földerült rövid hajnala a magyar alkotmányos életnek, szülővárosa polgármesteri székébe ültette a népszerű férfiút, ki a honért már is annyit áldozott; azonban az országos közviszonyokban csakhamar beállott váratlan fordulat miatt rövid, de dicsteljes és a polgárság előtt felejthetetlen működése után ismét a magánélet csendjébe vonult vissza; mert készebb volt az élet delén, férfikora teljében, a legnemesebb hazafiság cselekvésre késztető vágyát és tett-erejét bölcsen leküzdve, újra bizonytalan időre megszakítani az élethivatásáúl választott közpályát, — mintsem a magyar nemzet alkotmánya ellenére kibocsátott kormány-rendeletek törvénytelen végrehajtásában közreműködjék.

1863-ban választókerületének ismételten és tüntetőleg nyilatkozott bizalmából Gajzágó Salamonnal együtt a nagyszebeni tartománygyűlésre mandatumot nyervén, ennek ő és Gajzágó úgy tettek leghazafiasabban eleget, hogy az erdélyrészi magyar képviselőkkel egyetértőleg ők sem mentek be a törvénytelennek kijelentett tartománygyűlésbe, hanem küldetésökről lemondottak.

Az 1865-ben egybehívott kolozsvári, — valamint következő évben, a már akkor folyamatban volt pesti közös országgyűlésre Szamosújvár egyik képviselőjének — mindkét ízben a legnagyobb egyértelműséggel, egyszersmind az 1867-ik évi általános tisztújítás alkalmával polgármesterévé is újból megválasztotta.

Valamint az 1865—68-iki, úgy az erre következett 1869—72-dik évi országgyűlésen is, (mely utóbbinak üléseiben azonban, az újonnan felállított szamosújvári kir. törvényszék elnökévé lett kineveztetése folytán, csak 1871. év őszéig vett részt) és általában egész képviselői pályáján a törvényhozási tárgyalásokban tevékenyen közreműködött, — az országgyűlési cyclus elején lefolyt felirati vitákban ép úgy, mint egyéb közjogi alapvető, fontos kérdésekben, melyek az újabb alkotmányos élet »mézesheteiben« oly sürűn merültek föl. Azonkívül az osztályok- és bizottságokban is — melyekbe a Ház beválasztotta s melyek közül nevezetesen, a közjogi kiegyezés tárgyalására kiküldött úgynevezett »hatvanhetes bizottságnak« is tagja volt, — ügybuzgó lelkiismeretességgel teljesíté képviselői kötelmeit.

Midőn az országgyűlés 1868-ban a Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozásáról szóló törvényjavaslatot tárgyalta, Simay az általános vitában nagyszabású beszédet tartott,*) melylyel a Ház figyelmét az, az erdélyi örmény kath. egyház közjogi állásának biztosítására irányozta. Fölszólalásának eredményét megtaláljuk a magyar törvénytárban és pedig az 1868: XLIII. törvényczik 14-ik §-ában, mely így hangzik: »Erdély mindazon törvényei, melyek az erdélyi területen és a korábban ugynevezett magyarországi részekben a bevett vallásfelekezetek, egyházak és egyházi hatóságok vallás-gyakorlati s önkormányzati szabadságát, jogegyenlőségét, egymás közötti viszonyait, s illetőleg hatáskörét biztosítják, nemcsak sértetlenűl fentartatnak, hanem egyszersmind a görög- és örmény-katholikus és a keleti görög szertartású egyházakra is kiterjesztetnek.« Az eredeti törvényjavaslat szövegében az ‚örmény kath. egyház' nem volt fölemlítve, — s egyházunknak e törvényszakasz által biztosított jogállása, Simay hatásos és meggyőző parlamenti beszéde következtében lett beczikkelyezve.

Az erdélyi összes képviselők élén ő volt előharczosa az Erdély némely részeiben, az alkotmány visszaállítása előtt behozott s azután is még egyideig fentartott út- és hidvámok eltörlésére általa megindított és keresztülvitt országgyűlési mozgalomnak is, — mely végre kitartóan folytatott küzdelem után, czélját érte és az egyes vidékeket, — többek közt a kolozsvár-szamosújvár-deés-beszterczei útvonalat is, aránytalanúl terhelő vámok csakugyan eltöröltettek.

Midőn utóbb Kerkápolyi pénzügyminiszter hivatalos körútját tette meg Erdélyben, Szamosújvárt is útjába ejté, s pár órát töltött Simay vendégszerető házánál. Akkor történt, hogy a miniszter, kit a házigazda Kolozsvár felé vezető útjában is elkisért, azon megjegyzést tette: »Úgy látom, errefelé az emberek mind négyes fogattal utaznak.« — »Igen, kegyelmes úram — felelé Simay — a mióta el vannak törölve — a vámok«....

Különben az állami út- és hidvámok eltörlésére irányzott kitartó és sikeres fáradozásaiért, — akkoriban Deés város közönsége is ünnepélyes elismerést szavazott Simaynak.

---

*) Az itt emlitett országgyűlési beszédet a képviselőház naplója nyomán szintén a jelen füzetben közöljük. Sz. K.

Nagynevű történetirónkkal, a dicsőült Lukácsi Kristóffal benső és bizalmas összeköttetésben állott, s róla e folyóirat lapjain is emelkedett szellemű kegyeletes emléksorokat irt. Kölcsönösen támogatták egymást a közjóra irányzott nemes törekvéseikben; együtt osztozva előbb a magyar nemzet gyásza fölötti hazafias részvétben, majd együtt örülve a két magyar haza »Unio«-jának megvalósulásán és a magyar alkotmánynak mindnyájunk által várva várt visszaállításán. Vezéreink voltak ők és példányképeink a hazaszeretetben!

Az 1872. évvel telt le két százada annak, hogy az erdélyi örmények ősei I. Apafy Mihály fejedelem által a folytonos háborúk és belvillongások következtében aláhanyatlott kereskedelem élénkítése czéljából e hon földjére telepíttettek. E történeti esemény kétszázados évfordulójának közeledtével Simay, mint polgármester, azon kegyeletes indítványt tevé, hogy az itt boldog hazát nyert örmény nép betelepülésének jubileumát a város egy országos jelentőségű emlékünneppel ülje meg. A szép terv el is fogadtatott s részleteinek megállapítása végett egy külön bizottság küldetett ki a városi képviselőtestület által. A bizottsági értekezleten maga Lukácsi is megjelent s nagy örömét fejezte ki az ünnepély terve fölött. Ha nem csalódunk már bizonyos pontozatokra nézve előleges megállapodás is jött létre a bizottsági megbeszélés folytán; de mindamellett is az ünnepély eszméje a kétszázad évfordulóján nem valósúlhatott meg. Vajjon nem volna-e lehetséges még e jubileum tervét, habár kissé elkésve is, fölújítani, — alkalmas módon egybekötve azt az újonnan épült Lukácsy-kápolna fölszentelési ünnepélyével?...

Mennyire szivén hordta Simay mindig, mint országgyűlési képviselő választókerületének jogos érdekeit, abból is kitűnik, a mit Baja város elhunyt képviselője: Tóth Kálmán mondott róla. A boldogult költő-képviselő, kiről azt tartották, hogy ha lehetne, a királyi palotát is áttétette volna Bajára, egy alkalommal, midőn Simay épen valamely városi ügy előmozdítása érdekében fáradozott, — mint illetékes forrásból tudom, — így szólott hozzá: »Barátom, neked még életedben szobrot állit Szamosújvár!«...

A városi főispáni állásoknak közbejött szervezésekor Simay öt törvényhatósági joggal felruházott városnak, névszerint: Kolozsvár, Szamosújvár, Zilah, Kolozs és Szék városának főispánjává volt a kormány által kiszemelve, úgy hogy az akkori belügyminiszter e főispáni kerületet magán körben már előre elnevezte Simay-grófságnak; ő azonban ezen neki szánt méltóságtól szerényen visszavonúlt, s a hajlamainak inkább megfelelő elnöki állást fogadta el, melybe az 1871 év végén történt általános birósági szervezés alkalmával tényleg belépett.

Törvényszéki elnöki székében a pártatlan igazságszeretet mellett alapos képzettség, önfeláldozó munkásság és tapintatos vezetés által — bátran kimondhatjuk — az egész magyar birói karnak díszére vált; miként ezt róla a marosvásárhelyi kir. itélő-tábla volt elnöke báró Apor Károly is nyiltan elismerte.

Simay Gergely azon legelsők sorában foglal helyet, kik a haza szolgálatában szerzett valódi érdemeik elismeréseűl Ő Felsége, mint újonnan megkoronázott magyar király által mindjárt az 1867-iki koronázási ünnepélyek alkalmával lettek legkegyelmesebben kitüntetve. Nálánál régibb királyi tanácsos nincsen az Ő Felsége alkotmányos uralkodása idejéből kitüntetettek sorában!

Mióta, évekkel ezelőtt törvényszéki elnöki állásából, egy közérdemekben eltöltött és honfiúi áldozatokkal megpecsételt közpálya után nyugalomba vonúlt, s utóbb az 1877—78-ik évi ülés-szak alatt újból és pedig most már mint hetedikszer megválasztott képviselője választókerületének, képviselte a nemzet tanácsában szülővárosát, — — — egész érdeklődése- és tevékenységével a törvényhatósági ügyek, Szamosújvár önkormányzati és kulturalis érdekei, — s nevezetesen 1879-ben az örmény kath. egyházmegye főgondnokává lett megválasztatása óta, első sorban az egyház- és iskolaügyi administratio felé fordúlt; teljes megnyugvással engedve át a politikai küzdtért jeles vejének s a parlamentben méltó utódjának: Dr. Molnár Antalnak, — ki tudvalevőleg az új publicistai nemzedék egyik elsőrangú és legtehetségesebb képviselője.

És most, miután igyekeztünk némi áttekintést nyujtani azon férfiú nyilvános pályájának országosan tisztelt érdemeiről, aki nemes multjához híven ma is a közügyeknek élve, — a legmagasabb királyi kegy s polgártársainak közbecsűlése által megkülönböztetett dísze városunknak, — miként fejezhetnök be részünkről méltóbban szerény életrajzi vázlatainkat, mint a magyar-örmény metropolis polgárságának mindkét jelesünk iránt mélyen érzett amaz általános ohajával: Diu vivant, sero in coelum redeant!

Szongott Kristóf.

Simay Gergely országgyűlési beszéde az erdélyi örmény katholikus egyház ügyében.

(Tartatott a képviselőháznak 1868 évi deczember hó 1-jén Erdély és Magyarország egyesitésének részletes szabályozásáról szóló törvényjavaslat tárgyában tartott országos ülésében.)

Tisztelt ház!

Midőn Erdély és Magyarország egyesítésének részletes szabályozásáról szóló törvényjavaslat tárgyalása áll előttünk, engedje meg a tisztelt ház, hogy egy, eredeti hazájában — fényes történelmi multtal biró nemzetnek 1672-ben első Apafi Mihály korszaka alatt Erdélyben betelepedett részére habár csak egy pár perczre is — hivhassam fel a tisztelt ház becses figyelmét. Az örmény nép az, melyről szólani akarok.

Noha nem épen érdektelen ismerni e nemzetnek ősi honában viselt dolgait, történelmi nagyságát és azt, hogy ez volt az első a föld minden népe között, mely a kereszténységet felvéve, előharczosa s védbástyája lett keleten úgy a kereszténységnek, mint a civilisationak; mindazáltal a nemzet e fénykorának ismertetése a történelemnek léven hivatása, ezen irányban minden részletes kitérést mellőzve, csakis az új korra szorítkozom és szólok egyedül a nemzetnek Erdélybe telepedett részéről. Még egy pár év, t. ház s két százada telik be, hogy a nemzet fiai e hazában letelepülvén, részesei lettek a magyar nemzet vendégszeretetének. Az alkotmányos szabadság érzületét, mely e nemzetnek már ősi honában egyik kiválóbb jellemvonását képezte, Erdélybe települt fiai is, mint szent ereklyét magukkal hozván, emez érzelmekhez mind e mai napig hivek maradtak, elanynyira, hogy itteni lakásuk ezen két százada alatt egyetlen egy időpontot sem lehet felmutatni, melyért pirulniok kellene (Éljenzés) s mely az élvezett lovagias vendégszeretethez méltó ne lenne. Különösen, tisztelt ház, Erdély történelmének két legkiválóbb korszakában, 1848- és 1863-ban, midőn a separatisticus törekvések tetőpontjára hágtak, tüntették ki az örmények leginkább hazafias magoktartását (Éljenzés). Sem kényszer, tisztelt ház, sem csábitó igéretek nem voltak képesek leszorítani ezen elemet az igazság és jog teréről. Mozgásba volt hozva minden eszköz, de mind hiába, az igazsághoz való vallásos ragaszkodást és az alkotmányos szabadságnak magokkal hozott érzelmeit semmi sem volt képes megingatni. Sőt ellenkezőleg, a megpróbáltatásnak ezen nehéz napjaiban is a legnagyobb kitartással és teljes resignatioval küzdöttek az elnyomott jog és törvényesség mellett, s mint igaz testvérekhez illett, a magyar alkotmány helyreállításának harczában lankadni soha sem tudtak.

Távol van tőlem, hogy mindezeket érdemül kivánnám tekinteni; ez csak hazafias kötelességek teljesítése, szerintem pedig az érdem ott kezdődik, hol a teljesített kötességek végződnek. Napjainkban t. ház, s főleg az általam jelzett két válságos korszak alatt, a hazafias kötelességek lelkes teljesítése is, nem volt épen minden oldalról oly közönséges és mindennapi, hogy ily jelenségtől minden elismerést megtagadni lehetne, annál kevésbbé lehet az országnak egy bizonyos népe ily előzmények után mellőztetésnek kitéve.

Még élénk emlékében van a t. háznak a központi tárgyalás alkalmával elvonult nemzetiségi igényeknek zaja, és kérdem: hallott-e a t. ház, mi tőlünk, mint nagyrészben örmény-lakta városokból jött képviselőktől, csak egyetlen egy külön igényt formáló hangot is? Bizonyára nem! sőt ez alkalommal is, az örmény nép érdekeit azonosítani tudtuk a haza közös érdekével, és megszavaztuk a többségi javaslatot.

Mi tehát politikai tekintetben teljes és tökéletes megnyugvásunkat találjuk az ország által eddig hozott törvényekben; de annál mostohább állása, t. ház, Erdélyben az örmény szertartású kath. egyháznak, és ezért nem titkolhatom el azon fájdalmas érzést, melyet bennem keltett a jelen törvényjavaslatnak is ez irányban hiánya. Vallási tekintetben, t. ház, az örmények, mint a görögök, kétféle felekezetre oszlanak: a Rómával egyesültekre és nem egyesültekre. Az erdélyiek az elsők sorába tartoznak. Az erdélyi örmény szertartású kath. egyház épen úgy, mint a Rómával egyesült görög kath. egyház saját nyelvén, ősi liturgiája és szertartása szerint végzi isteniszolgálatait, következőleg a két egyenlő egyház külön tekintetek alá teljességgel nem eshetik.

Mindezekből, t. ház, kifolyólag, a törvényjavaslatnak általam jelzett hiányát hajlandó vagyok csakis egyszerű figyelem elfutásnak tulajdonítani, mert különben meg lennék ingatva az 1848-iki magyarországi XX. és erdélyi IX. törvényczikkben, úgy a jelen törvényjavaslatban is kimondott, a különböző szertartású egyházakra vonatkozó jogegyenlőségi alapelv iránti hitemben és bizalmamban, s mert csak feltenni is bűnnek tartanám, hogy épen azon nép, mely az alkotmány védelmének és visszaállításának processusában a legkitartóbban küzdött, és a magyar nemzet oldala mellett ahhoz legszilárdabban ragaszkodott mindvégig, mondom, hogy épen az ország ezen népe egyházi tekintetben kirekesztethessék ép ezen jogegyenlőségből, melyet a különböző szertartású egyházakra nézve a fennálló törvények, és maga az alkotmány biztosítottak.

Nem kivánok t. ház, időrövidség tekintetéből az unio törvényessége ellen felhozott némely nézetekre kiterjeszkedni és azoknak czáfolatába bocsátkozni; megczáfolták azon ellennézeteket magok a jelenlegi tények; a ki még ez ünnepélyesen szentesített törvény törvényessége iránt kétségben van, azt egyenesen arra kivánom utalni: nem látja-e ezen közös törvényhozás termében az erdélyi képviselőket? (Helyeslés) s nem tudja, hogy már 1848 ban is tettleges részt vettek a közös törvényhozásban, s az újabb időben együtt vitték véghez Magyarországgal, Ő Felségének ünnepélyes koronázását; nincs tudatával, hogy a magyar nemzeti kormány már régóta vezeti az erdélyi központi kormányzást is; nem tudja-e, hogy a közösügyi törvények együttes elfogadása által Erdélynek Magyarországgal egyesülése és solidárítása örök időre lett megállapítva? Mindezek olyan tények, melyek magok megczáfolják az unió törvényt ostromló nézeteket.

Ezen kijelentés mellett a szőnyegen levő törvényjavaslatot a részletes tárgyalás alapjául elfogadom ugyan, de fentartom magamnak az általam jelzett hiány kipótlása végett, a részletes tárgyalás illető helyénél módosítványomat benyujthatni. (Helyeslés.)

* * *

Keresztelő szent János az örmény egyházban.*)

A keresztény egyház bölcsőkorában »második«-nak vagyis a szent Szűz után elsőnek nevezték a hívők imái Keresztelő szent Jánost. Mily tisztelet környezte nevét a sivatag asketájának, a töredelem hirdetőjének, az Üdvözitő hirnökének és megkeresztelőjének, a kiről azt mondá isteni mestere, hogy nincs nálánál nagyobb az asszonyoknak gyermekei között. Hirnök (örményül Gárábed) és Keresztelő (örményül Mêgêrdics) volt a kettős jelző, melyet elválaszthatatlanúl hozzá fűzött nevéhez már a kereszténységnek első százada. S a legrégibb keresztény kornak megannyi visszhangjával találkozunk azon örmény egyházatyáknál is, a kik profétának, vértanúnak, apostolnak s anachoretának nevezik őt.

---

*) V. ö. Aucher I. B. atyának nagy munkáját »az örmény egyház szentjeinek életé«-ről (Velencze, 1810. I. 11—36 és II. 536 562 l. s Ávedikhián G. atyáét, »az örmény liturgia hymnusainak magyarázatá«-ról, 413 l. Továbbá Sukias Somal »Quadro delle storia leterraria armen.« cz. munkáját 104 - 105 l. és F. Nêve „L'Armenie chretienne« cz. könyvét, 121 és köv. ll.

Az örménység közvetlenül megtérése után az első helyek egyikére emelte Keresztelő Jánost azoknak a szenteknek sorában, a kiket kiváló hódolattal vett körül. S később ereklyéinek Örményországba történt átszállitása külön ünnepélyességeknek vetette meg alapját az örmény egyházban s egész sorát hozta létre a vallási énekeknek, melyeket a régi hitköltészet legszebb emlékei közé sorolhatni.

Két fő ünnepet szentelt a régi örmény egyház Keresztelő János emlékezetének: a születés ünnepét s a vértanúságét, a lefejeztetését, melyről részletes elbeszélést olvasunk szent Márk evangeliumában. A mi ezen ünnepélyek liturgiai énekeit illeti, azok egy részének eredete az örmény egyház első keresztény századáig visszavezethető. Magát a fejvételi éneket több iró egyenesen Chorenei Mózesnek tulajdonítja, míg a születésre vonatkozó sárágán-ok jóval későbbeni származásúak. A leghosszabbik például egy tizenharmadik századbeli termékeny irónak Sgevhra Gergelynek a munkája, *) a kitől egy ritka szépségű, a csodálat és elismerés egész melegétől áthatott szónoklati mű, Lamproni Nerses fölötti gyászbeszéd is fennmaradt korunkig. A tizenkettedik század nagynevű egyházi költője, Snorháli Nerses is szentelt egy formailag tökéletes, változatos kifejezésekben gazdag éneket Keresztelő János emlékezetének. **)

A mult században Villefroy Vilmos abbé gondos tanulmányozás alá vevén a párisi könyvtáraknak örmény kéziratait, egészen meg volt lepetve a Keresztelő Jánost magasztaló énekeknek szépsége által s átültette azokat franczia nyelvre ***) lelkiismeretes pontossággal s oly szabatosan,

---

*) Erről a sárágánról azt irja Sukias Somal örmény irodalomtörténetiró, hogy »épen oly becsessé teszi styljének finomsága és csinja, mint az eleven költői lelkesedés, melyet benne csodálhatni. (Produzione molto stimata si per lo stile culto ed elegante, come anchè pol vivacissimo estro poetico, che vi si ammira)

**) Nersetis Schnorhali opera metrica, Venetiis, 1836, I. 446—449.

***) Mémoires de Trévoux, 1735, aug. 1541—1584 ll.

hogy az örmény irók is teljes elismeréssel adóztak munkájának, kimutatván egyébiránt, hogy a középkor végszakából származott azon énekek egy része, melyek keletkezési időszakául az ötödik és hatodik századot jelölte meg a tudós abbé. Bizonnyára élvezettel fogja olvasni az egyházi költészetnek minden barátja azt a nehány töredéket, melyeket a régi örmény egyház Keresztelő János-sárágánjaiból Villefroy idéztünk átültetésének nyomán ide igtatunk:

»Hajnalnak fénylő csillaga, mely megelőzi felkelését az igazság napjának, előfutár Isten fia megtestesülésének útján, János, légy közbenjárónk Jézus Krisztusnál.

Hirnöke annak, ki az egekben uralkodik, eljöttél Izaiás prófetának szavaiként, hogy egyengessed útját az emberek-nek sziveiben. Légy közbenjárónk, stb.

Lángja Mózes törvényének, reávetetted a fényt Izrael házára s megelőzted felderülését a szellemek napjának, mely megjelent a földön egy Szűznek méhéből. Légy közbenjárónk, stb.

Papja a főpapnak, ki feláldozá magát a kereszten, áldozat tenmagad is, ajánld fel könyörgő énekeinket, hogy bűnbocsánatot nyerjenek, a kik ünnepedet szentelik. Légy közbenjárónk, stb.

»Te, ki elküldted Gábriel arkangyalt, jöveteled hirnökét, hogy jelentse Zachariásnak János, a te megelőződ születését, ments meg minket az ő kérései által, atyáink Istene!

Ő az, ki anyjának méhéből imádott téged a Szűznek méhében; ő az, kit Izaiás a pusztában kiáltó szavának hirdetett; ő az, ki előkészítette az egyházat, hogy szűzi hitvese legyen a szeplőtelen hitvesnek, ments meg minket az ő kérései által, atyáink Istene!

»Te, ki fölötte vagy a prófétáknak, a legnagyobb az asszonyoknak gyermekei között, kinek anyád méhében feltárta a szent lélek a Magasbeli fiának megtestesülését, légy közbenjárója az egyház gyermekinek!

Ma van a nap, melyben Keresztelő János ereklyéi átadattak Örményország szent Világositójának, mint biztos eszköze az élet fenntartásának« *)

---

*) Agathangelos, a ki Tiridát történetében részletes elbeszélését adja Világositó szent Gergely viselt dolgainak, megemlékezik

»Örvendez ma a te egyházad, s Krisztus! Megemlékezvén hirnöködről, Jánosról, általa áldunk téged mindenkoron, atyáink Istene! Téged, kire a hat szárnyú seraphinok nem nézhetnek dicsőségedben, ó Krisztus! ő megérintett kezével a Jordán zuhatagjában, általa áldunk téged mindenkoron, atyáink Istene!«

Dr Molnár Antal.

Uj-év.

Borúlt az idő, de az emberek arczán derült kedv ül. Tisztességesen haladnak az útczákon a nők, a karcsú leányok és ifjak. A csinosan öltözött gyermekek örvendve futkosnak ide-oda és türelmetlenűl várják a perczet, midőn az ó-év nyomtalanúl eltünvén az éj sötétében, — helyet fog adni az új-évnek. Általános mindenütt az öröm.

* * *

Mégis amott messze, abban a szegény lakásban, van három kis gyermek, kik anyjokat körülvéve némán-csendesen ülnek — lehajtott fejekkel; csak néha-néha irányozzák szomorú szemeiket anyjok bús arczára, azután gondolatokba merülve játszanak a földön. Az anyát, ki élte virágában van keserves gondolatok környezik; gondolkozik a sors gyúnyolódásáról, az élet nehézségeiről....

Mily végtelen különbség van a múlt és a jeles év között; a múlt évben e napon mily vigan voltak e kis lények, gyermeki lelkesedéssel folytonosan azon játékokról beszéltek, mit kapandottak ó-év utolsó estéjén. Taval e napon itt teljes öröm uralkodott; a fiatal, szép asszony öltöztette gyermekeit, kik majd anyjukra vetettek mosolygó tekintetet, majd meg czifra ruháikat nézték... és az anyai szerető szív erősen vert e fényes szemek láttára.. Már-már terjeszkedett a sötétség, a gyermekek várták az órát, mely az új-évet hozza; végre elérkezett az is. Mind hárman kezet fogva szülőikhez közeledtek, megcsókolták azoknak arczait és tiszta szivből ezt hebegték: »Snorhávor nor dári« (Boldog új-évet!) A szülők viszont megölelték szeretett gyermekeiket, kik, miután átvették játékaikat, örvendezve ugrándoztak. Az anya, látva kedves gyermekei felhőtlen boldogságát, megindult és örömkönyeket hullatott; még csillogtak szemeiben a kristály-cseppek, midőn más szobába ment és térdre hullva hálát rebegett Istennek, hogy ilyen édes családi boldogságot adott neki.

Ellenben most mily máskép van minden, mily irtoztató a különbség. Azon örömteljes idő után nem sokára a férj megbetegedett és ágyba került. Egy kereskedőháznál tisztviselő volt, kinek — betegsége miatt — felmondották a szolgálatot; evvel meg lett fosztva az élelem forrásától. A nő férje iránti szeretetből eladja ékszereit, hogy a begyült pénzzel az orvost fizethesse és gyógyszert vehessen. Az orvos, kinek megkövült szíve már nem tudta azt, hogy mi a gyöngéd emberi érzés, gyakran hangoztatta figyelmetlenűl e szót: halál. Mily gondatlanúl ismételgette ezen irtozatos szót!.. »Meg fog halni« — mondá — és egyszer sem jutott eszébe, hogy ha beáll a véletlen eset, lesz-e egy irgalmas szív, ki könyörűlve a szerencsétlen anyám, majd kenyeret fog nyujtani ezen ártatlan teremtéseknek! — »Nem halt meg; mert lehetséges-e, hogy Isten egyetlen boldogságomtól és gyermekeimet egyetlen menedéküktől megfosztotta volna? Oh de mit esztelenkedem, hiszen e lakból vitték ki, fekete koposóját! Elvetted, édes Istenem! gyermekeim apját; de ne hadd el őket...«

Ezen nagy csapás után lassanként kezdett erőt venni magán; eljárogatott ide-oda dolgozni, hogy legyen miből gyermekeit eltartani. Éjszakánként leült varrni és szomorú gondolatokba merűlt. A hányszor csak nyomorúlt gyermekei szemeibe nézett, a fájdalom gyötrelmei kinozták szívét. Félbeszakította gondolatait és újra kezdett varrni a lámpa gyönge fényénél; de nem telt el egy percz és szo-

---

ezen ereklyék átszállításáról is egy örményországi kolostorba, a mely »Szurp Gárábed« nevet nyert. Megerősiti ezt egy azon korbeli syr eredetű iró, Zenob is, a ki sz. Gergely által püspökké szentelve, ugyanabban a kolostorban élt s fejezte be napjait a 323 – 324-ik év táján.

morú tekintetével ismét gyemekeit kereste fel... és mily szépeknek tetszettek neki azok a jelen alkalommal; arczukon végtelen boldogság mosolya látszott. Kétségtelenűl édes álmot álmodtak. Azt álmodták, hogy atyjuk épen akkor jött haza a munkából; elejébe mentek, körülveszik, egyik erre, másik arra huzza, — kezeiket zsebeibe dugják; de elmenekül az apa, ők utána futnak és kiveszik zsebéből a játékokat. Oh mily szép gyöngy-kutya, mily gyönyörű madár, azt hinnéd, hogy élő és énekel... A játékokkal haza futottak, utánok ment apjok is. Az ajtó küszöbén állott anyjok, kinek arczán mosoly és szemeiben öröm honolt; a gyermekek kedves kincseiket mutatják anyjuknak....

E mosolygó szemekbe nézve, egy perczre ő is elfelejtette a rettenetes valóságot. A múlt édes álmaira gondolt; eszébe jutott az 1887-iki boldog Szilveszter-éj... és felserkent; maga körűl nem örömet látott, hanem keserű nélkülözést; erre szemei elsötétültek, arczra esett, azután téveteg tekintetet vetve az ég felé, kiterjesztett karokkal így imádkozott a Szűz-Anyához: »Ne, ne hadd el ezeket — így szólott könybe lábadt szemekkel — mit vétettek ezek az ártatlan báránykák? Oh kérj, könyörögj, esedezz Istennél, hogy azokat el ne válászsza tőlem. Te magad is anya voltál és tudod, hogy mi az anyai szív. Ne engedd, hogy szívem megszünjön verni, mert ezeknek még nagy szükségök van anyai szeretetemre.

⁂

December 31-én a perczek visszahívhatlanúl tünnek, repülnek; az útczákon ezer meg ezer vidámarczú ember jár-kel, kik közűl némelyek a boltok ünnepi kirakatait nézik.... a gyermekek ellenben anyáikkal a czukrászatok felé huzódnak, hol a kirakatok üvegtáblái mögött czukorból készült csinos báránykák, lovak, katonák és mosolygó bábúk.... látszottak. Oh anyám nézd csak nézd, mily kedves az a madár, vedd meg azt számomra; hát az a szép juh, vedd meg azt is; nézd anyám, hogy veri az a katona a dobot, nem veszed meg azt is? Nagyon jó leszek!.. Az anya, gyermeke kivánságaira mosolyra fakadt, szíve megtelt örömmel, megveszi a kiválasztott játékokat, kocsira ül és haza hajtat.

Az öröm az egyes házaknál nöttön nő; ezer meg ezerféle készületet tesznek mindenütt, a gyermekeket csinosítják... és csak a nyomorúlt özvegy asszony házánál uralkodik iszonyú csendesség. Itt nincs élénkség, sürgés-forgás és készülődés. A konyha kéménye nem füstöl, az asztalon jele sem látszik, hogy itt előkészületeket tettek az új-évre. Az anya fejét támasztva a szoba egyik szögletében ül, fájdalmas arczáról kimondhatatlan szomorúság olvasható le. A gyermekek szótlanúl, czél nélkül járkálnak a szobában. Csodálkoznak azon, hogy ily halotti csend honol náluk új-év előestéjén, holott — jól emlékeznek még erre — tavaly e napon mily nagy öröm uralkodott házuknál. Megállanak, szomorúan egymásra néznek és rövid ideig ebben a helyzetben maradnak. Most elválik a hét éves leányka testvéreitől, anyjához közeleg és tördelt hangon azt mondja:

— Anyám, nem fözöl jóizű levest?

E kérdés éles tőrként járta át a szegény asszony szívét.

— Atyád mindjárt küld — az égből, hebegi... és alig tudta visszatartóztatni zokogását.

— Bábút is fog küldeni, anyám?

— Hát nekem nem fog-e úgy, mint a múlt évben, báránykát küldeni? kiáltott a második.

A szerencsétlen anya nem tudta tovább kiállani és elkezdett keserűen sirni; azután karjait kiterjesztvén szeretettel ölelé keblére gyermekeit.... Könyeivel áztatta azoknak fejeit.

— Miért? miért sirsz anyám, kérdik a gyermekek ártatlan együgyűséggel. Hát nincsenek a mennyben csinos bábúk?...

Miért sir?... Hiszen van oka a sirásra. Nemsokára a boldog anyák — minden háznál — fényes, bő asztal mellé ülnek, mindegyiket szerető férj és vig gyermekek veszik körül. Ő azonban nincs olyan anyagi helyzetben, hogy atyátlan gyermekeit megörvendeztethesse; nem adhat azoknak sem játékot, sem új ruhát, sem meleg ételt. Egy darab száraz kenyérnél egyebe nincs.... Hogyne sirna? Mikor látja, hogy mások jólétnek örvendenek, bővelkednek a vagyonban, neki pedig annyija sincs, hogy egy bábút, vagy egy kis gyümölcsöt vegyen. Hogyne sirna? Midőn látja, hogy az ő árvái mily szomorúak, míg mások gyermekei e napon igen nagy örömöt éldelnek....

Az utolsó időben betegeskedett, azért dolgozni sem mehetett; megtakarított kis pénze tehát mind elment. Gyakran egész éjszakákat töltött álmatlanúl és téveteg szemeivel a végtelenségbe nézett; azután szíve megtelvén keserűséggel, térdre hullott és az égből kért könyörületet és vigasztalást. Egyszer amint fel nézett — úgy tetszett neki, mintha szeme a Szűz-Anya tekintével találkozott volna.... és ő e tekintetben kereste vigasztalását, ebbe helyezte reményét; lelke már egy jobb jövőről álmodott. De hasztalan! más nap ismét ugyanazon változatlan szomorú életet látta; kiment a jövő hitével és visszatértekor még szomorúbb volt. Mind az, amit látott és hallott, fájdalmait csak növelte, kétségbeesését fokozta. Látta, hogy a csinosan öltözött nők mennyi mindent vettek a boltok- és a czukrászatokban, azután kocsijok boldog lakásuk felé robogott; hallotta, hogy mily örömmel mondogatták azok egymásnak, hogy mit vettek gyermekeik számára; látott egy szegény asszonyt, ki gyümölcsöt és három darab czukorból készített kakast vett. Csak ő volt az, ki semmit sem vehetett és az ünnepre semmi előkészületet nem tehetett. Végre beállott az éj; az egen számtalan csillag ragyog. Az útczákon titokteljes csendesség van, de az egyes házakban örvendetes vigság uralkodik. A gyermekek és unokák, az atyák- és nagyatyáknak kezet csókolnak; a férj édes tekintetet vetve szeretett nejére, ezt hebegi: »Snorhávor nor dári« (Boldog új-évet!)

»Snorhávor nor dárit«-t hangoztat minden ajk.

Vigak az emberek, mert az élet új szakában új reményekről álmadóznak és ezen estveli lakomával csendes nyugalmat és boldogságot, melyekkel ma sziveik telvék — éldelnek.... Csak egyedül a nyomorúlt özvegy asszony szivében, lelkében honolnak sajgó fájdalmak, melyek — kivált akkor, midőn szeme gyermekei fájdalmas tekintetével találkozik — egész lényét izgalomba hozzák. A gyermekek anyjukra néznek kérő tekintettel; látszik, hogy várnak valamit. Az anya sem tudta tovább kiállani, reszkető hangon ezt mondja: »Várjatok, mert megyek és mondom atyátoknak, hogy hozzon....» Kiment és a zokogás miatt nem

volt képes szavait befejezni. Megy és nem tudja hová. Megy és meg-megáll; megáll azon házak előtt, melyekből az öröm tompa viszhangja kihallszik; látja azokat a vig házakat, melyekben barátnéi laknak és összehasonlítja ezeknek boldogságát az ő nyomorúlt sorsával; egy perczig gondolkozik és elhatározza, hogy bemegy és kitárja keresű lelkét azok előtt; de alig közeledett az ajtóhoz.. és reszketve vissza-visszahuzodik. »Nem vagyok képes, szivem irtózik a koldulástól...« Útját tovább folytatja; bemegy a nagy útczába. A járók-kelők csak nézik a gondolatokba merűlt nőt, de nem könyörülnek rajta. Végre czéltalan bolyongás után lassú léptekkel és kétségbeesett szívvel hazafelé tartott. Házához közeledve az ablakokat fényesen megvilágítva látja és gyermeki öröm-hangokat hall. Csodálkozva belép és mit lát? Egy pompás asztalt, mely különféle gyümölcscsel és czukorneművel volt megrakva; a gyermekek, kezeikben bábúkkal, örömükben ugrándoznak... Mihelyt meglátták anyjukat, elejébe futnak: »Nézd csak nézd, mennyben levő atyánk hozta mindezt. Mily tisztes fehér szakálla volt és mily szép, nagy szemei voltak! Megcsókolt minket és elment...« Az anya, ki egészen bámúlatba esett, az asztalhoz közeledik, melyen rakás pénzt és egy levelet látott; felbontja a levelet és ezeket olvassa:

»Emberek születnek és elhalnak, anélkül hogy mások hasznára tettek volna valamit. Megmarad gyüjtött kincsök, de emlékök örökre megsemmisűl és a jövő nemzedék tudni sem fogja, hogy ezek az emberek éltek e világon. Mivel ilyen a világ és én is halandó ember vagyok, még éltemben teszek jót és segédkezet nyujtok embertársaimnak, kik a jótevő iránt legalább egy perczig hálás indulattal fognak viseltetni; és én ebben keresem boldogságomat, halhatatlanságomat. Ti fiatal korotokban kénytelenek voltatok a nyomorúság keserű gyümölcsét megízlelni; azért vegyétek segélyemet és imádkozzatok érettem. H. K.«

Az anya öröm-könyek között térdre hullott, és karjait kiterjesztvén — egy boldog tekintetet vetett az égre...

Az „Árévelk" után eredeti örményből Sz. K.

* * *

II. Tigrán.

III. *)

A versenygés Rómával, melyet hosszú évek neveltek, teljes érettségre jutott. Tigrán szokatlan élénksége, erélyre hívja föl a rómaiakat s egész csoportját idézi elő az eseményeknek. Lucullus vezéreit egybegyüjti, hogy a közelgő haderő áramlata ellen követendő rendszabályok felől tanácskozzanak. El lőn határozva, hogy egyideig felhagynak Tigranocerta ostromlásával, hogy a főerővel annál könnyebben lehessen elbánni. Ennek folytán a városnak szemmeltartására hat ezerből álló sereget hagyván, hadának zömével s ezer parittyás- és ijászszal nem messze Tigranocertától egy sík téren, — melyen lovassága szabadon mozoghatott — hadállást foglal; ennek láttára Tigrán így kiáltott föl: »Követségnek sok, ütközni akaró ellenségnek kevés.« — E ruganyos szólam eléggé tanusítja: hogy az önbizalom sokkal jobban elfoglalta egész valóját, mintsem meggondolhatta volna, hogy a kicsinylett erő legnagyobbszerű terveit is képes romba dönteni. Nem a számban áll az erő; a csalodásokon neki is át kellett esnie.

A nagy számú tábor örömest simúl a király meggyőződéséhez s eltudá magával hitetni. hogy az ellenféllel könnyen el lehet bánni; azért gondtalan lakmározásnak adva magát, tétlenség árjába merült; a másik részen ellenben teljes mérvben folyt a tevékenység. Lucullus válságos lépésre határozta el magát; azonban előbb a bizalmatlanság balsugalatait kelle embereinek szivéből kiirtani! És ők megérték a vezérnek szavát: »Ellenséget megszalasztani és nem zsákmányra éhezni.« Hadsereg váratlanabbul meg nem lepetett, mint az örömittas tábor. Felvirradt a gyászos nevezetességre vergődött október 6-ika 70. évben Kr. előtt. E nap a rómaiakra nézve is baljóslatú volt, mivel Q. Servil. Caepio akkor győzetett le a cimberek által.

---

*) L. „Armenia“ 1888 évfolyam, 306, 377 l.

Lucullus erre figyelmeztetvén, mondá; »Majd gondoskodom róla, hogy ezentúl szerencsés nap legyen.«[1]

A felháborított rómaiak körében nagy mozgalom keletkezett, azoknak váratlan, tömeges előnyomulása úgy rémlik, mint villám a derült égről, a harcz-zaj elzúg menydörögve, mely a vesztességre nem is gondoló dévajkodókat a tétlenség álmából felriasztván kétkedve zavargának a vakmerőség e tette miatt a reá következő roham rémületbe ejtette Tigránnak nagy bajjal sorakozott hadait. A csoportok zajában széttépetvén a fegyelem féke, a rendet a legábrándozóbb képzelőerő sem állíthatta volna helyre. Tigrán sergével visszavonul; erre a lovasok sebes vágtatva siettek menekülni, a rómaiak újabb bátorság tüzétől eltelve a szaladókat üzőbe veszik és a megvert sereg, mint oldott kéve széthullott, elszéledt.

A vélemények ez esemény felől nagyon elágazók. A hellen-római irók Tigránt visszatetsző világitásba hozni s foltokkal elsötétíteni igyekeznek. Messze elvezetne czélunktól, ha a tulzottan sötét képnek részletezésébe bocsátkoznánk. Az a honi történetírók előtt is elég komor; de nem nagyított állitásaik csupán azért, mert honiak, nem tekinthetők ugyan jós szavaknak, azonban a rágalom nyelve sem mondhatja, hogy előadásaikra a hon iránti előszeretet gyakorol befolyást. Hálás elismerésre kötelező hű tollal festik ők az események ok-adatolt folyamát szigorral sujtva az elkövetett gondtalanságot. De még nem veszett el minden: ötezeren a futásban hulltak el, mások elfogattak, a király pedig egy közeli erdőbe vonta magát. Nem lehet megjegyzés nélkül hagyni Plutárchnak állítását, mely szerint ezen ütközetben Tigrán seregéből elesett százezer gyalog s a lovasságnak nagyobb része. E sereg — szerinte — több legyőzött király vezérlete alatt különféle nemzetekből alakult. Legtöbb volt az örmény, azután médok, arabok, áserbeidsánok, iberek, alánok, babyloniaiak, kik közül százötvenezer pánczélozott gyalogság, huszezer íjász és parittyás, ötvenötezer lovasság, melyből tizenhét ezer pánczélozott, 35000 utász, hidász volt; ezek erdőirtás és egyéb tábori

---

1) Cantu C. Világt. V-ik k.

szolgálatra alkalmaztattak. És e roppant sereggel szemben a rómaiak közül csupán ötön estek el, száz pedig megsebesült.

Nagy volt az öröm a római táborban. A győztesnek vágyai messze szárnyaltak; de csakhamar őmaga is meg volt győződve, hogy Tigrán az ősi föld megőrzésének érdekében mindent megteend. Ez okból váratlan győzelmével nem lelhetett teljes nyugalmat s hogy a királyt megelőzze, viszont Tigranocertának ostromlásához fogott. Növelte a bajt a mindenre kész jött-ment s felkapott idegenek titkos befolyása, vagyis azon gonosz szellem, mely az országába és az ostromlott városba telepített görögök és ciliciaiak kétes hűségén átvonult. Mindez veszélyesen fejté föl a biztonság tekintetében tűhegyen álló városnak közel jövőjét. — Ellenség tanyázott künn, idegen elem benn. Mindkettővel harczra kellett szállani. E halmaz nép szája előtt mézes madzagként huzott mentesség, jutalom és szabadságigéret megtette hatását. A lelkesek kidöltek küzdőhelyeikről s árulás folytán az ősi tűzhely minden hadiszerrel és tömérdek kincscsel egyetemben az ellenség kezébe került. Mindent, mit a gyásznapról mondhatunk, abban összpontosul, hogy Lucullus préda után tátongó embereinek szivét betöltendő, a várost közzsákmánynyá tette. Evés közben jön meg az étvágy, tartja a közmondás. A tett szolgálatért tejbe-vajba fürösztött idegenek és a rómaiak most a fegyvertelenek vagyonával jó napokat csinálnak.

Midőn a győzelmes erő az elárult gyengeség ellen így folytatja üzelmeit: a Molochról sem volt szabad megfeledkezni, melyet minden vezérnek áldozatokkal kellett táplálnia, ha magát diadalmenetre érdemesíteni akarta. A római állam vala ez, melynek a kir. kincstár nyolczmillió ezüst talentumot rudakban és pénzben szolgáltatott ki. Emellett Lucullus minden katonának, egyenként nyolczszáz dráchmát osztatott ki ajándékul. S ez a város gazdagságára figyelmet érdemlő világot vet. 1)

Mindezzel meg nem elégedve, a Tigrán által épített ritka mivű színkört is minden ékitményétől megfosztotta,

---

1) Drachma (görög pénz), mely majdnem egyértékű a római denariussal, a mi pénzünk szerint valamivel több 30 krajczárnál.

miáltal a fényüzésben gyönyörködő főparancsnok a város fényén és jelentőségén érzékeny sebet ejtett 1)

Nem lehet elhallgatni egy megragadó jelenetet. Ugyanis míg az életben maradt harczosok a szigorú szabályzatok egész özönével árasztattak el: azalatt Lucullus a várba menekült országnagyok nejei iránt tartózkodó eljárást követve, nagylelkűnek mutatkozott, a fásult kebleknek felszólalását elnémítva gondoskodott arról, hogy ezen — hazájokat hőn szerető nők védtelenségökben további kíméletlenségeknek kitéve ne legyenek. A szenvedni tudó lelkeknek nyujtott emez enyhitésért, tisztelet a győző lovagiasságának! Az elárult ügyből eredett szerencsétlenség híre villámgyorsan terjedt el mindenfelé; de az itélet mérlegét tartó szigorú kéz, a királynak szellemi meggyógyulását eredményezte, s ez annál örvendetesebb jelenség, minthogy a nap magasra haladt volt a győztes tábor egén, a legyőzötteken pedig látszólagosan már-már bevégezte pályáját.

A földi dicsőség változó folyásának hatása alatt elzsibbadt lelkek talán alkalmazkodásokra is képesek lehetendettek; de a nagy tömegben a köz-érzületet fölébreszteni nem volt szükség. Armenia a rövid ideig tartó tetszhalál után erőteljes életnek indulva amit félre tett azon idő alatt a keserűségből, azt igyekezett a megpuhultnak tartott férfias erő érezhetőleg kiönteni. Alkalom nem hiányzott. Lucullus, ki azt hitte, hogy az ellenség már teljesen megsemmisíttetett, készületeket tett, hogy a nemzet életére vesse irtó fejszéjét. E vállalatában — úgy gondolkodott — csak akkor lesz szabad keze, ha megszabadul azon veszélyes elemtől, mely az államoknak mindig csak balcsillagzatú híve szokott lenni.

MARKOVICH JAKAB

---

1) Erant ea tempestate Tigranocertis plurimi ludorum artifices, quos undique Tigranes ad se institutorum spectaculorum causa convocarat. His Lucullus ad praeparandos pro parta victoria ludos, atque spectacula magnifice usus est. Plutarch in Lucullo, 212 l.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Országgyülési tudósitás. Dr. Molnár Antal, közszeretetben álló, országgyűlési képviselőnk, — kire méltán oly büszke választókerűletünk összes polgársága, — a regale-javaslat fölött folyt törvényhozási tárgyalás alkalmával, alapos szakértelemmel párosult, figyelmet keltő szónoklatot tartott, a képviselőház egyik múlt havi ülésében. Előadását, mely a Házban élénk tetszést nyert, a politikai lapok is elismeréssel fogadták, s a Pester Lloyd azt érdekes, új szempontokat feltüntető beszédnek nevezi. Derék képviselőnktől a törvényjavaslat részletes tárgyalásánál is fogadott el a képviselőház különböző módositványokat.

Az örménység jövője. Reményi Károly, magyar irónak törökországi úti rajzaiban, Mustafa Dseláleddin következő nyilatkozatát olvassuk: »Való, hogy ha az újjászületett gazdag, egyesitett Kelet földirati fekvésének előnyeinél fogva, valamikor azon polczra jut, melyet neki a polgárosodás érdekei kijelölnek, — az örmény nemzetiség, értelme, tevékenysége és ipari szelleménél fogva mindig első lesz!

IV. Murád szultán és az edessai örmény. 1638-ban Bágdád felé ment IV. Murád; útjában már Edessához közeledett. Ezen örvendetes hir hallatára Thophdsê-oglu*) nevű örmény az útat a város végétől egy órai távolságig szőnyeggel teritette be. Az ünnepélyes bevonulás után a szőnyeget a nép prédájának hagyta. Azután nagy ebédet adott az uralkodó tiszteletére. Ebéd alatt felszólitja a szultán a házigazdát: a tisztességmutató jelentékeny örményt, hogy kérjen tőle valami jutalmat. Mire ez: »Magam számára semmi kérnivalóm sincs, mert az Isten bőven megáldott földi javakkal; hanem az örmények »Szűz-Mária« nevű templomára irányitom Felséged figyelmét, mely iránt a közelségében lévő „mêzgith« (mohamedán imola) szolgái nemcsak tiszteletlenséget tanusitanak, hanem gyakran meg is támadják azt.« Erre az uralkodó felvilágositást kért arról, hogy vajjon az örmény templom, vagy a mêzgith-nek vetették meg alapját előbb? És miután azt a határozott feleletet kapta, hogy a templom sokkal előbb épült (e templom Ábgár örmény király idejében akkor épült, midőn Tadé apostol Edessát meglátogatta) – megparancsolá, hogy a mêzgithot rontsák le. Ma a lerontott imola helyén örmény házak emelkednek.

Helynevek magyarázata. A legtöbb örményhoni helységnév etymologiai tekintetben is bizonyos jelentőséggel bir, a mint ez a következő néhány példából kitünik. Igy eme városnév: Ecsmiádzin azt fejezi ki, hogy e helyen jelent meg az »Egyszülött«, vagyis Jézus Krisztus, az örmény nemzet apostolának: Világositó szt. Gergelynek; (megparancsolván, hogy ott, hol jelenleg a zárdatemplom főoltára áll, egyházat alapitson a világmegváltó hitnek azaz a keresztény vallásnak tiszteletére.) Eriván*) hasolóképen »megjelenést« fejez ki, s mintegy azon helyet jelöli meg, hol Noe az özönviz után legelőször szállott ki a szárazföldre. — Náchicseván, a hasonnevű kerűlet főhelye, annyit jelent, mint »első letelepülés«, más szóval azon hely, hol a vizözön után Noe családjával együtt megtelepedett. — Ákhuri, a néhány évtized előtt földrengés által szétrombolt falú, (északi lejtőjén az Ararátnak) szószerint azt jelenti: »szőlőt ültetett«, illetőleg: ez azon hely, hol Noe a szőlőt ültette. — Árnájothen, mely a nagy Araxes-sikságon fekszik, nem jelent egyebet, mint »Noe lábaihoz!« t. i. e helyen van Noe eltemetve.

Oroszország és a szlávok. »Az orosz politika Achiles sarka« czím alatt egy orosz hirlap: »Novoje Vremja« czikksorozatot közöl, melyben egyebek közt igy szól: Nekünk (oroszoknak) nagyon óvatosaknak kell lennünk azon panaszok iránt, a melyek a szláv földekről jutnak hozzánk. Mert Törökország az ő keresztény alattvalóinak oly széleskörű önállóságot enged, hogy mikor ezek más hatalmasság alá kerülnek, nehezen birnak hozzászokni az állami élet követelményeihez. Tapasztaltuk ezt magunkon, Kars vidékén, a hol a mi administratiónknak az ottani felszabadított örményekkel annyi baja volt.

IRODALOM és MŰVÉSZET.

Az örmény nemzeti jogrendszer. A »Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft« czímmel Stuttgartban megjelenő jogtudományi szakfolyóirat 1887. évi folyamában (VII. kötet 385—436 lapjain) a szerkesztők egyike: Prof. dr. J. Kohler würzburgi egyetemi tanár hosszabb szakszerű értekezést tett közzé az örmény nemzeti jogrendszer történeti kifejlődéséről, kiterjeszkedve a jogelvek összehasonlitó fejtegetésére is. Az ötvenkét oldalra terjedő értekezés czíme: Das Recht der Armenier, s egy általános nemzeti kultur-történeti-bevezetéssel kezdődik, a mellett mindvégig bő magyarázó és idéző jegyzetekkel van ellátva. Mindjárt az első jegyzetben köszönetet mond a szerző a tudós Szárkiszián-nak, az ismert velenczei mechithárista szerzetes irónak is, a redelkezésére bocsátott adatokért. Az emlitett bevezetés és a jogtörténeti előzmények, valamint a »lembergi jogkönyv« elemző fejtegetése után a következő fejezetekben ismerteti szerző az örmény nemzeti jog rendszerét: a) Személyjog, b) Dologjog, c) Kötelmi jog. Végül tárgyalja még külön fejezetekben a delictumokat és a polgári peres eljárást (Delictenrecht, Civilprocess)

---

*) E család hazánkban szó szerint Pattantyús-ra (Artillerist, Kanonier) forditotta nevét (örményül: Գնդաձիգ kêntáczik). A Pattantyus család Apafi alatt magyar nemességet kapott.

*) Innen nyerte előnevét (Erivánszky) az orosz-örmény tábornok Páskievits, ki e várost a perzsáktól elfoglalta.

Uj örmény lap. Mámáseán Váhán engedélyt kapott az egyptomi kormánytól, hogy »Nilus« czím alatt örmény heti lapot indithasson Alexandriában. A lap egész évi ára 10 frank.

Ájvázovszky képei. A hírneves örmény festő: Ajvázovszky János, unoka-öcscsével, (nővérének fia) Mázirof Leo, orosz kormány-tanácsossal képeiből 24 darabot küldött Párisba. Mázirof — többek felszólitására — a képeket Nelidof, az orosz nagykövet házánál Konstantinápolyban is kiállította. A jövedelem jótékony czélra fog fordíttatni. Sokan nézték a világhirű festő műveit. Egy műértő társaság igy nyilatkozott: »Azt hiszed, e képeknek lelkök van és beszélnek:« Egy festő pedig ezeket mondotta: »Már három órája, hogy itt vagyok,.. és még sem vagyok képes innen eltávozni.“

Az örmény sajtó Amerikában. Az »Árékág« (Nap) czímű örmény heti lap, mely utóbb »Sterling« czímet vett fel, Dserzi Szithi városban (New-York közelében) rövid fennállás után megszünt. — A new-yorki örmények társaságot alapitottak, mely „Árevmêdéán Hájgáznê« (Nyugati örmény) czím alatt örmény heti lapot fog kiadni. A szerkesztő a neves iró: Oszgánián Ch. lesz, ki nemcsak az örmények, hanem az idegenek előtt is ismeretes. Oszgánián, ki a new-yorki »Pres-Club«-nak tagja, több ámerikai lapnak munkatársa. Sok örmény lap hozott már tőle talpra-esett czikket, 1840 41-ben Törökországban az »Áztárár Byzántián« czímű örmény heti lapnak volt szerkesztője.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

A keleti árúforgalom. Azon óriási előhaladás, melyet napjainkban a keleti közlekedési viszonyok terén észlelhetünk, nemcsak a török főváros és az egész Balkán-félsziget forgalmi érdekeit hozza szorosabb kapcsolatba Magyarország üzleti és gazdasági érdekeivel, de talán már a legközelebbi jövőben élénken érezhető lesz annak messze kiterjedő hatása a kisázsiai piaczokkal való érintkezésben is. Hazai lapjaink többé-kevésbbé már is méltányolni látszanak a nagyjelentőségű fordulatot, mely a keleti vasútak megnyiltával ismét közelebb hozott bennünket egy lépéssel a »Keletre magyar!« jelszóval nemzetgazdasági értelemben leendő megvalósulása felé. Egyik magyar laptársunk erre nézve azt irja: „Rá kell vetnünk magunkat a Keletre! Konstantinápoly ránk nézve fontos piaczczá válhatik, ha a személyes erintkezés és a helyszinén való tapasztalás után magunkat illetőleg terményeinket és termékeinket ott érvényesiteni és értékesiteni tudjuk...“ Konstantinápoly és a Levante árúforgalmi piaczain Magyarország nem maradhat soká idegen: s ott a magyar termelő, iparos és kereskedő kivel léphetne inkább üzleti összeköttetésbe, – mint épen az egész Keleten annyira otthonos kereskedő-néppel: az örménynyel?

Az osztrák-magyar-török pósta-egyezmény. Monarchiánk és a török birodalom közt fenforgó vitás pósta-szállítási kérdések fölött a tárgyalások vezetésére török részről egy külön bizottság küldetett ki, melynek elnöke az ismert örmény diplomata: Ártin Dádián. A tárgyalások már is annyira haladtak, hogy a pósta-egyezmény megkötésére nézve (a kisázsiai póstákat is érdeklőleg) bizonyos előleges megállapodásokat sikerült létrehozni; melyek alapján a kérdés végleges s mindkét egyezkedő fél érdekeire nézve megnyugtató megoldása remélhető.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Mákár kátholikosz Tiflisben. Az orthodox örmények egyházi feje, ki Ecsmiádzinben lakik, Tifliszben járt. Ide ment, hogy a czárt üdvözölhesse A tifliszi indóháznál a polgármester tiszttársaival, a küldöttségek, a czéhek zászlóikkal — és beláthatlan néptömeg fogadta. Mikor a vasúti kocsiból kiszállt, a nép »Éljen az örmény nemzet pápája« szavakkal hajadon főn fogadta. Most a polgármester és a főkapitány lépett elébe, kik szép beszédekkel üdvözölték. Azután a császári váróterembe kisérték, melynek ajtai csak az uralkodó család tagjai előtt nyilnak meg. — Az indóháznál nyilt kocsiba ült; a kocsi előtt, szokás szerint, két egyházi személy lovagolt, kik közül egyik a katholikoszi keresztet, a másik pedig a pálczát vitte. A katholikosz kocsija után robogtak azon kocsik, melyek az Ecsmiádzinből jött püspököket vitték. Alig haladhattak az úton a nagy népsokaság miatt. A Sándor-féle szölőnél az örmény papság és a tanuló ifjúsag várakozott a kátholikoszra, ki itt leszállott a kocsiról; palástot öltött magára és kezében kereszttel mennyezet alatt ment be a városba A mennyezetet vitték: Mádineán polgármester, Pepukeán Konstantin herczeg, Ámáduni Napoleon herczeg és Hovhánneszián Ábkár A menet a zárdatemplom felé tartott. A kátholikosz jobbra-balra áldást osztogatva ment be a szentegyházba, hol előbb szokásos imáját végezte el, azután megáldotta a népet, végre hosszú életet kért a Teremtőtől a császár- és ennek családja számára. — Szállásán első, ki a kátholikoszt üdvözölte, a kormányzó: Servásicze volt. Estve ki volt világitva a város.

Miniszteri jubileum. Az orosz közoktatásügyi miniszter, az örmény születésű Teliánoff, valószinűleg a déloroszországi vasúti szerencsétlenség hatása alatt álló czári család iránti tekintetből, egész csöndben ülte meg deczember hó 5-én államszolgálati jubileumát. – A jubilans grófi czimet kapott.

Az orosz csapatmozgalmak. Az angol kormány főorganuma: a „Standard« az újabb orosz csapatmozgalmak jelentőségéről elmélkedvén, azt irja, hogy a katonai jelek arra mutatnak, miszerint Oroszország vagy biztos Törökország semlegességéről egy monarchiánkkal való háború esetére, vagy pedig a czár megváltoztatta katonai politikáját és Örményországot nem tekinti többé a legközelebbi és legkönnyebb útnak Konstantinápoly felé.

A szultán tilalma. A szultán eltiltó rendelete következtében a török birodalomban megjelenő mindazon lapok, röpiratok, időszaki folyóiratok, melyek a sajtóiróda és a közoktatásügyi ministerium felhatalmazása, nem császári irádé alapján adatnak ki, — jövőre megszünnek. Ezen intézkedés folytán mintegy huszrendbeli különböző folyóirat szünik meg; köztük körülbelől tizenöt örmény nyelvű.

Téves irányú mozgalom. Ha alapos a Politischer Correspondenz stambuli értesülése, a keleti örmények egy részénél ismét némi hajlandóság kezd mutatkozni az örmény nemegyesült egyháznak az anglikán egyházzal való egyesűlésére A kezdeményezés erre nézve az örmények egyik volt patriarkhájától indult ki annak idejében, a ki (elég helytenűl!) csekélynek itélte a két egyházat elválasztó különbséget, s e fölötti elmélkedésében lassanként fölmelegedett az angol állam-egyházzal való fuzio eszméje iránt. Terve ügyében érintkezésbe lépett a canterburi anglikán érsekkel is, ki azonban utalt a nehézségekre (valószinűleg politikai szempontból kiindulva), melyek az egyesülésnek útjában állottak. Az örmény patriarkha közbejött halála után a megpenditett tév-eszme már csaknem egészen feledésbe merűlt. Most különösen az angolok politikai támogatásában reménykedő örmény fiatalság kezd ama tervnek újra propagandát csinálni, — ha csakugyan e sajnos hir komoly alappal bir,*) — mindazáltal az örmény egyház szerencséjére, a mozgalom eddigelé kevés figyelmet keltett. Ha elfogulatlanul vennék a dolgot keleti testvéreink, beláthatnák: hogy ősi nemzeti egyházuk lényeges hitelvei a katholikus vallás tanaihoz állanak legközelebb!

---

* Újabban érkezett tudósitások határozottan megczáfolják azt, mintha az említett mozgalom az örménység körében legkevésbbé is tért foglalt volna! Szerk!

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.
Szamosújvár, Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda.

Szamosújvár első választott tisztikara.

Irta: Dr. Molnár Antal.

A Kelet harczi viharainak egyik pusztitó hullámverése által a tizenhetedik század utolsó felében Erdély bérczei közé sodort örménység két főcsoportja jó távol egymástól, az ország egyik fontos északkeleti várerődjének tövében s az utolsó erdélyi fejedelmi család öszi fészke körül telepedett ugyan meg, de az összetartozás, a közösség érzete fennmaradt náluk azután is hogy külön önálló községi életnek vetették meg első alapjait. »Örmény Compánia« volt az elnevezése a köteléknek, mely összefűzte a szétvált két csoportot s az »Örmény Compánia főbirája« képviselte azt a közös köteléket. Még 1730 körül is találunk emlitést erről a tisztségről, sőt két évvel utóbb az örménység tekintélyesebb képviselői gyűlést tartván, egyezményt kötöttek, mely szerint közös kiadásaiknak, az ajándékozásoknak s más egyebeknek terhét három-ötöd részben a szamosújváriak, két-ötöd részben pedig az erzsébetvárosiak fogják viselni.

»Szamosújváriak« és »erzsébetvárosiak« rendes községi organismusnak voltak már alávetve ezen egyezmény megkötésekor. Mintegy másfél évtizeddel előbb szervezték első ízben községi hatóságaikat s bizták külön-külön választott tisztviselőkre birói s közigazgatási ügyeiknek intézését. Szamosújvár közönsége — »die ganze Gemeinde deren zu Szamosuijvár befindlichen Armenier« — 1713 végén az erdélyi főhadparancsnokhoz, Steinville birodalmi grófhoz és lovassági tábornokhoz intézett felterjesztésében előadván, hogy az örmény nemzetnek számos tagja telepedett le Szamosújvárt, miután ily közösség rendes igazságszolgáltatási szervezet nélkül nem állhat fenn, kéri, hogy megfelelő törvénykezési felhatalmazással adja meg a főhadparancsnok Szamosújvárnak az engedélyt arra, hogy az igazságszolgáltatást saját kebelében gyakorolhassa.[1])

1714 febr. 10-éről keltezett leiratában felhatalmazza Steinville gróf a szamosújvári birót és esküdtjeit ítéletek hozására, úgy a mint azt helyesnek fogják találni. S a város legrégibb hatósági jegyzőkönyve — az »Örmény Protocollum 1714-től 1729-ig« — fenn is tartotta még azon évből az emlékezetét egy birói ténykedésnek, a Jakab biró által két verekedő fölött 1714 május 9-én hozott szigorú ítéletnek.

Kiegészitette Steinville gróf emlitettük felhatalmazását Szászsebesről, 1715 febr. 14-éről keltezett másik leiratában,[2])

---

[1]) »Gnädig hochgebiettender Herr Herr General der Cavallerie — így hangzik a felterjesztés. — Es ist deroselben nicht unbekannt, dass ein nahmhafter Anzahl der Armeniern, worunter die älteren dieser Nation gezehlet, zu Szamosujvár sich niedergelassen; Wenn nun solcher Gemeinde ohne ordentlicher Gerechtigkeits Verfassung, zubestehen, so solcher als ohnmöglich fahlen wird! Gelangt daher an Euer Exzellenz unsser demüthige fussfahlendes Bitten, dieselbe geruhen durch ein ordentliches gerichts- Instrument die gnädige Erlaubniss zu ertreiben, Womit Wier intra gremium nostrum die heilsambe Iustiz zu administriren berechtiget werden mögen.«

[2]) Ime a leirat szövege: »Posteaquam Armenorum Catholicorum penes Arcem Szamos Wij Wariensem Colonia possessionata

mely hivatkozással a szamosújvári erőd melletti katholikus örmény telepnek kérésére, feljogosítja a szamosújvári közönséget arra, hogy a saját kebeléből birót válasszon megadandó levén a választott birónak az illő tisztelet, megbecsültetés és tekintély addig is, míg a közönség részére kiadandó császári királyi kiváltságlevél ezt az ügyet is szabályozni fogja.

Még e leirat kelte előtt, 1714 deczember 14-én nagy szervező népgyűlést tartott Szamosújvár közönsége. Szabályrendelettel, melynek az akkori társadalmi viszonyokat is érdekesen megvilágitó intézkedéseit ismertetni más alkalomra tartjuk fenn magunknak, rendezte e népgyűlés a város beligazgatásának egyes ágazatait, különösen pedig a törvénykezés és közrendészet gyakorlását és megalkotta az első rendes tisztviselői kart egy birónak s tizenkét »öreg«-nek, más szóval tanácsbelinek személyében. »Megegyeztünk, olvassuk az Örmény Protocollum első lapján, mi szamosújvári örmények és más nemzetbeliek, hogy saját akaratunkkal és beleegyezésünkkel válasszuk meg biránkat és városunk fejét. Felkértünk és megválasztottunk tizenkét öreget és Ágopsa Kristóf birót s magunk fölé helyeztük őket, hogy a mi rendelet kijő a tanácsból, annak engedelmeskedjünk és alá vessük magunkat; és a ki ezt nem cselekedné és ellenszegülne, legyen hatalmuk ítéletet mondani fölötte vétségének nagyságához képest.«

Szamosújvár első tisztviselő választása százhetvennégy évvel ezelőtt a következő eredménynyel ment végbe:

---

competenter ac demisse me requisiverit demonstrando, quod inter primas rerum gerendarum regulas deficiente quidem legitimo Magistratu constitutio unius inter ipsos Iudicis, qui lites et dissensiones eorum imposterum oriundas, ne Natio hac in primordio sua cultionis confunderetur, dirimere sciat summe necessaria esset; quorum honesto petitioni tam vigore cum Fisco initi Contractus, et sacri Caesareo Regij Diplomatis more resolvendi, quam ex amore Iustitiae, hisce annuere, et facultatem inter se eligendi Judicem tribuere volui. Electo autem Judici omnem quam decet venerentiam, honorem et authoritatem ut exhibeant, et similem qui Negotiis inter illos occurrentibus, usque dum sacrum Caesareo Regium Diploma ejodem clementissime impertitur, praeesse valet, instituant, impono.«

Megválasztattak:

Főbirónak: Ágopsa,
Öregbirónak: Jakab,
Egyházfelügyelőnek: Dzerig.

Tanácsbelieknek: Blid István, Murádin Márk, Tódor Miklós, Szákó Emanuel, Álexa Gergely, Lukács János, Salamon Tódor, Szefer Dániel, Dzerig Gergely és Chêngánosz Tódor.

Az örmények kereskedelmi viszonyai a XVII. és XVIII században Magyarországon.

I.

Az örményekről manapság is, mint par excellence kereskedő népről szoktak beszélni s Magyarországon a kereskedelem történetében különösen fontos szerep jut nekik az elmúlt két században. — Történetiróink egyhangú véleménye szerint ezen időben ők képviselték eminenter Magyarország kereskedelmi érdekeit kifelé, különösen Kelet felé; azért bizonyára nem érdektelen visszapillantást vetni ezen időkben a kereskedelem viszonyaira.

Tudjuk jól, hogy a XVII. és XVIII. század Magyarország történetében a stagnatio korszaka. A nemzet produktiv tetterejét lenyűgözik a rendiség szük korlátai, melyekből nem tud kiemelkedni; a politikai közszellemen bizonyos lehangoltság, hogy ne mondjuk lethargia vesz erőt. Gazdasági életről szó sem lehet, az ipar szük körben mozog, s csak az északi megyékben és az erdélyi szászoknál lehet szólni iparról, amely csak a vászonkészítésre szoritkozik. — A czéhek hatalmaskodnak s nem egyszer összeütközésbe jönnek a törvényhatóságokkal. — A kereskedésről csak kifejlett mezőgazdasági és ipari viszonyokkal kapcsolatban lehet beszélni, már pedig ezen időben erről szó sem lehet. Pedig, ha a rossz politikai viszonyok nyomába józan gazdasági politika lép, akkor könnyen ki lehetett volna heverni a török háborúk dulásait. — Helyesen mondja Grünwald Béla [1]), hogy Magyarország feladata lett volna, az állam rendelkezésére álló eszközökkel odahatni, hogy egy magyar iparos és kereskedő osztályt teremtsen meg. De a lakosság zömc, a nemesség lenézi a kereskedő osztályt s még az ellen is tiltakozik, hogy vele egy organizmusnak vétessék.

Ennek az idegenkedésnek az lett a következménye, hogy a kereskedő osztály idegen elemekből létesült s ezek között első helyre lehet az örményeket tenni. Árúikkal uralták Magyarország kereskedelmi piaczait. A transito kereskedelemnek, mely Erdélyen keresztül Kelettel, Konstantinápolylyal állott összeköttetésben, ők a képviselői. A kereskedelmet szabad fejlődésében gátolták az árúmegállitási jogok, a harminczad s a földesúrak és városok által szedett vámok. — De specialiter az örményekre nézve az alattvalói viszony okozott sok controversiát, s miután ők a török portához tartoztak, az 1616-ki capitulatio meghatározta a viszonyt, melyben a két nemzet alattvalói állanak, s melynél fogva a két ország kereskedői az ország területén s azon kívül szabadon árulhatják portékáikat.

Az első törvényes intézkedés, mely reájok vonatkozik az 1655: 27 t. cz. A bécsi udvar tudja, hogy a transito kereskedelem Kelet felé, nagy haszonnal van az ország közgazdasági viszonyaira s előnyös szabadalmakkal látja el őket. — De sőt egyes kereskedőket is protektorátusa alá vesz. Igy pl. midőn 1703-ban hét ázsiai örmény kereskedő — köztük Hádzsi Kristofor János — angol és hollandi posztót akarnak Magyarországra vinni, I. Lipót 1703. julius 3-án kelt levelében igen nagy előnyöket biztosít nekik. [2])

Azok a czikkek melyek a forgalomban leginkább szerepelnek, voltak a szarvasmarha, gabona. bőr- és posztóárúk, bor, festék, só [3]) stb., amelyek után a szokásos harminczadot kellett fizetniök. — Az iparágak közül leginkább a szattyán-készitést kultiválták, melyben bizonyos ügyességre tettek szert. Ennek nyomait találjuk abban az intézkedésben hogy 1700-ban Szamosújvártt timár-társulat alakul, melynek alapszabályait püspökük készíti el.

---

[1]) Régi Magyarország. Bpest 1888. 275 l.

[2]) Orsz. levéltár. L. Thallóczy L. A keleti keresk. tört. 101 lap.

[3]) Talán nem lesz fölösleges megemliteni, hogy az a fontos gyógyászati és iparczikk, mely szalamiasó néven ismeretes, tulajdonképen az örményektől terjedt el. Innen van neve is Salmiak = Sal armeniacum.

Hogy különösen Erdélyben tettek az örmények hasznos szolgálatokat a kereskedés érdekeinek, arról nemcsak a bécsi udvar, hanem az erdélyi fejedelmek Bethlen, Rákoczy György, Apafi kiváltságlevelei tanuskodnak. Egyes városokban koloniákká alakulnak, melyeknek saját biráik vannak. A fejedelmi udvarok pártjokat fogják az idegen nemzetségekkel, különösen a szászokkal szemben, kik rossz szemmel nézik térfoglalásukat a kereskedés terén, mert »ők az udvar szállitói, hitelezői.«

Már Bethlen idejében is vannak állandó lakhelylyel biró telepes örmények kik adót fizetnek; de tulajdonképeni letelepedésök Apafi idejétől datálodik, ki kiváltságlevelet[1] ad nekik is; ekkor telepednek le Ebesfalván.

Úgy III. Károly, mint később Mária Terézia megerősítik szabadságaikat s magánjogi viszonyaikat rendező intézkedéseket is tesznek. — (III. Károly kiváltságlevelét »Történeti okiratok az erzsébetvárosi levéltárból« cz. czikkben, az »Armenia« múlt évi decz. számában közli főtiszt. Ávedik úr. magyar forditásban).

II. József uralkodása korszakot alkot a hazai kereskedelem történetében, s Józsefnek sok intézkedése, kiváltképen 1785-ben kelt decretuma szerinti azon intézkedés, hogy a kicsiben való kereskedést csak azok üzhetik, kik polgárjoggal birnak vezetett aztán arra, hogy sokan az örmények közül siettek megszerezni a polgárjogot, mi által a török alattvalók száma megfogyott, akik aztán magyar portékával nem kereskedhettek.

De egyátalán azok is, akik itt telepednek meg, többé nem játszanak nagy szerepet a kereskedés terén; mert az osztrák politika, a magyar érdekeket alárendeli az övéinek s Magyarország átmeneti kereskedése teljesen megszünik. Különösen a napoleoni háborúk, az 1811-ki devalvatio siettették ezt. — Hogy az örmények az érintett korszakban a magyar és erdélyi kereskedelemben oly fontos szerepet játszottak, annak oka leginkább abban feküdt, mert a fejedelmek belátták, hogy ők mintegy praedestinálva vannak e foglalkozásra s azok a kiváltságlevelek, melyeket ezen időkben kaptak, elismerőleg nyilatkoznak róluk. — Érdekes ezen kiváltságlevelekkel foglalkozni melyek mind megannyi bizonyitékai annak, hogy az örmények az ország kereskedelmi érdekeinek hasznos szolgálatokat tettek. — Ezekről azonban a jövő számban.

FOGALYÁN TIVADAR.

---

[1] Erd. fisc. levéltár. Thallóczy.

A szép királyné regéje.

(Bodenstedt: „Ezeregy nap a Keleten.“)

Artaxata-ban élt egykor egy öreg örmény király, kinek csodaszép fiatal neje volt.

Hozományul tizenkét nagy szekrényt hozott magával, tele a legértékesebb öltözetekkel s egyébb drágaságokkal; rabszolganőinek száma pedig száztizenkettőt tett.

Volt a királynénak egy unokahúga, még nálánál is jóval fiatalabb és rendkívül szép, annyira — hogy a királyné maga irigyelte őt.

A királynét Ripszimá-nak hitták — unokahúgát pedig Horoszán-nak.

És ez a Horoszán volt felügyelőnő az artaxata-i királyi palotában. A királyné szekrény-kulcsai közül tizenegy volt őrizetére bizva: a tizenkettediket pedig, mely a legnagyobb vala mindenik közül, a királyné magánál tartá s elrejté a világ szemei elől.

Horoszán nagyon kiváncsi lőn megtudni, mit rejteget Ripszima a tizenkettedik szekrényben; mert a többi mind szabadon állott a palota termeiben, a tizenkettedik pedig elrejtve tartatott egy titkos szobában, mely körül őrök voltak felállítva és másnak oda bemenni halálbüntetés terhe alatt tiltva volt, a midőn a királyné — mindennap háromszor — ott vala.

Történt pedig egy alkalommal, midőn a királyné rabszolganőivel a fürdőbe ment, hogy magát előkészítse s virágokkal ékesítse Venus (Ánáhid) vallási ünnepére: Horoszán nem tudott kiváncsiságának ellenállani, s felkutatta a királyné termeit, hogy a tizenkettedik kulcsot megtalálva, megnézhesse, mit rejt a titkos szekrény?

Hosszas keresés után ime sikerült neki a nagy kulcsot az öreg Árdásir király hálótermében felfedezni, — a hol úgy el volt az rejtve, hogy a király maga sem tudott semmit róla. Pedig az öreg király forró szerelemmel viseltetett a szép Ripszima iránt s minden más nőt megvetett.

Horoszán sietve nyitotta fel kulcsával a szekrényt, de mily nagy vala rémülete, midőn abból hirtelen egy csinos ifjú néger lép ki, — kinek elefántcsont-sima arcza oly fekete volt, mint az Aratát vándornépeinek sátrai. Fülein arany függőket viselt, haja göndör vala, mint atyja juhnyájainak gyapja, fogai pedig fehérek, mint a liliom Araxes partjain . . .

Horoszán futni akart, de az ifjú néger erős karjaival visszatartá; kiáltani akart, de félt, hogy a király és az udvarhölgyek meghallják, — tehát hallgatott.

Az ifjú néger azonban erős szerelemre gyuladt iránta, mert Horoszán rendkívül szép, termete igen csinos s azonkívül még fiatalabb volt a királynénál is.

Ép akkor történt, hogy a királynő czipői a rabszolganők vigyázatlansága következtében a vizbe hullottak és Ripszima e miatt haragra lobbant, s elküldött közülök kettőt, hogy számára új czipőt hozzanak.

A rabszolganők összejárták az egész palota termeit, hogy felkeressék Horoszánt, ki a kulcsokat őrizte, mert a királyné ruhái a szekrényekben voltak elrejtve, a szekrények kulcsai pedig Horoszánnál, ki a fiatal négerrel a királyné titkos termében vala. A rabszolganők tehát keresték őt, de nem találták.

E közben Ripszima türelmét vesztvén, szidalmazni kezdé az eltávozott rabszolganőket, s elküldött utánuk más kettőt, hogy keressék meg őket s a királyné színe elé vezessék.

Horoszán azonban sehol sem volt található, jóllehet a rabszolganők rendre mind utána küldettek.

Ekkor a királynéban erős gyanú támadt, egyedül ölté fel ruháit és czipő nélkül sietett férjének hálótermébe, hogy megnézze a tizenkettedik kulcsot, de nem találta helyén. Haragjában sötet pir lepte el arczát és sietve ment a titkos terembe, hol a nagy szekrény állott . . . Horoszán épen azzal volt elfoglalva, hogy a szekrényt a nagy kulccsal ismét gondosan bezárja.

Horoszán erre megrezzent, de hirtelen összeszedvén magát, az ártatlanság tekintetével, hetykén lépett haragvó nagynénje elé, karjait csipőjére téve, és oh! ki tudná leirni ama keserű szavakat, melyek édes ajkairól elhangzottak:

»Ez tehát az én királyi nagynéném magasztos erénye, miről a nép dicsőitve énekel Ararát vidékén, s az Araxes és Eufrát partjain?! Oh én szerencsétlen, hogy menedéket kelle keresnem ezen házban, hol illem és erkölcs lábbal tiportatnak, és az ártatlanság fényét egy fekete néger alakja képes elhomályosítani! Szegény Árdásir, hű férje a te méltatlan feleségednek! Az ország legszebb női versenyeztek szerelmedért, de pillantásaik téged meg nem hóditottak, s te a bérczek leányaitól hidegen fordultál el, hogy szerelmed ekként jutalmaztassék. Oh, hogy meg kelle érnem: megszentségtelenítve látni Árdásir házát saját királyném által, kit úgy tiszteltem, mint a megtestesült erényt!« . . . .

Folytonosan imigy panaszkodék, úgy hogy a királyné szóhoz sem juthatott. Ripszima félve a király boszújától, nehogy hűtlenségéről értesüljön, mindent elkövetett, hogy húgát hallgatásra birja, titokban pedig módot talált Horoszánt láb alól eltenni.

A gyilkos terv meghiusult, és a királyné húga helyett egy ártatlan rabszolganő esett áldozatul.

Horoszán életét féltve, egy távoli erdős bércztetőre menekült, miután boszúból a királyt neje hűtlenségéről már előbb értesítette.

Árdásir az ifjú királyné iránt forró szerelemtől lévén áthatva, hűtlenségét előbb nem hitte el, míg arról saját szemeivel meg nem győződött. Egy napon azonban meglepte nejét a titkos teremben, épen midőn a négert átölelve, gyöngéden így szólott: »Vajha e fő az én fejemtől soha el ne választatnék!«

A király boszút lihegve rántá ki kardját, és a néger feje véresen gurult lábaihoz; első felindulásában Ripszimát is meg akarta ölni, de oly nagy vala szerelme iránta, hogy nem volt képes kardját ellene fordítani.

»Ohajtásod teljesüljön, te hűtlen! — kiáltott föl — a néger feje a tiedtől ne választassék el soha!.... S a király aranyba foglaltatá a lefejezett koponyát és fejdíszt készíttetett abból a királyné számára. Ez legyen tehát gonosz tettének büntetése!

* * *

Azalatt Horoszán magányosan bolyongott az erdőkön, bánkodva szerencsétlen sorsa fölött. — Tél közepe volt, hó és jég borították a földet, — de oh mily csodálatos! — a hova csak lépett Horoszán, nyomában mindenütt virágok nyilottak, — a hova csak pillantott, elolvadt a tél fagya, miként a tavasznap sugáritól, — s a hova csak lehelt, eltünt a hó a fákról, s ágaikon virágok és levelek sarjadoztak. Oly nagy vala szépségének éltető hatalma: őt látva még az erdő vadállatait is öröm és bámulat lepte meg.

De az ő szivéből eltünt az öröm, keserű bánatot érzett múltja fölött, s haláláért könyörgött az istenekhez. Igy élt ő hosszú időn át, fájdalom és búslakodás között, egyedül a fák és erdei állatok tarsaságában, fekhelye a nedves föld, takarója a kék égboltozat vala.

Igy élve egy kis fia született; sakálok és keselyűk énekelték bölcsődalát, a gyermek azonban szörnyszülött volt, s az anyai bánat állandó forrása lőn.

Mindazáltal a leggyöngédebb gonddal és szeretettel ápolta őt; mert a balsors minden hibát kiirtott belőle, s ő oly jó és szeretetreméltó lett, mint egy angyal. Többé már nem óhajtott meghalni, mert gyermeke az élethez füzte. Évek multak el, a gyermek felnőtt, és vele együtt nőtt az anya fájdalma.

Azonban a sors még nem fejezte be mind a reá mért csapásokat, a legnagyobb még hátra volt: még gyermekét

is — az egyetlent, ki őt az élethez füzte — el kelle vesztenie. Hosszas sinlődés után meghalt a gyermek, és anyjának fájdalma már-már a kétségbeesésig növekedett.

Öngyilkos akart lenni, épen egy magas szikláról készült leszökni, midőn ijedten rezzent vissza egy előtte hirtelen megjelent fény-alak tekintetétől.

És a fény-alak igy szólott hozzá: »Ne félj Horoszán! én Ánáhid vagyok a szerelem istennője. Te az én oltáromat megszentségtelenítetted s bünhödtél is érette, de a szabadulás órája közelg. Ne legyen többé pokol számodra a föld! Multad büne alól feloldalak, mint feloldottam a királynét, Ripszimát. Szállj alá a völgybe és azonnal új életre ébredsz!«... Igy szólva eltünt hirtelen, a mint megjelent.

Horoszán pedig egyenesen a völgy felé irányozta lépteit. És ime egy fejedelmi vadász, kezében sólymot tartva, lépett elő, s szemeit a tündéri hölgy bájai egészen elbűvölék.... Miért is beszéljem el hosszasan: hogy és miként történt? elég az hozzá, hogy férj és feleség lett belőlük, s gyermekekkel megáldva mindvégig boldogul éltek.

A királyné Ripszima is még sok boldog napot ért. Hét évig bünhödött már elkövetett vétkeiért, — akkor Árdásir király szívében újra feléledt a régi szerelem; levevé Ripszima fejéről a néger aranyba foglalt koponyáját és azt a földbe mélyen elásva, igy szólott: »Ekként legyen közöttünk is eltemetve minden gyülölet!«

S midőn a két nő, hosszú elválás után, újra viszontlátta egymást — mindketten nem győzték eléggé magasztalni boldogságukat.

A balsors kiirtott minden gyomot szivüknek kertjéből s abban csak a boldogság virágait hagyta meg...

DR. SIMAY JÁNOS.

Örmény emlékek Romániában.

Hajdeu, a derék egyetemi tanár (Bukarest) és akademiai tag, 1888. márczius 16-án a bukaresti tudományos akademián igen érdekes felolvasást tartott. »Árdses folyó, Árdses város és árdsesi egyház« czím alatt a romániai első örmény gyarmat maradványairól szólott. Az árdsesi egyház most Románia elsőrendű templomai közé tartozik; de valamint abból, úgy körzetéből is, eltűnt minden örmény nyom. Hajdeu bebizonyítja, hogy az »Árdses« név örmény eredetű. A felolvasás a »Revista Nouă« (Új Szemle) czímű román folyóirat 4. számában (1888, B. P. Hajdeu) jelent meg.

*

Árdses- Արճէշ szóban az *es* végtag nem román rag, maga a szó nem román szóalkotás, hanem költsönvétel. De honnan? Erre csak alapos vizsgálat adhat feleletet. — Van Árdses folyónk és Árdses városunk. Árdses folyó, mely az Albina hegyből ered, 200 kilometernyi folyás után Olthenicza mellett a Dunába ömlik. E folyó partján emelkedik Árdses város, mely »Árdsesi fejedelmi lakóhely« (Courtea d' Argeche) nevet is visel; van 3000 lakosa. Árdses nem az a folyó, mit Herodot Ordesus-nak nevez; Árdses igazi régi neve Mariscus vagy Marisca.

Románia összes városai közül egyedül Szeverin város dicsekedhetik azzal, hogy régibb Árdsesnél. 1332-ben már volt Árdsesben kath. püspök. Vitus Episcopus Argensis (Benkő, Milcovia, I. 222 l.). 1390-ben IX. Bonifácz pápa könyvében ez áll: Franciscus, episcopus Argiensis in Valachia. E püspök a kalocsai magyar érseki hatósághoz tartozott. Rövid idő mulva e püspökségnek csak a czíme maradt meg, mert itt orthodox érsekséget állítottak fel, mely fennállott a XVI. századig. Az árdsesi metropolita hatásköre kiterjedt egész Oláhországra. Árdsesben lakott a fejedelem is. A XV. században Oláhország fejedelmei által kiadott rendeleteken Árdses kelet látható és mivel a régi román abc-ben (Cyrill) σ (ds) betű nem volt, e fejedelmi város nevét g-vel irták így: Árges.

Árdses örmény lakói, mint jelentékeny kereskedők, a XVI. századig ismeretesek voltak. Brassó és Szeben — ezt tanusítják e városok nem rég közzétett krónikái — 1500-ban sok árdsesi lakost láttak, kik e városokba halat, roka- és más állati bőrt, különböző keleti árúczikket, mint borsat, mazsolát, ruhaneműt és egyebet vittek eladás végett, ők maguk pedig e helységekben lent, nyerget, vasat, kést és a t. vettek.

1512-ben Neágu-Bászáráb fejedelem az árdsesi érsekséget átvitte Tirgovistbe; ettől kezdve e város el kezdette veszteni politikai és kereskedelmi jelentőségét.

Neágu idejében újításokon ment keresztül az árdsesi templom, de keleti styljét épen megőrizték. Tocilescu azt mondja, hogy: »Örményország és Georgia sok helységében (Máklisz, Számthávisz, Chêláth, Gabán, Áchêlczchá, Száphárá és a t.) találunk olyan stylű egyházat, mint az árdsesi. A milyen fekvéssel birnak a mi (árdsesi) templomunk boltívei, ugyanazt látjuk a mondott egyházak homlokzatain is; ugyanaz az ékitmény, magasság és a t.« Az árdsesi hires templom örmény stylben van építve. Pájet szerint (Byzanti művészet, 284 l.) az örmény építészetnek alapja: a byzanti; de ezt az örmény önállóan és merészen kezeli. »Az ékitmények és méretek azonban perzsa vagy arab stylre emlékeztetnek.«

A középkorban számos tömege az örményeknek vándorolt be a Bálkán félszigetre, kik közül Cshêmêsgig János felemelkedett a byzanti császári trónra. Bulgária tele volt örményekkel (Jireck, Gesch. der Bulgaren.) Az örmények a Dunán átkelve általmentek Erdélybe is; itt közel Romániához — egy felirat tanuskódása szerint — Talmácsban*) 1355-ben örmény püspökség is volt. Episcopus Armenorum de Tulmachy (Cuvinte din betrâni t. II. p. 251).

---

*) De vannak történeti adataink is, melyek Erdély régibbkori örményeire vonatkoznak. Illyés András tanusitja, hogy Thalmust, a középkorban nevezetes kereskedőhelyet a Vöröstoronynál, örmények, görögök és zsidók lakták. Lukácsy, Magyarok ősei, 248 l.

A »talmácsi« örmény püspök pecsétje a magyar nemzeti museumban őriztetik; spanyolviasz-lenyomata kezeim közt van.

Örményországban a Ván mellett van egy igen régi város, melynek neve szintén Árdses; itt XII. János pápa idejében (956—964) püspök is lakott. Zacharias Argis (Le Quien, Oriens christianus, T. I. P. 1448). Az »Árdses« szóra vonatkozólag irtam Pétervárra Pátkániánnak, ki a többek közt ezt irta: Van a Ván-tó mellett Árdses nevű város, de a szó jelentőségét az örmény nyelv segitségével meghatározni nem lehet. — Ptolaemeus Kr. u. a II-ik században a Ván-tót (e mellett feküdt az a város, mely már akkor Árdses nevet viselt) Árszisza (Ἄρσισα) névvel nevezi, mivel a görögöknek sem δ (ds), sem ς s) betűjök nincs.

Következőleg, tekintve 1) azt, hogy romániaiak sohasem vándoroltak Örményországba, míg megfordítva örmények jöttek Romániába;

2) tekintve azt, hogy az örményországi Árdses sokkal régibb, mint a miénk;

3) tekintve azt, hogy az Árdsesben volt örmény kolonia létezését a XIII. század felirata is (»Episcopus armenorum de Tulmachy«) tanusítja;

4) tekintve azt, hogy két név teljes azonossága nem a véletlenség műve:

Bizonyosan állíthatom, hogy a Kárpátok alján épült Árdses városba azon örmények költöztek be, kik az árdsesi tó (Ván-tó, Örményországban) mellett fekvő Árdses városból vándoroltak ki.

1275-ben Szêmpád örmény történelemiró egyik kortársának állitása szerint (Histoire des Croisades, Doc. arm. 1869 t. I. p. 608) a Ván-tó, különösen Árdses közelében több helység pusztúlt el alapjaiból ismételt földrengés által. . . . Ettől az időtől kezdve nagy tömeg örménység vándorolt ki és a Kárpátok közé jutva hazájuk emlékére itt új Árdses-t alapítottak, ezt a nevet adták a folyónak is,mert Árdses-nek nevezték régen a Ván tavát is. Itt örmény stylben templomot épitettek, elfogadták a kath. vallást, habár az előtt nem voltak katholikusok. Püspököt nyertek az örmények a pápától — »episcopus Argensis« — ki üldöztetve a románoktól Erdélybe (Talmács) menekült. Episcopus Armenorum de Tulmachy. Az árdsesi örmény egyház hol pusztulva, hol újra felépülve, örmény építészeti styljét mindig megtartotta; előbb Ungro-Valachia érseksége volt, később zárda, végre püspökség lett.

Árdses város régi czímere, mint az a polgármesteri pecséteken is látszik — keselyű. (Itt be is mutat felolvasó két pecsétet, egyik 1629 és a másik 1665-ből való. E pecséteket a bukaresti levéltár őrzi.) E pecsét kétfejű királyi keselyűt (sas) ábrázol; ehhez Romániának, sem Konstantinápoly eleste idejében, sem ezelőtt jóval — semmi köze nem volt; de maguk az árdsesi örmények is a kétfejű keselyűt czímerökbe sem 1600-ban, sem 1500-ban, sem 1400-ban nem vették fel. — Tudjuk már, hogy a XII. században nagy számú örménység jött Árdsesbe; ezek a Ván melletti Árdsest odahagyva a byzanti császárság segédkezése mellett költöztek be Oláhországba. Vannak tehát, kik állítják, hogy Byzant adta ezen örmény kolóniának czímerül a keselyűt. Az örmények aztán ezt, valamint az Árdses nevet és híres egyházukat a románoknak hagyták örökül.

Ezekkel szemben határozottan állíthatom, hogy az árdsesiek közvetlen Örményországból hozták magukkal a kétfejű keselyűt; a Tigris és Euphrát mentén — mint ezt maguk a franczia régészek is már rég bebizonyították — sokkal előbb volt a kétfejű keselyű használatban (czímer), mint a görögöknél. Nem Örményország fogadta tehát azt el Byzanttól, hanem Byzant kölcsönözte azt az örményektől. (Itt újra bemutat egy, a legrégibb időkből való kétfejű keselyűt, mely Ejukh-ban kőbe van vésve [Cappadocia].)

Az árdsesi keselyűre tehető ellenvetések megczáfolása tekintetéből a pecséttan felvilágositásaihoz kell fordulnunk. Valamint a polgármesteri, úgy a nemesi czímerekben előforduló alakok eredetöket a képzelt »pecséttani képtalány«okból veszik; vagyis, ha valamely tárgynak neve kisebbnagyobb mérvben hasonlított valamely helység vagy család nevéhez, úgy e tárgy öröklött alakká lett e helység vagy család czímerében.

Most átmenve a polgármesteri pecsétekre, azt mondom, hogy »általában ezekre a pecsétekre olyan tárgyakat rajzoltak, melyeknek neve hasonlított a város nevéhez« (Heineccius, De Sigillis, 1702. p. 140).

Például: Bajorország fővárosa München, pecsétjében szerzetes-barát van (Mönch).

Bern (Schweiz) pecsétjén medve (Bär) látható.

Magdeburg pecsétjébe egy leányt (Magd) és egy várt (Burg) véstek.

Darmstadt czímerében keselyű van; régen a tájnyelv a keselyűt arn-nak nevezte, és habár a helység lakói e szót ma nem értik, mégis ott van a polgármesteri pecséten a keselyű.

Ha valamely nép pecséttani képtalány segitségével csinálja valamely város czímerét, e jellény átmegy a következő nemzedékre is, mely azt egész századokon át használja, habár reá nézve annak semmi jelentősége sincs. . .

A román vultur szó, valamint egyetlen egy állat neve sem hasonlit az Árdses névhez. Az örményben és csak is az örményben találhatjuk meg az Árdses névnek pecséttani képtalányát, mert egyedül az örmény nevezi a vultur-t árdziv-nak.

* * *

E tárgyról Moszgophián Ch. K. örmény pap Bukarestből a következőket irja a marseille-i Armeniának:

Részt vettem a román akademia ülésében. Románia leghiresebb történelemirója: Hajdeu tartott felolvasást, ki a többek közt ezeket mondotta: Régi kormány-iratok, levéltári és helybeli forrásokból merített adatok alapján állíthatom, hogy Árdses városát és az árdsesi zárdát nem épitette Neágu Vodu fejedelem — mint a román történetirók mondják; ez alaptalan állitás, mert Neagu Vodu azt csak megújította.

A XIII. században a Ván-tó (Örményország) mellől örmények jöttek, . . . ezek épitették Romániában az Árdses nevű templomot.

Hajdeu [1]) bebizonyította, hogy a kérdéses templomban levő kétfejű sas, régi örmény czímer. [2]) Bemutatott két régi pecsétet is, melyekkel állítását megerősítette; azután

---

[1]) Ezen iró, ki sok nyelvben jártas, örményül is tud.

[2]) A szamosújvári tanácsház erkélyén látható kétfejű sas nem osztrák, hanem örmény nemzeti czímer; a két fej között kiemelkedő kereszt arra az áldásos körülményre emlékeztet, hogy a hazai örmények visszatértek a kath. egyház kebelébe.

példákkal mutatta meg, hogy az árdsesi egyházat örmények épitették és hogy az, az örményeké volt.

Mint látszik, az akkori fejedelem üldözőbe vette az örményeket, kik aztán elhagyva lakhelyöket, ide-oda széledtek el (Talmács); de szép templomuk, mely az Áni-i templomok mintáira van épitve, még fennáll; 600 éve, hogy ez a románok birtokában van.

Szongott Krirtóf.

◆

II. Tigrán.

IV.

Azon ágról szakadt, áruló, idegen proletáriusok, Armeniának dúsan jutalmazott bérencz-ajkú ocsárlói voltak azok, kik a város elfoglalásában pénzért neki nagy szolgálatot tettek, kiket — adott szavához híven — mindennel ellátva hazájokba bocsátott. Ezután a nem annyira legyőzött, mint elnyomott országban tartós rendezkedést akart létre hozni. Felmagasztosult kedélylyel a délkeletre, az Assyriába nyuló szomszéd gordyaei hegység harczias népének földjére jött, akkép vélekedvén, hogy e bátor népfaj a római névvel rokonszenvez. [1])

Oka is volt ezt hinni, mivel ezen országrésznek főnöke Záruen már meg volt nyerve azon Appián által, kit Lucullus az előbbi időkben Tigránhoz menesztett volt. Ha tekintetbe veszszük Záruen hatalmi állását, ki a négyszáz országnagy fölé emelt négy satrapának egyike vala s mint Armenia jelentős részének kormányzója huszonegy főnök fölött parancsnokolt; ha figyelmen kívül nem hagyjuk gazdagságát és fejedelmi udvartartását: megfejthető a mézes-mázas szóvesztegetés, melylyel a minden ember ínyére beszélni tudó Appián, ki dicsérő, csábitó leveleket küldött hozzája, őt eltántorítani igyekezett; hisz a magtáraiban levő 18 millió véka gabona-készlet képessé teendette Lucullust, hogy hadjáratait a köztársaság költsége nélkül folytathassa. De az ígéretek kegyelmi morzsája neki vesztére volt, minthogy napfényre jött hűtlenségeért életétől fosztatott meg, mielőtt tényleges elpártolását czélba vehette volna. Tervei tehát egy fuvalomra összeomolván Lucullus egyik kezét arany és ezüst halmazára veti, a másikkal pedig az elkábultnak kárpótlásúl fényes temetési ünnepélyt rendez.

---

[1]) A hagyomány argosi Gordiustól származtatja őket, ki Assyriába jövén, az utitársak közül nem keveset telepitett a gordyaei hegységbe. Indsidsián, Ó-Armenia, 139 l.

A római hadtan gondosan kerülte a hirtelen átmenetet. . . Lucullus mindazáltal kezdé az országot pusztítani, remélvén, hogy így sikerül Tigránt sodrából kivenni; de miután látja, hogy mindenütt csend van, mintha várva várnák a napi bálvány megérkezését, hogy podgyászostól együtt átcsapjanak örömittas táborába: az ország beljébe Artaxata város ostromlására indult, ahol Tigrán neje, gyermekei és kincsének nagy részével tartózkodott. De jókorán neszét vették minden mozdulatainak és ime megérkezik a honi tábor is telve harczvágygyal. A római lovasság előbb az iberek hadosztályát támadja meg, ez pedig fényesen igazolta a reményeket, melyek elszántságához lőnek fűzve. A csaták babérjaival foglalkozó Lucullus hüledezve tekinti az önbizalmat, aztán a csalódás oly fájdalmasan érinti az emberi szivet! E feszült helyzetben gyalogságot léptet elő, és ezen együttes működés az iberek sorában hátrálást idézett elő; erre megindul a honi lovasság fényes csapatokben a lankadók segitségére. A csata megújul, melynek hevében Tigrán lovassága félelmet szinlel s hátat fordítva futásnak ered; a rómaiak nyomban követik a menekvőket, kikkel szokatlan csatát kelle vivniok, minthogy a tajtéktól habzott lovaikon biztosan ülők távulról — futás közben — röpíték nyilaikat. Midőn a nehéz római gyalogság lándsáját czipelve már alig lihegett, a futók visszafordulnak, s pusztitást visznek véghez a római sorokban; a záporként hulló nyil — mint meg annyi halál — szétzuz testet és paizst, s harczképtelenné, foszlánynyá tesz mindent. A veszély e perczében kezd Lucullus a helyzettel alkudozni; ez pedig dörgő szavával figyelmezteti őt, hogy közeleg sergének végromlása; azért csalódásai közepett tovább szőve megakasztott terveit, az Eufrát mellől rögtön visszafordult s a Tauruson áthatolva magával vivé kielégithetlen vágyait.

Plutárch szerint Lucullus nyert ez alkalommal is döntő csatát, Tigrán serge ellenben futásban keresett menekülést. A rómaiak visszavonulását — mint mondja — a korán beállott havazás, Armeniának hófedte hegyvidékei, s járatlan útszorosai, a mocsárok s a tábor kedvetlensége okozták.

Az ellenérveket kihallgatva és az igazság előtt szemet nem hunyva a honi történelmi munkák alapján nem lehet hallgatag elfogadni oly állítást, mely a győzelmek babérjait kizárólag Lucullusnak hagyományozza át..1)

Lucullus czélpontja Nisibis székváros volt, a szelidebb éghajlatú Mesopotamiában, mely széles, kettős fallal övezve és mély árokkal ellátva bevehetlennek mutatkozott. A várparancsnok: Kor, a király fivére s oldala mellett a tapasztalt Callimachus. Hiában is küzd ellene a hátralevő nyári szakon át a legelkeseredettebb tevékenység. A beálló tél azonban a város jövőjére végzetes éjet készít; valódi koromsetét éj volt ez. Az idő éjfél körül volt, a mulhatlanság égő fáklyái fekete felhők közé rejtőztek, köny hull alá az égből sűrű cseppekben, a gyarló embert nyugalomvágy és nehéz álom lepi meg. Közbe lép e napnak legnagyobb ellensége: a balsugalat, hogy talán a rómaiak megunva az ostromlást, kereket oldottak. Az őrségnek egyik része tisztéről megfeledkezve házakba vonul, pazarolva az apadó időt; ezért nem fog hiában verni feléjök a büntető ostor. Lelkök is legyen a következményeken, melyek a hazafit feketén megbélyegző ily cselekedetből folyni fognak. Midőn a természet a város fölött leginkább háboródik, Lucullus lelke kiderül s nagyszerű gondolatok fakadnak fel abban. Az időszerűségre nézve visszakerűlhetlen alkalmat felhasználandó tervét foganatba veszi, a városban úgy is az álom enyhe karja ringat minden halandót. Egy tompa nesz a vezényszó; az ellenség hágcsók segélyével a falakra feljutván oly ügyességgel hajtja végre munkáját, hogy az őrség, mely az aluszékony kolompos-társak után meg nem in-

---

1) Csákédsán, Örm. tört.

dulva, helyt állott, — leöletett; minthogy számra nézve is nem vala arányban az erősség terjedelmével. A római sasok már a külső védműnek ormaira helyezkednek. Az álmából fölvert nép-áradat megdöbben s a körülfolyó mocsárban bolyongva nem talál szabadulást, a segélykiáltóknak szava elhangzik a zsufolásig megtelt város széles térein...

Van nyomor, nincs menekvés. A tömeg még magához sem jött rémüléséből, midőn az ellenség, mely pokoli lármát csapott fuvóhangszereivel, előnyomulása miatt a belső várművet sem lehetett megmenteni. Kor, a parancsnok azon reményben, hogy ha a jelen veszve van, a jövő még biztosítható, magát makacs védelemre elhatározván, a város belterén emelkedő toronyba vonul. A római vezér békés föltételek alatt végezni akart, mert még sok más baj nyomta nyugtalan szivét. Kimélet és békéről beszélt, de azon állam nevében, melytől, az álmegnyugtatás és sok csalódás után, irtózott Ázsia; a leigázott országok romjainak tanszékéről hirdetett béke fölöttébb gyanús volt; pedig Lucullus egész erővel igyekezett az egyezkedést siettetni s a hosszas megfontolást agyonbeszélni; mert értesülése szerint a római ügyek e hadjáratban — minden nap — válságos alakot ölthettek; — tehát esküvel kötelezte magát, hogy zálogba adott szavát megtartja. A kiegyezkedésre vezető hid a személybiztonság volt. Törekvése sikerülvén a város birtokába jutott sokkal könnyebben, semmint merész lelke valaha megálmodta volna. Igy van ez előadva történészeink fájdalmaival, a kikre többször hivatkoztunk.

MARKOVICH JAKAB.

Levél a szerkesztőhöz.

Az »Armenia« januári füzetének élén megjelent közleményére vonatkozólag lapunk egyik tisztelt barátjától veszszük a következő sorokat: E becses folyóirat idei első füzetének bevezető életrajzi közleményeit nem tartom feleslegesnek kiegészíteni azon tény constatálásával, hogy a magyar képviselőháznak 1868. évi deczember hó 1-én tartott emlékezetes ülésében, a mely az erdélyi örmény katholikus egyház közjogi állásának biztositását törvénybe iktatta, — az erdélyi örménységnek egyik kiváló szülöttje, Szamosújvárnak akkor egyik országgyűlési képviselője: Gajzágó Salamon elnökölt, s ő volt az, a ki a képviselőháznak ama nevezetes határozatát enunciálta.

*

A szives készséggel közreadott érdekes levél kedvező alkalmat nyujt nekünk arra, hogy azt a vázlatos életrajzot, melyet tiszteletünk kiváló tárgyáról: Gajzágó Salamonról, kinél hazai örmény magasabb állásra nem emelkedett — irtunk, még nehány szükséges, elmaradhatlan adat közlésével kiegészítsük.

Az alelnöki állásban, melyre a képviselőház 1867-ben emelte, maradt 1869-ben is.

1869-ben a magyarországi katholikusok kongresszusa — Deák Ferencz ajánlatára — világi elnökévé választotta; mert az egyházi elnökséget a Primás ő eminencziája viselte.

Elnöke volt a központi bizottságnak is.

Ezekben az években rohamosan épültek a vasútak; azért sok munkát végzett akkor a vasúti bizottság, melynek 1869-ben Gajzágó Salamon elnöke és a boldogult Kemény Gábor báró jegyzője volt.

1870-ben az »Országos honvédsegélyző egylet« alelnöki állását foglalta el.... De csakhamar Bécsbe távozott az elnök: Andrássy Gyula gróf; azért az egyedül maradt alelnök nemcsak szervezte az akkor annyira fontos és kényes természetű egyletet, hanem több éven át azt vezérelte is.

Szintén 1870-ben — habár Csengeri Antal a »haza bölcsének« nyomos szavát jó előre lekötötte, sógora Weninger Vincze részére — megis a felállitandó állami számvevőszék elnöki állására országgyűlésileg első helyen lett kijelölve... És így minden állásra közbizalom és választás útján jutott.

A közlött adatok fényes tanuságot tesznek arról, hogy mily hasznos szolgálatot tett e jelentékeny, derék férfiú szülőföldjének.

Derüljön még sok éven át e dicső életpályából fény édes hazánkra!

SZERKESZTŐ.

Az örmény házasság.

I. Keleten.

a) A jegyváltás.

Kinek nincs neje, annak nincs lelke (Ով կին չունի, հոգի չունի – Ov gin cshuni, hoki cshuni) közmondással támadják meg Örményországban azt a férfiút, ki késedezik maga idején házasodni; ez azonban nagyon ritkán történik és gyakoribb az időelőtt [1]), mint a későn történt házasodás.

Alig éri el az ifjú 15—16 és a leány 13—14-ik életévét, a szülők már komolyan gondolkoznak a házasságról. Volt olyan tréfás eset is, hogy fiú és leány gyermekkoruk óta jártak jegyben. [2]) Ha a választás még meg nem történt, akkor apa és anya összeülnek, tanakodnak, előhozakódik egyik is, másik is a maga választottjáról. Mihelyt valakiben megegyeztek, azonnal elkezdődik a tudakozodás a kiszemelt leány jelleme- és jó tulajdonairól. E szerepre rendesen az anya vállalkozik, ki keres alkalmat a leány rokonai-, ismerőseivel találkozhatni; sőt magát a leányt is meglátogatja, mert eljárásában a közmondást követi, mely ezt tartja: Մօրը տես, աղջիկն առ — Morê dész, ághcshigên ár: Ismerd meg előbb az anyját, csak azután vedd el a leányát.

---

[1]) Miután az időelőtti házasodást Orményországban sajátságos körülmények szülik, szándékszom más alkalommal erről behatóan szólani, ha a szerkesztő úrnak a tárgy ellen nincs kifogása. (Érdekes dolgozatai számára mindig szivesen adunk tért. Tisztelt munkatársunk azt, mit ir, nem megbizhatlan hallomás-, vagy a felületes, hiányos útleirásokból tudja, hanem közvetlen tapasztalásból. Szülőföldje az áldott Armenia, melynek folyói látták a szép paradicsomot. Szerk.)

[2]) Panaszkodott egy gazdag paraszt-asszony, hogy a szentek neki gyermeket nem adtak. »Szent Güráge (zárda-templom Ástárág-ban, nem messze Ecsmiádzintól) bizonyára teljesiteni fogja kivánságodat« — mondá az örmény pásztorné. »Ha szent Güráge megajándékoz egy leánynyal — igy szólott a gazdag-asszony — akkor leányom fiadnak lesz felesége. Isten a tanúm.« Nem sokára anyja lett egy leánynak, ki felnőtt; az anya meg is akarta szavát tartani, de férje tudni sem akart a szegény pásztorfiúról. Azért a fiút zárdába küldötték, ki idővel IV. Nerszesz név alat a »Kátholikosz«-ok székébe ültettetett.

A szemérem-érzet és a bátortalanság meg nem engedik, hogy az örmény ifjú vagy leány még bár egy szóval is említést tegyen a szülők előtt a házasság- vagy férjhezmenetelről. Ha szerelemre gyúladtak, akkor szivök titkát bizalomteljesen anyjukkal közlik; mert jól tudják, hogy ez hajlandó hő kivánságaikat teljesiteni. Az anyák mihelyt látják, hogy gyermekeik valódi érdekéről van szó, pártfogásuk alá veszik és e szerepben az örmény nők — hatalmasak. Erélyes fellépésével mindig érvényt tud szerezni akaratának az anya és nem engedi, hogy gyermeke elessék a szerencsétől még abban az esetben sem, ha e lépést maga a férj ellenezné is. Az apa gyermekeit soha se kényszeríti, ő gyermekei akarata és szabadsága ellen mit sem követ; a férj egyértelműleg cselekszik nejével. Ez által is különböznek az örmény nők Kelet többi asszonyaitól. Az örmény gyermekek a családban szabadok és függetlenek. Közös választás után egy lépést sem tesznek e fontos ügyben a szülők addig, míg meg nem kérdezték gyermeköket, hogy meg van elégedve a választással. — Ha ezt elmellőzik a szülők tenni és gyermekök akarata ellen cselekednek, akkor még a félénk leánynak is van annyi bátorsága, hogy az Úr oltára előtt, a pap ezen kérdésére: »Akarsz-e N-hez férjhez menni? a tiszta igazságot feleli: azt mondja, mit szíve érez. Hiszen a templomban nem szabad igazságtalanságot mondani; aztán anyja is szigorúan megfeddené a legkisebb valótlanságért: [1]) azért úgy cselekszik, mint Isten parancsolja.

Mihelyt férj és nő meg vannak állapodva abban, hogy N. leány kezét megkérik, — azonnal attól, ki a háznak legjobb barátja és tanácsadója, ki a család örömében, fájdalmában részt vesz: a házi paptól tanácsot kérnek. Ez, a házasulandó ifjú apjával vagy valamelyik közeli rokonával megy leánykérőbe. E küldetésben éjjel járnak el — titokban. A sikertelen lépést nem szabad nyilvánosságra hozni. Valamint az ifjú szülői, úgy a kérő is szégyenlik magukat, ha tagadó választ kaptak. Különben a leány szülei is nagy előzékenységet és udvariasságot tanusítanak a vendégek iránt; rendesen nem szoktak azonnal választ adni, hanem erre bizonyos időhatárt kérnek, hogy a »meglepő újság«-ot megfontolhassák és a családi tanácsot összehivhassák. Ezen határidő alatt az anya megkérdi leányát, hogy hajlandó a megnevezett férfiúval elmátkásodni. Habár nem ad határozott választ a leány, azért még is megérti őt anyja.

---

[1]) Gyakran fordult elő ilyen eset, azért a nem rég elhalt IV. György katholikosz az örmény egyházi törvényhez még fűzött egy czikkelyt, mely szerint köteles a lelkész még a jegyváltás előtt meggyőződni arról, hogy a választottak egyértelműek-e a szülők akaratával?

Mihelyt eltelt a kitűzött idő, újra elmennek a kérők a leányos házhoz; az igenlő válasz elhangzása után a lelkész előbb imádkozik, azután átadja a leánynak a vőlegény jegygyűrűjét. Eddig nem viselt a leány lepelt, most teszi első ízben arczára a lelkész azt, mely a hátán át a földig ér. A hányszor csak jegyese körében van mindig viseli a gyűrűt és a lepelt. Nem szivesen viseli a jegyesség e jelvényeit, mert ezek arra emlékeztetik őt, hogy nemsokára lejár leánykora, — aztán még barátnéi is tréfálódnak vele. A jegygyűrűbe rendesen kék színű kő van foglalva. A gyűrűváltás után nemcsak értesítik a jelen nem volt vőlegényt a megtörtént ünnepélyes cselekményről, hanem meg is hivják az ara szülei házához.

Egy pár hétre az eljegyzés után családi — úgynevezett — bemutatási ünnepélyeket — (menyasszonynéző հարսնատես hárszêndész) és vőlegénynéző, փեսատես phészándész — tartanak. Előbb az arát, azután a vőlegényt látogatják meg. Ezen ünnepélyeknek az a czélja, hogy mindkét család megismerhesse a jegyeseket. Ekkor lépi át az ara, mint jegyes, első ízben vőlegénye házának küszöbét; mindenkitől, kinek bemutattatik, kap valami ajándékot: gyűrűt, fülönfüggőt vagy más ékszert. Ezen kávé-, vagy thea-ünnepélyek, melyekben részt is vesznek a meghivott vendégek, délután veszik kezdetöket; a férfiak azonban csak estve mennek el azokra, hogy családjaikat haza kisérhessék. A távozó asszonyokat tele rakják édességek- és czukorneműekkel, hogy jusson a»kicsinyek«-nek is.

Igy jő Örményországban nyilvánosságra a jegyváltás, mely azonban nem kötelező. Van olyan eset is, midőn »visszalesz« a jegyváltás, ha a jegyesek, vagy ezek szülei közt valami egyezhetlenség támadt.

Cselingárián Jakab.

Történeti okiratok az erzsébetvárosi levéltárból.

II.

Mi Mária Terézia Isten kegyelméből római császár, Német , Magyar-, Csehország, Dalmát-, Horvátország, Slavonia királya, Ausztria főherczege, stb.

Emlékébe ajánljuk mindazoknak, kiket illet, ezen iratunkkal jelentvén, hogy mi: Issekutz Ágoston birónak. Lázár János, Gáspár Menyhért, Ötves János, Issekutz Márton, Pátrubány Márk, Tódor Lukács, Csiki Miklós, Ötves Lukács, Gáspár Miklós, Csiki Tódor Zakariás Tamás, Dániel Jenő esküdteknek, Kosotán Márk jegyzőnek, Pap János, Szentpéteri Kristóf képviselőknek, Vikol Bogdán és Issekutz Antal küldötteknek a maguk s az egész örmény közönség, — mely Erzsébetvárosunkban lakik, (e város az erdélyi fejedelemség Küküllőmegyéjében fekszik) nevében felségünkhöz benyujtott alázatos folyamodását kegyesen fogadva, továbbá megfigyelvén és tekintetbe vevén a hűséget, és a hivséges szolgálatokat, melyeket ugyanazon közönség nekünk és felséges házunknak . . . eddig tett — reméljük, hogy az hasonlókat teend a jövőben is és folytonos hűséget tanusítand — az egész és teljes ebesfalvi uradalmat, mely eddig a mi királyi kincstárunk kezén volt, t. i. az egész és teljes erny.i birtokrészletet, hasonlókép az egész és teljes birtokokat, melyek Rudaly és Ujfalúban vannak (Erdély, Fejérmegye), ismét az egész és minden királyi jogunkat, minden haszonvétellel és mindennemű járulékaikkal, t. i. szántóföldek, mivelt és miveletlen szántók, rétek, legelők, mezők, szénarétek, erdők, berkek, hegyek, havasok, völgyek, szőlők, szőlőhegyek, továbbá: vizek, folyók, tavak, halastavak, vizfolyások, malmok és azoknak helyei, általában pedig mindennemű haszonvétel és tartozék, bármi néven nevezett ugyanazon kastély s ugyanazon birtokokhoz jogosan, s ősidőtől fogva tartozó, valódi mesgyéjök és határuk alatt álló részletekkel 60,000 rhénes forint letétele mellett említett örmény közönségnek s azok örökösei és törvényes utódainak kegyelmes határozatunk alapján, — mely a nyilvános és kincstári ügyekben csász. kir. igazgatóságunk által jul. 4-ik napján kelt és a f. év auguszt. 19-ik napján erdélyi királyi udvari kancelláriánknál kihirdettetett — fentartatván bármely megtámadás ellen a törvényes hivatkozás a mi kir. kincstárunkra — adni, ajándékozni és adományozni elhatároztuk, örök jogon és visszavonhatlanul.

Kelt, a mi városunkban Bécsben, augusztus hó 31-ik napján, Urunk 1758. uralkodásunknak pedig 18-ik évében.

Mária Theresia.
Gróf Bethlen Gábor.
Bándi Ferencz.

Mennyi örmény tanuló van külföldön?

A görög történelem-irók beszélik, hogy a negyedik században sok örmény ifjú ment — tanszomjuk kielégitése végett — Athenbe, Róma- és más jelentékeny városba; ezek közűl különösen kitünt Hephestion és Brojeresios (Bárujr); utóbbit Athen a híres szónokok közé számítá.

Később Izsák és Meszrob mintegy 60 örmény tanulót küldöttek az V. század virágzó városaiba: Edessa-, Alexandria-, Athen-, Róma- és Byzantba, kik visszatértök után előteremtették az örmény irodalom aranykorát . . .

Itt sok időt átugorva, a jelen század elejére megyek át. Ekkor alapíttatott a Lázár-féle (Moszkva) örmény akademia; ez idő tájban kezdették az örmény ifjak az orosz egyetemeket látogatni; ellenben a törökországi örmény tanulók franczia egyetemekre mentek.

Jelenleg a külföldi felsőbb tanintézeteket látogató örmény tanulók örvendetes száma ez:

Moszkvában (a Lázár-féle akademián és más hasonrangú intézetben) tanul 130 ifjú; Pétervárott 110, Charchovban 30; Varsó-, Dorpát-, Kázán-, Odessa- és Kievben 30. Tehát Oroszországban összesen 300.

Francziaországban 130, Sveiczban 40, Ausztriában 30; Olasz-, Angolország- és az Egyesült Államokban 500.

A dorpáti egyetemre a jelen század első felében mentek az örmény ifjak; az első Áboveáncz Chácshádur volt, ki a harminczas években tanult itt. Ezután mind többen jöttek Dorpátra; a hatvanas években az egyetemi hallgatók között 30 örmény ifjú volt, ma csak 6-on vannak. A mostan élő örmény irói nemzedék közűl is többen tanultak a dorpáti egyetemen; így Szimeoneánczh Péter, a megszünt »Meghu Hájászdáni« szerkesztője, Párchutáreánczh György költő, Chádiszeán és mások.

Német egyetemen tanult a hetvenes években Jézián Gárábéd közoktatásügyi miniszteri államtitkár, Szánászárián Mêgêrdics, ki a róla nevezett iskolának vetette meg alapját; német egyetemeken végezték tanulmányaikat ezek is: Szbántárián Sz., a »Nor Tár«-, Hovhániszeán az »Árczákánkh« és Árdzruni Gergely a »Mêsáġ« szerkesztője.

Sz. K.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Magyarországi néprajzi társaság. Hunfalvy Pál, mint elnök, Herrmann Antal, mint jegyző, továbbá nagyszámú iró, tudós és érdeklődő aláirásával felhivás bocsáttatott ki közelebbről magyarországi néprajzi társaság állapitására. Az alapitandó tudományos társaság czélja a felhivás szerint: a magyar birodalom és a történelmi Magyarország népeinek tanulmányozása s a kölcsönös megismerés alapján a haza népei közt a testvéries egyetértésnek és az együvé tartozás érzetének ápolása. — E tanulmányok köre: a hazai népfajok eredete és alakulása, fejlődése és vegyülése, állapota és viszonyai. ethnikus jelleme és anthropolopiai jellege, a néplélek és népélet nyilatkozatai és tárgyai. — Ide tartoznak tehát: hagyomány és monda, babona és ráolvasás, szokások és erkölcsök. életmód és foglalkozás, épitkezés és berendezés, butorok és eszközök, ruházat és diszités, zene és költészet, táncz és játék, népünnep és mysterium, gondolkozásmód és tájszólás, szólásmód és közmondás, népmese és találós mese, népdal és rege, stb. s az ország lakóinak testi mivolta. — A társaság és tagjai feladata: a felsoroltak megfigyelése és feljegyzése (lekótázása, lerajzolása); továbbá néprajzi tanulmányok, kirándulások és tudományos utazások megindítása, támogatása s az eredmények tudományos értékesitése, szakközlönyök és néprajzi művek kiadása, felolvasó és előadó ülések s értekezletek tartása és ezeken eszmecsere előidézése, szakbeli munkák megbirálása, a hazai népek ethnographiai munkálkodásának egymással való megismertetése, a magyarországi és külföldi néptani tudományos működés eredményeinek kölcsönös közvetitése, néprajzi könyvészet összeállitása, szakkönyvtár berendezése, a népélet használati tárgyainak természetben összegyüjtése, hazai ethnographiai muzeum létesitése és fentartása; egyátalán Magyarországon a nép- és embertani tudományok és ismeretek konczentrálása, mivelése, terjesztése és népszerűsitése. — Hogy a társaság működése minél mélyebbre és messzébbre hasson, szakosztályok szerveztetnek: I.) Egy-egy külön szakosztály minden hazai népfaj tanulmányozása számára;*) továbbá az okkupált tartományokra (bosnyák) és a magyarral rokon népcsaládokra finn-ugor, török-tatár), — II.) Egy általános szakosztály a folklore és néppsychologia, a népélet és néplélek nyilatkozatai számára, — III) Egy általános szakosztály a népélet használati tárgyai (népies styl, épités. diszités, keramika és a szövőipar készitményei, butorok, eszközök, játékszerek stb), — IV.) Egy általános osztály a népzene (és tancz) számára, — V.) Anthropologiai (embertani) szakosztály, — VI.) Statisztikai szakosztály. — Ezeken kivül külön bizottságok küldetnek ki az ethnographiával összefüggő fontos nemzeti ügyekre, pl. kivándorlás, telepités, ethnographiai muzeum, Ural-expeditio stb A szakcsoportok és bizottságok ügyeit egy-egy elnök és egy-két szakelőadó vezetik. — A közgyűlések lehetöleg vándorgyűlések s az ethnographiai viszonyok különös tekintetbevételével és néprajzi tanulságok szempontjából lehetőleg felváltva az ország más-más vidékén tartatnak. Ezenkívül is rendeztetnek néprajzi kirándulások alkalmas időben és helyekre. — A szervezendő társaság alakuló közgyűlését Budapestre, folyó évi január hó 27-ére tüzte ki az elöleges értekezlet. — Tagsági dij évenként 3 frt, alapitvány 50 frt. Elöleges tagsági jelentkezések e czimre intézendők: Dr. Herrmann Antal tanár, Budapest, I. kerület, Attila utcza, 47-ik szám. — Az új tudományos társaság megalakulását részünkről is kellő figyelemmel fogjuk kisérni!

A perzsa sáh körútja. Legújabb tudósitás szerint a perzsa sáh a folyó évi május hó vége felé Párisba fog érkezni, hogy a kiállitást megtekintse. Fővárosában, Teheránban, már nagyban folynak az előkészületek az európai útra. A sáh, mielőtt Párisba menne, a szentpétervári udvart is meglátogatja. Párisból Európa déli részein tesz nagyobb utazást; s azután a Kaukázuson és Örményországon át tér vissza birodalmába

---

*) Köztük külön önálló szakosztály az örményre is.

IRODALOM és MŰVÉSZET.

Ádámián, a szinművész. Az örmény szinpadon mindig voltak derék munkások, sőt az ötvenes évek végén olyan tehetséges művészek játszottak az örmény szinházakban, kiket méltán neveztek el fénylő csillagoknak. . .

1863 végén egy elég jó erőkből alakult társaság adta elő a »Hóditó Vilmos« szomorújátékot Konstantinápolyban. E darabban lépett fel első alkalommal a legfiatalabb tag, ki jelentéktelen szerepet játszott. Akkor senki sem gondolta, hogy e kedves ifjú hire egykor messze elterjed; senki sem gondolta, hogy e csinos fő lesz idővel a világ előtt az örmény talentum elsőrendű képviselője; senki sem gondolta, hogy a . . 63-iki jelentéktelen szinész ma a világ elsőrendű dramatistái között fog méltó helyet foglalni. Ez a gyermek, ez a jelentéktelen Petike (Bedig), a kit szinésztársai első fellépésekor figyelmökre sem méltatták, — korunk hőse: Ádámeán Péter.

A természet észszel és minden ajándékával elhalmozta őt. Ádámeán a megtestesült művészet. A természet választásában nem hibázott. — Odahagyta a kis kört, kiment a nagy világba, hogy szárnyai akadálylyal ne találkozzanak. Dolgozott, virasztott és kapott tehetségeit kifejlesztette. Igazi művészszé lett. Hire elterjedt a Bosporustól a Káspi-tóig és a Volgától a Néváig. Mi sem hiányzik dicsőségéből. Ő koszorúit olyanok kezeiből kapta, kik elég fukarok csodálkozásuknak kifejezést adni, kiknek egy-egy tapsa világra szóló tárogató, — kiknek egy-egy elismerő czikke a jelenre nézve megbecsülhetlen bizonyitvány, pályadij, a jövőre nézve pedig a hervadhatlan dicsőség emléke. . . .

A londoni örmény lap (»Hájászdán«), mely ugyanazon tartalommal örmény és franczia nyelven jelenik meg, első számában három érdekes levelet közöl; az egyiket Brayse D. volt belügyminiszteri államtitkár és angol parlamenti tag irta; a másodikat Lavaleye Emil tanár és publicista küldötte be Belgiumból; a harmadik a volt miniszter B. Sainte-Hillere franczia akademista és senat-tag tollából ered Mindhárman örömmel üdvözlik a »Hájászdán« megjelenését, sikert kivánnak a lapnak és érdeket tanusitanak az örmények ügye iránt. A londoni »örmény hazafias egyesület,« melynek elnöke Hágopián, adott lételt e lapnak. Megjelenik minden két hónapban egyszer: előfizetési ára egész évre 6 frt 50 kr. Szerkesztőség: Sutherland — Place Bayswater, 21. 9, W. London.

◆

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

A megjavult fináncziák. — Pénzügyi körökben általános elismeréssel nyilatkoznak az eddig csak ideiglenes minőségben működött, közelebbről azonban a szultán által végleg kinevezett török pénzügyminiszter: az örmény nemzetiségű és vallású Agop pasa (családi nevén Ágop Kázázián) pénzügyi kormányzatának már is mutatkozó kedvező eredményéről. Az új pénzügyminiszter az államszolgálatban elharapózott nagymérvű rendetlenségeket, komoly törekvéssel igyekszik megszüntetni, s nem egy irányban tényleg sikerült is czélt érnie A mióta a civilista kezelésén kívül, az állam pénzügyi kormányzatát is átvette, — az administratioban nagyobb rend és takarékosság mutatkozik s az ottomán állam szolgálatában álló tisztviselők pontosabban kapják ki fizetéseiket: minek következtében az európai pénzemberek is határozottan nagyobb bizalommal tekintenek a megjavult pénzügyi helyzetre.

Az erdélyi ipar érdekében. A brassói kereskedelmi és iparegyesület a húsvéti ünnepek alkalmával kirándulást rendez a Balkánfélsziget nagyobb városaiba, egészen Konstantinápolyig. A kirándulás czélja tanulmányozni a hazai, különösen az erdélyi iparra nézve oly kedvező keleti piaczokat, s azokon lehetőleg előnyös kereskedelmi összeköttetéseket létesiteni. Az utazó társaság, terv szerint, öt napot töltene a török fővárosban. Ezen közgazdasági czélokkal egybekötött körutazás rendezését a magyar kir. államvasútak menetjegyirodája vállalta el

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Lorisz-Melikov meghalt. A kiváló orosz-örmény államférfiú és hadvezér, Lorisz-Melikov gróf, deczember 24-én hazájától távol a franczia földön fejezte be sikerekben és megpróbáltatásokban gazdag életét. Mint katona és mint politikus egyaránt soknemű szolgálatot tett az orosz birodalomnak, s a szerencsétlen véget ért II. Sándor czárnak kedvenczei közé tartozott Lorisz Melikov Mihály egy Tifliszből Moszkvába áttelepült örmény kereskedő fia volt s 1826-ban új-év napján született. Katonai pályáját a gárda-huszároknál kezdte meg s a kaukázusi hadjáratban tüntette ki magát először, 1855-ben. Később az 1877-iki török-orosz háborúban ő volt az Ázsiában, Török-Armenia ellen működött orosz hadak főparancsnoka. Ghazi-Nukhtár pasa ellen nagyszerű katonai sikereket ért el. Rohammal vette be Ardánánt, Kars várát, azután bekerítette a török hadsereget, s kemény harczban csaknem egészen elfogta vagy szétverte. Mukhtár pasa, a hős török vezér maga is alig kerülte ki a fogságot, s Arméniának, török uralom alatt levő jelentékeny része az oroszok kezébe jutott. Kars bevétele után Lorisz-Melikov ennek kormányzójává neveztetett ki a czár által, ki őt a háború befejeztével grófi rangra emelte. Midőn utóbb a nihilista mozgalom Oroszországban óriási arányokat öltött, s a czár életét is több merénylet fenyegette, főleg miután 1880 ban az úgynevezett téli palotában a köztudomású dynamit-robbantás megtörtént, Lorisz-Melikov grófot a czár széleskörű meghatalmazással ellátva, a belügyi kormányzat élére állitotta, hogy rendet csináljon az orosz fővárosban. A gróf vaserélyű ember volt, elszántan és czéltudatosan működött a nihilizmus megtörésén; s a merénylet, melyet egy Mlodeczki nevű nihilista sikertelenül intézett ellene, szintén nem volt képes bátorságát ellankasztani. Mily messze elágazó apparatussal dolgozott a forradalmi elemekkel szemben, akkor tünt ki leginkább, midőn egy alkalommal Londonból nyert távirati értesitést arról, hogy a czár iróasztalán égő gyertya a nihilisták dynamitjával van megtöltve, s még talán csak perczek választanak el a felrobbanástól. Lorisz-Melikov fejvesztetten rohan be a czár dolgozó szobájába s minden ceremóniát és felvilágositást mellőzve hirtelen eloltá a csodálkozva rá tekintő czár előtt a gyertyát, elhárítva ekként a czár ellen tervezett merényletet.

Feladatát mindazonáltal nem csupán erőszakos úton igyekezett az alattomban működő nihilistákkal szemben elérni. O valóban a kedélyek megnyugtatásán is fáradozott egyszersmind, és az alkotmányos kormányzat behozatala által akarta a népet az állami rend érdekeinek megnyerni. Már sikerült is II. Sándor czárt megbarátkoztatnia ezen eszmével, ki az alkotmánytörvényt tényleg alá is irta. Csak az 1881. évi márczius 13-án történt végzetes merénylet, mely a czárnak életébe került, s melyet a kormány minden ébersége s rendőri intézkedései mellett sem volt képes elháritani, hiusitotta meg azon üdvös irányú eszme megvalósulását, hogy Oroszország is a többi európai államokat követve alkotmányos kormányzat alá helyeztessék s ily módon a czár népével végre-valahára kibéküljön. A mostani orosz uralkodó, III. Sándor czár, trónraléptekor hallani sem akart többé az alkotmányos uralom behozataláról s a vele felülkerekedett ó-orosz, moszkovita párt valóságos gyülölettel volt eltelve Lorisz Melikov iránt. Itt is az történt, a mi már anynyiszor ismétlődött az emberiség történetében: hogy a forradalmi törekvések csak az alkotmányos szabadság ügyét hátráltatták, és épen az absolutismus malmára hajtották a vizet. A trónváltozás következtében Lorisz Melikov tábornok, II. Sándor czár leghivebb és odaadóbb embere végképkegyvesztetté lön, s egészen a magán életbe vonult vissza. III. Sándor czár alatt minden nyilvános tevékenység el volt elöle zárva, s kiváló képességei teljesen parlagon hevertek. Most a halál vetett véget izgalmas eseményekben gazdag életének, — s a franczia ég alól, hol üdülést keresve utolszor viradt reá a délvidék ragyogó napja, — szerető rokonai már csak porhüvelyét szállithatták vissza az orosz fővárosba, Szent-Pétervárra, hol az közelebbről – mint irják — nagy ünnepélyességgel helyeztetett el örök nyugalomra! Lázárev és Tergukászov után pár év alatt már a harmadik orosz-örmény tábornok hunyt el Lorisz-Melikov gróffal; kiben egykor az alkotmányosságnak Oroszországban kiváló úttörőjét fogja a történelem ünnepelni!

A festő ajándéka. A hires Ájvázovszki képeiből két darabot adott a konstantinápolyi »örmény egyesült társulat«-nak. Műértők a szép ajándékot legalább 10.000 frankra (5000 frt) becsülik. A nagylelkű adakozó más alkalommal is gyakorolt ezen jótékony czélú társulattal — szivességet.

A tirnovai erődök. A bulgár kormány Tirnovában erődöket épittet. Kettőnek, melyek a költségvetés szerint 400.000 frankba fognak kerülni — felépitését Khololeán Péter örmény vállalta fel Khololeán tiz évig lakott Tirnovában, most pénzváltó Konstantinápolyban Midőn Ferdinand fejedelem az öszszel Tirnovát meglátogatta, hogy saját kezével tegye le az épitendő erődök alapköveit, Khololeánt kihallgatáson fogadta és rokonszenves szavakat intézett hozzája.

A patriarkha kiserete. Nem rég járt az orthodox örmény patriarkha: Choren Ásêkián a császári udvarban. Kiséretét ezek képezték. Elől ment két lovas ajtónálló és két lovas zsandár, ezek után egy pap, ki a patriarkhai jelvényt vitte. A kocsit, melyben a patriarkha ült, négy tudor kisérte lóháton és két lovas ajtónálló, azután jöttek a többi kocsik; a kiséretben volt, a volt patriarkha-helyettes Szeferián és Nár-Bey érsek is.

Kitűntetett örmények. Az orosz czár az öszszel, midőn Kaukasiában járt, ezeket az örményeket tüntette ki érdemjellel. Mádinea, Tiflis polgármesterének Vladimir rendet, — Pekláreán Péter,- Elisabethopol kerület képviselőjének és Murapheán,- Achálczcháh polgármesterének Stanisláu rendet adott!

* * *

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvár, Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda.

A király szava a nemzethez.

Népeimhez!

A legsulyosabb csapás, mely atyai szivemet érhette drága egyetlen fiamnak pótolhatlan elvesztése, Engem, Házammal és hű népeimmel a legmélyebb gyászba boritott.

Bensőmben megrendülve, alázatossággal hajlok meg az Isteni gondviselés ki nem fürkészhető határozata előtt s népeimmel a Mindenhatóhoz könyörgök: Adjon erőt, hogy uralkodói kötelmeimnek lelkiismeretes teljesítésében ne lankadjak, hanem követve ugyan azt az irányt, melynek változatlan megtartása ezentul is a jövőre biztosítva van, a közjó s a béke áldásainak megőrzésére irányzott folytonos törekvésben bátran és bizalomteljesen kitartsak.

Vigaszt nyujtott azon tudat, hogy a legkeserübb lelki fájdalom e napjaiban népeimnek mindenkor tapasztalt szivélyes részvéte környez, s hogy minden oldalról, minden körből, közelből és távolból, városból és faluról, e részvétnek oly sokféle és oly annyira megható nyilatkozásait veszem.

Benső elismeréssel érzem, hogy a kölcsönös szeretet és hüségnek az a köteléke, mely Engemet és Házamat Monárchiám minden népével összeköt, a megpróbáltatás ily nehéz óráiban csak még inkább megerősödik és megszilárdul, s ezért szükségét érzem annak, hogy részemről s a Császárné és Királyné, forrón szeretett Hitvesem részéről, valamint mélyen sujtott menyem nevében is a gyászunkon való szeretetteljes reszvétnek mindezen nyilvánulásait szivem mélyéből megköszönjem.

E mélyen érzett köszönettel hű népeimmel egyetemben fohászkodom Isten kegyelmes segedelméért, a további együttmüködéshez, egyesült erővel, a haza üdvére.

Kelt Bécsben, 1889. évi február hó 5-én.

Ferencz József, s. k.

Az örmény jog.*)

I.

Örményországnak válságokban annyira bővelkedő politikai története szoros kapcsolatban áll az örmény nemzet állami és jogi szervezetével. Már a legrégibb időkben, a Háik-uralkodóház alatt nagy számát találjuk a nemzet kebelében az örökös főuraknak (náchárár), a kik csaknem teljes függetlenséget élveztek birtokaikon. Tartoztak ugyan a királynak némi adót fizetni s háború idején hozzá csatlakozni, de ez a kötelezettség nélkülözte a legerősb szentesítést; megtagadása nem vonta maga után a hűbéri birtoknak elveszitését.**) Az Ardacidák alatt megszilárdult némileg a főurak viszonya a királysághoz; a legelőbbkelőek megnyerték azt a kitüntető jogot, hogy a királyi trón körül ülhessenek s hasonló viszonyokkal találkozunk a kilenczedik században, a Bagratidák alatt is, midőn Örményország újra visszanyerte bizonyos fokát a függetlenségnek.

Szóval az örmény nemzetben már az ősi időktől fogva meg voltak a hűbéri rendszer csirái; nem csoda tehát, hogy a midőn összeköttetésbe lépett a keresztes hadjáratok során a nyugati népekkel, különösen a francziák hűbéri intézményei nagy befolyással voltak az örmény nemzetnek arra a részére, mely a Taurus bérczein át Ciliciába nyomulva, ott új királyságot alapított, a Rupenidák s később a Hethumidák királyságát. Összevegyült itt a keleti és nyugati hűbéri jog; az örmény náchárárok bárokká lettek s meg is kisérlették a franczia hűbéri jog életbeléptetését. Megtalálták közel szomszédságukban, Antiochiában a franczia assise-ok jogkönyvét;

---

*) Prof. Dr. I. Kohler, Das Recht der Armenier (Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft, 7-ter Band, Stuttgart, 1887.)

**) Chorenei, II. 7. 84.

Szêmpád, Hethum király testvére leforditá azt örmény nyelvre a tizenharmadik század közepe táján s életbe is léptette. Neki köszönhető, hogy ez a hires jogkönyv napjainkig fenmaradt.

Ám ez az idegen hűbéri jog nem hatolt be a nemzetélet mélyébe, nem is állott, az örményekre nehezedett súlyos csapások közepette nem is állhatott fenn hosszú ideig. A seldsukok és mongolok pusztitó betörései kivándorlásra kényszerítették az örménység tetemes részét; szerteszóródtak az európai népek között s a kaukazusi »pásztornép« fiai (a mint Herodot az örményeket nevezi) a világkereskedelem tényezői, bankárok és kereskedők lettek abban az idegen kulturai életben, melybe a sors őket sodorta. Önálló, saját jogszabályaik alatt élő községeket legelőször Lengyelországban alakítottak s e községek közül igen befolyásos volt különösen a lembergi, a mely város területére őket állitólag már 1280-ban Domilovics Leo, a város alaítója telepítette le. Annyi kétségtelen, hogy már Nagy Kázmér király alatt nem csekély szerepet játszottak Lengyelországban az örmények. Nagy kiterjedésű birtokaik valának; Kázmér király megengedte, hogy a püspökük, Gergely, Lembergben székeljen, s azt a jogot, hogy saját nemzeti törvényeik szerint s biróságaik alatt élhessenek, a későbbeni uralkodók is több ízben megerősítették. Ezenfelül II. László 1402-ban s IV. Kázmér 1462-ben biztosítá számukra a kereskedés teljes szabadságát Lengyelország minden részében.

A nemzeti jogszabályai szerint élő lembergi örmény község, s a német jog alatt álló városi község közt gyakori surlódások fejlődtek ki, melyeknek a forrását különösen az örmények törvénykezési önállósága képezte. Kezdetben az örmény biró örmény »öregek«-kel (esküdtekkel) együtt gyakorolta a jogszolgáltatást. Azonban már 1460-ban elrendeli IV. Kázmér. hogy a városi biró lásson törvényt az örmények fölött is, de csak az örmény senior-okkal együttesen.

A surlódásoknak így sem lőn vége; a városi község további megszoritását sürgette az örmények törvénykezési autonomiájának s I. Zsigmond el is rendelte 1510-ben, hogy az ingatlanokra nézve, továbbá erőszakosságok, súlyos

testi sértés, gyilkosság és lopás eseteiben az örmények fölött is a városi biró német jog szerint hozzon itéletet; minden más peres ügy pedig a városi biró által hat örmény senior közreműködésével akként intéztessék el, a hogy »ez a hat örmény esküdt az örmény jog és szokások szerint igazságosnak találandja« (sicut isti ipsi seniores sex Armeni juxta jus et consuetudines Armenicas cognoverint.) [1]

Nehány évvel később 1518-ban elrendeli Zsigmond király, hogy az örmények nemzeti jogszabályaikat ruthen vagy latin nyelven összeirván (ut Armeni jus suum lingua Ruthenica seu latina conscriptum), eléje terjeszszék. Ez a rendelet hozta létre »a lembergi örmények latin jogkönyv«-ét, mely a következő évben királyi szentesitést nyert, több módositással ugyan, de a melyek hozzá levén toldva az egyes czikkelyekhez, egyátalán nem gátolják a jogszabályoknak eredeti tisztaságukban való felismerhetését.

A jogkönyv tiz számozatlan rendelkezésre s 124 számozott fejezetre oszlik, melyeknek sajátszerű jelleget kölcsönöznek a közbeszórt magyarázó szláv megjegyzések. [2] A jogkönyvet használatba vették a többi lengyelországi örmény községek is. 1601-ben leforditották lengyel nyelvre s erről a fordításról számos másolat készült, a melyek manapság is el vannak terjedve Galicziában és Orosz-Lengyelországban. Az eredeti latin szövegnek egyik kézirati példányát megőrizte a lembergi városi levéltár. Bischoff sajtó alá rendezte ezt az összehasonlitó jogtudományra nézve rendkívül becses okmányt, [3] a mely feltárja előttünk, hogy az örmény jog útján miként emelkedett érvényre Nyugaton egy darab Keletnek régi világából, a melynek csak századok küzdelmek után emelkedhetett föléje a nyugati jogélet.

A későbbi lengyel királyok is több rendeletben foglalkoznak az örmények jogszolgáltatási viszonyaival. IV.

---

[1] Bischoff, Urkunden zur Geschichte der Armenier in Lemberg. (Österreichische Blätter für Literatur und Kunst, 1857. Nr. 28.)

[2] Ime e megjegyzések nehány érdekes példája: cap. 19 : parentes debent istud obtegere, alias ogarnacz; cap. 48.: quod non esset ptisicus, alias dijcsavicznij aut nossathij; cap. 61: quod ipse est homicida tirannicus hominum, alias zabijacz.

[3] Das alte Recht der Armenier, Wien, 1862.

László 1634-ben újra megerősítette az örmény esküdteknek birói jogkörét s III. János 1686-i rendeletében világos ismétlését találjuk annak is, hogy az örmény birák saját örmény joguk és czikkelyeik szerint (secundum jura et articulos suos Armenicales) hozzanak itéletet. Megerősiti a lembergi örmény községet ebben a kiváltságában még III. Ágostnak 1736-iki leirata is, mignem a dolgok új rendjével megszünt az örményeknek ez a különállása is s a lembergi jogkönyv hatályát vesztette.

Nem volt ez a jogkönyv a tizenhatodik századnak szülöttje. Nem alkották ezt a lengyelországi örmények. Épen az teszi a jogkönyvet oly redkívül érdekessé, hogy ősi hazájukból hozták magukkal, hogy az 1184-iki örmény jogkönyvből van meritve, hogy az ó-örmény jogélet gyümölcse; az ősi örmény kulturának egyik maradandó értékű emléke.

Dr. Molnár Antal.

ARMENIA.

Távol keletre, négy folyó között,
Ott, hol a föld először vétkezett —
A hol Noé a szörnyü vész után
Kibékité a bosszuló Eget:

Ott álla egykor őshazánk —
Szép, nagy vala s dicsö!
Csodálta őt a győztes Róma is;
Nagy alkotásit népe szellemének
Büszkén regéli omladéka is! . . .

S. J.

Örmény házasság.

— Második közlemény. —

Irta: Cselingárián Jakab.

Örményországban az ifjak legkellemesb emlékei a jegyesség idejére esnek. A különben szigorú szülők ezen időben szives készséggel teljesítik gyermekeik kivánságait. Minden alkalmat felhasználnak arra, hogy a jegyesek óráit megédesítsék. Nincs időtöltés, mulatság, vagy a közelben bucsú, melyről ők elmaradnának. Sőt a gazdagok távol eső helyekre is tesznek kirándulásokat; elmennek pl. Áni-ba, mi eltart egy-két hetet.

Ekkor készitik el nagy sietséggel a szülői háznál a kelengyét, a mi ruhákból, fehérneműek-, ágybeli- és ékszerekből áll. Ezek értéke mindig arányban van a szülők vagyoni állásával. Ennyi a menyasszony hozománya.

Az örmények ős-idők óta szombat nap tartják a menyekzőt. Csak hosszas tanácskozás után állapódnak meg a jegyesek szülei abban, hogy melyik héten tartsák meg a menyekzőt; mert a leány szülei szeretnék azt minél későbbre halasztani, ellenben a vőlegény részéről sietnek a dologgal.

Ha választottak már a vőlegény szülei násznagyot — Կնքահայր gênkháhájr, vagy խաչեղբայր chácshjeghpájr — úgy egyik igen fontos teendőiken túlestek. — Igen nevezetes személy Örményországban a násznagy. Ez nemcsak pártfogója az új családnak, hanem a születendő gyermekeknek is keresztapja. Azért meglett korúnak, jó családból valónak és olyannak kell lennie, ki ne irtózzék a különféle kiadástól, hanem szivesen vállalkozzék a pártfogói [1] szerepre.

Végre elérkezett a menyekző hete. Nyolcz nap mulva megtartják az esküvőt. Az ara kedvetlen; mert habár szivesen megy férjhez, mégis aggasztja szivét a gondolat, hogy otthonát, szülei házát nemsokára el kell hagynia. De szorakozást talál barátnői körében, kikkel együtt tölti el a hetet; meghivták ezeket az ara házához, hogy elbucsúzzanak tőle, még mielőtt ez asszonynyá lenne. A hét valamelyik napján együtt megy barátnéivel fürödni [2]; nem sokára azután az Úr asztalához járul. Hasonlót tesz a vőlegény is a menyekző előtt.

Mindkétháznál tartanak menyekzőt. Férfi és nő közösen állapítják meg a vendégek névsorát. A meghivás úgy történik, hogy egy vén szolgálót küldenek el sorban a vendégekhez; előkelő házaknál az a szokás, hogy a családatya külön-külön levelet ír az egyes vendégeknek; a leveleket a szolga viszi el.[3]

Szombaton délelőtt az ara a násznagytól értékes ajándékokat kap: ékszereket, ruhanéműeket. Ugyanazon nap veszi át arája szüleitől a vőlegény is menyekzői ruháját. Ez a ruha mindig nemzeti jelmez. A vőlegény az oltár előtt csak nemzeti öltözetben jelenhet meg, még abban az esetben is, ha máskor európai ruhát viselt.

---

[1] Megtörténik, hogy törökök és kurdok is örményt kérnek fel a násznagyi tiszt teljesitésére, ki ekkor, »kherváh«-nak neveztetik.

[2] Az örmény nők — szokás szerint — minden két hétben mennek egyszer fürödni.

[3] Falú helytt mindenki előtt nyitva áll az ajtó; azért minden egyes menyekzőnél ott van az egész falú.

A menyekző szombat estve az alkonyat beálltával kezdődik. A zenészek elejébe mennek minden érkező vendégnek. A násznagy családjával együtt foglalja el az első helyet; ő a társaság szónoka. Most hozzálátnak az evés-iváshoz, azután némelyek tánczolnak; de legtöbb ifjú a vőlegénynyel ingerkedik, ki barátai körében ölti magára a most megszentelt menyekzői ruhát. A vőlegény türelme próbaköre van téve; mert csak nagy későre kerülnek az egyes ruhadarabok kezébe; — mindenki előbb megvizsgálja azokat, azután — elárverezik. A begyült pénzt vagy a szentegyháznak adják vagy jótékony czélra forditják.

A míg a vőlegény felöltözött, az asztalokat is megteritették. Mindenki helyet foglal. És alig végezte be a pap »Áld meg ezt az asztalt« (Օրհնեա զսեղանս — orneá êzszéghánsz) kezdetű imáját, már is megválasztották a rendezőt (gáráváricsh), ki nemcsak maga mond áldomásokat, hanem másoknak is ő ád sorban engedélyt arra, hogy felköszöntőket mondhassanak.

Az esküvő óráját a jegyesek szülei előre sokták meghatározni. Ezt rendesen éjfél utánra teszik. Falvakon még későbben mennek templomba: hajnal hasadtakor. A vőlegény vendégei addig ki nem indulnak, míg vissza nem jön az a nehány ifjúból álló küldöttség, melynek tiszte volt eljárni abban, hogy készen vannak már a menyasszonyéknál? Majdnem minden vendég elmegy az esküvőre. Az anyának honn kell maradnia; vele maradnak az öreg vendégek is.

Mivel a menyasszonyt éjjel vezetik oltárhoz, azért az útat fáklyák fénye világítja meg. Muzsika-szóval mennek. Elől vannak a zenészek, ezek után mennek az ifjú vendégek, kik között van a vőlegény is; azután jönnek a többiek. Mindenki gyalog megy. A vőlegénynek, mielőtt átlépné a szülői ház küszöbét két selyem zsebkendőt akasztanak mellére, egyik zöld és a másik piros színű; egyiknek végét a bal vállhoz erősítik, a másik lenyulik az övbe. Ez a boldog vőlegény ismertető jele (gánácsh-gármir goszbánt.) Mennek az ara után.

A menyasszony szülei házánál sokat nem késnek. Mihelyt elvégezte a pap imáját, az apa ünnepélyesen átadja leányát rövid beszéd kiséretében, mely az anyát és a leányt sirásra fakasztja. »Adja Isten — így szól a többek közt — hogy leányom találja fel új otthonában azt a ragaszkodó szeretetet, melyben a szülei háznál részesült.«

Most elindul a menet zeneszóval és örömrivalgások között. »Éljen az új menyasszony, éljen az új vőlegény« (կեցցէ նորահարս, կեցցէ նորափեսայ géczcze noraharsz, géczcze noráphészáh). A menyasszony megy elől a násznagy testvéreivel. A meglett korú násznagy pedig az öregek közt van; de helyettese: fia, vagy rokona a vőlegény oldala mellett halad; ez a helyettese vezeti a menyasszonyt is oltárhoz. Mindazt a kiadást, mit a vőlegénynek a templomban, vagy az ajándékozást, mit útközben kellene tennie, a násznagy zsebe fedezi. — A menyasszony bokáig érő finom kettős lepelt visel. — Az alsó zöldet a piros szinű felső lepel födi.

A jegyesek csak a templom ajtajában nyujtanak egymásnak kezet. A bemenetnél megállanak. Most a pap felszólítására imádkozva háromszor meghajtják magukat; erre — míg egy sárágánt elénekelnek — a menet az oltár előtt van. Miután elhangzott a vőlegény és menyasszony ünnepélyes »igen« szava, a pap a menyasszony nyaka köré kereszttel ellátott piros szalagot tesz; mi annak a jele, hogy mielőtt átadatnék a férjnek, még egy imádságot kell meghallgatnia.

Az esketés befejezése után a vendégek e szavakkal üdvözlik az új-párt: »Boldog legyen szent házasságod» (Շնորհաւոր լինի սուրբ պսակդ, Snorhávor lini szurp bêszágêt). A szülőket pedig így köszöntik: »Legyen ezután is szemed fénye« (szereteted kiváló tárgya, աչքդ լոյս ácshkhêt lujsz); mire ez a felelet: »Maradj te is szemed fényével« (Gyermekeid ezután is szeressenek, Աչիդ լուսով մնաս, Ácshicz luszov mênász.)

Alig ért ki az új-pár a templom ajtajából, máris az összegyült fiatalság ezen öröm-rivalgással fogadja: »Éljen a a király és a királyné« (Կեցցէն թագաւոր ու թագուհի, Géczczen thákávor u thákuhi). E percztől kezdve a míg csak tart a lakodalom, a vendégek a vőlegényt és menyasszonyt, ‚király' és ‚királyné'-nak hívják. — Míg a menet*) haza ér, az úton vagy a házi szolgával találkoznak, ki pár galambot hozott, vagy a mészáros tartoztatja fel őket, ki az áldozatot a »királyi pár« lábaihoz akarja tenni... Ezeket a násznagy gazdagon meg is ajándékozza.

A lakodalmas ház bemenete előtt várakozik a türelmetlen anya vendégeivel együtt a »királyi pár«-ra, ki a küszöb elébe egy tányért tett, mit a »király« egyetlen lépéssel szétdarabol. Ennek jelentése az, hogy erős és egészséges a király.*)

A háznál akárhányszor lakodalmi dallal fogadják a »királyi pár«-t; erre aztán sok helyütt tánczra perdül a vőfél a »királyné«-vel. És evvel vége van a lakodalomnak, habár sokan még most vannak jó kedvükben.

Ha a vendégek mind eltávoztak, a pap után küldenek, hogy végezze el az esketés utolsó imáját is. Ez megáldja kereszttel az összekelteket és leveszi a szalagot a menyasszony nyakáról. Végre átadják a vőlegény szülei a menyasszonyt a férjnek hosszú beszéd kiséretében. Szerencsét kivánnak és tanácsokat osztogatnak; különösen arra figyelmeztetik őket, hogy hívek legyenek egymáshoz és egyetértésben**) éljenek. »Egyebet nem láttatok szüleitek házánál, kövessétek tehát a jó példát.« ...És a példa vonz. A nagy készség, melyet a hív örmény házasfelek egymás iránt tanusítanak — köztudomású. Ha mégis nagy ritkán egyikmásik szerencsétlen házasságot tett, arról vajmi kevesen tudnak. »Ez a sors jutott nekem osztályrészűl, — mondja — el kell viselnem« (Իմ ճակատագիրն է, պիտի տանիմ — Im dságádákirên e, bidi dánim.)

---

*) Újabb időben a menet útját bengáli tűz világítja.

*) Falvakon, hol — mint emlitettük — hajnal hasadtakor tartják az esketést, a násznagy a lakodalmas ház küszöbéről pénzt szor a nép közé.

**) Ha van is néha per-patvar a házasfelek között, ezek a szóváltást idegen nyelven folytatják, hogy a gyermekek ne tudják: miről van szó.

Egy orthodox patriarkha.

Zhoren Ásêkián, az újonnan megválasztott örmény patriarkha, egyike a legkitünőbb férfiaknak. Kiváló tudós, s honfitársai által igen nagyra becsültetik.

Sajnos, hogy soha sem hagyta el a klastromi életet, s így hajlamát a nyilvános életre, melyre most hivatva van, nem lehet ismerni. Ma még tehát nem tudjuk teljesen méltatni, azért előbb működésben kell öt látni, és csak azután mondhatunk itéletet róla.

Mindazáltal Ásêkián a patriarkhai méltóságra feddhetlen jellemet visz magával, s egy derék, becsületes férfi hirnevét, ki méltó honfitársai bizalmára.

Szerény és eszes ember, mérsékelt, elveiben conservativ, nyugodt csöndes és békeszerető. Tökéletesen birja az örmény nyelvet, a francziát az olaszt, s folyékonyan beszél törökül. Az általános vélemény az, hogy a nemzetgyűlés szerencsés választást tett, mivel Ásêkián — mint mondják — a szultán tiszteletét és rokonszenvét is birja, s ki fogja tudni szabadítani az örmény politikai foglyokat, kik között számos pap is van.

Ásêkián alig 50 éves; 1840-ben született, Keremed-Keuiben, a yallovai kerületben, Kis-Ázsiában. Tiz éves korában az ármási klastromba lépett, hol kitünően tanult; 1858-ban diakonná neveztetett ki.

Fiatal kora óta nagy hajlamot mutatott az irodalomhoz, és mindig is foglalkozott vele. Legelőbb egy költeménynyel tünt föl, melyet a nagy örmény irónak Pákráduni Ársénnek ajánlt, ki már ez alkalommal megjósolta neki, hogy egykor nagy ember lesz belőle.

Ugyanakkor lefordította örmény versekben Racine egy tragoediáját is mely az ármási klastrom könyvtárában őriztetik. 1862-ben belépett a rendbe, mint szerzetes pap; Konstantinápolyban szenteltetett fel a kun-kapui templomban, István által.

Ugyanazon időben kezdte meg sokoldalú tudományos munkálkodását, mint tanár, költő, szerkesztő, hitszónok, stb.

1872-ben az ármási klastrom főnöke lett, s 1873-ban Gergely katholikosz őt püspökké szentelte.

1874-ben jelenik meg először a »Hujsz« (Remény) czímű havi folyóirat az ő szerkesztésében. Számos nemzeti, theologiai, történelmi s nyelvészeti munkát irt lapja számára, s időről-időre be-bement Nikomediába.

A klastrom seminariuma és nyomdája érdekében nagy munkásságot fejtett ki. . . Ugyanazon időben alapította az ármási kollegiumot Ghevonthiáncz, mely nagy szolgálatot tett a nemzetnek, s hol több mint száz növendék Örményország legkülönbözőbb részeiből, sőt még Konstantinápolyból is részesült oktatásban az ő kitünő vezetése alatt.

Az ármási klastrom, mely a Szent-Szűznek van ajánlva, nagyon látogatott búcsújáró hely Örményországban. Ez az örmények lourdesi Notre-Dames-ja. A Szent-Szűz képét csodatevőnek tartják. Minden évben körülbelől 20,000-en zarándokolnak oda, kik tele kézzel jönnek, s meggazdagítják a klastromot. A vidéket cirkassiaiak lakják, mi igen veszedelmessé teszi a zarándokok utazását. Hozzátehetjük még, hogy e klastrom már több kiváló férfit adott a nemzetnek. Nem első esetben kerül ki onnan patriarkha. Más, nehéz körülmények között, midőn helyre kellett állítni a békét és az öszhangot a nemzetben, az ármási klastrom több mint tiz patriarkát és vikáriust szolgáltatott a konstantinápolyi széknek.

Ásêkián igen kiváló egyéniség, ki nagy hirnévnek örvend az örmény irodalmi körökben. Gyakran dolgozik örmény lapokkan Stepán és Ászoghig nevek alatt. Számos becses műve jelent meg a theologia, logika, philosophia s történelem köréből. . .

(Revue de l' Orient.)

TUTSEK ANNA.

Örmények Hollandiában.

I.

Midőn az ember, Amsterdám, Oude Schans útczájából a Nieun-Markt-on keresztül a Dijkstraten-ba megy, a krom-boomstot-i hidról a csatornán túl, egy magas, ív-alakú ablakokkal ellátott nagy épületet lát, a mely az ember figyelmét márványból faragott »Agnus Dei« képével azonnal magára vonja.

Ez az épület régente templom volt; most a róm. katholikus egyesületnek jótékony intézete.

Ha a kiváncsiság minket még közelebb visz az épülethez, azt veszszük észre, hogy az »Isten báránya« alatt valami irás van, mit a közönséges szem alig olvashat el. De Jan Wagener történetiró avatott szeme leolvasta azt; és Amsterdámnak ezen dicső emlékéről, melyben 200 éven át, az örmény saját nyelvén dicsérte a mennyek Urát, a következőket mondja: »A régi templom homlokzatán van az Isten báránya; jobbról zászló és közepén fehér kereszt; a bárány előtt e szó: Anno, mögötte 1709. A bárány alatt a következő örmény emlékirat áll: *Վերստին նորոգեցաւ դուռս ի թուին հայոց ՌՃԾԸ հանդերձ աստիճանօք վերին եւ ներքին երիք լուսամտօք, ծախիւք ի Ս. Հոգի եկեղեցւոյ սպասաւորի Մինասի որդի Յովհաննէսի վարդապետի. ի ժզ. ամի սպասաւորութեան իւրոյ. յիշատակ իւրն եւ զիւր ննջեցեալ ծնողաց.* Magyarul: Ismét megújittatott ezen ajtó, az örmény számitás szerint 1158-ik évben a lépcsőkkel és a felső meg az alsó ablakokkal együtt, a Szent-Lélek-templomnak szolgája Mennás, János mester fia költségén, szolgálatjának 16-ik évében; saját és szülői emlékére.«

Ezen meglehetős régi emlékirat tehát azt mutatja, hogy ez az épület örmény közönségnek tulajdonához tartozott. De most már alig tud valaki valamit ezen örményekről. És ezen nincs mit csodálkozni; mert közel fél százada annak, hogy ezen község, mely már az utolsó tagnak elhalálozása előtt jóval igen elhagyott állapotban volt — elenyészett. Pedig ez az örmény, vagy más néven perzsa-keresztény község jobb napokat látott és élvezett Amsterdám városában akkor, midőn Amsterdám a földgömb kereskedelmi góczpontjának tekintetett és — a mint a régi okiratok tanuskodnak — az amsterdami piaczon gyülekeztek össze a felső észak úgy, mint a távol fekvő dél és kelet kereskedői; akik pipereárúikkal nagy változást idéztek elő a komoly, fekete ruhás kereskedők közt; ekkor igen sok idegen kereskedő fordult meg Hollandia fővárosában. Amsterdám zászlója látható volt minden tengeren és minden kikötőben. Az a körülmény, hogy Ázsia e kereskedő népe itt gyarmatot alapított, e város virágzó kereskedelméről és előhaladásáról tesz hangos tanuságot.

Az örmény közönség történelme tehát Amsterdám hirnevének könyvében dicső lapot képez . . .

A középkorban, a keleti árúczikkeket többnyire a velenczeiek hozták be a keleti kikötőkből és azokat leginkább saját piaczaikon árusították el. De csakhamar a francziák, spanyolok és a portugálok magukhoz ragadták a keleti kereskedelmet és zászlóik számára kiváltságokat szereztek különösen azon kikötőkben, melyeknek úra Konstántinápoly császára volt.

Ezért a merész hollandiaiak keleti árúczikkeket csak a mondott kiváltságolt nemzetek zászlói alatt hozhattak be; de ez az eljárás sok nehézséggel járt; — miért is a hollandi kormány a magas portával 1612-ben egyezségre lépett. A hollandiaiak saját készitményeiket és terményeiket vitték Keletre; mikor aztán visszajöttek, üres hajóikat tele rakták keleti árúczikkekkel. Csakhamar igen keresettek lettek a hollandi árúczikkek. . .

Az említett szerződés mind a két fél alattvalóira nézve biztositá a vallási szabadságot. — Ámbár az örmények mindig szitottak a római székhez, mindazonáltal nem volt bajos ezek részére külön kiváltságot szerezni, mert Rómával nem voltak direkt egyesülve és ezért nem tekintették a római székhez tartozóknak.

Arra a kérdésre, hogy kik voltak az örmények közül az elsők, akik Amster partján először telepedtek le, — nehéz feleletet adni. Annyi bizonyos. hogy már 1626-ban volt Amsterdámban egy Chamys¹) Izsák nevű egyén, aki

---

¹) Talán Chamir vagy Sámir, mert eddigelé Chamis örmény nevet nem ismerünk. Szerk.

a perzsák és hollandiaiak közt tolmácsi tisztet teljesített. Az említett esztendőben vita keletkezett Andries Rijckaert, Simon de Ryck, meg Willem Boreel kereskedelmi ügynökök és Useyn Begh perzsa alattvaló, de örmény kereskedő közt, a ki — úgy látszik — ideiglenesen tartozkodott Hollandiában. Ryck és Rijckaert egyszersmind a kelet-indiai társulatnak is tagjai voltak, akik a Perzsa-öblön át kereskedelmi összeköttetésben állottak Persiával.

Ebben az időben a perzsa-örmény kereskedelmi társaság ügyvivője egy Hasoeld Lukács nevezetű örmény volt. Ez rábeszélte a sah-t, hogy követséget küldvén a hollandi kormányhoz, az evvel kereskedelmi szerződésre lépjen. De a hollandi kormány, mely fényesen fogadta ugyan Mouça Begh követet, ki valamint a kelet-indiai társulatnak, úgy Hasoeldnak is rendjeleket adományozott, — a perzsával kereskedelmi szerződésre nem lépett. A sah ügyvivője, ki magával sokféle portékát és különösen selyemneműket hozott és hollandi árúczikkeket vitt, a követtel együtt egy évig maradt Hollandiában; azután kis sikerrel Batávián át tért vissza hazájába. És igy az első perzsa-örmények, kik Amsterdám piaczain jelentek meg, eljárása, mint látszik, nem volt nagy eredményű.

A keleti kereskedelmet első sorban a smyrnai örmény kereskedők mozditották elő, kiknek kivánságára Hollandiába ügyvivő küldetett. — A nyolczvanéves háború után egyszerre számos perzsa-örményt találunk Amsterdámban letelepedve. Mikor ezeknek száma már jól felszaporódott, egyházi igazgatóságuk vallási szükségleteikről is kezdett gondoskodni. — Valószinű, hogy az első örmény lelkész a XVII. század második felében ment Amsterdámba.

Govrik J. Gergely.

* * *

Második Tigrán.

V.

Anisibisi esemény után mozgalomban van az egész ország. Tigrán a helyzetnek ura. A belállapotokat felvilágosítja azon körülmény, hogy ámbár Lucullus folytatja rémületes munkáját, az ország erős alappal, rendezett kormányzattal birt s a nélkülözhetetlen föltétel: a szoros egyesülés nem hiányzott. . . Honszeretet és sok áldozat korszaka vala ez! A római gazdálkodás sokat rontott ugyan, mindazáltal a kir. pénztárban volt még elég készlet. A városokban, melyek mind megannyi gyárokká alakultak, fegyvert csináltak. A gondos Tigrán, izgalmas hangyaként, az ország védelmi eszközeinek kifejlesztésével foglalkozik s hetvenezer gyalogság és ötezer lovasságból álló haderőt küldött Pontusba, a tántorithatlan kitartású Mithridáthoz. E jelentős szám örvendetesen lepte meg ezt. Vén fővel, de erős kézzel ragadja meg a nagy munkát. A harczias évad beállván, keserű viszályok törtek ki Kis-Ázsiában és Pontusban. Róma rideg gyülölettel viseltetett az öreg iránt, de ez is esküdt ellensége volt a rómaiaknak. Gyorsan omoltak keze súlya alatt az ellenségnek őrhelyei s több tartomány elvesztése miatt a legiók aggodni kezdtek. Flaccussal, kit Lucullus Pontus védelmére hagyott, megütközvén »megállj«-t dörgött annak eléje; a római hadsereg közel volt a teljes megveretéshez, midőn az agg vitéz térdét és szemét parittya és nyilvessző megsebesítette. Erre a harcz szünetelni kerdett, mialatt a római had visszafutamlott. Mithridát az arab és scytha orvosok gyógy-kezelése folytán sebeiből csakhamar kigyógyult.

Most C. Triarius, magasan dobogó kebellel lépik a tövises pályára; roppant tömeget toborz magának, azon hiszemben, hogy legdicsőbb napjai nyílandóban vannak. A példátlan népszerűségű Mithridát is fele úton megállni nem akart.[1] Az Eufrat folyón átkelvén, azt Cappadociában támadja meg; de az ellenség elszántsága és az ismételten, irtoztató dühvel előrontó szélvihar a nem őszinte római vezérnek segélyezési vágyát s a honfiak keblében lobogó tűzet egyidőre eloltotta. A tél beálltával a harcz-zaj megszünt.

---

[1] Mithridates . . . . et eorum, qui se ex eius regno collegerant, et magnis adventitiis multorum regum et nationum copiis ju-

Midőn így az ellenség fénycsillaga letünni kezdett, Luccullus a gordyaei tartományban vesztegelt; mert táborában a fegyelmi kapocs felettébb meg vala lazúlva; az engedetlenség szelleme megmételyezte hadának tömegét anynyira, hogy azok, a kikhez kötelességről szólott, vállvonítással fejezték ki közönyösségöket s neki mégis az ügyek élére kell állnia; aztán az a fenyegető állás is, melyet Tigrán az ország nyugati részein elfoglalt, őtet arra intették, hogy az erőhatalommal felállított sorompok lehulltak. Ily helyzetben a sikeres vezetésnek legnagyobb akadályai állanak útjában. Elkeseredett hadának durva kifakadásai közt jőn C. Triariusnak segitségére; de ez nem várja be Lucullust, hanem a kilátásba helyezett csillámért áldozatul veti oda az ügyet saját érdekeinek. Hadoszlopai már napkelte előtt fel voltak állítva. A harcz eleinte döntő eredmény nélkül foly; de megfordul a hadi szerencse, melynek kedvező mosolya hatványozza a honi sereg bátorságát. A vezér megadta féktelen nagyravágyásának árát; mert gyalogságának egyik része leveretett, másik része kigázolhatlan mocsárban fulladt.

Minthogy a válságos harczba bonyolódott ellenségnek ereje nem volt képes a sebes forgásba jött hanyatlás kerekét nyilt téren megállítani: nemtelen eszközökhez folyamodik; bérencz kezek által igyekszik eloltani egy életet, mely a kor eseményeivel összeforrott. Egy római százados szolgaruhába bujtatva, furakodik a belföldiek táborába; észre sem vették, midőn az agg vezér mellé, ki e perczben a római lovasságot üzte, sompolygott. A kalandor remegő keze a lovon ülő Mithridátot oldalban sebesítette meg; azonban a reá rohant testőrök az elkövetni szándékolt merényt megakadályozták és az elvetemültet fölkonczolták. A fővezér, a csatarendből eltávolittatik, a harcz heve tartózkodóbb jelleget ölt, sőt az alvezérek parancsára egészen

---

vabatur . . . . Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam est ausus optare. Cic. pro Leg. Man.

megszünik. Timotheus orvos megállítja a vérzést. A beteg, mihelyt jobban lett, rossz neven vette, hogy alvezérei csüggetegségből a harczot megszüntették s korlátolt önbizalmukat megrovó szavakkal hibáztatta. Azután alig kapott erőre, máris támadóinak fölkeresésére sietett. A csatatéren az emberekből lekaszált rendek borzasztó látványt nyujtottak, nem lehet lábnyomot találni, mely vértől nem piroslik; a hétezer elesett közt huszonnégy ezredes és százötven százados hullája regéli a napnak gyászos dicsőségét, amiről Lucullus nem is tábori hirnök, hanem a terjengő vészhír útján értesült. A vert had emberei gúnytárgyává tették az államot, melynek szolgáivá szegődtek; mert előttök nem annak dicsősége lebegett, hanem csak a prédaosztalék után esengtek.

A fennemlített merény több terhelő tény kapcsán azon teljes bizonyosságot szülte, hogy a tábor idegen cselszövők rajával van elárasztva; ezért serge fölött szemlét tartott s nemcsak lerántotta az álczát azokról, kik környezetébe lopództak, hanem még életöktől is megfosztotta őket.

Ezek jöttek közbe, midőn Tigrán is már útrakelt, hogy Mithridáttal egyesüljön; sőt előcsapatja, a királyi vőnek: medus Mihrátnak vezénylete alatt, a szorványosan feltünedező ellenséggel már meg is ütközött. Mithridát tehát egész biztossággal nyomulhatott Kis-Ázsiába, hol az ellenség számára összehalmozott gabnakészlet nagy részét serege szükségeire fordította, a többit pedig megsemmisítette. E szakadatlan sorú veszteségek miatt Lucullust komolyan intette az idő, hogy akadályozza meg az egyöntetű eljárást követő két hadtestnek egyesülését és lépjen Tigrán ellen küzdtérre. Eközben előtérbe lépnek ám a sziv elhidegülésnek napjai: hadserge, mintegy összebeszélve, megtagadá tőle az engedelmességet. Tekintélye egész súlyát veté mérlegbe; de kenetes beszédeinek rideg megvetéssel forditnak hátat. Sátorról sátorra járt kúlcsolt kezekkel, kérvén térnének engedelmességre; de azok hadonázva eltaszitták a kérőnek kezeit, sőt a nyilt titkokat is, melyek — a szájról szájra járó suttogások szerint — köztudomásúak voltak, szemére lobbantották, üres erszényeiket mutogatván, hogy mitsem nyernek a sikeretlen hadjárat által, azt mondák: harczolj tenmagad, ki egyedül veszed a háború hasznát. — Lucullus hihetőleg nagy összegeket kapott azon városoktól, melyeket a zsákmánytól megkimélt és a vámbérlők setét szinekkel festették annak kapzsiságát, ki az övéket megfékezte.[1] E tábori forradalomban a Valerián-csapat volt az, mely a kolompos szerepét vitte, minthogy tizévi szolgálati ideje már lejárt, azért tiltakozott a további szolgálat ellen. Omlott tekintélye érzetében kénytelen eltürni a tettei felett leplezetlenül hangoztatott itéleteket és azt, mit a »Valerián-csapat« mondott, hogy nyári hadjárataiban részt veend, de a tél beálltával haza térend.[2] Minthogy ezek nap-nap mellett az elégedetlenséget szítani meg nem szüntek: a kigunyolt vezér közreműködésöket igénybe venni nem tarthatta czélszerűnek. A csüggetegségnek tapintható eredményei: hogy Tigrán Kr. e. 66-ban Cappadociát Mithridát elveszített tartományait visszaszerezvén, a várakozásaikban határt nem ismerő római ügyek válságos pontra jutottak s lezárva lőn a takaró, mely a sasok mélyen rejlő sebeit fedte.

A tanács, mely hozzá volt szokva ahhoz, hogy törvényt rojjon a világnak, ily kellemetlen helyzetet türni nem akar. Megrázólag szóló tények hirdetik, hogy gondjainak legfőbb tárgyai: a külnemzetektől gyülölt római név becsülete, a nagyratörő vágyak, szóval a legdrágább javak forognak veszélyben. Engedjen, lemondjon? Mindannyi izgalmas kérdés, alkalmazkodni ideiglenesen igen, de végkép lemondani: ezt keletkeztének első hajnalától fogva sohasem tette. A közélet és az államviszony ezer meg ezer kapcsa oly nélkülözhetlenné tették az ázsiai tartományokat, hogy azok elvesztése megállitandotta volna a vérkört az államtestben. Ázsia a sorompó! Lucullussal Armeniát fenyegetni tévesztett eljárás leendett. Mielőtt tehát a kéz-íjt túlságosan megfeszitené, Lucullust kelle felváltani. — Férfiúra volt szükség; ki »a szövetségesek vagyonától, azoknak nejei- és gyermekeitől, — a templomok és városok ékességeitől — úgy szintén az arany- és kir. kincstártól kezeit, szemeit és lelkét megtartóztatva« s fékvesztett szenvedélyein

---

[1] Cantu C. V. K.

[2] On l' accusait sour-tout de prolonger la Guerre pour se rendre plus nécessaire, et pour avoir occasion d' accumuler de ponve aux tresors. Hardion T. 5, C. 18.

győzedelmeskedve képes legyen a római fegyvernek megcsorbult élét kiköszörűlni, a terjeszkedő Armenia fejét Róma törvényei alá hajtani.

E munkakör, melyet a közbizalom, Ciceronak utólérhetlen szónoklatára a dicsőség iránt fölöttébb érzékeny Pompejusra ruházott, hizelgett ezen ember dicsvágyának; kiről a sokbeszédű mende-monda azt suttogja, hogy titkos kémeinek izgatásai ingerelték a hadserget Lucullus ellen.

Történelmünkben oly lap tárul fel, melyről a folyvást változatosbbá lett események hullámzása nem fog mélyebb nyom nélkül eltünni.

Markovich Jakab.

Az örmény irodalom fénykora.

Századok teltek el egymásután az örmények életében, s a szikra, mely kezdettől fogva lappangott, nem birt lángot vetni, hogy ez a láng világítson messzire, hirdesse minden tájra az örmény nemzet műveltségét. Csak egy kissé figyeljük meg az örmények mozgalmait, azokat a momentumokat, melyeket a cultur-történelem mérvadónak tekint, azonnal észreveszszük azt a szikrát, betakarva a különféle nemzeti elnyomatások vastag hamújától. A mint azonban tisztult a helyzet, a mint a különféle hatások alól függetlenné tudta magát tenni az örménység, végre lángot vetett az a szikra; s e láng fénye világított meg egy egész korszakot.

Valóban az örmény irodalom fénykorának története egyik a világirodalom legérdekesebb mozzanatainak. Világosan látjuk a nemzeti szellem és a kereszténység átalakitó hatását, szépen megtudjuk magyarázni magunknak az egyes irányok jogosultságát, szóval előttünk áll az egész dicső korszak a maga valóságában.

Az örmény irodalomra és főleg a nyelvre igen sok nép, igen sok körülmény volt hatással. Eleinte az assyr és khaldeus nyelvek és irodalmak; később a zendek, perzsák, majd meg Róma gyakoroltak kisebb-nagyobb hatást az örménységre, ugyannyira, hogy ez nem is ért rá saját nemzetiségének határozottabb nyilvánulást adni. Hiszen tudjuk, hogy midőn már számot tevő birodalmuk volt, még önálló irásjegyeik sem voltak, hanem idegen nemzet jegyeit használták.

A mint azonban Arméniának politikai viszonyai kedvezőbbek lettek, a lappangó szikra lángra lobbant, s oly fényt idézett elő, mely korunkig is elhat.

Az V. század képezi az örmény irodalom tulajdonképeni arany korszakát. Ekkor jelentkezik ugyan először az örmény nemzeti szellem az irodalomban, de ez első fellépés is úgy a termelés minőségére, mint mennyiségére nézve igen inponálónak mondható, s méltán kelthetett feltünést a tudományos világban. Ehhez járult az a körülmény, hogy az örmény nyelv is határozottabb jelleget öltött magára, s a sok műből meg lehetett állapítani a tulajdonképeni klasszikus örmény nyelvet.

Az örmény abc megállapítása képezte az első határozottabb nyilvánulását annak, hogy az örmények nemzeti irodalom és műveltség után törekesznek. E fontos esemény a Meszrop nevével van kapcsolatban; Meszrop volt az, ki az örmény alfabetet megállapította, mely »kevés alaki változással« még ma is fennáll. (L. Fáraó Simon: Az örmény betűk feltalálása. Arménia 1887. 17 l.) Meszrop e mellett iskolák alapítása által más úton is közremunkált az örmény kultura fejlesztésében. S társa Izsák főpap megértvén »az idők intését« sürgette az örmény ifjak tudományos kiképeztetését a külföldi akademiákon.

Minden út el volt tehát készítve, melyen haladni kellett az örményeknek, hogy céljukhoz jussanak.

S a munka hamar meg is kezdődött! A jó példával maguk a főkezdeményezők: Izsák és Meszop jártak elől, munkát adva az új abc-nek. A kereszténység hamar útat törvén magának az örmények között, mint mindenütt, ugy nálunk is főleg a vallás szolgálatában áll kezdetben az irodalom. Csakugyan egyházi művek leforditásával kezdődik az örmény irodalom fénykora.

Izsák és Meszrop biblia forditásaiban van letéve a klasszikus örmény nyelv egész készlete. Ez a biblia forditás az egész tudós világot elragadta ugy nyelvének tisztasága, mint a szöveg hitelessége által. »Az örmény biblia egymagában megérdemli — ugy mond Boré Eugen — hogy az ember az örmény nyelvet tanulmányozza.«

Lukácsy irodalom történetében részletesen foglalkozik a nagyszerű alkotással és megállapítja a helyét az örmény irodalomban (Lukácsy: A magyarok őselei stb. 72. l.) Részletes fejtegetéseihez csupán annyit akarunk csatolni, hogy e fordításban lett megvetve alapja az u. n. Meszrop-nyelvnek (mesropianische Sprache), melyet csakis újabb időben méltattak nagyobb figyelemre. Dr. Aydinián Arsenius irta meg a ó-klasszikus örmény nyelv nyelvtanát épen a biblia fordítást tartva főleg szem előtt.

Meszrop és Izsák körül egész serege csoportosult az örmény iróknak, kik mindannyian a Meszrop-féle nyelvet akarták diadalra juttatni. Dr. Thumáján János bécsi mechitharista atya tette szorosabb tanulmány tárgyává az örmény irodalmi nyelv történetét, s e korszakról szólva igen helyesen méltányolja a jelzett irók működését. »E művek együttvéve a szép stylusnak fokozatait képviselik. S jól lehet e kor termékeinek egyrésze forditás, mégis e forditásoknak az eredetivel való összehasonlítása igen nagy jelentőségű az örmény szavak értelmének pontos megállapitására; megismertetnek e művek a nemzeti kifejezések sajátságaival, az örmény nyelv szellemével és szókincsével. (Dr. Thumaján Joh: Geschichte der classisch-armenischen Schriftschprache.)

Ezen irói csapathoz tartozik Izsák és Meszropon kívül cholpii Esnik, kinek nyelvezete — mint Lukácsy mondja (i. m. 86 l.) első helyen említendő Meszropé után. Művei a perzsa vallás tanulmányozásánál elengedhetlen kellékek. Ide kell sorolnunk a számos egyházi forditáson kívül a syriai Efrem iratainak forditását, mely művek, mint Thumáján megjegyzi, csak ezen alakban vannak meg. Továbbá, a melyekben a nyelv szabadság legszembeötlőbb: a Makkabeusok három könyve, Gorion — (Izsák és Meszrop életirója) — Agathangelos s mások iratai.

E müvekben van lerakva a tiszta klasszikus örmény nyelv. A nyelvtörténetből látjuk, hogy ezután már az örmény nyelv két irányban fejlődött. Azok, kik a hellen akadémiákon a görög tudomány és nyelv iránt való rokonszenvet sajátitották el, az örmény nyelv hiányait a görög nyelvből vett alakokkal akarták pótolni. Ezeket nevezi Thumáján: újitóknak. Természetes dolog, hogy az örmény nyelv ez által sokat veszített nemzeti jellegéből; pedig e nyelven irt a legnevezetesebb történetiró: Chorenei Mózes is, kinek müvei az örmény irodalom első rangú remekei.

Chorenein kívül főleg Dávid bölcsészt kell megemlitenünk.

A másik irány hű maradt a nagy mesterhez Meszrophoz. Az ő tiszta, klasszikus nyelvét használta fel munkáiban, noha némi hatása érzik az új iránynak is rajta. Ezen iskola munkásai szintén igen nagy tevékenységet fejtettek ki, s maguk részéről is, nagyban hozzájárultak az V. századi örmény-irodalom emeléséhez. Elisäus, Mambré, Mántáguni, Párbi Lázár mind ezen irány lelkes emberei; ők egyszersmind azok, kikkel az örmény-irodalom aranykora véget ér.

A kik ezen fejtegetésen figyelemmel végig haladtak, különösnek tarthatják, hogy az örmény-irodalom fénykorában a költészetnek nyomát sem látjuk.

Igen! ez mindenesetre érdekes jelenség.

Volt ugyan népies költészet, hiszen olvastunk a hajdani Kholtáni dalnokokról; de a műköltészetnek az irodalomban semmi szerep nem jutott.

Azonban ne feledjük, hogy az a kor, melyről beszéltünk az ó-örmény-irodalomnak volt fénykora, mely csaknem kizárólag a történetirás és a theologia szolgálatában állott. Azóta sok század tünt le egymásután, de még csak alig nehány évtizede indult meg az egyetemes irányú irodalmi fejlődés; mely az egész örménység figyelmét magára vonta, — s melyben már is igen biztató eredménynyel találkozunk!

ESZTEGÁR LÁSZLÓ.

Történeti okiratok az erzsébetvárosi levéltárból.

1317 sz. 1785 év.

III.

Mi II. József, Isten kegyelméből választott római császár, Német-, Magyar-, Cseh-, Dalmát-, Horváth- és Tótország apostoli királya, Erdély nagyfejedelme, és a székelyek grófja stb.

Tudtúl adjuk, a jelen okmány által mindazoknak, kiket illet, hogy Erzsébetváros kiváltságolt városunk részéről s hiveink: rendes biró és tanácsosai: Csiki Emanuel tényleges biró, Dániel Lukács és Péter, Issekutz Antal, Pátrubán Márton, Török János, Issekutz Gergely, Zakariás Zakar, Csiki Mihály, Ötves Lukács, Lengyel Lukács és a többi esküdt polgár nevében tisztelendő Csiki Marczell világi pap, theolog. tudor s apostoli főjegyző, és ugyanezen város tanácsosa: nemes Szentpéteri Domokos, mint legmagasabb trónunkhoz cselekvési teljhatalommal küldött követek, némely levelek láttamozott másolatait, melyek fennirt városunk előbb említett polgárainak mentességeiről és szabadalmairól (kiváltságlevél) szólanak, — ezeket legdicsőbb emlékezetű anyánk ajándékozta nekik, — fölségünk elébe terjesztették s kérték nevezett városunk: Erzsébetváros fennemlített birója, tanácsosai s többi esküdt polgár nevében legalázatosabban fenségünket, hogy mi azon kiváltságleveleket és mindazt, mi azokban foglaltatik — azok kivételével, melyek a közpolgárságra, keresztény türelemre, az előttünk kedves erdélyi fejedelemségben fölállított fölülvizsgáló törvényszékre vonatkozó és általunk kiadott kegyes rendeleteinkkel ellenkeznek, és az 5-ik pont záradékának, mit Küküllőmegye, melynek közelében fekszik a fennemlített város, tanácsosai az átvizsgálandó bűnügyekben használni kötelesek, kihagyásával — érvényesnek, kedvesnek, elfogadottnak tekintvén s jelen levelünkbe szóról szóra bevezettetvén, beiratván fennemlített városunk polgárai s azok utódai részére kegyesen megerősíteni és a megerősítetteket mind magunk megtartani, mind általotok, kiket illet, és illetend megtartatni méltóztatnánk. (Azon részleteket, melyek a III. Károly kiváltságleveléből vétettek, kihagytuk. L. »Armenia« II. évfolyam 367. lap. Szerk.)

. . . A város pecsétjén a jövőben is Szent-Erzsébetnek, a jeruzsáleminek nevezett II. Endre özvegyének, a magyar király leányának képe legyen, kitől a város elnevezését vette.

Heti vásárt ugyanaz a közönség kedden és szombaton fog tartani; országos vásárt minden évnegyedben egyet. (Folyóiratunk tavali évfolyamának 371. lapján emlitett három vásárhoz engedélyezi még a nov. 19-iki [Sz. Erzsébet] vásárt.)

Mi tehát Erzsébetváros, rendes birójának, tanácsosai és a többi esküdt polgár előrebocsátott kérését kegyesen meghallgatva és jóakarólag helybenhagyva, a fennirt kiváltságlevelet, mely, miután a magyar-erdélyi udvari cancelláriánk levéltárában lévő példánynyal összehasonlíttatott s azzal minden pont- és záradékban megegyezőnek találtatott, jelen levelünknél fogva minden kihagyás, bővités vagy változtatás nélkül . . . . . . elfogadjuk, helybenhagyjuk és megerősítjük. . . . A többire nézve azt akarjuk, hogy azon vásárnapok, melyek Gyümölcsoltó-Boldogasszony, vagy Urunk Mennybemenetele ünnepére esnek, mindig a legközelebbi köznapra tétessenek át azonkivül hogy az örmények az erdélyi kereskedés előmozditásában még nagyobb gonddal és törekvéssel működjenek és a kereskedés gyakorlására, gyártmányaik terjesztésére s műhelyek [1]) felállítására még inkább szorgalmaztassanak — elhatároztuk, hogy nékik a következő kedvezményeket engedjük. És pedig:

1. Parancsoljuk, hogy a fennevezett város s annak polgárai a megye, melyhez tartoznak, valamint minden más joghatóság alól, úgy a törvényszéki, mint a politikai és gazdasági ügyekben jövőben is teljesen kivéve legyenek s csak kir. kormányunktól függjenek. . . a behozott egyenlőség (concivilitás) által ezen város polgárai is a haza fiaivá fogadtattak, kegyesen parancsoljuk, hogy ha azok s gyermekeik magukat nyilvános hivatalokra alkalmasokká tették, azokra ők is úgy alkalmaztassanak, mint a haza más fiai.

---

[1]) Ezekben készült a szattyán. Szerk.

A fennemlített város kiváltságának megerősítése és annak irányában — engedett új kedvezések által — kimutatott legkegyesebb akaratunkat nemcsak ugyanazon polgároknak kegyesen kinyilvánitjuk, hanem nektek is méltóságosok, tisztelendők, tekintetesek . . . s mindazoknak, kik bármi módon joghatóságunk alá vannak vetve, tudomására hozzuk és parancsoljuk, hogy a fennemlített város mind mostani, mind jövőbeli polgárait, mindenek- és egyesekben, mik az előre bocsátott czikkelyekben foglaltatnak szilárdan tartsátok fenn, s őket ezen kiváltság bármely megtámadói ellen pártfogoljátok.

A mely dolog emlékezete s fenmaradása végett elhatároztuk, hogy a jelen megerősitő, illetve kiváltságlevelet oklevél alakjában nagy függő pecsétünk alatt kiadjuk és engedélyezzük. Kelt Ausztria Bécs városában.

(Latinból) ÁVEDIK LUKÁCS.

Nyilatkozat az örményekről.

Lisziczheán, a vársói egyetem örmény ajkú hallgatója, szép czikket írt a tifliszi »Árczákánkh« (Viszhang) czímű örmény lapban. Ebben elmondja, hogy tanára: Pavinsky Adolf, ki a múlt években a lengyel-örményekkel ismerkedett meg, a taval nyáron a földközi tenger keleti partjain járt és a többek közt meglátogatta Konstantinápolyt, Smyrnát és azon városokat, hol örmények laknak. . . .

A lengyel-örményekről ezeket mondotta Lisziczheánnak: Ha nálunk ezt mondják »Teu pan ze szlachty ormianskiy« (Ez az úr örmény nemes), akkor ez azt jelenti, hogy az gazdag földbirtokos, kinek nincs adóssága, kinek ügyei mindig rendben vannak, ki kész mindig másokon segiteni; e kifejezés — ajánlat. Ennek házában vendégszeretetet, rendet, tisztaságot találsz. A lengyel-örmények mindig egészségesek. . . Saját egyházaikkal birnak, hol az istenitisztelet örmény nyelven foly; a nemzeti iskolák és seminariumok sem hiányzanak. Örmény rendesen csak örmény nővel lég házasságra. . . .

Midőn a múlt öszszel tanárom visszatért útjából (Török- Görögország és Kis-Ázsia) így nyilatkozott: Mindenütt — a hol csak jártam — csodáltam az örmény nő szépségét. Kis-Ázsia egy népe közt sem láttam ilyen szép arczokat. A görög leányokban nem ismered fel a régi bámult szépség ivadékait. Ellenben az örmény férfi és nő megtartotta sajátosságait. Minden városban külön örmény városrész van. Ezek hasonlitatlanul tiszták; tisztábbak, mint a görög, sőt néha az európai városrészek is. Hát szóljak-e ezen emberek roppant gazdagsáról? A Bosporus partján olyan fényes nyaralókat épitettek, hogy ezek Páris fényességére emlékeztetnek.

»Igen élelmes-szemesek az örmények. A gőzhajón — mondja Pavinsky — gyakran találkoztam angol, franczia, olasz utasokkal, kik így beszéltek: Csodálatos emberek az örmények. Mindenütt neszét veszik mindennek. Kezdjen csak valamihez az európai, már ott termett az — örmény, ki megérez és megszokik mindent. . . Tudsz vele megmérkőzni«?

Szongott Kristóf.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

(**Apróságok az elhunyt királyfiról.**) A korán elköltözött, nagyreményű trónörökös néprajzi művében az erdélyrészi örmény nép történeti és ethnographiai ismertetésére is tért nyitott, — s ennek megirására e népfaj leghivatottabb történetiróját: dr. Molnár Antalt kérte föl. — Rudolf trónörökös halála egyéb visszaemlékezéseket is fölújit, melyek az örménységgel vonatkozásban állanak Mindjárt születése alkalmával egy gazdag nemes örmény birtokos: Karácsonyi Guido (a későbbi gróf) volt az, ki a

királyfi születésének emlékezetére százezer forint alapitványt tett magyarországi közczélokra; melyeknek kijelölését Albrecht főherczegre, mint Magyarország akkori főkormányzójára bizta. Ezen összegből jutott a magyar tudományos akadémia is a Karácsonyi-pályadij-alaphoz. — Ugyanezen alkalommal tette városunk is az úgynevezett Rudolf-alapitványt; évenként két olyan örmény ajkú szegény, jó tanuló kap 75 75 frt tansegélyt, kik a gymnasium negyedik osztályát már bevégezték. — A bécsi örmény szerzetház, a mechithárista congregatio irányában a felséges uralkodó-család mindenkor különös kegyet tanusitott, — s e szerzetnek érseki ranggal felruházott főapátjai igen járatosak, grata personák voltak az udvarnál, sőt a dynastia némely tagjánál a gyóntató-atya teendőit is ők végezték. Kis gyermekkorában Rudolf főherczeg figyelmét is magukra vonták olykor Bécs útczáin a szép sorrendben haladó örmény szerzetes-növendékek s tudva, hogy e növendékekből idővel még érsek is lehet, gyermekkorában naiv elmésséggel elnevezte őket »kis püspökök«-nek (Kleine Bischöfe.) — Újabb időkben, mint tudjuk, az erdélyi részekben Görgény vidéke — melynek népével sok jót tett — volt kedvencz vadászatainak szinhelye; melyről megjegyezhetjük, hogy ez egykor szintén egy örmény koloniának képezte lakóhelyét Midőn ugyanis városunk nagynevű alapitója: Verzerescul (Verzár) Auxentius erdélyi örmény kath. püspök még I. Lipót királytól engedélyt nyert egy örmény város (Armenopolis) alapitására, — s a hely kijelöléséről gondoskodott, — választása előbb épen Görgény falúra esett, hova székhelyét tényleg Beszterczéről-át is tette; itt volt háza, malma és birtoka is. Azonban később alkalmasabbnak találván erre a mostani Szamosújvár területét, ezt jelölte ki az alapitandó »Örményváros« helyéül, — és felszólitá hiveit, hogy Görgényből és egyéb helyekről ide települjenek át!

(**A keleti népélet ismertetője.**) Hágop Cselingárián, ázsiai irótársunk, kinek arczképét mai számunkban mutatjuk be közönségünknek, Orosz-Örményországban Achalkalak városában született, mely arról nevezetes, hogy ott az idegen is az örmény nyelvet beszéli. Gymnasiumi tanulmányait Tiflisben végezte, honnan Európába jött, s Németországban (a müncheni és halle-i egyetemeken) hallgatta a természettudományokat, illetőleg a mezőgazdaságtant. Pár év óta Budapesten telepedett meg, s az ott megjelenő »Revue de l' Orient« czimű franczia lapnak dolgozótársa lett; a mellett lapunkban is már több igen érdekes néprajzi czikket irt.

(**A néprajzi társaság megalakulás.**) Budapesten január 27-én tartotta meg a magyarországi néprajzi társaság alakuló közgyűlését a tudományos akadémia Kisfaludy-termében. Ezen alkalommal **Hunfalvy Pál**, mint az előértekezlet elnöke, hosszabb megnyitó beszédet tartott; melyben mindenekelőtt köszönetet mondott dr. **Herrmann Antal**-nak (ki lapunknak is dolgozótársa), mint aki leginkább közremunkált a társaság alakulásának előkészületei körül, s kinek néprajzi tevékenysége nemcsak Magyarországon, hanem a külföldön is már szép elismerésben részesült; ő tőle indult ki a társaság alapitásának eszméje, s nagyrészt neki köszönhető, hogy a társaság alakulása már most megtörténhetik. Az az erkölcsi parancs: »Ismerd meg tenmagadat!« már régóta érvényben van. — úgymond — de ugyanez a szabály társadalmi téren csak újabb időben kezd felhangzani és igyekszik érvényesülni. Ennek követésére, alkalmazására alig található valahol jobb talaj, mint épen nálunk, a magyar korona alá tartozó földön, mely valóságos ethnographiai mozaik. Eddig ebben a mozaikban inkább csak a különbségeket néztük, a melyeknél fogva olykor el is húzódtunk egymástól. A néprajzi társaságnak föladata lesz nemcsak ezeket a különbségeket kiemelni, tudományosan földolgozni és másokkal közölni, hanem mélyebben fekvő pontokat is napvilágra hozni, melyek arra indithatnak bennünket, hogy ne húzzunk szélylyel, hanem vonzódjunk egymáshoz (Tetszés), melyekből meggyőződhetünk, hogy mindnyájan, akármilyen nyelvűek legyünk is, egy hazának gyermekei vagyunk. (Elénk éljenzés.) Reméli úgymond hogy a néprajzi társaságnak egyik és főeredménye az lesz, hogy elő fogja mozdítani a különböző népfajokban a haza szeretetét, (Helyeslés) s az egymáshoz való kölcsönös vonzódást. (Elénk helyeslés.) — Az alapszabályok tervezetének letárgyalása, s a tisztviselők és az ideiglenes nagyválasztmány megválasztása után az első alakuló közgyűlés véget ért.

(**A pétervári örmény egyházak.**) A mult század elején már annyi örmény volt Pétervárott, hogy örmény templom alapitásáról kezdettek gondoskodni. Száráphián kereskedő vett is a Vászil szigeten (Pétervár) egy darab földet és azon, saját költségén, fából kápolnát épittetett. Telt az idő és a kápolna nem volt képes az örmények számát befogadni; azért elhatározták, hogy egy nagy, fölséges templomot épitenek. A kezdeményező Jérgájnápázug (Longimanus) József Pétervárott lakó örmény érsek volt. Az érsek a kápolna helyén akart épittetni, de a Lázáreán-ok a kormánytól Péter vár legszebb útczájában (Nevski) ingyen helyet kaptak. E híres család egy maga felépitette volna a szentegyházat, de nem volt szükség ily nagymérvű áldozatra; mert hozzájárult a költségek fedezéséhez majd minden odavaló örmény. A szép templomot 1779-ben szent Katalin tiszteletére szentelték fel. A második templom a Vászil sziget temetőjében épült 1791-ben és »Háruthiun« (Feltámadás) nevet visel. — Lázárián János az orosz kormány tanácsosa 1784 és 1789-ben az első egyház mellé mindkét felől egy-egy csinos kőházat épittetett. Ennek halála után 1806, 1835, 1836, 1837-ben az épitkezés tovább folyt; most az épület ötemeletes. — A pétervári örmény egyházi birtokok évenként 70 000 rubelt (113.400 frr) jövedelmeznek; az évi kiadás 50.000 rubel. Az egyház-megyei gyülésnek tagja minden örmény ifjú, ki 25. életévét betöltötte és legalább két év óta lakik Pétervárott.

IRODALOM és MŰVÉSZET.

(**Magyar-örmény festő-művész.**) A budapesti 1885 évi országos kiállítás művészeti osztályában sokaknak figyelmét vonta magára egy kép, melyet a katalogus »Kukoricza-hántás« czím alatt ismertetett. E nagy éremmel kitüntetett mű, mely a magyar népélet egy igen érdekes jelenségét ábrázolja, Hollósy Simon alkotása. Hollósy jelenleg Münchenben tartozkodik, s ott egy nemzetközi műiskola vezetője. A művészvilágban máris igen jólismert neve van ezen örmény eredetű fiatal festőnek, s az amerikai lapok nem egyszer szólottak a legnagyobb elismerés hangján egyes műveiről. Azok, kik műveit nagyobb részt ismerik, igen sok szépet tudnak mondani a művész sokoldalúságáról, egyes alakjainak közvetlenségéről. A sokoldalúság egy ifjú művésznél épen nem megvetendő jelenség; a sok közül előbb-utóbb megragadja figyelmét egy specialis irány, melyen haladva mind közelebb és közelebb jút a művészi tökélyhez. Jelenleg működik: a történeti, egyházi, arcz- és tájképfestés terén Lesz, reméljük alkalom, mikor behatóbban foglalkozunk Hollósy műveivel, — most csupán a figyelmet akartuk felhívni a tehetséges ifjú művészre.

(**Két művész festménye.**) Az oroszországi festőművészek közt az általunk már többször emlitett örmény tengerfestőn, Ajvazovszkyn kívül legnevezetesebb ez idő szerint az orosz Rjapin. A mily mester amaz a tengeri jelenetek megörökitésében, ép oly ünnepelt ez, mint arczképfestő. E kettő már régen együtt festett egy nevezetes képet: Puskin Sándornak, a híres orosz költőnek »Tengerparton« czímű versét illusztrálva, oly formán, hogy Ajvazovszky megfestette a képen a tengert és a partot, — Rjapin pedig ráfestette magát a költőt: Puskint.

(**Építészeti műszavak.**) Munchenből egy örmény építész azon kérdéssel fordult Álisán-hoz, a szent-lázárszigeti tudós szerzeteshez, hogy bizonyos, általa megjelölt architekturai kifejezésekre létezik-e az örmény nyelvben megfelelő műszó? Álisán, ki elismert tekintély úgy a nyelvészet, mint az örmény műrégészet terén, a hozzáintézett kérdésre azon meglepő választ adta, hogy az örmény nyelvben egyes oly műkifejezések is vannak építészeti fogalmak megjelölésére, minőket más nyelvekben nem találunk.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

(Magyarország és a Kelet.) Vámbéry legújabb konstantinápolyi utazása alkalmából irják, hogy a szultánnal folytatott hosszas értekezések nagy eredményre vezettek, — s azon informatioktól, melyeket a szultán barátságos eszmecsere közben Vámbérytől nyert, állitólag fényes kilátások várhatók Magyarország és a Kelet közti kereskedelem politikai és közlekedésügyi viszonyokra nézve

(Az ismid-angorai vasút.) Az Örményország felé épülőfélben levő ismid-angorai vasútvonalat az engedményes társulat anatoliai vasútnak akarta elnevezni, azonban a társaság és a porta közt e részben folytatott tárgyalások következtében ezen vonal Hamid szultánról: Hamidie-vasút-nak fog neveztetni.

Kereskedelmi ügynökök.) Régi panasz, hogy a magyarországi kereskedővilág a keleti piaczokon főleg azon ok miatt szorul háttérbe, mert kellőleg képzett, alkalmas ügynökökkel nem rendelkezik. Midőn az újonnan megnyilt vasútvonalak által még közelebb jutott Magyarország a Kelethez, természetes, hogy az emlitett hiány pótlása még sürgetőbb szükséggé vált. Ma, midőn oly gyors az összeköttetés Budapest és Konstantinápoly között, hogy reggeltől másnap délutánig a Dunapartról az ázsiai partokhoz lehet eljutni, — maholnap szükségkép kifejlődik a külkereskedés terén is az a sűrű érintkezés, mely hazánk és a keleti népek közt annyira önként kinálkozik, hogy Magyarország természetszerű forgalmi érdekeinek félreismerhetlen követelményét képezi A kereskedelmi ügynökök kérdése ily körülmények között újból előtérbe lép, s azzal együtt a keleti nyelveknek a nemzetközi forgalomban és a kereskedelmi szakoktatás terén való gyakorlati érvényesülése is. A magyar-örmény kereskedő, ha hivatását jól felfogja, e terén is jelentékeny szolgálatot tehet még a hazai kereskedelmi érdekeknek; nevezetesen Konstantinápolyban, melynek lakosságából mintegy kétszázezer lélek örmény.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

(Gyász a magyar trónörökösért.) A hazai örménység egyik jellemző tulajdonsága az, hogy együtt sir és együtt örvend a magyarral. A múlt napokban újra hullatta a néma fájdalom könyeit. Volt is reá méltó oka; mert a legjobb Király egyetlen, drága fia itt hagyta a trónt, melynek örököse volt. . . . Országgyűlési képviselőnk: dr. Molnár Antalnak polgármesterünkhöz intézett távirata közölte Szamosújvár közönségével legelőször a mélyen leverő hirt. Nehány percz múlva már gyászlobogó lengett a tanácshazán, a gör. kath. püspöki lakon, az örmény kath plebániai templom tornyán, a gymnasium homlokfalán, a járásbiróság-, szolgabiróság-, a kászinó épületén stb. Gyászunk e külső jelvényeit ott verte a hó, eső temetés utánig. Temetés napján a tanitás szünetelt az iskolákban, a harangok pedig hosszasan zugtak. A segédletes gyászmisét a nagy halott lelki nyugalmáért febr. 12-én mondotta el a plébános. A szentélyben szép gyász-alkotmány volt felállitva. Sokan voltak a szentegyházban; a városunkban székelő hivatalok közül egy sem hiányzott. Nagy számot tett a tanuló ifjúság is. — Erzsébetvároson a temetés napján, valamint a requiem estején, hajnalkor és sirszenteléskor is egy-egy óráig harangoztak. A gyászmisét, febr 12-én tartották. A templomon gyászlobogó lengett, a bemenetet koszorúval ékesitett gyászfüggöny köritette. Rég idő óta annyi ájtatoskódót nem látott e nagy templom, mint a mennyinek helyet szoritott a requiem napján. A gyászmisét végig hallgatta a a törvényszék, járásbiróság, a tanuló ifjúság; ott voltak a huszárok és honvédek; a leány iskola növendékei gyász ruhát öltöttek. Itt ki kell emelnünk a ritka szép gyászravatalt (katafalk), mely mellett két felöl katonai felszerelés volt. A talapnál szuronyok közt koszorúk és karos ezüst-gyertyatartók. A trónörökös képe felett, mely repkénynyel volt köritve, — szuronyok sugárt alkottak. Fent nyugodt a királyi korona. Az egész oly csinos volt, hogy elébb lefényképezték azt, és csak azután szedték szét. A sikerült fényképből egy példányt a plébános szivessége szerkesztőségünknek is küldött. — Gyergyó-Szt-Miklós derék örmény lakossága is nemcsak gyászmisét tartott, hanem másként is kifejezést adott mély gyászának. — Még a kis Csik-Szépviz sem maradt hátrább. Febr. 12-én mondott ott is misét a plébános a trónörökös lelki nyugalmáért. Az ájtatoskodó hiveken kivül a szentegyházban volt a szolgabirói hivatal, a községi elöljáróság; el nem maradtak a pénzügyőrök és csendőrök sem. — A keleti örmény lapok oly gyors értesüléseket kapnak a föld különböző pontjairól, hogy pl. a trónörökös gyászesetéről, ján. 31-iki kelettel ellátott számaikban már hoztak tudósitást. E lapok 2—3 hétig tele hasábokat közöltek a váratlan halálozás körülményeiről. — Konstantinápolyban valamint a katholikus örmény patriarkha: Ázárián, úgy a nem-egyesült örmények főpapja is mondott gyászmisét a trónörökös lelkéért. — A bécsi mechithárista atyák érdemes érsek-apátja: Áydinián jelen volt a felejthetlen emlékű királyfi temetésén. — Szokása az örménynek, midőn egy halál-eset hirét adja elő, hozzátenni e jószivű szavakat (a hallgatóhoz intézve): Te pedig élj sokáig! . . . Mi is e szomorú alkalommal, elveszitve hazánk trónjának szépreményű örökösét, kit Isten kegyelme nyugasztaljon, mindnyájan ekként fohászkodunk: Éltesse és vigasztalja az ég Úra a nagylelkű Királyt és a gyászbaborúlt királyi családat!

(**A hadvezér temetése.**) Lorisz-Melikov gróf betegen ment családjával együtt Nizzába. Tüdőbajban szenvedett. Decz. 23-án rosszul lett, azért környezetének meghagyta, hogy távirat útján hozzanak neki Marseille-ből örmény papot. Karácsony napján szállott fel lelke a hősnek Teremtőjéhez. A temetési szertartást a marseille-i örmény kolonia papja: Száhág végezte. Nagy néptömeg volt jelen a temetésen. A test beszentelés után, az orosz kormány intézkedése folytán Tiflisbe szállittatott. — Az orosz czár, valamint a császári család tagjai részvét-táviratot küldöttek az özvegy grófnénak Nizzába. Szent-Pétervárról az örmény Jézeán Gárábéd államtitkár küldetett Nizzába, ki nemcsak a temetésen jelen volt, hanem a testet is elkisérte Tiflisbe.

(**Örmények az osztrák képviselőházban.**) A galicziai örmények közűl ezek tagjai a képviselőháznak: Abramovics, Csájkovszki, Romáskán báró és Khêsecshunovics Kornel.

(**A czár köszönete.**) A katholikosz az október 17-én történt baleset után a következő táviratot küldötte a belügyminiszterhez közlés végett: A Gondviselés intézkedése következtében a merénylet, mely Fönséged és felséges családja életét fenyegette, hiv alattvalói örömére — meghiusult. Az úr Isten meghallgatván Kaukasia lakóinak — a kiket Fölséged látogatásával szerencséltette - hő imáját, csodás könyörületet gyakorolt. Az örmény egyház és nemzet folytonosan azért imádkozik, hogy adjon a Magasságbeli Fölségednek és a felséges uralkodó-háznak nagyságot, dicsőséget és hosszú életet. — E táviratra a következő választ nyerte: Fölséges Úram, Szentségednek a csodálatos megszabadúlás alkalmából küldött hódolatteljes táviratára saját kezűleg ezt kegyeskedett válaszolni: »Szivből köszönöm.« Midőn ezt a legmagasabb köszönetet tudomására hozom, magamat főpásztori imáiba ajánlva vagyok Szentséged legalázatosabb szolgája: Dondukof Korsakof.

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvár, Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda.

Örmény népköltészet.

Az annyit szenvedett, ősi otthonában elnyomatásnak kitett s a világban szétszórtan élő örmény nemzetnek oly gazdag irodalma van, hogy bármely nemzet büszkén nevezhetné magáénak. Már a harmadik század tudós irója Agathangelos, ki a nagy Tiridates korát irta meg — oly művet hagyott hátra, mely a késő századok kutatóinak vezércsillagul szolgált. Ezt követték Zenob püspök és az ötödik században Chorenei Mózes, az örmény történelem kimagasló alakjai, kik a világtörténelem nevezetességei között is méltó helyet foglalnak.

Ma már minden irodalommal foglalkozó, mívelt ember tudja, hogy létezett a hős örmény nemzet s hogy a népek fölött átvonuló vihar szétszórta a világba e jóbb sorsra érdemes elemet; és hogy nem birta teljesen megsemmisíteni, e nép szivós életerejéről tesz tanuságot.

»Létezett,« akarattal használtam e ránk nézve szomorú jelentőségű szót: a mult miénk csupán.

Az az elnyomott nép, melyről naponta erővel faragják le nemzetiségét, ott a távol Keleten, az égbenyuló Ararát lábainál, a lassan hömpölygő Eufrát partjain, mint nemzet nem képez hatalmat, mint tényező nem számit a világtörténelemben. De a multat nem veheti el senki tőlünk: az a miénk. A történelmet nem semmisítheti meg ádáz kéz — az a miénk s a nép ajkáról nem lophatja le a dalt senki — az a miénk.

Mi, kiket a Gondviselés e szép hazába hozott, megtanultunk magyarul érezni s nem érhet szemrehányás, hogy valaha elfelejtettük volna kötelességünket új hazánk iránt.

Magyar volt az első szó, melyet anyánk áldott ajkáról hallottunk, magyarul tanultuk meg köszönteni a felkelő napot s magyarul tudunk szólni Istenünkhez s ha közérdekről, áldozatról van szó, életünk, vérünk, vagyonunk e hazáé, és kizárólag csupán ezé.

Rendületlen hivei vagyunk hazánknak; tudjuk, hogy a nagyvilágon e kívül számunkra nincsen hely s tudjuk, hogy e föld, mely ápolt, egykor jótékony melegével be is takar. És boldogok vagyunk a tudatban, hogy egykor édes anyánk keblén fogjuk örök álmunkat pihenni, az édes, imádott anya keblén, kinek nem voltunk hálátlan gyermekei. . . . .

De vannak az emberi léleknek csöndes órái, midőn a képzelet megszabaditva magát kötelékeitől, szabadon imbolyog a multak miszteriumai közt s ott áll meg pihenni, hol a feltartózhatlanul haladó idő egy-egy szélesebb vagy keskenyebb huzallal jelezte átvonulását.

Ily óráimban gyakran eljutok az égbenyuló Ararát lábaihoz, az Erzerum gyönyörű fensíkjára, az Eufrát virányos partjaira s látom e parányi, összetartó népet nehéz küzdelemben a reá erőszakolt kényuralom ellen. Látom, miként tátintja száját az örökkön idegenre éhes éjszaki kolosz, ez ősei hitéhez, történelméhez hű nép felé s látom, hogy Allah hivői, kikkel jóban-rosszban annyiszor osztozának, mennyire gyöngűlnek naponta s már-már nem elég erősek megvédni az éhes szörny elnyelése ellen. A szomorú vég elkerülhetlen (?) s a mit évtizedek talán bajosan, a századok könnyű munkával fognak véghez vinni: idő kérdése az egész.

Most még a szárnyaló képzelet hallatja velem a dalt, mely az életteljes ajkakról szól s mintha hallanám a regét, melyet az édes anya mond szive gyermekének.

A férj, a távolban kénytelen megkeresni családjának a jólétet; az anya, ki a keleti népek közül egyedül ismeri az édes otthon, a családi tűzhely áldó melegét szülői szeretetben, mély vallásosságban és ősei iránti nagy tiszteletben neveli gyermekeit.

És, ha a forró napra hűvös est következik, kiül a család a ház elé s az öregebbek regékkel, mondákkal kötik le az ifjak figyelmét.

Minő ismerős alakok! mint akár a mi, vagy a német és szláv nép regealakjai egyről-egyre. A kincskereső és a tündérek közé tévedő pásztor ifjú, kit a legszebb tündérleány vezet vissza a földre, szivét adván az elhagyott aranyok helyett. A három királyfi, kik feleség keresés közben a sárkányok birodalmába kerülnek s életöket a legifjabb menti meg, kinek a sárkány feleségei (keresd a nőt!) elárulják férjeik gyöngéjét. A sarkon forduló aranyvár, a rendesnél jobban halló, ki mérföldeken tudja mi történik, a nagylépő, a messzelátó. Az elátkozott királykisasszony, a szegény kis, rokonszenves hamúpipőke, ki minden szorgalmával, engedelmességével nem tudta legyőzni mostohája gyűlöletét. A tűszúrással vagy bűvös szóval elaltatott királyfi, kit az irigy boszorka bűvös lepedőjébe takarva, elhagyatott vidéken egy várkastélyba visz, melynek se ajtaja se ablaka. Királyi atyja hiában keresteté eltünt fiát, mindenki avval tér meg, hogy bizonyára vadállatok tépték szét. De kedvese, egy csodaszép leány, nem tud ebben megnyugodni s titokban elhagyja szülőit, az ifjú keresésére indul.

Sokáig imbolyog erre-arra, míg végre egy kastélyhoz ér, melynek, legnagyobb csodálkozására, se ajtaja se ablaka. A hosszú úttól kimerülve fáradtan dölt a kőfalhoz s ime azon a helyen szétvált a fal s ő az udvaron találta magát. A leány félénken bár, belépett a kastélyba, azt hivén, hogy ott valaki lakik, kitől tudakozódhatik kedvese felől. Midőn senkit sem talált, csalódva állt meg egy kis szoba ajtaja előtt. Az ajtó nemsokára magától megnyilt és ime ott feküdt kedvese, mélységes álomba merülve. Örömében magán kívül rohant az ifjúhoz, nevén szólitotta, könyörgött, hogy ébredjen fel, de az nem nyitotta fel szemeit. Ekkor elkezdett keserűen sirni s midőn forró könnyeiből egy csep, kedvese arczára hullt, amaz hirtelen magához tért s mint ki mély álomból ébred, szólt: »Ej, minő hosszasan aludtam!«

Egy más örmény regében a szerecsenről van szó, ki az arany bűvös-fülemilét birja és mindazokat, kik a madár ellopása végett odáig hatolnak, bűvös pálczája érintésére kövekké változtatja át. Csupán a legifjabb királyfinak sikerül (mint a magyar népregékben) a szerecsen óriást legyőzni s a tőle elvett bűvös pálczával kővé varázsolni.

A gonosz boszorkányné irigykedve a világszép királyleányra, menyekzője napján, egy kedvező pillanatban, megérinti varázspálczájával, mire a szép leány hirtelen kővé változott. Sok sok évek multán egy fiatal király járt arra s midőn meglátta a kővé vált királyleányt, szerelemre gerjedt iránta s magcsókolta.

E csók életre hivta a leányt, hogy boldog neje legyen annak, ki megszabadította a varázslattól.

A szülői iránt engedetlen gyermek, a más vagyonára, feleségére vágyakozó rosszlelkű ember kővé változtatása, valószinűleg a keresztény hit jótékony befolyása alatt született s a mindent intéző hatalom igazságos büntetéseűl vehetjük.

Az örmény népregék egyik kedvencz alakja az arany vagy »bűvös-fülemile,« melynek megfelelő alakot a mi regéinkben hiában keresünk; míg a német »goldner Vogel« és a szláv »lángmadár« majdnem hasonló szerepkörben mozog. Az örmény rege daliája, ép mint a német, magyar, vagy szláv félelmet nem ismerő ifjúja, bátran lép a sárkány elé, ki már egy mérföldnyire tűzet okád és rettentő hangon szól: »Ádámbűzt érzek!« s az iszonyú ellenséggel szemben bátran neki megy az egyenetlen harcznak, hogy diadalmasan törölje meg a legyőzött ellenség vérétől csepegő kardját.

Nagy szerepet játszanak még a réz-, ezüst- és aranyvárak, a Dárius kincsét kereső pásztor legények, a varázslók, bűvös kardok, szőnyegek, tükrök, a »világszép asszony« gyönyörű alakjával összekötve.

A boszorkányok legnagyobbrészt barlangokban, elátkozott várakban, összedült tornyokban laknak s csupán a hold feljöttével hagyják el titokzatos lakásaikat, rendesen egy-egy óriáskigyóval karjaikon, hogy megjelenjenek kijelölt áldozataiknál. Az ilyen boszorkányt az örmény regékben »az éj anyjá«-nak nevezik. Ezek rendesen nagy ellenségei a napnak, folyton kergetik, de soh' sem érik utól. Csupán estefelé érnek közelébe, de azon perczben, melyben megragadni akarják, hirtelen eltünik Ekkor lerázzák magukról a sziszegő kigyót s városokon, falvakon, pusztákon keresztül a nap után szaladnak... és mindenütt borzasztó sötétséget hagynak maguk után. Végre ha észreveszik, hogy a nap nincs többé a földön és üldözésük hasztalan, leszállnak az alvilágba. És ime mihelyt ők eltüntek a földről, keleten a hajnal bibor fénye jelzi a felkelő napot.

E küzdelem a nap és ellenségei, vagy a világosság és sötétség között, a néphit szerint, még Ádám idejétől fogva naponta foly, de mind a mai napig nem sikerült elfogniok a napot.

Még sok, és igen érdekes mondákkal találkozunk a napról, melynek természetfölötti hatalmát semmiféle ármány, semmiféle bűvölet nem tudja megtörni.

Ha a nap keresztül utazta nagy birodalmát: az egész világot, éjjelre a tengerbe száll megfürödni s kipihenni napi fáradalmait. A nap — így szól a rege — a király, a hold a királyné s egymást felváltva uralkodnak a világ felett. Ha a nap kifáradt az uralkodás nehéz munkájában, a hold lép elé, mely néha szemérmetességből palásttal takarja be magát, míg számos szolgaszemélyzettel veszi magát körül.

Költői szép a nap feljöttét minthoszi homályba burkoló őshit. A napfeljötte előtt, hajnal hasadtán, tizenkét szerecsen jőn ki a hegyből, mindeniknek arany-pálcza van kezében, melylyel az égbenyuló hegyre ütnek. A hegyek meghajtják ormaikat a földig e csapások alatt. A nap ezalatt felkelt és épen reggeli mosdását végzi s erdő, mező megnedvesűl a ráhulló csöppektől. A levegő illattal telik meg, az ébredő madarak dala betölti a mindenséget. Ekkor megjelenik az aranyfényben ragyogó nap s útját azonnal boszorkányok állják el, hogy a világot megrabolják jótékony melegétől. A küzdelem mindannyiszor nagy, de az ég angyalai tűzes kardjaikkal a nap segitségére sietvén egy pillanat alatt szétkergetik üldözőit.

A nap, mint rege-alak, különösen a keleti népeknél játszik nagy szerepet. Hol mint istennő, hol mint a világosság királynéja nyujt gazdag tárgyat a képzeletnek. Carmen Sylva a román népköltészet hivatott irója, gyönyörű regében örökíti meg a »napkirálynét.« A szlávok, mint »istennő«-t, a németek mint természetfölötti hatalmat fűzik regealakjaik közé.

Az örmény népköltészet az újabb időben örvendetes lendületet nyert s majd minden nyelvre át vannak már ültetve e szép regék és mondák, melyek az örmény nép költői vénájáról tesznek tanúságot.

Ábgár Hohánneszián (lapszerkesztő Tifliszben) gyönyörű gyüjteménynyel gazdagította a világirodalmat (német nyelven Lipcsében Friedrichnél jelentek meg), úgy szintén Krikor Chálátiáncz, kinek népköltészeti tanulmányai egész kincsesházat tárnak elénk.

Talán nem végeztem haszontalan munkát, midőn — lehetőleg rövidre vonva — e kis ismertetést a magyar irodalomnak nyujtom át, mintegy tájékozásúl a világirodalomban méltán helyet foglaló örmény népköltészetről. Lapokat, köteteket lehetne e tárgyról összeirni, de akkor nem fogadna be az előttem nagyrabecsült »Armenia«, holott pedig czélom az volt, hogy azon ügynek legyek hasznára, melyet e derék lap kultivál.

A regékről átmegyek a közmondásokra, melyek a nép gondolkozásáról tesznek tanúságot:

»Kezd kicsin, hogy elérd a nagyot.«

»Egy tapasztalt ördög többet ér, mint egy tapasztalatlan angyal.«

»Ki egy tojást ellop, az nem ijed vissza a lótól sem.«

»Az éhes kenyeret, a szomjas vizet lát álmában.«

»Kinek pénze van, nincs esze s kinek esze van, nincs pénze.

»Inkább a szemet elveszíteni, mint a becsületet.«

»Az indulatos hamar vénül.«

»Az én szivem nem abrosz, hogy azt bárhova ki lehessen teriteni.«

»Az örmény fejében hordja az értelmességet, a georgiai szemében.«

»A seb, melyet egy tőr okoz, begyógyul; a seb, melyet a nyelv okoz, nem gyógyul be soha.«

»Sokkal jobb az okossal köveket hordani, mint a bolonddal pilávot enni.«

»A házat, melyet egy nő felépit, az Isten nem rombolja szét; de a házat, melyet Isten épit, a nő elégszer szétrombolja.«

»A leány olyan kincs, mely másnak tulajdona.«

»A kinek nincs gyermeke, annak egy bánata van; a kinek gyermekei vannak, ezer bánata van.«

»Mielőtt nem ismered a bánatot, nem ismered az örömet.«

»Az embereket csak akkor ismered meg, ha egy hordó sót elfogyasztottál velük.«[1])

Más alkalommal szólok a népdalokról.

HARMATH LUJZA.

Az örmény jog. *)

II.

Kétségtelen, hogy az ősrégi időkben az örmények jogélete is az árja családközösségre volt fektetve családi tulajdonközösséggel, a család együttes kezességével, családi vérbosszúval, nőrablással és nővásárlással. Eusebius tanúságtételéből [2]) tudjuk, hogy náluk is uralkodott az indogermán vérbosszú-rendszer; s Justinian császár két rendeletéből kitetszik,[3]) hogy az örmények akkoron vásárolták a feleségeiket, hogy a nők nem kaptak hozományt és — legalább az öröklött családi javak tekintetében, ki voltak zárva az örökösődés jogából is. A nők iránt előzékeny byzanczi uralkodó megütközéssel emlékezik erről meg s el is rendeli, hogy az ily jogszokások, melyek mintegy megvetett, érték nélküli teremtményekké alacsonyítják le a nőket, nem maradhatnak érvényben az ő kormányzása alatt; hogy az asszonyok s leányok a férfiakkal egyenlően örökösődjenek s a nők ne menjenek férjhez hozomány nélkül.

Nem is maradtak eredmény nélkül rendelkezései; az örmény jogban, a mely jelentékeny haladást mutat erre nézve az ind joggal szemben, érvényre is emelkedett a fiúk és leányok egyenlő örökösödése. S egyébként is nagy átalakuláson mentek ez időtájban keresztül az örmények jogviszonyai. A keresztény vallással együtt elterjedt köztük lassanként a mózesi s a keresztény jog; s különösen a mózesi mélyebb gyökereket vert náluk, mint bármely más nemzetnél, s nemcsak új jogképződéseknek lőn kiindulási pontjává, hanem valóságos alapkövét képezte az újabb jogélet épületének.

---

[1]) L. »Armenia« I. évfolyam 249, 279 és 352 lapjait.

*) Kohler: Das Recht der Armenier. (Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft, 1887. I-ter Bd.)

[2]) Praepar. Evangel. VI. 10 §. 12.

[3]) Az Edictum III. 535-ből és a Novekt XXI 536-ból.

Az átvett jogrendszer befolyása alatt feloszlásnak indult az árja családi szervezet, felbomlott a családi tulajdon, helyére lépett a szerződési jog, a vérbosszúra, az önsegélyre kiterjedt a mózesi tilalom, az ordaliák bizonyitási rendszere elenyészett s csak az eskű maradt érvényben. Szóval az örmény nemzet kaukazi bárdolatlanságából fejlett jogi állapotokhoz jutott, midőn az új vallással egyetemben magáévá tette a benne foglalt jogrendszert is.

S aligha tévedünk, midőn azt állítjuk, hogy csakis ezáltal váltak az örmények képesekké eljátszani a többi nemzetek sorában a reájok várakozó nem csekély jelentőségű szerepet. Valószinű, hogy máskülönben tovább élték volna a kaukazi bérczek közt gyermekkorukat, csakúgy, mint a georgiaiak. Az érintettük jogi átalakulás a felnött nemzetek sorába emelte őket; kereskedelmi s pénzüzleti tevékenységükkel a fejlődésnek magas fokára emelték Kelet közlekedési viszonyait s több irányban befolyással voltak a keleti népek szük látkörének kiszélesbitésére. Mindez kiváló fontosságot kölcsönöz a Kelet kulturai tényezői közt azon jogi átalakulásnak, mely az örményeknél széttépte az ősi hagyományok kötelékeit. hatalmas ösztöneül szolgált az egyén önfejlesztésének, megóvta a nemzetet a megsemmisítő családi viszonyoktól s megszilárdította a tulajdont és hitelt.

A jogélet átalakulása szokásjogilag ment végbe s az örmény jognak irott gyüjteménybe foglalása csakis a tizenkettedik században történt először meg. 1184-ben két gyüjtemény keletkezett; az első Ciliciában; lámproni Nerszesz, tarsusi püspök volt a szerzője s munkája tulajdonképen csak a byzanczi jog összefoglalására szoritkozott. Sokkal nagyobb volt a jelentősége a másik gyüjteménynek,

melyet Kos Mechitár szerkesztett Nagy-Örményországban, a Kura folyónál, az ottani fejedelem számára. Ez a gyüjtemény korszakot alkot az örmények jogtörténetében; törvénykönyve lett idővel az egész örménységnek, elkisérte őket viszontagságteljes vándorlásaikban, kereskedői útaikon s útat tört magának a szomszéd nemzetekhez is.

A ciliciai királyságban Héthum király testvére s a későbbi III. Leo király nagybátyja s az antiochiai assiseoknak híres fordítója, Sêmpád léptette életbe Kos jogkönyvét 1265-ben, lefordítván azt a ciliciai népies nyelvre. A tatár khánok is lefordították tatár nyelvre, sőt Katalin czárné rendelete folytán orosz fordítás is készült a krimiai örmények számára. [1]

Életbe léptették ezt a jogkönyvet Georgiában is. A tizenhetedik században Vakhtang herczeg fordította le s egyéb jogtételekkel együtt nagy gyüjteménybe foglalta öszsze, melyet a királyi trónra lépésekor közzé is tett. [2] Vakhtang jogkönyve a georgiai szokásjogból általa kiszemelt tételeken kívül a következő elemekből áll: 1) mózesi jog (52 czikk); 2) görög jog (318 czikk); 3) örmény jog (431 czikk); 4) a katholikos törvényei (23 czikk); 5) György törvényei (1318—1346, 46 czikk); és 6) Agbuga törvényei (a 14-ik és 15-ik századból, 178 czikk.)

A harmadik helyen említett örmény jog nem egyéb, mint Kos jogkönyve, mely ezen az úton lett még szélesebb körökben is ismeretessé; az orosz kormány ugyanis e század elején közzé tétette Vakhtang egész gyüjteményének orosz fordítását s a georgiai gyüjtemény pár évvel ezelőtt újabb orosz átültetésben is megjelent egy kaukázi folyóirat hasábjain. [3]

Kos jogkönyve maga szintén hat részből áll, melyeknek tartalma a következő:

1) egyházi jog 125 czikkben,
2) világi jog 130 czikkben,
3) mózesi jog 67 czikkben,

---

[1] Foupanof, Grusinskaya Chrestomatia, I. Előszó, 12-ik l.

[2] Bosset, Nouveau Journal asiatique, 1829, III. 177 l. — Haxthausen, Transkaukasia, II, 195 és 278 l.

[3] Dareste, Journal des Savants, 1887, 169 l.

4) római jog 152 czikkben,
5) jogszabályok 85 czikkben,
6) görög jog 19 czímben.

Ezen alkatrészek közül a negyedik nem egyéb, mint a syr-római jogkönyv örmény fordítása, a melynek tételei csak igen kis mértékben hatoltak be az örmények jogéletébe. Ellenben a többi közkincsévé lett az egész nemzetnek s hű kisérőjévé fiainak az ősi hazából való elköltözés után is. A lembergi jogkönyv, melyről első közleményünkben szóltunk, az örménység ősi kulturéletének ezt a palladiumát tartotta fenn számunkra,[1] egy nagy kulturnemzet jogát, melynek a végzet nem adta ugyan részül a nyugalmas állami fejlődést, de a mely, mint fejlesztő elem, áthatotta Kelet népeinek életét s a forgalom minden ágának rendkívüli fejlesztésével ledöntötte a népek közti korlátok egy részét s közelebb hozta a nemzeteket egymáshoz.

Az ősrégi örmény jogélet e nagybecsű emlékének legjellemzőbb részeit fogjuk a következőkben olvasóinkkal megismertetni.

Dr. Molnár Antal.

* * *

Örmény házasság.

II. A hazában.

- Harmadik (befejező) közlemény. —

Mielőtt érdekes tárgyamról szólanék, az eddig közölt két czikkhez, a melyeket Cselingárián szép tolla irta, kiegészítésül még a következő apróságokat adom.

Tiflisben az esketési szertartások befejeztével legelőször is kardot adnak a vőlegény kezébe, melyet ő az ajtó előtt megállva, hüvelyéből kiránt, míg a menyasszony alatta átsiklik, annak jeléül, hogy az ő férfias védelme alatt neje minden veszély ellen meg lesz óltalmazva. Azután édes vizet adnak inni az ifjú párnak, mintegy a házasélet tiszta és édes örömének izleltetőjeül; vallási jelentőség szerint pedig: a kánai menyekző emlékezetére, hol Üdvözitőnk a vizet borrá változtatta.

Áfion Káráhiszár (Brussai vilajet, Kisázsia) városában az örmények között újabb időben egy helytelen szokás honosult meg: a leánygyermekeket 4—5 éves korukban jegyesítik el. Azt mondják, hogy azon ifjak, kik nem követik e szokást, férfi korukban nem kapnak leányt.

Egy régi »Szertartás-könyv« (Másdoczkh) így irja le a keresztény örmények közt hajdan dívott házassági szokást: »Tudva van, hogy a jegyváltás kezdete a menyekzőnek (bêszág) és valamint a fa előbb virágzik, azután hoz gyümölcsöt, úgy a vőlegény és menyasszony is jegyet váltva előbb virágozzanak és csak az esküvő után gyümölcsözzenek. — A pap nézzen utána, hogy a vőlegény ne legyen menyasszonyával se testi, se lelki rokonságban; vigyázzon továbbá arra is, hogy egyenlőtlenek ne keljenek egybe; végre ne engedje meg azt sem, hogy ifjú vénbanyát vegyen nőül; hanem a vőlegény 15 vagy 12 éves és a menyasszony 14 vagy 10 éves legyen. — Szemben ültetik egymással, de nem lefátyolozva, mint a hogy a pogányok szoktak tenni; azután a vőlegény elébe teszik tálczán a jegyeket: a gyürűt, a karpereczet, a fülönfüggőt, a veres fonalt és a fátyolt. A negyedik ujjra, melynek ere a szívhez ér, huzott gyürű azt jelenti, hogy a menyasszony a vőlegény szivét szerette meg; a karperecz mutatja, hogy a férjnek engedelmes lesz; a fülönfüggő jelentése az, hogy füleivel is hallotta édes szavait annak, ki neki megtetszett; a veres fonal és a fátyol azt jelentik, hogy igazán férjhez ment ahhoz, kivel jegyben volt. Azután a pap kezébe veszi az áldás poharát és elmondja Gábriel életadó üdvözletét, melylyel ez köszöntötte a Szűz-Máriát, ki méhébe fogadta az Igét, az Istent.«

1875-ben Konstantinápoly számára szerkesztett »Örmény házassági szabályrendelet« első szakasza szerint a vőlegénynek legalább 18 és a menyasszonynak 15 évesnek kell lenni. Az esketés a templomban történik. A pap a szertartás előtt misét mond; de a mise el is maradhat, (13 §.) — Az esketésért díj nem fizettetik. Az önkénytes adomány elfogadható (14 §.) — Az esketés rendesen hétfőn tartatik; de a szükséghez képest az egyház megengedi, hogy kedden, csütörtökön, vagy szombaton is tartassék esküvő (15 §.) — Hétfőn reggel a vőlegény a menyasszony házához megy; itt a pap megáldja a gyürűket, azután templomba mennek. A szentegyházban a pap előbb beszédet intéz hozzájok.... azután történik a kézfogó és esketés (16 §.)

---

[1] A régi örmény királyok rendeleteiből csak egyet, János bagratida királynak a vasárnap megünneplésére vonatkozó törvényét foglalja magában a lembergi jogkönyv.

Most áttérek a »Hazai örmény házasságra.«

*

Az ifjú, mihelyt választott a sok szép leány közül, azonnal közli is szándékát szüleivel, kiknek — legtöbb esetben — mi kifogásuk sincs a választott ellen. — Néha maguk a szülők ösztönzik késedező fiokat a házasságra. »Nézd anyád öreg, házi dolgait már nem végezheti — mondja az apa — jó lenne, ha megházasodnál. Mit fogsz csinálni egyedül, ha fejeinket le teszszük;*) hozz egy jó asszonyt a házhoz. Tudnék is neked valót ajánlani.« Ha az ifjú is megkedveli azt, ki a szülők tetszését megnyerte, akkor — úgy kéz alatt — bizalmas emberük által megtudakolják azt, hogy adják-e a leányt és hajlandó ez fiok után menni? Kedvező eljárás esetében meg is határozzák a jegyváltás napját.

Némely háznál délben tartják meg ezt az ünnepélyt. A vőlegényt kiséretével együtt ott is marasztják a menyasszony szülői. Együtt ebédelnek. De legtöbb mátkaság estve történik. A vőlegény apjával, fivéreivel és a férfi rokonokkal megy a menyasszony házához. Itt a »kikérő« szép beszédben kéri meg a leány kezét. Erre a szülők nevében a »kiadó« válaszol; beleegyezik abba, hogy a jegyváltás megtörténjék; azért felszólítja a vőlegényt, hogy keresse meg menyasszonyát. Ez örömest tesz eleget a felszólításnak és a leányt, ki rendesen más szobában van elrejtőzve, a nászközönség elébe vezeti. Most nyomban megtörténik a gyürű-váltás, mely után előállanak a vőfelek és a násznépet itallal meg csemegével vendégelik meg.

A jegyesség ideje nem tart sokáig. Ezalatt a vőlegény aráját legalább egyszer meghivja ebédre, vagy bár rövid látogatásra a szülői házhoz viszi, mikor a leendő anyos azt valamivel megajándékozza. Az ajándék ékszer vagy arany pénzből áll. Menyekző előtt való nap reggel a jegyesek együtt mennek templomba, itt meggyónnak és azután az Úr asztalához járulnak.

Estve vitték a vőlegény szülei házától a menyasszonynak a »kosarat.« Sokan kisérték a „kosarat,« mely tele volt ajándék-tárgyakkal.

A míg a leány a kiürített kosárba rakta a maga ajándékait, a vendégeket asztalhoz ültették. A viszon-ajándék ezekből állott: vőlegényi ing, nyakravaló, zsebkendő, csemege stb. »Beh sokat ülnek« mondá türelmetlenül a vőlegény. Mire az anya: »Idő kell ahhoz, míg sok szép ajándékodat kiszedik, apróra megnézik és azután ismét telerakják a kosarat.« De jönnek, mert hallatszik már az örömrivalgás. Belépnek.... és az asztalra teszik a kosarat. Minden szem oda néz, a tárgyak kézről kézre járnak. Meg vannak a küldeménynyel elégedve. — Most nem visznek kosarat. Tanuló koromban még divott e szokás; magam is vittem »kosarat.«

Ha a leány nem akart jegyese után nőül menni, akkor a kosarat üresen küldötte vissza. Talán innen származik ez a szólásmód, mely az egész hazában használatban van: »Ne adjon üres kosarat.«

Régen a pap, közvetlen az esküvő előtt, elment a vőlegény házához és megszentelte ennek menyekzői ruháját; aztán evvel a ruhával ment a vőlegény a szentegyházba. E szép szokás megvan ugyan örökítve a szertartás-könyvben, de a gyakorlati életben most már alkalmazást nem nyer.

A menyekzőt némelyek reggel tartják; ekkor a templomból hazamenő vendégkoszorút villás reggelivel várják. Legtöbben azonban délután 4—5 óra közt mennek a szentegyházba esküdni. Miután visszajött a megbizott egyén avval az izenettel, hogy a menyaszonyéknál is készen vannak, a vőlegény övéivel arájához megy. Itt a »kikérő« szeme a »kiadót» keresi fel, kihez nehány alkalomszerű szót intéz, azután felszólítja a ház megbizottját, hogy váltsa be a jegyváltáskor tett igéretét; mert a vőlegény az Úr oltára elé akarja vezetni aráját, hogy ott az Úr szolgájának áldást esdő imájára szivök összeforrhasson. Miután elhangzott a »kiadó« igenlő válasza is, a vőlegény elrejtőzött arája megkeresésére indul. A belépő új-párt a nászközönség »Éljen«-nel fogadja. A míg a menyasszony elbúcsúzik szülői-, testvéreitől, a rokonoktól és ismerősöktől, a vőfelek itallal és csemegével kinálják meg a vendégeket. — Ha délelőtt történik meg a menyekző, akkor a tálczákon rozsólist hordanak körül, délután ellenben tokai bort.

---

*) Az ő és felesége fejét érti; mert a házi kormány a szülők kezében van. A családfő ritkán él e kifejezéssel: »Ha meghalok,« hanem e helyett így szól: Ha leteszem fejemet« (Theor vár tênim êz kêlochêsz.)

De készen vannak és párjával indulnak a szentegyház felé. Elől megy a menyasszony a násznagygyal; a második párt a vőlegény a násznagynővel képezi, ezek után jönnek a vőfelek a nyoszolyóleányokkal, végre a nászközönség.

Evtizedekkel ezelőtt a nászmenet kiegészitő részét képezte az ifjúság. A Szt.-Háromságról nevezett társulat, mely Szamosújvártt 1729-ben dr. Stephanovich Roska István egyházi visitátor elnöklete alatt nyert szervezetet, szabályzatának 16-ik pontjában ezt olvasom: A társulat intézkedjék arról, hogy az ifjúság, — a mostan divó szokás szerint — minden egyes menyekzőn jelen legyen. A vőlegény az ifjúság ezen megjelenéseért — vagyoni állásához képest — a társulat ládájába díjt fizet. Az első rendű ifjú*) fizet 6 magyar frtot, a második rendhez tartozó négyet és az, ki a harmadik rendbe van sorozva, 2 forintot. A szegény a fizetés alól fel van mentve. — Az ifjúság élén ment a társulat egyik tisztviselője: a mársálek, ki kezében tartotta a társulat pálczáját.« — Most e szokást sem követjük.

---

1) A hazai örmények polgári és vagyoni állás szerint 1848-ig három rendet képeztek. Az első rendhez (árácsi czérk) tartoztak a dúsgazdagok; a második rendet (erguszum czérk) alkották a vagyonosok; a harmadik rendhez (irékhum czérk) soroztattak azok, kik megélhető állapotban voltak.

A menet már a templom kapújában van, mely a középen, szép sorban halad előre. Az első padokban jobbról foglalnak helyet a vőlegénynyel a férfiak, míg a bal felől levő padok a nők számára vannak fentartva. A pap az oltárnál már imádkozott. Erre jött a sekrestyés tálczával, elkérte a vőlegénytől és menyasszonytól a jegygyürűt és az oltárhoz vitte; a pap megáldotta azokat. Most a vőlegény jobb karjára füzte aráját és a korlát bal oldalára ment, őt követte a násznagy a násznagynővel; ezek mögött állottak a vőfelek a nyoszolyóleányokkal. A nászmenet többi tagjai a padokban maradtak. A korlát (cancellus) szőnyeggel volt beteritve, rajta pedig ezüst gyertyatartókban gyertyák égtek. Most lejött a pap, ki a korláton belül a házasulandó újpárral szemben állott és hozzákezdett az esketési szertartáshoz. Mikor az új-pár ajkai már elrebegték a »holtamiglan, holtadiglan« nagyjentőségű szavakat is, — a menet visszafelé indult. Elől megy a menyasszony és vőlegény...

Néhány év óta a jegyesek nem a korlát mellett veszik fel a házasság szentségét, hanem az oltár elébe mennek, hogy ott esküdjenek egymásnak örök hűséget. Dr. Molnár Antal derék országgyűlési képviselőnk volt az első, ki nem a korlát, hanem az oltár elejébe vezette mívelt, ritka szép aráját. Azóta mindenki az oltár előtt esküszik meg.

Legtöbb menyekző alkalmával tele van a templom...

Mikor már kiért a menet a templomból, azt az ifjút vagy leányt, ki még nincs összekötve Hymen rózsalánczaival, így üdvözlik: »Dároszê kêlchud« (Dár ádeszê Ásztvádz kêlchud — Hasonló szerencse érje fejedet.) Az apák-anyák pedig így köszöntik egymást: »Dároszê závgênud« (Hasonló sorsban részesüljenek gyermekeid is.)

A hazaérkező nászmenetet a kapúban zene fogadja. A ház ajtajában áll a vőlegény anyja, ajkain üdvözlő szavak, kezében pedig kenyér és só. »Elszakadtál — mondja menyének — szüleid házától, e percztől kezdve a mi hajlékunk a te házad. Itt is szerető sziveket találsz, kik gondoskodni fognak minden szükségletedről. Ezután velünk leszesz ‚egy kenyeren.‘ Isten áldjon meg titeket mind a két kezével«....

Itt emlitést teszek azon szokásokról is, melyek a jelen század első felében még divatban voltak.*)

Másnap az új-pár a lelkészt vagy valamelyik áldozárt házukhoz hivatta, ki megáldotta őket. »Kérünk Uram — így imádkozott a pap — küldd ezen koszorú helyébe, melyet szolgálod fejéről leveszünk (ekkor le is vette az anyos a menyasszony fejéről a koszorút és fej-éket) ide a békesség angyalát, hogy ez szentül, mocsoktalanúl és egyetértésben tartsa meg őket...« azután megszentelte a hálószobát.

Menyekző után harmadnapra a vőlegény a násznagygyal templomba ment; itt kezeikben égő viaszgyertyával a a nagy oltár elé térdeltek. A pap szép ima elmondása után újra megáldotta a vőlegényt.

Nyolcz nap mulva elment a menyasszony is férjével együtt a templomba, hogy ott az Úr szolgájának áldásában részesüljön. A pap a templom ajtajában várta őket. Míg a pap imáját elvégezte, az asszony égő viaszgyertyát tartott kezében. Menj be — így végezte a lelkész imáját — a szentegyházba és imádd a boldogságos Szűz Fiát.« — Még ma is a nő előbb sehova se megy, míg a menyekző után következő első vasárnap nagy misét nem hallgatott...

Szongott Kristóf.

* * *

Az erdélyi örmény nép-élet sajátszerűségei, társadalmi szokásai, e hazában történt megtelepedésük óta lefolyt két század alatt sem tüntek el annyira, hogy a közöttük uralkodó társadalmi életviszonyok és jelenségek egy-egy érdekessége ne csillámlanék fel az ezeket észlelő előtt.

Az érdekességek legszebbikét, az erdélyi örmény lakodalmak képezik, melyek mostani lefolyásukban is lekötik a figyelmet.

Az erdélyi örmény népet nagyon jellemzi a patriarchalis élet, melyet e faj mai napig is megtudott őrizni.

---

*) L. a plébániai templom örmény szertartáskönyvének, melyet Szamosújvártt 1735 ben Nuridsán Bogdán szerkesztett, 150—154 lapjait.

E patriarchalis jellegénél fogva az erdélyi örmény kereskedő — a vásári időszakot kivéve — minden idejét otthon szokta tölteni két-három, néha több, rendesen szomszédbarátja körében, kikkel — borozgatás közben — huzamosabb ideig elbeszélget és szó szót hozva, ilyen alkalommal előhozza, hogy »szeretném, ha a fiad vőm lehetne,« vagy megfordítva: »szeretném, ha a leányod menyem lehetne.«

Eloszolván a baráti kör, az öregek azt, miről összejövetelük alkalmával szó volt, otthon elmondogatják.... s ezen kölcsönös beszélgetések nem egyszer sikerre is vezetnek. A szomszédban történt beszélgetés sokszor többet ér — az udvarlásnál.

Az öregek között történt megegyezésnek következménye aztán rendszerint a kikérés. A jegyváltás rendesen zenével, tánczczal és speczialis jellegű örmény vacsorával van egybekötve.

A jegyváltást nem sok idő múlva követi a lakodalom. A megelőző napon folyt le a leendő menyasszony házánál az úgynevezett »sirató-est«, annak jelentőségeül, hogy a leány a háztól nem sok idő múlva örökre el fog távozni. — Az ilyen sirató-est lefolyása is érdekes volt; mert avval vette kezdetét, hogy a mint az esti homály beköszöntött, a vőlegény szülei házától többen mentek el fáklyák világa mellett zenével a menyasszonyi házhoz, a hol is átadták az arának az ékszereket, keztyűket, zsebkendőket, s más kisebb-nagyobb ajándékait a leendő vőlegénynek. Erre, mintegy viszonzásképen, a leendő menyasszony is küldött ajándékot a vőlegénynek, mely a menyasszonyi háznál készített menyasszonyi pogácsán (dáktákhálvá) kívül egy gyönyörűen és feltünő díszszel stikkolt szép férfi-ingből állott, melynek csak a stikkolása is nem egyszer 10—12 frtba került.*)

A sirató-est a lehető legvidámabb hangulatban folyt le; a nagy utánjárással készült vacsorát röppentyűk fellövelése, borozás, kártyásás, táncz követte.

---

*) Az erdélyi régibb örmény házaknál ma is láthatók ily vőlegényi ingek.

Közvetlen a sirató-est utáni napon — mely azonban a vallásos érzelmű örmény felfogás szerint soha sem fordulhatott elő adventi vagy más ehhez hasonló egyházilag tiltott időben — ment végbe a lakodalom. A menet már elindult esketésre, az ez alkalommal izgatott kiváncsiakkal zsufolásig megtelt templomba. Az érkező násznépet a templom erkélyéről lehangzó zeneszó fogadja.

A menyasszonyt a násznagy (és soha sem a vőfél) vezeti és a mi különös, az esketés nem az oltár előtt folyt le, hanem égő gyertyák mellett a templomban ez alkalomra feldiszített helyen, rendesen a szentélyt elválasztó korlát mellett. Az esketési szertartás a mátkagyürűk megszentelésével veszi kezdetét, s a szokásos kikérdezés után a frigyet megáldó beszéd kiséretében véget is ér.

Akkor, midőn a menet a templomból kijött, a vőlegény a lefolyt ünnepély emlékeül pénzt szór szét a templom előtt ácsorgó nép közé. Hazaérve a vőlegényi házhoz, az új-pár elébe a vőlegény anyja kenyeret és sót hoz, annak jeléül, hogy az új háziélet tartama alatt soha se fogyjon el az áldás és bőség. Ezután bemenve a lakosztályokba, a nagy készületekkel felterített asztalok mellé ülnek, elkezdődik a zeneszóval vegyes vigalom, mely mindenkor csak nagy későre ér véget.

Dr. Gopcsa László.

Az örmény irodalom hanyatlási kora.

Kietlen, sivár a kép, mely szemeink elé tárul, a mint a rendelkezésünkre álló megbizható források kalauzolása mellett elhagyva az V. századi örmény irodalmat, tovább haladunk. Míg amott képzeletileg egy erdőben voltunk, hol a körülményekhez képest meglehetős dús tenyészetet láttunk, addig a VI—VII századi örmény irodalom egy elhanyagolt kertre emlékeztet, hol találunk ugyan virágokat is, de hiányzik az általános virágzás, a szinek élénk vegyülete.

Amint végig tekintünk ezen az egész időszakon, megpillantjuk csak hamar azokat az elemeket, melyekből létrejött az V. századi örmény irodalom. Itt is a történetirás a főtényező; itt is látunk bölcsészeti kisérleteket, s itt is a vallásos buzgalom, a theologia lelkes művelése képezi hátterét a nemzet szellemi életének. S mégis más a kép, a mi pedig — mondhatni — ugyanazon szinekből jön létre az V., s más VI—VII századokban.

Azonban nem szabad feledAünk, hogy az V. században az addig szunnyadozó nemzeti lelkesülés volt inditó oka az irodalmi buzgolkodásnak. Meszrop és Izsák lázas törekvései: nemzeti irodalom és műveltség létrehozása iránt, igen élénk hatással voltak a különben akkor is zavaros viszonyok között élő nemzetre. A belvillongások mellett veszélyeztetve volt a nemzetiség eszméje is; hiszen történeti adatunk van, hogy 412-ben Tigranes Nagy-Örményhon királya, a perzsa fondorlatok által kényszerítve lett Jezdedserd perzsa király javára lemondani.

Ily viszonyok között a hajdani dicsőség élénken foglalkoztathatta őseinket. Kivántak hallani a régi küzdelmekről, vitézségről, ami nem csekély hatással lehetett a történetirás kifejlődésére. Emellett életerős hitbuzgóság élt a nemzet szellemében, mely lelkesült a biblia nagyszerűségén, a szent-atyák mély tételein, ami megint a filozofia- és az egyházi irodalomra lehetett kedvező befolyással.

Mily más viszonyokkal találkozunk a következő századokban. Armenia politikai függetlensége annyira elveszett, hogy már a visszahatásra is alig lehetett képes. Vagy mit tehetett az örmény nemzet, midőn a nyelvén írt könyveket elhamvasztották, iskoláit bezárták, s csak a perzsa és assyr nyelv használatát engedték meg. Ily körülmények közt csak a tengődés maradhat hátra, a nemzeti kultura terén.

Csodálatos, hogy ily légkörben még egyátalában meg tudta őrizni nemzeti jellegét. Sőt szellemileg sem volt egészen tétlen.

Mindössze igen kevés ugyan, mit e korból fel tudunk mutatni, de legalább látható ezekből is az örmény szellem munkás természete, mely még a fegyverzajban is alkotásokra serkentette a nemzetet.

Neumann örmény irodalomtörténetében öt történetiróról emlékszik meg ezen korszakból, kiknek műveivel érdemes foglalkozni, noha olyan jelentős, mint péld. Chorenei Mózes (V. század) egy sincs köztük. Mámigoni János püspök, ki Daronia tartomány történetét irta meg, az egyik legkiválóbb ezek közül (645 körül). Jesnách műve a VI századról elveszett; Chálchánti Mózes művéből, mely Albániával foglalkozik, teljes példányok kaphatók. Végül ide tartozik: Esnig is, kitől egy töredék maradt fenn és Sebeos »Heraclius« cz. művével.

A régi örmény irodalomnak jó része — mint tudjuk — vallásos művekből áll, úgy hogy e tekintetben is teljesen különbözik a többi keleti népek irodalmaitól. És ez az irány érvényesül a hanyatlási időszakban is. A rendszeres, bölcselmi művek, vagy nevezetesebb forditások nem oly gyakoriak, mint az előbbi században; helyökbe a vitázó irányú iratok jönnek, melyekre főleg az azon korbeli egyházi viszonyok szolgáltattak alkalmat.

E korszak terméke: II. Mózes naptárjavitása is; melynek magyarázatát itt mellőzve, még csak Szirákuni Ananiás »Kalendarium« cz. munkáját említjük meg, mely magában foglalja az arithmetikát, geometriát, mathematikát, fizikát s astronomiat....

S ezzel leteszszük a tollat, melylyel az örmény irodalom hanyatlási korát igyekeztünk főbb vonalaiban rajzolni. De azt hiszszük, maga e vázlat is elegendő az örmény szellem életrevalóságának igazolására; mely életrevalósággal, — mint alkalmilag látni fogjuk — a későbbi századok mindegyikében találkozunk.

ESZTEGÁR LÁSZLÓ.

Második Tigrán.

VI.

A hírszomjas Pompejus fegyelmezett hadsereggel tört be Kis-Ázsiába; de a pontusi vasember nem várta be csendes nézőként az időt; fegyveres népeivel az ellenséges haderőhöz közeledik és egy magas, sűrű erdőben tábort üt azon czélból, hogy zaklathassa az eleségben szükséget szenvedő Pompejust és kényszerítse arra, hogy küzdjön meg ama hatalmas ellenséggel: az inséggel is. Ily módon okozott bajok több meg több harczost hajtottak az ellenfél embereiből az ő táborába. Ezt látván Pompejus arra törekedik, hogy Mitridátot menhelyéből kimozdítsa. A felek közül egyik is, másik is kitartó erővel törekszik czélja felé. De végre Mithridát, minthogy kevés viz volt a táborhelyen, onnan elhuzódik. Pompejus nyomban azt elfoglalja. Katonái a vizhiány miatt nyugtalankodtak ugyan, de ő az eszközök feltalálásában is kifogyhatatlan. Azon nézetben volt, hogy e fű- és növénydús helyen kútak ásatásával az izgatottságot előidéző állapoton lehet segíteni. Százak meg százak fáradalmas munkája nem jő számitásba. És ime! számos forrásból bugyogott fel a viz... Mithridát ezalattt az Eufrát folyamig halad; Pompejus késedelem nélkül utána megy. Mithridát kezdi érezni elhamarkodott tettének súlyát; mert az ellenség hadmozdulatai arra voltak irányozva, hogy serege körülvétessék. Ily készülődések közt negyvenöt nap tünt el. Ekkor Mithridát, a komolyabb váltságoknak elejét veendő ez alkalmatos táborhelyet is elhagyja. A baj iskolájában növekedett férfiúnak aggodalma nem volt légből kapott balsejtelem, mert mielőtt az Eufráton átmehetne, már sarkában volt a farkas, keresvén a fogára való zsákmányt. Az égen a hold teljes fényben ragyogott. Plutárch szerint, midőn a lehanyatló hold Pompejus tábora mögött a látóhatárhoz közeledett, a rómaiaknak — majdnem az ellentáborig elnyúlt hosszú árnyékait emezek valóságnak tekintvén, eszeveszetten harczolták az árnyékok puszta harczát, míg végre ámultságaikból kijózanodtak.[1] Mintha valamely rejtélyes hatalomtól hajtatnának, a reményteljesen várt viradat előtt megütköznek. Minden elmúlik! El a vaskar hatalma is, mely alatt annyi trónok omoltak s mely újakat emelt. Mithridát annyi hányattatás után tönkre veretik Kr. e. 65-ben. — Az ellenség ijesztő lépésekkel halad serge maradványa után, ő pedig nyolczszáz lovassal Tigránhoz veszi útját. De itt keserű csalodásra ébredt; mert a fondorlatok szülte gyanusítgatások Tigránt óvakodóvá tették s azért mitsem akart tudni róla. Miután fia is — ifjabb Mithridát — Pompejus hatalmába került, szövetségeseket keresendő Krimiából Colchisba ment.

---

[1] E kalandos meglepetést történészeink nem emlitik. Csákêdsián is ezt csak úgy hozza fel, mint a mondott szerzőnek állitását.

Eközben Tigránnak egyik elvetemedett fia — Kis Tigrán — atyja ellen föllázadt s Artaxatát ostromolni kezdette; de habár aposa-, a rómaiakhoz szító XII-ik Arsaces párthus királytól is kapott segélyt, mégis legyőzetett. Azonban birt annyi előrelátással, hogy hátsó ajtocskát biztosítson magának. Kifelé kezdett pillantgatni s csúszó hizelgések között a római sasnak karmai közé veti magát. A napraforgó, ki kész volt minden szerepet elvállalni, a rómaiakat a kótyavetyére tett önhazájába vezette, hogy azt nekik átszolgáltassa.

A haza fontos ügyéről volt szó, melynek érdekeivel e perczben ellenkezett az, hogy a csatatéren szerencsét probáljon. Ez az igaz értelmezése a dolognak, hogy miért igyekezett Tigrán a kérdést, mely az országot oly sajnos feszültségben tartotta, kiegyenlíteni. Előtte nyitott könyv gyanánt állanak a tanulságos idők, melyeket sok fergeteg közt a hűtlen szerencse karjaiban leélt. Élénken érzi ugyan fiának hálátlanságát, mindazáltal a méltóság pajzsával fölvértezve Pompejus sátorába ment, ki az aggság korszakát élő, hófehér hajazatú királyt, elébe küldött főrangú tisztek és lovas diszőrség kiséretében ünnepélyes arczczal fogadta. Érdekes látvány! nagyszerű jelenetté alakult, ámbár nem mind ünnepelt nevű egyének összejövetele ez. A meglepetéseket előidézni szerető házi úr nyugodt mérsékletet választva tolmácsúl, mindent elkövet, hogy a nagy állam érzékeny kárára dulakozott viszály megszünjék; azért az okosak természetekint — higgadtan szól minden belevegyülő indulat nélkül. Mellette ül csuszni-mászni nem tudó vendége: Tigrán a honszolgálat koszorújával s nyugottsággal, ki által Róma határai összébb szorultak; ott ül balra az emberiségből kivetkezett vérárulás is, a viszonlátás metsző érzetével, leleplezett homlokán az elfajultságot megillető gyalázat bélyegével; a háttérben pedig meglepett álmélkodó arczok szemlélhetők. A két főszemély beható vizsgálat alá veszi a peres tárgyat, mely a római állam hitelét majdnem tönkre tette, hogy életre keljen a szükséges egyezkedés; ekkép sikerhez jút az oly véres előzményekből született s kölcsönösen tetemes csorbát okozott kérdés, melynél fogva Tigrán lemondott jogáról Cappadocia-, Cilicia- és Galatiában, úgy szintén phoeniciai birtokaiban, melyek lépesedési kertjei valának az önérdek lombos zöldágára vergődni törekvő élvsovár római kormányzóknak. Pompejus tehát a körülmények helyes számbavételével a királyt a római barátság tág kapcsával egy — úgynevezett — örökös szövetség keretébe vonta s mint ilyent fényesen megvendégelte. A diszebéd alatt Pompejus kibékítette a szülőt fiával, ha mégis fiúnak nevezhetni azt, ki atyját a lázadás epéjével itatta; de a jóság szelidséggel törli a hálátlan gonoszságot s habár reménye is kihült, hogy támaszt lelhetend abban, ki az öröklött nemes vért lealjasította: mindazáltal meghatározott működési tért enged neki s Sophene tartomány igazgatásával bizta meg.

Tigrán a nagyrabecsülés érzetével fogadta Pompejusnak békülékenységét és ennek jeléül hatezer talentumot adott neki ajándékúl; ezenkívül az ezredeseknek egyenként tizezer, a századosoknak ezer-ezer drachmát. Hófürtei mellett is a római szitán jól átlátva, a pengő-ércz szeretetébe elmélyedt legiokról sem feledkezik meg és minden embernek fejenkint százötven drachmát ajándékozott. De talán Tigrán bátorságot vesztve, állása lealázásával tette ezt[1] a kényszerűség nyomasztó terhe alatt? Erre hasonlag kérdésbe tehetni: Vajjon a királynak nem maradott már helye, hol fejét nyugvásra lehajthassa? talán övéinek holt tetemein keresztül, a győzők vad zsivaja közt édes arczot mutatva közeledik Pompejus sátrához, hogy a babérjain, haragos ránczba vont homlokkal nyugvó előtt megalázkodva hódolatot nyilvánítson? A földet, hol Pompejus állott, pirosra még nem festette táborának vére, mely még teljes erőben állott. A tapasztalásdús évek megsugták neki azt, hogy mily fordulással menjen végig a sziklák között, nehogy a hajthatlanság semmivé tegye a jövőt.

---

[1] Cantu C. V. k, 123 l. — Hardion Hist. univ, Tom. 5, Chap. 17.

Pompejus czéljait sikerre vezetvén, minthogy Mitridátot már holtnak vélte, másfelé vette útját és Syriát elfoglalta. De Pontusban ismét más szél fú. Mithridát viszszaérkezett. A harczvágy lázából misem képes őt kigyógyítani. Széles összeköttetéseinél fogva leányait a szittya fejedelmekhez küldi, hogy azokat szövetségesekül megnyerje. De törekvései övéitől nem a hajdani odaadással fogadtattak, leányai pedig a kiséret által elárultatván a rómaiak hatalmába estek. E balszerencse folytán több pontusi város elpártolt. Hirhedt fia: Pharnaces, kit gyöngédséggel szeretett, az elégületlenek élén s a rómaiakkal egyetértve királynak kiáltatja ki magát.

A védtelen aggastyán kezdett jövőjére tisztán látni s Krimiába Panticapaionba vonja magát. Himezetlen szavakkal tudatta nejeivel és két leányával, kik Cyprus és Egyiptom királyaival jártak jegyben, hogy minden veszve, a halálban kell keresni menedéket. A nők azonban őt ebben meg akarták előzni; azért halált nyujtott nekik, melyet méregpohárból üritének ki. Önmagát is megmérgezte. Iszonyú életalkony! Annyira hozzá volt szokva teste a méreghez, hogy ez sem fogott rajta. Már hallani lehetett az előnyomulók eget rázkodtató zaját, a termek rémesen viszhangoztatták azt s ő, ki a saját nevéről elnevezett ellenmérget föltalálta, most — hogy kézre ne kerüljön — az annyiszor győztes, kardjának hegyére tüzte sorsát s azzal egy galatai segédkezése mellett átdöfte magát Kr. e. 63. — E fontos hír nemsokára tudomására esett a Jericho mellett táborozó Pompejusnak, ki örömében egymásra rakott nyergekből szószéket rögtönözvén, arról hirdeti a nagy eseményt; tábora, a megingathatlan erélyű férfiúnak elhunytát áldozatokkal, lakomákkal ünnepli, síp- és dobbal harsogtatja. Róma is azt, mint új korszak hajnalát üdvözölve, a consul Cicerónak inditványára tizenkét napig tartó hálaáldozatokkal s nagyszerű fénynyel ünnepli meg.

Valamint segélyforrásai, úgy Mithridát kincsei is kimerithetlenek voltak; zár alá vett javai közt találtak tömör aranyból nemcsak több istenszobrot, hanem ott volt a királynak nyolcz könyöknyi magas szobra is; mindmegannyi kézzel fogható tárgy, melyekkel nagyon is meg voltak elégedve a köztársaság biztosai. Hogyis ne örültek volna? Midőn 30 napot töltöttek az arany- és ezüst-edények, a gyémántokkal kirakott nyergek és zabolák összeirásával.

Pontus és a Tigrántól átengedett Syria római gyarmattá lettek; Bosporus Pharnacesnek adatott.

Markovich Jakab.

Utazás képzeletben.

Mult nyáron egy bécsi német lap tárczájában hoszszabb tourista-czikk jelent meg a tudós Petermann tollából; melyben a tárczairó élénk fantasiával ir le egy még soha senki által meg nem tett vasúti kirándulást, — mely talán már nem is oly igen sok idő mulva valóra válhatik a közlekedési eszközök ama rohamos fejlődése mellett, minőt napjainkban immár az egész föld kerekségén szemlélhetünk.

Irónk képzeleti utazására Bécs egyik pályaudvarából indul ki, s magyar hazánk fővárosán keresztül Konstantinápoly felé veszi útját.

Pozsony, Budapest, Belgrád, Szófia, Drinápoly rendre maradnak el a gondolatban utazónak kétségkívül leggyorsabban haladó villámvonata mögött, s csakhamar föltünik előtte kupoláival és minaretjeivel a keleti nap ragyogó fényárjában uszó török főváros: Konstantinápoly.

Útközben irónk arra is ráér, hogy Bécstől a Boszporusig átszelt vidékek mindenikére tegyen nagy vonásokban egy-egy futólagos földrajzi vagy népismei észrevételt, mely az olvasóban a valódi utazás illusióját keltse.

Mi e helyen elengedve az igen érdekes képzeleti utazásnak európai részét egyenesen ott vehetjük föl a kirándulás keletre irányuló fonalát, a hol irónk a Boszporust áthajózva a kisázsiai partokra lép.

Nem messze a hajdani Trójától, — (így folytatja tovább leirását), — Ázsia földjére lépünk, hol újra fölszállunk a vonatra, — s a legvalódibb keleti tájaktól körülvéve, pálmák és olajfákból álló növényzet között, mocskos török falvak mellett, majd szabad kilátással éjszakra a tengerre, azután délnek a pontuszi hegységek irányában haladva, egy napot és két éjszakát töltünk el s még mindig »Kis«-Ázsia földjén vagyunk, a mely előttünk most már nem is épen oly »kicsiny«-nek tetszik.

Még a negyedik nap reggelén sem marad el tőlünk oldalvást a tenger, — most azonban északkelet felől más nagyszerű kilátás vonja magára figyelmünket.

Úgy tetszik, mintha az Alpesek felénk köszöntenének, de még nagyobbszerű, óriásibb a látvány! Ez a Kaukazus; mely csaknem ugyanazon időben tünik föl, midőn Batum-nál az orosz határt átléptük, hogy az Európa és Ázsia közti hatalmas válaszfal déli lejtőin pályázzunk tovább. . . .

Az egész látvány immár megváltozik körülöttünk. Már Trapezunt és Erzerumnál háttérbe szorult a török elem, az örmények, perzsák és kaukaziak mellett, — és a vegetatio, mely a völgyekben, péld. a Krözusról nevezetes Halys (Kisil-Jrmak) folyó völgyében még délvidéki jelleggel birt, itt egészen hazai jelleget ölt magára.

Platán-, juhar-, dió- s másfajú gyümölcsfák, — hiszen a kajszinbaraczknak is Örményország a hazája! — terjednek el körülöttünk; sőt utóbb, midőn Batum és Kars között a Kur (Cyrus) folyó vizválasztóihoz érünk, (a vasútvonal itt valódi hegyi pálya!) egészen alpesi kilátás ragadja meg figyelmünket.

Az emberiség legrégibb hagyományaiban gazdag vidéken vagyunk. Dél-felé hegyek mögött fekszik a váni tengerszem, Armenia hajdankorából fenmaradt szent emlékeivel; s ugyancsak itt ered a Tigrisz folyó is, mely Niniveh felé siet, — a hófödött Ararát pedig, melyen egykor megállapodék a Noé bárkája, közvetlenül rátekint a tájra.

E közben ismételten feltünnek előttünk zord kinézésű lovasok; ezek a kurdok, — utódai ama vad carduchoknak (χαρδουχοι), kik egykor Xenophonnak és az ő tizezer emberének az Ázsiából való visszavonulást annyira megkeserítették.

A Kur folyó völgyében a pálya ismét lefelé halad, s midőn az ötödik nap reggelére ébredünk, akkorra már Baku-ban vagyunk, a távoli Káspitenger partján, Apscheron félszigetén. . . .

De minthogy ezentúl az örmény nép-elem már mind ritkábban lesz a mohamedán lakosság közt képviselve, részünkről itt be is fejezhetjük e kényelmes keleti utazásasunkat, egymagára hagyva a coupéban szives tárczairó-kalauzunkat, folytatólagos tourisztikai kirándulására, — Közép-Ázsia felé.

Dr. Simay János.

* * *

Örmények Hollandiában.

II.

Az örmények az előnyös Nieuwmarkt (újpiacz) részt foglalták el lakóhelyül. A város ezen része akkoriban Oostermarktnak (keleti piacz) is neveztetett. Ez időben, vagyis a XVII. század közepén és a XVIII. század elején az örmények többnyire azon útczákban vettek maguknak lakást, a melyek inkább az említett piaczra vezettek. Úgy látszik, hogy nem kevés számú örmény lakott a Bomsloot (csatorna) útczában is; ezeken kívül bérházakban is (Boardings-houses) laktak, a melyeket többnyire gazdagabb örményektől albérletben tartottak. Az albérlők nagyon hamar elsajátították a hollandiai nyelvet és így többé nem szorultak a tolmácsokra. Kérkedtek is ezen nyelv tudásával, és nevöknek többen hollandiai alakot adtak. Ha valamelyik közülök hollandiai leányt vett nőül ezáltal úgy ők, mint gyermekeik benszülötteknek tekintettek.

Az örmények főfoglalkozása Hollandiában gyolcs- és szövetkereskedés volt. Ezért el-ellátogattak Hollandia minden nevezetesebb városába; a gyárosokkal szoros összeköttetésbe léptek és ellátták ezen városokat különböző keleti portékával: nyers szelyemmel, gyapjú- és gyapotneművel, kávéval. Az, mit Amsterdám piaczain összevásároltak, nem ment ki mind Keletre; mert sokszor horgonyoztak a Keleti-tenger (Oostzee) kikötő-városaiba is és miután a magukkal vitt árúczikkeket vagy el-adták, vagy borostyánkővel felcserélték, jöttek vissza a fővárosba. Az örmények kereskedése tele hajókat rakott meg hollandiai árúczikkekkel (csecsebecse, játékszer sat.) melyek Franczia-, Angol-, Spanyol- és Olaszország kikötői felé szállottak el, a hol más örmények ezeket az árúczikkeket megvették; azok pedig illat-olaj, vagy faolaj és borral megterhelve tértek vissza Hollandiába. Nagy vállalkozók voltak az örmények; ezért a hollandiaiak közül többen szövetkeztek velök. Nem volt ugyan mindegyik irigyletes vagyoni állapotban, de többnyire olyan kereskedők voltak, a kik meglehetős vagyonra tettek szert, nagy névnek örvendtek és az örmény gyarmatnak tiszteletére és becsületére váltak.

Govrik J. Gergely.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Az örményországi püspöki kar felirata a pápához. Szentséges Atyánk! Ha egy emberként a legnagyobb egyetértésben emelkedik fel az egész kath. világ, hogy állást foglaljon az apostoli szentszék mellett; ha valamennyi ország legtekintélyesebb polgárai népes gyűléseket tartanak, hogy nyiltan követeljék vissza a pápa teljes szabadságát és függetlenségét, a melyek elannyira szivén fekszenek a népeknek s oly jelentékeny valódi diszéül és üdveül szolgálnának Olaszországnak — akkor némák, szótlanul maradhatunk-e, sz. atyánk mi is és ne egyesitsük-e a mi feljajdulásunkat is a kath egyház nagy családjáéval együtt? Nem szentséges atyánk! A püspöki kar, klerus és nép nálunk is egy emberként sorakozik, hogy egyesitsük szavunkat a többi népekéivel, igazságos megoldását követelve a római kérdésnek s ezzel együtt visszaállitását sz. Péter széke teljes és tökéletes függetlenségének — A Te függetlenséged, a mely mellőzhetlen szükségességképen követeltetik lelkiekben való tekintélyed gyakorlása és Isten országának e földön való általános uralmára és magas méltóságának emelésére, Nyugat minden egyházánál is jobban szivén fekszik a Kelet egyházainak. Mert eme egyházak, a melyek már a legkésőbb korban nevezetesek voltak tudományuk, erényeik, a vértanúk beláthatlan sorának vére, szentjei és egyházatyái által, ezek az egyházak nem juthatnak újabb fényökhöz, ha nem élvezik teljesen független apostoli tekintélyednek buzgó támogatását. — Bár hazánk kiegészitő részét képezi a török birodalomnak, minazonáltal teljesen élvezzük a kormány jóakaratát és pátriárkhánk, püspökeink a szultán ismételt meghagyásai következtében teljes függetlenséggel gyakorolhatják pásztori hivatásukat, sőt az ország legnagyobb méltóságaiként tiszteltetnek minden tekintetben. És ily körülmények közt eltürhetnők-e azt, hogy Péter utódja, a dicső legfőbb Pásztor, kinek gondozása alatt állanak a a világ összes egyházai, mondjuk, hogy épen Ő nélkülözze az őt annyira megillető teljes határtalan szabadságot és függetlenséget? Nem szentséges atyánk! Bizonyára nem! Épen azért mindnyájunknak legfőbb óhajtása, hogy a római kérdés minél gyorsabban és igazságosan megoldassék. Mert e kérdéssel nemcsak az egyház legéletbevágóbb érdekei forrnak össze a legszorosabban, de a polgári társadalomé is. Az államok soha sem élvezhetik a tartós béke áldásait, mig csak megröviditlenül vissza nem állitják Krisztus helytartójának valamennyi jogát. — Jubileumakor nemcsak a föld valamennyi népei versengtek a legszentebb buzgalommal eltelten hódolatukat bemutatni széked legszentebb jogai előtt, de egyben a leghatalmasabb és legdicsőbb uralkodók is, köztük magasan tünt ki a szultán ő felsége is gyönyörű ajándékával. Azon reményt tápláljuk, hogy a jubileumod alkalmával megindult verseny folyton nőni fog, mig csak visszanyered megszentelt jogaidat és véget nem ér a viszály, melyet még Olaszország barátai is fájlalnak Ily érzelmek által lelkesitve, borulunk, szentséges atyánk, a Te legfőbb pásztori széked lába elé és legmélyebb alázattal és hódolattal könyörögjük ki apostoli áldásodat.

Külön felirat a lembergi érsektől Az osztrák püspöki kar tiltakozó- iratáról hiányozván Isakovics Miklós lembergi örmény érsek aláirása, ugyanő e hiányt a következő felirattal pótolta: Tanuúl hivom Istent, a ki vizsgálja a sziveket s kinek egykor beszámolnom kell mindarról, a miket, mint kath. püspök gondoltam, beszéltem és cselekedtem, hogy nemcsak általánosságban és részleteiben osztom és helyeslem püspöki karunk feliratát, de sőt, ha ez lehetséges volna, részemről még nagyobb buzgalommal állanék a sz. atya jogainak védelmére; igen, hogy még haldokolva is vallani fogom: a sz. atyának, Jézus Krisztus helytartójának, hogy kötelességszerűen kormányozhassa az egyházat és elláthassa felsőbb apostoli hivatalát, okvetlenül szügsége van a legfelsőbb polgári hatalom minden téren való eszközeire, a melyek oly álnok és szentségtörő módon koboztattak el tőle és hogy nem lehet megtürni a szent atyát és a sz. egyházat azon legszomorúbb helyzetben, a melyben jelenleg leledzenek, mert ily körülmények közt kellő mérvben semmi tekintetben sem felelhetnek meg azon megbizatásnak, a melyben Urunk, Jézus Krisztustól részesültek.

IRODALOM és MŰVÉSZET.

A szinművészet köréből Az örmény nem szereti a jubileumokat. 1889 jan. 11-én tartották meg a konstantinápolyi örmenyek a legelső jubileumot. Ádámeán 25 éves jubileumát ülték, ki az ünnepély végén e remek beszédet intézte tisztelőihez: Hölgyek és urak! Habár ma azért gyültek itt össze, hogy csak a szinész 25 éves jubileumát üljék meg, mégis részt vettek Önök az önmaguk jubileumában is; mert a míg én igyekeztem a 25 évi időköz alatt mesterségemben magamat kimívelni, Önök is szerették a művészetet, melyért valóban áldozatot is hoztak. Ez az ünnep tehát nemcsak engemet illet, hanem ez ünnepe, diadala a szép, jó és igaz eszméinek; igen diadala azon fönséges és nemes eszméknek, melyeket egyedül a szépművészet fejez ki, és melyeknek gyönge tolmácsa a szinész annak szinművészeti ágában. Boldognak vallhatja magát az a szinész, ki nemzete közt terjeszti a jónak eszméit, ki gyönge sugár az emberiségnek azon tükrében, melynek, ‚szinpad' nevet adtak és mely — a felnöttek számára — a jónak iskolája. — Voltak közöttünk nehányan, kik tisztán, sértetlenül megőrizték ezt a tükröt valamint Konstantinápolyban, úgy Oroszországban is. Ki képes megfeledkezni Besigthásleán- és Hekhimeán-, Althun Durri-, Mághákheán-, Báleánról, valamint Oroszországban Szuntugeáncz-, Amerigeán-, Cshêmêsgeán-, Ámáduni-, Fridoneánról? Ezeken kivül némelyek észtehetségökkel, mások sok áldozattal mindig élesztették a szeretetet közöttünk a szinpad iránt. Önöknek itteni megjelenése arról tesz tanuságot, hogy tudják azoknak fáradozásait megbecsülni; engemet tisztelve egyszersmind azokat is tisztelik, mivel én is azok nyomdokain járok. Ez az ünnepély azok emlékének felújítása, mely emlék ezután is életben marad, ha szeretni fogják a szépművészetet. Azon kedves és buzgó személyek, kik a mai ünnepélyben részt vettek, egy bokrétát képeznek azon élő virágokból, a melyeket a fent említett egyéniségek arczuk verejtékével mívelték. Tisztelet tehát az alapvetőknek! Azért a tiszteletért, melyben én most részesültem, első sorban Istennek, azután önöknek mondok köszönetet. — Van ugyan eszem; de mit ér az ész méltánylat nélkül? Mit ér a drága-gyöngy az oczeán fenekén, ha azt a merész buvár napfényre nem hozza? Van-e a gyémántnak valami értéke, míg az a föld gyomrában rejtőzik? Ellenben becses, ha a kiaknázott drágakő csiszolás után foglalványba kerül. — Önök uraim és hölgyeim a buvárok, a csiszolók, kik fényt és tiszteletet adtak a szinművészet gyöngyének és gyémántjának: az égadta talentumnak. Vajha képes lenne ennek szikrája azt a tűzet, mely a szép szeretetéből támad, elolthatatlanul megőrizni. Bár lövelhetne a gyémánt annyi fénysugárt, hogy az kalauzoló szövétnekül szolgálhasson az igaz és jónak ösvényén!....

Pászmádzsán műve a czigányokról. Egy konstantinápolyi örmény iró, Pászmádsán, érdekes levelet intézett szerkesztőségünkhöz, örmény nyelven. Elmondja abban, hogy mennyire örvendenek a távoli Kelelen annak az irodalmi hirnek, melyet az »Arméniá«-ról a bécsi örmény lap közölt; levelében egyszersmind arra kéri szerkesztőségünket, hogy küldené meg neki örmény forditásban dr. Herrmann Antal tanárnak, a régi örményországi czigányokról írt és lapunkban megjelent czikkét, — minthogy neki már kész munkája van a czigányokról, s mielőtt még sajtó alá rendezné, óhajtaná azt az említett czikkünk adataival is kiegészíteni. Az örmény tudós ebbeli megkeresésének részünkről kész örömest tettünk eleget.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Ágop pasa reformjai. Törökország örmény pénzügyminisztere: Ágop pasa jóakaratú pénzügyi reform törekvéseivel és takarékos állami gazdálkodásával napról-napra szaporítja ellenségeit a török hivatalnoki karban. Miniszter-társai valamennyien ellene fordulnak, s a miniszter tanácsban az örmény pasa józan irányú reformtervei már is heves jelenetekre adtak alkalmat. A többi miniszterek egy tanácsgyűlésben kivétel nélkül ellenezték javaslatait; de mindez nem akadályozza legalább eddigelé Ágop pasa működését, — ki tehetsége- és jelleménél fogva, keresztény létére is teljesen birja a szultán bizalmát, — purifikáló munkájának lankadatlan folytatásában. Ő legújabban épen a pénzügyminiszteriumban jött nyomára nagy rendetlenségeknek s azon tervvel foglalkozik, hogy a nyolczszáz tagú hivatalnoki létszámot, a nagyszámú fölösleges sinekurák megszüntetésével, háromszázra szállítsa le; ezáltal jelentékeny megtakarítást remélvén elérhetni az amugy is feneketlen török államháztartásban. Az is az idők jele a bosporusmenti fővárosban, hogy az orosz részről Nelidoff által tett újabb sürgetés a hátralékos hadi kárpótlás esedékessé vált összegének kifizetésére nem tett nagy hatást a portánál, mert Törökország az ottomán bankkal kötött egyezsége értelmében azon kedvező helyzetben lesz, hogy rendesen fizethet. — Egyébiránt Ágop pasa és az összminiszterium közti antagonismus újabb időben abban is nyilvánult, hogy a pénzügyminiszter kormányzata körébe akarta vonni azon iparvállalatok fővezetését, melyet a közmunka-miniszter és közvetve a nagyvezér rendelkezése alatt állanak. Ily körülmények között, noha eddigi hivataloskodása alatt elismerést érdemlő sikereket ért el, nem lehetetlen: hogy a sajátszerű törökországi viszonyok közt mégis kénytelen lesz (a török financziák nagy kárára) odahagyni pénzügyminiszteri tárczáját, — s újból visszatérni csupán a császári civillista kezelésével megbizott miniszter állására.

A keleti piaczok tanulmányozása A brassói kereskedelmi és ipar-egyesűlet által tervezett s közgazdasági czélokkal egybekötött keleti körutazás, mely a Balkán-félszigeten egész Konstantinápolyig fog terjedni s f. é. ápril 20-án veszi kezdetét, a magyar kir. földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterium támogatását is megnyerte. A miniszter e tárgyban már kiadta rendeletét a keleti konzulátusokhoz, s az utazási vállalat vezetője is nyílt rendelettel lesz ellátva a kitüzött czél biztosabb elérhetése végett.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

A katholiczismus Albániában. Ázárián konstantinápolyi örmény kath. patriarkha kérelmére a szultán Primodocci róm kath. érseket, mint a miridita-törzshöz tartozó albániai katholikusok főpásztorát állásában megerősitette, Skutari székhelylyel

A szultán ajándéka. A szultán nemzeti szükségek fedezésére az örmény orthodox patriarkha kezére 1000 drb aranyat (10 000 frt.) utalványozott. — A császári kegy ezen újabb nyilvánulása örömmel töltötte el a török birodalom leghivebb alattvalóinak sziveit.

Erzerum fokormányzója. Sámih pasa, volt diárbekir-i kormányzónak erzerumi főkormányzóvá lett kineveztetése a keleti örmény körökben kedvezőtlen benyomást keltett. Ott ugyanis ezen kinevezést annak jeléül tekintik, hogy a porta el lenne készülve az örmény nemzettel szemben kényszerrendszabályokat léptetni életbe. Török kormánykörökben mindazonáltal az e részbeni aggodalmakat teljesen alaptalanoknak jelzik. Állitólag Sámih pasa kineveztetése mögött semmi titkos szándék sem lappang; ő csupán azért neveztetett volna ki épen most ezen állásra, mert rendelkezési állapotban levén, már régóta óhajtott az állam szolgálatába újból belépni, s jelenleg az üresedésben levő erzerumi főkormányzói állás erre épen kedvező alkalmat nyujtott.

Kurdok betörése. Diarbekirből Várnába érkező utasok elbeszélése szerint, melyről az európai lapok távirati értesitést vettek, a kurd rablóbandák közelebbről Bleider nevű örmény falúra törtek, azt kirabolták és felégették.

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvár, Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda.

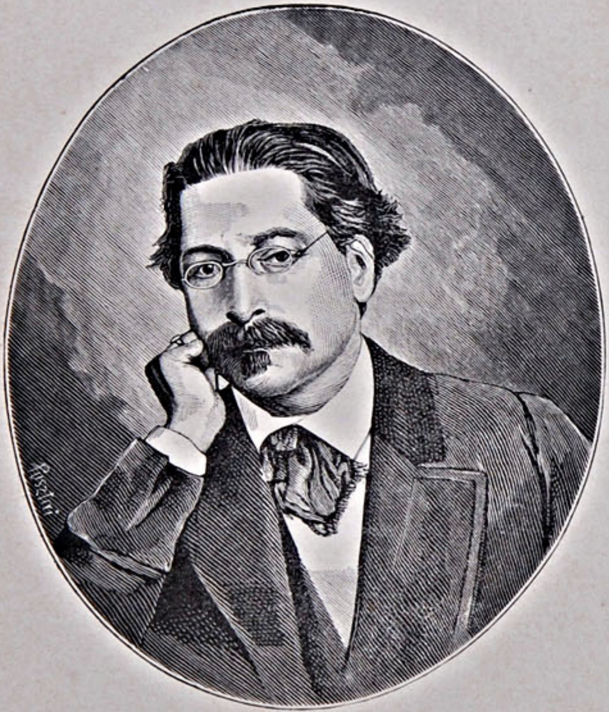

Pátkánián Ráfaël.

„KRISZTOSZ HÁRJÁV!”

— Pátkánián Ráfaël költeménye. —

Megindult már a déli fuvalom,
Havas mezét lerázta völgy, halom;
A gyermekzaj örömtől áthatott —
Krisztus urunk föltámadott!

Csevegni kezd a zajló kis patak,
Az ágakon virágmosoly fakad;
Fölhangzanak zengő madárdalok —
Krisztus urunk föltámadott!

Fiúcska, lányka oly derült, vidám,
Mint friss virág ha nyilna rózsafán;
A gyülöletnek nincs hatalma most!...
Krisztus urunk föltámadott!

Föltámadt Krisztus!... Semmi kételyünk!
— A természet is ünnepel velünk —
De örmény ajkról mikor hallhatod:
»Örményhon él.... *föltámadott!*«

SIMAY JÁNOS.

Az örmény jog.*)

III.

Az ősrégi örmény jognak, ugy a mint azt Kos Mechitár gyüjteménybe foglalta s a lembergi jogkönyv számunkra fenntartá — im ezek legjellemzőbb tételei:

a) Személyi jog. A rabszolgaságra nézve az örmény jog is — épen ugy, mint a mózesi különbséget tesz hitsorsosok és hitetlenek között. Az utóbbiak teljes rabszolgák s tetszés szerint eladhatók; az előbbeniek csak félrabszolgák s szabaddá lesznek, mihelyt leszolgálták a vételárt, sőt lemondás által sem veszitik el a szabadságukhoz való jogukat. A pogány rabszolga, ha felveszi a keresztséget, a keresztények előnyeiben részesül. A ki megöli rabszolgáját, vérdijat fizet a biróságnál, de csak ha a tett következtében azonnal meghal a rabszolga. Egyébként nem fizetendő vérdíj, mert a rabszolga tulajdona a gazdájának; csakis töredelemnek van helye. A rabszolga, ha kiütötte a gazdája egyik szemét, szabaddá lesz, ha hitsorsos; ha nem, fele áron eladandó.

A teljeskorúság a huszadik évvel veszi kezdetét. A férfiak addig gyámság alatt vannak; a nők örökös gyámság alatt állanak, és pedig a hozzátartozók — apa, fivérek — gyámsága alatt a férjhezmenésig, azontúl a férjnek gyámsága alatt. A férj gyermek nélküli elhalálozása esetére gyámokul rendelheti a hozzátartozóit. A kiskorúak javai bérbe adandók; a nő férjének beleegyezésével jogérvényesen idegenithet el. A gyönge elméjűek és tehetetlenek hozzátartozóiknak gyámsága alatt állanak.

A házasságkötésnek a hozzátartozók jelenlétében kell megtörténnie. Megelőzi az egybekelést a hozományra vonatkozó megegyezés. A hozomány az asszonyak tulajdona marad a férj kezelése alatt. A mézes hetekben az örmény jog is, mint a mózesi feloldja a férjet a háborúba menésnek kötelezettsége alól.

---

*) Kohler: Das Recht der Armenier. (Zeitschr. f. vergleich. Rechtswissenschaft, VII. Stuttgart 1887.) — Haxthausen, Transkaukasia, II. — Dareste, Journal des Savants, 1887.

Különös nyomatékkal van kiemelve a gyermekeknek engedelmességi tartozása szülőik irányában. Az apa, ha szükségbe jut, eladhatja leányát, vagy legalább zálogul adhatja a kiváltás feltétele alatt.

b) Dologi jog. A hadi zsákmány annak tulajdona marad, a ki hatalmába ejtette. A talált tárgy visszaadandó tulajdonosának a költségek megtéritése fejében. A talált kincsnek tizedrésze a fejedelmi kincstárt illeti, ha a telek, melyben találták már akkor a találó családjának tulajdonában volt, midőn a kincsnek el kellett ásatnia. Ha ellenben az tünnék ki, hogy a kincs valamely régibb uralkodó idejéből való, ugy az a kincstáré, s csak egy tizedét kapja a telektulajdonos, egy tizedét pedig a találó.

Ingatlanok eladása a biró előtt, birói pecsét alatt történik. Ha a vételárból még semmi sincs lefizetve, kártalanitás nélkül visszaléphet a vevő, különösen ha kimutatja, hogy nem képes a vételárt megfizetni. Ha ellenben egy résznek a kifizetése már megtörtént, ugy a visszalépés esetére a vevő elveszti, a mit fizetett, az eladó pedig a kapott összegnek kétszeresét tartozik megtériteni. A ki leendő termést vásárol meg, csakis tiz nap alatt léphet vissza. A tartozásért csakis az adós és örököse szavatol, a hozzátartozók nem.

A kereskedő, ha vevőjét az áruczikkre nézve megcsalta, nemcsak visszatéritésre kötelezhető, hanem büntetés alá is esik. A kézműves, ha a rábizott anyagot elsikkasztotta, annak kétszereseig, sőt bizonyos esetekben négyszereseig is szavatol. A kereskedő, ha vevőit hamis mértékkel megrövidíti, a négyszeresig szavatol s becstelenné válik. A kétszeresig terjed szavatossága a letéteményesnek, ki a letéteményt elidegeníti, valamint a csalárd zálogos hitelezőnek is. A letéteményes és megbizott menekül a szavatosság alól, ha esküvel erősiti meg ártatlan voltát, valamint ha letevő vagy megbizó hibás voltának esete forog fenn, nevezetesen ha utóbbiak a baleset megtörténtekor jelen voltak. A zálogos hitelező szintén igazolhatja magát esküvel. Szavatol a pásztor is a vigyázatlansága, vagy ügyetlensége által okozott veszteségért, valamint a kézműves, ha munka közben a rábizott anyagot elveszti, de nem abban az esetben, ha ellensége tűzet vetvén, az anyag ezáltal megy veszendőbe. A kézműves, ki az anyagot igen sokáig tartja vissza, szavatol a moly vagy az egerek okozta kárért is. Ha a zálogos hitelező szükséges kiadást tett a zálogtárgyra, az neki megtéritendő.

A követelések harmincz év alatt évülnek el; a megintés félbeszakítja az elévülést. Ha a zálogtárgyat a kitüzött határidő alatt nem váltják ki, háromszor megintendő az adós; ennek megtörténte után a zálogtárgy két tanú jelenlétében eladható s az árból a követelést meghaladó felesleg visszaadandó az adósnak. Ha a követelés fejében zálog adatott s a követelés elévült, ugy a zálogtárgy a hitelező tulajdonába megy át. A hitelező özvegyektől ruhát vagy más szükséges tárgyat nem vehet zálogba; szegényeknek ilyetén zálogtárgyai »egy éjjelen át« sem maradhatnak a házában. Tiltva van a kézimalom felső vagy alsó követ zálogba venni, mert ez a kő »a szegényeknek a kenyere.« A hitelezőnek nem szabad az adós házába behatolni s erővel zálogot venni; a földbirtokost azonban a behatoló idegen marhára vonatkozólag megilleti a zálogjog.

Adásvevési szerződésnél a tárgy fogyatkozásai okul szolgálhatnak a visszaadásra, de nem az árcsökkentésre. Csalárd eladóval szemben a visszaadás korlátlanul meg van engedve, egyébként azonban az üzlet tárgyai szerint változó határidőhöz van kötve. Lovak és ökrök például hét nap alatt, méhek husz nap, az eladott agyagedények, melyek boros hordokúl szolgálnak, egy év alatt adhatók vissza. Sajátszerű az a rendelkezés, hogy ha az ily agyagedényből annak hibás volta miatt bor megy veszendőbe, ezt a kárt a két fél egyenlő részben viseli. Az eladásoknak nyiltan s tanúk előtt kell történniök.

Malom bérbeadásánál a szükséges javitásokért a bérbeadó szavatol, hacsak a bérlő hibájának esete nem forog fenn. A bérletből származó nyereség egészen a bérlőt illeti, bérletnek fele haszonra nincs helye. A kézműves, ha a munkát nem végezhette el a kölcsönös megegyezéshez képest, ugy azt minden további dijazás nélkül újra teljesiteni köteles. A ki megbizásból valamely ügyletet végez,

követelheti a kikötött dijat s ha az ügylet nem jöhetett is létre, a fáradozásainak megfelelő kártalanitást.

Külön rendelkezések szabályozzák a hajótörések eseteiben való segélynyujtást. A partra vetett javak elsajátitása határozottan megvan tiltva. A segélyt nyujtók követelhetik ugyan a megmentett javak tizedrészét, vagy ha ez nem látszik elégségesnek, ötödrészét, de az örmény jogkönyv nem helyesli ezt a szokást (»de jure armenico — ugymond — id observatur, quod pro tali juvamine nihil est recipiendum«.)

A régi örmény jognak főbb örökössődési-, büntető- és perjogi rendelkezéseit jövő — befejező — közleményünkben foglalandjuk össze.

Dr. Molnár Antal.

Egy lap Armenia történetéből.

Már tizenkettedik éve enyészik, mióta e haladó városba települtem, hogy itt 43 évi fáradalmas hivataloskodásom után nyugdíjazott napjaimat főleg kedvencz tárgyam: a történelem tanulmányozásának szenteljem.

Sok szépet olvastam és sok jót hallottam a nagymultú örmény nemzetről, mely hajdan oly kiváló szerepet játszott; azért meg is kedveltem az örményeket. De mióta Ásod 1) maradékaival egy levegőt szivok, mióta velök közvetlen erintkezésben állok, még jobban becsülöm — az örményt.

Meg is érdemlik a magyar nemzet osztatlan becsülését és tiszteletét; mert az örmény nem jött be közibénk üres marokkal; ő kereskedelmi talentumot, jövedelmező ipart, nem megvetendő vagyont, feddhetlen becsületet, követésreméltó istenfélelmet, példás erkölcsösséget, munkás szorgalmat és gazdagító takarékosságot hozott magával, mely drága sajátságok most is az el nem korcsosúlt unokák tulajdon örökét képezik. — Bárcsak többen lennének!

---

1) Az Ániban székelt örmény királyok legünnepeltebb egyénisége.

Vajha — a sok hálátlan helyett — mind csak örményt fogadott volna édes anyánk: hazánk kebelére.

»Nagy nemzet az, mely nagy férfiakat szül.« A hazai örménység mindenha tudott nagy férfiakat felmutatni. Ezek közül én itt csak a halhatatlan emlékű Lukácsiról, kinek nagy munkáját*) gyakran lapozgatom, teszek emlitést. — E munka egy tárház, melyből bőven meríthetnek a tudós világ történelembuvárai. E kincsnek minden betűje aranyat ér és neve: második koh-i-nur; e könyv aranykulcs a történetirók kezében, melylyel a sűrű köddel födött multnak rejtélyeit fel lehet tárni. Erre várakozott, ennek megirására szólította fel Horváth István történetbuvárunk örmény ajkú magyar testvéreinket, hogy ennek útmutatása mellett tovább haladhasson. . . .

Míg a nagy Lukácsi fellegentúli honából megelégedéssel tekint le azon irói körre, mely az ő nyomdokain haladva annak a szükséges vállalatnak: a kedvelt »Armeniá«-nak, mely a hazai sajtó osztatlan elismerése mellett a külföld méltánylatában is részesült — adott életet: addig én is, ki már megizleltem az általa elhintett jó magból kihajtott növény nemes gyümölcsének édességét — habár életem nyolczvanadik tavaszát látom — hézagpótló folyóiratunk munkatársai közé állok. . . .

* * *

A műveltség alantabb fokán álló szomszédok az örményeket, kik erő, hadtudomány, bátorság. . . . . által szép országuk határát messze kiterjesztették, Háj-k-nak (úrak) nevezték. Még mai napság is anyai nyelvén »háj«-nak nevezi magát az örmény.

A hazai örmények ős-elei voltak azok, kik versenyre keltek Phoeniciával az ipar, üzlet és művészet terén. — Ők teremtették meg Áni városát, e hajdani hatalmas nemzet monumentumát, melynek akademiájában Athenből hozott, jól díjazott világbölcsek tanitották a tudományok minden ágát. Itt székelt a Pákrádita uralkodó-ház. E fényes városban, melynek falai közt 1001 templom volt, 887-ben

---

*) Magyarok őselei, örmény kútfők után. Kolozsvár, 1870.

nagyszerű nemzeti ünnepet ültek. Sokan jöttek idegen tartományokból is: tudósok, hadfiak, nemesek, kik jelenlétökkel a páratlan nagy nap jelentősségének emeleséhez játultak. A felkentek imára térdeltek, Armenia világhirű szépei hymnust énekeltek, a költők epopaeát szavaltak, a nép vigalomba merült. . . . A fövény-óra már éjfélt mond. Erre a talaj megrázkodik és ketté hasad; Árpácsaj folyam, melynek örvényei a föld mélyébe zuhantak, ellenkező irányt vesz; . . . még egy rendülés és megnyilt egy sír, melyből kiszállt a halhatatlan apostol: Kirkor Luszávorics (Világositó Szt-Gergely) szelleme . . . és elhelyezkedett az öröm-ittas város felett fénykörben. Kezében fekete fátyollal borított könyv. Ébredés; halotti csend. A fátyol a királyi emelvényre hull le, a könyv megnyílik és e szózat hallatszik:

»Armenia büszke, hatalmas királyság! halljad szavamat. Két század múlva — mostantól számítva — a vad seldsukida törökök, szövetségeseikkel egyesülve, le fognak győzni. Kákig alatt az ország életének véget vet a görög álnokság. Lásztriverti Áristák látja a végromlást és sir, siratja a jövendőt. — Világhirű fővárosodat a törököktől elveszik az arabok, az araboktól a perzsák, a perzsáktól a georgiaiak, a georgiaiaktól Dsingischan mongol tatárjainak számtalan csordái, . . és fiaid elszoródnak a világba: földönfutokká lesznek. — Mindent elvesznek tőled: koronát, földi kincset; országodat az ellenség részekre fogja darabolni; de az igaz hittől, mit én oltottam szivedbe-lelkedbe semmi erőszak, semmi hatalom meg nem foszthat tégedet. Midőn Zoroaster, Buddha, Mohamed mindent igérő követői csábitó karjaikat feléd fogják nyujtani, te akkor is csak tanaimra emlékezzél: és Jézus igaz vallása meg fog őrizni az enyészettől.« Eddig a szózat.

A szellem eltünt és a jóslat beteljesedett!

Saturnus — mondja az ókori hitrege — mindennap lenyelte azon nap született gyermekét. Az újabb idő — tanítja a tapasztalás — kapzsi hatalom és rakonczátlan irigységgel törölget ki minduntalan egy-egy nemzedéket a késő maradék elől. De az örményt ki nem törölhette, mert ez híven megtartotta a Luszávorics »fentartó« tanait. — Idegen, mostoha kezek kormányoznak ugyan Örményországban; de reményleni lehet, hogy ez a rokonszenves, mívelt nép-elem, mely Keleten a czivilizáczió hordnoka, nemsokára kivivja szabadságát.

Hiszem a feltámadást.

Karátsoni Károly.

Az olasz királyné Szent-Lázár szigetén.

Van Velencze közelében egy darabka szárazföld, mit minden örmény szentelt helynek tart. Ez Adriának gyöngye. Nincs utazó, ki ha Velenczét meglátogatta, el ne menne Szent-Lázár szigetére is, hogy meglássa az örménység igazi büszkeségét. Örömmel nézi az ember azt a jó rendet, mivel a zárdán belül és kívül találkozik. A szerzettársak dicséretes szerénysége, hallgatag, de ernyedetlen munkássága, szóval a sok látnivaló a büszkeség bizonyos nemével tölti el az örmény látogató szivét. Nézd meg a nyomdát, mely soha sem szünetel, nagy könyvtárát, természettani eszközeit, állat- és ásványtani gazdag gyüjteményeit és azt s drága termet, hol több mint 1500 örmény kézirat szent ereklye gyanánt őriztetik . . . . Egész Velencze rokonszenvez e szerzettel; az utolsó velenczei is szivesen ejti ki e szót: armeno. A régészeti museumban van egy könyv, melybe a különböző rendű és rangú látogatók szokták neveiket bejegyezni; ebben találunk a világ majdnem minden nyelvén emlékmondatokat. E terem homlokfalán látható III. Napoleon arczképe, mit őmaga adott a szerzetnek. — Maga az olasz királyné is, ki minden esztendőben legalább egyszer okvetlenül meglátogatja az örmény zárdát, e sorokat irta oda: »Isten, ki mindig megvédi a míveltség világosságával egyesült szeretet szellemét — védte meg az örmény atyákat ezen utolsó fájdalmas esetkor.*) Ezért köszönetet mondok az Urnak. E kegyes intézet minden őszinte barátja közül elsőnek irja magát alá **) — Margit.«

Érdemes megnézni a zárda virágos kerjét és gyümölcsösét is, hol sokféle szőlő, füge, baraczk sat. terem. A kert egyik szögletében ajtó van, melyen át az út a gazdasági épülethez vezet, hol 26 szép tejelő tehenet tartanak. Az ajtóban nagy fekete kutya őrködik.

*

Mi vonzza e zárdához, — mely köröskörül tengerrel van környezve, hol csendesség, béke és munkásság honol, hol csak azok találják magukat jól, kik lemondottak a világról, — azt a fenkölt lelket, azt a kegyes nőt, azt az irgalmas szivet, azt a mély elmét, kinek neve Margit, Olaszország királynője, ki a hányszor csak Szent-Lázár szigetére megy, mindig megpihen e fa- és pázsit boritotta szép helyen?

— Mily gyönyörű szép hely ez — mondja — itt minden mosolyog, itt öröm uralkodik, nem távozok el innen.

A királyné ezen árnyékos hüselőben pihen, s míg szemeit a szép zöld pázsiton legelteti, addig szive a természet szépségeiben gyönyörködik. A nagy lelkek és nagy elmék szeretik a természetet.... Mellette foglal helyet az abbás és nehány jelentékeny vártábed (tudor.) Ha véletlenül Dsáreán Ábrahám nincs közöttük, azonnal kérdezősködik felőle. Mindenki tudja, hogy Margit királyné Olaszország egyik legszebb észtehetsége; az sem ismeretlen, hogy a királyné nemcsak kedveli a költészetet és szépművészetet, hanem az istenészet- és egyházi történelemben is egészen otthonos; úgy beszél a mechitharista atyákkal egyházi dolgokról, mint egy theologus.

Ezeket a tanulságos beszélgetéseket aztán édességekkel fűszerezik. A szerzet éléskamrájában mindig van készletben örmény rózsabefött és konstantinápolyi legjobb fajta csemege; megkinálják ezekkel a királynét, ki eszik is azokból.

---

*) A tűzvészt, mely 1886-ban ütött ki, de hamar elfojtatott, nevezi a szép királyné »fájdalmas eset«-nek.

**) Dio che sempre protegge io spirito di carità unito al lume dell' intelligenza, ha protetto i padri Armeni in questa ultima dolorosa vicenda. Ne sono grati al signore Tutti gli amici sinceri di questo pio instituto fra i quali prima si firma Margherita.

Midőn a korszakot alkotó »Sziszuán« első ivei a sajtó alól kikerültek, a királyné nemcsak üdvözölte a szerzőt, hanem csodálkozásának is kifejezést adott. Mire az elpirult Álisán azt mondá: »Mit se tetten, innen-onnan gyüjtöttem.« Ho fatto come un catto. Álisán a mily eszes, ép oly szerény. Az igazán nagy elmék — szerények.

*

Olaszország királynéja 1869-ben látogatta meg először a mechitháristák zárdáját. Azok, kik ekkor növendékei voltak a Rafael-féle örmény tanintézetnek, bizonyára még emlékeznek azokra az örvendetes órákra, a melyeket Umberto herczeg szerezte Velenczének, midőn arájával, a szavojai herczegnővel: a szép Margittal jött ide. A herczegnő kellemes óráiban nem feledkezett meg az örmények zárdájáról. Igen megtetszettek neki itt azok a kis — 10—12 éves — teremtések, kik fekete felöltőben, lehajtott fővel, apától-anyától megfosztva tanulják azt, hogy el kell felejteni az apa, anya, fivér, nővér emlékét, szeretetét.... A kegyes herczegnő megsimogatta ezeket az ártatlan báránykákat. Az első látogatás édes benyomást gyakorolt a herczegnőre, ki ezután sem feledkezett meg e zárdáról. Midőn királyné lett, első izben fényes pompával tett itt látogatást; hadvezérek, udvarhölgyek képezték kiséretét. Máskor már elmaradt a királyi fény... és csak mint egyszerű asszony ment látogatóba.

Előre tudatja az atyákkal, hogy mikor megy a zárdába. A látogatás napján misét hallgat itt; ilyenkor az olvasó szent-misét mindig az abbás mondja. Az ájtatos királyné az egész misét térdenállva hallgatja.

Egyszerűen öltözve, fején fekete kalappal, arczán lepellel jön a királyné a zárdába, hogy a szentség előtt letérdeljen...

Mária-Mennybemenetele napján a délesti isteni tisztelet alatt hirtelen sürgés-forgás támad; a zsibaj eljut a szentélyig. Egy nő jött, ki a templom egyik szögletébe húzódva, a vártábed-ok, gyermekek, a nép közé vegyülve térdenállva imádkozik. A királyné, a királyné hangzék mindenfelé; de tüstént ott termettek a vártábed-ok és az abbási székbe ültették.

E homályos templom, a keleti arczok, az ájtatos isteni tisztelet, az örmény sárágánok fönsége hatják meg a királynét és gyakorolnak reá oly mély benyomást. Mondják, hogy minden nőnek lelkében van a vallásos költészetnek egy húrja, mit a szomorúság hatalmas mozgásba hoz.

Szomorúságában is a Szent-Lázár szigetét kereste fel a fájdalmas királyné; itt aztán egy Szűz-Mária képet kért, mely előtt térden állva sokáig imádkozott és gondolkozott. Ekkor nagyon izgatott volt a királyné; azon nap egy gonosztevő kéz kést akart szurni szivébe annak, kinek atyja Italia ‚megszabaditójának‘ neveztetett. Fel nem tudta fogni a királyné azt, hogy miként merészelt olasz kéz ilyen gonoszságot cselekedni? Nagyon búsult; ezért Szent-Lázár szigetén — örmény szentek szószólására — a Szűz-Anya pártfogásába ajánlotta — férjét és hazáját.

E nap emlékére a zárdatemplomban levő szeretett Szűz-Máriájának csodaszép lámpát ajánlott fel.

*

Olaszország királynéja a mechitháristák zárdájára nézve jótékony angyal; mióta a szerzet e fönséges lélek vedelme alatt áll, a mechitháristák csendességben és teljes biztonságban folytatják áldásos munkájokat.

Nem régen is jelentékeny segítségére volt a zárdának. Az egyik miniszter kancsal szemmel nézte, hogy a mechitháristák egyre-másra veszik a földeket a velenczei tartományban. Italia, mely az olasz zárdáktól mind elvette a földeket, méltatlan boszankodással nézte, hogy ez az idegen nemzetiségű szerzet napról napra több meg több földet sajátit el; azért a miniszteri rendelet megtiltotta, hogy a mechitháristák se ne vehessenek és se ne adhassanak el földeket. A csapás elég érzékeny volt; de azért a mechitháristák nyugodtak. Él a királyné. Nyáron Velenczében időzik. — Mit? mondja nevetve, az a ‚mangiaprete‘ (papfaló) miniszter nektek sem hágy békét?

Mihelyt visszatért Rómába, beszélt a királylyal.... és a mechitháristák visszanyerték szabadságukat arra, hogy földjeiket eladhassák, vagy újakat vehessenek.

1887-ben, midőn az abbás-érsek Konstantinápolyból visszatért, Róma felé vette útját; felment ugyan a Quirinálba, de nem akarván a királynénak alkalmatlanságot szerezni, a palotaőrnek mondott köszönetet.

— Hát a királynénak ne mutassam be?

— Nem akarok alkalmatlan lenni.

— Korántsem. Erre kinyit egy ajtót.... és Gurjéghián a királyné előtt találja magát, ki szivélyesen fogadta őtet.

*

A Quirinál e gyönyörű alakja, e jótékony angyal, ki mindenkinek csak örömöt okoz, azt mondja a Szent-Lázár-sziget lakóinak: »Édesgessétek ide keleti testvéreiteket, emlékezzetek a kiránynéra és szeressétek — Olaszországot.«

Szongott Kristóf.

Az örmények kereskedelmi viszonyai Magyarországon a XVII. és XVIII. században.*)

II.

— Befejező közlemény. —

A kép, melyet e korszakban Magyarországon az ipar és kereskedelem állapota, az államalkotó magyar elem passiv magatartása következtében nyujt, mint már általánosságban láttuk, nem vigasztaló.

Magyarország iparában és kereskedelmében az osztrák politika érvényesül. Pedig, ha azokat a királyi initiativ intézkedéseket tanulmányozzuk, melyeket az ausztriai házból származott királyok az ipar és kereskedés fejlesztésére tesznek, nem lehet eltagadnunk, hogy nem volt érzékük a nemzeti érdekek iránt, melyek csakis helyes gazdasági politika mellett érvényesülhetnek.

S itt különösen ki kell emelnünk azon fontos momentumot, hogy az örmények akkor az ipart és kereskedést rendes foglalkozásuknak tekintették, és a magyar királyok, mint III. Károly, Mária Terézia módot is nyujtottak nekik arra, hogy minél nagyobb mérvben üzhessék azt. Az erdélyi fejedelmek pedig korán belátván e népfaj életrevalóságát, nem szüntek meg őket lakhelyeiken állandósítani, hogy ezáltal, mintegy hivatásszerűleg üzhessék e foglalkozást. Apafi, Bethlen s a többi erdélyi fejedelem példa erre.

Jelen czikk keretében nem lehet kiterjeszkedni mindazon királyi és fejedelmi intézkedésekre, melyek azért tétettek, hogy az örmények a kereskedés terén nagyobb meg nagyobb munkásságot fejthessenek. Elég legyen csak egy pár kiváltságlevélre utalni.

Igy III. Károly 1733-ban kelt kiváltságlevele azt czélozza, hogy »az örmény nemzetnek szabad kereskedése legyen, — ugy mond a kiváltságlevél — s e végett különös kiváltságokat akarunk nekik adományozni, valamint kereskedésök előmozdítása végett egész erőnkből illő segélyt fogunk nekik nyujtani.«

Ugyancsak e levélben biztosítja az erzsébetvárosi örmény kereskedőket arról, hogy ők az ebesfalvi uradalomnak semmiféle vámmal vagy illetékkel nem tartoznak, sőt kötelezi az ebesfalvi uradalmat, hogy ellenséges megtámadás esetén az örmény kereskedőknek védhelyet nyujtsanak.

Ime tehát a királyi gondoskodás a legapróbb részletekig elmegy, midőn a kereskedelem fejlesztéséről van szó.

II-ik József 1785-ben kelt kiváltságlevelében nevezetes előjogokkal ruházza fel az örményeket, a melyeknek intentiója oda irányul, hogy az »örmények az erdélyi kereskedés előmozdításában még nagyobb gonddal és törekvéssel működjenek s a kereskedés gyakorlására és gyártmányaik terjesztésére s műhelyek felállítására még inkább szorgalmaztassanak.«

Nemcsak azt bizonyitják ezen kiváltságlevelek, melyeknek mindegyikét ismertetni e czikk körén kívül esik, hogy az intéző főhatalom tudatában volt annak az erőnek, melyet egy kereskedő osztály létesítése teremt, hanem azt is, hogy az örmények voltak azok, kik e tekintetben a királyság és fejedelemség részéről kellő figyelemben és méltánylásban részesültek.

---

*) L. »Armenia« f. évi 2-ik füzetét.

S ha e korszak nyomorúságos közgazdasági viszonyai között lehet beszélni kereskedelemről. ez az ő érdemök. Mert a kereskedés majdnem az exclusivitásig az ő kezökben volt. S ez annyira természetes állapot volt, hogy a nép udatban sokáig fenmaradt az a szólásmód: »Zsidót vinni görögnek.« Ami annyit tesz, hogy ha pl. valahol nem volt örmény kereskedő, rendesen más nemzetiségűt — többnyire zsidót — hivtak meg a kerekedésre.

Az örmények tehát a magyarországi kereskedelemben ez időszakban szerepet játszottak.

Hogy ez a kereskedelem a szük nemzeti korlátokból nem emelkedett oda, hová más népeké, nem lehet csodálni. Mert ha az általános politikai viszonyokat nézzük, a melyekben a rendi előjogok dominálnak s az érzék a gazdasági viszonyok fejlesztésében hiányzik, nem is lehetett másként.

De nem szabad felednünk, hogy e korszak kereskedelme volt az átmeneti hid, ahhoz a kereskedelmi élethez, mely a jelen század első felében kezdett kifejleni, s a melyre a kor legnagyobb alkotói: Széchenyi stb. figyelmüket és tevékenységöket fordították.

Az út megvolt a kereskedelem fejlesztésére, azt egyengetni kellett s nem megteremteni. Az elmúlt két század kereskedelme — úgy szólván — a kezdeményezés volt, melyből az újabb kifejlett.

Elismerés illeti azokat, kik a korszak felfogásán felülemelkedve, belátták egy kereskedő osztály fontosságát s hogy ez a kereskedő osztály, habár nagyon primitiv alakban, az örmények közül létesült, az az erdélyi fejedelmek érdeme. Annyi bizonyos, hogy a ki a múlt két század gazdaságának történetét megirja, nem feledkezhetik meg az örményekről, mint akik majdnem kizárólag foglalkoztak eme fontos gazdasági ággal.

Fogalyán Tivadar.

Második Tigrán.

VII.

A nagy események történelmi sorsa az, hogy a részletek nem örökíttetnek meg mindig híven. — Igy nem egy irónál ólvasható, hogy Pompejus diadalmenete alkalmával a foglyok közt volt Mitridát nővére öt leányával; továbbá a gyászos emlékű áruló, Tigránnak fia: Kis Tigrán nejével és leányával, és hogy a szám teljes legyen, jelen van a Pompejussal szabadon egyezkedő Tigránnak neje és egyik nővére is. Az utóbbiak kivételével elhiszszük, s talán azt is, hogy Kis Tigrán később, surlódás támasztása végett, hazájába küldetett volna; de az utolsó állítást nem tekinthetjük egyébnek, mint a be nem teljesedett remény előlegének s a külirók által ecsetelt képhez csatolt függeléknek. Mellőzve a honi kútfők bő idézését s a nagy szavak használását, csak azt jegyezzük meg, hogy a hazai történelem gyászlapokra jegyezte ugyan e hadjárat emlékét, mindazáltal bármily éles bonczkés alá vegyük áldásban pihenő történészeink ez ügyre vonatkozó hitelességét: szemökre még sem vethetjük azt, hogy hűtlen eljárásuk eltemette az igazságot akkor, midőn Tigrán és családja lealázásában a szélsőségig menő külirókkal szemben ellentétes állást foglalnak el. »Lám a római irók oly ékesen fölpiperézve adják elő Pompejus diadalmenetét, hogy az olvasó kedvet kap jelen lenni az ünnepélyen; nem csupán azért, hogy azt láthassa, sőt inkább, hogy meggyőződjék a nagyitások igazságáról.« [1])

Láttuk a vihart elvonulni a hon fölött, mire aztán a dús növekvés hajnala kezde pirkadni.

A viszony, mely úgy látszott, hogy Romával bensővé vált, sokáig nem állhatott fenn. Tigrán a nemzet őrlelke, ismerte jó szomszédját, ki igen hajlandó volt az egyezmények határain átcsapni. Másik fiát Artávázt-ot, ki hű ragaszkodással járult törekvéseihez, Tigrán királytársúl fogadta és ama nagy harczok színhelyét: Ararát tartományát bizta gondjaira, őmaga pedig a déli részeket igazgatta.

---

[1]) Csámcsián II. k. 245 l.

Nem sokára igazolva lőn, hogy intézkedései nem alapultak téveteg sejtelmeken. Pompejusnak teremtménye: Gabinius Syria helytartója, épen azon töri az eszét, hogy miként csapongjon át határain. Róma, azon szövetségnél fogva, melyben Armeniaval állott, a párthusok szomszédságába jutott, kiknek birodalma ekkor a hatalom tetőpontján állott. A beavatkozásra alkalmul szolgált a konkoly magva, mely a párthus királyi család tagjai közt el vala szórva. Ugyanis XII-ik Arsaces — Phraates — fiai Orodes és Mithidát közt a viszály oly élessé vált, hogy az elkeseredett fél (Mitridát) vak dühében testvére ellen a közös ellenséget hívja segitségül. Rég óhajtott idő vala ez a fodrott hajú, pöffeszkedő proconsul Gabiniusra nézve, ki mint a szenvedő ügynek gonosz orvosa, Eufratig nyomult előre. Tigrán ezt nem nézhette közönynyel; azért ott van a gáton, hogy saját határait is védelmezve a tolakodó számitást keresztül vonja. Gabinius látva, hogy a király nem hagyja magát a térről leszoríttatni, visszavonulót fuvat.

Ezen bonyodalmak közt az a feltünő jelenség, hogy Gabinius Tigránnak unokaöcscsét, Mitridát pontusi királynak Pompejus által Mazakában elfogott hasonnevű fiát sértetlenül kiadta, arra mutat, hogy a két ellenfél között titokban jó viszony fejlődött.

Az ügyek hullámzatos folyása követeli, hogy oldalpillantást vessünk egy más földtájra. Róma ez, a lélekvásárlást czélzó vesztegetések színhelye, hol Jul. Caesar főpapnak választatik. A hatalombiró Pompejus és Lic. Crassus észrevevén, hogy tekintélyük hanyatlik, legtanácsosabbnak tarták vele szövetkezve a hatalmat maguk közt megosztani. Az alacsony sorsból fölemelkedett gazdag Crassus, mint triumvir Ázsiát kapta tartományul. Figyeljünk e személyre; történelmünkben nagy események vannak nevéhez csatolva.

A kapzsiság és dicsvágy vitte őt 60 éves korában Ázsiába, hogy a még ki nem sajtolt párthusokat tovább sarczolja. 54-ben Kr. e. átkelve Syrián tizezer talentumot sajátított el a jeruzsálemi templomból. E kincscsel nagy serget gyüjt és átkel a csendesen hömpölygő Eufráton, hol párthusokra bukkant, kik támadást nem gyanitva visszanyomattak. Mintha már elérte volna a hadi dicsőség netovábbját, öndicsőitő beszédekkel tele lármázta a levegőt és zengzetes »imperator« czímmel önmagát földiszítve nagy kedvteléssel Syriába ment telelni. Farkasverembe esett; mert a párthusok időt nyertek; szervezkedtek.

A római barátság hálójába került Tigrán eleinte Crassus részére hajlott, de a fényes szerződésből kihuzta magát; mert az ősi öntudatos szellem a puszta létezhetési joggal meg nem elégedhetett.... Egy zürhang létezett a parthus és örmény közös dynastia keblében, mely az őszinte hangokat elnémította. Még Artases, Tigránnak atyja volt az, ki hatalmát a törvényes rend megakasztására használván, az elsőbbséget magának tulajdonította. De Tigrán átlátta, hogy az atyja által megkezdett úton tovább haladni nem tanácsos; ennél fogva a dynastia párthus ágának elsőségét elismerte. [1])

Míg itt a kibékülés a közügy előbbre vitelén erélyesen dolgozik, addig Syriában a kifosztott templomok ezüstjét Crassus jelenlétében méregetik. Mindenekelőtt azonban a szövetségesek Crassustól a közelmúlt beütés okát akarják tudni. Az öntelt, mintha már az egyesült hadat foszlányokra tépte volna, mérges feleletével készen van: »Majd Szeleuciában adok választ.« E rátartós hang a gyermeksarúkat már rég levetett követek tagjait haragra lobbantá. Vagisius, a főnök nem rakta a dölyfös kifejezést zsebre, hanem tenyerére mutatva az ingerültség szenvedélyes hangján így szólott: »Előbb fog e helyen szőr nőni, hogysem Seleuciát meglássad.« Ama szólam önérzetet sebző gyilok volt.

A beállott tavasz új életet lehel a földre; az elemi akadályok által eddig visszatartóztatott felek mozognak. Crassus koros vonásai megifjódnak; fia Publius, Caesar seregéből az atyáéhoz jött át. Több részről aggodalmak merültek fel Crassus vállalata ellen; de ő nem türt ellenvéleményt. Nagy Sándor lebegett szemei előtt. Hadtestét külön részekre osztja s Mesopotámia végetlen rónáin halad előre. A szövetséges sereg egy része Armeniának, a másik Mesopotámiának tart. Erre Crassus sergét összpontosítja, s gyors menetekben Beliás folyóhoz közeledik, mely Armenia délszaki hegységeiből ered, s Mesopotámiában az Eufratba szakad.... Későn éjjel a folyón át a beláthatlan végű küzdelmek terére lép.

---

[1]) Medis.... atque Babyloniis Parthi imperant, Armenis autem nunquam. Strabo L. XVI.

Mielőtt összeszedhette volna magát, eljött a nappal, s ime szemközt mutatkozik a kápráztató elhelyezés által feltünőleg csekélynek látszó fürge ellenség. Crassus e tünetet csillagzata különös kedvezésének tekintette. A hadban jártas Surena rendezte így el a tábort, ki mint a párthus királyok koronázója, e diszes tiszti minőségben főhadparancsnok is volt. Ezer teve hozta utána a podgyászt, őrségét pedig ezer lovas képezte. Igy lévén elkészülve Crassusnak egyik csapatját megtámadja oly gyorsasággal, hogy a nyilak özöne az elbámult rómaiak kezeit lekötve tartja s tüskén-bokron keresztül a hadtesthez szaladnak. E csapás után az ellenség új támadást intéz; de szétveretik. A szétszaggatott hadosztály tömör csatarendbe állittatik. hogy pajzsával védelmezhesse magát. Nemsokára Crassus parancsot ád fiának Publiusnak az előnyomulásra. Ez teljesíti is a hálátlan munkát, és előre tör a római fiatalság szinével. De Surena folytatja cselvetéseinek útját. Végre a Carrae mellett elterülő homokos sikságon a rómaiak minden oldalról megtámadtattak. Bámulatos az elszántság, melylyel Publius, kinek keze már vérzik a kapott sebtől, és társai harczolnak. De elhagyja a csatatért és egészen kimerülve fegyvernöke által átszuratja magát. Derék bajtársai közül is többen vetettek véget életöknek. A sereg maradványa egy magaslatra huzódik; e tömegből is ötszáz előkelő harczos elfogatik.

A római határozatlan had egészen elborzad a látványtól, midőn Publiusnak lándzsára tüzött feje korlátlan örömrivalgás közt széthordoztatik az ellenfél táborában. Crassus a sors nehéz megpróbáltatása közt embereihez így szólott: »A gyász egyedül engem illet. — Róma győzhetetlen a míg ti rendületlen maradtok; ha részvéttel viseltettek az atya iránt: boszúljátok meg fiát a barbárokon.« Az elviharzott események után e fölhivás a kialváshoz közelitő mécsnek erőlködő végfellobbanása, melyet a megtámadások fuvalma siet eloltani. Surena megfuvatja a riadót, a nyilak szakadatlanul hullanak.... E gyilkos csatának csak a határa felé közeledett nap vetett véget; bucsúzó sugarai a a rómaiak hulláin törtek meg s ezzel Crassus dicsősége a társnemzet gúnyhahotája alatt összedölt.

Erre kimerült embereit cserbenhagyva, az éj homályában eltávozott. Sülyedt helyzetében Carrae volt végső reménye, tehát oda vonult.[1]

Feltünik a reg. Surena a rómaiak táborhelyén s útjában talált csapatokat kard élére hányja, igéreteivel nagy reményeket kelt a szabadulás után sovárgó római foglyok keblében, többeket szabadon is bocsátott a végett, hogy a városba menvén, mindenfelé hirdessék azon elhatározását, hogy kész Crassussal egyezkedni, sőt embereinek egy hajszálát sem bántja, ha Mesopotámiából kivonul. Ezen ajánlatra minden szív feldobog. Azonban rejtélyes kelepczébe jutottak; mert a czél, — mely nem volt más, mint Crassus hollétét megtudni — eléretett, s im az ellenség Carrae előtt áll. S Surena tudtul adja a rómaiaknak, hogy ha azt akarják, hogy bántalmatlanul térhessenek haza, akkor szolgáltassák fővezérüket megkötözve hatalmába. Crassus a körülötte sompolygó végromlást kikerülendő éjjel Carraeből megfutott; minthogy éjnek idején az ellenség nem szokott támadásokat intézni; de soraiban van a beduinfőnök, ki ragaszkodásával keresetet üzve Crassust tévútra vezeti s midőn kiterjedt mocsárokon tett tekergős kalandozások közt rosszat gyanit, viradatkor előtte áll a zsibongó ellenség tábora. A békét szinlelő Surena az ügy elintézésére e furfangos izenettel hivja meg a római hadvezért: »Megkisérelted Crassus a párthusok erejét, kiséreljed — ha úgy tetszik — azoknak emberszeretetét is.«[2] Crassust a roppant csalatkozás megrendítette, de mivel emberei szerették az életet, másrészről biztató igéretekben is részesültek, azért félvállról kezdettek beszélni. Crassusnak a legkomolyabb férfias hangon figyelmeztető, sőt esdeklő szavain túl rikácsol a szenvedélyesen vitatkozóknak hangja s őt a megjelenésre kényszeritik.

MÁRKOVICH JAKAB.

---

[1] Carrae volt a régi Hárán város, hol Ábrahám családja tartózkodott, midőn Chaldaeának Úr városát elhagyta. Edessától délkeletnek feküdt. Manahán, A kath. egyház diadala, 183 l.

[2] Csámcsián II. k. 252 l.

Emke közgyülés.

Az »Ellenzék« e czím alatt a következő szép sorokat irja:

A hazafiúi lelkesedés szent tüze egyre terjed erdélyi részeink magyarsága között. Az a kicsi láng, melyet ezelőtt négy évvel az Emke Kolozsvárt meggyujtott, ma már nagy lángoszloppá nötte ki magát, bevilágítva széles ez országrészt.

Előbb jött Szepsi-Szent-György, azután rendezett a lelkes brassói magyarság párját ritkitó nemzeti ünnepélyt és most beállított Szamosújvár hazafias örménysége, kérve és csaknem esdekelve, hogy az Emke idei közgyűlését ott tartsa.

Egyrészt a fiókegylet, másrészt maga a városi képviselet hivta meg a központot és pedig oly bensőséggel, oly őszinte szivélyességgel, mely minden igaz hazafi szivét örömmel tölti el s büszkévé teheti az Emkét is, hogy négy évi fennállása után, mily nemes verseny foly csak közgyűlése helyének megállapitásáért.

Az érdekes két levél egyikét egész terjedelmében itt adjuk:

Mélyen tisztelt központi választmány!

Hazafias lelkesedéssel s kitörő örömmel fogadta a mai napon tartott képviselőtestületi közgyűlésében városunk közönsége az »Erdélyrészi magyar közművelődési egyesület« helyi fiók-választmánya által megpendített azon eszmét, hogy az egyesület ez idei közgyűlésének városunkban leendő megtartását kieszközölve, körünkben gyüjtsük össze lelkes előharczosait a szent ügynek, melynek városunk örményajkú, de szivben és lélekben magyar polgárai, keletkezése óta mindig lelkes hivei voltak.

Nem versenyezhet ugyan városunk az erdélyrészi magyar városok legtöbbjének sem népességével, sem polgárainak törzsökös magyar voltával. — Ámde épen ez utóbbi körülményben rejlik jelentősége, mert a városunkat megalkotó maroknyi örmény nép, mely két század előtt e hazában hazát, a magyar nemzetben oltalmazó testvért talált: feltétlen hazafisága által, megmutatta a multban s élő példa gyanánt szolgál a jelenben, hogy miként kell lelkesedni azon nemzet ügyeért, mely az általa kivivott szabadságot, az általa teremtett kultura áldásait, a hazának minden polgárával egyenlően és önzetlenül megosztani kész.

Idegen ajkú nép-elem özönétől van városunk körülövezve, s habár az utóbbi idők viszonyainak kedvezőtlen alakulása folytán, anyagi és szellemi érdekeiben kimondhatatlan sokat szenvedett: a missziót, melyet a magyar nemzeti eszme érdekében teljesíteni hivatva van, rendületlen hazafisággal és kitartással teljesiti. Ámde a további küzdelemre nagyobb erőt és bátorságot, nagyobb önbizalmat volnánk képesek meríteni azon tudatból, hogy hazafias magatartásunk kellően méltányoltatik s arra nem csekély súly fektettetik, — s ennek mivel sem volna meggyőzőbb kifejezés adható, mint azon tény által, hogy egy oly nagyfontosságú mozzanat lefolyási helyéül, minő az évi közgyűlés, városunk méltónak találtatnék.

Hazafias tisztelettel van szerencséje tehát városi közönségünknek az »Erdélyrészi magyar közművelődési egyesület« mélyen tisztelt központi választmányát ezennel felkérni, hogy az egyesület folyó évi közgyűlésének megtartási helyéül ‚Szamosújvár‘ városát kijelölni méltóztassék. S midőn városunk kebelébe az egyesület tagjait szives barátsággal meghivjuk, egyszermind előre is biztosítjuk a mélyen tisztelt központi választmányt, hogy az egyesület tagjai, kiket körünkben tisztelni szerencsénk leend, ugyanazon szives vendégszeretettel fognak találkozni, mely a magyarnak oly nemesen jellemző tulajdonságát képezi.

Szamosújvár szab. kir. város képviselőtestületének 1889 ápril hó 6-án tartott közgyűléséből:

A polgármester helyett

Gopcsa Joachim
tanácsos.

Osztián Kristóf
főjegyző.

* * *

A központi választmány a leveleket ápril 12-én tartott ülésében tárgyalta; a meghivást örömmel elfogadta és egyhangúlag elhatározta, hogy idei közgyűlését szept. 8-án Szamosújvártt tartja meg.

Az örmények Hollandiában.

III.

Most templomról kezdettek gondoskodni. Első imaházuk a Dijkstraat útczában volt. Már 1668-ban járt Kárápet hittanár, ki hihetőleg dr. Oszkán örményországi érsek fivére volt, Amsterdámban nemcsak azért, hogy a hollandiai nyelvet tanulmányozza, hanem, hogy nyáját megtekintse és imahelyüket felszentelje. A megyés lelkész volt az, ki az örmény és perzsa kereskedők közt nem egyszer előfordúlt vitákban közbenjárt; úgy szintén ő békitette ki a bérházakban lakó fiatalok közt netalán támadt egyenetlenségeket is.

A mondottakból látjuk, hogy az örmények a hollandiaiak ügyességét saját előnyükre használták fel. De az örmények a hollandiai művészeteket is hasznukra fordították. 1658, november 27-én Áváк Matheo nevű örmény szerződésre lépett ‚elzevirai‘ Christoffel van Dijck metszővel, melynek értelmében a mester kötelezte magát arra, hogy 170 darab csípőt és 240 darab nagy és kis öntvényt (betűminta) vés örmény betűkkel. Ávának, ki az örmény szentirást akarta kinyomtatni, ezekre szüksége volt. Ezen csípők és minták minden darabjáért 34 istuiver-t, vagy egy kiltert és 70 cent. (3 frank és 40 cent.) fizetett az örmény; ezenkívül kapott még a mester tiszteletdíjban 10 Károlykiltert.

Az örmény egyházat az egyházközség számos tagja tartotta fenn; aztán az örmény utazók is, kik e templomot meglátogatták, ajándékaikat nem vonták meg attól. Nem lehet bizonyosan tudni azt, hogy a lelkészi jövedelem az Örményországban lévő patriarkhai pénztárból került ki, vagy azt egyesek készséges adakozása hozta össze; de az már kétségtelen, hogy az örmények csak is olyanokat választottak meg a lelkészi hivatalra, a kik némi tekintélylyel és vagyonnal birtak, a szolgaiságtól pedig mentek voltak.

A mint általában minden keleti nemzetnél, úgy az örményeknél is a külsőség nagy szerepet játszott. Sok ideig takarékoskódtak míg céljukat elérték: és szép templomban dicsérhették az Úrat. 1713-ban Boomslood útczában egy raktárt vettek meg és 1714 elején engedélyt kértek a hatóságtól örmény templom építésére. A hatóság megadta az engedélyt és az Isten házának felépítése nem tartott sokáig. Ezenkívül még építettek egy terjedelmes, szép templomot; azt az új szentegyházat, mely most is látható, Babisan di Sultán és Theodor Miklós gazdag örmény egyház-gondnokok buzgósága hozta létre. A belső gazdaság költségeinek fedezéséhez (fresko képek, az oltár ezüst ékességei, az egyházi ékszerek sat.) hozzájárult több buzgó egyházgondnok, ájtatos pap és jámbor hivő.

A mint láttuk, a templom előrészét, örmény számítás szerint, 1198-ban*) ékesítette ki Mennas János saját költségén. Az a két darab rajz, mely azon időből a mai napig fennmaradt, a templom belső és külső alakjait tünteti elönkbe.

Eleinte — mint látszik — fából épült előtornácza is volt, mely később leomlott. A templom belsejét egy gazdag kereskedő: Arakjel Baulo egyházi főgondnok újíttatta meg saját költségén. Ezen újításnak tanúja a belső ajtón levő következő felirat: *Վերանորոգեցաւ դուռս ի թուոյ փրկչին 1749. Յանդերձ լայնացուցմամբ եւ բարձրացուցմամբ գաւթին եւ մարմարինեայ սալայատակաւ ընդ որմոյն եւ գեղեցկապէս ծածկմամբ առաստաղին. արդեամբք Ջուղայեցւոյ Տէր Առաքելենց որդի Պարոն Առաքելին. Յիշատակ իւրն եւ զիւր հանգուցեալ ծնօղ հօրն Պօղոսին. եւ կենդանի մօրն Վալիդային:* Magyarúl: Én Dsuhai-ispábáni Árákjel, Árákjelencz Baulo fia, saját költségemen megújíttattam ezt az ajtót, a tornáczot kibővíttettem és magasbíttattam, a falat és padozatot márványkővel bevonattam, a mennyezetet kiékesíttettem, elhalt atyám Baulo és még életben levő anyám Válidának emlékére; az Urnak 1749-ik esztendejében.

A kiváló örmény kereskedők fényes csillaga volt a Chaltan nemzetségből való Jakab a Dehani János fia, a ki Ispahan mellett levő Dsuhában született 1710 ben. Ez 1740-től kezdve lakhelyül Amsterdámot választotta; 1757-ben emlékpénzt is veretett, melyből most csak egy példány

---

*) Folyóiratunk márcz. füzetében (79 l.) közölt felirat harmadik számát (ծ) Ղ-ra kérem kiigazitani; mert az eredetiben ez áll: *ՌՃՂԸ* = 1198.

van még; ez a ritkaság a leideni egyetem éremgyüjteményében látható. *)

Az örmény község egyik oszlopa volt Apostolo di Baulo is, aki 1774-ben halt el. Ennek halála nagy veszteség volt az örménységre nézve . . . Ezután a családok száma lassanként kezdett apadni; mert Keletről nagyon kevés kereskedő jött és még kevesebb telepedett le Amsterdámban. De az örmény község pusztulásának utolsó órája még nem ütött; mert azon örmény gyermekek, kik itt házasodott szülőktől származtak, daczára annak, hogy hollandiai nevelésben részesültek, hívek maradtak egyházukhoz. Azonban a fiúk lassanként idegen országokba vándoroltak, a leányok pedig, akik hollandiaiak után mentek férjhez, egyházuk iránt nem érdeklődtek. Midőn 1774-ben Dániel választatott lelkészszé, az örmény község már nagyon gyenge állapotban volt. Ezután az elpusztulás már nem volt messze. 1806-ban az örmény gyarmat annyira leapadt, hogy a lelkész, — mivel nem volt miből megélnie — kénytelen volt a fővárosból eltávozni.

Govrik J. Gergely.

Történeti okiratok az erzsébetvárosi levéltárból.

IV.

— Első közlemény. —

Mi II. József az isteni kegyelem kedvezése folytán választott örökös róm. császár, Német-, Magyar-, Cseh-, Dalmátország, Horvát-, Tótország, Galiczia és Lodomeria királya stb.

Valamint gondos igyekezetünk a legfőbb Hatalomtól reánk bizott országok és tartományok javát előmozdította, jólétét növelte és a közjóval együtt az egyesek vagyonát és jövedelmét napról napra gyarapította: úgy kötelességünknek ismertük figyelmünket arra forditani, hogy a mi erdélyi kedves és örökös nagyfejedelemségünk lakóinak hasznára, az ország és egyesek előnyére legyünk nagyobb kereskedelmi piaczok megnyitása és a kereskedés előmozdítása által. Innen van, hogy miután Erzsébetváros, kiváltságolt városunk részéről s hiveink: rendes birája és tanácsosai Dániel Péter, mint helyettes biró, Issekutz Antal, Dániel Lukács, Csiky Emanuel, Török János, Issekutz Gergely, Pátrubán Márton, Zakariás Zakar, Csiky Mihály, Ötves Lukács, a másik Lengyel Lukács és Szentpéteri Domokos s a többi városi esküdt polgár személyében kérés intéztetett fölségükhez az iránt, hogy fennemlített várost emeljük a szab. kir. kereskedő városok sorába és Magyarországunk s erdélyi nagyfejedelemségünk ilyenrendű városai közé befogadni és bekebelezni méltóztatnánk; mi kegyes tekintettel lévén nevezett város lakóinak és lakósainak hűségére s azon hű szolgálatokra, miket azok irántunk s uralkodó házunk iránt állandó hűséggel és szorgalommal végeztek; jó emlékünkben van ezenkívül azon készség és dicséretreméltó igyekezet, a mit a közjó előmozdítása céljából mind máskor, mind a legutóbbi háború alkalmával hadsergünk számára szükséges lovak gyors kiállításában tanusítottak; és így mind ezekkel, mind hűségök sok más jelével előttünk és elődeink előtt arról tettek tanuságot, hogy hazájoknak hasznos polgárai és buzgó előmozditói; s mivel pedig reméljük, hogy jövőben is hű és szorgalmas alattvalóink lesznek, császári, királyi, fejedelmi kegyünket és jótékonyságunkat arra inditották, hogy legalázatosabb kérésöket teljesítjük; kegyességünk részeseivé teszszük tehát ezen város polgárait s igy maradékaik is látni fogják, hogy hű szolgálataikat fönségünk elismerte és megjutalmazta; s hogy ezáltal a jövőben azok ivadékai is annál inkább ösztönöztessenek arra, hogy fönségünk és uralkodóházunk ugy szintén hazájok és a közjó körül érdemet szerezni törekedjenek; elhatároztuk, hogy ezen Küküllőmegyében levő kiváltságolt várost, mely latin nyelven Elisabethopolis, németül Elisabethstadt, magyarul pedig Erzsébetvárosnak neveztetik, csász. kir. fejedelmi hatalmunk és tekintélyünk teljénél fogva minden alább megnevezendő joggal, kiváltsággal és szabada-

---

*) Kétszer is meglátogattam — mondja egy örmény utazó — a leideni egyetemet azon szándékkal, hogy megnézzem ezt az érmet. Az első izben nem volt ott az igazgató; a második alkalommal azt mondották, hogy ezen érem jelenleg máshova vitetett.

lommal ellátva szab. kir. kereskedő várossá emeljük, kitüntetjük, úgy szintén Magyarországunk s erdélyi fejedelemségünk hasonszerű városai s kir. uradalmaink sorába és rendjébe befogadjuk, felveszszük, számláljuk és beirjuk; biztos tudomásunk folytán megfontolt akarattal kegyesen beleegyezvén abba, hogy

1-ször ezen város: Erzsébetváros mostantól fogva jövőre mindazon általános és különleges jogok-, előjogok-, szabadalmak- és kiváltságokkal, mikkel Magyarországunk s erdélyi nagyfejedelemségünk más szab. kir. városai — részint az ország törvénye szerint, részint a többi szab. kir. kereskedő városaink általános szabályzatánál fogva, — élnek, azokat élvezik és birják, — azokkal élhessen, azokat élvezhesse és birhassa s a bevett szokás szerint a jövő országgyűlésen a törvényczikkek közé bevezettessék s ezután is minden időben az általános országgyűlésekre is szokásos kir. levél által meghivassék s a Rendek gyülésébe a szükséges szavazattal és üléssel bemenjen, úgyszintén kir. uradalmában erdélyi törvényes fejedelmén kívül mást földi urának el ne ismerjen; uradalmától — semmiféle szerződésnél fogva sem el nem válhat, sem azt el nem idegenítheti és el nem zálogosíthatja.

2. A város tanácsa s gyüjtőnévvel mondva, minden polgára a törvény értelmében az ország igazi és kétségbevonhatlan nemesnek tekintetessék, miért is a többi nemesi kiváltságok mellett — kivévén azon jogokat, mik tulajdon szükségletül más örökös országaink és tartományainkból hozatnak, a valódi nemeseket megillető harminczadi szabadalommal is együttesen maga a város is élhessen; — maguk pedig az egyes polgárok, más szabad kir. városok polgáraihoz képest a város szokásos útleveleivel ellátva a vámok és adók fizetése alól. de nem a harminczad alól is, kivéve és mentek legyenek; szintugy a város által törvényesen kiállított s a város használatában levő viasz-pecsét alatt az utazó polgároknak kiadott útlevelek bárhol elfogadtassanak s érvényt nyerjenek.

3. A nyilvános adozást s bármely más nyilvános közterhet csupán a többi szabad kir. városok szokása szerint tartozik kiszolgáltatni s viselni, következőleg mindnyáján és egyesek — tartozzanak bármely rendhez és álláshoz — kiknek ugyanott polgári földbirtokuk van, úgyszintén a világi javadalmakkal biró személyek — eltekintve azoknak nemesi, katonai vagy kincstári kiváltságuktól, földbirtokuk és más világi javadalmaik után tartoznak a város javára adót fizetni, s egyéb közterheket viselni, úgy szintén kötelesek az ily fölbirtokok és világi javadalmak a polgári joghatóságot is elismerni; ellenben sértetlenül meg kell tartani azt a szokást, mely elődeinktől nyert és általunk is 1785-ik év január 27-én más levelünk erejénél fogva nekik kiadott s megerősített kiváltságokról szól, — hol azok, mint folytonos kereskedéssel foglalkozók, a katonai szállásoktól, beszállásolások, előfogatok s más ezekhez hasonló terhek viselése alól ki vannak véve és menteknek tekintetnek, a miben őket továbbra is fenn akarjuk tartani.

4. A város földterületét illetőleg az összes földbirtokot, melyet annak lakói a város területén belül — igaz és ősi határok között — mindez ideig birtak, kivéve egyedül azon nemesi telket (curia), mely ugyanazon város közönségének dicső emlékezetű elődeink által nemesi jogon adatott — igaz és ősi határok és mesgyék között, azok bármi néven nevezendő összes járulékaik-, javadalmaikkal, illetőségeik-, jövedelmeikkel és hasznával együtt u. m.: bárhol e földterületen a városon belül vagy kívül, de a város területén belül fölállított vagy fölállitható vámházak-, korcsmákkal és mészárszékekkel, sör- és pálinkafőzéssel, tégla- és cserépkészitéssel, a piacz és vásárok jövedelmeivel, azon illeték fizetésével, melyet azon lakosok tartoznak fizetni, kik a város polgársához ugyan nem tartoznak, de a város területén időznek, gyógyszertárak és vendéglők felállításával, az ilyen városokat megillető minden joggal és kiváltsággal átengedjük.

5. Megengedjük, hogy ezen szab. kir. városunk közönsége, a biró és többi tisztviselők választásában más sz. kir. városok szerint járhasson el, s az ily módon megválasztattak és megerősítettek azon tanácsbeli ügyek felett, mik a szab. kir. városok biróságát illetik, a közönséges gyakorlat és a hazai törvényeknek megfelelő módon fognak

itélni, a náluk perlekedő feleknek meg fogják engedni, hogy azok előbbi határozataink értelmében, a per komolyabb átvizsgálása tekintetéből az erdélyi királyi itélőtáblához felebbezhessenek, hová az ügyet egész folyamatával átteszik.

Hasonlóképen ellátjuk 6-szor ezen szab. kir. kereskedő városunkat a kardjogával és azon joghatósággal, melyet más szab. kir. városaink szokása szerint mindazon gonosztevők felett gyakorolhat, kik saját területén elfogatnak; adunk hatalmat a gyalázat-oszlop, vagyis az akasztófa felállitására, úgy szintén arra, hogy a városnak külső állását, a személyeket és polgári földbirtokosokat illető s a városi tanács joghatóságához tartozó ügyekben itélhessen, azon feltétel alatt, hogy azon általános rendeletekhez alkalmazkodjék, melyek e pontot illetőleg más szab. kir. városokra nézve behozattak, vagy jövőben be fognak hozatni.

Latinból: Ávedik Lukács.

* * *

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Dádián pasa. Egy párisi lapban (»Matin«) ezeket olvassuk: Konstantinápolyból tudatják, hogy Árthin (Háruthiun) efendi vezirséget és musirséget kapott. Ezt a nagy kitüntetést egy kihallgatás alkalmával nyerte. Igy jutalmazta meg Abd- ul- Hamid szultán legkitünőbb embereinek egyikét. A Dádián név két század óta fényes szerepet játszik Törökország történelmében; e család az ezelőtti szultánok alatt is a legnagyobb kegyben állott. Árthin pasa régi ismerősünk. Saint-Barb-ban tanult. A párisi társaság nagyra becsülte azon években, midőn — mint oszmán követségi első titkár — közöttünk lakott. Tizenöt év óta a török külügyministeriumban tanácsosi állást visel, melyben képességével és modorával az összes külföldi követek rokonszenvét megnyerte. Az érdem ezen jutalmát az örmény közönség nagy örömmel fogadta; mert e kitüntetés, melyben az örménység e jeles tagja részesült, arról tanuskodik, hogy a szultán figyelemmel van azon alattvalók iránt is, kik nem vallják az islamot.

A patriarkha esküje. Múlt év végén iktatták be ünnepélyesen az új patriarkhát székébe. A szép ünnepélyből csak az esküformát irom ide: »Esküszöm Isten és a nemzeti gyűlés előtt, hogy ezután is hív leszek az uralomhoz és nemzetemhez és igazán őrködni fogok, hogy a nemzeti alkotmány sérülést ne szenvedjen.« Nem tehetem, hogy a patriarkha gyönyörű beszédéből bár egy pár mondatot ne idézzek: »Eddig szerzetes életet éltem; minden perczemet a hitnek, a tudománynak és az egyháznak szenteltem — Nagy terhet vállaltam magamra. Vajjon képes leszek-e kötelességeimnek teljes mérvben megfelelni? De midőn választók úgy, mint választott is azt hiszik, hogy a választásnál Isten ujja működött közre, akkor ne kérdezősködj a képességről; mert Isten a gyengéket és erőtleneket hivja a tisztségre és nem az erőseket és ezen gyöngéken mutatja az ő nagyságát«. . Közvetlen elődje: Háruthiun Vehábedián jeruzsálemi patriarkha iktatta be Choren Ásèkiánt, kihez a többek között így szólott: »A multban ez a szokás divott és én követve a hagyományos szokást, Isten és a nemzet részéről átadom szent atya, ezt a pálczát, mely alatt sok tövis és nyugtalan kellemetlenség van« ...

* * *

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Uj viczinális vasút. A szamosvölgyi vaspályavonalból kiágazó deés-szilágysági új, helyi érdekű vasútvonal kiépitése alapos kilátást nyujt arra nézve, hogy Szamosújvár kereskedő polgársága előtt is a forgalom és üzleti életnek új irányai fognak azáltal megnyilni.

Elómunkálati engedély. Dr. Molnár Antal, országgy. képviselőnknek és társainak, — mint a budapesti lapok közlik, — a kir. közlekedésügyi miniszter egy a Budapest-józsefvárosi pályaudvarból kiinduló és Balassagyarmathig vezetendő gőzmozdonyú vasútvonalra előmunkálati engedély adott.

A dohánytermelés. Musch, örmény város környékén kitünő minőségű dohány termesztetik; nevezetesen az Eufrat folyam egyik mellék-folyójának, a Kara-Szú vizének termékeny partjain. Az itt termelt dohány-levelek állitólag egész Konstantinápolyig is elszállittatnak az örmény földről, s lesz belőlük azután finom »török« dohány.

* * *

IRODALOM és MŰVÉSZET.

Pátkánián költeménye. Rafaël Pátkánián (irói néven: Kámár Káthibá) mint olvasóink már tudják, egyik legjelesebb — sokak által legelsőnek tartott — élő örmény költő, kinek erőteljes nemzeti érzülete mély keresztény vallásossággal párosul. Ő mintegy családi hagyományok nyomán követte költői hivatását, mert nemcsak atyja, de már nagyatyja is költő volt. Arczképének, mely mai füzetünk élén látható, kifejezésteljes vonásai megegyeznek a költő azon képmásával, mely örmény nyelven irt költeménykötetét disziti. A kép metszvényét különben Keletről szereztük meg. A költemény eredetileg e czimet viseli: Zadig. (Mángágán jérk.) a mi magyarul ezt jelenti: Húsvét. (Gyermekdal.) Az általunk használt czím a vers refrainjéből van véve, mely magyarul annyit jelent: »Föltámadt Krisztus!« — E helyen nem tartjuk fölöslegesnek az egész költeménynek eredeti örmény szövegét is ide iktatni, a mint következik:

Zádig.

— Mángágán jérk. —

Hoghmê hêncshécz i háráven,
Ázádveczán tásdkh cjuneren,
Pergruthun e ánmégh dêghocz,
„Krisztosz hárjáv i mérelocz!“

Árunérê chochogháczin,
Dzárérn poghpogh árcágéczin,
Otê li e cájniv thêrcsnocz
„Krisztosz hárjáv i mérélocz!“

Dêgháh, ághcshig urách, zuárth
Phêththádz jén zért májiszi várt. . .
Voch, khen cshuni szirdê mártocz,
„Krisztosz hárjáv i mérélocz!“

Krisztosz hárjáv. . . gászgádz cshigáh;
Pnuthun hámájn e mjéz vêgáh. . .
Pájcz jérp g'ásze lézun hájocz —
Hájn el hárjáv i mérélocz.

Szurenián zeneművei. A »Konstantinapolis« czimű lap az örmény Szurenián István zeneszerző legújabb műveiről ezeket írja: Többször volt alkalmunk lapunkban dicsérettel szólani Szurenián Istvánról, ki számos zenészeti szép művéről ismeretes. Utolsó műve, mely ‚Mi atyánk' czimet visel. egyházi zeneszerzemény. Szövege örmény vers; vetekedik három hangra irt Choral-jával. Nem tudjuk eléggé melegen ajánlani a zenekedvelők figyelmébe e szép művet; meg vagyunk győződve, hogy minden zene-barát nemcsak gyönyörrel fogja azt meghallgatni, hanem még »reclam«-ot is fog csinálni a tehetséges szerző műveinek, kitől még sok sikerült munkát várhat a zeneirodalom. A mű ára 80 kr. Kapható: Pera (Konstantinápoly.) — Mióta a »Konstantinapolis« e sorokat irta, Szurenián dalköltő, ki szebbnél szebb szerzeményeivel Keleten jó nevet vivott ki magának, »Constance« név alatt még egy munkát adott ki, mely méltán sorakozik azon műveihez, melyekkel a nagy közönség tetszését nyerte meg. Olyan szép részletek vannak benne, melyek valóban elbűvölik a hallgató szivét, fülét. A ki hallja, azt hiszi eszményi világban van.

Török népmesék. Dr. Kunoss Ignácz magyar hazánkfia, ki évek óta Törökországban tartózkodik, ismét egy kötet török népmesét gyüjtött össze a nép ajkáról, — s azok a Kisfaludy-társaság kiadásában jelentek meg. A kötethez Vámbéry irt egy előszót, melyből idézzük a következőket: A mi az előttünk fekvő mesekötet ős-eredetét illeti, úgy azt ethnologiai érintkezésekben kereshetni; melyeknek a mai oszmánok keletkezésüket is köszönhetik. Épen, a mint a szeldsuk-turkomán hóditók köré évszázadokon át gyülekeztek a különböző népek, mint a görögök, örmények, arabok, kurdok, kaukaziak, szlávok és albánok és együttesen alkották meg az oszmán nemzetet, úgy a török mesék eredetét is a keleti költészet ama mesteri hálózatában kell keresnünk, mely Indiától — a Tigris partjáig, innen még egész Európáig is eljutott.

Egy franczia eredetű armenista: Paul de Lagarde, ki a göttingai egyetemen a theologia tanára, a napokban »Agathangelos und die Acten Gregors von Armenien« czím alatt újabb munkát irt; ebben Agathangelos pontos és gonddal kiadott eredetije sok jegyzettel van ellátva, melyek számos kérdést oldanak meg. Érdekes de Lagarde azon véleménye, mely az eddig elfogadott nézettel szemben a görög Agathangelosban assyr nyomokat talál. E nyomok arról tanuskodnak, hogy a görög forditás az assyrból ültettetett át.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

A szultán nyilatkozata. Az új patriárkha, ki nem rég fogadtatott a szultán által, üdvözletere a padisah ezeket mondotta: Sajnálom, hogy eldőde abból a patriárkhai székből, melyet őseim alapitottak, eltávozott. Miután ismerem Önnek érdemeit, eszélyességét és hivségét, megválasztatásával meg vagyok elégedve. Császári törekvésem oda irányul, hogy minden rendű alattvalóim számára jólétet és boldogságot teremtsek elő; evvel szemben elvárom, hogy örmény alattvalóim ezután is hivek legyenek és tegyenek a birodalomnak jó szolgálatot.... Adjon Isten egészséget és hosszú életet székében Önnek, ki kiérdemelte császári rokonszenvemet

Lakodalom után. A szultán meghivta palotájába s igen kegyesen fogadta a nem mohamedán egyházak főpapjait: az oekumeni (görög keleti), továbbá az örmény orthodox és örmény katholikus patriarkhákat, a protestans törökhitközség fejét és az izraëlita főrabbit. A padisah elmondta nekik, hogy mindnyájukat meg akarta hivni leányainak közelebbről végbement menyegzőjére, de a böjti időszak miatt kénytelen volt e szándékáról lemondani. Mindazonáltal — úgymond — nem feledkezett meg róluk, s mert azt óhajtja, hogy alattvalói vallás- és nemzetiségi különbség nélkül boldogok legyenek, magához kérette most a főpapokat, hogy ebbeli érzelmeit velük tudassa. A szultán ezen jóindulatú nyilatkozata átalában igen kedvező benyomást tett Konstantinápoly összes keresztény lakosságára.

Szent-Gárábéd temploma Skutáriban. E szentegyházat, mely 1887-ben leégett, az örmény Undseán Ábig és Máthus testvérek sajátjukból épitették fel. Három patriarkha működött közre a felszenteléskor. Templom után a jóltevők nagy ebédet adtak. Nem czélom a sok szép felköszöntésről is emlitést tenni, azért csak Chrimeán Hájrig, a volt patriárkha remek beszédéből ragadok ki egykét sort: »A nép szeretetén alapszik a fejedelmek hatalma és a nép csontjai képezik a trón oszlopait«... De a lakmározók nem feledkeztek meg a szegény néposztályról sem. A felszentelt templom körzetében asztalokat állitottak fel, melyek mellett vallás és nemzetiség különbség nélkül 1300 szükölködőt vendégeltek meg.

A keleti egyházból. Ásêkián, konstantinápolyi örmény keleti partiarkha politikai fáradozasait meghiusultaknak tekintik a török fővárosban. O ugyanis bizalmi férfiut küldött ki Európába, mint irják, oly czélból, hogy az örmény nemzeti komiték működésére mérséklő befolyást gyakoroljon, s az örmény lapok kiadóit a török hatósági eljárás elleni támadások megszüntetésére birni igyekezzék, a mi azonban nem sikerült. A patriarkha által több európai örmény főpaphoz intézett hasonirányú főpásztori levél sem arathatott jobb sikert, miután arra, hir szerint, oly értelmű választ nyert: hogy az örmény nemzeti bizottságok nem fognak megszünni a berlini békeszerződés 61-ik czikkelyének életbeléptetését követelni. Ily körülmények közt nem tartják lehetetlennek, hogy az orthodox patriárkha kénytelen lesz végre is a saját táborában támadt oppositionak engedni.

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.
Szamosújvár, Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda.

Czecz tábornok.

(Arczképpel)

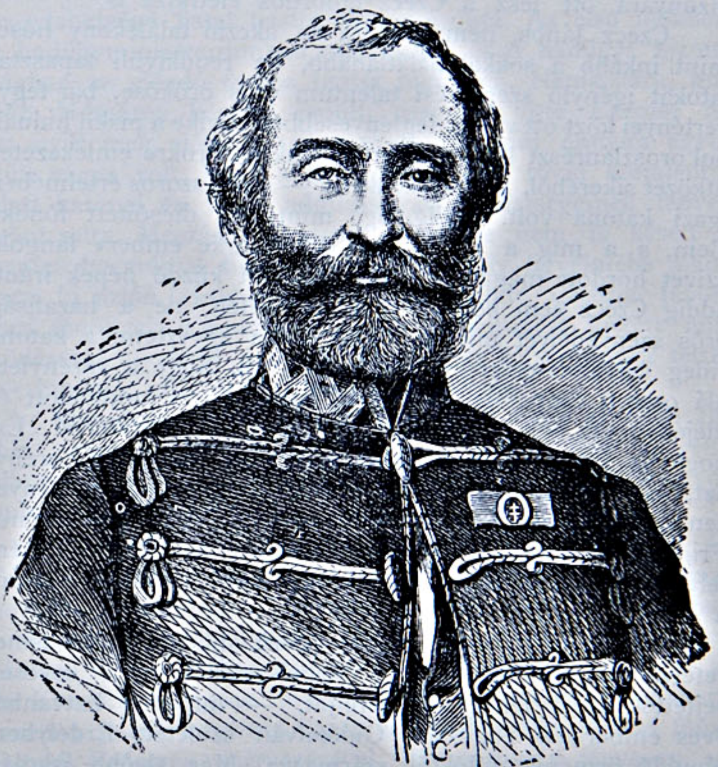

Arma virumque cano. . . . Harczok hősét és hadvezéri talentumot elevenitnek fel e sorok, elismeréssel és kegyelettel, mit a magyar szabadságharcz története és a nemzeti kegyelet nem fog elfeledni soha.

Hires tábornokainkról és jelentőségteljes hadi tényekről szóló krónikákban, irodalmunk meglehetős szegény. Magának az 1848/49-iki szabadságharcznak történetén és

Gelich tábornok nagy művén kívül, mindössze egy pár memoiresban akadunk ilyen törekvésre. De ha egyszer egy szakértő toll megirja és áldozatkész kiadó révén megjelennek a neves magyar tábornokok biographiái, azok közt bizonyára ott lesz a Czecz tábornok életrajza is.

Czecz János, nem annyira az akczió találékony hőse, mint inkább a sokkal hálátlanabb, de rendkívüli tapasztalatokat igénylő szervezési talentum erős örököse, bár fegyvertényei közt ott van a legfényesebbek egyike a piskii hidnál, hol oroszlánrészt követelhet magának ez örökre emlékezetes ütközet sikeréből. Czecz ezenkívül — a szó szoros értelmében igazi katona volt. Hallgatag, mint hű, dicsőitett főnöke Bem, s a míg a történelmi »kis szürke ember« lángoló szivet hordott magában a szabadságért küzdő népek iránt, addig Czecz sem képezett ebben kivételt, de a hazafiság erős szenvedélyét mindig össze tudta egyeztetni a katona rideg fegyelem-érzetével és innen van, hogy a vezénylete alá osztott csapatoknál mindig példás rend uralkodott és idejében ott volt azokkal a harczi koczka fordultával. És, hogy ez mennyire vitatáson felül álló hadvezéri erény, azt, — hogy más példákat ne említsünk, — eléggé fényesen bebizonyitá a legújabb időkben a boldogult nemes Frigyes, ki mint koronaherczeg, hadtestének idején történt felvonulásával döntötte el császári atyja zászlóinak javára a königgrätzi ütközetet.

Czecz János, — kinek egyszerű modoráról és ismereteivel soha nem kérkedő természetéből, igen kevesen sejtették az ő fényes carrière-jét, — ma már hatvanhét éves ember és 1822-ben Gidófalván született Erdélyben, jómódú örmény szülőktől származva. Már alsóbb iskoláinak végzése közben kiváló hajlamot árult el a pontosság és katonás rend iránt, úgy hogy szülei belátva a fiú határozott hajlamait, korán katonai pályára adták, s kiképeztetését a bécsújhelyi katonai akadémiában nyerte és már húsz éves korában hadnagynak nevezték ki. Egy év múlva azonban a ritka tehetségű fiatal tiszt már a táborkarba volt beosztva.

Mint annyi más magyar tisztet, őt is osztrák szolgálatban találta az 1848-ban feltámadt szabadságharcz. Czecz szivében nehéz tusa keletkezett. A táborkarban beczézett tehetség volt s fényes jövő várta; de másrészről odahazúlról hivta véreinek, szülőföldjének segélykiáltása. Nem sokáig habozott. Felajánlta kardját a magyar kormánynak. Mészáros hadügyminiszter kapva-kapott az ajánlaton és a nagytehetségű fiatal tisztet Pestre szólitá. Az első időkben a hadügyminiszteriumban alkalmazta és a hadügyi bizottságban az előadó fontos tisztét bizták rá. Nemsokára, midőn Mészáros körútra indúlt, magával vitte Czeczet is. Itt nyilt meg előtte a tér, melyen működni annyira egyedüli vágya volt, hogy a hadügyminiszter rövid szemleútja alatt katonai és főleg adminisztrativ tehetségeinek fényes jeleit adta. Mészáros Pestre visszatérve nem is késett a nemes becsvágyú tisztet Kossuth komoly figyelmébe ajánlani, ki aztán csakhamar Erdélybe küldte Czeczet táborkari főnöknek, s miután itt általános feltünést keltett működésével — mely szervező képességét kétségtelenné tette, — rábizták az erdélyi hadsereg szervezését.

Mondhatni egyedül neki köszönhető, hogy az 1848/49-diki rettenetes tél idején Erdélyben hadászatilag is rend állott be és Puchner osztrák tábornok teljesen visszavonulni volt kénytelen.

1849. márczius 11-én — tudvalevőleg — a Bem és Czecz parancsnoksága alatti csapatok hatalmas rohammal bevették Szebent és Skariatine a vöröstoronyi szoros felé menekült szétvert hadával. Bem ez ütközet után Czecz Jánost, ki már akkor ezredes volt, tábornoknak nevezte ki és Kossuth nemcsak megerősitette e kinevezést, hanem bizalma jeléül megbizta Czecz tábornokot egy 30,000 főnyi tartalék-hadsereg szervezésével. E szervezés fényesen sikerült Czecznek, ki ez — ugyszolva — szedett-vedett haderővel csodálatos dolgokat művelt és áttörhetlen ékül szolgált a Bem és Skariatine hadteste között, úgy hogy már márczius 14-én Fenyőfalváról háromszoros erővel szemben kiüzte az osztrák helyőrséget, s három nap alatt Fogarason keresztül Vledényig nyomult, útközben egyesülve a Bethlen ezredes hadosztályával, folyton útat nyitva Bemnek Brassó felé, honnan Engelhardt tábornok 6000 orosszal 18-ikán este és Kalliáni 19-ikén éjjel másik csapattal szökve-szöktek a tömösi-szoroson keresztül, vissza Oláhországba.

Mindezen félreismerhetlen értékű fegyvertényeknek, Czecz működésében, egy olyan kiváló jelentőségű előzménye volt a piskii csata, hogy azt — mintegy koronáúl — szándékosan hagytuk a Czecz hazai katonai működésének vázlatában, utoljára.

Általában elismert dolog, hogy az 1848/49-iki szabadságharczról eddig megjelent katonai munkák egyik legkiválóbbja és legtárgyilagosabb műve a Rüstowé. E szigorúan pedáns katona-irónak minden során látszik — midőn a piskii csatáról ir, — hogy mennyire igyekszik rokonszenvét a rendes császári sereg javára működtetni. Ez azonban nem sikerül neki teljesen és annak daczára kitünik a piskii harcz nagysága, mely nagyság a mi honvédeink hősies küzdelmében nyilvánul.

A csata előzményeiben, tulajdonképen már Szászsebesnél vette kezdetét, hova Bem 1849 február 5-én érkezett kiverve maroknyi seregével onnan az osztrák őrséget és eltorlaszolva magát sietve, úgy a hogy lehetett. Délután két órakor az osztrák előhad már ágyuzta e helyet s esti 7 óráig bömböltek az ágyúk. Bem mitsem adva a Puchner, kapituláczióra szólitó felhivására, folyton csatározva Szászváros felé vonult és azt Czecz által rohammal bevétette. Itt ütötte fel főhadiszállását Bem, hova Kemény előhada is megérkezett, de 7-én már az osztrákok Szászváros alá érkeztek. Bem elfogadta a harczot. A csata alatt meg is sebesült.

A parancsnokság ekkor Czecz kezébe került, míg Bem Dévára a városba ment. Czecz rögtön felismerte a helyzetet és első dolga volt Szászvárost kiüríteni és a piskii hidnál foglalni állást, hova 1200 emberrel érkezett meg s a hol Kemény csapataival egyesült. Czecz az utóbbit a hidnál hagyva Bemhez ment a városba, Dévára. Az osztrákok 8-ikán már megtámadták Keményt, ki Bemtől várt segitséget. Az erősitést Czecz vezényelte a hidhoz, míg 9-ikén maga Bem is oda ért serege zömével. Az osztrákok hadereje itt mintegy 5000 emberrel és 20 ágyúval volt nagyobb a mieinknél, nem is számitva a velünk tartó

szász és oláh felkelőket. Először az osztrákok kezdték el az ágyútüzelést és az országútról egy óráig ágyuztak a hidvédőire. Most a gyalogság vonult előre, hogy a hidat szuronynyal foglalja el. A támadás visszaveretett. Ekkor érkeztek a további csapatok Déváról és két üteg ágyú a hidat jobbról-balról kereszttüzbe fogta a rajta lévő osztrákokkal, mire a patakon átment a magyar gyalogság és lovasság. Hirtelen azonban a bihari lovas nemzetőröket zavarba hozta egy pár osztrák ágyúlövés és rohanva futottak vissza a hidra magukkal ragadva a gyalogságot is. Ez oly zavart idézett elő, hogy Bem egész hadteste veszélyben forgott s közel volt a feloszláshoz.

Ekkor állott elő Czecz és a szó szoros értelmében rávetette magát két zászlóaljjal és nehány üteggel — az osztrákokra. Czecz maga is ott villogtatta kardját az irtózatos rohamban és oly zavarba hozta a tulnyomó osztrák serget, hogy az — a mint Rüstow megjegyzi — vad futásban keresett menedéket Szászváros felé.

A honvédek ujjongva kiáltozták a Bem nevét. Az öreg hős azonban lovag-ostorával Czecz felé mutatott, ki ádáz pusztitással üzte maga előtt az osztrákokat. . . . .

Nem lehet feladata e folyóiratnak, Czecz tábornok aprólékosabb sikereit detaillirozni. S így, ismertetve, világossá téve szereplését szabadságharczunkban, életének forduló pontjához érünk; midőn a világosi katasztrófa után úttalan útakon bolyongva a hazában, végre sikerült neki álnév alatt Hamburgba menekülni, 1849 végén.

Igy egyelőre vége szakad aktiv katonai működésének és mint emigráns, mindjárt hamburgi tartozkodásának kezdetén, emlékiratait irta meg: »Bem hadjáratáról 1848—49-ben.« Nemsokára azonban — mint a buenos-ayresi »Mosquito« amerikai lap egyik tavalyi számában el van mondva, — Hamburgból is menekülnie kellett s ekkor Párisba ment, hol Dániel Stern lakásán a párisi előkelő s nagyratörekvő politikai és irodalmi körökkel, Grévyvel, Girardinnal, Maxime du Camppal jutott ismeretségbe. Különféle lapokba irt katonai és politikai czikkeket s e módon, szerényen bár, de mégis föntartotta anyagi függetlenségét. Az 1851-ki deczemberi államcsiny azonban elvette kedvét a politi kával foglalkozástól s reményei, a haza sorsán javitani, csak akkor vetettek ismét lobbot, mikor a krimi háború kitörőfélben volt, s Klapka ösztönzésére azt tervezték, hogy a magyar emigráczió tagjai Konstantinápolyba menjenek s ott sereget szervezve, csatlakozzanak az angol-franczia-török szövetséghez. De ebből a reményből is kiábránditotta Napoleon perfid eljárása, ki a magyarokat szivesen felhasználta volna, mindig saját czéljaira, a nélkül — mint ezt Czecz jókor belátta — hogy nemzeti aspiráczióikban segitségükre lett volna. Czecz ekkor végleg szakitott a politikai ábrándokkal s a műszaki pályához fordult s nemsokára a Mont-Cenis pálya épitésénél lelt alkalmazást.

Ez időben jött ismeretségbe lady Langdale családjával, kivel Olaszországba tett útat s ez alkalomból, a tengeri úton, többször érintette Spanyolország és Portugallia kikötőit. Egy ilyen utazása alkalmával ismerkedett meg Sevillában Juan Manuel O. de Rovas tábornok lányával, kit 1859-ben nőül is vett. Alighogy e házassága létrejött, még egyszer s Czeczre nézve, úgy látszik, utoljára feltünt a remény, hogy hazája érdekében a tettek mezején sikra szállhat. Kiütött a franczia-olasz-osztrák háború. Napoleon biztatására Klapkáék újra kilátást nyertek, hogy az osztrák iga alól felszabadíthatják hazájukat s visszaszerezhetik az orosz beavatkozás alatt elvesztett alkotmányos életet Magyarországon. Elég az hozzá, hogy Klapka Czeczet is fölszólitotta a közreműködésre és Czecz, kedvezőnek tartván az alkalmat, Cavour segitségével az első magyar legio szervezéséhez látott, midőn Napoleon ismét cserbe hagyta szövetséges társait s váratlanul megkötötte a villa-francai békét. Ennek hire végleg kiábránditotta Czeczet minden oly törekvésből, hogy a külhatalmak segélyével juthasson be »szabad hazájába,« minden konspirálásról lemondott s nejével s alig öt honapos fiacskájával végleg elhagyta Európát, Buenos-Ayresbe vitorlázott át, hol a mai napig él.

Ott első sorban műszaki kérdésekkel foglalkozott. Nem sokára azonban Mitre tábornok, köztársasági elnök azzal bizta meg, hogy álljon a Paraguay elleni hadsereg élére. Czecz mindent kifejtett, hogy a hadsereget harczképes állapotba hozza, közbejött súlyos betegsége azonban meg-

akadályozta, hogy a harczban tényleges részt vegyen. Mikor aztán a béke helyreállt, Sarmiento elnök 1869-ben újra a hadiszolgálatba szólitotta Czeczet, rábizván a köztársaság déli határainak védelmét, mely feladatnak, a folyvást ostromnak kitett viszonyok közt oly szakértelemmel felelt meg, hogy új hazájában teljes bizalmat vivott ki maga iránt. Maga a köztársaság hadügyminisztere hivatalosan elismerte Czecznek idevágó, elévülhetetlen érdemeit. Ennek tanubizonyságául azt a megbizatást kapta, hogy szervezzen egy katonai iskolát, mely hivatásában úgy kitartásának, mint magas értelmiségének kiváló jeleit adta.

A Mosquito elősorolja azoknak a buenos-ayresi katonatiszteknek a neveit, a kik Czecz iskolájában kapták kiképeztetésöket. Mikor a katonai iskola eléggé megszilárdult, 1874-ben Ente-Rios tartományba lett meghiva műszaki tanulmányok és feladatok végzésére. Mintegy tiz éven át, egész 1883-ig ez képezte Czecz foglalatosságának fő tárgyát, melyhez még az járult, hogy a »Colegio Normal de Maestros«-on a mathemathikát adta elő s a »Colegio Nacional« vizsgáló bizottságának volt rendes tagja.

1885-ben tért ismét vissza a fővárosba Buenos-Ayresbe, hol a nemzeti kormány Joaquin Viejobueno tábornok javaslatára, a katonai akadémia igazgatójának nevezte ki. Ebben a tisztjében működik azóta Czecz, s működése iránt a buenos-ayresi kormány teljes elismeréssel van: mert neki köszönheti a többek közt azt is, hogy a katonai akadémiában a műszaki tanitást szervezte s virágzásra juttatta.

Czecz — mint már fentebb is irtam, — most hatvanhét éves s a buenos-ayresi kormány még sokat vár lankadatlan erélyétől, ritka intelligencziájától.

Ime, Czecz tábornok, ki fajunk hazafiságát és egyéniségét oly magas niveaun mutatá be itthon és az Új-Világban és a kinek kiválóan sikerült arczképét e füzet élén veszik az »Armenia« olvasói.

Törös Tivadar.

Az örmény jog.*)

IV.

Közleményeinket befejezéseül egybefoglaljuk az ősrégi örmény jognak legjellemzőbb örökösődési, büntető és perjogi rendelkezéseit, úgy a mint azokat Kos Mekhitár törvénykönyve alapján számunkra fenntartotta az összehasonlító jogtudományoknak egyik nevezetes kútforrása, a lembergi jogkönyv.

Örökösődési jog. Az örmények örökösődési joga kezdetben a fiágiságra volt fektetve s Justinian keletrómai császár volt az első, ki abban a nők egyenjogúságát érvényre iparkodott emelni. Sikerült is törekvése a lemenőknél, vagyis a fiúk és leányok egyenlő örökösődésére nézve,**) de a testvérek örökösődésénél nem jutott győzelemre ez az elv. Gyermekek nem létében a fivérek s azok gyermekei továbbra is megelőzték a nőket s azok gyermekeit. Testvéreknek s azok gyermekeinek nem létében az oldalági rokonok örökölnek a negyedik ízig, mely után az állam lép az öröklés jogába. Valamennyi oldalági örökös át tartozik engedni az özvegynek az örökség negyed részét. A súlyos fogyatkozással születettek ki vannak rekesztve az örökösődésből. A felségárulò gyermekei s rokonai nem vesztik el örökösődési képességüket, hacsak maguk is nem valának részesei a felségárulásnak. A gyermekek közt egyenlően történik a megosztás, de az apai ajándékok beszámitandók. A hozománynyal ellátott leányokat azonban teljesen kielégitetteknek tekinti a régi örmény jog, megengedve egyébiránt, hogy az apa végrendelete ezt a szabályt megváltoztassa.

A végrendelkezés a pap s két vagy három »öreg« — mint tanúk — előtt történik. A törvényes örökösök

meghivandók, hogy ismerjék a végrendelkező utolsó akaratát. Jogukban áll ugyanis azt megtámadni a végrendelkező életében, de annak halála után nem illeti őket meg ez a jog. Kizárható az a gyermek, a ki szülőjét veri, gyalázza vagy az engedelmességet vele szemben makacsúl megtagadja. Minden végrendeletnek magában kell foglalnia az elhunyt lelki üdvéről való gondoskodást czélzó hagyományt, sőt az államnak is, ha örökösődik, tennie kell ez irányban valamit.

Az örökösődési szerződés ingatlanokra vonatkozólag teljes mértékben jogérvényes; városi telkeknél és malmoknál azonban egy év, földbirtoknál hét év alatt alkalmazásba veendő. Ha az örökös beleegyezését adta az elidegenitéshez, ugy az ő visszalépési joga elesik. Az örökhagyó adósságaiért az örökös csakis az örökség értékének erejeig szavatol.

Büntető jog. Kos törvénykönyvében találkozunk még azon rendelkezéssel, hogy a gyilkos, ha nem tudja a vérdijat előteremteni, *családjával együtt* eladandó; de a későbbi örmény jog elfogadta már a mózesi jognak egyik alaptételét, a tettes kizárólagos felelősségét, valamint azt a keresztény tant is, mely a vérbosszút mint magán megtorlást kizárja,*) fenntartva ezzel kapcsolatban az ősrégi jogszabályokból azt is, hogy legfőként a meggyilkolt családtagjait illeti a gyilkos kinyomozásának kötelessége. Fenmaradt továbbá az ősi joghagyományokból a halálbüntetés megválthatósága. Az e büntetés fejében vérdijúl fizetendő összeg 365 forint, mert az évnek ennyi napja s az emberi testnek ennyi része van. A vérdíj az örökösődés sorrendjében a családtagokat illeti s akkor is megfizetendő, ha az illető csak közvetve volt okozója a halálnak; nevezetesen az orvos által, a ki hamis szerrel megöli a beteget, továbbá az által, a ki másnak lovát szándékosan megbokrosítja s ezáltal a lovas halálát idézi elő,

---

*) Kohler: Das Recht der Armenier. (Zeitschr. für vergleichende Rechtswissenschaft, VII. Bd. Stuttgart 1887.) — Haxthausen, Transkaukasia, II. 233 s k. l. — Dareste, Journal des Savants, 1887. 287 és k. l

**) »Equalis divisio — ugymond a lembergi jogkönyv 116-ik fejezete — debet cedere et venire tam ad filios quam ad filias aequali sorte et successione.«

---

*) »Jus nostrum non admittit furem occidere, aut homicidam tirannicum neque aliquem alium dignum morte, nisi prius jure et sufficientibus documentis convictus.« Lembergi jogkönyv, 61-ik fejezet.

továbbá a ki gödröt ás s nem teszi azt kellően felismerhetővé; csakhogy a legutóbbi esetben, ha a szerencsétlenség nappal történik, fele fizetendő a vérdíjnak (mert a felelősség egy része magát a szerencsétlenül járt egyént terheli). Vérdíjjal tartozik az is, ki szilaj ökröt tart, szomszédainak figyelmeztetései daczára sem távolitja azt el, s általa valaki halálosan megsérül; továbbá a gazda, ki szolgáját figyelmeztetések daczára veszélyes útra küldi, a mely ennek életébe kerül. A beszámitás a 15-ik évvel kezdődik; a 12 évesnél fiatalabb gyermek után fél, a 10 évesnél fiatalabb után egy harmad vérdíj fizetendő. A tisztán véletlen balesetekért való felelősség ki van zárva s a jogi mozzanat helyét elfoglalja a vallási, mely szerint a ki nem vonható büntetőjogilag felelősségre, töredelem által tartozik megtisztítani magát a hozzá tapadó vértől. Az önvédelem természetesen meg van engedve, valamint az éjjeli tolvajnak — de csakis az éjjelinek — megölése is. A halottrablónak halál a büntetése, ha a tettest azonnal felfedezik; más különben csak töredelem.

A ki asszonyon vagy leányon erőszakot tesz, halállal bünhődik; másnemű erőszakosságnak s becsületsértésnek fogság a büntetése, becsületsértésnek tekintetvén főleg a szakáll megczibálása. A hamis eskű, hamis mértékek s mérlegek használása s hamis tanúskodás becstelenséget von maga után. A pénzhamisitő kezét veszti, a tetten kapott gyujtogató tűzhalállal büntetendő, a tolvaj és büntársa felakasztandó, a biró, ki megvesztegetni engedi magát, becstelenné válik, valamint az is, ki mást hamisan bevádol. A felségáruló halállal büntettetik. Ki az uralkodót vagy az ország nagyjait gyalázza, kiközösíttetik, s ha pap, megfosztatik papi jellegétől.

Ott, hol a halál vérdíj fizetését vonja maga után, a megsebesülés a gyógyítási költségek megtéritésére kötelezi az eset okozóját. Ha állandó fogyatkozás származik belőle, megfelelő kárpotlásnak is helye van. A kárpótlás felére szállitandó le, ha a megsérült is részes az esetnek előidézésében.

Perjog. A biró nem egymagára, hanem legalább négy jogértő férfiúnak közreműködésével hozza meg itéletét. Az ősrégi örmény jog nem enged helyet a fellebbezésnek; mindenki tartozik meghajolni az itélet előtt, mert a biróság irányában való engedetlenség egyúttal engedetlenség Isten ellen is, ennek pedig halál a büntetése. Minazáltal egy felebbezést megenged a jogkönyv, de csakis a királyhoz. Az itélet mindkét félnek meghallgatása után hozandó meg; itélet és közbenső végzések szóbelileg hirdetendők ki. A felek rendszerint nem képviseltethetik magukat, miért is a kiskorúak elleni perek elhalasztandók a teljes korúságig. Csakis az asszonyokat képviselhetik férjeik, illetőleg a gondnoksággal megbizott családtagok. A felek kényszeríthetők a megjelenésre, sőt le is tartoztathatók, a míg alkalmas kezest nem állítanak. A ki háromszori megidézés után sem jelenik meg, a megállapított birságon kívül perét is elveszíti. Az idegen panaszosok vendégjogot élveznek; az idegenek perei előzetesen tárgyalandók.

A fő bizonyitási eszköz a tanúzás. Csak két-három tanúnak egyező vallomása képez bizonyitékot. A tanúknak a régi jog szerint szintén örményeknek továbbá feddhetlen előéletűeknek, (viri probi, digni testimonio, fide digni) kellett lenniök. Mindkét fél hozhat tanúkat, a kiknek nagyobb vagy kisebb szavahihetőségét a biró szabadon mérlegeli. Tanúk nem létében joga van a vádlottnak az ártatlansági vagy tisztitó eskűre, különösen midőn a szavatolástól való felmentését igényli azon a czímen, hogy részéről nem forog fenn vétkesség. Az eskű letevése a panaszos és a biróság jelenlétében történik; előbb a panaszos háromszor vizet önt az eskű letevőjének kezére. Határvillongások nem eskű, hanem tanúk által intézendők el s általában eskűnek csakis egyéb bizonyitékok hiányában szabad helyet engedni.

Dr. Molnár Antal.

Conipeare tanár Ecsmiádzinban.

Folyóiratunk olvasói előtt tudva van, hogy taval az oxfordi egyetem jeles tanára: Conipeare Ecsmiádzinban járt. Elment a katholikos székhelyére, hogy ott a gazdag könyvtárban Dávid örmény bölcsész kéziratait tanulványozza. Júl. 4-én tért vissza és Tiflisen át ment hazájába, magával vivén vizsgálodásának bő eredményét. Az angol tudós a kézirat-vizsgálaton kívül örmény romok fürkészésével is foglalkodott; e czélból meglátogatta Sirág zárdáit és Ani romjait, melyek nagy benyomást gyakoroltak reá. Mi most csak könyvtári vizsgálódásairól szólunk.

Ismeretes, hogy mily nagy jelentőséggel bir Aristoteles, a görög nagy bölcsész a tudomány majd minden ágában; ennek minden munkássága alapvető fontossággal bir a tudományokra nézve; miért-is sokan azon fáradoztak, hogy ennek munkáit pontosan állítsák össze. Összes munkáit, egyeztetésekkel, első ízben a berlini egyetem költségén Becker nyelvész adta ki. E kiadás arról tanuskódott, hogy Aristoteles munkái épen nem jutottak el hozzánk; mivel a későbbi gyüjtés sem vezetett teljes eredményhez, az új görögben és az idegen forditásokban kezdették keresni elveszett munkáit. E fordítások közt jelentékeny helyet foglalnak el az Aristoteles iskolájához tartozó »győzhetetlen« (Invictus, Niketes, Νικητής) Dávid örmény fordításai és egyeztetésiei. Conipeare, ki az oxfordi egyetemen a régi nyelvek tanára és kiválóan foglalkozik Aristoteles műveivel, ennek munkáit az örmény fordítás segitségével akarván kiegészíteni, Petermann nyelvtana alapján elkezdett örményül tanulni és rövid idő alatt oly előhaladást tanusított, hogy teljesen értette Dávid iratait és az örmény Szentirást. Miután megtanult örményül, új-örmény nyelven irt kéziratok keresése végett különböző könyvtárakban buvárkodott. Párisba, Velenczébe, Jeruzsálembe tett utazásai közben talált kéziratai nevezetesebb darabjait összehasonlítva kiadásra készítette elő. Jeruzsálemben, hol 10 hetet töltött, Krikor Mágisztros igen régi, kéziratban levő, leveleire akadt; ezekben Aristoteles műveinek még olyan örmény fordításaira bukkant, melyek előttünk eddig ismeretlenek voltak. Maga Árákhél Sziunéczi, Dávid egyeztetője (XIV. század) Dávidnak csak azon műveit ismerte, melyek előttünk is nyilvánosak. Aristotelest első ízben Dávid fordította örményre; a második fordítás Mágisztrosz idejében történt görögből; a harmadik a XIV és XV-ik században készült el latinból, a negyedik fordítást eszközölte ugyancsak latinból István. E kéziratokban Aristoteles különböző műveinek olyan maradványaival találkozunk, melyek eredetiben úgy, mint a fordításokban elvesztek. — Most gyüjtik össze az összes fordításokat és maradványokat és a göröggel együtt azokat a berlini egyetem bőkezűségéből Dils tanár adja ki. — Conipeare pedig Dávid összes műveit rendezi sajtó alá örményül és görögül.

Elveszett munkák darabjai találhatók az ecsmiádzini könyvtárban pergamenre írva. Talált Conipeare itt görög, ethiopiai és assyr kéziratokat is; ezeket a tudós angol tanult neje — ki szintén tud örményül — másolta le híven. A kéziratok között van két igen jelentős munka, az egyik görögül, a másik egészen ismeretlen irással van írva. A görög irat a IV—V-dik századból való, tartalma: földrajz; a másik kiolvashatlan munkáról határozott véleményt mondani nem lehet, talán ?) pehlvi vagy alvaniai (ághuánágán) nyelven van irva. Conipeare megigérte, hogy ha majd átvizsgálta e maradványokat, az ecsmiádzini »Ararát« czímű örmény lapnak is küld vizsgálódása eredményéről közleményt. A tudós tanár utazásai közben arra a meggyőződésre jutott, hogy az örmény könytárakban jelentékeny egyházi atyák örmény-fordításai találtatnak, melyek — majd ha sajtó alá kerülnek — sok világosságot fognak vetni a Krisztus után következett első századokra. Kiváló figyelmet érdemel alexandriai Páp földiratának örmény fordítása is, mit Chorenáczhi földrajzával együtt talált egy kézirat-csomóban.

Szintén az ecsmiádzini könyvtárban találta az ötödik században élt új-platonicus görög bölcsész: Proclus műveinek fordítását; e jelenség magában páratlan; mert Proclus pogány volt és — mint látszik — a mi ötödik századbeli fordítóink vallástételökkel megegyeztethetőnek találták művét — és lefordították. De e tettök miatt sok üldözést állottak ki.

Conipeare nagy jelentőséget tulajdonit Krikor Mágisztrosz leveleinek is, melyek a görög íratokból sok maradványt őriztek meg; e maradványok, mint az akkori görög műveltség képei, igen nevezetesek; azért egypár év mulva újra elmegy nevezett tanár Ecsmiádzinbe; e becses leveleket angol fordításban is közre akarja adni.

Szongott Kristóf.

Második Tigrán.

VIII.

— Befejező közlemény. —

Midőn Crassus azt javasolá, hogy várják be a menekülésre alkalmas esti homályt, oly zajongás támadt, hogy a fővezér a fájdalom gúnyoros hangján ezt mondá: »Ha egyszer visszatértek, beszéljétek el mindenkinek, hogy Crassus az ellenségtől rászedve, nem pedig övéitől elhagyatva veszett el.« Octavius és Petronius alvezérek példátlan hűsége visszaborzad e szavak értéményétől s a legmelegebb ragaszkodást tanusítva nehány rokonérzelművel az ellenséges tábor felé haladó fővezér köré csoportosul, ki azt parancsolá, hogy az ötet követni akaró testőrség menjen vissza. Az ellentáborból két előkelő férfi, fényes kisérettel, közeledik Crassus felé, s lovaikról leszállva keletiesen üdvözlik őt. Surena midőn látja, hogy a fővezér gyalog halad, a leggyengédebb szorgosság látszólagos figyelmével gazdagon felszerelt lovat rendel számára; habár ez visszautasítá az ajánlatot, mégis a Surena emberei a vonakodót lóra ültetvén sebesebb haladásra nógatják. De szétszakad a fátyol, mely eddig a titkot rejté, s tettleges összekoczczanásra került a dolog. A rómaiak Crassust védelmezve a ellenféllel éles harczot kezdenek vivni. Crassus lejátszta szerepét, melyben ő és a bátrak csapatjának nagyobb része életét veszté. E napok szomorú emléket hagytak a római történelemben,

melynek ezek annál gyászosabb lapjait képezik, minthogy Crassusnak harminczezer katonája közül csak tizezer maradt; s ezek is elfogattak és az ellenség szolgálatába állva ennek leányaival házasodtak össze..... és az élvek pusztító karjaiban Róma háttérbe lépett szemeik előtt. Nem vala tehát más hivatásuk, mint a haza kebléről lehullani és felolvadni.

A zajgó indulat lecsillapúlt, de a római névre annál sötétebb fátyol borult; mert Crassus teste a vér-ázott porban a vadállatoknak hagyatott martalékul, feje és jobb keze Palaestinában gyüjtött kincsével együtt Armeniába vitetett, hol a párthus királynak fia Pacorus, Tigrán leányával épen nászünnepét ülte; itt a zajos öröm növelésére még görög szavalatokat is tartottak és szini előadásokat rendeztek; jelenvolt Ártaváz Armenia társkirálya is. A parthus Orodes pedig megpillantván Crassusnak fejét s a mások zsebéből markolni szerető kezét, olvasztott aranyot öntetett szájába annak, ki életében nem ismerte az okos mérsékletet. Surena római főkés hadi jelvények közt tartotta bemenetét Seleuciába; őtet követte egy fogoly, ki Crassus ruháiba volt öltözve; övezetéről üres erszények csüngtek le. A rómaiak borzalommal gondoltak a parthus névre. De váratlanul felbomlott a bizalmas viszony, mely Orodes és Surena között létezett... és a gyanús király fővezérét megfosztotta még sokáig hasznosítható életétől A sereg vezérletét Pacorus vette át.

Crassus halála után megújult az átkozott viszály a sorvadó római köztársaságban...

Pontus ügyeit Caesar elvégezvén Rómába visszatért. A hatalom teljes birtokában minden intézkedése oda mutatott, hogy a királyi czím után törekszik. Erre jó alkalmul szolgált a párthus és örmény társnemzet ellen tarvezett hadjárat, mely nemzeteket, a Sybilla könyvek jóslata szerint, csak olyan vezér győzheti le, ki egyszersmind király; ez okból már ki volt tüzve a nap, melyen »Itálián kivüli« királyi czímmel és hatalommal fog fölruháztatni. E terv megakadályozása az elégületlenek összeesküvését idézte elő, melynek folytán Kr. e. 44-ben a senatus gyűlésében huszonhárom tőrszurással Pompejus szobra előtt rogyott össze életének 56-ik évében.

Az iszony és aggályok ezen állapotában egy — a táborban nevekedett, bosszúállás- és bitorlásra hajló, gonoszságok- és borba merült pénzhajhászó férfi lép az előtérre, ki Armenia történelmébe véres betűkkel irta be nevét. Ez a nagyokat mondó M. Antonius volt.

Az eddigiekből látszik, hogy a világesemények Arméniának e korbeli történelmével mintegy össze vannak forrva.

A folyton tartó párttusákból Lepidus, Antonius és Octavian között a második triumviratus fejlődött ki. Antonius Ázsiának lett ura. — Tigrán, kit népe nagyon szeretett, súlyos kormányzási terhek között, az emberélet majdnem véghatárához jutott, a halál félgyőztesen áll oldala mellett; az ország syriai birtokait pedig a rómaiak megszállva tartották; azért elvitázhatlan szükségességnek tekintette a hadügyet erősebb kezekre bizni. Önzetlen ügyszeretete nem engedi, hogy intézkedései az egyéni indulatok kifolyásai legyenek. Ennél fogva fiát, ki görög iskolákat látogatott, kevésbbé harczias hajlamai miatt, a dolgok élére nem állíthatja. A családi törvényeken alapult arsacida-ház párthus ága felsőbbségének elismerésével a két fél testvéries ölelkezésben élt; most is érdekeik összetalálkozása egyöntetű eljárást idézett elő.

A közös baj elhárításához a párthus király fiának: Pacorusnak, küzdések között megerősödött hadcsapatokat küld Tigrán. Az ipa és vő között a legbizalmasb egyetértés uralkodik; a fővezérség a szövetséges had felett a restuni örmény satrapára Barzaphranra bizatott.[1] A két társnemzetnek ezen szoros frigyesüléséből magyarázható, hogy az örmények és perzsák a külirók által nem ritkán, különbség nélkül, párthusoknak neveztetnek, így mondatik Barzaphrán is párthusnak.

Antoniusnak a dicsőség forogván szemei előtt, Keletre hozta az álnok háborút; Görögországon diadallal átvonulván Palmira város kincsei iránt fokozott érdeket tanusított; de az elővigyázatos kereskedő város lakóssága minden vagyonával az Eufráton átkelvén, az örmény-párthus szövetség oltalmához folyamodott.

Antonius Ciliciába érkezvén, maga elébe idézte a ravasz nőt, ki kellemeivel Caesart is meghóditotta, hogy számot adjon arról: miért segitette Cassiust? E nő, kinek nevéhez őstörténelmünkben lélekszomoritó emlékek kapcsolvák, Cleopatra Egyptomnak mivelt, több nyelven beszélő, szép, de vakmerő királynője. Keletnek pompájával ékitett hajón érkezik Tarsusba s e vádlott nő Antoniust nem mint itélőjét, hanem mint rabszolgáját látja lábainál. — Kelet ura a királynővel Alexandriába ment, a hol egészen elmerült a dobzódásokba.

Armeniának előrelátó fia: restuni Barzaphrán messzevetett tervekkel azon Tigrán nevében nyomúl Syriába, kinek tisztelete itt igen élénk volt a római sarczolások által elkeserített lakosság emlékében. Táborában volt a római Labienus, kit Cassius és Brutus követségbe küldöttek a párthusokhoz. Átkelvén az Eufráton leverik Saxát, Syria helytartóját; míg Labienus ezt Ciliciába üldözi és megöli, addig Barzaphrán Pacorussal Syriát és Phoeniciát hatalmukba kerítik. Ily fényes sikert aratva a fővezér tekintetét Judaeára fordítja, mely már megszokta legszentebb érdekeit árúba bocsátani.

A Makkabaeusoknak — kik e hon szabadságát visszaszerezték — utódai egymás közt folytonos versengésben éltek. Testvér harczolt testvér ellen.

A Pompejus által megmérgezett Aristobulus helyett a rómaiakon csüggő fivér Hyrcan tétetett Judaeában főpapnak és fejedelemnek. De nem hiányzottak gyilkos barátok, kik vesztére törekedtek; jelesen Idumaea fejedelme, a rómaiakért rajongó Antipas. Ez szemfüleskedése miatt Judaeaban római kormányzónak tétetik. Fia Herodes, Caesar halála után, fivérével Phazaellel, Hyrcan megbénitására, a hatalmat magukhoz ragadták.

Nem szünt meg mozogni az idegen uralmat gyűlölő nemzeti párt is, mely Aristobulusnak még életben levő másik fiát Antigonust választá vezérűl, ki is hogy óhajait érvényre juttassa, a Syriában tartozkodó örmény fővezérhez folyamodik. Nem első eset ez a Makkabaeus ivadék részéről, hogy Armeniához folyamodik; hisz épen Antigonusnak nagyanyja Salome özvegy fejedelemnő volt az, ki a közelmultban a megkérlelés hangjait hallatta II. Tigrán előtt oly körülmények között, midőn Tigrán részéről csak egy lökés kellett s Judaea összeroskad. [1]

---

[1] Restum, Nagy-Örményország Váspurakán tartományának egyik kerülete, nem messze Ván tavától; nevezetes arany kalászokat termő sikjai- és beláthatlan szabad ronáiról; növényzete miatt a régi irók éden kertjéhez hasonlitották. Csámcsián, Ó-Örményország, 164 l.

Antigonus, ki jó fogadtatásban részesült, ezer talentumot és ötszáz nőt igér Barzaphránnak, ha Hyrcant eltávolitva, őt visszahelyezi.

A fővezér, kinek tetszett az új hadjárat, az ügy eldöntését Pacorusra bizza; ez az útjában eső gazdag városok rokonszenvezése mellett a hadsereg egy részével Antigonus kiséretében Jeruzsálemet ostrom alá veszi. Barzaphrán a csapásokkal sújtott s hadai elől kisiklott római serget Iconiunig üzte. A veszélyek sokasága közepett Hyrcan azon értesülést vette, hogy Parzaphrán hadoszlopaival Jeruzsálemnek tart; a béke-tárgyalások végett tehát követséget küldött a fővezérhez, ki a főpohárnokot, a kênuni családból való Kênelt küldi Jeruzsálembe azon meghagyással, hogy Antigonus ügyét segitse elő. A város kapúi előtt foglalt állást; mert Hyrcan nem volt hajlandó Kênelt hadosztályával a városba bocsátani; de a legrosszabbtól tartva, a főpohárnokot ötszáz fegyveres emberével beeresztette. Kênel nem bocsátkozott a kiegyezkedési kérdés érdemleges tárgyalásába; mert — ugymond — az egymástól eltérő érdekek kiegyenlítése csak úgy érethetik el, ha Hyrcan a fővezér biráskodásához forduland; ez esetben ömaga is közbenjáró lesz. . . .

Mindezekre aztán meglepően változtak a nézetek, csupán a finom szaglású Herodesnek esze sejditett esztelen reményeket és fondorlatokat; miért is a leghatározottabban ellene nyilatkozott ezen bizalmas közeledésnek.

De Hyrcant szándéklataitól eltériteni nem lehetett; miért is minden elővigyázati intézkedést tevékeny vejére Herodesre bizván, ennek idősb fivérével Phazaellel a tengerparti Ecdippon falúba — mely Galilaeaban feküdt — siet; itt találkozott Barzaphránnal, ki innen nem sokára

---

[1] »Armenia« 1888. 379 l.

hadával hirtelen elvonult. — A meglepett Hyrcan helyzete veszélyes fordulatot vett; mert a hátrahagyott hadcsapatok körében bizonyos sürgést kezdett észrevenni. Körüle fegyveres nép tolong s mielőtt rémületéből felébredt, titkos utasitások folytán ő és Phazael letartoztatott; a hadosztály a foglyokkal együtt Jeruzsálemnek veszi útját. Hyrcan ellenfelének kezébe került. Antigonus rokonára rohan és a szó legvalódibb értelmében — leharapja füleit. Azért vefemedett ezen embertelen tettre, mert alkalmatlanná akarta őt tenni a papi fejedelemségre. Ugyanis a törvény által elengedhetlenül követelt testi épség hiánya ellenkezett a főpapi hivatal viselésével. Ebből Phazael is sejthette, hogy az ő bal-esetének gyümölcse sem lehet édesebb. A történelem azt mondja, hogy kezei le voltak bilincselve. S mert halni akar, érintkezésbe hozza elkábult fejét a börtön sziklafalával. Antigonus halált küld oda; mert orvosa bekötözi ugyan sebeit, de rövid idő mulva — a közbevegyitett gyilkos méreg hatása alatt, Phazael fájdalmainak vége szakadt.

Már most az idő viharos járása Herodesre kezdett nehezedni. Kênel, hogy a vigyázatos embert rekesz alá vethesse, igyekezett őt a város falain kívül nyilt térre édesgetni; de eredmény nélkül. Ehhez járult, hogy több kém fordult meg a városban, kik párthiveitől leveleket hozva értesítették őt Hyrcan és Phazael letartóztatásáról, s intették, hogy őrizkedjék. Mindezek gyors elhatározásra sarkalják őt s éjszakának idején értékesebb holmijait felkapva családjával Idumaeának Maranda nevű erődébe vonult. Innen, hol könnyebben lélekzett, tárgyalásokba akart ereszkedni; midőn Phazaelnek gyászos kimultáról értesül. Herodes mérget izzad s átlátva, hogy oly ellenfélre akadt, ki menhelyéig eljuthat, a kényszerhelyzet súlya alatt Rómába menekül.

Elérkezett a pillanat, hogy Jeruzsálem kapúi megnyiljanak. Antigonus a városba vonult.

A bevonulást iszonyú megoldás követte. Az el nem fojtható düh bűnrovásra véste fel az ellenpártiak nevét s az erőszak keze rombolt pusztitott. . .

A gondos Barzaphrán Syria és Cilicia határainak, úgy szintén Pacorus és Kênel vezérlete alatt Mesopotámiának őrzésére a hivatlan római vendégeket elfogadó hadserget hagyott, őmaga pedig a gazdag Marissa városbeli hadifoglyokkal Armeniába visszatért. A foglyok között volt Hyrcan is. Helyzetét Tigrán emberszeretete türhetővé tette; mert fel volt mentve a fogsági sinlődéstől. A többi héber foglyok Semirámocertába (Ván) helyeztettek el.

A történelemnek főérdeme a pártatlan igazság. Az ókori államok testületében Armenia nem épen a legparányibb lánczszemet képezte s míg másutt a merő önzés mellett a vérárulás, a jogsérelem oly merészen érvényesítette magát: itt mindeddig szégyenitő tettet nem vittek véghez. — Most azonban az a történelem, mely az elődöknek a méltányos itészet által is helyeselt dicső tetteit följegyezte, kénytelen bevallani, hogy a bűnök gyér sorát a szótörő Barzaphrán kezdé meg, ki Hyrcannal üzött szemfényvesztés által esküszegő lett a becsület országában s így a kendőzetlenül szóló történelemnek ezen lapját beszennyezte. — A tettetés csábitó hangjai egykorúak ugyan az emberi nemmel; mindazonáltal e történelem terein nem mindennapiak.

Octavian növekedő hatalma és az egyesült örmény-párthus hadsereg vivmányai kényszerítették Antoniust, hogy helytartóját Ventidiust Armenia ellen küldje. A hadi szerencse elforditja arczát a szövetséges seregtől. Megesik a harcz és Pacorus nagy veszteséggel vonul vissza az Eufrát tulsó partjára. Azonban a szövetségesek a vereségből bámulatos gyorsasággal felépülve újra csatakészen állottak — és előre nyomulnak. Silon a csapások közt siet Judaeába Ventidiushoz. Az üldözők ellenállhatlan erővel rohannak utána. Megütköznek. Pacorus elesik ugyszintén a csatatéren maradt Kênel a parancsnoksága alatti örmény lovasságból és a parthus gyalogságból több mint húszezer ember.

Ugy látszik, hogy a népek sorsát intéző isteni Gondviselés ki akarta Armeniával a keserűség poharának teljét üritetni. E csapás súlyát legkeserűbbé tette az a sajgó esemény, hogy az az érdemekben mindig fokozódott élet, mely 53 évi államkormányzati gondosságának hosszú lánczolatával egy egész nemzetet hagy adósáúl, ebben az időben aludt ki (Kr. e. 36-ban). A reá önérzettel hivatkozó nemzet megújulva látta általa azon fényes korszakot, mely a háikházi királyok idejére esik. A 85 éves II. Tigrán ez, szivre, jellemre Armenia legnemesebb királyainak egyike. Ha visszatekintünk dicsően eltöltött életére, az elismerés kimeríthetlen érzete forr emlékéhez. Az általa teremtett múltnak maradványai, az örök igazságon kívül mindent megörlő idő viharai által leromboltattak; de a történet, mely tetteit lapjaira bevéste — azok közé sorozza őtet, kik a legválságosabb időszakban nemcsak fentartották az állam csorbitatlan jogait. hanem kitünő helyet foglaltak el. Életét küzdve élte át. Mithridat ki nem adatása a jellemes férfiú szivnemességéről tesz tanuságot. . . .

A remény biztató érzése nélkül szállt a sírba; mert tudta, hogy azt, mit ő sok éven át tervezett és ezer akadály daczára majdnem a befejezéshez vezetett, fia és utóda nem fogja betetőzni.

Emlékét a legbensőbb méltánylással a kebelbe zárva állapodjunk meg egy szomorú kép előtt, mely a hajdankor legsötétebb lapjairól maradt ránk.

Markovich Jakab.

* * *

Ujabb jelenség az örmény paedagogiai irodalomban.[1]

Az örmény paedagogiai irodalomban eddig a Ziller[2] iskolájából két férfiú tünt ki, kikhez most harmadikúl a »Jegyzetek az ó-testamentum bibliai történetéhez« és az »Ó-testamentum bibliai történetének« szerzője társúl. — E műveknek írója Száhák Száhákián plébános. (Megjelentek Tiflisben 1888.)

---

[1] E czikk a »Pädagogische Studien,« (szerkeszti Dr. W. Rein [egyet. tanár, Jenában] Drezda, 1889. II. füzet 103 - 105.) lapjain jelent meg J. Bárchudárián tollából. A nagy hírű folyóirat közleményét a jelen átdolgozásban mutatjuk be olvasóinknak Szerk.

[2] Lipcsei egyetemi tanár. A Herbart-féle paedagogiának tovább fejlesztője és gyakorlati átültetője. Csak pár évvel ezelőtt halt el.
G. L.

Mielőtt ezek ismertetésébe bocsátkoznánk legyen szabad megemlítenünk, hogy Száhák Száhákián, örmény plébános tanulmányait Németországban végezte. Több évig volt a Zillerféle lipcsei seminarium munkás tagja és mint a Herbart-féle paedagogiának alapos ismerője tért vissza hazájába. Rajongó szeretete, melylyel szülőföldje iránt csüngött, új hivatásában is érvényesült azokkal szemben, kiknek fiatal kedélyére tanainak terjesztésével akart hatást gyakorolni.

A fennemlített könyveiről azt lehetne hinni, hogy azok Staude ismert paedagogus »Praeparatioi« után készültek; ámde a látszat után aligha fogunk helyes itéletet alkothatni magunknak.

Szerző első könyvének (»Jegyzetek« stb.) bevezetésében mindjárt a nevelés-oktatás céljairól emlékezik meg; ezután a vallásos irányú oktatásnak különleges céljaira tér át. Itt az utóbbinak rövid előadása után feltünteti Ziller érdemeit a nevelés terén és utasítja azokat, kik Herbart elveit nem ismerik a Mándinián és Báhádrián műveire. Ezután hangsúlyozza a szerző, hogy munkája hosszú fáradozás eredménye és addig nem is kivánt a nyilvánosság elé lépni, míg annak célszerűségét a tiflisi örmény seminariumban gyakorlatilag ki nem próbálta. — És itt így folytatja: »Egyedüli vigaszom az élet zajos folyásán keresztül csak az volt, hogy az általam elhintett mag jó talajra talált. Azok, kik munkásságomat figyelemmel kisérték, tanúim lehetnek arra, hogy én az igazságnak határai iránt tisztelettel viseltettem.«

Végül megjegyzi, miszerint soha sem gondolt arra, hogy művét oly korán az érdeklődők rendelkezésére bocsáthassa; — a mi azonban csak barátai és ismerősei támogatása mellett vált lehetővé.

A bevezetés második részében szerzőnk az »alaki fokok« tárgyalásáról értekezik.

A mi Száhákián másik könyvét, az »Ó-testamentum bibliai történeteit« illeti ez már sokkal szabadabb és függetlenebb Staude irányától. Itt a bevezetésben a bibliai

történetek tankönyvéről szólva azt jegyzi meg, hogy tulajdonképen ily könyvet szükségtelen a tanulónak kezébe adni, miután legjobb tankönyv maga a szentírás. Minthogy azonban ez utóbbit pl. nyelvezeti nehézkességek és más körülmények miatt, oly könnyen, a tanuló meg nem értheti: azért válik szükségessé a cél elérhetése szempontjából az, hogy magából az eredeti szövegből a vallási és ethikai tételek, majd a velős mondatok levezettessenek. Mindezt azonban csak úgy lehetett keresztülvinni, hogy az eredeti szövegen nagy gonddal s kiváló óvatossággal itt-ott felvilágosító pótlásokat tett.

Dr. Gopcsa László.

Történeti okiratok az erzsébetvárosi levéltárból.

IV.

— Befejező közlemény. —

7) Nemkülöuben 7-szer adunk e városnak kegyuri jogot, minél fogva más városok szokása szerint választhat lelkészt, de azon nyilván kijelentett kötelezettséggel, hogy azon lelkész és segéd-káplánjai kellő és illő eltartásáról — a mint ez más megerősitett kiváltságleveleink által is szentesíttetett — ugyanazon város köteles gondoskodni.

8) Minthogy ez a város nem eröditett s arra a jelen körülmények között nem is lesz szükség, megengedjük, hogy az falakkal körülvétessék, biztonság tekintetéből a város őrizetére annyi szolgát, közönséges szólásmód szerint darabantot, vagy hajdút tartsanak, mennyit szükségesnek látnak, ugy szintén dobosokat is, kik a hirdetéseket eszközöljék, vagy tűzvész esetében a polgárokat figyelmeztessék; e szolgák, kik mindig a tanács kebeléből választandók, nekik való fegyverrel ellátva kötelesek éjnek idején, úgyszintén törvénykezések és vásárok alkalmával a más szab. kir. városokban bevett szokás szerint a rossz szándékú és zavargó embereket elfogni, vigyázat s bármely kihágás elháritása céljából a városban körüljárni s őrt állani.

9) Megengedjük e városnak azt is, hogy minden, örökös nélkül való polgári jószág, lettek legyen akár személyi, akár birtokok és a polgárok vagyonából fenmaradó örökségek, a városi kincstárra szálljon s az ilyen gazdátlan javak birtoklás alá vehetők s a városi közönség hasznára fordithatók.

A magvaszakadt vagy végrendelet nélkül elhalt nemesek, úgy szintén a polgári földterületen lakó, adót nem fizető személyek ingó javait, nem különben e város birtokán és területén levő örökös ingó és ingatlan javakat, melyek olyan nemesek, vagy szabad személyek birtokát képezték, kikre reábizonyították a hűtlenség, vagy felségsértési bűnt — az állami kincstár örökölje, s az ilyen polgári örökségek azonnal a kir. kincstárnak adassanak; mindazonáltal azok, kik azt perrel támadják meg, a polgári jog szerint azt birhatják.

10) Megengedjük e városnak, hogy az ő és a szomszéd helységek közjava és haszna tekintetéből, más kiváltságleveleink erejénél fogva, minden héten két heti és évenként négy országos vásárt tarthasson, mindazon jog- és kiváltsággal, melyekkel azokat más szab. kir. városok is megtartják, s mindazon jövedelmekkel és dijakkal, a mi a heti és az országos vásárok után törvény szerint bejön.

11) Említett polgárok a fennevezett szabadalmakkal és mentességekkel, melyek más szab. kir. városainkkal is közösek és az ország törvényei- és rendeleteiben foglalt kiváltságokkal egész nyugton, bizton és háboritlanul élhetnek, élveztetik, használhatják azokat, hogy így minden akadály s bármely egyenetlenkedésre való alkalom eltávolittassék.

12) Hogy pedig az önkormányzat és a polgári joghatóság sértetlenül fenmaradjon s ne háborgattassék, vagy meg ne zavartassék, nyilván azt akarjuk és kijelentjük, hogy ugy a katonai, mint a kincstári hivatalnokok e városban vagy ennek területén a polgárok felett joghatóságot gyakorolni, vagy más joghatósági dolgokban ellenök föllépni, ily dolgokba avatkozni ne merészeljenek. Ugy a politikai, mint a gazdasági közigazgatás feletti legfőbb felügyeletet — mint más szab. kir. városokban, úgy ebben is kir. biztosunk vagy annak helyettese vezetése alatt a megye alispánjára bizzunk.

13) Minthogy az igazak hamisaknak, az ártatlanok bűnösöknek nem tekinthetők s e czimen dolgaik- és javaikban nem zavarhatók, nem akadályozhatók, gondoskodni akarunk arról, hogy a fennemlített város polgárai és lakói mások adósságai miatt saját személyökben vagy javaikban bárhol s bármi módon be ne börtönöztessenek vagy le ne tartóztassanak azon nyilt kijelentéssel, hogy ezen engedélyek, jogok és kiváltságok nem másoknak, hanem a mi igazi alattvalóinknak, fennemlitett városunk jelenlegi s jövendő polgárainak szolgáljanak és kedvezzenek.

14) De mind azt, ami előbb felhozatott azon különös feltétel alatt rendeljük el, hogy előbb említett polgárok, akik különben is, fennálló legmagasabb határozataink szerint, a haza igazi fiai számába, gyülekezetébe felvétettek s igazi és kétségkívüli hazafiaknak nyilvánittattak, magukat mindenben más szab. kir. városokhoz alkalmazzák, s a hálátlanság és hűtlenség bélyegétől, szennyétől ezen és más általános kiváltságaik és szabadalmaik elvesztése, megsemmisítése s más törvényszerű büntetés terhe alatt szüntelen óvják magukat s ezen jótéteményt és irántuki hajlandóságunk e nem közönséges jelét, fönségünk, törvényes örököseink és utódaink iránti teljes hűséggel, szilárdsággal és feddhetetlenséggel kiérdemli szüntelen igyekezzenek.

Miért is nektek méltóságosok, tekintetesek, nagyságosok, nemzetesek, jelesek, nemesek, ügyesek, bölcsek, s bármely állású, élekorú, állapotú egyes és minden embernek, joghatóságok- és hivataloknak, melyek a mi uradalmainkban fel vannak állítva, nyilvánossá, közzé teszszük, parancsoljuk és elrendeljük, hogy ti mostantól fogva tartoztok ezt a várost szab. kir. kereskedő városnak tekinteni, mely mindazon kiváltságokkal, mentességekkel és haszonnal él, azokat birja, a mikkel más hasonmódú városok élnek s ugyanazt jogaiban védnetek, oltalmaznotok kell.

A mely dolognak örök emlékezete és érvényessége tekintetéből elhatároztuk, hogy külön nagyobb pecsétünk megerősítésével ellátott levelünket nevezett szab. kir. kereskedő városunk, Erzsébetváros polgárai- és lakóinak adjuk, átengedjük, a mi rájok, ivadékaik- és utódaikra nézve örökre érvényes leend, s mely a jogok jövőbeli teljes biztonsága tekintetéből szükséges

Kelt Ausztria főherczegi városunkban, Bécsben 1786-dik évi deczember hó 27-én. Római uralkodásunk 22-ik, örökölt királyságunk 7-ik évében.

József s. k. Gróf Pálfy Károly s. k. Donath József s. k.

Latinból: Ávedik Lukács.

Az örmények Hollandiában.

IV.

— Befejező közlemény. —

Az örmény lelkész eltávozása után a község tagjai halálozás és kivándorlás által annyira leapadtak, hogy már 1822-ben a két gondnokon kívül még csak egy örmény volt Amsterdámban. E három: Di Massa Sándor és Mihály testvérek és Di Gábor István. De eltávozott a két testvér is és csak Gábor István maradt egyedül. Ez 1760-ban született Smyrnában és életének alkonyát Birmer Christina nejével együtt a templom épületében töltötte, itt is halt el 1835-ben magzat nélkül. Ez az ember csak is az ő személyét tartotta az egyház és egyházi vagyon jogos igazgatójának; végrendeletében az egyházat és az egyházi vagyont örök időkre Amsterdám város örmény ajkú keresztény községe tulajdonának nevezi; ehhez — úgymond — nincs semmi joga sem a pátriarkhának, sem más községnek. Ezenkívül intézkedett még arról is, »hogy özvegye a templomi épületben lakjék, és ennek gondozására évenként 100 kiltert (400 frank) költhessen, mely összeg az egyházi javadalmak jövedelméből fedeztessék.«

De utolsó akarata nem tartatott tiszteletben; mert az örmény patriarkha jogot formált e vagyonhoz. . . Ugyanis a smyrnai érsek az amsterdámi gyarmatot a smyrnai anyaközség fiókjának tekintete és az egyházi kánonok szerint, fel is lépett, mint törvényes örökös. Ezért Engelberto, az érsek ügynöke, — miután a Gábor István végrendelete

ellen fellebbezett, — az egyházi épületet és annak minden birtokát, az érsek nevében le is foglaltatta. Engelbertonak ezen hivatalos működése egy esztendeig tartott; azalatt a törvényszék A. J. Lublikn-et nevezte ki gondnoknak az örmény község birtokaira nézve. Gondnokra azért volt szükség, mert 1840-ben Eganoff Anna di Kirákosz, ki leánya volt az 1808-ban elhalt Eganoff Kirákosz Jánosnak, mint e község elfelejtett tagja, segélyt követelt az egyház birtokainak jövedelméből. De a törvényszék követelését figyelmére nem méltatta. Lupnikn után G. H. Reuver lett a gondnok; ennek 1856-ban történt halála után a gondnokság L. H. Kühn kezére ment át. — Kühnnek első dolga az volt, hogy a dijkstraateni házat (O. 25 sz.) eladja. A Boomslod útczában fekvő templom különböző czélokra használtatott fel; végre T. Schwartz vette bérbe azt az evángelisták részére 500 kilter (1000 frank) évi bér mellett.

Minden, mi az örmények ájtatosságához és az isteni szolgálathoz tartozott és arra emlékeztetett, a templomból kivitetett és a gondnok közvetlen felügyelete alá tétetett. A templom ékességei, az egyházi ezüst-edények, gyertyatartók és perselyek (գանձանակ), papi ruhák, örmény nyelven irott könyvek, imádságos könyvek, a melyek ki voltak czifrázva szerafin-fejekkel és a Szent-Lélek mysticus jeleivel, a templomból kivitettek. Csak egynehány kép maradt benn emlékeül annak, hogy itt egy községnek csinos temploma volt.

1873-ban lett vége a pernek, mely az ecsmiádzini patriarkha javára dőlt el. Ezután Kühn gondnok, ki a felelősség alól törvényileg felmentetett az egész birtokot átadta IV. György patriarkha, az ecsmiádzini katholikosz ügyvivőjének: J Wertheim-nak.

Clausing közjegyző 1874. martius 9-én nyilvános árverés mellett eladta az épületetet a róm. kath. községnek oly feltétel mellett, hogy az emlékkövek az eladási szerződésbe be ne foglaltassanak.

Tehát örökre ott maradnak azok és tanuskódni fognak arról, hogy élt Amsterdámban egy keleti keresztény község, mely fényszakában világhirű kereskedést folytatott...

Govrik J. Gergely.

Szent Szárkisz ünnepe.

Szent Szárkisz Örményországban nagy tiszteletben részesűl. Sok helyütt tiszteletére és emlékére templomok vannak építve. Ülő helyzetben rajzolják; azt tartják hogy e szent mindenkinek nyujt segélyt; a feleségéről és házáról elfelejtkező idegent visszatéríti, a leányok kéréseit szivesen teljesíti. . . .

De ki ez a szent Szárkisz? E szentet ott találjuk a nemzeti hagyományban, ki mielőtt szentté avattatott, vitéz volt; és talán a tisztelet ezen polczára éppen vitézségeért emeltetett.

Ez a hős — a hagyomány szerint — a byzanti császárság idejében, Justinian napjaiban élt. Byzant 40.000 örményt hivott segítségül; ezek közt olyan 40 férfiú volt, kik egyenként felértek ezer-ezer személylyel. A 40 hős egymástól elkülönittetett. Szárkisz maga volt a megtestesült vitézség, úgy hogy a byzanti udvar, e deli alak láttára, száját tátva felejtette. Byzant cselhez fordul és az örmény hősök közül 39-et az ágyból — a sírba küld; a kelepczét csak egyedül Szárkisz kerülte ki. Mondják, hogy egy szép leány, kinek szomorú feladata az volt, hogy kezét a hős vérébe mártsa — lopódzott be Szárkisz hálószobájába és míg a kitüzött óra elérkezett, majd aczél kardjára, majd a deli hősre nézett, ki a tisztaság ölében az ártatlanság csendes álmát aludta; hirtelen oda ugrik és forró csokot nyom a csodaszép örmény arczára. Erre a hős felébred, de az öldöklő poroszló helyett kegyes angyalt lát maga előtt.

— »Mi van itt?«

—‚Mentsd meg életedet és engemet‘! . . . Oh, csalfa habjai a márványtengernek, ti tudjátok, hogy miként jutott hősünk hajójával, melynek farán ült a kegyelmező hellen nő, az ázsiai partokra. . . .

A mi volt Hymen az athenaeieknél, az szent Szárkisz a vidéki örmény előtt. Hymen, mint a menyekző védő őre, elfogadta az ajándékokat; Szárkisz is a jegyesség utolsó napján a »sárágán«-ban segitségül hivatik, míglen a menyasszony és vőlegény a templomból haza nem megy . . .

Szent Szárkisz némely vidéken gyors segély-nyujtásáról ismeretes; az első bőjtöt is az ő nevéről nevezték el. Néha a falúsi leányok és ifjak három napi bőjtölés után szereda este kenyér héjat tesznek házuk fedelére és vizsga-szemmel nézik, hogy a holló vagy keselyű az elkapott kenyér-héjjal mely irány felé repül; mert azt hiszik, hogy leendő hitvesök e táj felé lakik. Vannak olyanok is, kik ezen estve itlan fekszenek le — és abban a véleményben élnek, hogy a ki nekik álmukban italt nyujt, az lesz házastársuk.

Sz. K.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A mária-celli kegyhely. Nagy-Mária-Cellben, a nevezetes bucsújáró helyen, a templom baloldalának első emeletén levő kincstárban (Schatzkammer), — mely Nagy Lajos magyar király által alapittatott, s mely egy kápolnaszerű helység, hol nagyobb bucsújáró napokon szent misét is szoktak mondani, — hét szekrény áll a legkülönbözőbb értékű kegyeletes ajándék-tárgyakkal tele. Ezek közt az ötödik szekrényben, épen a Scitovszky, volt esztergomi herczegprimásnak 1857-ben készült gyönyörű ajándékával szemközt látható a példás vallási buzgalmáról ismert magyar-örmény főúr, a boldogult gróf Karátsonyi Guido ajándéka — a legszebb és legkifejezőbb ajándékok egyike — melynek értéke pénzben kifejezve: huszonnégyezer forint. Oltárt ábrázol; nehéz ezüstből és aranyból, az oltáron a Boldogságos-Szűz Mária és az isteni gyermek: Jézus képe; előtte magyar diszben térdel az egész grófi család, elég jól felismerhető arczvonásaikkal. Alant pedig e fölirat olvasható: »Guido e comitibus Karátsonyi divae et miraculosae Virgini Cellensi.«

Az orosz-örmény népiskolák. Ecsmiádzinban érdekes munka került ki a sajtó alól. Mákár katholikosz parancsára készült el ez, ki a nemzet elébe akarta állitani képét azon népiskoláknak, melyekkel Orosz-Örményország-, Kaukasus- és európai Oroszországban az örmények birnak. Itt csak az egy- és két osztálylyal biró iskolákról van szó; az egy osztályú iskolák tanfolyama három és a két osztályú iskolák tanfolyama öt évig tart. Ezen népiskolák tantárgyai a következők: Vallás, örmény nyelv, számtan, örmények történelme, Örményország földrajza, oroszok történelme és Oroszország földrajza, általános földrajz, természetrajz, illemtam, rajz. — Legtöbb időt forditanak az örmény nyelv tanulására. Az örmény és orosz történelemre hetenként 6—6 óra esik. A jelentés Tiflis, Eriván, Ásztráchán, Árczhágh és Sámách egyházmegyékben levő iskolákról szól. A tiflisi egyházmegyében van 38 iskola, melyekben 3.033 növendék tanul; az eriváni egyházmegye 35 iskolájában 2.503 növendék nyer oktatást. Mind az öt egyházmegyében van 111 iskola és 7519 növendék. Ezen iskolák évi kiadása 231.950 frt.[1]) 31 iskola két osztályú (14 fiú és 17 leányiskola) és 80 egy osztályú (55 fiú- és 25 leányiskola); a mondott 69 fiú iskolában jár 4472 növendék és a 42 iskolát 3047 leány látogatja. — 3283 növendék ingyen oktatásban részesül. Az emlitett iskolákban 344 tanerő működik, kik közül 54 egyházi, 195 világi férfi és 95 nő tanitó van.

IRODALOM és MŰVÉSZET.

Az első magyar iránydráma. Az »Egyetemes philologiai közlöny« áprilisi számában Bayer József azt irja, hogy az »Érdemes kalmár« (1807) az első magyar iránydráma, melyet irója a magyar szinpadnak szánt. A színdarab irója a hazai örménység egyik magas műveltségű alakja: Gorove László, kinek fennemlitett darabjáról az ismertetés a következőket emeli ki: »Gorove haladása két irányban mondható kedvezőnek: hazai tárgyhoz nyúl és korához akar szólni! »Kézzel tapogathatólag« akarja Gorove sokak azon balvélekedését czáfolni, hogy »alacsonyság vagy szégyenletes dolog a kereskedés.« Sokan gyűlölik a kereskedőt, mert gyűlölik a kereskedést. A kalmárok magok panaszolják, hogy se világot látott, se nem olvasott emberek nemcsak akadályára vannak a kereskedésnek, »hanem egyáltaljában üldözik a kalmárokat.« Ezeket óhajtaná jó útra terelni! »Végképen meggyőződik erről az olvasó (ha figyelmesen tekint be a játékba), hogy a kereskedés az a kútfő, melyből számtalan jók szivárognak mind különösen kire-kire, mind közönségesen az emberiségre.« (Az idézőjel közé ékelt szavakat az ismertető, Gorove művének előszavából vette át).

„Biographisches Orientalisten-Lexicon“ (Az orientálisták életrajzi szótára) czimet visel dr. Oberci műve, mely minket örményeket fölöttébb érdekel. Azon nagy jelentőség, melyet tulajdonit

---

[1]) A bevétel 268.310 frt és igy marad évenként 36.360 frt.

Európa a Kelettel való megismerkedésnek, lebegett a szerző szemei előtt, midőn munkájához kezdett. »Egy általános képbe egyesiteni azon tudós embereket, kik az utolsó négy évtized alatt fáradhatatlanúl működtek a keleti ismeretek terén, és egyúttal közzétenni mindazt, mit ezek miveltek, czélja szótáromnak« — mondja a szerző. Még a legrövidebb életrajz is magában foglalja azt, hogy a kérdéses orientálista hol született, hol tanult, minő utazásokat tett és milyen munkákat irt.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Növény tenyésztés. A szőlő Örményország több vidékén, különösen a középső Araxes-sikon, Náchicsevánnál (a szőlőtermelés őshazájában), a Ván-tó környékén Mus város mellett, Erzingián körül s még több helyen termesztetik. A gyümölcs általában fő terméke az országnak. Mezei termények közül a buza, rozs, kukoricza, köles, bab és a rizs szerepelnek az örmény földművelés háztartásában. A felső Eufrat-sikon s némely más vidékeken az eperfa, a déli tájakon pedig a gyapot-cserje, sőt Musnál és Bitlisnél a dohány is otthonos.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Nemzeti iskolák Törökországban. A török nagyvezér nem rég utasitotta a közoktatásügyi minisztert, hogy az örmény iskolákban tiltsa meg az örmény történet tanitását. A miniszter ama kijelentésére, hogy a tilalom csak az örmény patriarkha közbejöttével adható ki, a nagyvezér ismét utasitotta a minisztert, hogy tudassa a parancsot a patriarkhával és egyszersmind kötelezze, hogy az iskolákban nagyobb gondot forditson a törökök történetének tanitására. Ásêkián patriarkha megtagadta az utasitás követését, azt adván okúl, hogy az örmény historia a legszorosabban összefügg az örmény egyház fejlődésével, s ő, mint az egyház feje nem türheti, hogy keresztény hiveinek vallás-szabadsága ily módon korlátoztassék. Úgy látszik, hogy e konfliktust, mely az örmények közt természetesen visszahatást keltett, csakis a szultán személyes közbejötte képes megszüntetni.

Párisban végzett orvosok. E czim alatt közöltük az »Armenia« mult évi folyamában (346 l.) azon örmény orvosok névjegyzékét, kik a párisi egyetemen tanultak. Azóta még négyen nyertek ott tudori oklevelet: Der-Krikoreáncz, Lorisz Melikhof (rokona a volt dictatornak), Chándseán és Der-Zákháreáncz, kik közül az első Konstantinápolyban van, a másik három Párisban.

Gazdag szinész. Tiflisben a napokban halt el Ghorgháneán Zakhar nevű örmény szinész, ki takarékos életet folytatott, azért szép vagyont gyüjtött. Vagyonának nagy részét egyházak és iskoláknak hagyta. Egyik tiflisi házát, mely 30.000 rubelt ér (48.600 frt) az ecsmiádzini akademiának hagyományozta.

Egy széphangú énekes. Sáhlámeán örmény ifjú kedvező fogadtatásra talált Szent-Pétervárott. Nem rég hangversenyt adtak, mely alatt ő is énekelt és hangjával nagy tetszést aratott. Ebből az alkalomból a »Novoszthi« czimű lap ezeket mondja: »Sáhlámeánnak a természet bámulatos tenort adott, melynek nagy terjedelme van. Ezt az ifjút a császári szinház saját költségén Nápolyba küldi, hogy ott tökéletesitse magát«... Ide vonatkozólag az »Árczákánkh«-nak (Viszhang) ezeket irják Szent-Pétervárról: A császári ház miniszterének intézkedése következtében Sáhlámeán Olaszországba utazott, hogy ott hangját kiművelje. A kormány ád néki évenként 1200 rubel ösztöndijt, ezenkivül az »Orosz szépművészetet pártoló társulat«-tól is kap évi 1200 rubelt és igy évenként 2400 rubel (3888 frt.) segélyt kap.

Nemzetközi egyesület. A jena-i egyetem hallgatói közül huszonegyen egyesületet alakitottak. Elnöknek az örmény Párchudáreáncz-t választották, titkár lett a schweitzi Geller és pénztarnok a román Jonescu. Az egyesület köréből a politika ki van zárva. Gyűlések alkalmával a tagok tudományos felolvasásokat tartanak az élet-, szokásról és egyebekről. Az egyesület tagjai közt van két örmény [1], 8 schweitzi, 5 szerb, 1 román, 2 svéd, 1 bulgár, 1 amerikai és 1 görög.

Régi templom. Nêphêrgérd (Muphárghin) helységben, mely mintegy 25 órai távolságra fekszik Tigránágérdtől, egy templom romjaira bukkantak. A templom 885-ben épült. Kaptak itt viztartómedenczét márványból, egyházi edényeket, kereszteket, négyszögű, örmény felirással ellátott kőtáblákat. Ezen feliratok kétségtelenné teszik azt, hogy az épület 885-ből való.

* * *

---

[1] A másik neve Der-Mikháeleáncz.

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvár, Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda.

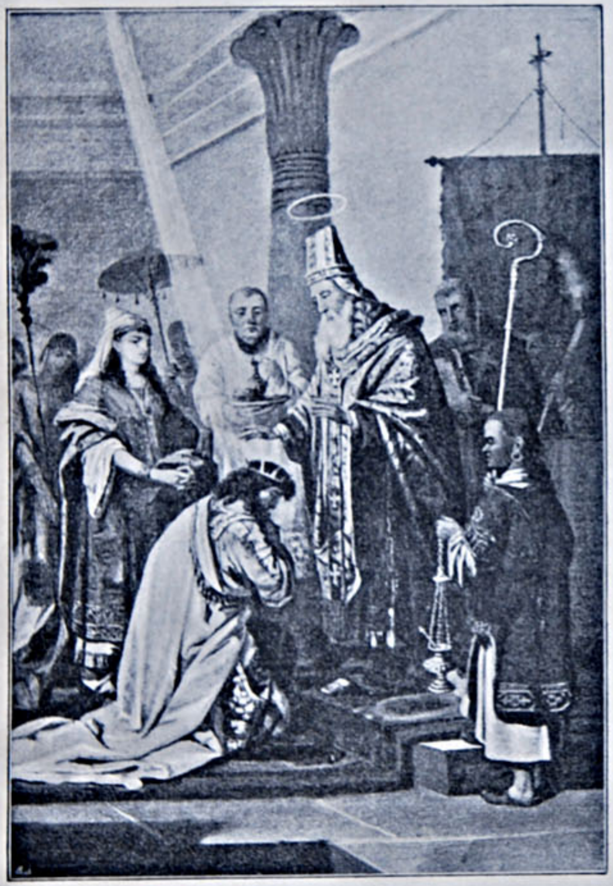

VILÁGOSITÓ SZENT-GERGELY.

ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ։

A kereszténység elterjedése Örményországban.

— Lukácsi Kristóf hátrahagyott kézirataiból. —

I.

> Világositani fog a te világosságod a sötétségben és a te sötétséged világosabb lesz a napfénynél. Isaias prof. 55. r. 15 v.

A megváltás munkáján kívül az isteni kegyelemnek legnagyobb csodája kétségkívül a pogánynépek megtérése a keresztény hitre. Kevés számú, de Isten lelkétől ihletett férfiak fellépnek és szembeszállanak az egész pogányvilág vallási meggyőződésével, nyiltan megtámadják a hatalmas Róma és Görögország vallását, istenitisztele[illegible] balgatagság- és babonaságnak, az oraculumokat hazugságnak nevezik. — A keresztény hit ezen [illegible] nokai közül sokan kínpadra hurczoltattak, [illegible] vettettek és különféle kínzások közt a [illegible] dolható nemével kivégeztettek és [illegible] volt mégis a győzedelem; meg[illegible] nak ősrégi vallási alkotmányát [illegible] jaln a keresztény vallást, [illegible] a sz. kereszt zászlóját a [illegible] Terjedt [illegible] és tért [illegible] igaz Is[illegible] és a sok [illegible] megadásával a a [illegible] háborút folytat[illegible] bálványaiknak, [illegible] megszédültek, lemon-

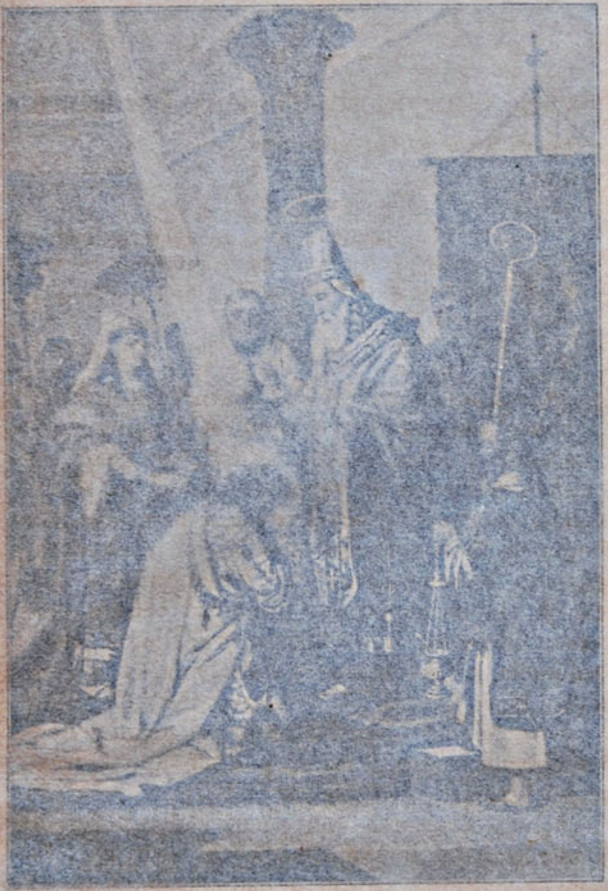

VILÁGOSITÓ SZENT-GERGELY.

ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ:

A kereszténység elterjedése Örményországban.

— Lukácsi Kristóf hátrahagyott kézirataiból. —

I.

> Világositani fog a te világosságod a sötétségben és a te sötétséged világosabb lesz a napfénynél. Isaias prof. 55. r. 15 v.

A megváltás munkáján kívül az isteni kegyelemnek legnagyobb csodája kétségkívül a pogánynépek megtérése a keresztény hitre. Kevés számú, de Isten lelkétől ihletett férfiak fellépnek és szembeszállanak az egész pogányvilág vallási meggyőződésével, nyiltan megtámadják a hatalmas Róma és Görögország vallását, istenitiszteletöket balgatagság- és babonaságnak, az oraculumokat hazugságnak nevezik. — A keresztény hit ezen elszánt bajnokai közül sokan kínpadra hurczoltattak, vadállatok elébe vettettek és különféle kínzások közt a halál minden kigondolható nemével kivégeztettek és végeredményben övék volt mégis a győzedelem; megdöntötték a pogányvilágnak ősrégi vallási alkotmányát és felépitették annak romjain a keresztény vallást, kitüzték az üdvösség jelét: a sz. kereszt zászlóját a Caesarok városának falain. Terjedt naponként és tért nyert a pogányok közt az egy, igaz Istennek ismerete és háttérbe szorult a babonaság és a sok istenhivés. Lépést tartott az evangelium elfogadásával a a civilisatio; vad, szilaj népek, kik irtó háborút folytattak egymás közt, kik embervérrel áldoztak bálványaiknak, nyakukba vették Jézus szelid igáját: megszelidűltek, lemondottak rablókalandjaikról; a háborúk emberibb színt váltottak; a nőnem, mely a pogánynépeknél a rabszolgák sorsára volt lealacsonyítva, visszanyerte eredeti méltóságát.

A polgárosodás korszaka összeesik a keresztény népeknél az evangelium elfogadásának korszakával. A XI. század első éveiben fogadták el a magyarok a keresztény hitet, és ugyanekkor léptek az európai polgárosodott népek sorába.

A dánok a IX-, a németek a VIII-, az angolok a VII-, a frankok az V. században tértek meg és ugyanazon századoktól számitják a mondott népek magasabb műveltségi és polgárosodási életök korszakát; akkor irtattak ki a rengeteg őserdők és keletkeztek a maig is virágzó álladalmak és városok; azóta tettek oly bámulatos haladást a tudományokban és hasznos ismeretekben, melynél fogva urai lettek a tengereknek s a többi világrészeknek és törvényeket szabnak Áfrika, Ázsia, Ámerika, Új-Holland, China, Japán, Cochinchina és India számtalan — részben pogány és mahomedán — népeinek. . . .

Az üdvözitő vallás Örményországban a kereszténység első századában, sőt annak első éveiben Krisztus urunk mennybemenetele után mindjárt hirdettetett sz. Thadé és Bertalan apostolok által, és jóllehet sokan tértek meg már akkor az örmények közül Krisztus hitére, főleg Ábágár királyuk példájára; mindazonáltal ezen megtérés csak mulékony hatású volt. Az Ábágár halála után bekövetkezett folytonos belviszályok és polgárháborúk, melyek az ország nyugalmát fenekestől felforgatták, a keresztények ellen támasztott iszonyú üldözések nagyon kevésre olvasztották a keresztények számát Nagy-Örményországban úgy, hogy csak itt-ott lappangtak egyes keresztény családok és egyházak.

A kereszténységgel eltüntek a keresztény művelődés azon gyenge sugarai is, melyek Ábágár király alatt mutatkoztak. Mert jóllehet szinte pár ezer évvel Kr. előtt rendezett állammal birtak őseink, de vallás-erkölcsi tekintetben nagyon alásülyedt állapotban voltak, és babonaságban, fesléttségben — némi részben — felülmulták Ázsiának többi népeit. A magasabb polgári élet és főkép a vallás-erkölcsi állapotok jobbulása Örményországban, valamint egyébütt

is, csak az evangeliumnak az egész nemzet által, a IV. században történt elfogadásával vette kezdetét.

Áldásban van emlékezete minden népnél azon férfiaknak, kik köztük az evangeliumot hirdették. Vallásos kegyelettel emliti nevét sz. Istvánnak minden magyar mind maig, mert ő iktatta be nemzetét az európai keresztény népcsaládba. Tisztelik a németek szent Bonifacziust, az angolok sz. Ágoston szerzetest, a francziák sz. Remigiust és sz. Dénest; a csehek, morvák és oroszok sz Cyrill- és Methodiust, és méltán, mert ezen szent férfiak tették le alapját a polgárosodás s vallás-erkölcsi műveltségnek, melyen a nevezett népek állanak.

Tiszteli nemzetünk is Örményország apostolát: Világosító Szent-Gergelyt, mert az ő apostoli fáradozásainak sikerült elvégre végkép szétverni a pogány vallás és babona fellegeit Örményország láthatáráról és a nemzetnek felmutatni s megismertetni vele az örök igazság napját, a világ világosságát: Jézus Krisztust.

Közkézen forognak minden keresztény népnél és a legkedveltebb házi olvasmányt képezik életleirásaik azon férfiaknak, kik köztök az evangeliumot hirdették. Nem kétlem, mikép tisztelt hallgatóim is örömest olvasnák Szent-Gergely életét, — kinek nemzetünk Krisztusbani ujjászületését köszöni, ki polgári és vallási önálló életet adott, kitől a mind maig fennlévő egyházi szertartásokat és intézményeket vettük, — ha kapható volna ilyen életleirás. Ezen hiányt kipótolni és hiveimnek egy kedves olvasmányt adni szándékozván Világosító Szent-Gergely életét ma röviden elbeszélem, azután bővebben kidolgozva sajtó útján közzé teendem,*) hogy azt azok is olvashassák, kik mai beszédemet nem hallhatták.

Szent-Gergely született 257 évben Kr. u. Nagy-Örményországban az örmény királyok Arsacida uralkodónemzetségéből. Atyja Ánák fejedelem, elcsábittatva a perzsák királyának Artaxerxesnek, az örmény király ellenségének igéretei és ajándékai által, Örményország királyát Choszrovt orozva meggyilkolta, hanem ő is áruló tettéért halállal bünhődött; mert a vérében fuldokló királynak segitségére siető hív emberektől futás közben utól éretvén azonnal darabokra szabdaltatott, s egyszersmind kiirtatott, az akkori idők szokása szerint, mint király-gyilkosnak — minden férfi ivadéka két kisdedet kivéve, kiket nevelőnőjük mentett meg. Egyike ezeknek a mi Gergelyünk volt, kit Sophia nevű erényes udvari hölgy a közmészárlásból kiragadván honába, Cappadociának Caesarea nevű városába magával elvitt, a hol a két éves gyermeket megkereszteltetvén Gergely nevet adott neki és mint saját gyermekét gondosan felnevelte. Felserdült korában Gergely gyám-anyjának tanácsára, kit édes anyja gyanánt tisztelt, házas életre lépett, mely házasságból született két fia u. m. Vertanes és Aristaces. Házasságaik harmadik esztendejében egymástól közakarattal eltávoztak. Mária, ez volt Szent-Gergely nejének neve, Aristaces fiával zárdába vonult, Vertanest pedig gyám-anyjuk Sophia nevette. Gergely maga Rómába ment és ott a nélkül, hogy magát megismertette volna, Choszrov király fiának Tiridátnak szolgálatjába lépett.

---

*) Éltében ki nem nyomtathatta; mi adjuk azt első izben közre. Szerk.

A perzsák tudniillik Choszrov király halála után Örményországot elfoglalván a meggyilkolt királynak kiskorú fia és törvényes örököse Tiridat hív embereitől kisérve az örményekkel szövetséges római birodalomban keresett menedéket, a hol a római tanácstól Licinius főhadivezér gondviselésére bizatott, kinek seregében harczolván rendkívüli testi erejének és vitézségének jeleit adta.

290-ben Kr. u. Diocletian római császár háborút viselvén a gothusok ellen, ezeknek királya Diocletiant kardra hitta; Diocletian helyett Tiridat szállott sikra az erejében bizakodó goth királylyal, kit — a két tábor láttára, a rómaiak nagy örömére — karjának egyetlen csapásával lováról földre terített, és elfogva a császárhoz vezette. Ezen hőstette által annyira kedvét nyerte a császárnak, hogy ez régi szokás szerint melynél fogva az örmények királyát a római császárok szokták koronázni, koronát tőn Tiridat fejére, s egy római sereget rendelkezése alá bocsátott, hogy azzal ősi trónját visszafoglalja.

Nincs szükség mondanom, mikép az örmények a királyt, a hogy az országba lépett, a legnagyobb lelkesedéssel fogadták, törvényes királyokúl elismerték és seregestől hozzá csatlakoztak, kikkel és a magával hozott római csapatokkal a perzsákat Örményországból kikergette.

Tiridat, miután országát az ellenségtől megtisztította, a római sereget gazdagon megajándékozván haza bocsátotta; maga pedig egész táborával Égégheácz tartományának Eriza városába ment, hol Diana temploma állott, hogy ezen isten-asszonynak a vivott fényes győzedelmekért áldozatát bemutassa; egyéb áldozatokon kívül virág-füzéreket kötött és azokkal ékesítette fel Diana szobrát és oltárát; — ugyanezt tették udvari főemberei és tábornokai is, csupán Gergely, ki egyike volt a király leghivebb tanácsosai- és tábornokainak, ki őt minden vállalatában tanácsával gyámolította és a csatákban állandóan oldala mellett harczolt, — tartozkodott, mint keresztény, részt venni ezen bálványozó istenitiszteletben. A király, ki ezt észrevette, Gergelyt magához szólitva intette, hogy áldozzon azonnal ő is, valamint a többi, Diana isten-asszonynak. Gergely ezt cselekedni állandóan vonakodott, megvallván, hogy ő keresztény és mint ilyen csak az egy igaz Istent imádja, és annak áldoz. Mire a király ekkép szóla: »Csodálkozom, hogy te, idegen létedre, egy olyan Istent mersz imádni, kit én nem imádok« . . . és ezen intéssel ezúttal megelégedvén időt engede a király Gergelynek a gondolkozásra. Másod nap újból maga elébe hivatta és mondá neki: »Rég ideje, hogy ismerlek, te nekem híven szolgáltál, parancsolatomat mindenkor híven teljesítetted és nekem szándékom vala téged hasznos és hív szolgálataidért megjutalmazni; miért szegülsz most ellene akaratomnak«? Mire Gergely ekkép felele: »Isten parancsolja, hogy a szolgák engedelmeskedjenek földi uraiknak, és te magad bizonyságot teszel róla, hogy híven szolgáltalak és parancsodat híven teljesitettem. A tiszteletet azonban és imádást, mely egyedül Istent illeti, másnak adni nem szabad, hanem csak ő neki, mert ő teremtette az angyalokat, az embereket és a világot semmiből, — neki szolgálnak és az ő akaratját teljesítik minden teremtmény, ég, föld és tengerek.« Erre a király felindulva mondá: »Tudd meg Gergely, hogy mai nap előttem mindent elvesztettél, — füstbe ment minden szolgálatod, a jutalom helyett, melylyel neked tartoztam, kapni fogsz büntetést, hivatal és méltóság helyett gyalázatot, tömlöczöt, bilincseket és halált, mi az embert minden reménységtől megfosztja; — hanem én azt javaslom neked, hagyj békét a meséknek és imádd az isteneket, főleg pedig ezen felséges isten-asszonyt, ki nemzetünknek véddöke és dicsősége, kit minden nép és király és maga a hatalmas római császár is tisztel és imád, mint kútfejét minden boldogságnak, az emberiség jóltevőjét és a nagy Jupiternek leányát.«

»Én, a mint mondám — felele Gergely — híven szolgáltalak, szolgálatomnak jutalmát azonban nem tőled, hanem egyedül Istentől várom, mert csak ő tud valódilag jutalmazni, és ép azért a szenvedésektől és haláltól, melylyel fenyegetsz, nem irtózom; mert az engem Jézus és a szentek társaságába vezet. — A halál csak azokat fosztja meg minden reményüktől, kik, mint ti, életnélküli isteneket, aranyból, ezüstből készült, kőből-fából faragott bálványokat imádnak; ezeknek vannak szemeik, de nem látnak, vannak füleik és nem hallanak, lábaik is vannak és nem járnak; — a kik ilyen istenekben hisznek, azok méltán félnek a haláltól és esnek kétségbe sírontúli jövőjök iránt.«

A szentnek ezen és hasonló szavain a király rendkivül felindúlva »Én téged — mondá — szolgálatomban szerzett érdemeidért meg akartalak kimélni; de mivel te a halhatatlan isteneket és köztök a hatalmas Dianát is, ki által birodalmunk áll és fenntartatik, bántalmakkal illetted, siketeknek és némáknak mondod az isteneket, és ez által minket is, kik azokat tiszteljük, sértesz — én téged e földön kinzatni foglak, te azután lásd mi jutalmát veszed a más világon, és mivel minket oktalan állatokhoz hasonlítottál, én neked zabolát teszek szádba és terhet hátadra, mint a baromnak.«

1. Erre megparancsolá, hogy kössék kezeit olyformán, hogy könyökei kiálljanak, hátára pedig nagy darab kősót s szájába zabolát tétetett. Ily alakban és ekkép megterhelve öszvér gyanánt egy ideig ide-tova vonszolták, szíjakkal derekánál fogva magasra emelték és így hagyták hét napig. Heted napra kioldatván maga elébe állítá Gergelyt

a király, s mondá: »Ime így büntetik az istenek, kiket te életnélkülieknek neveztél, az őket káromlókat; ha nem imádod őket, még nagyobb büntetések várnak te reád.« »A bálványok — felelé Gergely — kiket te isteneknek nevezel, valóságos lélek-, élet- és érzésnélküli szobrok, emberi kezek munkái; ezek bántalmakat nem éreznek, s még kevésbbé képesek valakit büntetni a rajtok elkövetett bántalmakért, nem segithetnek azokon, kik őket tisztelik. Mikép is tehetne ilyesmit az érzéketlen kő, fa, ezüst, arany, réz, a miből a ti isteneitek készülnek?«

Erre a király Gergelyt egyik lábánál fogva felakasztatta, lecsüngő feje alá pedig kiállhatlan nehéz szagú anyagokból tűzet rakatott, hogy a füst és dögleletes szag agyát zavarja meg, tiz bakó-legény által pedig megvesszöztette. Hét napig hagyatott ezen állapotban a vértanú, ki ezen egész idő alatt nem szünt meg imádkozni és a körülálló sokaságot oktatni. 2

Hosszas oktatásait és fohászkodásait a királytól avégre rendelt gyors-irók szorgalmatosan feljegyezték és a királynak megvitték, ki azonban engesztelhetetlen volt haragjában és Gergely állhatatosságát minden áron megtörni és akaratának teljesítésére hajtani szándékozott.

Azért maga elébe állitotta és ekkép szóla hozzája: »Mit mivelsz Gergely? ki balsorsomban osztoztál és számüzetésemben felkerestél, részt vettél minden viszontagságaim- és harczaimban, a helyett, hogy most osztoznál boldogságomban, melyre az istenek juttattak, eszelősségedben el akarod magad veszteni, szándékosan rohanván a halál torkába.« »Igen-is, felele Szent-Gergely, sietek költözni a testből, hogy elnyerjem mielőbb az örök életet; azért parancsolj csak velem a mint neked tetszik és a halálnak bármely nemével oltsd ki életemet.«

»Nem — viszonzá a király — nem fog abban kedved telni, hanem hosszas és kinos halállal fogsz meghalni.« Most a király a hős vértanú lábujjait pálczák közé szorittatta annyira, hogy a vér bőven folyt körmei alól, azután vas-szegeket veretett talpaiba és kezénél fogva vonszolva járni kényszeríté.

»Hogy érzed most magad Gergely — kérdé a király; — élhetsz-e még ennyi kín után?« »Én — felelé a szent — kértem az én Istenemet és adott nekem erőt a szenvedésekre és kitartást; a vér, melyet hullatok, a halhatatlanság magva és záloga az örök életnek, az termi meg nekem az örök élet örömeit, mert sirva vetünk és örömet aratunk.« »Hogy több ily magvat hullasson — verjétek!« A hohérok igen-is híven teljesítették urok parancsát, egy percz alatt vérbe keverték arczát, száját; összezuzott szemeiből is sűrű köny-cseppek hullottak.

Ezzel sem tudván megtörni a vértanúnak hit-szilárdságát, újból kínpadra fektette, fejét sajtó-gép közé szoríttatta és megparancsolta, hogy sót, salétromot tömjenek és nád-csőken eczetet töltsenek orrába és torkába.

Azután a király, aki szünet nélkül újabb kinzó-nemek és eszközök kigondolásán jártatta eszét, remélvén, hogy azok által végre csakugyan sikerülni fog neki megrendíteni Gergely állhatatosságát, egy bőrzsákot megtöltetett 3. hamúval és azt fejére huzatván nyakához köttette, hogy a hamú finomabb részei lélekzés által felszivatván zavarják meg agyát és eszét s ezen állapotban hagyta a szentet hat egész napig, azután levétetvén a fejéről a zsák, kérdé gúnyosan: »Honnan jösz Gergely, talán azon országból, melyről szólottál?« »Igen király azon országból jövök, mert Isten engem érdemesített az ő szent nevéért ily sanyarú kinokat szenvedni előérzetében azon boldog hazának, mely reám várakozik; örömest szenvedek, mert ott a hamú, melylyel fojtottál és eszméletemtől megfosztani akartál, hervadhatlan virággá, a keserű eczet végnélküli öröm forrásává fog változni.«

Gergely állhatatossága és bátor feleletei által a király még inkább felingerülve egy, az előbbieknél még gyalázatosabb nemét gondolta ki a kinzásnak, a szent mártirt 4. tudniillik két lábánál fogva felakasztatta, azután töltsérrel forró vizet töltetett bele; a vér orrán és száján folyt ki. Onnan levétetvén kemény hangon ekkép szólott hozzája: »Teljesited-e parancsolatomat, imádod-e vagy nem az isteneket, kik üdvöt és boldogságot adnak az egész világnak?« »Én — felelé Gergely — imádom az én uramat

Istenemet, a mindenek Teremtőjét, az ő szent Fiát: a Megváltó Jézus Krisztust és a Szent-Lelket, a bölcseség kútfejét, — a bálványokat pedig, melyeket emberi kezek faragtak, metszettek soha sem ismertem el isteneknek, és nem is fogom elismerni, míg csak élek.« »Ez új káromlás — kiálta fel a király — az isteneket emberi kéz műveinek mondja; ezt boszúlatlanúl nem hagyhatjuk, nehogy az istenek haragját magunkra vonjuk.« Mire Gergelyt kezeinél fogva felakasztatta és oldalait vaskörmökkel szaggattatta. 5. A kinzatás közt kérdé a király: »Fogsz-e most, miután ily kínok alá vagy vettetve, engedni akaratomnak?« »Én — felelé a mártir — erősen feltettem magamban, hogy híven megtartom azt, mit kis koromban tanultam és a mely ekkép hangzik: ‚Én vagyok a te Urad Istened, idegen isteneid ne legyenek én előttem.‘ Hatalmas az én Istenem és ezen gyötrelmektől megszabadit engemet, téged pedig, ki engem az Isten szolgálatától és szeretetétől hallatlan kinzások által el akarsz vonni, meg fog itélni és megbüntetni.« — »Hol a te Istened — mondá a király — ki téged kezeimből megszabadíthasson és engem, a mint mondod, megitéljen és megbüntessen?«

Erre a király őtet tövisekre fektette; a tövisek testébe 6. szuródtak.

Ily állapotban látván őt a király, így kiáltott fel: »Én valósággal csodálkozom azon, hogy te még élsz, holott ennyi kinzás közt rég meg kellett volna halnod; sőt — a mint látom — te mibe sem veszed a fájdalmakat.« — »Igen-is, felele Gergely, emberi módon véve rég meg kellett volna halnom a borzasztó kinok miatt; nem is az én gyenge erőm az, melylyel azokat kiállottam, hanem az Isten ereje és malasztja, hogy te — látván és tapasztalván az igaz Isten szolgájának állhatatosságát — győződjél meg a felől, hogy azokat, kik Istenben biznak, semmi emberi erő nem képes az ő szeretetétől elválasztani, és hogy látván ezeket te és a hozzád hasonlók szégyenüljetek meg.«

Azonban Gergelynek sem istenes szavai, sem bámulatos példája a királyt meg nem indították s feltett szándékától, ki a szentet addig akarta kinoztatni, míg akaratjára nem hajlik — elmozdítani nem tudták; sőt inkább újból haragra lobbanva a szentnek lábaira csizma alakú, 7. belül szegekkel ellátott, térdig érő vas-csőket huzatott és azokat keményen ráverette lábszáraira; végül azoknál fogva a szabad ég alatt felfüggesztette. Három napig maradt Gergely ezen kinos helyzetben, kihez így szólt a király: »Lám Gergely meghiusúlt reményed, mert senki sem szabadított meg kezeimből.« »Sőt inkább a te reményed hiusúlt meg; mert sem igéretek, sem rettegtetés és kínok által nem tudtál engem az én Istenemtől elszakasztani és a bálványok imádására birni. Én erősen hiszem, hogy az én Istenem ezen testet, melyet te oly kegyetlenül összeszaggattál, az utolsó napon megújult és megdicsőült állapotban feltámaszsza, hogy egykor lelkemmel együtt, melyért e földön szenved, élvezze a mennyei fogyhatatlan dicsőséget; — azoknak testei pedig. kik istentelenségben élnek, s megátalkodottan halnak meg, a feltámadás napján lelkestől a kiolthatlan örök tűzbe fognak vettetni és ott örökre gyötörtetni.« »Én nem bánom — kiálta fel mérgesen a király — ha a te Istened megújítja egykor testedet; de mivel azt mondád, hogy engem a kiolthatlan örök tűzbe fog vetni, én téged e földön oltható tűzzel égetlek meg; majd meg- 8 látom eljön e Istened, hogy megmentsen.« Tűzet rakatott tehát a kegyetlen király és üstben olmot olvasztatott, és a midőn az olom felforrt, azt Gergely testére öntette úgy, hogy különben is vérző sebekkel terhelt teste egészen megégett; jóllehet szájába is öntetett, még sem halt meg, hanem életben maradt, s a hozzá intézett kérdésekre érthető feleletet adott. A királynak csodálkozása, ki azt gondolta, hogy a szent ember lelkét azonnal kiadja, mihelyt a forró olaj ráöntetik. — a legmagasabb fokra hágott és azt el nem titkolhatván kérdé Gergelytől: »Hogy lehetséges még élned és lélekzelned ily szörnyű kinzás után?« »Mindez — felelé Gergely — azért történik, hogy tanuld ismerni az Isten szolgáinak állhatatosságát; mert Ő az, ki erőt kölcsönöz, hogy megszégyenítse azokat, a kik, mint te, őt nem ismerik és ellene harczolnak.«

Látván a király, hogy minden eddigi kisérlete és erőlködése nem volt képes Gergelyt megingatni... és ő

már kimerült új meg új kinzások kigondolásában és belefáradt azoknak alkalmazásában; már arról gondolkodott, hogy még egyszer megpróbálja tisztségek és méltóságok ajánlásával őt az istenek tiszteletére birni, — midőn Ártávázd fő-hadvezér a király elébe járult és így szólott: »Hatalmas király! Gergely nem érdemli meg, hogy éljen és a napot lássa; mennyi ideje, hogy ő közöttünk van és mi nem ismertük őt; ő ugyanis fia azon Ánáknak, ki apádat Choszrovot megölte... és annyi nyomort hozott az országra«. — Alig tudta meg Tiridát, hogy Gergely Ánáknak fia, azonnal 9. kezét-lábát bilincsekbe verette és megpancsolta. hogy vigyék Ararát-tartomány Artaxata városába és vessék azon mély verembe, melybe a halálra itélt gonosztevők vettettek. E verem tele volt kigyókkal, viperákkal és egyébb mérges vad-állatokkal, melyek a bevetetteket azonnal szétszaggatták és megették. Gergelyt azonban nem bántották, hanem szeliden simultak hozzá. 14 esztendeig volt Gergely ezen borzasztó sötét veremben, a kigyók, mérges csuszómászók és egyébb állatok társaságában s ezen egész idő alatt egy Anna nevű keresztény özvegy asszony, ki azon várban lakott, mennyei sugalat következtében, naponta titkon egy-egy darab kenyeret bocsátott le neki; ezzel tartotta fel Gergely életét, — idejét pedig imádságban és szent elmélkedésekben töltötte, mialatt gyakran mennyei látásokkal örvendeztetett meg.

A király azután nyilt parancsot bocsátott közre, melyben — előbb mély háláját nyilványítja az isteneknek, kiknek, mint hitte, segitségével nyerte vissza őseinek trónját és diadalmaskodott ellenségein — megparancsolja, hogy egész birodalmában hálaadó áldozatok mutattassanak be az isteneknek; a keresztények pedig, kik nyilt ellenségei az isteneknek, halálbüntetés alatt jelentessenek be.

»Én — tevé hozzá a király — legkedvesebb és leghivebb szolgámnak Gergelynek, mivel keresztény volt, sem kegyelmeztem meg, hanem borzasztó kinok után a mély verembe vettettem a kigyóknak martalékúl«.

* * *

Az örmény nyelv alakulásáról.

Patkanian K.: «О составѣ армянскаго языка.» (O szosztavje armjanszkavo jaszuika), Sz. Pétervár, 1864.

I.

Tudvalevő dolog, hogy az árja népcsaládnál, még mielőtt nemzetiségekre oszlott volna szét, eljutott a nyelv teljes kifejlődéséhez, és hogy ezzel vette kezdetét külön részeinek történeti élete. A betűk feltalálása meglehetős mértékét a polgárisodásnak és ennek folytán elég hosszú idejét a történeti létezésnek feltételezi. De minthogy a nyelv végleges kifejlődése körülbelől összeesik hanyatlásának kezdetével, még a legrégibb szólásformák is oly alakban jelennek meg előttünk, a mely ugyancsak távol van már eredeti teljességüktől. Nincs nyelv, melyben lehetséges volna megtalálni minden idomot abban az állapotban, melylyel az összehasonlitó nyelvészet elmélete felöltözteti az árja (ind-európai) nyelv kezdetleges formáit, következtetéseiben reá támaszkodva az árja rendszer régi és modern ágainak egymással való összehasonlitására.

A nyelv végleges kifejlődését mihamar követi az a korszak, a melyben feledésbe megy a gyököknek és származékaiknak eredeti jelentősége, a melyben a szavaknak s formáknak ösztönszerű használását nem támogatja már értelmöknek benső felfogása s enyészésnek indul az, a mit nyelvérzéknek szokás nevezni. Minél tovább élnek a népek s minél előbbre halad értelmi fejlődésük, annál inkább eltávolódnak történetelőtti életüktől s a nyelv annál inkább öntudatlan eszközévé válik a többi nyelvekkel való érintkezésöknek s a gondolatok kicserélésének. Ebben a korszakban megértetni törekszik magát a nép, nem pedig megőrizni a régi szó minden részének teljességét. Egyaránt régi minden nyelv, de réginek mégis azt szoktuk nevezni, a mely fenntartotta irásában azokat az idomokat, a melyek legközelebb állanak a kezdetleges formákhoz. Azt kell tehát kinyomozni, mely korszakban sikerült az irodalomnak hatalmába ejteni valamely nyelv idomait és azokat állandósitani.

Ámbátor a negyedik század kezdeteig is felnyulnak az örmény nyelv legrégibb irodalmi emlékei, mégis szembeötlő már azokon a nyelvtani idomok hanyatlása. Míg a kortársa, a gót nyelv, csaknem ugyanoly fokán áll a fejlődésnek, mint a sanskrit és zend, addig az örmény grammaticai hajtogatásaiban idomainak régi teljességéből valamivel őrzött meg többet, mint az új-perzsa. Ez a rohamos hanyatlás bizonyságot tesz az örmény nemzet történeti életének hosszú tartamáról, ismeretes dolog levén, hogy a történeti fejlődés és a nyelvnek teljességi állapota correlativ dolgok.

E szerint, midőn vizsgálatunk tárgyává teszszük az irott örmény nyelv szerkezetét, lehetetlen elzárkózni azon feltevés elől, hogy e nyelvnek régi állapotában egykorúnak kellett lennie a zenddel és sanskrittal. A primitiv örmény nyelvnek birnia kellett a legrégibb nyelvek sajátosságait, a mely sajátosságok nem léteznek többé vagy alig ismerhetők immár fel még a leggyakorlottabb szemek által is.

Egyik indokát képezi az örmény nyelv eltávolódásának kezdetleges idomaitól az erős hangoknak átmenetele lágyakba és megforditva, a mely átmenet többé-kevésbbé minden nyelvben észlelhető a nélkül, hogy az okai mindeddig világosan ki lennének derítve. Nem állithatni, hogy ez az átmenetel egyenlő mérvben történt volna ugyanazon nyelv mindenik tájbeszédénél s ugyanazon tájbeszéd valamennyi szavában. A régi örmény nyelvnél csak részben történt meg a lágy hangok átmenetele, és megforditva. A mi a leginkább ismert modern tájbeszédeket, a kaukazit és a nyugatit illeti, az elsőnél a hangok csaknem teljesen megőrizték a régi örmény nyelv arányait, míg a nyugatinál egyszerre végbe ment az átalakulás az egész nyelvben, ugy hogy a régi nyelv lágy betűit keményekül ejtik ki, daczára annak, hogy az irás megtartotta a régi orthographia jegyeit. A nyugati örmények **g**-nek, **b**-nek, **ds**-nek, **dz**-nek, **d**-nek ejtik ki a կ, պ, ճ, ծ, տ régi lágy betűket s lágyakúl a régi kemény betűket. Ezen alapszik az egész kiejtési eltérés a kaukazusi és az Euphráton inneni örmények beszédében s ezen az úton tisztázható az a kérdés is, mely régóta vitának tárgyát képezi közöttük, az t. i., hogy melyikök őrizte meg a régi kiejtést.

Nem lehet mondani, hogy a törökországi örmények helytelenül ejtik ki a betűket, annál kevésbbé, mert e kiejtésnek, melyet a hazánkban élő örménység is magáévá tett, sokkal több a híve, mint a kaukazusinak. De azt teljes határozottsággal állithatni, hogy a kaukazusi örmények kiejtése inkább közeledik a régihez, vagyis ahhoz, melyet az örmény irók az ötödik század kezdetén elfogadtak, a melyet tehát ez a korszak a legjobbnak itélt.

Az európai tudományos világ a tizenhatodik század közepe táján kezdett foglalkozni az örmény nyelvvel. De ekkor még nem létezvén philologiai tudomány a szónak mai értelmében, a nyelvek osztályozásánál az örményt majd a semi idiomákkal, majd a török nyelvvel hozták kapcsolatba, majd meg különálló nyelvnek tekintették, a melynek semmi közössége sincs a többivel. Ezek a felfogások uralkodtak a tudomány terén a jelen század második negyedeig, midőn is a régi árja nyelveknek behatóbb tanulmányozása a kutatásnak új eszközeit és módszereit tárta fel.

Az örmény nyelv ismeretének megszerzése — a mult századok folyamában történt kisérletek daczára,[1] nem csekély nehézségekbe ütközött az európaiakra nézve a modern idők előtt. Egyike a fő nehézségeknek az idegenekre nézve hozzáférhető nyomtatott művek s nyelvtani kézi könyvek elégtelen számában rejlett. Már Saint-Martin utal arra,[2] hogy a szótárak s didacticai munkák e hiánya képezi egyik fő okát az európai philologusok közönyösségének az örmény nyelv tanulmányozása iránt. Manapság mindez másként van. Számos munka tétetett közzé a régi örmény nyelvről, a melyen ez ideig több mint ezer — a tudományoknak és művészeteknek minden ágát felölelő — könyv jelent meg. S a jelen század folyamatában több mint negyven — részint európai, részint keleti nyelveken szerkesztett — örmény nyelvtan s legalább is ugyanannyi örmény szótár hagyta el a sajtót.

DR. MOLNÁR ANTAL.

---

[1] Legyen elég megemlitenünk ezekből a következőket: Introductio in chaldaicam liguam, syriacam atque armenicam et decem alias linguas, a Theseo Ambrosio, Papiae, 1539. — Th. Bibliander, De ratione communi omnium linguarum et litterarum commentarius, Tiguri, 1548 (Szerző azt állitja, hogy az örmény igen kevéssé különbözik a chaldeaitól s idézi Postelnek a nézetét, mely szerint a törökök az örményektől származnak, mert — Örményországban törökül is beszélnek!) — Schröder, Thesaurus linguae armenicae, antiquae et hodiernae, Amstelodami, 1711, stb.

[2] A »Memoires sur l' Armenie« első kötetében.

Két rögtönzött, remek beszéd.

Gajzágó Salamon számvevőszéki elnök és **Lukács Béla** államtitkár a pünkösdi ünnepeket az idén Szamosújvártt töltötték. A polgárság mindkét jelesünket fáklyás-zenével tisztelte meg. A szép ünnepélyről más helyütt van szó; azért itt csak azon két ékes beszéd közlésére szoritkozom, a melyeket ez elkalommal »a legkedvesebb vendégek« mondották. A közlés dr. Gopcsa László gyors-iró feljegyzései nyomán történik.

Gajzágó Salamon beszéde:

Tisztelt barátaim és polgártársaim! Ha lehetséges volna még bennem fokozni azon szeretetteljes hálát, melyet én e nemes város irányában és annak minden egyes polgára és polgárnője iránt szivemben táplálok, — akkor az a szivélyes fogadtatás az Önök részéről — a mely engem ép oly váratlanul, mint nagyon készületlenül érint — képes volna azt még fokozni. Azonban tisztelt polgártársak, én azt hiszem, hogy ha távol is Szamosújvár városától, miután mindnyájan úgy sem lakhatunk együtt és ha az élet változatos folyama némelyikünk elébe más pályát, más elrendeltetési kört, következőleg más lakást is rendelt: azt hiszem, hogy e várost szeretettel nemcsak azok szolgálják, akik szerencsések annak falai közt élni, hanem szolgálhatja azt minden ember, ki iránta szeretettel viseltetik bárhová is lökte a sor és bárhova is rendelte lakása helyét (Lelkes éljenzés.) Tisztelt polgártársak! Én azt hiszem, hogy minden ember, aki — habár szerény tehetséggel, de tiszta szívvel és szeretettel — betölti azon kört, melyet a sors elébe mért, akkor kettős kötelességet ró le. Először lerója kötelességét mindnyájunk édes anyja: a közös haza iránt, de másodszor lerója kötelességét szükebb hazája, azon megye, község vagy város irányában, mely őtet magáénak tartja és a melyhez ő is utolsó leheletével, ragaszkódik (Éljenzés). És ha tettem valami csekélységet azokból, mit tisztelt szónokuk oly bőkezűen reám ró: akkor én büszke vagyok nemcsak azért, mert a hazámat szolgáltam, hanem különösen azért, mert városomnak is tettem szolgálatot, melyben annak becsületére váltam. (Hosszas élénk helyeslés).

Azt mondja tisztelt szónokuk, hogy e város látta az én emelkedésemet. Én — bocsásson meg — ellenkező véleményben vagyok. A város volt alapja az én emelkedésemnek, melyben — lelkemre nézve mindig megnyugtató az a körülmény, hogy tettem annyit, a mennyit birtam; mert utóvégre mindent megtenni a görög isteneknek sem adatott! És ha megtettem mindazt, a mire képes voltam, arra nekem ösztönt, alkalmat, tért e nemes város közönsége nyujtott. Tündökölhettem volna bár, mint a ragyogó nap, ha felhőkkel lettem volna körülvéve, működésem elmaradt volna. Csak Önöknek köszönhetem, hogy e felhők szétbomlottak; mert csak ezáltal lehetett azt a csekély tehetségemet az ország és városom javára fordítani (Lelkes éljenzés). Azért tisztelt polgártársaim! legyenek meggyőződve arról, hogy bárhová vezessen is a sors és bárhol is állapodjam meg végleg, utolsó leheletemig sem fogom elfelejteni e város kedves arczát (Élénk éljenzés). Óhajom: Áldja meg, virágoztassa fel az Ur-isten e várost Önök javára; emelkedjenek szellemileg és anyagilag; mert e hazának is úgy válhatnak javára, ha szellemileg, anyagilag nem szegények. E reményben engem tartsanak meg továbbra is szives rokonszenvükben. (Lelkes éljenzés.)

Lukács Béla beszéde:

Igen tisztelt uraim! Tisztelt barátaim! Köszönöm szivem mélyéből e szives elismerést és e szivélyes fogadtatást ezen alkalommal, a midőn tisztán családi körülmények között megjelentem e városban. Engem — igen

helyesen emelte ki tisztelt szónokuk — úgy a mult emlékei, mint a jelen viszonyai is hozzáfűznek e városhoz. Valamint eddig magamat nem tekintettem, úgy — köszönet érte — Önök sem tekintettek soha idegennek, vérüknek (Hosszas, élénk éljenzés) vérükből, rokonuknak, barátuknak tekintettek (Éljenzés.)

Akkor és oly időben, a midőn — úgy szólva — pályámat kezdtem, szivesen, jóakarattal felkaroltak, támogattak törekvésemben s igazán: mintegy előlegezték részemre a bizalmat a maguk részéről; engedjék meg, hogy valamint eddig mindig hálával emlékeztem meg, úgy ez alkalommal is köszönetemet nyilvánitsam (Élénk éljenzés).

Igen tisztelt szónokuk hivatkozott azon csekély pályára, azon szerény működésre, melyet megfutottam és a melyet eddig teljesítettem. Önök adták hozzá az első alkalmat. És valamint az első alkalommal, úgy azután is mindig csak egy vezéreszmém volt: szolgálni a közügyet abban a munkakörben és azon a téren, a hova a körülmények és a sors rendel és becsületesen teljesíteni azokat a kötelességeket, melyeket a közügy, az ország érdekében teljesíteni kell. (Lelkes éljenzés).

Ha van — és nem tagadom, alkotmányos országban van — elismerés abban az állásban, melyben ezidőszerint vagyok; ha van abban elismerés, hogy valaki ily állást foglal el, azt csak-is tiszta, öntudatos munkássággal, becsületes törekvéssel és a közügynek felajánlott szolgálatával érheti el. (Lelkes éljenzés.)

Fogadják köszönetemet azon elismerő szavakért, melyeket igen tisztelt szónokuk kifejezett. Tisztelt barátom hivatkozott végül arra is, hogy tartsam meg a magam részéről azon barátságos érzületet és jóakaratot, melyet ez ideig tanusítottam, ezután is Önök és e város irányában.

Legyenek meggyőződve, hogy én e városról soha meg nem feledkeztem és a magam részéről kérem azt, hogy tartsanak meg szives jó emlékezetükben (Élénk éljenzés) szives barátságukban, (Éljenzés) szives jóakaratukban (Éljenzés.)

A közpályán működő embernek, aki néha sok kellemetlenségnek, sok támadásnak van kitéve, igen jól esik, ha tudja, hogy van mindig, egy — bármily — kis szerény kör, a hova elvonulhat, a hova esetleg zajosabb események után visszavonulhat és a hol mindig szivélyes fogadtatásra, mindig baráti érzelemre, mindig jóakaratra fog találni (Éljenzés). Arra kérem Önöket, tartsák meg ezt a szives barátságot. És most ismételve köszönve ezen szives fogadtatást, melyben részesítettek, megköszönve azon jó kivánságot, melyet irányomban tisztelt szonokuk is kifejezett: a magam részéről is azt óhajtom, hogy az Uristen áldását bőségesen terjeszsze ki e városra és annak minden polgárára (Hosszas, élénk éljenzés).

Közli: Sz K.

Az örmény nép európai származása.

— Levél a szerkesztőhöz. —

Nagyérdekű adatokat kaptunk a hazai és külföldi tudományos irodalomban egyaránt fényes névvel biró régészünk: Torma Zsófia úrnő szivességéből, az örmény faj eredetét és őskori történetét illetőleg.

Szerkesztőségünkhöz intézett igen tanulságos leveléből mutatjuk be az alábbi becses közleményt, mely az örményt, mint európai származású népfajt állitja elénk, az újabbkori tudományos kutatások nyomán.

Az örmények — úgymond irónőnk — a thrák faj egyik törzsének maradékai, a mint ezt Herodotus is megirta VII. k. 73. »hogy a macedonok a szomszédságukban lakó thrák fajú ős népet ‚briges'-eknek az az ‚szabadosok'-nak nevezték, s midőn Európából ezek Ázsiába vándoroltak, vevék fel a phryg nevet, a kiknek utódjai az örmények.« Róluk Strabo is, mint thrák törzsről emlékezik, megjegyezvén, hogy az európai phrygek (briges) Thrakiából a kisázsiai Mysiába vándoroltak, hogy ott Tróját alapítsák. Trója, vagyis Priámus hős népe egy eredetű volt tehát a többi thrák fajú lyd, phryg = armen, bythin, mys, triball, géta és dákokkal. Anglia nagyhirnevű assyriologusa A. H. Sayce megerősiti egyik újabb dolgozatában Herodotus idézett feljegyzését említvén az örményekről, hogy az általa elolvasott ván-i ékirások tanuságai szerint, ezen thrák fajú, árja eredetű phryg-örmények őseredeti fészke csakugyan nem Ázsia, de az európai ős Thrakia lett volna, és hogy innen vándoroltak Ázsiába ott maguknak Armeniát megalapítani, hogy pusztulásukkal később ismét ide Európába visszaköltözködjenek.

És most magyarra fordítva ide irjuk az irónő leveléből Sayce-nek idézett közleményét: az örményeket anynyira érdeklő részt, a mint szó szerint következik azon előszóban, a melyet Sayce 1884-ben Lipcsében megjelent, Schliemann által irt »Troja« czímű művének kiegészitésére szerkesztett:

»Az utóbbi évek nyomozásai teljesen bebizonyitották, hogy Herodot és Strabo mindezen adatai helyesek valának. A ván-i ékiratoknak általam eszközölt leolvasása igazolta, hogy Kr. el. 640 évvel az Ararátnál vagyis Arméniában még árja települések nem voltak, s hogy ekkor az országot még oly népfaj lakta, mely a mai Georgia népével azonosnak látszik, s annak nyelve az árja népcsalád nyelvével semmi rokonságban sem állott. Midőn végre az árja örmények új hazájokba költözének, nyugatról s nem kelet felől kellett jönniök! A száz meg száz név között, melyek a Média és Halys közti óriási területtel állanak kapcsolatban, s melyekkel Assyria műemlékein találkozunk, egy sincs olyan, melyet árja eredetre lehetne visszavezetni, — az összehasonlitó philologia pedig kimutatta, hogy a mai örmény nyelv épp úgy, mint Phrygia régi nyelvének kevés számú maradványai, — közép helyet foglalnak el egy részről a görög, másrészről a letto-szláv között. Az örmények és phrygiaiak ennélfogva oly területen kellett hogy egykor lakjanak, mely délről görögök, északról szlávok által határoltatott. Más szavakkal kifejezve azon területen, melyet a klasszikai földrajz Thrákia néven ismert! . . . .«

Ezek szerint — mondja tovább irónőnk — Trója és Dácia rokon fajú árja thrákjainak multja igen érdekelheti az örményeket, a kik szintén egyik thrák törzsnek, a phrygeknek maradékai Herodotus szerint.

A thrák kulturát felmutató, kizárólag dák leleteket magában foglaló gyüjteményem tehát közelebb érdekli az örményeket, mint hazánk oláhait, a kik thrák, dák, géta, szláv s rómaiak egyvelegéből a Balkán-félszigeten keletkeztek — s ide Erdélybe, mint pásztor nép 1200-ban települtek blac, wlak (oláh) néven (albánul pásztor), a mely nevet jogosabban viselték a felvett »román« elnevezésüknél.

Gyüjteményem adatai tehát olyan kapcsolati pontokat képeznek az örmények ős multjából, melyek sehogy sem ignorálhatók. 100 darabon felül levő, érdekesebbnél érdekesebb bálványocskám, s a babyloni pláneta imádást bemutató tárgyaim egész kis Olympust képeznek gyüjteményemben. 13 év óta ásatom a Szászváros közelében fekvő Tordos község határán előforduló őskori thráko-dák telepet, a melyről 25 ezer darabot meghaladó kis gyüjteményem van már.

Mivel hiszem, hogy nem egyedül a nyelvek, de a régi vallások összehasonlitó tanulmánya is tárgyalását képezi a kihalt népek történetének, tények gyanánt tárván elénk az ismeretlen népek lelkiéletét, gondolkozását, gyüjteményem ethnikai osztályára irányitám kiválólag gyenge munkaképességemet. 1878-ban megjelent első munkámat azért, hogy Dacia s Trója leleteit azonosítani mertem, gúnynyal fogadták a budapesti muzeum-körben, mely következtetésemet azonban későbben elfogadni voltak kénytelenek, mivel a külföld tudósai kimutatták azt, hogy Dácia népe csakugyan egyeredetű, thrák fajú volt Trója ős népével.

Sőt e napokban ékirásos feliratot is ásattam ki Torgoson, melynek jelensége immár kétségtelenné teszi, hogy a leleteimen előforduló sümmer-akkad jegyek kibetűzéséhez helyesen választám kulcsúl az ős Babylon vallásos feliratainak systemáját, melynek alapján a babylon-assyr cultura befolyása itt: az egykori Daciában teljesen bebizonyított tény úgy, hogy Babylon ős népének a sümmer-akkádoknak gyüjteményemben levő Hierográm és Ideogram jegyei, valamint az ékirásos felirat Európa legújabb hieroglyphját képezik.

* * *

Az örmény konyha.

E folyóirat, mely annyiféle tárgyról már oly sok érdekes czikket hozott, eddig reá nem ért, hogy figyelmét a hazai örmény étkekre is kiterjeszsze. Most reá került a sor. A szerkesztő felszólitása adott erre alkalmat. Ezen örmény nemzeti étkekből egynéhány — közkedveltségénél fogva — átment a nem-örmény konyhákba is.

Leves ételeink között legelső az Ángádsábur. Itt előbb a főalkotó-részről: a churutról szólok. Ez így készül: Döbörkébe gyüjtenek fött, oltott tejet nyáron, naponként bár kétszer felkavarják, hogy megsavanyodjék. Három-négy hét múlva aztán üstben — melybe apróra vagdalt petrezselem-, egy kis tárkony- és zellerlevelet tesznek — kifőzik. Ezután kúp-alakú darabokban megszárítják. Ezt megreszelve és tejföllel vegyítve használják. — A laska-tésztát kis négyszögű darabokra vágják, minden darabba apróra szeldelt húst tesznek és sajátságos módon összefoglalják. Minthogy így a tészta mintegy fülalakot nyer, örményül füllevesnek (ángáds-ábur) nevezték el e tápláló, izletes és közkedveltségű nemzeti ételünket. A megmaradt húsból kis gömböcskéket — dolváth — csinálnak. Azt tartották régen, hogy az, kinek tálaláskor a dolváthból jutott — szerencsés lesz. Ezt a tésztát húslében megfőzik, azután a churuttal megsavanyítják. — Csinálnak bőjtös ángádsáburt is, de nem húslébe főzik és a négyszögű tészta-darabokba nem apróra szeldelt húst, hanem rántottát tesznek. — A bőjtös rizskása-levest is szokás churuttal savanyítani. A bőjtös levesekbe gombát is tesznek.

Tukmáds; churuttal savanyított bőjtös leves, mely laskára vagdalt tésztából áll. Ez hús nélkül készül.

Churuttal savanyítják az úgynevezett filák-ot is; ez a disznó gömböcz, levesbe aprítva.

A szulig-leves, káposzta lébe főzött vetemény és koczkás tészta.

Korpaczibre-leves; a búzakorpára forró vizet töltenek, mely pár nap alatt savanyú levet képez; ez leszürve adja a czibrét, melybe veteményt és tehéntúró-galuskát tesznek. Itt megemlítem még a táskás-levest, melynek barát-fül alakú tésztájába hagymát tesznek. A polovkát most már nem készitik.

Vastag ételek: Heriszá. A jól megfött marha- vagy pulyka-húst finom szálakra tépik, azután fött buzával és rántással elegyitve húslében egybefőzik. Ezt, mint alkalmi ételt, különösen a húshagyói napokon szokták késziteni.

Szoche-dolmá. A megfött és szétválasztott hagymarétegeket vagdalt hússal megtöltik és levessel megfőzik; ha kész, tejfölt, tojássárgát téve levébe, eczettel kellemes savanyú-édes lesz.

Têtum-dolmá. Az ugorkát ketté vágva héjától, magvától megtisztítva, szintén vagdalt hússal töltik, és megfőzik; leve ép úgy készül, mint az előbbié, csak az eczet helyett czitromsavat tesznek. Szokták paradicsommal is savanyítani. Csinálunk dolmát marti-lapú és szőlőlevélből is.

Costa-bona. Malacz lábakat, fejet és fület megfőznek, melyhez tejfölös, czitrommal savanyított levet készítenek.

Hirib-sislik. Száritott, fött gomba felszeldelve, megfőzött rizskásával, melybe hagymát rántanak, s hozzá rántással készítenek kevés levet; ebből a tejföl nem hiányozhatik. Készitik ezt kása és rántás nélkül is, csak tejföllel.

Gorgod. A szemelt buzát megdarálják. azután húslében megfőzik, melybe kis rántást is vegyitenek. Készitik ezt húslé nélkül bőjtölösen is.

Philáv. Rizskása malozsával; ezt szintén húslével főzik. Eredeti keleti étel.

Máchoch, a szigorú bőjtnapokra való élelmi szer; egy neme a vastag-ételeknek, mely fodor-méntával készül.

Dábgádz fászul, rántott paszuly. Ez szochorádzdzal készül (szoch erádz, rántott hagyma).

Fött tészták: Haku-erustá. A metélt laska-tésztát, apróra vagdalt húsgomboczokkal húslében főzik. Régen e laska a halott-tor kiegészitő részét képezte; innen nyerte örmény nevét: a meghalt lelkéért adott laska.

Thêlpácz. E laska-tészta töltelékét hagyma vagy túró képezi.

Dsidsu, olajos laska.

Édes étkek és sütemények: Kátá. Igy készül: Egy mérték vajat ($^1/_2$ liter) tesznek fatálba, ezt addig dörzsölik, míg habbá nem lesz, most két mérték (1 liter) mézet vegyitenek bele, — azután élesztőt, kevés hamúzsirt és két tojás-sárgáját, végre e vegyitékbe barna lisztet dagasztanak; ezt a középkeménységű tésztát nagy-csütörtök délutántól szombat reggelig hagyják meleg helyen kelni; ekkor porhanyó, vékonyra nyujtott tésztába takarva sütik ki. Minthogy ez a kalácsnál nagyobb meleget kiván, a sütő-kemenczében hagyják délután 6 óráig is.

Pászká. Tehéntúrót, tojást, tejfölt, lisztet, czitromhéjat, czukrot, malozsát vegyítenek össze, mit vékonyra nyujtott tésztában sütnek ki. Igen finom húsvéti tészta.

Az örmény húsvét napján reggel addig mit sem eszik, míg a szenteltet a templomból haza nem hozzák. A háziasszony még szombaton estve előveszi a szentelő-kosarat és rak bele kalácsot, kátá-t, pászká-t, fött sonkát, piros tojást, sót, szalonnát, néha bárány-sültet és bort is. Másnap reggel egyik pap korai misét mond; azalatt a cselédség a kosarakkal összegyül a czinteremben; most kijőn a pap és megszenteli a sorba tett és kitakart kosarakat.

Phêthádz-khênis. Tehén-turós tészta; a kis szeletekre vágott darabok, miután csinos alakot kaptak, zsirban sülnek meg.

Dáláuzi. Pörkölt forró mézbe kevés reszelt narancshéjat és tisztitott diót, melynek czikkei 2—3 részre vannak aprózva, tesznek. Némelyek mákot is kevernek a dáláuziba. A forró keveréket ostya-aljra öntik, azután formát adnak neki; néha még czukorkákkal is diszítik. Új-évi csemege.

Dákták-hálvá. Vajból, lisztből, úgynevezett rántás készül, mibe méz és mandola jő; az egészt formába teszik s csak torta-alakban kiborítva szokták felvágni. E csemegét menyasszony-pogácsának is hivják, mivel örmény szokás szerint, lakodalmakra készitik. A menyasszony ezt magával viszi.

Páchlává. Alkotó-részei ezek: Három liter apróra tört dió, 1 kiló czukor, egy citromnak héja reszelve és egy kanál pörkölt forró méz; ebbe vegyitik az egészt és vékony tésztába foglalva sütik meg.

Holip; tésztáját, mely hasonlit az ostyához, forró mézzel öntik le.

Chádájéch, vagy bábakalács; ez a tojássárgától aranyszínű, páratlan finomságú tészta lakodalmi örmény vendégségből nem hiányozhatik. Jól késziteni nem kis művészet!

Czerácz chojmách. A fánk tészta lágyabban készítve; a gyakorlott kéz majdnem mind egyenlő nagyságban ereszti e kis fánkokat a sütő zsirba. Húshagyó kedden majd minden háznál van; mert ez hagyományos szokás. Pörkölt mézzel is szokták leönteni.

Hálvá, hosszukás fonatokban pörkölt mézből álló csemege.

Los, tört mákból és mézből készült bőjti étel.

Pirahi. Nyujtott tészta, szeletekre vágva; ezt rizskásás vagdalt hússal, tehéntúróval vagy ritkán szilvaizzel szokták megtölteni, azután összehajtva, zsirban sül ki. (Bőjti napra azonban tehénturóval vagy szilvaizzel megtöltve vizben főzik és azután vajjal, vagy olajjal öntik le).

Mêszov-pághbács. Szintén nyujtott tészta, hússal töltve; béles alakban készitik.

Husételeink közül emlitendők: Jámêz. Pirosra sült kecske vagy bárányhús, hagymával megtöltve, összevarrva és gömböczalakban feltálalva, melyből izletes szeleteket vágnak. Ez az egyik legnevezetesebb örmény nemzeti sült.

Buzsenyicza. Kecskeoldal vagy czomb, és pedig bepáczolva s füstölve; ez frissen sülve vagy szárazon is igen izletes.

Nagybőjtben egy különlegesség: a füstölt sóshal is szerepel a hazai örmények étrendjében, melyet bátok-nak nevezünk.

Az örmény rendszerint bőségben él, mint a magyar. Jó asztalt tart, de nem él a hasának.

Ha vendégséget ád, nincs vége-hossza a sok ételnek; máskor megelégszik a 3—4 tál étellel. Meine Hausmannskost sind vier Speisen: Suppe, Rindfleisch, Zuspeis' und Nichtsdarauf.

Jól tudja, hogy unalmas és egészségtelen egyedül enni: azért mindig családja körében eszik.

Az édesség, a csemege elősegiti az emésztést: ezért sok az örmény étkek közt a csemege. Evés közben ott van a legjobb csemege — a kedélyeskedés.

Az örmény asszony jól főz és izletesen tálal; az étkeket jól meg tudja választani és az összeillesztésre is kiváló figyelmet fordít. Asztalát izletesen rendezi. A gastronom állítása szerint, behunyt szemmel, egyedül illata után is meg lehet birálni azt, hogy jóizű-e az étel: ilyen az örmény konyha.

Az örmény asszony jó gazdasszony, takarékos. Nem felejti el, hogy: »Gazdag konyhának, szegénység a szomszédja.« (A grassa cucina, poverta vicina).

SZONGOTT MARGIT.

Az örmények téritő apostolának ereklyéi.

Az örmény történelem lapjain egy férfiú neve van megörökítve, kit életében nemes jelleme, holta után életszentsége dicsőitett meg.

Isten adományából az örmény nemzet nagy szentjének: Világositó Szt-Gergelynek sokat adott, hogy azon nehéz feladatot, melynek megoldása reá várt, fényes sikerel oldhassa meg.

Egy erkölcsileg sülyedő nemzetnek megmentője ő; ő a sötétben kapkodó örmény nemzet felvilágositó szelleme.

És ha ezt meggondoljuk, illőnek, méltó- és igazságosnak fogjuk találni azt a nagy, mély tiszteletet, melyet nemzete iránta mindenkor tanusitott és nyilvánit mai napság is.

Az erdélyi örmények, általánosan bevett szokás szerint, évenként pünkösd után következő negyedik szombaton tartják meg Világositó Szt-Gergely napját és szentelnek kegyeletes megemlékezést s a nagy férfiúhoz méltó fényes ünnepet.

Ez évben Szt-Gergely ünnepe július hó 6-ára esik. És én kegyeletes tiszteletem, melylyel védszentem iránt viseltetem, tanusításául, az ő ereklyéjéről feljegyzettt történeti adatokat kivánom a szives olvasónak bemutatni.

A XIV-ik századtól kezdve a nápolyi és neritoi, vallásos érzülettől hevülő hívek a tisztelet különös nemével adóznak Világosító Szt-Gergelynek. Ők ugyanis nemcsak kérő imáikkal fordultak és fordulnak hozzá, de védszentül is választották azon csodák miatt, melyek sz. teste fölött történtek; testrészei Nápolyban az ő tiszteletére emelt fényes templomban és a neritoi székesegyházban őriztetnek.

Történeti hűséggel biró, s minden kételyt kizáró okmányok igazolják, hogy már a VIII-ik században létezett Nápolyban, a sz. Januarról nevezett szerzetesnők klastromához csatolva egy templom, melyet Világosító Szt-Gergely emlékének szentelt a kegyelet. A IX-ik században Sergius consul és fővezér anyagi segélylyel járult e templom szükségeinek fedezéséhez . . .

Azt, hogy kik voltak e szerzetesnők, az egyháztörténelem fonalán tudhatjuk meg. Mindenki előtt ismeretes az, hogy a VIII. században a byzanczi császárok vad dühe nemcsak a szentek képeit és ereklyéit semmisitette meg, hanem a templomokat és szerzetes épületeket is feldulta, a szerzeteseket pedig meggyilkolta.

Ezen üldözés folyama alatt, nehányan elhagyva Konstantinápolyt, az olasz földre futottak, ott keresve menedéket a dühöngő üldözők elől; de magukkal vitték egyes szenteknek ereklyéit, a melyek nagyobbára maig is láthatók.

Ezek után folytassuk tovább felvett tárgyunkat.

A VI. században Zeno uralkodása alatt Szt-Gergelynek egész teste — a jobb és bal-kéz kivételével — Konstantinápolyba vitetett; ezt a régi, nemzeti irók is megerősitik. Vardanus XIII-ik századbeli iró, határozottan állitja krónikáiban, hogy Zeno császár Világosító Szt-Gergelynek testi maradványait, Armeniából át akarta hozatni (Vard. Histor. ed. Ven. p. 41.); de másutt (p. 67) úgy nyilatkozik, hogy már a VII-ik században Konstantinápolyban volt Szt-Gergely eltemetve. Ugyancsak ő nála olvassuk, hogy két század múlva a byzanczi szerzetesnők által Nápolyba vitettek a testi maradványok, miről bizonyossá tesz minket Baronius a római martyrologiumban június 11-ikére irt feljegyzése

által. Az évszámot teljesen meghatározni nem lehet. Történeti nyomozás útján kiderithetjük, hogy V. Constantin (Kopronymus, 741—775) idejére esik. A XI-ik században Ubaldus nevű szerzetes »Nápolyi vezérek krónikája« czimű munkájában Theodorus vezérről (728—759) ezeket beszéli: »E vezér idejében Konstantinápoly városából menekülő szerzetesek, kik nem akartak Konstantin császár parancsának engedelmeskedni, Nápolyba jöttek; ezek szent ereklyéket is hoztak magukkal; a vezér ur nyájasan fogadta és elszállásolta őket; ezek közül nehányan a pápa úrhoz mentek, a többiek Nápolyban maradtak.«

Ezek tehát azon szerzetesnők, kikről fennebb megemlékeztünk és kik a sz. Januárról nevezett szerzetházba telepedtek le . . .

Tehát egész bizonyossággal állithatjuk, hogy Szt-Gergely testi maradványa Nápolyban van elhelyezve.

De vajjon minő részek találhatók fel itt?

A szerzetházban és a Szt-Gergely-féle egyházban csakis a fej, valami csattok, lánczok és botok őriztetnek.[1]) Azt, hogy itt egyébb részek is vannak, határozattan kimutatni nem lehet.

A sz. mártir teste a sz. Lörinczről nevezett szerzetes atyák templomában a fő-oltár alatt nyugszik. Ezen oltár hátsó részen egy márvány tábla látható a következő felirással:

Aram hanc maximam, — Quam Antonius de Cignis
Corrupta nomenclatura de Cicinellus —Genere . . . .
Magnificentius instaurandam — Sculptisque marmoribus
Sacris signis affabre elaboratis — Quo sanctissimi Martyris
Gregorii Magnae Armeniae antistitis, - Quae hic sacra sunt sita corporis analecta
Honorificentius asserverentur — Suis sumptibus exornandam curavit.

A. D. MDCLIII.

A jobbkar a meritoi székesegyházban tiszteltetik.

Esztegár Gergely.

* * *

---

[1]) A csattok és a lánczok egyrésze 1866-ban IX. Pius pápa engedélye folytán ünnepélyesen Konstantinápolyba vitettek és ott az örmény-katholikus székesegyházban helyeztettek el.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Szent-Gergely, a »Világositó.« Czímképünk, melynek eredetijét Vastagh Györgynek városunkban Florián János birtokában létező művészi kivitelű olajfestménye képezi, azon történetileg nagyfontosságú jelenetet ábrázolja, midőn az örmény király: Tiridates és családja, népével együtt megkeresztelkedik. Az örmény nemzet apostola: Szurp Krikor Luszávorics (Sanctus Gregorius Illuminator), a király vérrokona, ki I. Sylvester pápa uralkodása alatt Örményország legelső püspöke és patriarkhája lőn, hosszas üldöztetések után, maga avatja föl a kereszténység tagjává a megtérő királyt s megveti alapját a maig szilárdul fennálló örmény kereszténységnek. A megtérés részletes történetét, Lukácsi Kristóf hátrahagyott kézirataiból első czikkünkben találják tüzetesen előadva olvasóink; melynek további folytatását és befejezését a következő két számunkban fogjuk közölni. Nagynevű irónknak e tárgya és elöadásánál fogva magában véve is igen becses vallástörténeti dolgozatát, — mely irói hagyatékából eddig még közzétéve nem lett, — annyivalinkább alkalomszerűnek véltük, egy jeles magyar festőművész illustratioja mellett épen most bemutatni, mert a hazai örmények által maiglan nagy kegyelettel és ünnepélyességgel megülni szokott Szent-Gergely-nap (mely évente a húsvét szombatja után számitandó tizenegyedik szombatra esik) a jelen évben július 6-án lesz.

Az ecsmiádzini akadémia. Ennek a főiskolának IV. György katholikosz adott létet 13 évvel ezelőtt. Áll egy előkészitő iskolából (tászárán), mely 4 osztályra oszlik és a tulajdonképeni akademiából (lêszárán), melynek tanfolyama 3 évig tart. A mult tanévben, mely szept. 21-én vette kezdetét, volt az első osztályban 31, a másodikban 20, a harmadikban 21 és a negyedikben 12 tanuló. A »Lêszárán« első évi tanfolyamát hallgatta 15, a második évi tanfolyamot 7 és a harmadikat 6 növendék. Orosz-Örményországból 94, Török-Örményországból 15, Persiából 2 és Romániából 1. Összesen 112. A »Lêszárán« egyenrangú a mi theologiai intézeteinkkel. Tanárok: Ormánián Malathias püspök, Száhág vártábed, Gárábéd Gosztánteán, Szárkisz Káprielián, Szetrág Mántineán, Stephán Bálászáneán (meghalt), Philipposz Vártáneán, Mêgêrdicsh Báleán, Hovhánnesz Szágháthelián, K. Bárthughimeoszeán, Minász Ásznávoreán, Ruben Ribineán, Ápek Álekszáneán, Árság Náhábdeián (14).

* * *

IRODALOM és MŰVÉSZET.

A híres Bodenstedt Frigyes legújabb munkájának, mely »Erinnerungen aus meinem Leben« czím alatt most hagyta el a sajtót, 298—299 lapjain az örmény irodalomról ezeket mondja: 1843-ban, midőn Örményországot meglátogattam, a szép irodalmat itt egynehány forditás képviselte, ezeket is nagyobb részt a szt-lázár-szigeti mechitháristák ültették át nyelvökre más nemzetek irodalmából. Csak egy örmény volt — evvel hazájában ismerkedtem meg — ki németül tudott és Áboveán csak egy németet talált Erivánban, kivel alkalom-adtával németül beszélhetett. — Ezek után fogalmat azon nagy előhaladásról, mit e téren az örmények tettek, csak az alkothat magának, ki tekintetbe veszi azt, hogy az örmények mai napság nemcsak nagy, figyelemreméltó szépirodalommal birnak. hanem azt is, hogy magok az örmények azok, kik tehetséges iróik műveit németre forditják. Épen, midőn e sorokat irom, asztalomon vannak az Ábgár Hovhánneszián kiadásában megjelenő „Armenische Bibliothek“ füzetei, melyekből a négy utolsó örmény kéz fordittota németre.«

A Lazarus és Steinthal szerkesztésében megjelenő »Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft« czimű évnegyedes folyóirat legújabb számában Bruchmann cikkezik az »Armenische Bibliothek« negyedik füzetéről, mely a regék- és mesékről szól. Elismerőleg nyilatkozik Chaláthián szép munkájáról és miután az idézetek hosszú sorában kimutatva azt a hasonlatot, mely őseink világnézlete és más nemzetek meséi közt létezik, ismertetését igy fejezi be: »E könyv megérdemli azt, hogy kiváló figyelemben részesüljön.«

Egy kiváló orvosi értekezés. A »Novoszti« czimű orosz lap igen elismerőleg szól a tiflisi származású örmény Loru-Melikheán János fiatal orvos-, a nemrég elhalt tábornok (Loris-Melikov) rokonáról, ki az orvostant Párisban végezte. A többek közt felhozza azon szavakat, melyeket a gyűlés elnöke Brusti tanár intézett hozzája Párisban akkor, midőn orvosi értekezését megtartotta. »Azt szeretném — igy szólott a franczia tanár — hogy mindazon külföldiek, kik nálunk tanulnak, követnék az ön példáját. Nincs könyebb dolog, mint értekezést irni; innen is átveszünk valamit, ott is kapunk egy részletet — és kész a dolgozat. De önálló munkával, mely a tudományt előbb viszi, előállani vajmi nehéz. Ha mindazon külföldiek, kik nálunk nyernek tudori oklevelet, ilyen értekezést nyujtanának, akkor orvosi irodalmunk rövid idő múlva annyira meggazdagodnék, hogy más országok méltán irigyelhetnék azt.«

* * *

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

A török udvar civillistája. A szultán civillista-miniszterének, Ágop pasának, ki egyszersmind pénzügyminiszter is, takarékos gazdálkodását élénk világításba helyezi a következő eset, melyet az örmény államférfiúról beszélnek. Az udvari személyzet egyik tagja megbetegedvén, az orvosok nem tudtak baján segiteni; végre Konstantinápoly egyik külvárosából, a köznép körében nagy népszerűségnek örvendő Ahmer hodsát hivták az udvarba, a ki delejező eljárásával könnyitett a beteg állapotán. A szultán azért ötszáz török fontról (ötezer forintról) szoló utalványt adatott át a hodsának, ki nagy örömmel siet azzal a szultán házi pénztárához — de hasztalan! — mert Ágop pasa meghagyta a pénztárnoknak, hogy csak ötven fontot fizessen ki... A hodsa erre éktelen lármát csap, a szultán is megtudja: mi történt és szemrehányást tesz miniszterének, hogy parancsát miért nem teljesitette? A leleményes pénzügyminister igy felelt: »Felség, azt gondoltam, Ahmer mester szolgálatának megjutalmazásául elég lenne ötven font, mert a külvárosban két piaszterért (tizennyolcz krajczárért) gyógyit! Azután még az is eszembe jutott, hogyha a hodsának ötszáz fontot adunk, haza megy szülőföldjére, s vagyona kamataiból fog élni; a szegény betegeket pedig nem fogja többé gyógyitani. Én tehát itt akartam öt tartani a fővárosban«... A szultán mosolyogva csak annyit felelt rá: »Jól tetted!« Ezen eset óta az örmény miniszter bölcseségének nagy hire van Sztambulban, mert ő — a mint mondják — a galamb-szelidségét a kigyó okosságával egyesiti magában. Egyébiránt Ágop Kázázián pasa tudvalevőleg az első keresztény államférfiu, ki Törökországban oly különösen fontos hivatalt visel, mint a pénzügyminiszteri tárcza. A nagy vezér előre is hevesen ellenezte, hogy a török államkincstár vezetése keresztény emberre bizassék. Midőn a szultán ezirántfelvilágositást kért a nagyvezértől, ez azt felelé: hogy a törökök aligha fognak bizalommal viseltetni egy keresztény miniszter iránt, különösen ily rendkivül fontos állásban; azért más mohamedán hitű államférfiakat ajánlott a kineveztetésre. De a szultán mindazokat mellőzve, — Ágop pasát nevezte ki pénzügyminiszterré; mert tapasztalása folytán alapos oka volt kiprobált jelleme és tehetsége iránt feltétlen bizalommal és becsüléssel viseltetni.

* * *

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

A fejedelem-anya látogatása. A sophiai »La Bulgarie« lapban ezeket olvassuk: Ő felsége, a fejedelem-anya: Clementin látogatásával tisztelte meg a philippopolisi örmény közönség iskoláját. Mikor az iskolához közeledett 17 főrangú nőből álló küldöttség ment elejébe. A tanoda előtt nemzeti ruhába öltözve sorban állottak a növendékek. Az iskolában a leány-növendékek egyike franczia nyelven ezt az üdvözletet mondotta: »A blovdiv-i [1]) örmény közönség szerencsésnek tartja magát azért, hogy fönségedet, az egyesült Bulgária fejedelmének, ki közibénk jött, hogy ezen földnek jólétet adjon — anyját üdvözölheti. A tisztelet, melyben fönséged e város örményeit, fönséges fia hív alattvalóit részeltette, felejthetlen emléket hagy azok szivében, kik ezen kegyeletes emléket örökül fogják unokáiknak hagyni... és igy meg lesz örökitve e nagy nap, mely arról tanuskódik, hogy fejedelmi sarjadék kegyeskedett meglátogatni koloniáját azon nemzetnek, mely történelmi multtal dicsekszik. Fogadja fönséged magas látogatásáért mély hálánk kifejezését.« — A fejedelem-anya ezen, őszinte szivből jött üdvözletet szivesen fogadta, ezután kérdezősködött arról, hogy hány növendéke van a fiú és leányiskolának, milyen tanterv szerint tanulnak és kielégitő-e az előmenetel? — Midőn távozni akart a tanitónők egyike ő fenségének egy igen szép kézimunkát ajánlott fel, melyen a természetet híven utánzó virágok közt e szavak voltak arany-szállal kivarrva:

A
Son Altesse Royale
LCaLPErMiEnNcTeIsNsEe
hommage
de profonde reconnaisance
Ecole Armenienne
Philippople, 1889. [2])

A fejedelem-anya nagyon meg volt elégedve a meleg fogadtatással és magas megelégedésének jeléül minden tanitónőnek értékes ékszert, az iskola igazgatójának pedig egy összeget adott, hogy avval szegény tanulók számára tanszert vegyen.

Hovhánneszian Bodenstedtnek. Egész Németország ünnepet ült április 10-én; mert ekkor tartotta a nagy költő hetvenedik születésnapját. Az »Árczákánkh« örmény lap szerkesztője is a tisztelők nagy számához csatlakozott, midőn távirat útján e sorokat küldötte az ünnepelt Bodenstedtnek :

---

[1]) Philippopolis bulgár neve Blovdiv.

[2]) Ő királyi fensége Clementin fejedelemasszony iránt mély hódolatot tanusit az örmény iskola. Philippopolis. 1889.

Aus Tiflis, das dein Lied berühmt gemacht,
Wird dir ein Gruss heut dargebracht;
Erfreu dich lang noch deines Lebens,
Wie wir uns freuen deines Strebens.

A szerkesztőség egyik tagja: Párchutáreán György ezen üdvözletet rögtönözve igy forditotta le örményre:

Kho jérkérov ánuáni
Tiflisicz ár ájsz párév;
Ter sád phájli kho árév
Jév dá mjéz lujsz kégháni.

Az örmény nemzetgyülés közelebbről azon határozatot hozta, hogy a patriarkha újolag és sürgősen tegye meg a portánál a szükséges lépéseket a végből, hogy Mussa bey kurd vezér megbüntetése mellett a Mus provinciában lakó örményeknek kellő védelem biztosittassék. Más részről azt is jelentik, hogy az emlitett kurd vezér az ellene állitólag alaptalanúl emelt vádakról értesülvén, önként jelentkezett volna a hatóságoknál, hogy ártatlanságát bebizonyitsa.

A párisi örmény tanulók, kiknek számát ötvenre teszik, magok közt új egyesületet alkottak. Az egyesület kebeléből a politika ki van zárva. Ezen egyesület, melynek tagjai összejöveteleik alkalmával a tanulói életre vonatkozó kérdésekkel foglalkoznak, azért kelt életre, hogy az örmény ifjak ne csak előmozditsák egymás előmenetelét, hanem szükölködő társuknak anyagi segélyt is nyujtsanak. Van olvasó-termök és könyvtáruk, mely utóbbinak czime ez : Bibliothèque arménienne, 24, Rue Monsieur le Prince. Paris. Az egyesület felkérte az örmény lapok szerkesztőit és a kiadókat, hogy lapjaik és kiadványaikból egy-egy példánynyal ajándékozzák meg könyvtárukat. A párisi »Örmény-egyesület« több butorral és sok könyvvel segitte ezt az új egyesületet.

Dádián Konstántin örmény herczeg, kit évekkel ezelőtt az orosz a bulgár trónra akart emelni, Kaukasiából jött értesités szerint, az élők sorából elköltözött. Boldogult rokona volt a trónjától megfosztott fiatal mingreliai fejedelemnek.

Rövid hirek. 428 évvel ezelőtt állittatott fel Konstantinápolyhan a nem egyesült örmény patriarkhaság. — Csunt István, gáláczi lakos, szülővárosa-, a Szucsávában levő »Áni-egyesület« alapitó tagjai közé iratkozott; a tagsági dij 50 frt. — Nubár pasa, Egyptom volt kormány-elnöke, Párisból Marseille-be ment, honnan gőzhajóval Alexandriába utazott. — Szárkiszeán gazdag örmény Javából (Batavia) Németországba vitte leányait magasabb iskolába. — A perai örmény nők húsvét napjaiban 194 iskolás gyermeknek adtak új ruhát. — Jeruzsálemben az idén (1889) 1000 örmény zarándok járt.

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvár, Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda.

A kereszténység elterjedése Örményországban.

— Lukácsi Kristóf hátrahagyott kézirataiból. —

II.

Ezen időben — mint fentebb is mondottam — Rómában Diocletian császár uralkodott, ki iszonyú üldözést támasztott a keresztények ellen, melynek nem, rend és kor különbség nélkül estek a keresztények áldozatúl. Ekkor történt, hogy némely apáczák, buzgó férfiak és papok Diocletian üldözése elől a római birodalommal határos Örményországba menekültek. — Az apostoli lelkületű papok és férfiak, meg nehányan az apáczák közül, mielőtt Örményországba értek volna, Ázsiában és főleg a kaukasiai tartományokban eloszoltak, hogy az evangeliumot hirdessék. Ezek közt volt sz. Nune, ki Georgiába menvén ennek királyát és népét a keresztény hitre téritette. Közülök pedig 37-en Örményországba mentek, s hosszas vándorlás után eljutottak annak fővárosába: Válársápádba. De, hogy fel ne fedeztessenek, nem mentek be a városba, hanem a városon kívül a szőlőhegyekben levő sajtó-épületekben tartozkodtak és csak a szükséges élelmiszerek beszerzése végett ment be közülök egy-kettő néha a városba. Azonban nem maradhattak sokáig titokban; megjelenésök a szőlőhegyekben, szokatlan öltözetük, ismeretlen nyelvök csakhamar elárulták őket. A nép seregestűl todult a szőlőhegyekbe látni az általok soha sem — ezelőtt — nem látott keresztény apáczákat.

Tudomására jutott a dolog a királynak is, ki azt is megtudta, hogy ezek közt van egy Ripszime nevezetű rendkívüli szép szűz is. Ripszimét tehát magához hivatta; a szűz megjelent a főnöknő: Cajanna kiséretében; a király Ripszime szűznek rendkívüli szépsége, méltóságteljes külső alakja, s kivált szemérmes és illedelmes magaviselete által elbájoltatva azonnal felajánlotta Ripszimének trónját és kezét; de a szűz az ajánlatot határozottan visszautasította; feltételében még inkább megerősítte a mellette álló fejedelem-asszony. A király, ki Rómában nevelkedett, birta a latin nyelvet, és tehát értette Cajannának Ripsziméhez intézett szüzeségi esküjére emlékeztető szavait; azért Cajannát a szobából kiutasította és ostrom-kisérleteit folytatta; azonban a szűz állhatatosságán sehogy sem tudott győzedelmeskedni. Másfelől pedig az ilynemű visszautasitás váratlan és rá nézve szokatlan levén, elragadtatva a szégyen, szenvedély, harag indulataitól, melyek egyaránt dulták keblét, megparancsolta, hogy Ripszimének — ki azalatt kinyitván az ajtót, a rá várakozó Cajannával társaihoz futott a szőlőhegyekbe — fejét vegyék; Cajannának elébb nyelvét vágják, azután többi társaival együtt öljék meg. A parancs teljesíttetett. A kivégezettek számra nézve harminczheten voltak.

A király azonban nem tudta Ripszimét egyhamar elfelejteni. Szeme előtt lebegett képe, vele ábrándozott, egy ideig hinni sem akarta, hogy az a csoda-szépség nincs többé, hogy szenvedélye dühében kiejtett — talán nem is komolyan vett — parancsa teljesíttetett.

Midőn megtudta, hogy Ripszime, parancsa következtében, csakugyan lefejeztetett, s nem él többé, búskomorságba esett; hat napig szobájába zárkozva senkihez sem szólott, senkit sem bocsátott be magához. Udvari főemberei, hogy a királyt felvidítsák s neki szórakozást szerezzenek, nagyszerű vadászatot rendeztek a király vadaskertjében. Azonban mi történt? Alig érnek ki a városból, a királyt a gonoszlélek megszállja, kocsijából leugrik, őrültségében ruháját és fogaival saját husát szaggatja, végre kivetkezvén az emberi képből és alakból, legundokabb négylábú állattá, vaddisznóvá változott; azután elhagyva az emberek társaságát, a nádas s sátés helyeken tartozkodott, az állatokkal társalgott. . . . Hasonlókép megszállották a gonoszlelkek a kiséretében levő udvari embereket és gyötörték mindazokat, kik Gergelynek kinzatásában és a sz. szüzek kivégeztetésében részt vettek. Nagy volt az ijedtség és rémülés a királyi udvarban s az egész országban.

Ezen csapások és büntetések csak előjelei és hirdetői voltak Isten azon véghetetlen irgalmasságának, melylyel elhatározta volt az örmény nemzetet, az ő hű szolgája Gergely által, lelki vakságából kigyógyitani és az örök üdvösség útjára vezetni.

Volt a királynak egy Chosrovituchd nevű hajadon nővére, ki jóllehet pogány, de szelid és erkölcsös nő volt. Ennek álmában megjelent az angyal és értésére adta, hogy a király és udvari emberei csak akkor és úgy fognak az őket sujtó csapásoktól szabadulni, ha Gergelyt a mély veremből kihozzák és szavára hallgatnak.

A királyleány elbeszélte éjjeli látását a főembereknek, de senki sem akart hitelt adni szavának. Gergely — mondának — 14 évvel ezelőtt vettetett a verembe és minden bizonynyal azon pillanatban, melyben a mélység fenekét érte, a mérges állatoktól felemésztetett; csontjai sem lesznek meg többé, nem hogy ő legyen meg. A királyleány elhallgatott, de a látás a következő éjjeleken megújult, s végre őt is büntetéssel fenyegette, ha látását álszeméremből elbeszélni s Szt-Gergely kihozatalát sürgetni elmulasztaná.

Most már a főemberek is hallván a királyleány csoda-álmainak ismételt előadását, Oda nevű fejedelmi férfit azonnal Artaxatába küldték, hogy Gergelyt, ha csakugyan élne, a veremből vegye ki és hozza el. A küldötthöz Artaxatában számosan csatlakoztak, és elmenvén a veremhez, abba hosszú kötelet bocsátottak; maga pedig fennszóval ekkép szólott a szenthez: »Gergely, ha élsz, jer fel; mert az Isten, kit te imádsz, minekünk megparancsolta, hogy téged vegyünk ki a veremből.« Ezen szókra Gergely felálla és jeléül annak, hogy él, megrázá a kötelet; aztán derekához köté azt. Kiemelték és kimondhatlan nagy örömmel útnak indultak vele a főváros felé.

Midőn Válársábád városához közeledtek, a király, a főemberek és számtalan sokaságú nép a szent férfiú elébe mentek, leborultak előtte és bocsánatot kértek a rajta elkövetett kegyetlen kinzásokért. Gergely pedig nyájasan felelt nekik mondván: »Én hozzátok hasonló ember vagyok és nem Isten. Isten megbocsáthatja büneiteket és meggyógyít titeket, ha elismeritek, hogy Ő a teremtő, a ki az eget, földet, napot, holdat és csillagokat, a tengert és a hegyeket teremtette. Azután kérdé tőlük a szent: »Hová tettétek az Isten vértanúinak tetemeit?« Erre megmutaták a helyet, a hol a vértanúk tetemei hevertek, a nélkül, hogy az állatoktól illettettek vagy rothadásnak indultak volna. Gergely a szentek tetemeit legnagyobb tisztetettel összegyüjté és a sajtóépületbe, a melyben laktak volt, helyezteté; őmaga is azon épületet választá lakhelyűl.

A sokaság körülfogta a sajtóépületet, leborultak a szentek tetemei előtt és törődött szivvel zokogás és sirás közt igy kiáltottak: »Remélhetünk-e mi bocsánatot Istentől, kik ily nagyot vétkeztünk, kik ezen ártatlan szüzeket különféle kinok közt kivégeztük. Te pedig a nagy Isten szolgája, meg fogsz-e valaha nekünk bocsátani, kit oly irgalmatlanúl megkinoztunk? és fogod-e kérni Istenedet, hogy bocsásson meg nekünk?« Ezeket sirva-zokogva többször ismételték. Szent-Gergely könybe lábadt szemekkel kezdé vigasztalni a törődött népet, mondván: »Jól tudom azt, hogy tudatlanságból vétkeztetek; azért bánjátok meg büneiteket, térjetek az Istenhez, a ki kegyelmes és irgalmas, s nem akarja a bünös halálát, hanem hogy megtérjen és megigazuljon. Isten az ő véghetetlen irgalmasságában meglátogatta Örményországot és az örmény nemzetet. Isten küldötte Ripszime és Cajanna szüzeket és társait Örményországba, hogy áldást és üdvöt hozzanak az örmény nemzetnek. Az ártatlan vér, melyet ezen sz. szüzek Krisztus nevéért az örmény földön öntöttek, égbe kiált Istenhez, de nem boszúért, hanem irgalomért, azoknak megtéréseért, kik őket meggyilkolták: azon ország és nép üdvéért, melyből az égbe szálltak és a vértanúk dicső koszorúját elnyerték.«

»Ime meg se hült még jó-formán vérök a földön és Isten rátekintett Örményországra; rendkívüli csapásokkal látogatta meg a királyt, a királyi házat és az ország nagyjait, és mindazokat, akik a szüzek kivégeztetésében részt

vettek, hogy kiábrándulván a lelki álomból, melyben eddig éltek, nyiljanak meg szemeik és lássák által a bálványimádás hiábavalóságát és térjenek az egy, igaz Istenhez.«

»Ugyanazon mindenható Isten, aki ezen szüzeket nyugatról keletre vezérelte, tartott meg engem is életben azon sok kinzás közt, melyeknek egyike is elégséges lett volna — Isten ereje nélkül — egy gyarló embernek életét kioltani. Ő tartott meg életben ama mély veremben is; másokat, kik ide vettettek, azon perczben a számtalan mérges kigyó felemésztette. És miért tartotta meg életemet? Nem egyébért, hanem hogy munkáljam üdvösségteket, hogy hirdessem ti nektek az ő szent nevét; azért habár ellenem vétettetek, én nektek szívből megbocsátok; bocsásson meg nektek az Isten is.« Erre ég felé emelve szemeit, kérte Istent, hogy könyörüljön a királyon és népén, vegye le róluk az ő büntetésének ostorát, világosítsa fel értelmüket, hogy ismerjék meg egyedül őt, az igaz Istent. A szentnek ezen első fohászára visszanyerte a király emberi eszméletét és értelmét, — megszabadultak ő és bűntársai a gonoszlelkektől annyiban, hogy míg a szentnek társaságában voltak, nem gyötörtettek; de mihelyt távozni akartak, új rohamokat és gyötrelmeket éreztek; azért állandóan a szent körzetében maradtak és megtörődött szivvel és fogékony elmével hallgatták tanitásait. — 65 napig folytonosan oktatta őket Szent-Gergely és gyakorolta bőjtölésben és sanyargatásokban. A 65-ik nap alkonyodtán haza bocsátotta Szt-Gergely a népet meghagyván nekik, hogy gondoskodjanak a szent vértanúk tetemeinek illő eltakaritásáról és szerezzék be evégre a szükségeseket. Mindenek felett pedig hordassanak össze anyagot három kápolna épitésére; egyet épitsenek azon a helyen, a hol sz. Ripszime szenvedett; a másodikat, a hol sz. Cajanna és társai, a harmadikat a sajtó-épület helyén, a hol a beteg apácza öletett meg.

Másodnap korán reggel, midőn Szt-Gergely a sajtó ajtaját felnyitotta, már ott állottak a királyné, Chosrovituchd, a király nőtestvére, számos főrendű urihölgygyel és a szent férfiú lábaihoz tevék a sok szép tárgyat, drága ékszert, a melyeket azért hozták. hogy azokkal a szüzek tetemei illőleg öltöztessenek, felékesittessenek és eltakarittassanak; a király pedig lábaihoz borulván a szentnek, kéré őt mondván: »Isten szolgája! nyerd meg nekem kezeim és lábaim használatát, hogy részt vehessek én is a szentek kápolnáinak felépitésében.« Szt-Gergely a királynak fejére tette kezét, Istenhez folyamodott és a király azonnal tökéletesen meggyógyult, a jelenlevőknek és az egész országnak kimondhatlan nagy örömére. Most már teljes erővel hozzáláttak a kápolnák épitéséhez; a városi népség a legnagyobb készséggel hordta össze a szükséges anyagot és az épitésben maga a király, a királyné, főurak és hölgyek, közmunkások dolgát végezve, vettek részt, és rövid idő mulva készen állott a három kápolna, melyekben a sz. szüzek és martyrok tetemeit — kit-kit külön koporsóba helyezve és felékesítve — a legnagyobb tisztelettel eltemeték.

Nagy volt öröme Szt-Gergelynek, mit a király és a népnek őszinte megtérése felett érzett; hogy azonban a keresztény hitet annál inkább biztosítsa és a hívőket a visszaeséstől megovja, azt javasolta a királynak, hogy szüntesse meg országában a hamis istenek tiszteletét, a bálványok oltárait és szobrait pedig rontassa le. A király és tanácsa egész készséggel beleegyezett a szentnek ebbeli kivánságába, sőt maga a király Szt-Gergelyt a bálványozás nyomainak eltörlésében tekintélyével és példájával segitette. Apostoli utazásaiban mindenütt kisérte, predikálását maga szavaival támogatta; nem szégyenelte ugyanis megvallani és elbeszélni nyiltan előbbeni erkölcstelen életének büneit és istentelenségeit; elbeszélte, hogy mily irgalmatlanul kinoztatta ő Szt-Gergelyt Krisztus nevéért; miképen ölette meg Ripszime és Cajanna szüzeket; miképen büntette meg őt az Isten és végre miként nyerte vissza Szt-Gergely esedezésére csodálatosképen előbbi alakját és egészségét.

Az örmények Szt-Gergely predikálására és a számos csoda-gyógyitásnak, melyeket követ vala, láttára, hönszeretett királyuk példájára seregestűl tértek a keresztény hitre; a bálványokat maga a megtért nép rombolta le. Szt-Gergely minden városban és helységben, a hol megfordult, kijelölte a helyet a templom épitésére, keresztet állitván a helyen; ekkép jelölte ki Válársábád városában a székesegyház helyéül azt, hol neki az Isten egyszülött fia Jézus Krisztus megjelent, mely a mai napig is őskori eredeti nevét és rendeltetését megtartotta, és Ecsmiádzinnak mondatik.

— A befejező közlemény következő füzetünkben. —

Az örmény nyelv alakulásáról.

Patkanian K.: О »составѣ армянскаго языка.« (O szosztavje armjanszkavo jaszuika), Sz. Pétervár, 1864.

II.

Az árja nyelvformák tanulmányozása az újabb időkben mind szélesebb mérveket öltött. S az örmények hosszú történeti multja, földrajzi helyzetök az árja népeknek közepette, a perzsákéival rokon némely mythologiai hagyományaik és vallási szokásaik, s végül a bensőbb megismerkedés magával az örmény nyelvvel arra a feltevésre vezette elvégre a nyelvtudósokat, hogy árja elemnek kell léteznie az örmény nyelvben.

Bizonyossággá lett ez a feltevés, midőn Petermann tanár közrebocsátotta nagyhirű örmény nyelvtanát.[1] E munkában a tudós szerző behatólag vizsgálja az örmény nyelvet ugy hangzási, mint grammaticai szempontból s kimutatja, hogy az indo-európai nyelvek csoportjához tartozik. Ugyanerre a következtetésre jutott Windischmann is »Die Grundlage des armenischen im arischen Sprachstamme« czimű tanulmányában,[2] míg Bötticher összehasonlitó párhuzamot vont az örmény s különösen a sanszkrit nyelv szavai és gyökei között.[3] Delatre figyelemreméltó tanulmányban jelölte ki az örményeknek helyét az indo-európai nyelvek sorában[1] s Bopp alapvető összehasonlitó nyelvtanának második kiadása[2] felölelte az örmény nyelvtant is s kiváló helyet állapitott meg részére az indo-európai nyelvformák között.

---

[1] Gramatica linguae armenicae, Berlin, 1837.

[2] Abhandlungen der ersten Klasse der k. bayer. Acad. der Wissenschaften, IV. k. 2-ik szakasz.

[3] Arica, Halae, 1851. — Vergleichung der armenichen Consonanten mit denen des Sanscrit (Zeitschrift d. deutschen morgenländ. Gesellschaft. II, 347 - 369.

Nem állapodtak itt meg a tudósok nyomozásai. Csakhamar ki lőn mutatva, hogy az örmény közelebb áll az iráni nyelvcsaládhoz, mint az árja törzsnek többi ágai. Az indokok, melyekért az iráni nyelvek közé sorolták, csaknem ugyanazon hangzási (phoneticai) sajátosságok, melyek a zendet a sanszkrittól megkülönböztetik. És pedig:

a) Mindenütt a hol a sanszkritban *s* van, az örményben szintugy, mint a többi iráni nyelvekben, *h*-val találkozunk (p. házár, ezer, a zendben hazanra, a sanszkritban sahasra; hángámáng, körülmények, zend hangamana, sanszkrit sangamana).

b) azon szavak csoportja, melyek a sanszkritban *sv*-vel, a latinban s-el, a zendben q-val kezdődnek, az örményben is ezt a legutóbbi kezdő torokhangot mutatják (ghun, álom, latin somnus, zend ghafna, sanszkrit svapna; ghur, nővér, latin soror, zend ghanha, sanszkrit svasar).

c) az örmény *z*-nek, mint a többi iráni nyelvek azonos hangjának, a sanszkritban *h*, az európai nyelvcsoportban a *g* és *χ* torokhangok felelnek meg (p. bázuk, kar, zend bazu, sanszkrit bahu, görög πῆχυς: lézu, nyelv, zend hizva, sanszkrit gihvâ, latin lingua.)

d) Az *sz*-nek az iráni csoportban és a sanszkritban szintén azonos hang felel meg, holott a görögben és latinban *κ*-t *c*-t találunk a helyén (p. dászên, tiz, zend és sanszkrit daszan, görög δέκα, latin decem; sziáv, fekete, zend és sanszkrit szyâva, görög κύανος.)

e) a sanszkrit *szv* helyet az örményben épen ugy, mint a zendben *szp*-vel találkozunk (p. ászp, ló, zend aszpa, a sanszkritban aszva; szpiták, fehér, zend spenta, sanszkrit szveta.)

---

[1] Revue de l'Orient, 1858, VII, 36 46.

[2] Vergleichende Grammatik des Sanscrit, Zend, Armenichen, stb. Második teljesen átdolgozott kiadás, Berlin, 1857 – 1861.

Ebben az irányban folytatta nyomozásait Gosche,[1] Spiegel[2] s több más nyelvtudós, különösen pedig Müller Fr., ki igen érdekes tanulmányában[3] szabatosabban s nagyobb világossággal kimutatta, mint bárki más, az örménynek hangzási viszonyát az iráni nyelvekhez. Azt is észlelték továbbá, hogy bizonyos esetekben az örmény nyelv, phoneticai szempontból, jóval régibbnek tünik fel, mint a perzsa, a melyben az utolsó Sassanidák korszaka óta nem történt hangzásbeli átalakulás. Erre mutat például, hogy az örmény és a pehlvi nyelvvel közös *ak* végzet változatlanul fenmaradt az örményben s nem alakult át hehezetté, mint a perzsában. Bopp összehasonlitó nyelvtana második kiadásának előszavában rá is mutat arra, hogy az örmény, hangzási és nyelvtani rendszerének némely sajátosságai által régibb linguisticai állapotra vall annál, a mely az Achemenidák nyelvében és a zendben tárúl elénk.[4]

Nagyon sok történt a legutóbbi időkben az örmény nyelv tanulmányozásának terén, de még mindig jelentékeny azon kérdések száma, a melyeknek teljes világitásba helyezése ezutáni feladatát képezi az összehasonlitó nyelvtudománynak. Nevezetesen az örmény tájbeszédek (dialectusok) mindeddig nem kötötték le a nyelvtudósok figyelmét, pedig nem egy kérdést csakis ezeknek beható tanulmányozása tesz megoldhatóvá Az ősrégi időkben számos ily tájbeszéd létezett, a melyeket kisebb-nagyobb száma a néptörzseknek beszélt. A keresztény időszámitás második és harmadik századában e tájbeszédek egyike túlsúlyra vergődött a többi felett s rövid idő alatt hivatalos nyelvvé fejlődött. Az Ararát tartománynak ezt az udvari nyelvét ostánik-nak nevezték.

A negyedik század elején, az örményeknek a keresztény hitre térésekor, s az ötödikben, a nemzeti alphabet megalkotásának időszaka alatt az udvari nyelv lett az egyedüli, egységes irodalmi nyelv. Különösen a bibliának átültetése általánossá tevé a használását. Mihamar több jeles iró gazdagította műveivel s a syriai, legfőként pedig a görög irodalom befolyása alatt mindinkább tökélyesbülésnek indult. Az ötödik század végén már elég gazdag s eléggé simulékony volt arra, hogy könnyen visszaadhassa a hajdankor görög iróinak s az egyházatyák iratainak leforditásánál a kifejezések minden árnyalatát.

---

[1] De ariana linguae gentisque armenicae indole prolegomena, Berlin, 1847.

[2] Das Verhältniss des Armenischen zum Huzwâresch (Grammatik der Huzwâresch-Sprasche czimű munkájában, Bécs, 1856, 186—192 l.)

[3] Beiträge zur Lautlehre der armenischen Sprache. Sitzungsberichte der Acad d. Wissenschaften, Bécs, 1862 december.

[4] Vergleichende Grammatik, XVIII. lap.

Dr. Molnár Antal.

Az örmény keresztények védharcza.

— A helytartók kormánylata. —

I.

Életerejétől megfosztva, önmagában meghasonolva, hatalmában megtörve Örményország oly korszakhoz jutott (428—485 Kr. u.), melynek önkénynyel teljes eseményei az örmény történelem szomorú lapjain vannak megörökítve.

E kényszer helyzet négyszáz évig tartott, mely időszak alatt majd saját kebeléből, majd idegenekből kapott oly helytartókat, kik alkirályi czímmel felruházva élet és halál felett itélhettek; hazájuk védelmére hadsereget is tarthattak, de önállóságukat elveszitve, a perzsa uralomtól függtek s hübér gyanánt a helytartói székhelyen: Tuin városában begyült nehéz adót évenként szintén Persiának adták.

Az Arsacida uralom megdülése után Örményország a sors labdája lett. Először Vemihrsábuh perzsa herczeg küldetett helytartónak, ki szelid természetével és tapintatos kormányzói tehetségével a jobb idők kellemes emlékeit derítette fel. De 14 évi hasznos kormánylata után kiragadá a halál az élők közül, hogy helyet készitsen egy dicsvágyó, pazar, nemzetgyülölő férfiú, Vászágnak, kit Sziunikh tartománytól közönségesen Sziuni Vászágnak neveztek.

Ezen hitetlen olygarcha sok veszélyt árasztott Örményországra. Ugyanis II. Izdegerd (Házgérd) perzsa király czélúl tüzvén ki, hogy a hatalma alatt álló adófizető népeket Zoroaster tanainak követésére kényszeritendi. Mindenek előtt — a mágusok tanácsára — szigorú rendeletet adott ki, hogy az örmények, albánok és iberek a hunnok ellen kezdendő háborúra válogatott hadserget küldjenek. Igy akarta a nemzet hatalmasabbjait távol tartani a hazától, hogy a honmaradtakat annál könnyebben megnyerhesse bálványozást terjesztő szándékának. E mellett a nép főbbjeit kegyelmével elárasztván, nehányat ezek közül magas hivatalokra emelt, kincsekkel megvesztegetett; mert bizott abban, hogy ezen eljárása kétségtelen sikert fog eredményezni.

Mint mindenütt, úgy itt is találkozott egy Sziuni Vászág, kit helytartóvá tett, hogy Izdegerd eszköze legyen; de Mámigoni Vártánban, kit az összes hadsereg fővezérévé nevezett ki, ügyfelére nem talált.

Az örmények, nehogy hütlenségről vádolhassa őket a perzsa király, engedtek a felsőbb parancsnak és elküldték a követelt serget; ezzel, melyet több egyházi és világi főur követett, ment Vászág és Vártán is.

Izdegerd a harczban, mit két évig eredménytelenül folytatott, kifáradván visszatért Persiába; azonban tervéhez konokul ragaszkodott; ezért parancsot adott, hogy a keresztények, kik uralma alatt élnek, hagyják el hitöket és imádják a napot és tüzet. A főurak hazájok és vallásuk védelmére együttesen ellentálltak, nehányan mint: Kárekin, Kênuni Ádom s Rêsduni Mánádsir dicsően elvérzettek; ezeket az örmény egyház vértanúkként tiszteli. Most látván a perzsa király, hogy minden eddigi törekvése meghiusult, Ten Sápor (Tensábuh) helytartót küldé a nemzet nyakára, hogy nehéz adók s más kinzásokkal kényszeritse az örményeket hithagyásra. Sápor, a szerzeteseket elüzé, a lelkészeket és főurakat idegen rabságba hurczolá, feltételül tüzvén ki, hogy csak hittagadás útján válthatják megszabadságukat. De a főurak, kik készek voltak vallásuk és hazájokért életöket is feláldozni, cselhez folyamodtak; hitöket külsőleg megtagadták, hogy szabadságukat visszaszerezve, a szent ügy élére állhassanak. Meg is engedte a perzsa király, hogy hazájok földjére visszatérhessenek; de velök küldötte a mágusok seregét, hogy ezek a Zoroaster tanait hirdessék. Midőn az örmények a mágusokat megpillanták, Szt Leont és más papok vezérlete alatt Istenbe vetett hittől s bizalomtól lelkesülten megrohanták őket; közülök sokat megöltek, megsebesitettek; azok pedig, kik megmaradtak, futásban kerestek menedéket.

A mágusok elüzetése után Vászág, ki szivből tagadta meg hitét, a perzsa hatalomtóli félelmében arra kérte a népet, hogy a mágusokat hivja vissza s ideiglenesen fogadja el őket, nehogy Házgerd haragját magukra vonják. Ezen ajánlat, mely többek helyeslésével találkozott, különösen a kishitűeknek tetszett. Visszahivták tehát a mágusokat; minek az a szomorú következménye lett, hogy a pogány vallás terjedni kezdett különösen a perzsa kegyet hajhászó főurak közt.

Nagy Vártán, ki meg volt győződve arról, hogy hazáját csakis a kereszténység tartja fenn, látván a pogány vallás terjedését, mit megakadályozni nem volt képes, nagy szomorúságba esett és Görögországba akart költözni, hogy ne lássa szemeivel Örményország végnapjait; de midőn ezen fájdalmas elhatározását barátaival is közölte a közkedveltségű hazafi, a nép annyira felindult, hogy a mágusokat ismét elüzte, a perzsa katonaságot pedig, melynek Vászág volt vezére, megrohanta; a sereg egy részét lekaszabolták és többeket elfogtak, ezek között volt a hütlen Vászág is, ki csak akkor bocsáttatott szabadon, midőn hithűségét esküvel fogadá.

ÁVEDIK LUKÁCS.

— A befejező közlemény következő füzetünkben. —

Az emberi nem bölcsöje.

I.

A legrégibb idő óta már sok tudós fáradozott a földi paradicsom helyének megállapitásán; azonban véleményeik sokféleségéből azt lehet következtetni, hogy biztos megállapodásra nem jutottak. És ezen nem is lehet csodálkozni.

Igen hosszú — tizenhetedfél százados — időköz esik a világ teremtésétől a vizözönig; ezalatt pedig nagyon sok betű mosodott el azon élő könyv lapjairól, melynek neve: szóbeli hagyomány. Aztán annyi század és a vizözön is megváltoztatták a föld felületét. Hozzáadjuk, hogy a bálványozás elterjedésével az egy Isten intézményeinek ismerete elhomályosodott. Végre figyelembe veendő még az is, hogy Mózes a vizözön előtti századok világ-eseményeit csak röviden emliti fel, mi arról tesz tanúságot, hogy ő a szóbeli hagyomány tárából igen keveset ölelt fel és művét isteni ihlet s természetfeletti sugalás után alkotta meg.

A szentirás határozottan nem jelöli meg a paradicsom helyét; Mózes a teremtés könyvének első lapjain annak fekvését csak körülirja; de e körülirás ismertető jeleket foglal magában, melyek útmutatóúl szolgálnak.

Tekintettel ezen ismertető jelekre, jelentékeny és nyomatékos okok utalnak arra, hogy ős-szülőink első lakhelyét, a földi paradicsomot Örményországban kell keresni.

Mielőtt tovább mennék, elmondom, hogy a régiek közül kik voltak azok, kik a paradicsomot Örményországon kívül fekvő tartományokban keresték.

A zsidó iró Flavius József és Jansenius a Tigris és Eufrát folyóktól kezdve egész az indiai Gangesig s az egyptomi Nilusig terjesztették ki helyét; mert a Gangest Fisonnak és a Nilust Gehonnak tartották. De ilyen nagy területet az első ember nem mivelhetett. »Isten az embert a paradicsomba helyezé, hogy mívelje és őrizze azt.« Gen. II. 1, 15.

Mások Ciliciának Ádána városa, majd Arábia Medine helysége közelében keresték azt, mivel az »éden» szó és e városok neve között némi hasonlatosság létezik. De az ilyen állitások hitelt nem érdemelnek. Voltak olyanok is, kik azt mondták, hogy a paradicsom a Libánon hegy tövében, majd ismét a Jordán folyó partján volt.

Legújabban Dawson, az ismeretes angol tudós, követve Petavius, Bochart s Morinus régi földleirók s a jeles régész

Hesychius nyomdokait, a paradicsom helyét Babylonia alantas sikján, a jelenlegi Sat-el-Arab és perzsa-öböl közt keresi. Csakhogy más nézetben van Dawson és másból indultak ki úttörői. Ezek azt állitották: minthogy Tigris s Eufrát Korna nevű helységnél egyesül s nehány mérföldre lejebb már ismét két ágra szakadva folynak tovább, e két utóbbi ág képezi a Mózes által emlitett Gihon és Fizon folyókat. Dawson pedig úgy vélekedik, hogy Gihon nem lehet más, mint a mostani Kercha és Fizon nem más, mint a jelenlegi Keran folyócska, melyek mielőtt a perzsa-öbölbe ömlenének, Tigris és Eufrat folyókkal már összeölelkeztek. Hogy ezen állitások tévesek, magából a szentirásból látszik. Ugyanis Mózes négy folyója nem a paradicsom kertjébe, hanem innen kifelé ugyanannyi irányba foly. »És folyóviz megyen vala ki a gyönyörűség helyéről.« Genesis II. r. 10.

De legyen elég ennyi. A lap tere, hová soraimat szántam, úgy sem elég, a földi paradicsom helyének megállapitására vonatkozó, különféle és többnyire téves feltevéseken alapuló vélemények befogadására. Jobb, ha czélom felé tartok.

A teremtés könyvének II. részében, Mózes következőket mondja:

Plántálta vala az Úr Isten a gyönyörűség paradicsomát kezdettől, melybe helyezé az embert, a kit alkotott vala. 8. v.

És folyóviz megyen vala ki a gyönyörűség helyéről a paradicsom megöntözésére, mely onnan négy főágra oszol. 10 v.

Az egyiknek neve Fizon; ez az, mely körülfolyja Hevilátnak minden földjét, a hol arany terem. 11 v.

És a második folyóviz neve Gehon; ez az, mely megkerüli Szerecsenországnak*) egész földét. 13 v.

A harmadik folyóviznek neve Tigris, ez foly az assiriusok felé; a negyedik folyóviz pedig az Eufrat. 14. v.

...És helyezé az embert a gyönyörűség paradicsomába, hogy mivelje és őrizze azt. 15 v.

Ezen mózesi feljegyzés szerint ezek a paradicsom ismertető jelei:

---

*) A héber szerint Kús-földe.

a) Négy folyó: Tigris, Eufrat, Fizon és Gihon, melyeknek forrása a paradicsom kertjében volt s innen 4 ágra szakadva folynak ki.

b) Az országok, melyeknek irányában a paradicsomi vizek folynak.

c) A paradicsom, terjedelmére nézve, kert nagyságú volt.

Tekintettel ezen ismertető jelekre, a szentirás magyarázói közül Reland, Calmet, Harduin, Pasini, Nikola, Martini, Berti s még nehányan nem haboztak a paradicsom helyét Örményország északi részében, Tigris és Eufrát forrásainak közelében megállapitani. Mivel a paradicsom helyének fő ismertető jele a mondott négy folyó, vizsgáljuk ezeket közelebbről. Valamint az idegen, ugy a nemzeti irók is azt mondják, hogy az Eufrat és Tigris Örményországban veszi eredetét. Tigris Örményország »Cshorrort Hájk« tartomány Hásdeánkh kerületben, míg az Eufrát a Kars hegységből ered. Nem is vonta ezt kétségbe még senki. Tigris ma is azon irányban halad, mint hajdan: az assyrusok felé, mely jelenleg Persiának dél-nyugati részét teszi. A másik két folyót ezek közelében kell keresnünk.

Fáraó Simon.

— A befejező közlemény jövő füzetünkben. —

* * *

I. Ártávázd.

Kr. e. 36.

A legválságosabb időszak küszöbén veszi át Ártávázd a kormányt, ki azon várakozást, melyet — mint atyjának kormánytársa — maga felől keltett, lanyhaságával meghiusitva a szük jelennek él. Minthogy a királyi család tagjai — a törvény értelmében — a király közvetlen körében nem lakhattak, fivéreit és nővéreit a termékeny és dús ághiovidi és árperáni, egymástól hegyláncz által elválasztott területekre küldvén, nekik adta az ott levő kir. jövedelmeket. Ezt elintézvén a haza atyja, a közügyeiről egészen leveszi szemeit. Az ország bánatosan zugolódik; ezalatt a baj annyira fokozódott, hogy a mesopotámiai részekből az ellenség már többet elfoglalt.

Erre felébredt Ártávázd szellemi aléltságából. Sietséggel átropáteni, iber, álbán és kaukási zsoldosokból nagy serget gyüjtött s a fenhatósága alá tartozott mezopotamiai részeket visszafoglalta. De mindez a Parthiában dühöngő véres viszályok miatt csak pillanatnyi javulást hozhatott; ugyan-is Phraates megölvén atyját Orodest s 29 testvérét, egész szigorúsággal gyakorolta a zsarnok uralomnak hatalmát. Ily tényekkel szemben Ártávázd gondolkozóba esett; mert ama fejetlenség őt a nyerendő segély reményétől is megfosztja, Antoniusnak pedig fegyverét aczélozza, ki 13 legióval, 10000 gallus vagy spanyol lovaggal s több mint 30000 könnyű gyalogsággal sietett a párthusok ellen, mielőtt a tél beállana. Ártávázd, a ránehezedett állapotok miatt, Antoniussal, mint fegyvertárs, szerződésre lép. De az alattomos Octavián rábeszélésére — ki nem akarta, hogy ellenfele: Antonius Cleopatra tervét valósítva Alexandriát tegye az alakitandó új birodalom székhelyévé — Ártávázd magára hagyta Antoniust.

Antonius a kijelölt armeniai útakon az ellenség tartományába hatol; Media fővárosát Praaspát ismételten ostrom alá veszi, de kudarczot vall; e mellett az élelmi szerek hiánya összetöré a fegyvert hadsorai kezében. Az éhinség rendkivüliségét tanusítja azon körülmény, hogy egy kis adag árpáért ötven drachmát kellett fizetni, a kenyeret ezüsttel mérték. Amúgy a lóhátról beszélő Antonius egész készséggel fogadta Phraatesnek ajánlatát a bántatlan viszszavonulásra; de daczára az egyezségnek huszonhét nap alatt tizrendbeli támadást intézett ellene, s a kényszerűségből hátrahagyott, de — reménye szerint majd — utánhozandó ostrom-gépeit lángok martalékjává tette. Az ellenség éjjel-nappal sarkában volt; hadnépének egy része éhen halt, mások kimerülve gyökerekkel és füvekkel csillapiták éhségöket. Rémületesek e visszavonulásnak jelenetei! Az ellenség hadmüveletei nyomról nyomra ugyanazok, mint voltak Crassus idejében. Még azok sem kerülték ki a halált, kik a kétségbeesett rómaiak közül a parthusokhoz mentek át. Most már beköszöntött a vizhiánynak rémképe is, a sós és élvezhetlen viz még növelte szomjuságokat; egész napi útat tettek a nélkül, hogy vizre akadtak volna.

Csak tovább haladnak. Végre leirhatlan Antonius örömérzete, midőn arról értesül, hogy Armenia felföldi határfolyamához Árászhoz közelednek. Lélekben és testben megtört népének szemében könyek ragyognak. De a menekülés szálai ismét összebonyolódnak. A folyam fölöttébb mélynek mutatkozott s az ellenség mindinkább közeledett. Eme nehéz órában Antonius a lovasságot az ellenség visszatartására hagyja, a tábor pedig öntudatosan-e vagy ösztönszerűleg a folyamba rohan s örömrivalgással a tulsó partra: Armenia földjére lépett. Az önző czélok végett inditott hadjárat huszonnégyezer ember veszteségébe került. A csapások mérvét híven tünteti föl a szabadulás fölötti öröm; a partra jutva könyzáporban tört ki a szép sereg maradványa. . . . .

Antonius Armeniában egy ideig veszteg maradt, hol hadának roskadt helyzete javulásnak indult. Az élelmi szerek tömege kielégité fagyökerekhez szokott üres gyomrukat. De alig mondnak áldást a termékeny földre, már is szitokra nyilnak a római ajkak. Ártávázdnak magatartásából azt következtetik, hogy ő a parthusok- és medokkal benső viszonyban állott. Bűnül rották fel neki a hadjárat sötét lefolyását, holott ő, mint a párthus hadászat titkaiba avatott, nagy tényező leendett arra, hogy a római ügy az élet-halál harczból diadallal kerüljön ki. Antoniusnak tudomása volt — a dobra nem üthető — rászedésről; de mivel bajainak kiheverése nélkülözhetetlenné tette a szivélyes vendégszeretetet: tanácsosbnak tartotta egyideig az ügyet elnapolni.

»Ülés után okosabb a biró.« Nem így Antonius; ő nem volt képes az eseményekből tanuságot vonni. A lázas indulatok, melyekkel Egyptom királynője iránt viseltetett, útra inditották csapatait. Hózivatar közepett halad hadával és sebesültjeivel; e balfogás által tönkresilányitott embereiből újra nyolczezeren vesztek el a hóval boritott armeniai hegyek közt. Ez fölrázta a szúnyadni látszó Antoniust és segély végett Ártávázdhoz fordult, ki őt — a tovább utazhatásra — eleséggel, gyógyszerrel és egyéb szükségesekkel bőven ellátta. Átok fogta meg Antoniust, hogy bármihez fog, nem sikerül kezei alatt semmi.

A kiállhatlan hidegben a halál nem szünt meg szigorú szemlét tartani népe fölött; a beszélő számok arra a belátásra vezetik, hogy a telet Armeniában töltse, mialatt szemét szüntelen Egyptom felé forditva lesve leste az enyhébb időszakot; végre elérte azt, a mi után vágyakozott.

Antonius Alexandriába érkezvén — Ártávázd került napi rendre; kedve lett volna gyanús szövetségesét hálójába keriteni; erre pedig az idő nagyon alkalmasnak látszott, minthogy az keleti Mesopotámiába: Nisibisbe tette át lakását; miért-is igéretekkel igyekezett azt Egyptomba édesgetni. Nem jutott ugyan czélhoz, de a jól kiszámitott terv — a legelső kiindulásnál — hajótörést nem szenvedhetett. Most leányát kérte fia: Sándor számára nőül és mesésgazdag nászajándékot emlegetett, de a király e kisérletet is visszautasította. Erre maga Antonius jött Kis-Armeniába.

Ártávázd Armenia belsejébe s utóbb Artaxatába vonult. Antonius is beljebb hatolt az országba és azon ürügy alatt, hogy fontos kérdéseket akar vele tárgyalni — a legjobb indulatot tüntető levelek által — magához kérte a királyt. Ennek következése az volt, hogy Ártávázd végre is engedett. Komoly történelmi pillanat az, mely ime bekövetkezett. A király letartóztatott.[1] E tény után egyelőre csend uralkodott, mint vihar előtt szokott. A szócsavarásból élő Antonius kardcsapás nélkül akarta kezeit a királyi vagyonra kiterjeszteni. E végett, a lakosságnak ámitására, a király személye iránt legjobb szándékot negélyezvén, azon várak körül hordoztatá ezt, hol a kir. kincsek őriztettek. A külső udvariasság daczára az alakoskodás felnyitotta a várparancsnokok szemeit. Antonius bosszújában — hogy békés kiáltványait nem vették oly szigorúan azok, kik vesztegethetlen jellemszilárdsággal urok ügyéhez hivek maradtak, felhagyva a mit se jövedelmező szemlejáratokkal — a királyt aranylánczra vereti. »A jó végzet minden jónak telje.« Még csak a királyi vagyonnak elkobozása volt hátra. Ártávázd elvégre is kénytelen volt megjelölni az erődöt, melyben kincseinek tetemes része elrejtve volt. A pénzkirály az erődöt ostrommal bevette, és így az arany- és

---

[1] Strabo, L. 11, pag. 524. Tacit. Ann. L. 2. C. 1.

ezüstnek megbecsülhetlen mennyisége, mit Cleopatrának szánt ajándékúl, kezébe került. Nem kis megdöbbenést okozott az is, hogy a királynak fiai is letartóztattak.

A közzavarban az önérzet melege rezgé át, ez aljas csiny miatt a honfi kebleket, minden szem a király nagybátyja: Ársám, a nagyemlékű Tigrán fivére felé fordul s a parthus Phraatestől is segittetve harczra kelnek. A hatvan éves Ársám, kinek hadereje kisebb volt, mint mennyi harczossal a rómaiak rendelkeztek, csaknem hajlandó volt az egyezkedésre, de a nemzet, mely Antonius iránt a legmélyebb gyülölségtől volt eltelve — háborút akart. A mérkőzés kedvezőtlen szolgálatot tett az országnak. Az önvédelemért küzdők — a leghevesebb viadalban — bizalommal néztek a kedvező fordulat elé, mert a halálnak nagy aratása vala a rómaiak sorában; de a döntő pillanatban határozott vereséget szenvednek, s ezzel a különben is csekély erő teljesen megbénult.

A végetlen zavarban az események rohammal következnek egymásra, a vész harsonája megriad. Ársám visszaveretik s Parthiába menekül.

E vereség gyász csatavesztés volt.

Antonius, hogy az ország visszatorlásra ne gondolhasson, bontásokhoz fogott; alaktalan földarabolás által széttépte azt, a mi összetartozott. A keserű pohár, melyet Ártávázd Antoniusnak töltött, üledékes volt; ezt, melyből most az országnak is jutott, majd ha eljön az idő, magának a töltőnek is ki kellend üriteni. A módozatok iránt így intézkedett Antonius: Az ország nagyobb részét, az úgynevezett Alsó-Armeniát, Mesopotámiában Nisibis és Edessa városoktól kezdve egész Árász folyóig, tehát kilencz tartomány területét, ide értve Kis-Armenia egy részét is, Sándor fiának adta. A zsákmányból részt kapott — jutalmúl ellenséges fondorkodásaiért — a Rómával szövetkezett két szomszéd: a medok királya, a keleti részt vagy-is Felső-Armeniát Árásztól egész a Kur folyóig, ellenben Kis-Armenia egy részét Polemon, Pontus királya nyerte. Ezek elől, kik a nemzet nyakára küldettek, az országból hosszú időre elrepült — a jólét.

Antonius az ország féken tartására erős gyalogsági és lovassági hadat hagyván hátra, győzelem-pompával siet Alexandriába; itt diadalmenetet tart, ami eddigelé a Capitolium kiváltsága volt. Ártávázd, Rómának szövetségese, kocsijához lánczoltatott; azután fényes lakomát adott. Sándor fia, mint Armenia királya, nemzeti öltözetben nem csekély mérvben emelte az ünnepélyességet. [1]

Mily más emlékek élednek fel a történelem lapjairól! II. Tigránnak uralkodása ez, mely alatt az álarczot képén viselő leselkedő kém Ptolomaea Cleopatra, a Tigrán elleni forradalmi láng szitásáért a szeleuciai erődben életével lakolt. [2] Cleopatra elesett rokona emlékezetének igazságot akar szolgáltatni, hogy Ptolomaea megkapja boszú-áldozatát az Arsacidában. A Tigrán adta seb visszacsap annak fiára, Ártávázd pallos alatt vérzik el.

Az ő bünei menthetetlenek; ő hozta a hon bérczeire és rónáira az égő üszköt.

A bajoknak gyökere az ő lanyhaságában keresendő. Hány dicsőségteljes lapot tépett ki ezáltal a hon évkönyveiből, melyeket ő maga képes leendett beirni? Ő, ki nemcsak több nyelvet tudott, hanem szomorú színműveket s görög nyelven történeti jegyzeteket is irt. Különben ebbeli érdemeit a tudományos fők is elismerik.

Jól esik a fülnek a kellemetlen után a szellemi képességről szóló bizonyitványnak kellemes hangjait hallani.

Nemde egy lámpának pislogó fénye ez életének sötét éjjeléből, egy kihalni nem tudó bágyadt szikra, melyet a fiú örökölt atyjának szelleméből. A Tigrán vér egészen mégsem fajulhatott el s hajlamát a tudományos foglalkozásra utolsó perczeig megtartotta; hontalanságában fájdalmát ez enyhitette.

Miután Antonius részéről oly kegyetlen visszaélés történt Ártávázd jóhiszeműségével: a mondva csinált alkalmat nem

---

[1] Antonius emlékérmet veretett, melynek egyik lapján az ő arczképe látható és Armenia koronája e szavakkal: Antonius, Armenia devicta. Az ellenoldalon pedig Cleopatra képe. Csákêdsián, Örm. tört., 63 l.

[2] Chorenei szerint a Tigrán által ostrom alá vett Ptol. Cleopatra az egyptomi királynőnek nagyanyja volt. II. k. 13 fej.

volt szabad elszalasztani. A három darabra szaggatott ország a rómaiaknak keservesen megfizetett kegyelmére volt kárhoztatva, kik minden eszközt foganatba vettek, hogy kezökből, a nemzet nyakára küldött királyok közreműködésével, az ország sorsának intézhetése ki ne ragadtassék... Felső-Armenia, mely a római szövetséges méd királynak jutott osztályrészül, folytonos háborúk színhelye lett. A külirók, kik Alsó-Armeniáról meg sem emlékeznek, ezen országrész eseményeit bő adatokkal örökitették meg; honi történészeink ellenben épen amarról hallgatnak mélyen.

Alsó-Armenia, mely Sándornak, Antonius fiának adatott, ennek elüzetése után évenkénti adó ajánlással elismerte ugyan a rómaiak kelletlen védnökségét, de ügyeit örökösödési rend szerint következő arsacida-házi uralkodók vezették, kik is a külirók által föl nem hozott mesopotámiai részeken Nisibisben vagy Edessában székeltek.

E két országrészről külön-külön értekező kül- és belirók kölcsönösen oly hiányt töltenek be, melyet különben a történelem kedvelő sajnosan érezne. — Ez az elnevezés Alsó- és Felső-Armenia az egyetemes országról szóló külirók előtt ismeretlen, tehát Kr. e. 33-tól K. u. 67-ig vagy is Ársám királytól Eruántig, ki alatt a felbomlott nemzeti kormánynak történelmi kapcsa is összeforr — az adatok az egész országra kiterjednek. Alsó- és Felső Armenia eseményeit és királyait külön-külön, de egymásra világosságot és fényt deritő párhuzamban kell tárgyalnunk.

MARKOVICH JAKAB.

Tanügy Török-Örményországban.

E czím alatt Wünsch József tanár »Österreichische Monatschrift für den Orient« czímű folyóiratban a többek közt ezeket mondja:

Belső Ázsia szárazulatán lakó örmény nép a legrégibb idő óta különböző nemzetek megtámadásának volt kitéve...

Az örmények nyelvöket és nemzetiségöket mindenha megtartották. Műveltség és szellemi előhaladásra nézve az örmények mindig magasabb fokon állottak az őket környező népeknél. Egyházuk, nyelvök és nemzetiségük egyesűlve volt; vallás és nemzetiség náluk szoros kapcsolatban van; azért ezek minden baj és viszontagság között egymást erősitik és védik.

Az örmény sajátos ösztönnel bir az előhaladás iránt és szent buzgalommal igyekszik a tudomány kincseit — melyek az európaiakat nagygyá és hatalmassá tették — elsajátitani . . .

Mivel a mondott tanár érdekes adatait »Az örmény népiskolák« czím alatt a »Néptanitók Lapja« is átvette, azért az alább következő sorokat ezen lap után közöljük:

Az európai műveltségnek napjainkban már Ászia nagy részében is sikerült szilárd talajt találni. Japán, India s Jáva a műveltségnek oly fokára jutottak el, honnan visszaesés rendes körülmények között nem képzelhető. De megmozdultak más országok is biztató jeleket adva a közel szebb jövőről. A magasabb fokú művelődés ezen áramlata legcsodálatosabban mutatkozik Török-Örményországban, hol az elnyomott s számban, vagyonban egyaránt megtört nép valóban csodálatraméltó erővel s buzgalommal igyekszik századok vétlen mulasztásait pótolni. A tanférfiakra nézve kétszeresen érdekes egy ily ritka szellemi törekvéssel megismerkedni s azért Wünsch József német tanár helyszinén szerzett tapasztalataiból közölünk itt is nehány adatot, csak annyit jegyezvén meg egyelőre, hogy az ázsiai örmény nem furfangos kereskedő, mint különösen a Konstantinápolyba vándoroltakból itélni lehetne, hanem igen szerény földművelő s baromtenyésztő nép, melyben azonban megmaradt nemzete régi fényének emléke s ősei ritka szellemi tehetsége.

Az örmény paraszt, különösen oly helyeken, hol a kurdok s törökök között kevés örmény él, vagy félreeső falvakban, maga tanitja meg gyermekeit irni, olvasni és számolni, különösen a téli hónapokban, de sohasem engedi, hogy gyermeke egész tudatlanúl nőjön fel. Wünsch többször látta, a mint a mezőn dolgozó parasztok 3—4 éves gyermekei örmény s török olvasásban s számolásban gyakorolták magokat. A hol többen vannak, az örmények

közös költségen rögtön épitenek iskolát is s rendesen az iskola a legszebb ház a falúban. A tanitók képessége igen különböző és mivel alkalmazásuk nem állandó s fizetésük is a szövetkezetbe állott családok számától függ, a tanitók nagyon könnyen hagyják el az iskolát. Mindamellett a tanitás eredménye gyakran meglepő. Baskan kis hegyi községben Wünsch tanár egy orosz tábornokkal meglátogatta a falúsi iskolát s itt 25 igen csinosan megmosdatott gyermeket talált, kik közt a legfiatalabb alig öt éves fiú is olyan folyékonyan olvasott, hogy csak kisérletek által győződtek meg arról, hogy nem tudja könyvnélkül az olvasottat. Penge falúban, mely sziklás vidéken fekszik s alig 150 házból áll, aratás idején is mintegy száz gyermek volt az iskolában, hol európai padok, tintatartók, térképek s más taneszközök voltak láthatók, sőt külön iskolai könyvtár is. Az öt tanitó közül, kik itt tanitottak, kettő Konstantinápolyban végezte iskoláit s mindkettő képes volt franczia nyelven is tanitani.

A városokban természetesen még kedvezőbb a helyzet. Szép, nagy, világos tantermek, modern jellegű padok s elegendő taneszköz mindenütt feltalálható. Érdekes, hogy az örmény fiúk az európai padokat nem igen szeretik s a hol módjukban van, magokkal hozott párnáikon török módra kuporodnak le. Különösen kitünők a népiskolák Ván városában. Egy Sárámbej nevű előkelő örmény által 40 évvel ezelőtt alapitott nagy iskolában, hol a tanitás ingyenes, 7 tanitó több mint 200 gyermeket tanit 7 osztályban, melyek közt a felső osztályok a mi polgári iskoláinknak felelnek meg, azzal a különbséggel, hogy egyúttal kereskedők is nyernek benne előképzettséget; örmény, török, franczia nyelv, könyvvezetés s kereskedelmi számtan a főtárgyak. Egy más hasonló iskolában a növendékek az alsóbb osztályokban 25, a felsőbbekben 42 frt. tandíjt fizetnek. Ugyancsak Ván városában van még egy árvaház is 18 árvával, a hol benlakókat s bejárókat polgári iskolai tantárgyakban is oktatnak.

Az örmény iskolák jelen helyzetét igazságosan csak akkor itélhetjük meg, ha a török iskolákkal hasonlitjuk össze. A törökök, a tartomány urai, minden nagyobb mecset mellett tartanak fenn elemi iskolát 7—11 éves figyermekek számára. A fiúk innen a Rusdie nevű középiskolába jőnek. Ván-ban is van ily középiskola, de nagyon elhanyagolt állapotban s öt osztályában, habár tandíjt nem kell fizetni, csak 51 növendék van. Török, arab, perzsa nyelv, földrajz, számtan s mértan a tantárgyak. A növendékek egész nap az iskolában vannak, az ebédet is itt költik el. Abból, ki négy-öt évig itt tanul, irnok lesz a hatóságnál. A tanitókat havonkint fizetik (25—70 frt), de igen rendetlenül. A török tanitók általában kevesebb képességgel is birnak, mint az örmények.

Vannak az örményeknek egyes szakiskoláik is. Krimián püspök a váráki zárdában német mintára s egy Németországban képzett tanár vezetése alatt földmivelési iskolát létesített. Ugyanitt, mint más nagyobb zárdákban, vannak énekiskolák, melyekben azonban jóformán csak egyházi énekeket tanulnak. A fővárosban Erzerumban van egy tizosztályú igen szép épületben elhelyezett iskola, mely a mi alreáliskolánknak felel meg, de a hol egyúttal tanitókat képeznek. Ugyanitt van egy 33000 frtba (az ottani viszonyokhoz képest igen nagy összegbe) került szép leányiskola, Konstantinápolyban képzett igazgatónővel, ki három leányával együtt női kézimunkákat is tanit. A növendékek egy része ebédre is itt marad. Ugyancsak Erzerumban van a Sánázárián által alapitott kollegium is. Ez a Sánázárián igen gazdag Szent-Pétervárt élő örmény kereskedő, ki 20 év óta egész sereg tehetséges örményt tanittatott külföldön, számos iskolát alapított, egy nagy nyilvános könyvtárt létesitett s általában egész vagyonát hazája közmüvelődési czéljaira szenteli. Az emlitett kollegium a mi középiskoláinknak felel meg, de azonfelül még bölcsészeti tanfolyammal bir. Egyelőre még csak 25 növendék vétetett fel ingyen, az intézet fentartási költségei mintegy százezer forintot tesznek évenként.

Az örmények között ezenkívül még egyes missziói testületek is tartanak iskolákat, különösen pedig az amerikai protestánsok; legjelentékenyebb iskoláik Erzerum, Chárput és Áintáb városokban vannak, az utóbbi helyen orvosi iskolát is allapították. Egy szóval az örmény nép szellemi téren oly nagy haladást mutat fel a legutóbbi pár évtized alatt, a minőhöz hasonlót csak Japánban és a Fidzsi-szigeteken lehet észlelnünk s mely nagyon hasonlit az Egyesültállamok s Amerika városainak mesés anyagi felvirágzásához. Ily áldozatkész s előretörekvő nép bizonynyal megérdemli a művelt világ rokonszenvét annyival inkább, mert szerencsétlen földrajzi fekvésénél fogva művelődése a közel jövőben egy egész nagy földrész éltető s világitó központja lehet.

Sz. K.

* * *

Fogadtatás a szultánnál.

A legutóbbi, immár egy egész évtized előtt lefolyt orosz-török háború idejében, az akkori konstantinápolyi örmény keleti patriarkhának a szultán általi bizalmas fogadtatása és egyúttal személyes kitüntetése a »Times« czimű angol világlap egyik azon időbeli számában egész körülményesen és oly érdekes alakban van elbeszélve, hogy az emlékezetes jelenet leirásának közlésével ma is szolgálatot vélünk tehetni olvasóinknak. Elmondja ugyanis az idézett angol lap közleménye, és pedig közvetlenül a török fővárosból vett tudósitása alapján: hogy Nerszesz, az örmény kel. patriárkha, (a közelebbről jeruzsálemi patriarkhává lett Háruthiun Vehábedián elődе. — Szerk.) a pádisáh különösen kifejezett kivánságára a Jildiz-khioszkba ment. A mint a palotába megérkezett, a szertartás-mester fogadta, és a magánváróterembe vezette őt, honnan negyedórai várakozás után fényes fogadóterembe kisérték. Midőn a belépéskor a szokásos térdhajtáshoz fogott, a szultán azonnal elébe ment, hogy kezet szorítson vele és a hódolás actusát megakadályozza; azután egészen maga előtt levő karos-székkel kinálta meg.

»Sire — mondotta a patriárkha — oly uralkodónak jelenlétében, mint fölséged, még állani is tisztelet.«

»Kérem foglaljon helyet!« mondotta a szultán, és a patriarkha mély meghajlással helyet foglalt.

»Hogy van?« folytatta a szultán és maga is leült.

»Régen kivántam önt látni. Én nagy tiszteletet érzek ön iránt. Találja magát úgy mint otthon, és jöjjön a mikor önnek tetszik.«

»Sire, mi nem magunkra gondolunk, hanem minden vágyainkat Fölségedre és az ottomán seregre irányozzuk, s jólétükért folyton imádkozunk.«

Ő felsége azt válaszolta: »Én őszintén sajnálom a mostani viszonyokat. Engem, a ki szánt-szándékkal a legkisebb férget sem tudnám bántani, fájdalmasan hat meg annyi ártatlan vérnek ontása! De Isten a tanúm, hogy nem vagyok felelős ezért a háborúért.«

»Sire valóban az uralkodók legnagyobbika, Ön fölülmulta azokat az elődeit, kik kedvező időkben léptek az Ozmánok trónjára, míg Ön dicsőséggel tetézte az ottomán zászlót a zavarok és szerencsétlenség idejében.

»Uralkodásom kezdete óta egy pillanatig sem volt nyugalmam.«

»Éppen ebben rejlik Fölséged nagysága. Az egész nemzet éjjel-nappal imádkozik, hogy Fölséged ünnepélyes rendeleteiben foglalt reformokat — a földmivelés, kereskedelem, ipar és a közoktatás előmozditását — uralkodása ideje alatt megvalósithassa.«

»Én nagyon meg vagyok elégedve örmény nemzetemmel és legőszintébb köszönetemet fejezem ki neki. Kivánom, hogy ön tudassa az örmény nemzettel megelégedésem kifejezését és biztosítsa hajlandóságomról.«

»Én biztosíthatom Fölségedet, hogy dicső dynastiájának atyai uralmát nemcsak a törökországi örmények szeretik és tisztelik, de az összes országok örményei is mindnyájan.«

»Köszönöm és ismétlem, hogy ezeket az érzelmeket magam is viszonzom. Megbizom Önt, hogy ezt közölje nemzetével. A portának örmény méltóságaival is meg vagyok elégedve, kik mindig megadással és hűséggel szolgáltak. Tudom, hogy örmény népem sokat szenvedett e háborúban, de azzal az öntudattal kell vigasztalódnia, hogy szenvedéseinek jutalmául jobb napokat fog érni és élvezni fogja ragaszkodásának gyümölcsét. Én minden alattvalómat szeretem, kik a jelen megpróbáltatások között régi hűségüket oly nagy mértékben bebizonyították. Nem teszek különbséget muzulmán és keresztény között: mindannyian ottománok. A hit az Isten dolga. Én alkotmányt adtam, hogy mindnyájan testvéries egyenlőségben, békében éljenek egymással.«

Ezután a patriarkha imát mondott a szultán hosszú életéért, a hadsereg győzelméért és az uralkodó fönséges szándékaiért, hozzácsatolva:

»Az örmény nemzet szoros viszonyban van az ozmánok trónjával, azok hatalmának nagyobbodásáért és tartósságáért imádkozik.« A szultán keresztbe tette mellén kezeit és ájtatosan hallgatta ezt, fejét mintegy imára hajtotta, és többször ismételte: »Köszönöm.«

A patriarkha most elmenni készült, de a szultán kérte, hogy maradjon még és így szólott: »A mindenható Isten hallgassa meg az ön imáját és engedje, hogy szándékaim teljesüljenek. Én igen szomorodott vagyok a bolgár nemzet miatt, mely vétett a loyalitás ellen.«

»Fölséged méltán panaszkodik annak árulása miatt, de azt nem hihetem, hogy az egész bolgár nemzet hűtelen; csak egy részéről lehet szó, mely elcsábittatott. Irgalomért esedezem Fölségedhez az ártatlanok részére, kik nem vétettek az engedelmesség ellen.«

»Én nagyon aggódom miatta, de ismételnem kell, hogy ezért a kegyetlen vérontásért nem vagyok felelős.«

Ekkor a szultán jelt adott és a szertartásmester ezüst tálczán elhozta az Ozmanie-rend első osztályú jelvényét a csillaggal együtt, melylyel a szultán jelenlétében mindjárt földiszittette a patriarkhát.

A patriarkha még egyszer imát mondott, és azután megjegyezte, hogy e kitüntetést úgy tekinti, mint a szultán kegyességének komoly bizonyitékát, melylyel az örmény nép iránt viseltetik.«

»E kitüntetésben részesitettem Önt — mondá a szultán — részint ön iránt, részint az örmény nemzet iránt való vonzalmamból, mert nagy tiszteletet érzek irántuk.«

»Nemzetem fiai törekedni fognak, hogy Fölségednek méltó atattvalói legyenek.«

Ezzel a kihallgatás véget ért.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Az örményországi zárdák számtalan kitünő férfiút adtak az örmény földnek. Igy a náregi (Vászpurágán tartomány) zárdában nevekedett az örmény Pindár: Náregi Szt.-Gergely, ki európai irókból is forditott. — A Gármir zárda (Kis-Örményország, Márás közelében, Cilicia határán) adta az örmény egyháznak ezt a két fénylő napot: Báláuni Gergely kátholikoszt és Snorháli Nerszesz kátkolikoszt; az utóbbi sokoldalú miveltsége, nagy tudománya és kellemes tolláért örmény Fenelonnak neveztetik. — Szêgévêr zárdában tanult a hires Lámproni (Cilicia) Nerszesz püspök, az örmény Aranyszájú. Zárdában lakott a nagy Meszrob is, ki az örmény betűkkel ajándékozta meg Armeniát. A zárdák mindig világosságot terjesztettek; fejlesztették, ápolták és őrizték a tudományt.

Örmény nép-babonák. Bodenstedt a helyszinén Örményországban följegyzett babonák közül a következőket emliti útleirásában: Ha valaki kezét zsebedben tartja, nőd hűtlen lesz hozzád. — Ha egy nő, habár csak tréfából is, egy idegen férfi fővegét fölteszi saját fejére, az egész haja elhull. — A beteg szobájában mindig angyalok laknak. Ennélfogva minden belépőnek, mielőtt leülne, a beteg ágyán levő három-húros hangszerből (melynek neve: báláláiká) az angyalok kedvéért nehány hangot kell kicsalni. — Továbbá a szobának shawl-okkal és értékes szőnyegekkel kell diszítve lennie, hogy az angyalok azokon letelepedhessenek. — Istennek tetsző szokásnak tartják ők még azt is, hogy az angyaloknak időnként hüsitő szereket nyujtsanak, — ha mindjárt csak kedveskedésből is, hogy némi jelét adják jóakaratunknak; mert a láthatatlan angyalok földi táplálékra nem szorulván, elegendőnek tartatik: egy, czukorral, édes süteménynyel avagy gyümölcscsel telt tányért körülhordozni, magát a szoba mindenik szögletében mélyen meghajtani, és a gyümölcsből egy keveset megizlelni!

IRODALOM és MŰVÉSZET.

Csuchádseán hangversenye. E hirneves örmény zeneszerző, kinek műveit nemcsak Keleten, hanem Európában is kedvelik, a »Khênár« nevű zeneegyesület tagjai közreműködésével Konstantinápolyban hangversenyt rendezett. Az estély a Hámidije indulóval kezdődött. Az Olimpia nyitány után, a melyet a »Khenár« tagjai játszották, Csuchádseán ült zongora mellé és játszott Hajdintól egy darabot oly szépen, hogy a hallgatóság kivánságára azt ismételni kellett. Utána Sáhnázár asszony és Márdiroszeán kisasszony játszották Mejerber négykézre irt Dinoráját. A szép nem műértő karának e két képviselője, kiknek játékát a közönség viharos tapssal és szép virágcsokrokkal jutalmazta, nagyon elősegitette a hangverseny sikerét. Az első rész Csuchádseán, Ebudiáth és Zemire czimű arab dalművével végződött. Az örmény zeneszerző ezen újabb remekét csodálattal hallgatták. — Jól sikerült a második rész is. Itt különösen Okoszdinoszeán Eruánt szép énekéről kell megemlékeznem, ki gyönyörű hangjával feltünést keltett. Hosszas taps zárta be az ünnepélyt.

A vidéki szinészet történetéhez. Mindenki tudja, hogy az első magyar iránydrámát örmény (Gorove László) irta; az sem ismeretlen, hogy a magyar szinműirodalom büszkesége: Csiky Gergely szintén örmény szülőktől származott; de azt, hogy magyar-örmény szinészünk is volt és hogy ötvenhat évvel ezelőtt már volt Szamosújvártt állandó szinpad — kevesen tudják. — Dr. Mártonfi Lajos folyóiratunk munkatársa két régi szinlapot adott át a szerkesztőnek ismertetés végett. Az első szinlap czime ez: »Szamosújvár. Felsegéllő előadás; ma kedden márczius 5-én 1833. A nemzeti szinművész társaság által Harmath Sándor részére előadatik: »A bársony czipö.« Szereplő személyek: Keszy, Eránosz, Harmathné, Rákossy, Szatmáry, Nádudvári, Harmath, PárténYi, Lendvainé, PárténYiné, Kékkovi, Bottos. — A második szinlap, mely fehér selyemszövetre van nyomtatva, czime a következő: »Szamosújvárt. Felsőbbek engedelmével. Ma csütörtökön Február 4-ik napján 1836. A nemzeti szinész társaság által Horváth Gyorgy felsegéllésére előadatik: »Az élet csak álom.« Személyek: Horváth, Eránosz, Posoni, Eránoszné, Bányai, Nina, Koronkai, Tóth, Szigethváry, Dézsy, Boer, Lőrintzyné, Lázárné, Szigethváryné. — Ezek közül Eránosz, Eránoszné. Harmath és Harmathné örmények voltak. Az itt bemutatott két érdekes szinlap tanuságot tesz arról, hogy már egy félszázaddal ezelőtt a magyarosodás magas fokán állottak az örmények, kik nemcsak magyar szinpadot tartottak, hanem a szinészeket is ingyen szállással és étkezéssel látták el.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Gyapjúkereskedés Persia- és Kaukasiában. Anglia külügyi hivatala nem rég egy közleményt tett közzé, mely Persia és szomszedos tartományai gyapjúkereskedéséről szól. A közlemény Nagy-Britania kereskedelmi ügynöke: Law tollából ered, ki Persiában lakik. — A kereskedés ezen ága, mondja a közlemény, majdnem kizárólag az örményék kezében van; ezek azt Chorászánban veszik Bákú és Tiflisből jött örmény kereskedőtársaiktól. Csak egy angol kereskedő-ház van, mely néha-néha kis mennyiségben szintén tesz vásáriásokat örmény alkuszok közvetitésével. A kinek gyapjúra van szüksége, Bakuba vagy Tiflisbe megy az örmény kereskedőkhöz, kik kereskedelmi összeköttetésben állanak a külfölddel; ezek küldenek gyapjút Marseille, New-York és más helyekre is. El-elmennek Tiflisbe franczia és német alkuszok is, de mivel nem ismerik e piaczot, mert csak rövid ideig tartozkodnak e helyen, — előnyös vásárlásokat nem tehetnek. Voltak, kik azt hitték, hogy a közép-ázsiai vasút Chorászán és Közép-Ázsia gyapját mind Oroszországba fogja vinni; de ezek nem voltak kellőleg tájékozva. Anynyi bizonyos, hogy a vasút Buchara és Törökország gyapjának árát alábbszállitotta és a baku-tiflisi vonal Ázsia minden gyapját megocsitotta a Feketetenger kikötőiben; de e vasútak egyike sem hozott nagyobb hasznot Oroszországnak. — Chorászánban a nyájakat nagyobb részt georgiaiak nevelik. Évenként kétszer nyirják a juhokat s márczius és áugusztus hónapokban történik a gyapjú vácsárlása. Sebzevár ezen árúczikk központja és az örményék, kik - vásárlásokat teszik, e helyen állandó lakással birnak. Ezek foglalót adnak a perzsáknak, a nyirás havaiban aztán megbizottjaikat, kik fáradságukért 2 %-et kapnak, — falúról falúra küldik, hogy vegyék meg a gyapjút és küldjék Sebzevárba. Itt előbb kiválaszszák, megmázsálják, aztán Benderigezbe a Kaspitenger partjára küldik; itt azt hajóra rakják. Jó lenne — mondja Law — ha Anglia venné meg valamint Bakuban, úgy Tiflisben is az örményektől a gyapjút, sőt még jobb lenne, ha magában Chorászánban versenyre kelnének az angolok az örményekkel. . . .

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

A perzsa uralkodó örmény földön. A katholikosz intézkedése fényes fogadtatást készitett Erivánban a sáhnak. A diadalkapún, melyen fehér-zöld szinű perzsa lobogók lengtek, perzsáúl ez a felirás volt olvasható: »Eriván üdvözli ő felségét a sáht.« Az elöljáróság kenyeret és sót nyujtott át az uralkodónak. Este világitas és nép-ünnep a városi kertben. Megérkeztekor maga Mákár katholikosz üdvözölte Nászreddin sáht — és köszönetet mondott atyai jóságáért, mely a perzsa-örmények szükségeiről gondoskodik. Mióta ez az uralkodó ül a perzsa trónon, nagyon sokat javult a perzsa-örményék sorsa. A sáh válaszában megigérte, hogy ezután sem fog megfeledkezni örmény alattvalóiról és kérte a katholikoszt, hogy ha valaki méltatlanúl fog bánni a perzsa-örményekkel, csak neki tegyen jelentést. — Az uralkodó kiséretében volt egy örmény is: Csáhénkir-chan, a szépművészet minisztere.

A költő apja. A hires Pátkánián Rafael költőnek (Kámár Kháthibá) atyja Pátkánián Gábor főpap meghalt Szt.-Pétervárott ápr. 25-én végelgyengülésben. Boldogult évekkel ezelőtt sokat tett a nemzeti ügyért, a Kaukasusban 1850-ben Ararát név alatt örmény lapot alapitott, költeményeket irt. — A Pátkánián családról, mely oly kiváló tagokat adott a nemzetnek, más alkalommal többet.

Hallatlan dolgok. Musza bej fegyveres rablók élén támadta meg a Mus közelében fekvő Chárcz falút. A rablók legelébb is Hágopeán Miró örmény falúbiróra rohantak; a fegyvertelen falúsiak megijedtek. Mirót a sok fegyvergolyó életétől megfosztja, házát feldulták, elfogták feleségét, fivére leányát; más nők is foglyokká lettek; a magukkal vitt nők legtöbbje Bagdad bazárjain adatott el. A biró neje megsebesülve, elmenekült, de a leány Musza háremébe került. — Azután Arkávánk falút vették körül a rablók, hol Phoszde Ohán nevü örményt — elevenen megégették.

Igazságot kereső panaszlok, kiket durva rendörök kergetnek szét. — Csak Törökországban történhetik meg az, hogy a biró (kádé) a kereszténynyel szemben legtöbb esetben a mahomedánnak ád igazat; csak a »beteg ember« államában fordulhatnak elő olyan példátlan esetek, hogy a kurdok megtámadják a védtelen örményeket és megfosztják őket mindenöktől és ha ezek néha-néha védelmezni merik magokat, akkor mint lázadókat elfogják és vizsgálat nélkül börtönbe vetik.... A marseillei »Armenia«-ban ezeket olvassuk: Több mint száz örmény (a »Times« szerint 500) állott nem rég Konstantinápolyban a miniszterelnöki palota előtt. Mus vidékéről, — hol Muszá bej rabló bandája oly embertelen gonoszságokat követ el, — futottak ide a kard éle elől, hogy kikerüljék a bizonyos halált. Nemzeti sapkával fejükön várták az eparchoszt; de látszik kocsija már messziről. Mikor kiszállott a kocsiból, igy kiáltottak: »Vagy nyakazzatok le, vagy hallgassátok meg panaszunkat; igazságért esedezünk.« Az eparchosz maga előtt ennyi sapkás örményt látva előbb megijedt, de rögtön ezt válaszolta: »Teljesitjük kérésteket.« És megvető tekintetet vetve feléjök — bement. — Nem sokára jött két férfi és igy szólott a néphez: »Mit akartok? Oszoljatok, távozzatok!« De a mus-vidéki örmények: »Az uralkodó nevében esedezünk; vegyétek kérésünket figyelembe!« Erre a hivatalnokok, közülök kettőt kihallgatás végett bevittek, a többieknek azt parancsolták, hogy oszoljanak szet. De nem oszoltak szét, hanem a helyett az összegyűlt népsokaságnak sirva panaszolták el, hogy »gyermekeiket megsebesitették, családjaikat megölték.« Zokogás közt mondották, hogy »a gonosz Musza bej, ez a vad kurd sorban támadja meg a mus-vidéki örmény falvakat, házaikat feldulja, a védtelen gyermekeket megcsonkitja. . . és ha olykor védekezünk, akkor Musza besiet a városba és bepanaszól minket, hogy mi megverjük, megsebesitjük őket. A kormány hitelt ád hazug szavának és csapatokat küld ellenünk; és ezek a katonák ütnekvernek és kinoznak minket. Nyomorúságunk szavát nem hallgatja meg senki. Csak Isten könyörülhet rajtunk.« Azalatt kijött a két örmény és közölték társaikkal, kik kétségbeesve folyton azt kiabálták: »Segitsetek rajtunk« — a miniszterelnök parancsát. Midőn látta Kheámil pasa, hogy a panaszlók még sem oszlottak el, fegyveres rendőröket küldött rájok.

Örmény herczeg a kiállitáson. A párisi »Gaulois« czimű lapban ezeket olvassuk: Thátoszeáncz Gergely örmény herczeg, ki Kelet legelső mágnása és leggazdagabb fia, Konstantinápolyból saját »Árákáthêricsh« (örmény szó, jelentése: gyorsan repülo) hajójával Marseille-be ment, onnan aztán Párisba jö, hogy a kiállitást megtekintse. E hirt a L. Herald ezekkel egésziti ki: Czimeiből itélve a koronás főkön kivül ezen egyéniség lesz a kiállitás legjelentékenyebb látogatója.

Rövid hirek. Kherope Pátkánián (Bádgáneán) az Európa-szerte ismert tudós, ki a szt.-pétervári egyetemen az örmény és arab nyelvet s a keleti irodalmat adta elő, ápril 2-án hosszas szenvedés után megszünt élni. — Az alexandriai lap Nubár pasáról ezeket irja: Nubár pasa visszatérése Alexandriába nagy örömöt okozott a helybelieknek. Mindenki, de különösen a fellakh-osztálya (földmivelők) nagyon szeretné, ha a pasa visszatérne kormányelnöki székébe. — Hatvan örmény kisérte Der Száhágot, ki a marseille-i örmény kolónia papja, a párisi Père la Chaise temetőbe, hol ez az örmény sirokat megszentelte. Innen Saint-Denisbe mentek Leo örmény király sirjához.

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvár, Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda.

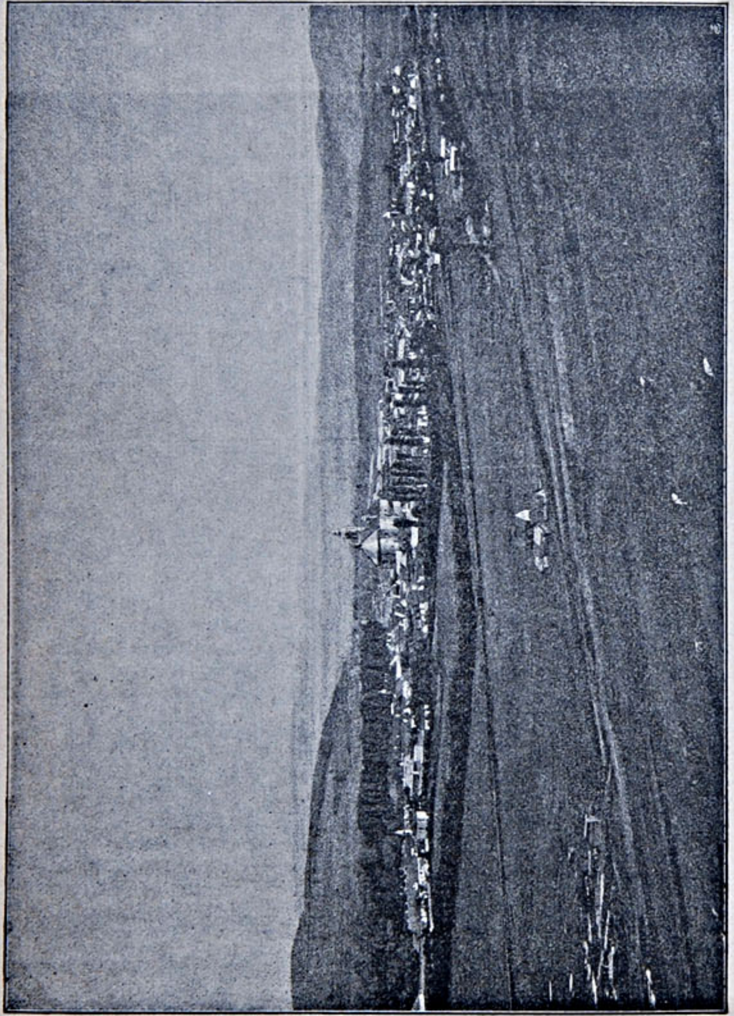

SZAMOSUJVÁR, SZABAD KIR. VÁROS.

Üdv az „E M K E“-nek!

Hazafiúi érzésink egész melegével üdvözöljük a hazai örménység metropolisában közgyűlésre megjelenő tagjait az erdélyrészi magyar közművelődési egyesületnek.

Legyen áldás munkájukon. Kisérje siker az E M K E-nek e város falai között felszentelendő lobogóját.

Szálljon e lobogó diadalról diadalra. Győzedelmek útjain lengesse a szellő. S győzelmei által váljék testté az ige, melynek varázsereje ezreit és ezreit e haza fiainak és lányainak egyesítette az E M K E kötelékében: Erősítése a magyar államnak a közművelődés terjesztése által!

Nap a közművelődés, nap, mely egyaránt árasztja életadó, termékenyitő sugarait bérczeknek ormaira és völgyek ölére. Terjesztése a közművelődésnek, lehet-e küzdtér, melyen inkább találkozhatnának nemes versenygésben ugyanegy hazának gyermekei, faj és vallás különbsége nélkül? Erősítése a magyar államnak a közművelődés terjesztése által, lehet-e czél, mely inkább serkenthetné vállvetett erővel való munkálkodásra e haza minden igaz szülöttjét?

Örmény ajkú polgárai a magyar hazának, üdvözöljük az EMKE-t, mely e czélban ismerte fel működésének vezércsillagát!

Több mint két évszázad gördült le az időknek végtelenségébe azóta, hogy őseink, hajótörtjei a keresztény polgárisodásért messze Keleten vivott százados tusáknak, az erdélyi nemzeti fejedelmek meghivására e hazába költöztek. Igazi otthont nyujtott nekik a magyar föld, igaz szeretettel, törhetlen ragaszkodással rótták mindenkoron le hálatartozásukat. Szivben-lélekben magyar polgáraivá lettek a magyar hazának. Aspiratioikban kezdettől fogva azonosították magukat a magyarral. Együtt, egyenlően érezve szenvedték át a rosz napok keserveit s azonos érzelmekkel fogadták jobbra fordulását az időknek.

Egész sorát a kiváló férfiaknak állitotta az örménység e rövid, bár válságos eseményekben gazdag időszak alatt a haza szolgálatának sorompóiba. Vértanúkat adott a szabadság szent ügyének, jeleseket a közéletnek, tudósokat, irókat és művészeket a nemzeti közművelödésnek. És adott és ad egyszerű napszámosokat mindnyájunkban, többi fiaiban, kik szerény tehetségekkel ugyan, de egész odaadással állunk mindenha készen a magyar állam, a mi édes hazánk érdekeinek szolgálatára.

Kegyelettel ragaszkodunk mi — e folyóirat lapjai is tanuskodnak róla — fajunk évezredes történeti multjának nagy emlékeihez. Tisztelettel ápoljuk, a mit ősrégi culturánk maradványaiból az idők mostohasága megkimélt. S rokonszenvvel kisérjük testvérinknek, a távol Keleten élő örménységnek mondhatlanúl súlyos viszonyok közt szivós kitartással folytatott polgárosító munkáját. Ám a ragaszkodás fajunk multjának emlékeihez s a meleg érdeklődés elszakadt véreink küzdelemteljes jelene iránt egy pillanatra sem feledteti velünk, hogy a magyar hazának vagyunk

gyermekei, hogy fel nem oldható kötelékek csatolnak bennünket e földhöz, hogy magyar hazánk szellemi és anyagi javának előmozdításán munkálkodni mindnyájunknak szent kötelessége.

És a kik fajunk irodalmának termékeit hazánk zengzetes nyelvére átültetjük; kik a történeti idők legelső kezdeteiig visszanyuló culturánknak kincseivel a magyar közművelödés tárházát gazdagítni törekszünk: érezzük, tudjuk, hogy ezzel is magyar hazánknak teszünk szolgálatot; érezzük, tudjuk, hogy példát nyujtunk, melynek követése nem magyar ajkú más honfitársaink által végeredményeiben nem egy meglazult kapcsot fűzne szorosabbra.

Mert a szellemi téren való együtt-munkálkodás, ha első pillanatra még oly elágazóknak látszanak is irányai, soha sem távolíthat egymástól el, mindenkor közelebb hoz. Mert a culturának derűs magaslatai hasonlítanak a bérczóriások ormaihoz: ki azokról tekint körül, elsimultaknak találja az apró halmokat és völgyületeket, nem fogja túlbecsülni a kicsinyes szenvedélyek és torzsalkodások jelentőségét, s a benyomás, melyet nyerni fog, egységes, részeiben összhangzó látképnek lesz megragadó benyomása!

Üdv az EMKE-nek!

Üdv mindazoknak, a kik oltárán áldoznak! Vezéreinek, kik eléggé meg nem becsülhető szellemi munkával; tagjainak, kik adományaikkal járulnak az oltárhoz, a főurtól kezdve, ki vagyonát, a szegény polgárig, ki megtakaritott filléreit hozza áldozatul.

Szentelve lesz a lobogó, mely előttünk lengeni fog; szent a czél, melynek útjain kalauzol!

Molnár Antal.

ÚT.

Kolozsvár, 1889. aug. 15.

Mit akar Armenia Hungáriában?

*

Virchow szerint, az élő legnagyobb antropologus szerint, teste tagjai arányánál fogva az örmény az emberiség őse.

Egyik örmény történet-irótól olvastam, hogy az Isten elhatározván és kimondván az örmény nemzet végét, mindenható kezével fölmarkolta e nép porait s széthányta a világ minden része felé.

Kossuth Lajos szerint a nemzetiségek legsikeresebb assimilatiója, természetesen a mi egyediségünk uralkodó föntartásával és áthasonításával, az összeházasodás.

*

Ha az örmény a világ legőselemibb faja;

ha Isten ide hintette közénk, a magyar nemzet kebelébe;

ha itt e helyen más nemzetnek nem szabad léteznie az *időben*, csak az egységes, egyetlen, föltétlen és kizárólagos nagy magyar nemzetnek:

a jövő hordozóira, különösen az ifjúságra vár, vonja le az előzményekből a következni kellőkre a tanuságot s a szerint cselekedjék.

*

Ezt jelenti Armenia Hungariában.

Az emberiség nemzetben nyilvánul;

a nemzet összetartója nem a szabadság, sem nem az egyenlőség, hanem a testvériség;

a testvériség legbiztosabb, legszebb és legtermészetesebb alapja — a *család*.

Ime az E. M. K. E. föladatának lényege; ezt kövessék a nemzetiségek, kövessük mi; legyen itt tanuság és példa mindennek: a magyarsággal egybeolvadó, a magyarságban feloszló és assimilálódó örménység.

Sándor József.

SAN-LAZZARO.

— I. Lajos bajor király költeménye. —

Megnyugvás, mit a világ nem adhat,
Mit egyedül csak az Isten ad:
Itt fészkel e megszentelt falak közt,
Hol az ihlet sziveinkre hat.

Sőt az is, ki rég nyugalmát veszté
S a világba oly mohón rohant —
Byron is csak itt talála békét;
Bár szivében nem soká' maradt. . .

Elbájol a rózsák' virulása,
Dúsan hajt az oleánder-ág,
Köröskörül a délszaki tenger — —
S mindez olyan édes enyhet ád!

Előttünk a messzi láthatáron
A lagunák' büszke városa;
Melyet a sors nem kiméle, bárha
Társa nem volt s nem leszen soha.

Velenczének csöndje, némasága
— Nem hallatva a világ' zaját —
Elmulásnak képe, — mig a tengert
A végtelen eszme járja át. . .

De nem csak szemlélődésnek élnek,
Egyesiték hittel a tudást:
Lakói e kolostornak, — honnan
Szellemük nyer égi lángolást.

És a népek' eszméit terjesztve,
S lelki üdvöt: az örök igét —
Messzi földre, életüknek árán,
Kész örömmel követik a czélt.

Szigetükről a világosságnak
Bő sugarát ontja szellemük:
Fényt, — mely el nem fogyható erővel
Győzni tud, örökre, mindenütt!

Simay János.

A kereszténység elterjedése Örményországban.

— Lukácsi Kristóf hátrahagyott kézirataiból. —

III.

A buzgó király — kit Szt-Gergely többször figyelmeztetett, hogy hozasson püspököt és papokat a szomszéd keresztény országból, kik őt megkereszteljék és a többi szentségeket kiszolgáltassák — egybegyüjtvén tanácsát, abban azt inditványozta, hogy válaszszák meg Örményország főpapjául magát Szt-Gergelyt; az inditvány egyhangúlag elfogadtatott. Szt-Gergely előbb vonakodott, de felsőbb sugalat következtében elfogadta és fényes fejedelmi férfiak kiséretében és gazdag ajándékokkal Cappadociának Caesarea nevű városába utazott, hol e város érseke sz. Leontius által Örményország főpapjává szenteltetett fel.

Szt-Gergelynek egész útja Caesáreába és onnan viszsza szakadatlan ünnepély és diszmenet volt; a legnagyobb tisztelettel fogadtatott; a városok és helységek — melyeken keresztül ment — lakossága eleibe csődült; látni akarták a szent férfiút, az eleven vértanút; mert kinszenvedései és csodatetteinek hire messze földre elterjedt volt. Visszatérő útjában Örményország határánál maga a király, családja és számtalan népsokaság fogadta a főpapot. Szivélyes volt a király és Szent-Gergelynek találkozása, összeölelkeztek és öröm-könyeket hullattak. . . Tiridát neki ajánlotta országát és engedelmességet igért mindenben. Azután mihelyt a királyi kastélyba tértek, kérte Szt-Gergelyt, hogy most már mint felkent főpapja a nemzetnek, teljesítse régi forró ohajtását s őt és népét, kiket a babonaság és bálványozás vakságából az egy, igaz Isten ismeretére vezetett, részesítse a keresztség újjászületés szentségében és kenje föl Krisztus hitének bajnokaivá.

Szt-Gergely, hogy a királyban és a többi megtértekben nagyobb tiszteletet gerjeszszen a szent keresztség iránt és azt annál nagyobb hatással és ünnepélyességgel kiszolgáltassa, negyven napi böjtöt és sanyargatást rendelt, mely idő alatt nem szünt meg naponta oktatni a várterén egybegyült elláthatlan népsokaságot a hit dolgaira. A negyven nap elteltével Szt-Gergely a királyt, a királynét és a király nővérét Choszrovituchdot, az országnagyjait, a hadsereg vezéreit és a sokaságot Euphrat folyó vizéhez vezette, hol mindnyájan a vizbe szállva Szt-Gergely által megkereszteltettek és egyszersmind a bérmálás szentsége által a hitben megerősíttettek.

Azon egész idő alatt, míg a keresztelés tartott, Szt-Gergelynek és a megkeresztelteknek fejei fölött egy, az égből lenyuló fényes oszlop lebegett, melynek ragyogó sugarai a napfényét felülmulták; az oszlopon ott tündöklött a sz. kereszt jele. Igy nyilvánította Isten tetszését az ünnepély felett, melynek magasztosságát csoda-jelenet által emelte.

Megható és lélek-emelő, felséges jelenet volt — irja Tiridat király titkára, Agathangelos, ki ezen eseményen jelen volt — látni a királyt, a királynét, a herczegnőt és a számtalan sokaságot, tiszta fehér ruhában, kezeikben égő gyertyát tartva, mennyei örömöt sugárzó arczczal, háladó énekek zengedezése közt lépdelni ki Euphrat vizéből és ünnepélyes menetben járulni az Úr oltárához, melyet Szt-Gergely a viz partján egy pompás sátorban emelt, hol háladó szent mise-áldozatot mutatott be az egek Urának és a megkereszteltetteket kezdve a királytól az utólsóig először megáldoztatta.

Ezen keresztelési szertartás, melynél magasztosabbat a népek megtérését előadó összes egyház történetében nem olvashatni, — hét napig tartott. Szt-Gergely, mint egy második keresztelő sz. János, megállapodván Euphrat vize mellékén, a hozzá sereglő sokaságot, miután kellőleg előkészíttette, Euphrat folyójában megkeresztelte. Azok számát, kik a királylyal együtt keresztelkedtek meg, a szemtanú iró, kit előadásomban követek, százezerre teszi; azok pedig, kik a következő napokban Szt-Gergely és paptársai által az Euphrat vizében kereszteltettek meg, összesen egy millió és négyszázezeret tettek.

Szt-Gergely azután a királylyal a fővárosba Válársábádba ment, a hol hozzá látott a megkezdett fő-anyatemplom épitéséhez; a sz. szüzek kápolnáiban oltárokat állíttatott és azokat ünnepélyesen föl is szentelte. Ezeket végezve búcsút vett a királytól, útnak indult, hogy a térités munkáját, mint főpap, tovább folytathassa; bejárta egész Örményországot, hirdetvén mindenütt Isten igéjét és a megtérteket megkeresztelvén; a tartományok nevezetesebb városaiban és helységeiben püspököket és papokat szentelt; templomokat építtetett; mint oktatója és nevelője a gyermekeknek iskolákat és nevelőintézeteket állított; különös gondot fordított a megtért bálványimádó papok tisztességes ellátására és gyermekeiknek nevelésére. Az egyházakat, egyházi férfiakat, iskolákat és intézeteket — a buzgó király bőkezűségéből, ki Szt-Gergelyt e részben teljes hatalommal felruházta — gazdag jövedelmekkel ellátta. Maga pedig főgyönyörűségét a magányban, a remetelakok és a kolostorokban találta; ilyeneket országszerte nagy számmal építtetett férfi- és nőszerzetesek számára, kiknek ő adott életszabályokat. Annyira szerette a magány-életet, hogy szokszor honapokig nem mutatta magát, hanem a remete-lakokba és sziklaüregekbe vonulva, távol minden emberi társaságtól, csupán Istennel társalgott. Ezen magányában nem egyszer kereste fel őt a király, hogy az ország fontos ügyeiben atyai tanácsát kikérje. Egyszer különösen meglepte látogatásával; értésére esett ugyanis a királynak az, hogy Szt-Gergelynek házasságból nemzett két fia van, utánok küldött tehát Caesareába, kikkel Szt-Gergelyhez ment és kérte a főpapot, hogy mivel ő oly igen szereti a magányt és oly ritkán megy be hozzájuk a városba — szentelje fel egyik fiát püspökké, ki távollétében helyét pótolja; beleegyezett Gergely a király ezen kivánságába; leszállott tehát a királylyal és fiaival a városba és Aristaces fiát, a népnek nagy örömére, érsekké szentelte fel és helyettesévé nevezte. Beutazta vele Örményországot prédikálván mindenütt, erősitvén a hivőket a hitben, püspököket és újonépült templomokat szentelvén; sőt ez úttal apostoli buzgalma túlhatolt Örményország határain, minthogy a szomszéd országokban u. m. Assyriában, Persiában és Mediában predikált és számosokat téritett Krisztus hitére és keresztelt meg. Hitterjesztő, apostoli lelkű férfiakat küldött

a Kaspi- és Feketetenger melléki népekhez, elősegítette Georgia, Albania és Kaukasia népeinek megtérését. Szt-Gergely apostoli fáradozásai következtében megtért, Örményországgal határos nemzetek valamennyien sokideig Szt-Gergelynek és törvényes utódainak: Örményország patriarkháinak egyházi főhatósága alatt állottak és az örmény ritust követték, valamint állanak még mai napig a Kaspi- és Feketetenger partmellékén lakó némely keresztény népségek.

Világositó Szt-Gergely kora, az evangelium világának a bálványozás és babona sötétsége feletti győzelme és elterjedése által valóságos aranykora volt a keresztény egyháznak. Nemcsak Keleten számos nép tért meg, hanem Nyugaton is, az akkorig elnyomott és üldözött egyház Constantin római császár megtérése által fényes diadalt aratott a pogányság felett. Constantin császár megtérése 13 évvel később történt Tiridát örmény királynak és az örmény nemzetnek megtérése után, miről Tiridát értesülvén kimondhatatlanúl örvendett és nagyon vágyott találkozni Constantinnal, kit Rómából igen jól ismert; hogy tehát őt lássa, de főleg hogy a kereszténység látható fejének, a szentséges római pápának fiúi hódolatát megtegye, Szt-Gergelylyel Rómába utazott. Első szent Sylvester pápa ült ekkor sz. Péter székében. A pápa és a császár vetélkedtek egymás közt abban, hogy az örmény királyt és Szt-Gergelyt: Krisztus dicső hitvallóját és élő mártirját az örmény nemzet apostolát melyikök fogadja kitünőbb tisztelettel és őket különféle kedvezményekkel elhalmozták. Constantin Tiridáttal forma szerinti politikai szövetséget kötött. Szt-Sylvester pápa maga részéről Szt-Gergelyt Örményország, az örmény nemzet és és a vele szomszédos éjszak-keleti népek főpatriarkhájává nevezte és kente fel.

Szt-Gergely Rómából haza jövén az örmény egyház kormányzását egészen fiára Aristacesre bizta. Őt küldötte maga helyett 325-ben Kr. u. a nycaeai közönséges egyházi gyülekezetbe, melyre Constantin császár és Sylvester pápa által meghivatott; ugyancsak Aristaces irta alá a zsinat határozatait az örmény egyház nevében. Szt-Gergely pedig az annyira kedvelt magányba vonult, mégpedig ezúttal végképen; mert életben őt senki többé nem látta, sőt tartozkodása helyét sem tudta senki. Ő ugyanis Szebu nevű hegy egyik szikla-üregébe rejtezett és ott végezte be életét.

Több év múlva történt, hogy Szebu nevű hegy sziklái közt nyájaikat legelő pásztorok történetesen betekintvén egy barlangba, abban egy egészen őszbe borult embert láttak állva, kezében pásztori botot tartott, mellette egy kis oltáron volt kehely és misemondó ruha; egyelőre azt hitték, hogy él; de amint látták, hogy meg van halva, jóllehet nem tudták kinek holt teste áll előttök, gondolták mégis, hogy nem közönséges ember, hanem valamely szent életű remete lehetett. Egész tisztelettel vonultak vissza, sőt hogy a vad állatok ellen biztositsák, a barlang száját kövekkel rakták be. Csak később, szinte egy század múlva, a szentnek jelentéséből tudódott meg, hogy a pásztorok által Szebu hegy szikla-üregében találtatott meg Szent-Gergely; lehozatott tehát és nagy tisztelettel eltemettetett előbb Thortán nevű városban, mely Szt-Gergelynek birtoka vala, azután Ecsmiádzinban. Ott vannak ma is a patriarkhalis templomban a szentnek két keze és karja, a többi tetemei pedig azon időkben, melyek később Örményországra nehezültek, több más sz. ereklyékkel együtt Olaszországba vitettek. Azok egy része Olaszország Nerito városában, más része névszerint Szt-Gergelynek feje és a kinzó eszközök közül a lánczok, melyekkel kötöztetett és a vesszők, melyekkel vesszőztetett, Nápoly városának Szt-Gergely tiszteletére emelt templomában őriztetnek és nagy tiszteletben tartatnak.

Ime tisztelt hallgatóim! előadtam a mi városunk és nemzetünk védszentjének, az örmények nagy apostolának: Világositó Szt-Gergelynek életét fővonásokban; ezen életleirás magában oly tanuságos, oly épületes, hogy nem szükséges azt hosszas oktatással kisérnem. Megirta eredetileg Tiridates királynak titoknoka: Agathangelos magának a királynak nyilvános parancsára, a mint az iró munkájában felhozza; megirta a király életében híven és lelkiismeretesen, minthogy épen nem kedvez a királynak, hanem a mi rosszat mívelt, az Isten büntetését, mely a királyt istentelen életéért és kegyetlenségeért érte, minden tartozkódás és a király személye iránti tekintet nélkül híven fel is jegyezte. Akkor irta meg munkáját, mikor a történeteket kiki jól tudta és azok fris emlékezetben voltak. Ha tehát nem igazat ir vala, szemében vádolhatták volna őt a hazugságról; de hogy is mert volna egy, a király közvetlen szolgálatában álló egyén magáról a királyról olyasmit irni, hogy az Isten őt oly irtoztató büntetéssel látogatta meg . . . ha az nem való, ha a szó szoros értelmében nem úgy történt, a mint beszéli.

Egy ilyen iró, ki az általa elbeszélt eseményeken jelen volt, maga látott és hallott mindent, a mit megirt és mint jegyző a király parancsára naplót folytatott és a történeteket híven följegyezte — hitelt érdemel; előadásainak valódiságában kételkedni nem lehet, annyival inkább nem, mert az általa mondottakat más, vele egykorú és minden utána következett örmény történetiró, az örmény egyháznak és nemzetnek átalános, hagyományos hite igazolják, valamint a görög és latin irók is. Való, mikép sok, szinte hihetetlen csoda-dolgot beszél el; hanem itt egyrészről Istennek mindenhatósága, másrészről egy egész nemzetnek megtérése áll előttünk. Gondoljuk meg, hogy nem rövidült meg az Isten keze, hatalmas ő, a természet rendjét megváltoztathatja és csodákat mívelhet, a midőn jónak látja, és gondoljuk el, hogy egy keleti, ősi szokásaihoz rendkívül ragaszkodó, bálványozó király és nép ily hirtelen megtérése, minő az örmény királyé és nemzeté — példátlan a történelemben, és ez bizonyára meg nem történhetett az Istennek rendkívüli malasztja és csodaereje nélkül. — Azért alázzuk meg értelmünket t. hallgatóim! ott, hol szó van az isteni szeretet és malaszt csoda-műveiről, ne mérlegeljük azokat a mi gyarló értelmünk és rövid belátásunk szerint. Aki az evangeliumot, az apostolok cselekedeteit, a szentek életét és az egyházi történeteket keresztény érzülettel olvassa, tudja, hogy az Isten szeretete határokat nem ismer, malasztja nem egyszer személyeket, egész községeket és egy pogány népet rendkívüli csodák által világositott fel az igaz hitben és vezette egyházában. Imádjuk az isteni gondviselést, mely ily szeretettel és csodálatos úton — mondhatni kezénél fogva — vezette ki nemzetünket a bálványozás sötétségéből, az Ő sz. Fiának világosságába, az egyedül üdvezitő kath. egybázba.

Tiszteljük k. hallgatóim! városunk védszentjét, nemzetünk nagyapostolát: Világositó Szt-Gergelyt, kinek Isten után megtérésünket köszönjük, ki által Krisztus érdemei, minden kegyelem kútforrása és az üdvösség kapúi számunkra megnyiltak. Tiszteljük Istennek minden szenteit, mert ők Istennél, kinek látásában örvendenek, mi érettünk könyörögnek. Különösen pedig tiszteljük azon szentet, ki nemzetünkből vette származását, aki tehát közelebb tartozik mi hozzánk, ki érettünk legtöbbet tett, azért leghathatósb pártfogónk és szószólónk mennyben az Istennél.

A háladatlanság legocsmányabb bűn a világon. Háladatlanság volna egy pillanatig is megfeledkeznünk azon jótéteményekről, melyeket Isten után Szt-Gergelytől vettünk és a legnagyobb szerencse, melyben halandó e földön részesülhet: a hit világa, mely nélkül a halhatatlan lélek nem üdvözülhet és ezen hit világa az, mely nélkül nem csak lelki üdvünk forogna a legnagyobb veszélyben, hanem nemzeti lételünk is..... eltüntünk, elenyésztünk volna a népek sorából, valamint eltüntek sok más, az örményekkel egykor szomszédos népek. Apáink hajdan Szt-Gergelynek évenként előforduló mindhárom ünnepét elsőrangú ünnepűl ünnepelték és minden ünnep előtt tiz napi bőjtöt bocsátottak, bőjtöléssel készülvén az ünnep illő megünneplésére. Újítsuk meg mi, ha nem is a bőjtöket, legalább tiszteletét Szt-Gergelynek, folyamodjunk hozzá, minden lelki és testi veszedelemben, minden szükségünkben.

Az emberi nem bölcsője.

II.

Calmet Örményországban keresve a paradicsom helyét, a szentirási Fizon folyóról azt állítja, hogy ez a görögöktől és rómaiaktól elnevezett Fazis folyó, melyet az örmények Dsoroch név alatt ismernek. Mindkét elnevezés, Fazis és Dsoroch egyet jelentenek: sebes, zuhatag. Strabo azt irja róla, hogy Örményország jelentékeny folyóinak egyike s a Feketetengerbe ömlik. — Dionisius Örményország hegyeinek leirásánál Fazis folyót Armenios hegyből eredettnek mondja. — Ptolomeus a Cholchis (ma Mingrelia) körül elterülő hegyláncz azon részéből származtatja Fazist, mely Örményországban kezdődik. Ezen Dsoroch — mostani török neve — folyásának irányát sem felejtették ki irataikból, állitván, hogy Fazis, kis hajlással keletre, egészen északnak megy s csekély hosszúságban tér nyugatnak a tenger felé; mely irány leirásával megsemmisül nehánynak azon véleménye, mely szerint a paradicsomi Fison nem Örményország Fazisa, hanem a cserkeszek Rionja, mely a kaukasusi hegyekből eredvén — északról délnyugatra — szintén a Feketetengerbe siet.

Az emlitett szentirási versek tizenegyedikében Fizon folyóról az mondatik, hogy ez körülfolyja Hevilah minden földjét.

Hevilah volt neve Jectan 13 fia egyikének. Az ősatyák korában szokásban volt, hogy a családfő a földet, melyet övéivel elfoglalt, nevéről nevezte el. Igy kapta Hevilah nevét a Dsoroch folyó körében terülő föld is, mely Örményország határától egész a hajdani Cholchisig terjedt; sőt Hesiod megjegyzése szerint az egész cholchisi tartományt is így nevezték el. Hogy azon hegyek, melyeknek lábainál folyt az itt nevezett folyó sok aranyat rejtegettek méhökben, sőt maga a folyó is az aranyporból gazdagon juttatott a körében lakó népeknek, tudtunkra adják Strabo, Eustadius s Ammianus történészek. Maga a mese is, mely a cholchisi aranygyapjúról szól, azt bizonyitja, hogy túl bővelkedett e tartomány aranyban. Továbbá Hevilah hegyes tartomány lévén a sok arany mellett gyakori volt itt a bdellium (földmézga) s onix-kő is, mely termények igen becsesek s a tartományra jellemzők lehettek, hogy azokat különös felemlitésre méltatták.

Az itt mondottakból tehát ráismerhetünk a paradicsom harmadik folyójára a Fizonra, mely nem más, hanem a Dsoroch, melynek forrásait szintén Örményország északi részében, a karsi hegyláncz jelenleg is tavas s mocsáros völgyeiben kell keresni.

Nemzeti iróink úgy vélekednek, hogy Mózes a paradicsom — általunk keresett — negyedik folyóját a Gihon névszóval nemcsak elnevezte, hanem egyszersmind jellemezte is. Gihon héber szó s »rohamosan hömpölygő«-t jelent. Ezen jellemzés által ismertette meg azt nemzete fiaival, kik — tekintettel akár barangolásukra, 40 esztendeig a pusztában, akár telepedésükre Kanaanban — a Gihon folyótól, mely messze keleten volt, távol estek.

Jeles történészünk Chorenei Mózes könyvének első lapjain azt mondja, hogy Hájk unokája Ármáisz, északkeletre huzódva övéivel, Áráksz folyó partján várost alapított, mely Ármávir nevet kapott, és Árászd unokáját a folyó neréről Áráksznak hivatta. — Strabo szerint Áráksz Örményországnak egyedüli folyója, mely belőle ered s nyugatról kelet felé folyva Örményországon keresztül a Káspitengerbe ömlik. Ezen folyó forrásaira nézve úgy a bel-, mint külföldi irók összhangzó állitása az, hogy e forrásokat Örményország »Párczér Hájk« nevű tartomány kősziklás hegyei közt kell keresni, sőt Plinius szerint nem is nagyon távol, hanem mintegy 6000 lépésnyire Eufrát forrásaitól.

Ha tehát az Áráksz folyó eredete közel van az Eufrát forrásaihoz, folyása pedig, miként erről Strabo történelmi munkája XI. fejezetében hosszason értekezik, rohamos: nem lehet kételkedni, hogy ez a mózesi Gihon.

De ezen állításunk igazolására álljanak itt a következő hitelt érdemlő történelmi adatok, melyekből kiderül, hogy Áráksz valósággal a paradicsomi Gihon, mely »megkerüli Szerecsenországnak egész földjét«.

Saint-Martin nem kételkedik állítani, hogy az »ethiop« (szerecsen) név hajdan nem valamely népnek kizárólagos nevezete volt, hanem átalánosan minden barnaszínűeket így neveztek el. — Eusebius »Régészet« czimű munkájában arról tesz emlitést, hogy Noe Khám fiainak égyikét Khusz-nak hívták s ennek maradékai, kik Ázsiában laknak, maiglan is khuszoknak hivatnak. E khusz nevet a hetvenek forditói a szentirás minden helyén »ethiop« kifejezéssel helyettesítik.

S habár Hárduin állítása szerint az áfrikai szerecsenek mellett a görögök még a boldog s köves Arabia lakóit is ethiopiaiaknak hivták, még is Calmet határozottan állitja, hogy a héber khusz, vagy a kháldeaiaknál khurk nevezet alatt a skyták egyik törzsének elődeit kell érteni. — Erre vonatkozólag nemzeti történelmünk gyakran tesz említést egy skyta fajról, mely Áráksz balpartján terülő Árczág és Udi tartományokat lakta s mely az örmények előtt sokáig szjév és szjévortik (barna fiúk) név alatt voltak ismeretesek.

Mózes azon eljárása, mely szerint ő csak Fizon s Gihon folyók ismertetésére vonatkozólag jegyezte fel a tartományokat, Tigris és Eufrat folyókat pedig egyszerűen csak megnevezi: arra enged következtetni, hogy nemzete fiai e két utóbbi folyóhoz közelebb laktak s következőleg ismerték is azokat, ellenben a két előbbi nagyon távol volt tőlük és ismeretlen volt előttük.

Ezek után nem habozom kimondani, hogy Mózes azok alatt, kik a Gihon partjain laktak, nem értette sem az áfrikai, sem az arabiai szerecseneket — ezek tartományaitól nem messze jártak az israeliták egyptomi vándolásuk alkalmával — hanem azt nevezte szerecsen földnek, mely távol volt s a mely körül a mostani Áráksz foly; és így megtalálván s felfedezvén az országot egész biztonsággal állithatom, hogy Örményország Áráksz nevű folyója, a paradicsom Gihonja.

Terjedelmére nézve a paradicsom felette nagy kiterjedésű nem lehetett. Mózes a fent jelzett hely 15 versében nyilván mondja; »És helyezé az embert a gyönyörűség paradicsomába, hogy mívelje és őrizze azt.« Hogyan s miként mívelhette és őrizhette volna Ádám másod magával a paradicsom kertjét, ha ez jóval túlhaladta volna egy — mondjuk — nagyobb kertnek teriméjét?

Az elmondottakat összegezve, határozottan meg lehet állapítani, hogy a földi paradicsom helye Örményországban van; s pedig a hajdani felosztás szerint »Párczêr Hájk« nevű tartomány délkeleti részén, hol a karsi hegyláncz sok ágra szakadtan huzódik. Erzerum városától nem messze van egy fensík, mely vizenyös s gazdag forrásakat tartalmaz. E helyet az örmények Sádácsur, pázmáchpiur, a törökök bingeol, sok forrású-nak nevezik. Nagy valószinűséggel állithatni, hogy ez képezte a paradicsomi vizmedenczét, melyből a négy folyó eredetét vette.

Tagadhatlan tény, hogy jelenleg is nem nagyon távol e vizenyös helytől, feltalálhatók a paradicsom három: Eufrát, Dsoroch és Árákszfolyóinak forrásai; a Tigris forrásai kissé távolabb fekszenek; de ezen jelenség könynyen magyarázható a gyakori földrengések következtében beállott változásokból. Az utazók leirása szerint e vidék levegője kiválóan kellemes; terményeinek s növényzetének különfélesége s bősége feltünően különbözik más tájak terményeitől s növényzetétől, szóval maiglan is teljesülni látszik itt a szentirás első fejezetének utolsó verse: »Viditque Deus, quae fecerat et erant valde bona.«

Fáraó Simon.

Egy hamisitott Corvin-codex a müncheni könyv-piaczon.

— Csontosi János értekezése. *) —

A Nemzeti Múzeum könyvtára, ez évi márczius havában a müncheni könyvpiaczon egy hamisított Corvin-codexnek jött nyomára, melyre ezennel felhivjuk a szakférfiak figyelmét.

Ezen hamisítás az első, mely a Corvina maradványainak bibliographiájában ekkorig felmerült, s midőn azt minden kétségen felül megállapítanunk s a hamisított codexet igazi értékére leszállítanunk sikerült, kötelességünknek tartjuk az ügyet folyóiratunkban részletesen ismertetni.

Az eset a következő:

Gottlob Hess müncheni antiquarius f. év. márczius 29-én kelt levelében a Nemzeti Múzeum igazgatóságát azon örvendetes hirrel lepte meg, hogy egy XV. századbeli ör-

---

*) A Corvina-irodalom jeles specialistája szivességéből ezen kiváló felolvasását, mely a történelmi társulat választmányi ülésén 1888 évi május 2-án tartatott és a »Magyar-könyv-szemle« I—IV-ben jelent meg, mi is egész terjedelmében közöljük. Szerk.

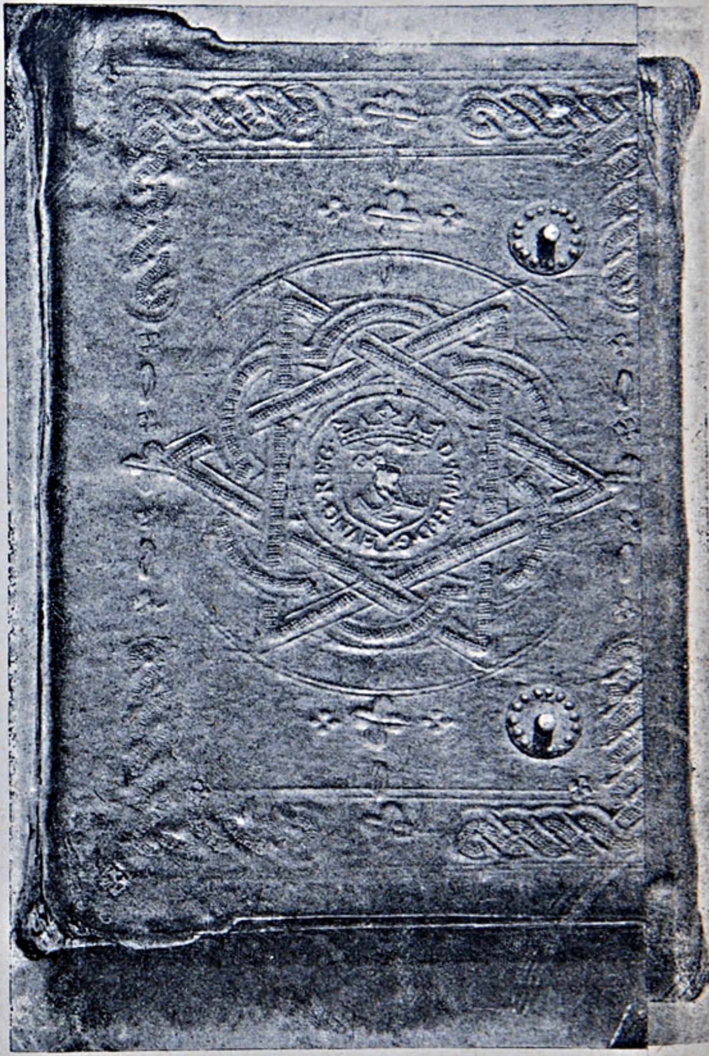

Hasonmás a müncheni hamisított CORVIN-CODEX 1-ső

(Eredetije Gottlob Hess antiquarius gyüjteményében M

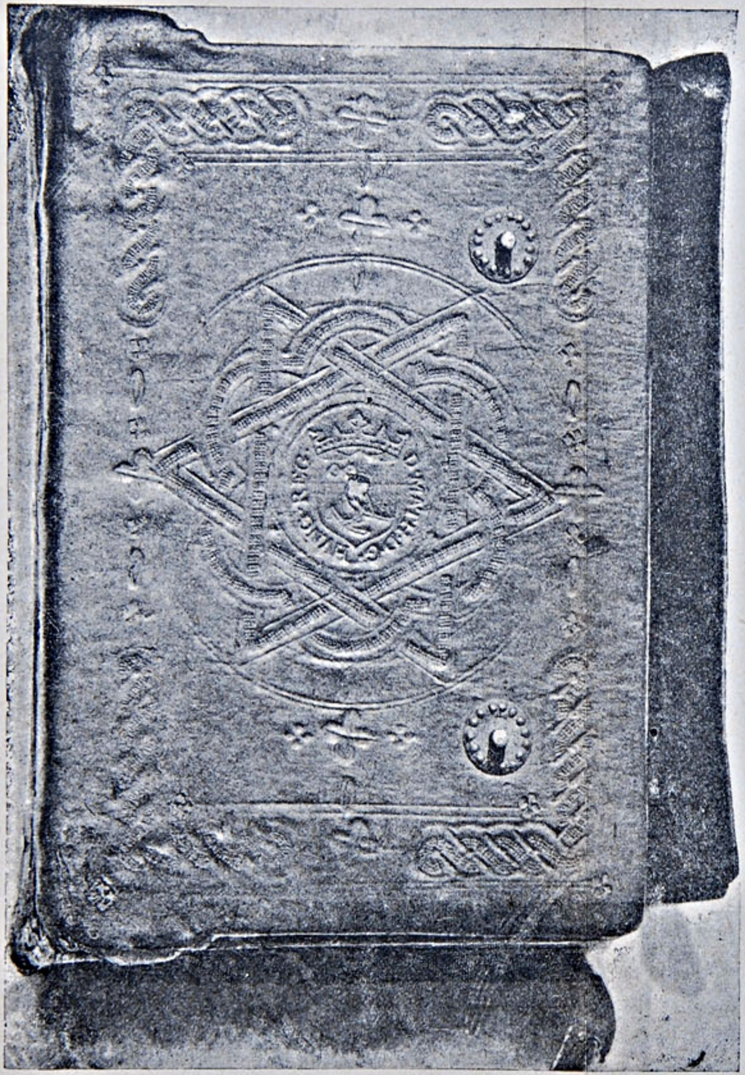

Hasonmás a müncheni hamisított CORVIN-CODEX 1-ső tábIájáról.

(Eredetije Gottlob Hess antiquarius gyüjteményében Münchenben)

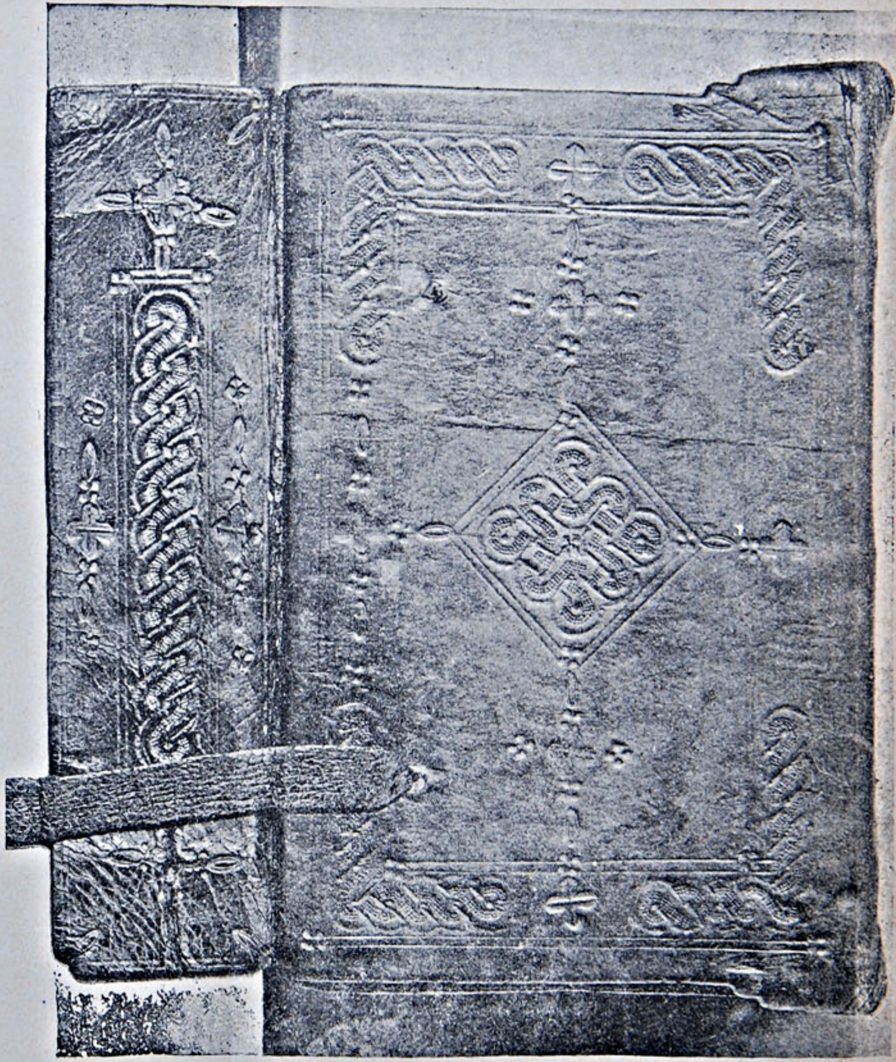

Hasonmás a müncheni hamisított CORVIN-CODEX 2-dik tábIájáról.

(Eredetije Gottlob Hess antiquarius gyüjteményében Münchenben.)

mény codexnek van birtokában, mely Mátyás király híres könyvtárából: a Corvinából származik s a czímlapon úgy, mint a kötésen ennek jellemét viseli.

A levéliró szerint, a kézirat kis 4-edrétben fényesen van kiállítva, 1-ső tábláját Mátyás király ismeretes bélyege: D. Math. D. G. Hung. Reg. (Divi Mathiae Dei Gratia Hungariae Regis) körirat, a 1-ső czímlapot pedig az ismeretes két holló diszíti. A szövegben van 8 lapnagyságú miniatür, 4 féllapnagyságú, aranyban és színben pompásan festett diszítés, 17 miniatür alak és 115 lapszéli és egyéb diszítés.

Megjegyzi továbbá, hogy a XVII. század közepéig még örmény nyomtatványok is nem pedig kéziratok a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak s kiemeli, hogy az ő kézirata főleg három szempontból bir fontossággal. És pedig:

1. Mint úgynevezett Provenance illustre.

2. Mint műtárgy, mert a benne található miniatürök határozottan a legjobbakhoz tartoznak, a mit e nemben produkáltak.

3. Mint irodalmi emlék, mert igen ritka eset, hogy örmény kézirat könyvpiaczra kerüljön és pedig oly korai időből.

A levéliró hozzáteszi még, hogy ő többször látta a hires Corvina maradványait, de minden túlzás nélkül mondhatja, hogy az ő örmény kézirata ezen könyvtár legszebb codexeihez tartozik.

Ezért a kézirat árát 5000 forintban szabja meg s kéri az igazgatóságot, hogy őtet elhatározásáról értesítse.«

Ezen levélre Pulszky Ferencz azonnal válaszolt s megjegyezve, hogy a Nemzeti Múzeum 5000 forintos kéziratot látatlanul nem szokott vásárolni, arra kérte Gottlob Hess könyvárust, hogy az örmény codexet a Nemzeti Múzeumnak rövid időre megtekintés végett küldje be.

Együttal átadta nekem a levelet, hogy mint specialista tegyem meg rá észrevételeimet.

Elolvastam figyelemmel a levelet s ebben a következő négy körülményt találtam feltünőnek:

Feltünt először: hogy a levél Mátyás király köriratos bélyegéről beszél, mely a codex tábláját diszíti, holott az általam ismert Corvin-codexek kötésén ily köriratos bélyeg nem fordul elő.

Feltünt továbbá, hogy a codex czímlapján két hollóról van szó, holott a Corvin-codexek czímlapján rendesen csak egy hollót találunk.[1]

Feltünt, hogy a levéliró a czímlapon levő Corvin-czímerről mélyen hallgat, holott a codex egyéb jellemző tulajdoságait nagyon kiemeli.

Végül feltünt a kézirat örmény volta, mert ily nyelvű emléket a Corvina elpusztult és fönmaradt kéziratai közt nem ismerünk.

Ezen feltünő körülmények azonban kételyeket bennem a codex valódisága iránt nem támasztottak.

A Corvina ezerekre ment köteteiből ekkorig mindössze csak 120 Corvin-codexet ismerünk, s ezekből is csak 40-nek van eredeti préselt bőrkötése. A többi codex részint egykorú bársony, részint újabb bőrkötéssel bir.

A könyveknek legnagyobb része azonban elpusztult, egy része még ismeretlenül lappang, ezeknek kiállítását, tartalmát és kötését nem ismerjük. Mivel pedig az ismert Corvin-codexek kiállításában és kötésében számos, lényeges eltérés fordul elő, sőt egy és ugyanazon művész által festett codexben is, mint például az Attavantes által festett brüszeli Missaléban, Mátyás királynak három különböző arczképét találjuk, ezért a müncheni örmény codex kötéséről, czímlapjáról és kiállításáról hallott eltéréseket nem tartottam elég plausibiliseknek arra, hogy látatlanul a codex valódiságában kételkedjem. Mert az eddigi tapasztalatok után valószinűnek tartottam azt, hogy igen is napfényre kerülhet oly Corvin-codex, mely kiállitására, czímlapjára és kötésére nézve, az eddigiektől lényegesen fog különbözni. S főleg keleti codexeknél, melyek egész kiállításukra nézve a nyugatiaktól lényeges eltérést mutatnak, e különbséget természetesnek találtam.

---

[1] Csak kivételesen egy-két Corvin-codexben találunk a lapszéli diszitésben a candelaber tányérján két álló hollót arany gyűrűvel, mint diszt, de a czimerpaizsban mindig csak egy holló fordul elő.

A nélkül tehát, hogy a codex valódiságában kételkedtem volna, legott táviratilag felvilágositást kértem Hess urtól a codex provenientiájára, kötésére, kiállítására és arra nézve: vajjon csakugyan örmény nyelvű-e? vagy pedig glagol? Mert alapos okaim voltak föltenni azt, hogy a codex glagol. Ezen kérésemre Hess úr a legnagyobb előzékenységgel válaszolt.

Három nap alatt hat sürgönyt és három levelet váltottunk, melyeknek eredménye az lett, hogy Hess úr távirataiban és leveleiben kijelentette, hogy a codex egy római bibliophiltől származik, igen fényes kiállítású, kétségtelen örmény nyelvű és határozott Corviniánus. Jelentette továbbá, hogy a codexet megtekintés végett Párisba küldte, de a mi kivánságunkra visszakövetelte és a mint Münchenbe visszaérkezik, azonnal útnak indítja Budapestre. Egyúttal arra kért, hogy a codex meg vagy megnemtartása iránti elhatározásunkat vele rövid idő alatt tudassuk, mert Párisból igen előnyös ajánlatok állnak rendelkezésére.

Türelmetlenül vártuk a codexet, mely f. év április 10-én a budapesti vámházba meg is érkezett, honnan kivételesen magam hoztam el a Nemzeti Múzeumba.

Felcsigázott kiváncsisággal, de nagy gonddal bontottam fel az 5000 forintra becsült csomagot, mely nem kis meglepetésemre 4-edrét helyett 8-adrétű könyvet rejtett magában.

A könyv fényes kiállítású, örmény nyelvű papirkézirat volt, melyet szép csoportos miniatürök, szenteknek szines alakjai, csinos homlokvignetták, valamint madarakból és halakból képezett izléses initialék diszesítettek.

A codex korát azonban, az örmény nyelv- és palaeographiában való tájékozatlanságom miatt meghatározni nem tudtam.

S ez keleti kéziratoknál nem is könnyű dolog, mivel ezekben az irás és a könyvornamentika charactere, a nép conservativ jelleme miatt századokig ugyanaz volt, s egy XVIII. századbeli örmény nyomtatványban ép oly jellemű lapszéli diszítéseket, homlokvignettákat és initialékat találunk, mint a minők a XV. századbeli örmény kéziratokban észlelhetők.

Annyit azonban az örmény nyelvben való tájékozatlanságom daczára is Pulszky Ferencz múzeumi igazgató, továbbá dr. Hampel József, dr. Czobor Béla és dr. Fehérpataky László t. barátaim szives közreműködésével constatálnunk sikerült, hogy a Gottlob Hess úr által a czímlapon hollóknak tartott két madár nem holló, hanem *galamb, mely arany kehelyből iszik* s a keresztény symbolikában az áldozásnak igen gyakori jelképe.

Gottlob Hess úr föltevése tehát a két hollóra nézve tévedésen alapul s ezért a codexet azok közé kellett sorolnunk, melyeket nem a czímlapon levő Corvin-czimer vagy más jellemző tulajdonság, hanem a jellemző *Corvin-kötés alapján* vindikálhatunk a Corvinának.

Ezért a kötés megvizsgálásához fogtunk.

Mindjárt első pillanatra feltünt, hogy a codex a Corvina maradványainak jellemző kötésével nem bir, hanem egyszerű, 13 centimeter magas és 10 centimeter széles, jól föntartott barna bőrkötés, préselt arabeszkekkel és kis keresztekkel diszítve. Alakja pedig nem a nyugati codexek középkori kötéséhez, melyek bőrrel borított fatáblákból állanak, hanem a koránok tárczaszerű kötéséhez hasonló, a könyv hosszában és széltében a tábláról lecsüngő barna bőrleffentyűvel bir, melyek a boritékhoz hasonló préselt arabeszkekkel diszítve, a vágás megvédelmezésére szolgálnak. A táblákat eredetileg két barna keskeny szíjj kötötte össze, melyek a második táblához erősitve, az első táblán levő két rézgombba voltak akasztva s kapocs gyanánt szolgáltak. Ezen szíjjakból most csak az egyik van meg, a másik hiányzik.

A kötésnél mindenekelőtt feltűnik a táblák formája. Míg a középkori latin, olasz, német és más codexek kötésénél a fatáblák szélei egyenesek, a középkori görög és ószláv kéziratoknál pedig keleltek (vagyis felül, oldalt és alul vályú alakjában vannak kivájva) addig ezen kéziratnál a fatábláknak szokatlan formájok van, nem egyenes szélűek, nem is keleltek, hanem külön styl szerint a felső és alsó szélen lépcsőzetesen ki vannak faragva és pedig úgy, hogy a táblák felső és alsó szélei a kézirat hátától kezdve 3 centimeter hosszúságban azzal egy szinvonalban kezdődnek, ezután

következik $^1/_4$ centimeternyi mély és $^1/_2$ centimeternyi hosszú lépcső és ismét $^1/_4$ centimeternyi mély bevágás, melylyel aztán 7 centimeter hosszúságban a táblák szélei egyenes vonalban futnak végig s a vágással egy szinvonalat képeznek. A táblák alsó és felső szélei tehát a kézirat hátától kezdve magasabbak és a vágás hossza felé alacsonyabbak. Ezen körülmény a kötés külső vizsgálatánál azonnal szembetűnik, s a Nemzeti Múzeum könyvtárában levő örmény kéziratok és nyomtatványok eredeti kötéseinél szintén tapasztalható.

Legérdekesebb az első tábla diszítése, mely oly préselt arabeszkeket és apró kereszteket mutat, a minőket a nyugati codexek kötésén már a XV. században találunk. A tábla szegélyén arabeszkek és apró keresztekből alkotott díszkeret fut végig, mely a tábla közepén lévő két megfordított háromszögből és hat félkörből képezett nagy arabeszket befoglalja. Ennek közepén körülbelül egy német ezüst márkának megfelelő körben van egy homorú czimerpaizs, mely ágon álló, jobbra néző hollót gyűrűvel a csőrében ábrázol. A paizs fölött ötágú nyilt korona, a czimer körül pedig majusculákkal a következő körirat látható: D. MATH. D. G. HVNG. REG. vagyis az én olvasásom szerint: Domini Mathiae Dei Gracia Hungariae Regis.« A czimer kivitele, valamint a tábla diszítése vakon préselt munka s az arany alkalmazása a diszítésből egészen hiányzik.

Ezenkívül a tábla jobboldali felső és alsó sarkában egy-egy jól föntartott rézgomb maradt fönn, melyekben — mint fönt említettem — a két összekötő szijjat kapcsolták.

Ezen táblának eredeti nagyságú hasonmását az első műmellékleten adjuk.

A 2-ik tábla az 1-höz hasonlóan van diszítve, ugyanoly préselt díszkerettel bír mint emez, s eltérést csak a tábla közepén levő arabeszkben mutat, mely formájára és kivitelére nézve az első tábla arabeszkjétől lényegesen különbözik s romboid alakú keretbe van foglalva.

Ezen tábla hosszából folytatólagosan még egy 13 centimeter hosszú és 5 centimeter széles, préselt diszítésű bőrleffentyű csüng le a vágás megoltalmazására s a tábla baloldali felső sarkából egy keskeny bőrszijj a könyv összekapcsolására. A második szijj, mely eredetileg a tábla alsó sarkához volt erősitve, hiányzik s csak a nyoma van meg.

Ezen táblának eredi nagyságú hasonmását lásd a második műmellékleten.

Ilyen lévén a kézirat kötése, kérdés merült fel, vajjon ezen kötés és az 1-ső táblán levő hollós czimer eredetiek-e vagyis származhatnak-e Mátyás király idjéből?

A mi a kötést illeti, az, megvallom, a XV. század benyomását tette rám. A táblákon levő diszítések és ezek motivumai olyanok voltak, minőket XV. századbeli nyugati codexek, sőt a múzeumi könyvtár ez időbeli kéziratainak kötésén is találunk, s éppen azért nem találtam elegendő alapos okot arra, hogy a kötés eredeti voltában kételkedjem.

Feltünt azonban egy körülmény, mely első pillanattól fogva gyanúsnak tetszett előttem és ez: Mátyás királynak az első táblán lévő köriratos czimere, melyhez hasonlót eddigi kutatásaimban nem találtam s melynek valódiságában belső okokból kételkedni kezdtem.

A Corvina felkutatott maradványaiban ugyanis azt találjuk: hogy Mátyás király czimére a szövegben hol M. A. (Mathias Augustus), hol M. R. (Mathias Rex) betűs monogrammal, de többnyire ezen betűk nélkül, egyedül fordul elő.

A mi a Corvin-codexek jellemző bőrkötését illeti, ezek közt csak a wolfenbütteli Psalterium tábláin találjuk a magyar pólyák és cseh oroszlánból összetett czimerben, a hollót is kék szívpaizsban, míg a többi jellemző bőrkötéseken, a magyar pólyás és cseh oroszlános czimerpaizsból a holló rendesen hiányzik, s Mátyás czimere ezeken, ugy mint a bécsi udvari könyvtár 22. számú és a császári hitbizományi könyvtár 10,489. számú Livius Corvin-codexek czímlapján nyilt arany koronával, hollós szívpaizs nélkül fordul elő.

Ellenben a marosvásárhelyi Tacitus, a stuttgarti Augustinus és a milanói Diogenes Laertius codexek kötésén a gyűrűs holló önálló paizsban egymaga szerepel és pedig az első két codexben (a harmadikat csak Fraknói Vilmos leirásából ismerem) két egymáshoz hasonló, de különböző nagyságú stampigliával préselt vak nyomásban; még a veronai egyik Livius-codex kötésén a gyürűs holló nem önálló paizsban, hanem a tábla arany virágos diszítései közt egymagában, mint dísz fordul elő, az előbbiekhez hasonló alakú, de sokkal kisebb stampigliával, aranynyal nyomva.

Bármiként forduljon elő azonban Mátyás czimere és családi jelvénye a kötéseken, egy dolog ezekben kétségtelen, és ez: hogy az összes czimerek közt egyetlen egy sincs, mely a czimer körül betűs monogrammot vagy valami köriratot mutatna.

Ilyen körirat a Corvin-codexek kötései közt csak egyetlen egy van: az erlangeni Corvin-biblián, de itt a táblák közepén nem Mátyás czimere, hanem ennek relief arczképe fordul elő a következő körirattal: Mathias Rex. Ugyanezen kötés négy sarkában előfordul még reliefben a gyürűs holló is kiterjesztett szárnyakkal és pedig a két táblán 7-szer (a nyolczadik hiányzik), de minden monogramm és körirat nélkül.

Köriratok vannak Mátyás király azon emlékérmein és pecsétein, melyek a Corvin-codexek diszkereteiben, mint diszítések szerepelnek, de köriratos Corvin-czimert sem a Corvin-codexek szövegében, sem a kötéseken nem ismerek.

Ezért kételkedtem az örmény-codex köriratos czimerének valódiságában.

* * *

Az 1889. évi E. M. K. E. gyűlés székhelye.

(Szamosújvár.)

Nós tisztelt érdeklődő vendégeink, ha úgy tetszik, tegyünk egy sétát azon város területén, melyet az E. M. K. E. ezidén azzal tisztelt meg, hogy közgyűlési székhelyének választotta.

Nem oly schablon-szerű a hatás, mit e város arra, ki legalább töredékesen ismeri multját, jelenét, gyakorol. Egy sajátságos körülmény az, mely első sorban magára vonja a figyelmet. Amint az útczákon le s fel sétálunk, sötétbarna alakokkal találkozunk, kik valami sajátságos nyelven, erős taglejtések között értekeznek egymással. Ezek képezik a város törzslakóit. Ezek az örmények. Az ifjabb nemzedék arcza már nem sötétbarna,az ifjabb nemzedék ajkán már ritkábban fordul meg az örmény szó.

Nem szólok én arról, hogy e hazában örmény ajkról meddig fog még örmény szó hangzani, most, midőn az a kérdés merül fel, s sürgeti a feleletet, hogy vajjon eddig is az örmény nyelv mellett melyik nyelv volt a város közhasználati nyelve, ebből kifolyólag milyen szerepet játszott a magyar haza történetében, voltak e nemzetiségi törekvései stb. stb.?!

Az igaz, hogy a ki e napokban a nemzeti lobogódiszbe öltöztetett várost látja, pillanatig sem kételkedhetik abban, hogy külsőleg elég magyar érzelműnek mutatja magát a város; de az is igaz, hogy az, a ki csak félévet töltött e városban, kénytelen beismerni, hogy ez az örményekből álló város, teljesen magyar, s hogy ősi honára, nyelvére még visszaemlékezik, csak nagyobb fokú műveltségének s lélek nemességének tanújele.

Mennyire ovakodtam, hogy hangom át ne csapjon a kritika terére, s ime már is elhalmoztam városom lakosságát a dicséretekkel. De van egy mentségem, s ez az, hogy valamint magyar nagy férfiak, úgy szintén idegen emberek is fontos nyilatkozatokat tettek arra nézve, hogy Szamosújvár örményei milyen jó hazafiak.

Nemzetiségi törekvésekről az örményeknél szó sem volt soha se, s méltán példa gyanánt szolgálhatnak Erdélyben a nemzetiségeknek. Belátta az örménység, hogy ha egyszer e hazának lett fia, megszünt egy másikhoz is tartozni. S míg szellemben megtartja a kapcsot az ősi hazában maradottakkal, — tényleg a magyarral küzd, érez, és áldoz kulturális czélokra.

Szamosújvár rendelkezik bizonyos tisztességes törzsvagyonnal, azonban nem megvetendő sajátsága az örménységnek az a helyes takarékoskodási rendszer, mely oka annak, hogy a folytonos, nagy kiadás mellett sem fizetett a lakosság eddig egy krajczárnyi pótadót. Pedig sok kiadása van a városnak már csak hivatalnokai, tanárai s tanitói fizetésében.

Hogyan? miféle tanárokat fizet a város? Hát bizony úgy áll a dolog, hogy ez a kis város magyar algymnasiumot tart fenn, minden állami segély nélkül, s ha elgondoljuk, hogy a vidék hány szegény (legtöbbször román) gyermekének nyújt módot megismerkedni a tudomány elemeivel s főleg a hazaszeretet fogalmával, — elsőrangú kulturtényezőnek kell tartanunk. Szerény, igaz a gymnasim . . . minden szerény itt, csak egy gyüjtemény emelkedik ki büszkén a szerény falak közül s ez dr. Mártonfi természetrajzi gyüjteménye. Ne gondoljunk itt olyan stereotyp iskolai gyüjteményre, minőket jó pénzen bárki megszerezhet tanszerárusoktól. Nem! a sz.-ujvári gyüjtemény egy ambiciosus tudós munkájának eredménye. Korántsem tartjuk még teljesnek a gyüjteményt, s nem tartja annak a szellemi tulajdonos: Mártonfi sem.

Az irány, az öntudatos helyes irány az, mi nekünk nagyon tetszik. Összegyüjteni a vidék kincseit; vajha ez volna minden természetrajz-tanár jelszava. A felső vizútczán az iskolától fölfelé haladva, megtaláljuk Lukácsi Kristóf nemes lelkének nemes productumát: a Világositó-Szent-Gergely árvaházat. Mit mondjak önöknek Lukácsyról egy pár sorban? Azt mondom, hogy olvassák el az »Armenia« régi s ezután megjelenő füzeteit s akkor tiszta képük lesz a nagy féfiúról. Szintén nemeslelkű alapból fedezik az árvaházzal szemben levő szegényház költségeit; ott van elhelyezve a kórház is.

Szólani kezdtünk az iskolákról; végezzük be szemlénk ezen részét. A város tart fenn saját költségén fiú- és leány népiskolát. Szintén a városi pénztárból fedezik a kisdedovó intézet költségeit.

A vallási viszonyok szintén igen érdekesek e városban. A város hivatalos vallása: az örmény katholikus, mely lényegileg megegyezik a római katholikussal; csupán külső eltérések vannak a szertartásban. Az örmény katholikus hivők lelki szükségeit az örm. kath. plébános látja el több segédlelkész segédkezésével. Ez a parochia az egykori püspökségből fejlődött át, melynek visszaállitásáról sokszor volt szó a városban. A város alapitója is egy örmény püspök volt: Verzereszky Oxendius, ki »1700-ban tette le — mint egy füzetben olvassuk — a dicsőült I. Lipót királytól nyert engedély következtében Szamosújvár alapkövét.«

Az örmény egyházközségnek a főtéren van nagy, diszes temploma, mely a kis városi templomok bármelyikével kiállja a versenyt. Külső, belső arányosság, izlés és csin teszik tetszetőssé, és sok érdekes régi kincs becsessé. Egy fülkéjében van elhelyezve az a világhirű kép (fejedelmi ajándék), mely Krisztus levételét ábrázolja a keresztről, s mely kétségkívül a Rubens iskolájának nyomait hordja magán. Állitólag Rubens sajátkezű alkotása.

A római katholikus parochiát a szt. Ferenczrendiek kezelik, kiknek az alsó-vizútczában van klastromuk s templomuk.

Igen sokan vannak városunkban görög katholikusok is, kiknek itt püspökük székel, papnöveldével, tanitóképzőintézettel. Templomukról épen most gondolkoznak.

A reformátusoknak is van templomuk, s az országos fegyintézetben minden felekezetnek van lelkésze, s tanitója. Az országos fegyintézetről fölösleges hosszasan irni. Ki ne tudna az erdélyi részek e hatalmas, szomorú intézetéről; ott terül el a temető mellett. Az élő-halottak országa, a holtak birodalma mellett. Ki tudná megmondani, hogy melyikben van nagyobb boldogság?! Az örményeknél igen korán kifejlődött az érzés a társulás iránt. Minden nemű ipartársulatok mellett van kereskedő társaság, van dal-zene egyesület, műkedvelő társaság, van tüzoltó egylet, kaszinó stb.

Különösen a kaszinó képez fontos tényezőt városunk szellemi életében. Minden jóravaló lakós tagja e társulatnak, melyben erős demokratikus szellő lengedez. Pár évvel ezelőtt ünnepelte fennállásának 25 éves jubileumát.

Szamosújvár kis város, de mint ilyen kellemes és élvezetes. Igy van értelme, jogosulsága neki. Ha egyszer megindul valami nagyobb mozgás, mely arra készti, hogy nagy várossá legyen, lehet talán élénkebb, nagyobb, de kedvesebb soha. Szamosújvár a nyugalom városa.

De nagyon tévedne az, ki azt képzelné, hogy itt petyhüdt idegzetű, álmos, közönyös nép lakik. Nincs itt elegendő tér arra, hogy a szamosújvári élet jellemző motivumait részletesen rajzolhassam. Tessék csak kimenni ünnepnapokon a páratlan szép sétatérre, s meg fogja látni az illető, hogy bizony e kis város hölgy közönsége biztos tudomással bir a divat újabb és újabb jelenségeiről. Tessék csak hallgatózni a kaszinó helyiségeiben, s meg fog győződni a kiváncsi, hogy itt a társadalmi élet minden mozzanatáról helyes képzeteik vannak az embereknek.

Szamosújvár vidékéről is kellene irnom, de e pontnál alig ha tárgyilagos tudnék maradni. De hát hogyan is? Hiszen én előttem véghetetlenül kedves e vidék legunalmasabb pontja is. Különösen kiemelem mégis a Szamospart környékét az u. n. »berkek«-et, a »lunkát«, melyek rendes kirándulási helyek. Közel Szamosújvárhoz fekszik a kérői kénes fürdő, hathatós vizével.

Hanem most már bevégzem rövid leirásomat, mely távol minden magasabb igénytől, csupán arra szolgált, hogy tisztelt vendégeink előtt felújítsa szerény városunk emlékét. A ki pedig még nem látta e várost, jöjjön el ide, mert vendégszeretetre, szives fogadtatásra talál.

Esztegár László.

Erdélyi örmény közmondások.

Ha dicsértetni akarsz, tanuld a feketét fehérre változtatni.

*

Se ne örvendj ha van, se ne busúlj ha nincs — gyermeked. (Mi chêndá the unisz, u mi vêchpá the cshunisz).

*

Az szokott kapni ajándékot, a kinek sok kincse van.

*

Hosszú az ökör nyelve, de azért még sem tud beszélni. (Ergán e jézin lizun, pájcz cshide zuruczelu.)

*

A bolond, bolond húsvét napján is. (Chevê, chev e zádgin girágin ál.)

*

Szegény ember égeti gyertyáját, hogy számlálja a gazdag vagyonát.

*

Én a vevő Isten a fizető. (Jész árnogh, Ászduász vidsárogh.)

*

Az az ember, ki embertársa dolgát nem tudja, éjfélkor hí templomba (Csak az segithet rajtam, ki ismeri ügyemet-bajomat. — Márt mártu pán cshide, gesz-kisérun zsám gi-gáncshe.)

*

Adj a bolondnak dolgot és felgyújtja a házadat. (Dur pán chevin u gêrág gudá dánêd.)

*

Malozsát vettem és kökény lett belőle (Cshámics kêná, gogán tárczáv.)

*

A nagy is bolond, a kicsi is bolond, a bölcsőben levő pedig fejét rázza.

*

Legyen a mi lesz, csak a füst jöjjön ki egyenesen. (Êlá êndêr êlá, nêmá muchê sidág ele.)

*

Keveset rakj és hamar fordulj vissza. (Khics párczir, u thez tárczir.)

*

Kutyát üss és pénzt nyerj. (A munka nem szégyenitő — Sun zárg u bán vásztêge.)

Gyüjtötte: Dr. Gopcsa László.

Örményországi élet.

— A falúsi örmény hagyományból. —

I.

A mi falúsi embereink ezeket mondják:

Isten, Ádám eleste után, angyalt küldött, hogy ez tanítsa meg az első embert földmívelésre. Midőn az angyal azon tanakodott, hogy melyik állatot fogja be az ekéhez, ezek egyike így bögött jész, jész (ես, én); azért jéz (եզ, ökör) nevet kapott.

Mária azután, hogy Egyptomba futott az isteni kisdeddel. megfürösztette Jézust; azon háznál, hol a szent család szállva volt, gyermekek is voltak; ezek alig érintették meg a fürdővizet, azonnal megfehéredtek. Látta a nagyanya, hogy mily csodálatos módon fehéredtek meg unokái, azért gyapotot vett elő, és evvel fogta fel az alvó Jézus arczáról az izzadságot; a gyapotot azután kiszürte egy kis edénybe . . és eltette. Idő múlva e kis edény egy örmény egyházi személy kezébe került, ki azt Ecsmiádzinbe vitte; evvel csinálták az örmények a »meron«-t (μύϱον, chrisma). A falúsi örmény hiszi, hogy a meronban (bérmáláskor használt szent olaj) Krisztus izzadsága van.

A császárszakáll mellett haladt Krisztus, de ez nem szivesen látta Urát; azért átok fogta. E virág nyaka azóta görbe és élete csak három napig tart.

Az örökzöld mellett haladt Krisztus, és ez magát meghajtva imádta Alkotóját. Urunk megáldotta e növényt; az örökzöld nem hervad el.

Meg akarta Krisztus nézni az öszvért, de ez állával félretaszította; e naptól kezdve nem csikózik az öszvér.

Szállást kért Krisztus egy háznál, az asszony kelletlenül fogadta be; de a férj, ki nem sokára haza jött, nemcsak vidor arczot mutatott, hanem jól meg is vendégelte. Éjfél tájban nyugtalankódni kezdett a kis gyermek. A szülők mindent elkövettek, hogy a gyermeket lecsendesítsék; de mert fájdalma nöttön-nött, még jobban sirt. Krisztus erre ölébe vette a gyermeket, és egy imát mondva meggyógyította. Az örmény anyák, ha gyermekeik sírnak-rinak éjelenként, most is mondják ezen imát.

Judás elárulván Krisztust, elment hogy akaszsza fel magát. Sietve-sietett, hogy mikor Krisztus szétrontja a poklot, ő is üdvözölhessen. De az ördögök megtudták szándékát; azért lábai alá bujtak és három napig vállaikon tartották, hogy meg ne fuladjon. Az áruló végre önmaga fojtotta meg magát, de már későn. Krisztus halottaiból akkor már feltámadott.

Czigányok készitették a keresztrefeszítéshez szükségelt szegeket; de loptak a vasból; ezért átok érte őket: hazátlanházatlanúl bolyongnak szerteszét.

Hét hegyből vett az Isten földet és hét folyóból vizet — és e gyurmából (sár, örményül sághách) alkotta Ádám testét, a maradékból pedig az aranyat — és az emberek szeretik ezt a fölöslegest. Épen mikor Isten Ádám fejét idomította, közeledett ehhez a ló és mihelyt megtudta, hogy egykor Ádám megüli, megrugta és elfutott. A ló patája Ádám lábát kimélyítette. Minden ember lábán megvan e mélyedés.

Midőn az Atya-Isten már megalkotta Ádámot, ennek gondviselését a Fiú-Isten vállalta magára, a Szent-Lélek pedig lelket és életet adott neki.

Isten szerette Ádámot, egy főangyal ellenben irigyelte annak sorsát. — »A tegnapi féreg nálamnál jobban szerettetik« mondá a főangyal és esztelen indulat vett rajta erőt; nem teljesíté a tiszteletet, melylyel teremtőjének tartozott. Isten levetette ezt az angyalt és társait az égből; — ezekből lettek az ördögök.

Megesküdött a sátán, hogy Ádámot is az ő sorsára juttatja; a kigyó képében hozzája közeledett és rábeszélte, hogy egyék a tiltott fának gyümölcséből. Nem ment le a gyümölcs, hanem torkán akadt; de erölködve mégis lenyelte a vétek ezen oltóját. Most is ott a kinővés az ember nyeldeklőjén, mely Ádám-almájának neveztetik.

Azon nap, midőn Ádám a paradicsomból kiűzetett, ment le első ízben a nap. Ádám még nem szokott meg a sötétséggel — és elaludt. Álmában a kereszten látta Krisztust. »Kereszt, segits rajtam» kiáltással felébredt. Ádám ezen álma az örmény abc »chács okneá incz«-ra emlékeztet. — Sötét volt, sirt midőn felébredt az első ember; de a sátán bátorította őt, hogy hoz ő világosságot, ha Ádám is viszonozza e tettét valamivel. Ez tehát az ördög tanácsolására kezével a kőre üt s »mit én csináltam, tied legyen« szavakkal neki adja kéziratát. — Újra beállott az éj és sötétség borította az egész világot. A vigasztaló sátán mondá, hogy kövesse őtet; már hajnalódott, midőn a sátán Ádámnak világosságot akart hozni — és e naptól kezdve a korány idején egy csillag tűnik fel az egen. . . . És azóta valamint a hajnalcsillag, úgy a sátán is »Lucifer«-nek (világossághozó, φοςφόρος, արուսեակ) neveztetik.

Hollóvá változott a sátán és más hollóval verekedni kezdett, mi közben ennek nyakát egy fekete, éles kővel levágta. Káin is ilyen kővel vágta le Ábel nyakát. A falúsiak, kik a kovát sátán teremtményének nevezik, a hol csak látják e kővet, dirib-darabra törik azt.

Cziprus-fából készítette Noé bárkáját. Fához ütödve kilyukadt a bárka és a kigyó úgy kitöltötte a lyukat, hogy egy csep viz se hatolt bele. Noé meg akará őt azért jutalmazni és miután megtudta, hogy a kigyó legjobban a vért szereti, a szúnyognak meghagyta, hogy szerezzen vért. A szúnyog embervért vitt Noéhoz, de a fecske megtámadta és nemcsak a vért vette el tőle, hanem még nyelvét is kitépte. A szúnyog, mivel nyelv nélkül tért vissza Noéhoz, mit sem szólhatott. A kigyó e naptól kezdve a fecske fészke után leselkedik; azért készíti a fecske a fészkét az emberek házai közelében.

Khám arcza akkor feketült meg, midőn atyja (Noé) megátkozta. A fekete arczú emberek és az arabok mind Khám törzséből valók.

Borjút ölt Ábrahám áldozatúl, a maradványt pedig a földbe temette, melyből szőlő hajtott ki. *)

Aranyat és ezüstöt olvasztott Áron, hogy bálványt csináljon; de az olvadék mindig kereszt alakot öltött; azért a zsidók azokat összetörték; mihelyt azonban ördög-főt ábrázolt, imádták azt. Lejött Mózes Szina helyéről és látván a bálványimádást, földhöz vágta a parancs tábláit . .

Folytonosan veszekedtek egymás közt a kutyák; Salamon egy iratot adott nekik, mely ügyöket rendezte; a kutyák az iratot a macska őrizetére bizták; de nem sokára vitás kérdés elintézése végett elkérték azt; mivel a macska az iratot a hijazatra tette, az egerek azt összerágták. — A kutyák azóta üldözik a macskákat és ezek az egereket.

A három bölcs (király) egyike Krisztust csecsemőnek, a második ifjúnak és a harmadik öregnek látta. . . és midőn álomlátásukat egymásnak elbeszélték, csodálkozva vet-

---

Az örményben borjú és szőlő: vêrth որթ hasonalakú szavak; úgy látszik, hogy a latin vitis (szőlő) és vitulus (borjú) is egy tőből eredt. Sz. K.

ték észre, hogy a bibor vászonná, az arany-ezüst tömény-tartóvá és a drágakövek fövénynyé változtak.

Kevés híja, hogy el nem fogták a zsidók Józsefet és Máriát, midőn Egyptomba futottak. Egy barlangba rejtőztek el, melynek nyilása elébe egy pok rögtön hálót szött; az üldözők látván a hálót, be nem mentek. Krisztus és szülei futásukat folytatták és egy ember mellett haladtak, ki szántott. Jöttek az üldözők is, a szántó-vető ezek kérdezöskődésére így válaszolt: »Még a szántáskor láttam a menekülőket.« Mivel pedig a vetés most már meg volt érve — visszatértek.

A Jordán vizében épen azon helyen kereszteltetett meg Krisztus, a hová rejtette volt el a sátán Ádám kéziratát; ráállott az Üdvözítő és lábai alatt porrá zuzódott.

Egy embernek se szeme, se orra, se keze, se lába nem volt és Krisztus — meggyógyitotta őt. Jézus elfogatása után épen ez volt, ki az első pofot mérte jótevőjére. Krisztus megátkozta őtet; ez a háládatlan most is él és nyomorog (Bolygó zsidó.)

Pilátus a vizet, melylyel kezeit mosta, a zsidók fejeire öntötte; e naptól kezdve kopaszok — a zsidók.

Krisztus keresztfája pálmafából volt készítve.

Midőn Krisztus mennybe ment, a vizek megszüntek folyni, hogy lássák a felmenetelt; az ég megnyilott — hogy bemehessen Jézus. E nyilás: a tejút.

Öszvéren vitte Keresztelő Szt-János testét Világosítónk (Szt-Gergely) Khorke-szárba; de szembe jöttek az ördögök, melyek»tünjenek el az ördögök, távozzék el a pokol« kezdetű imájára mind elszéledtek. Azon a helyen, hol az öszvér térdelt, zárdát kezdett építeni a Világosító, de a mennyit nappal épitettek, éjjel mind széthányták az ördögök. Szent-János összegyüjté ezeket az ördögöket és a zárda közelében bebörtönözé őket; e hely még ma is »Tévdun«-nak (Ördögháza) neveztetik. Egy sánta ördög nagyon kérte a szentet, hogy bocsássa ki, mert mindennap kitakarítja a zárda sütőkemenczéjét és a hamút el viszi Phêrepáthmán-ba (Sáth-el-Árab.)

Még csak két napi útja volt és Nicaeába ért volna szent Aristaces (Világositó-Szent-Gergely fia); de egy faluban a görögök megsértették lovának nyakát, hogy késsék el a zsinatról (Nicaea, 325 év). Aristaces meggyógyította lovát és útját tovább folytatta. A szent atya nem akart a görög étkekből enni, hanem felszántotta a tengert. A tengeren a barázdák még most is látszanak. . .

Duducheán után eredeti örményből

Szongott Kristóf.

Ársám király.

K. e. 33.

Ártávázd elfogatása után — az uralgó zavarok közt — Ársám királynak megválasztatván rendkívüli tevékenységet fejtett ki. De miután fegyverei Antonius ellen szerencsétlenek voltak, a küzdelemben kimerült hadmaradványnyal Parthiába menekült. Az országnak erőszakos szétdaraboltatása, mit Antonius eszközölt volt, magában hordta az új viszályok elemeit. Róma Egyptomnak hadat izen; a párthus-örmény sereg királyaik vezérlete alatt az ellenségre (méd-rómaiak) ront s azt minden hadállásból kizaklatja; Ársám az ország alsó részébe nyomúl, hol fegyverei a fékentartásra hátrahagyott rómaiak egy részét legyilkolták, másik részét szétverték.

Az ország kitisztitása után Felső-Armeniában a gazda szerepét Phraates, a párthus király vette át. Nem jó szemmel nézte a féltékeny Róma e tényt, miért is az országnak ezen része átok terhe alatt nyögött; míg ellenben Ársám Alsó- és kis Armeniába új életet öntött...

Miután Octavián a korlátlan uralmat elérte, Armenia követei Egyptomba érkeznek, hogy a fogságban epedő királyfiak hazatérhetését és az ügyek kiegyenlítését eszközöljék ki tőle; de a győzelmi harcz-zaj közepett — a túlcsigázott föltételek miatt — a kisérlet eredmény nélkül maradt s a foglyok Rómába küldettek.

Ugy látszik, hogy a szégyen, mit Ársám a római fegyverre rákent, az ország kárára, mélyre van felvésve; mindazáltal új küldöttséget menesztett a helyzet urához, mely a következőkben állapodott meg: Ársám elismeri Róma főuraságát, a mesopotámiai terület birtoklásáért pedig évenként adót fizet. Felötlő az, hogy a beavatkozási jogokat mentől szélesebb alapokra fektetni törekvő Octavián más lényegesekre nézve igényeit lejebb szállította ugy, hogy Ársám a birodalom hadjárataiban segélyseregadással és élelmezési kötelezettségekkel nem terheltetett.

Míg tehát itt reményteljesen mennek egy jobb jövőnek elébe; azalatt Felső-Armeniában a helyzet fölöttébb inséges volt. Sorsa Parthiához vezette s ezáltal arra lőn kárhoztatva, hogy egyik csalodásból a másikra vezettessék s kénytelen legyen elviselni a kedvező szerencséje miatt elbizakodott Phraatesnek nyomását, kit éppen ezen önteltségeért a parthus satrapák trónjáról elhajtván Tiridatest ültették helyébe. De miután ennek állása nem sokára Phraates győzelmei folytán kérdés alá helyeztetett, levél által Octaviánhoz folyamodott, kit a történelem ezután Augustus vagyis fönséges, sérthetlen disznéven ismer, megigérve, hogy Róma főuraságát elismerendi; Phraates szintén követet küldött. Augusztus kapvakapott az alkalmon, hogy e viszálkodásban a kibékéltetési, jövedelmező szerepet kezére kerithesse s amugy titokban kitelhetőleg szitotta az egyenetlenséget; azért is a dolgot hosszú pórázra bocsátotta, hogy a kölcsönös megrontásban elébbre haladjanak. Tiridát legyőzettetett; de Rómába jött s Augustus palástjához fogózkodott. Phraates is küldött ugyanoda követeket visszakövetelvén fiát, kit Tiridátes a rómaiak kezébe adott. Augustus a legfortélyosabb tettetéssel mondá: hogy ő a dologba nem avatkozik, mindazáltal Tiridátesnek fölajálja Róma vendégszerető barátságát, Phraatesnek pedig visszaküldi fiát, ha ő a Crassus és Antoniustól elvett zászlókat a foglyokkal együtt kiadandja. E válasz Phraatesnek nem a legjobban izlett s midőn Augustus keletre indult, már nemcsak fiának szabadon bocsátását, de Tiridátnak kiadását is követelte. Augustus gondoskodott Tiridátról, hogy semmi baj ne érje; a másiknak pedig fiát visszaküldötte; követeléseit pedig a zászlók iránt, — melyek Rómára nézve, mint lemoshatatlan szégyenbélyeg, gondosan őriztettek — határozott szilárdsággal fentartotta, ő-maga pedig erős hadoszlopokkal nyomúl Parthia határaihoz.

Phraates csak a közvetlen veszély pillanatában küldötte vissza a foglyokkal együtt azon zászlókat, melyeknek kiküzdésében Armenia, mint Crassus elleni szövetséges, oly tevékeny részt vett volt.

Az önként ajánlkozó alkalom nem sokára a szerencse kedvenczének ismét szabad ösvényt nyitott messzeható terveinek kivitelére. Ugyanis a Róma hatósága alatt levő országok ügyeit rendezendő Syriába érkezett; erre az elfáradt Felső-Armenia felnyitja szemeit. A satrapák, kik fájdalommal türték a Phraates által rendelt Artaxiás alkirálynak zaklatásait, vágyakozva várták Augustusnak közeledését. Küldötteik sérelmesen panaszolják az országot nyomorral elárasztó Artaxiásnak embertelen eljárását; miért is fölkérték őt, hogy a megöletett Ártávázd királynak fiai közül, kik túszokként Rómában tartózkodtak, az ugyevezett kis Tigránt rendelné nekik királyúl. Augustus, ki átlátta, hogy a jövőben várható események folytán ezen folyamodás a birodalom igényeinek tökéletesen megfelel, az ügy elintézését mostoha fiára Tiberiusra bizta.

A mit komoly elhatározásból vártak, teljesült; Tiberius Tigránnal megérkezett, ki is az egybegyült ország-nagyjai jelenlétében Artaxias [1]) helyett királynak megkoronáztatott.

Ársám Alsó-Armenia királya, — kinek szivében a rokonszeretetnek a természet és közös érdek által eresztett szálai mélyre vertek, teljes elégültséggel nézte, hogy saját fivérének, a nagy Tigránnak ősi jogai gyakorlatától elütött unokája igazgatja a társország ügyeit. Ily mozgalmas időviszonyok közepett a héber eredetű lovag és királykoronázó Enánus, ki tagja a kitüntetés és kegyelem lobogójával fedett azon családnak, melyet eddig oly fényben láttunk ragyogni, nemzeti érzelmektől vagy pénz-sovár vágytól üzetve a Barzaphrán által fogolykép Armeniába hozott Hyrcán főpap menekülhetése iránt suttyomban intézkedéseket tesz. Ugy látszik, hogy széditőleg hatott reá a száz talentumnyi összeg, mit hűtlen eljárásáért igértek neki. Hyrcan sietett odább állani. Reményeinek czélja Judaea volt, hol akkor Herodes uralkodott. Ez szinlett udvariassággal fogadta őt a nélkül, hogy főpapi méltóságát visszaadta volna. Ársám a dologról értesülvén mondhatlan hevességgel kel ki Enánus ellen, ki is a keserű szemrehányásokra végre tettét bevallá. Enánus Senechiás nevű fivérét küldötte Hyrcánhoz, hogy a gonosz munkáért az igért összeget átvegye. De a trónját féltő Herodes Hyrcánt megölette; — a megbizott, üres erszénynyel tért vissza. Képzelt vagy valódi volt-e a gyanú, arról hallgat a krónika; de a királynak szivében titkos sejtelem vett lakot, melynél fogva a kegyvesztett elsőrangú egyén méltóságától megfosztva börtönbe került. A függönyök mögött eddig is sokat foglalkozott Zura kánánita a Kêntuni satrapa családból, a ragaszkodó hűség szaván sugdosgat a király fülébe és az agyarkodás rágalmait e szavakban önti ki: »Tudd meg király, hogy Enánus szüntelen Palaestina felé kacsingatva sűrűen értekezett velem, hogy azon törekvésre egyesítsen, mely szerint tőled elpártolva Herodeshez szegődjünk, és így ősi örökségünkhöz juthassunk; de átlátva, hogy szándéklata részemről heves ellenzésbe ütközik, a tárgyalásokat saját markára tovább folytatva, végérvényes megoldás tekintetéből Hyrcánt útnak eresztette.« A király elhiszi az ámitónak hamis felfödözéseit, ennek folytán különböző kinzásokat halmoz Enánus fejére s hogy lelkiismerete is vasra verettessék: a király reá parancsolt a szerencsétlenre, hogy családjával együtt őseinek törvényét elhagyva imádja a napot s az álisteneket, így aztán előbbi állását is visszanyerendi; ellenkező esetben függni fog. Jeléül annak, hogy e föltétel elejtéséről legkevésbbé lehet szó, egyik rokona szeme láttára végeztetett ki. Megijedt, midőn látta, hogy a sor Szabadiás és Azariás fiaira került. A legfeszültebb várakozás közepett sem nyilnak meg ajkai; azonban övéi jajveszéklése meghajlitotta atyai szivét s

---

[1]) Egy jeles irodalmi mű szerint ezen Artaxiás fia volt Ártávázdnak: »Ejus (Artavazd) filius Artaxias, memoria patris nobis infensus, Arsacidarum vi seque regnumque tutatus est. Occiso Artaxia per dolum propinquorum, datus a Caesare Armeniis Tigranes, deductusque in regnum a Tiberio Nerone.« Tacit. Annal L 2, C I.

Az ellennézeteken átsurranni nem akarunk, azért nem szükséges a fennebbit hallgatással mellőzni, mivel nem gördithet oly áthághatlan akadályt, mely szerint a jobban értesült honi irók állítása legcsekélyebb alappal sem birónak bizonyulna.

agyon hallgatta az anyja emlőin beszitt hit szózatát. Visszanyeré tehát előbbi kitünő állását, mindazáltal a ráfogott vád a bizalom megcsökkenését vonta maga után; ezért a király őt az ország egyik távolabbi tartományának igazgatásával megbizván, Mesopotamiából eltávolitotta.

De Ársámnak komolyabb aggodalmakra volt oka. Herodes Judaeában a honi szokások mellőzésével pogány szertartásokat hozott be. A zsidók ezért zugolódtak és hogy azokat megnyerje, a templom építéséhez fogott, mely majdnem romokba dölt. Antiochiában fehér márványnyal kirakott, nagyszerű tért készitendő: kötekedési szándékból számos munkást kért Ársámtól; de minthogy a kérésből az elbizakodás lókörmei nagyon is kilátszottak, Ársám a helyett, hogy fejhajtogatva fogadná a követelésszerű megtalálást, hadi készületeket tesz s Augustust fölkéri, hogy a dölyföst túlkapásainak mérsékletére utasítsa. Az idomaeus büszkeség megtört ugyan, de ezzel aztán még jobban neki vadult. A szégyent le akarván mosni, elég ügyes volt szolgai udvariassággal csúszni a felizgatott Augustus előtt s biztos védelmében részesült. Ársám szavai a roszakaratú lárma ellenében fogékony szivre nem találván, engedni kénytelenittetett.

Nem sokára ezután be is végezte földi pályáját, melyet sok viszontagsággal küzdve futott meg. — Oly jelentékeny akadályok közé minden felől beékelve, bátorsággal és bölcseséggel felelt meg a kötelességnek, melyet állása reá rott.

Markovich Jakab.

Az örmény keresztények védharcza.

II.

Házgerd, a pogányság terjesztése végett, mágusokat az albánokhoz is küldött, kik a nagyhatalmi erő által letiportatva, az örményekhez folyamodtak segélyért. Az örmények készséggel nyujtottak segélyt, habár had erejöket három részre kellett osztaniok. Az egyik Árdzruni

Nérsábuh alatt a perzsák elleni védelemre, a második Vászág alatt Örményország biztositására, a harmadik Nagy Vártán alatt az albánok segélyezésére volt rendelve.

Vártán a Kur folyó mellett a perzsák seregére bukkant, s ezt egy véres csatában keményen megverte; azután Albániába hatolt, honnan a mágusokat kiüzte s a tűzimádók templomait lerombolta.

Hiába esküdt meg az ingatlan jellemű Vászág, azért hitét újból megtagadta, s a mágusokat visszahiván számukra templomokat épített; azután mihelyt növekedni látta pártját, a keresztény papokat s a vallásukhoz ragaszkodó hivőket kinzásokkal sujtotta. Vártán ezt megtorlandó csakhamar ellene ment s egy véres csatában a hűtlent megverte; Házgerd perzsa királyhoz pedig követeket küldött azon kérelemmel, hogy hű alattvalói lesznek, csak engedje meg vallásuk szabad gyakorlását. A király azonban vakbuzgó szándékához folyton ragaszkodván még egy kisérletre vállalkozott. Mihêr Nerses vezérlete alatt roppant serget küldött Örményország ellen, melyhez csatlakozott Vászág is.

Da Vártán sem volt tétlen, hanem szétküldvén hű embereit, buzditva, lelkesítve, mintegy 66000 főből álló hadat gyüjtött; e sereg vitézei közt püspökök és papok is voltak.

Vászág látván ellenfele sikereit, cselhez folyamodott; tudniillik álpapokat küldött ki titokban, kik elhitették a néppel, hogy a perzsa király megengedte a keresztény vallás szabad gyakorlatát — s ezen jól számított koholmányával épen, midőn mindkét fél harczkészen állott, az albánokat és georgiakat elcsalta Vártántól.

Pünkösd hatodik estéjén a hitbuzgalomtól áthatott harczosok misét hallgattak, meggyóntak és áldoztak; igy készitették elő lelköket a végzetes napra.

Vitézül harczolt az örmény hadsereg, mely a nálánál négyszerte nagyobb ellenség soraiban előbb rést ütött, azután átkelt a Dêghmud (Telmut, Tygmus) folyón, hol az ellenség jobb szárnyát támadta meg; a perzsák közül sokan már futásban kerestek menedéket, midőn Musgán Niszálávurd hadosztályával Vártánt körülvette. A rettenthetlen hős sokáig harczolt még a nagyszámú ellenséggel; de elesik — és elnyeri a mártiromság koszorúját. Benne Örményország legnagyobb hőse, a keresztény vallás legbuzgóbb bajnoka veszett el. — Vitéz katonái estig folytatták a harczot; a csata eldöntetlenül maradt; de mivel az örmény alvezérek közül egyik sem állott a vezér nélkül maradt sereg élére, a katonaság az éj beálltával elszéledt és a várakba huzódott vissza.

E szomorú időszak az örmény hősök és vértanúk korszakának neveztetik. A Vártánféle harcz, melyhez csak a Machabeusok védcsatái hasonlithatók, midőn hitbuzgó férfiak a legszentebb érdek kivivásáért fegyverre kelnek, — legkivalóbb férfia a 80 éves Vártán, ki a harcz közben dicsően esett el.

E hadjárat mindkét fél részéről nagy áldozatokba került; az örmények a kilencz dicső alvezérrel együtt 1036 harczost vesztettek el; ellenben a perzsák 3544 embert hagytak a csatatéren.

Vászág félvén a megmaradt főnökök boszújától, sokat elfogatott s itélt máglyára azon papok közül, kik sz. Leont nevéről Leontféle papoknak neveztettek. A perzsa seregnek azonban még sem sikerült Örményországot teljesen megsemmisíteni; mert egyes örmény csapatok a boszúvágytól égve nemcsak azon perzsákat, kikkel találkoztak, gyilkolták le kiméletlenül, hanem Persiába is beütöttek és tűzzel-vassal pusztitva sok erődöt s várost hamvasztottak el.

Házgerd perzsa király megrettenvén a felböszült örmény csapatok sikereitől, nagy gyorsasággal Ágrormizt vezérét küldte ellenök azon parancscsal, hogy a főbbeket élve vagy halva keritse kezébe, remélvén, hogy így országa a dulásoktól megszabadul s a pogányvallást is rájok erőszakolhatja.

A sors sujtoló keze utoljára az elfajult Vászágot is elérte. Ugyanis rablott kincseket rejtvén el, hűtlenségen éretett, miért is a király — tekintetbe nem vevén eddigi jó szolgálatait, — minden vagyonától megfosztá s börtönbe vetteté, hol számos, gonosz tetteért borzasztó halállal lakolt. Végnapjait tanulságosan ekkép irja le a vitéz és ékesszóló történész Elizeus (Eghise): »Naponként, mint barmot, hurczolták a nézőtérre, hogy az egykori vezér a katonaság előtt, békokba verve, látványul szolgáljon; a katonák gunyolták, mindenfelől ütlegelték. Undok betegségbe esett; hasát gyuladás, gyomrát görcs fogta el, bőre húsával együtt lehullott; szemeiben a férgek mozogtak. Megsüketült s ajkai kilyukadtak, erei megoldodtak, lábsarka kifordult s halálszag terült el körülötte úgy, hogy szolgái is irtoztak tőle. Mily különös! csak nyelve maradt épen, de vallomást nem tudott tenni, hogy érezze a kárhozat büntető ostorát s ne panaszolhassa el kinjait. Meghalt megfojtódva s pokolra szállt kimondhatlan keserűséggel. Elhagyták őt kedvesei, ellenségei pedig nem tudták eléggé gyötörni. A mint élt, úgy mult ki, s temetetlenül maradt az, ki vétkekkel nyakig feztözötten egész Örményországot a nyomor temetőjévé tette. A gonoszság, melynek annyit áldozott életében, volt kisérője a halálba is. Nem volt egy részvevő köny, nem volt miatta szánalom a szivekben.«

Ávedik Lukács.

Az erzsébetvárosi biró és Communitas memoralisa.

Az alábbi, kezeink közt levő, 1755. márczius 15-ről keltezett okmány alapján közöljük az erzsébetvárosi biró és Communitas memoralisát, melyet Mária Terézia, felséges uralkodása alatt, Bethlen Gábor grófhoz, Ő Felségének akkori consiliariusához intézett azon sérelmek elpanaszolása végett, melyeket — az Erzsébetvároson lakó örmények részére kiadott privilegium ellenére — a keresztülvitt manipulatio ejtett rajtok.

Az eredeti után közölt szöveg így hangzik:

Méltóságos Gróf consiliarius és regius commissarius Plenipotentiarius ur és mélt. directiva Comissio!

Nemes küküllő-vármegyei manipulator uraink közinkben is elhatván, ugy tetszik nekünk, hogy munkájokat kelletinél többre extendálni igyekeznek; mert:

1. Egy kenyéren levő testvéreket, vagy az atyát fiával, ugy az fiát özvegy anyával oly formán consideralják, hogy

külön-külön vegyék fel mind fejekről, mind mercaturájokról, mintha külön kereskedést exercealnának.

2. Az melly örmény más ember majorjában, és házában lakik, ugy manipulállják, mindegy maga házában lakó civist;

3. A ki másoknak százakkal s ezerekkel adós, ugy teszik fel portékáit, mindaz, ki senkinek semivel nem ados.

4. Lévén városunknak valami igen kevés közönséges rétye és szántóföldje, mellyeket ő Felségétől drágán, pénzen vásárlott meg a város, ezeket is felteszik.

5. Az korcsomabéli proventust is hasonlóképpen irják fel, mellyjek ellen kételenitettünk alázatos engedelmességgel declaralni: hogy először

Eő Fölségétől városunk kegyelmesen conferaltatott privilegialis levelünk tizenkettödik punctuma azt tartja, hogy az adónak nevekedése vagy kisebedése légyen justa accrescentem, vel decrescentem familiarum numerum, familiam autem constituet paterfamilias cum sibi subjectis eodem duntaxat pane indivisim sustentatis domesticis suis, mellyhez képest sőt ez országban mindenütt observaltatni szokott praxis szerint is azok, kik egy kenyéren vadnak s egy kereskedést follytatnak különösön ne manipuláltassanak.

Ad 2. Ugy hiszszük, hogy az kiadatott norma szerént valakik az városokon mások házaiban s majorjaiban laknak, azok pro inquilinis tétetettnek; azért talám az mü városunkban is ugy kellene lenni.

Ad 3. Az, ki másoktól hitelben vagy kölcsön kért pénzel vette a kereskedésre való portékát vel in toto, vel in parte, annak portékája annyi résziben nem magájé, a mint hogy tanáltatnak közülünk ollyjanok mindenkor, kiknek egész portékájok az rajtok feküvő adosságot közelt sem érik fel, csak ezelőtt két-három esztendővel történt, hogy egy kereskedőnek passivum debitum és portékái az ő Felsége parancsolatjából conscribaltattak és czirczíter husz ezer forinttal ment többre az rajta lévő adósság minden bonumainál.

Ad 4. A mi kevés rétet eő Felségétől megvettünk, abból senki különösön nem bir, hanem közönséges szükségre szoktunk kevés szénát csinálni rajta.

Ad 5. A korcsomát csak arendátorok birják, mellyért minden esztendőben kelletik az eő Fölsége cassájában négy-négy száz forintokat, puncto privilegii 12-mo adnunk. Mellyről — ugy tetszik — eléggé megfizettük az censust, különben is e nem különös, hanem közönséges haszonra való.

Mindezekre nézve instalunk nagy alázatossággal méltoztassék Nagyságod, és az Méltoságos Directiva Comissio mindezeket kegyes atyai szivekre venni, és ezekben terheltetésünkött nem engedni, hanem manipulator uraiméknak olly normát prescribalni, hogy ne hozzon a mostani manipulatio anyi terhet nyakunkra, az menyi nem illenék, mint hogy ezt eő Fölsége is a comtribuenseknek, nem a graviumunkra, hanem könyebségünkre parancsolta; mert ugyanis vadnak közöttünk olyanok, kiket Moldovából, Havasalföldiből, Lengyelországból csendes élet nyugalom végett kihoztunk sok biztatásokkal, kik mostan mások földin laknak s könyen ad propria redealnak; mert tulajdonukat companiankért elhatták; e felett vadnak ollyanok is, kiknek semi mercaturaja, s mégis de capite felirják, holot contributio alatt nem tartottak, hanem küzded gyermekekből jövendőre szolgálatyok után jót remélvén közülünk, érettek is ex misericordia valamit ad cassam adtunk s igy conservaltuk, ha pedig az ijeneket nem conservaljuk, nem sokára városunk képe csak azokból fog állani, kik a pro securitate már magok vagyonokat első uczáján az városnak kőfalban rakták, s ezeknek contributiója nem fogja adaequalni a mostani concursust.

Isten Nagyságodat és az Méltoságos Directiva Comissiot Felséges Aszszonyunk szolgálatára s minyájunknak Consolatiojára tarcsa meg alázatossan kivánjuk.

Nagyságodnak és a Méltóságos directiva Comissionak méltatlan szolgái: Az Erzsébetvárosi biró és Communitas.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A koronás költő: I. Lajos bajor király, jelen füzetünkben bemutatott költeményét, a Velencze melletti Szent-Lázár szigetén, a mechithárista-szerzet ezen idilli, csöndes otthonában irta. Valódi helyzetvers ez, melyben túlnyomók a leiró részletek a költői reflexiokkal szemben. Mindazonáltal szembetünően végigvonul rajta az emelkedett szellemű vallásos hangulat, melyet a világhirű örmény kolostor-sziget, a legműveltebb nemzetekhez tartozó látogatóinak lelkében, számos jeles iró nyilt elismerése szerint, önkéntelenül felidéz. Volt már alkalmunk megemlékezni az örmény tudományos akadémia eme nevezetes székhelyéről, s folyóiratunk olvasói jövőben is alkalmasint nem egyszer fognak találkozni lapunkban a sziget nevével, melyet az ottani olasz egyszerűen San-Lazzaronak nevez. Ezúttal elég legyen annyit megjegyeznünk, hogy Lajos királynak, a tudományok és művészetek egykori nemeslelkű barátjának általunk forditásban közlött költeményét, a derék szerzetesek kegyelete keretbe foglalva, üveg alatt őrzi, s ők azt a zárda minden látogatójának rendszerint be szokták mutatni. Költeményét a király német nyelven irta, ily czím alatt; »Das armenische Kloster, auf der Insel S. Lazzaro bei Venedig.« A vers alá egyszerűen neve van irva: Ludwig.

Erdély unioja és az örmények. Az »Erdélyi Hiradó« 1848. évi máj. 30. száma a kolozsvári országgyűlésről ezeket mondja: »Kemény Dénes törvényjavaslatot olvas fel az egyesülésről szóló törvényczikk alkalmazásáról. — Az 1 §. rövid szóváltást idézett elő. A pozsonyi törvény t. i. ott, hol az Erdélynek adott 69 szavazat felosztásáról van szó, Kolozsvár, Marosvásárhely és Károly fehérváron kívül csak 13 várost emlit, pedig 15 van. Ez, mint Wesselényi M., ki maga jelen volt ama törvény alkotásán, fölfejtette, csupán azon tévedésből származott, miszerint a pozsonyi országgyűlés régibb erdélyi országgyűlések jegyzőkönyveiből járván végére az országgyűlési képviselettel biró törvényhatóságoknak, ezek között Szamosújvárt és Erzsébetvárost, a melyek csak a legújabbb időben kezdették e jogot élvezni — nem találta. Ennélfogva a szerkezetbe 13 helyett 15 város és 69 szamazat helyett 71 lőn véve. Azonban felmerült az a körülmény, hogy az emlitett két törvényhatóság kir. város; a pozsonyi törvényhozókat pedig — úgy látszik — azon elv vezérelte, hogy a királyi városoknak maradjon meg két-két szavazata: tehát Szamosújvárt és Erzsébetvárost nem az egy-egy szavazattal biró 13 varoshoz, hanem a 3 kir. városhoz kellene sorozni. E kivánatot nyilvánitották az érdekelt városok követei s a ház egyhangúlag pártolta annyival nagyobb készséggel, mert — mint Zeyk József megjegyzé — mindazon népfajok közt, melyeket a magyar kebelébe fogadott, az örmény az, mely irántunk mindig a legrokonibb csatlakozást tanusitotta. És a javaslat 1 §-a oda lőn módósitva, hogy Erdély nem 69, hanem 73 követet küldend a legközelebbi pesti országgyűlésre.«

Cyprus régiségei. Az angol kormány újabban azon intézkedést tette, hogy magán személyek ugyan nem, de közintézetek és múzeumok akadálytalanul engedélyt nyerjenek arra, hogy Cyprus szigetéről régiségeket elszállíthassanak. Cyprus a középkorban a Luszinián (Lusignan) örmény királyi család egyik ágának uralma alatt állván, történeti emlékei és régiségei hivatva vannak fényt deriteni az örmény királyság azon korbeli történetére is.

Az örmény nőnevek közül legérdekesebbek, mert legjellemzőbbek azok, melyeknek nyelvészetileg bizonyos értemény felel meg. Ilyen sok van az örmény női keresztnevek között Ezek közül érdekesnek véljük (a többiek mellőzésével) a következőket példaképen felsorolni: u. m. Chászcháthun = Szépasszony; Cshicshág = Virág; Diruhi = Úrnő; Dolváth = Szerencse; Dzághig = Virág; Dsás-cháthun = Első-asszony, (e név a többnejűség korára emlékeztet); Guhár = Gyöngy, Drágakő; Guláp = Rózsaviz; Gulbigár = Olyan, mint a rózsa; Gulisztán = Rózsáskert; Hájli = Tükör; Jáchut = Jáczintkő; Khemál = Hallgatás; Májkó = Kedves; Mánuság = Viola: Márkárid = Drágagyöngy; Melikhe = Fejedelemnő; Nurig = Virágocska; Peruz = Hamis; Szêrpuhi = Ártatlan, vagy Szent-nő; Tákuhi = Királyné; Tuchtár = Leány; Vártenikh = Rózsató; Zuhál = Bolygó-csillag; és atb.

IRODALOM és MŰVÉSZET.

Egy örmény eredetű angol költő. Nemzetünk a mostan élő nagy nemzeteknek aránylag sok vitéz katonát, publicistát, művészt, tudóst és a többit adott; de azt már kevesen tudják, hogy a sok kiváló férfiú közt egy költő is van. Angolország jelenlegi szépirodalmának feje ez: Hamilton Aidé, kinek apja örmény és anyja angol nő volt. Hamilton Aidé Párisban született 1830-ban, iskoláit Angolországban végezte. Előbb szolgált az angol hadseregben, azután egy jelentékeny költő nevét örökölte Most Sarthemthonban (New-Foresd kerület) lakik és irodalommal foglalkozik. Első izben 1854-ben lépett egy kötet költeménynyel a nyilvánosság elé (Poëms.)

Eddig már közzétett művei közül ezeket emeljük ki: Rita (1852). Carr of Carrlyon (1862). Mr. and Mns. Faulcombrldge (1864), The Marston (1868), In that state of life (1871), Morals and Mysteries (1872), Penruddocke (3 kötet, 1873), A nine dais wonder (1875). Ezeken kívül igen sok költeménye van, melyek között gyönyörű balladák is vannak. Aidé tárgyát műveihez az angol magas körökből vette, melyeknek életét igen jól ismeri; igen szép leírásokat nyujt, miért is a legkedveltebb regényirók egyike.

Örmény festőművész a párisi világtárlaton. A párisi világkiállitás képzőművészeti palotájának orosz osztályában Ájvásovszky János, a világhirű szent-pétervári örmény festő is két alkotásával van képviselve. Az orosz osztály két termében helyezvék el s 1—2 számokkal vannak megjelölve. Ájvásovszky tudvalevőleg a tengernek csodás életéből szokta leginkább választani a tárgyait s a világkiállitásra küldött két festménye is tengeri kép. Az egyik hajótörést ábrázol a háborgó tenger borzalmas fenségének közepette, a másikon megkapó ellentétben a nyugodt tenger méltóságteljes látképe köti le tekintetünket. Mondanunk sem kell, hogy mindkét festménynek sok a nézője a kiállitás emberáradatában.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Kereskedelmi viszonyok Persiában A perzsa birodalomban az örmény kereskedő sok tekintetben jelentékeny közgazdasági tényező. A legelső perzsa kereskedő városnak: Täbris-nek az örmény kereskedelem képezi egyik legnevezetesebb gyúpontját és élet-erejét. Az egész birodalomban mondhatni az afgan területig, — sőt Persia határain túl is le egész Kelet-Indiáig elágaznak az örmény kereskedőházak üzlet-forgalmi összeköttetései. Persiában ezidőszerint főleg a gyapjúkereskedés van örmény kezekben, azonkivül a szőlőtermelésnek bor-sajtolásra való felhasználását is ők űzik; mert a keleti mohamedán népek azal már vallási hitelveiknél fogva, (melyek a bor élvezetét tilják) sem foglalkoznak.

Magyar kereskedelmi utazók. A budapesti kereskedelmi múzeum igazgatósága, hazánknak a keleti piaczokkal való közvetlenebb összeköttetése érdekében két kereskedelmi utazót szándékozik alkalmazni, s e végből közelebbről egy pályázati hirdetményt tett közzé. A czél egyelőre a Balkán-államok üzleti viszonyainak tanulmányozása, de fentartja az igazgatóság, hogy az illetők később a szükséghez képest más irányban is alkalmaztassanak. A kik a keleti kereskedelmi viszonyokat gyakorlatilag vagyis tapasztalásból ismerik, továbbá szélesebb körű nyelvismerettel birnak, ez állások betöltésénél előnyben részesülnek; természetesen azon előfeltétel mellett, hogy magyar állampolgárok.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

A persa sáh ajándéka. Persia uralkodója gyémántos arczképét a következő firman kiséretében küldötte el a katholikosnak Ecsmiádzinbe: Jézusi erények birtokosa és arkangyalok ügytársa, szentséges Mákár, Ecsmiádzin legfőbb papja, az örménység kormányzója — kivánom, hogy mindig a Magasságbelinek védelme alatt maradjon. Királyi jó indulatunk és rokonszenvünk jeleül, melylyel viseltetünk szentséged iránt, ki fönséges eszméktől van áthatva, ki az örmény nyáj szellemi javának előmozditására kiváló gondot fordit, — egészen igazságosnak és illőnek tartottuk, hogy kiváló kegyelmünk és jóindulatunknak külsőleg is kifejezést adjunk. Azért gyémántos arczképünket adjuk Önnek, mi a legmagasabb kitüntetés jelvénye. Ezt küldjük főtisztelendő és nagyságos Gergely által, ki a Persiában és Indiában lakó örmények püspöke, és ki erkölcsös magaviseletéről ismeretes. A tisztelet e külső jele legyen szentséged előtt tanúja a mi drága figyelmünknek, ki jótevő munkásságával tetszésünket megnyerte. Ne feledkezzék meg imáiban Rólunk, valamint Mi is imádkozunk és ezután is kérni fogjuk Istent, hogy szentségedet, mint főpásztort és az örmény egyháznak kormányzóját, tartsa meg kegyelmében

Nerimán khán, Persia bécsi nagykövete, ki nejével: született Dádián herczegnővel együtt, keresztény-örmény, a sáh mostani látogatása alkalmából nagy fénynyel és pompával rendeztette be lakosztályát, melynek megtekintésére tömegesen járt a bécsi közönség. Négy óriási terem foglalja el a követségi palota egész emeletét. A lépcsőháztól kezdve drága perzsa szőnyegek boritják a falakat; az előterem falain fehér selyem van alkalmazva perzsa kézrajzokkal, diszitésekkel és virágokkal, pompás szinvegyülékben. — Nerimán khán Budapestre is lekisérte az európai körúton levő uralkodóját, ki a »fejedelmek fejedelmé«-nek (Sáhin-Sáh) neveztetik, a kelet hivatalos nyelvén, — s a ki régi Örményországnak még mindig nem csekély része fölött uralkodik. Különben Nasreddin-Sah örmény alattvalói közül többen igen jelentékeny és befolyásos szerepet visznek a perzsa hivatalos világban. Igy a diplomaczia terén: Melkhon khán, a londoni nagykövet, Nazar aga, a Sah párisi képviselője, s maga Nerimán khán Bécsben; ki a mult napokban Budapesten is a Sáh-hoz benyujtott kérvények elintézésével volt

megbizva. Persiának egyik nevezetes tartományát: Azerbeidsánt (Atropatene) örmény kormányzó: Dsihángir hozta rendbe. S alaposan feltehető, hogy a Sáh európai környezetén kivül épen az örmény befolyás az, melyre a nyugati kormányzati elvek s az európai szellemű reformok iránti hajlandósága a perzsa uralkodónak leginkább visszavezethető.

A „Standardt“ tudósitása. Török-Örményországból újabb forrongások hirét hozza egy angol lap: a »Standard.« Mint Kréta szigetén a görög lakosság közt, úgy Armeniában is a török kormány közegeinek eljárása, a ki nem elégitő engedmények, és az adott igéretek be nem váltása éleszti az elégületlenséget, a melyet az orosz izgatások erősen szitanak. Erzerumban s környékén a kaukázusi orosz készülődések következtében úgy a keresztények, mint a muzulmánok az oroszok bevonulását várták. Az örmény keresztény lakosság azonban vegyes érzelmekkel fogadta a hirt; egyrészt nemzetiségük ellenségének tekintik ugyanis az oroszt, de másrészt készek lennének nemzeti szabadságukból is valamit feláldozni, ha élet- és vagyonbiztonság mellett különösen családjaik, nejeik és gyermekeik oltalmát kivivhatnák. Az orosz főkonzul, a kit »második Ignatiev«-nek neveznek, leplezetlenül szitja az elégületlenséget, s a szultán úgy látszik nem fogja fel a török birodalmat erről az oldalról fenyegető veszedelem jelentőségét.

Jághubián, orosz államtitkár. Pétervárról irják, hogy a fiatal mérnök, az örmény Jághubián Gáspár neveztetett ki a közlekedésügyi ministerium államtitkárává A szent-pétervári örmények e kedvencze, ki az irodalom terén is működik, a nem rég elhalt Pátkánián Gábor unokáját vette nőül.

Örmény geografus. Az angol földrajzi társaság Gulbengián Káluszd nevű örmény tudóst, ki a londoni egyetemen tanult, tagjává választotta. Gulbengián e társasághoz nyujtotta be Kaukasiában tett utazásáról irt terjedelmes munkáját. — Örvend az ember lelke, midőn látja, hogy egy 22 éves ifjú ily kitüntetésben részesül.

A »Mèság «szerkesztoje Párisban. A tiflisi »Mèság« czimű örmény lap szerkesztője: Árdzruni Gergely dr. jún. 21-én érkezett Párisba, hogy mint az orosz-örmény sajtó képviselője, részt vegyen a szerkesztők és irók nemzetközi kongresszusában. Árdzruni, ki 17 év óta jelentékeny szolgálatot tett lapjával az örménységnek, Párisban a Madeleine kerület Matignon útczájában (27 sz. alatt) lakik.

Franczia-örmény hirlap. A »Hájászdán« czimű londoni franczia-örmény lapot, mely oly jól szolgálja az örmény ügyet, nem jó szemmel nézi a török kormány és ha hatalmában állana, feltétlenül beszüntetné azt. — Meg is hagyta londoni követének, hogy mozdítson meg minden követ, hátha megsemmisitheti. Ez meg is kérte az angol kormányt, hogy tiltsa be a lap kiadását; de az angol kormány, mely a szabadság minta-államát szolgálja, azt felelte, hogy a törvény erre nem ad jogot....

Az ecsmiádzini akademia vesztesége. A tiflisi örmény lapok fájdalommal jelentik, hogy az örmény irodalom egyik jelentékeny munkása: Báláscáneán István megszünt élni. Boldogult Romania Botusán városában született; tanulmányait Párisban a Murád-féle örmény iskolában végezte. A tiflisi Nerszesz iskolában hosszas ideig tanitotta a franczia nyelvet, az örmény történelmet és irodalmat. Végre az ecsmiádzini György-féle akadémiához hivatott meg tanárnak. Özvegyet és egy leánygyermeket hagyott hátra.

Egy nem közönséges jótevő. Czetz Gergely nyugalmazott gymn. tanár aug. 24-én hunyt el Szamosújvártt 67 éves korában. Szép temetése volt. Megérdemelte. Boldogult 40 évet töltött a tanitás terén; tanitványai közül egyikből érsek, másikból országgyűlési képviselő lett. Egyik mint lelkész imádkozott lelki nyugalmáért, másik hagyatékát tárgyalja. — Szerette az Istent, egyházát és városát. Takarékosan élt, hogy jusson az árváknak is. A szamosújvári Világósitó-Szt-Gergely árvaház harminczötezeret örökölt tőle. Áldás legyen szép emlékén!

Örmény a művészet szolgálatában. Aug. első felében Előpatakon voltunk. Keresztül utazott Szenkovics Gyula, kinek szép zongorajátékát már sok helyütt előnyösen ismerik az országban. Többek felkérésére itt is játszott. Szakértők nyilatkozata szerint különösen leütése páratlan. Itt még meg kell emlékeznünk Merza Gizela kisasszonyról (Kolozsvár), ki gyönyörű énekével és ifj. Gajzágó Lászlóról (Deés), ki szabatos, érzelemteljes czimbalom-játékával szerzett igen kellemes órát a fürdő-közönségnek.

VI. Leo sirjánál. A párisi örmények az idén is elmentek Száhág pappal a Pére la Chaise temetőbe, hol az Úr szolgája megszentelte Odeán sirját. Innen Saint-Denis felé vették útjokat — és VI. Leo kirány sirja mellett mintegy 60 70 örmény imádkozott.

Kézirat-kutató. Thorkomeán Váhrám konstantinápolyi örmény orvos Párisba ment, hogy részt vegyen a »gyógyászati kongresszus«-ban; azután mintegy két hónapig fog kutatásokat tenni a nemzeti könyvtárban, hol az orvostani szak kéziratait tanulmányozza.

Rövid hirek. Teheránban az örmények nyomdát állitanak és lapot adnak ki. — Áznávorián József épitész, ki Konstántinápolyban most végezte el az új bulgár templomot, fogja Szophiában a szobranie épületeken az újitásokat tenni. — Az örmény orvosi kar egyik kitünősége: Dseváhirdseán Miszák, Árábgir helységben Dsándsigeán Gergely egy éves Hájg nevű fián, ki két orral született, szerencsés műtétet végzett, midőn az egyik orrt a csinos arczról eltávolitotta. — Háruthiun patriárkha máj 10-én távozott el Konstantinápolyból Jeruzsálembe, hogy ott székét elfoglalja.

* * *

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvár, Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda.

Az örmény nyelv alakulásáról.

Patkanian K.: »О составѣ армянскаго языка.« (O szosztavje armjanszkavo jaszuika), Sz. Pétervár, 1864.

III.

A negyedik században az irodalmi örmény nyelv, az ostánik nem volt élő nemzeti nyelv, mert a grammatikai formái azóta egész napjainkig miben sem változtak. Mesterkélt, az udvar és a hivatalos világ használatára szánt nyelv volt, s ezért is nevezték irodalminak (kêrápár), ellentétben a népies nyelvvel (áschárhápár.) Maga szent Meszrob is, az örmény betűrendszer feltalálója s a bibliának egyik forditója hosszú ideig igazgatója volt a királyi levéltárnak. Az irodalom e fejlődési szaka, jóformán olyan volt az örményeknél, mint Németországban a modern irodalom bölcsőkora. Luther ezen irodalom egyik alapvetője bevallja, hogy iratainak szerkesztéséhez valamennyi német tájbeszéd mellőzésével, a szász udvari hivatalok nyelvét használta, a mely Németország királyainál s fejedelmeinél általános használatban volt. Egészen így történt Örményországban is, a hol a tájszólások egyike sem emelkedett az irodalmi nyelv színvonalára. Kétségtelen ugyan, hogy az araráti tájbeszéd s a többi is közelebb állott akkoron az irodalmi nyelvhez, mint manapság, de azért mégis volt közöttük — és pedig jelentékeny — különbség.

Nem tudunk semmi biztosat az örmény nyelv legrégibb dialectusairól, de azért mégis határozott ténynek vehető a létezésök, mert nem volt még nemzet, a melynek kebelében ne fejlődött volna ki az egymástól különböző tájbeszédeknek rövidebb vagy hosszabb sorozata. Örményországnak, e hegylánczok és völgyvonalok által szétmetszett országnak földrajzi tagozata igen alkalmas volt arra, hogy előmozditsa a lakosság egyes csoportjainak különválását. S a modern tájbeszédek nem egyebek, mint származékai azoknak, melyek akkoron használatban valának.

Az örmény nyelv ez idő szerinti tájbeszédei, dialectusai a következők: 1) az araráti vagy kaukazusi, melyhez az Oroszországban s — néhány elszigetelt hely kivételével — Transcaucasiában divó másodrangú tájbeszédek is tartoznak; 2) a tiflisi; 3) a nyugati, melyet az európai örmények, s az ázsiai Törökországban, a Krimben, a Don mellékén és Bessarabiában élő örménység egy része is: beszél; 4) a ván-i (khácz, hácz helyett, kher her helyett, németül Haar, stb.); 5) a mokg-i; 6) a saszun-i a Taurus bérczei közt; 7) a beylani Antakié-nek, a régi Antiochiának környékén; 8) a zeythun-i a ciliciai Taurus völgyeiben; 9) a zog-i, melyet Akulisnak és néhány kárábág-i helységnek lakósai beszélnek; 10) a kogthen-i (hocz hácz helyett, khodz khádz helyett, stb) 11) a gulfa-i vagy indiai (kházár házár helyett, gnámánám gnumém helyett stb.)

E tájbeszédek közül leginkább ismeretes a három első, a melyek részint közelebb állanak hozzánk, részint kisebb-nagyobb mérvű irodalmi culturával is birnak. A többit vajmi nehezen érthetik meg a Nyugateurópában, Konstantinápolyban vagy Tiflisben élő örmények.

Emlitettük fennebb, hogy a tájbeszédek különbözősége létezett már Örményország történetének régi korszakaiban is. Erzêngá János tizennegyedik századbeli iró trácziai Dénes nyelvtanához irt kommentárjaiban meg is emliti a közetkező nyolcz régi dialectusnak a nevét: 1) Korgayg; 2) Tayg; 3) Kutays (Saszun); 4) Sper; 5) a negyedik örményországi (a nyugati-örményeké); 6) Siunig; 7) Arcsakh; 8) az araráti ostanik. S hozzáteszi, hogy az irodalmi műveltségre nézve elégséges a legutolsó.

Kitetszik a mondottakból, hogy nagy tévedés azt állitani a modern örmény nyelv dialectusairól, hogy megromlott, eltorzult maradványai a régi ostánik nyelvnek, mely a negyedik és ötödik század folyamán irodalmi nyelvvé lett. S megoldottnak tekinthető az a kérdés is, melyet az örmény tudósok nem egyszer vetettek fel önmaguk előtt, hogy mely korszakban hagytak fel az irodalmi örmény-

nyelv (kêrápár) beszélésével. Ez a nyelv, abban az alakban, a melyben hozzánk eljutott, soha sem volt élő nemzeti nyelv, sem pedig valamely törzsnek a nyelve. A népies tájbeszédek viszont az ősi időktől fogva léteztek s már a tizenegyedik századtól kezdve a köznép nyelvén irott egész munkákkal is találkozunk.

Különös fontosságot kölcsönöz a népies tájbeszédeknek az a körülmény, hogy számos oly szóval ismertetnek meg, a melyeket hiában keresünk a régi irodalmi nyelvben. A Mekhitharisták nagy szótára mintegy hétszázat foglal magában e szavak közül. A Smyrnában közreadott szótár lapjain pedig hétezer oly szóval találkozunk, melyeket a régi örmény nyelv nem ismert, s a melyek csak a mai örmények ajkain élnek.*) Csakis a mostani dialectusok tanulmányozása teszi lehetővé Magistros Gergely, a tizenegyedik századbeli hírneves iró műveinek megértését is, a melyekben egymást érik az örmény jellegük daczára manapság merőben érthetetlen szavak.

Kiemelve az örmény tájbeszédek jelentőségét, egyátalán nem szándékozunk bármit is levonni a régi irodalmi nyelvnek értékéből. Az utóbbi fontosságát nem annyira nyelvi minőségében, mint inkább a szerepben találja, melyet kezdettől fogva játszott. Minden időkben alapját képezte ugyanis a tanitásnak, a vallási életnek és tudománynak s napjainkban is egyike a legerősb kötelékeknek a nemzet szétszórt részei között. De a tanulmányozása egymagában nem nyujt lehetőséget arra, hogy alaposan megitélhessük az örmény nyelv szervezetét s biztosan kijelölhessük helyét az indó-európai nyelvcsaládban. Azt tudjuk, hogy az örmény nyelvtani formáinál s lexicologiai szerkezeténél fogva árja eredetű, s hogy hangzási tekintetben nagyon közel áll az iráni nyelvekhez; de viszont azt is tudjuk, hogy nem képezi Iran ősi nyelvének egyik dialectusát. Ellenben nem vagyunk azon helyzetben, hogy meghatározhassuk, melyik nyelvággal áll a legbensőbb, — hogy úgy mondjuk — vérszerinti rokonságban.

---

*) E. Riggs, A vocabulary of 6000 words, used in modern armenian, but not found in the ancient armenian lexicons. Smyrna 1847.

A legújabb időkben több tudós — Gosche, Lassen, Hahn, stb*) — rámutatott Kisázsia régi nyelveinek az örménynyel való rokonságára, de ez irányban folytatott nyomozásaik nem vezettek több positiv eredményhez, mint a hasonlatosság felfedezéséhez nehány örmény szó s phrygiai és albán szavak között. Meg kell e helyen még emlékeznünk Ellis Róbertnek egy érdekes tanulmányáról,**) melynek czélja kimutatni egyfelől Kisázsia összes dialectusainak rokonságát az etrusk és illir nyelvvel, másfelől mindezen dialectusoknak és az örmény nyelvnek származásbeli közösségét. Szerző nagy tudományos apparatussal és igen éleselméjű, bár olykor meglehetősen önkényes és mesterkélt következtetésekkel demonstrálja, hogy az örmény nyelv a képviselője a thrák nyelvcsaládnak, melyhez tartozik az imént emlitettük valamennyi dialectus.

Dr. Molnár Antal.

◆

Örmény és latin feliratok Szamosújvártt.

— Govrik Gergely után eredeti örményből. —

Bizonyos, hogy a hazai örmények ősei Kaukaziában, Krimben, Lengyelország- és Moldovában az anyai — örmény — nyelv mellett azon nemzetek nyelvét is használták, melyek között hosszas vándorlásuk ideje alatt tartozkodtak. Apáink az örmény nyelvet behozták magukkal Erdélybe is. És ezt a nyelvet használták nemcsak a hivatalban, hanem a köz- és kereskedelmi élet terén is. Állitásunk igazságáról tanuskodnak a kezeink közt levő — azon időkből reánk maradt — hivatalos iratok, jelentések, hirdetések; maga a törvénykezés is örmény nyelven folyt a jelen század elejeig. Ellenben azon közgyűlési határozatok, melyeket felsőbb hatóság elébe kellett terjeszteni, előbb latinra fordittattak, és igy terjesztettek fel jováhagyás végett. Az eredeti mindig örmény volt.

Ha a hivatalos iratok örményül szerkeztettek, igen természetes, hogy az örmény vonatkozású feliratok nyelve is örmény volt. Mivel a theodosiai (Krim) vizvezeték felirásai örmények (l. Pázmáveb): biztosan következtethetjük azt, hogy a más helyen feltalálható felirások nyelve is örmény, nemcsak Krimia-, Lengyelország- és Moldovában, hanem Erdélyben is.

Nem szólok jelen alkalommal azon feliratokról, melyek Erdély örménylakta másik három helységében találhatók, hanem csak Szamosújvár feliratairól teszek emlitést. Ezek nem tartalmaznak ugyan jelentékeny történelmi eseményeket, de előttünk azért becsesek, mert elönkbe tárnak és eszünkbe juttatnak olyan dolgokot, melyek — mintegy — 150 évvel ezelőtt történtek. — Ezeket a régiség sorrendje szerint mutatjuk be tisztelt olvasóinknak.

Az első felirás a Thodoreán testvérek által 1724-ben épitett Boldogasszony (»Salamon«)-templom homlok-falán látható. Ennek egyik része latin, a másik örmény; így:

SALAMON, ET
BOGDANY THO
DOR FRATRES GER
MANI, UXORES EORUM
SZRMA ET IVLIANA
EREXERVNT PROPRIIS
SUMPBVS HOC DI
CATUM NVNCIATA
MARIAE V.B. TEMPLVM. [1])

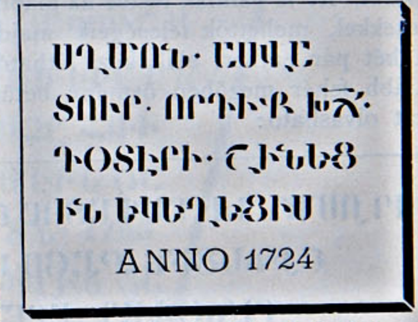

E templom egyik főrészét, mely külön kápolnát képez s mely — mint látszik — kezdetben külön bejárattal is birt, a Szent-Anna-társulat buzgó női épitették. Ez az ajtó most be van falazva. Az ajtó felett levő felirásból nemcsak azt tudjuk, hogy városunkban »Szt-Anna« név alatt társulat létezett, hanem azt is, hogy mikor épült ez a kápolna.

---

*) Gosche R. De ariana linguae gentisque armenicae indole prolegomena. 57. — Lassen, Über die Lykischen Inschriften und die alten Sprachen Kleinasiens (Zeitsch. d. morgenländ. Gesellschaft XVIII, 379—388 l.) -- Hahn, Albanesiche Studien, I. 303 l.

**) The armenian origin of the Etruscans, London, 1861.

[1]) Tódor Salamon és Bogdán édes testvérek és ezek nejei Szêrma és Juliana épitették saját költségükön a boldog Szűz-anya Mária ezen templomát.

A felirat köve 65 $^{c}/_{m}$ széles, magassága is ugyanennyi. Foglalatja következő:

ՅՄԻ ՏՆ 1732. ՈՒԼԻՍ 16 ՍԿՐՆ
ԵՂ ԵՒ ՇԻՆԹԵ ԱՅՍ ՄԱՏՈՒՐԻՍ
Ի Պ. ՍՐԲՅՆ ՕՎԱ. ԵՒ ԱՆԱՅԻ
ԱՐԴԻՄՔ ԵՒ ԴՈՒԻՔ ՀՅՔՂՔԻ
ՊՐԿՇՏ ԿԱՆ՝ ՅԵՂԲՐԿՑԹԵ.
ԱՇԽՏԹԲ. ՅՐ. ՏՐ. ՄԻՆՍ. ԹՐՍՆ
ԵՒ ՊԱՂ. ԴԻՐԴԻ ԴՕՏՐՆՑ.[1]

Van benn a templomban a sekrestye felett is egy emlékirat. Itt le vannak festve az alapitók térden állva összetett kezekkel, mellettök feleségeik majdnem embernagyságban. A két pár emberi alak közt látható a templom festett képe. Alább fehér mezőben örmény betűkkel ez az öt sor emlékirat olvasható:

ՍՈՂՈՄՈՆ ԵՒ ԱՍՎԱՏՈՐ ՇԻՄԱԵԱՆ 1723ԻՆ
ՇԻՆԵՑԻՆ ԶԱՅՍ ԵԿԵՂԵՑԻՆ
ՐԷՆՕՎԱԵՒ ԱՐԱԾ Է 1751
ԵՐԿՈՒՍՈՒՄԸ ՐԷՆՕՎԱԵՒ ԱՐԱԾ Է 1797
ԻՐԵՔՈՒՄԸ ՆՈՐԵՑՈՒՑԱԾ Է 1841[2]

---

[1] 1732. évben, jul. 16-án kezdették épiteni ezen kápolnát Szt.-Anna és Joachim tiszteletére a szamosújvári buzgó nők társulata költségén, főt. Thoroszeán Minász úr és tekint. Toderéncz Gergely gondos felügyelete alatt.

[2] Simay Salamon és Bogdán épitették e templomot 1723-ban. Megújittatott 1751-ben, másod izben újittatott 1797- és 3-szor 1841-ben.

Ez a felirás újabb időből való. Gábrus Zakhariás tanár festette az alakokat és készitette a felirást 1841-ben a templom harmadszori újitása alkalmával.

Régen a szamosújvári örmények csak e templomban imádták az Urat. Volt ugyan a mostani főpiacz közelségében még egy kis örmény templom, mely mellett temető terült el; de ezt a romladozó fa-alkotmányt 1764-ben lebontották és még ugyanazon évben hozzákezdettek a mostani fönséges, nagy, kathedralis templom épitéséhez. E szentegyház déli oldalán van egy kis ajtó, mely a sekrestyébe szolgál; ezen bejárást csak a papok használják. Az ajtó felett következő emléksorok olvashatók:

ՅԻՇԱՏԱԿ Է
ԴՈՒՌՍ ԱՅՍ Ո. Հ.
ԵԿԵՂԵՑ ՐՆԱՅ ԾԷ
ՐԻԿԻՆ ՅԱԿՈԲՇԱ
ՅԵԱՆ ԵՒ ԻՒՐ ԸՆ
ԿԵՐՈՋԸ ՀՌԻ
ՓՍԻՄԷԻՆ ՅԱ
ՄԻ ՏՆ. 1765
ԵՒ ԹՎԻՆ ՅԱ
ՅՈՑ ՌՄԺԴ[1]

Az idegenek kedvéért valamint bent, úgy kívül is van egy latin szövegű ajánlat (dedicatio). Kívül a homlokfalon ez áll:

---

[1] Ez az ajtó boldogult Hágopsa Dzerig (Simon) főgondnok és neje: Ripszima emlékére készült 1765-ben, örmény számitás szerint 1214-ben (1214+551=1765).

VerI DeI
VnIVs atqVe trInI
patrIs fILII et spIrItVs sanCtI
saCratVM. [1])

Ezen évjelzet (chronosticon) tanuskodása szerint e szép templom, mely 1793-ben épült, a Szentháromság tiszteletére van szentelve.

Ha bemegyünk a templomba és a nagy ajtóból egyenesen a főoltár felé nézünk, a templom fő-oszlop-boltive közepén, 25 meter magasságban kő-táblákban a fő dedicatiót látjuk. Kék alapon a következő öt sor aranyozott betű szabad szemmel is tisztán leolvasható:

gLorIa In aLtIssIMIs
proVt fVIt Ita sIt
Vero Deo VnI atqVe
trIno patrI fILIo
et spIrItVI sanCto. [2])

Ebből látjuk, hogy 1795-ben a főbolt-ív is fel volt építve; de azért még 13 év kellett, míg teljesen elkészültek az építkezéssel; 1808-ban szenteltetett fel e templom.

E templomban három helyütt perselyek vannak megerősítve; a felettök levő táblákon örményül és magyarúl ez olvasható:

Նման եւ յատուկ մեղքընալու արժանի Աղքատաց սէպին վրայ: — Az igazi és könyörületességet érdemlő szegények számára.

Régen a templom mögött — a déli oldalon — mintegy 15 lépésnyi távolságra egy hosszú épület nyult el. Ebben laktak a »Jézus szent neve társulatá«-nak tagjai. A társulatnak megszünése után az épületet iskolai czélra fordították; ebben lakott a kántor, sekrestyés és harangozó is. Az iskolát innen 1856-ban alkalmasabb helyre vitték.... Végre 1880-ban az egész épület lerontatott. Az épület ajtaja felett 1 méter hosszú és 80 c/m. széles kő volt, következő felirással:

---

[1]) A három személyű, egy, igaz Istennek, az Atyának, a Fiúnak és Szent-Léleknek (tiszteletére) szenteltetett.

[2]) Dicsőség a magasságban a mint volt, úgy legyen, a Szentháromság egy, igaz Istennek, az Atyának, a Fiúnak és Szent-Léleknek.

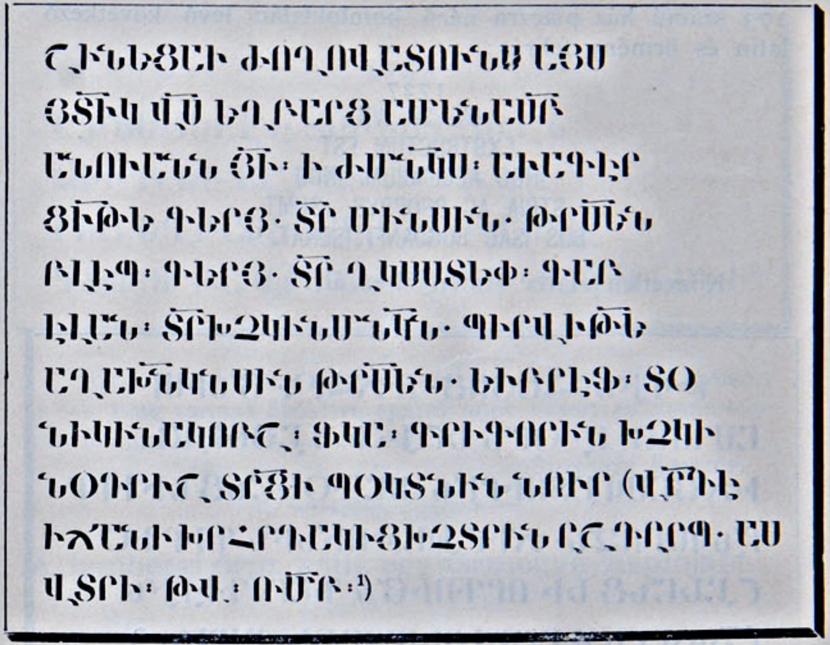

E társulat megszünt, épülete lerontatott; de a kő az emléksorokkal együtt épen maradt. Most a czinterem nyugati kapújának jobb oldalán a falba van erősítve — emlékűl.

Látszik, hogy magánosok házain is voltak örmény feliratok; de ezek közül az idő-viszonyok sokat megsemmisítettek, mások pedig helyeikről eltávolittattak. Hogy valósággal léteztek ilyen felirások, arról tanuskódnak azon emlékkövek, melyek még most is nehány magán-házat diszítenek. Ezek közül — régiségénél fogva — az első helyet foglalja a Bogdánfi-féle

---

[1]) Magyarúl: E lakház »Jézus szent neve társulatá«-nak tagjai számára épült föt. Thoroszeán Minász főesperes úr, föt. Sztepháneán Lukács plebános úr, Mánugeán Kristóf káplán úr, Thoroszeán Longinus biró úr és Agopsa Dániel praefectus, Kristóf Gergely Jézus társulati főnök, Nuridsán Bogdán (a Vártáné) kántor-jegyző, Aszvádur-Êstêrbul (Csonka) Chácshádur tanácsos idejében. Örmény számitás szerint 1202 (1202+551=1755).

173 számú ház piaczra néző homlokfalán levő következő latin és örmény felirás:

1727
DIE 20 IVN
EXSTRUCTUM EST
HOC AEDIFICIUM. INDU
STRIA AC PROPRYS SUMT
BUS ISAC BOGDANFI ISENAT. 1)

Közvetlen alatta örményül ez áll:

ԹՎԻՆ· ՀԱՅՈՑ· ՌՃՀԶ· ՅՈՒՆԻՍԻ·
ԱՄՍՈՅ· Ը· ՕՐՆ ԵՇԻ· Ի ՎԱՅԵԼՈՑ
ԽՃՅԱՍՎԱՏՈՒՐԻՆ· ՍԱՔՕԵԱՆՑ ԵՒ ԻՒՐ
ԸՆԿԵՐՈՋՆ· ՃԻՇԽԱԹՈՒՆԻՆ ԳԻՐԳՕ
ՇԱԵԱՆՑ ԵՒ ՈՐԴՒՈՅՆ ԳԱԲՐԻԷԼԻՆ
ԱԾԲԱՐԻ ՎԱՅԵԼՈՒՄՏԱՑԷ· ԱՄԷՆ 2)

A két részre osztott latin évszám (17—27) és a DIE 20 meg IVN. közt levő tért a család nemesi czímere foglalja el.

Emlitést érdemel még az a felirat is, mely a 183 számú házon látható. E ház most az örmény egyház tulajdonát képezi. A házon van egy kép: Szt-György lovon ülve öli a sárkányt. Évszám, mely két részre van elkülönítve (1739), környezi a szent testét. A ló alatt következő emlékirat:

---

1) 1727. jun. 20-án épült e ház a munkás Bogdánfi Izsák tanácsos költségén.

2) Magyarúl: Örmény számitás szerint 1176 (1176 + 551 = 1727) jun. 8-án épült gazdag Ászvádur Szakó (Bogdánfi Izsák) és felesége: Kirkosá Dsis-cháthun s fia: Gábor használatára. Adjon Isten kényelmes használatot! Amen.

1739
ՇԻՆԵՑԵԱԼ Է ՏՈՒՆՍ ԱՅՍ ԸՆ
ՁԻՒՔ ԵՒ ԱՇԽԱՏԱՆՕՔ ՉՈ
ՐԻՑ ԵՂԲԱՐՑ· ՏԷՐ ՂՈՒԿԱՍՈՒ
ԳԷՈՐԳԱ ՎԱՐԴԱՆԻ· ՊԵՏՐՈՍԻ· ՎԵՐԶԵՐԷՍԿԻ 1)

Örömmel irtam e sorokat, mert így — legalább papiroson is — meg vannak örökítve apáink kőbe vésett és Szamosújvár falaiba erősített — emlékei.

Szongott Kristóf.

A lembergi örm. kath. egyházmegye naplójából.

Mi czélt akar a hazai történelemkutató elérni akkor, midőn más országban levő egyházmegye életéről szól? Csak az öregnek gyermekéveit akarja ismerni s a történelem fonalán törekszik oda eljutni, hol az őshazától elbucsúzott örmény nép egykor oly nevezetes napokat töltött; azután bemutatja, hogy az Erdélybe költözött örménység valóban Orosz-Lengyelországból ment Havasalföldre, s onnan jött be kedves hazánkba...

A lembergi egyházmegye okmányai arról tanuskodnak, hogy már a 14. században laktak Oroszországban örmények és Nagy Kázmér lengyel király alatt költöztek be Lengyelországba. A lembergi egyházközségnek már 1183-ban volt egy fatemploma; 1363-ban már szép kőből épült templomban imádták az Urat. Ezen régi egyházmegye püspökeinek névsorát (1365—1625) az évkönyvek megörökí-

---

1) 1739-ben épült e ház a négy fivér gondoskodása alatt föt. Verzereszki Lukács, György, Vártán és Péter költségén.

tették. A püspökök ezek voltak: I. János, I. Gergely, Ávedik, Kristóf, István, Kilián, II. Gergely, Bárzumás, II. János, Gábor és Mezrob. 1626-ban VIII. Orbán pápa e püspökséget érsekségre emelte és első érsekké Thorosovicz Miklóst nevezte ki, ennek utódjai: Hunánián Vártán, Augustinovicz János, Augustinovicz Jakab, Tumánovicz Jakab, Symonovicz János, Warteresevicz Kajtán, Stefanovicz Sámuel, Symonovicz Gergely, Romaszkán Gergely és Isakovicz Izsák.

A lembergi örm kath. egyházmegyének jelenleg 10 parochiája van, u. m. Brzezany, Czernovicz, Horodenka, Kutty, Lysiec, Sniatyn, Stanislav, Suczava, Tysmienicza és Lemberg, mely az egyházmegye székvárosa. Az egyházmegyében 27 lelkész létezik és 16 benedekrendű örmény szerzetesnő. A hivek száma 4600 és mintegy 1000 a nemegyesült felekezethez tartozik.

Ezen egyházmegyének két jótékony intézete van. Az egyik, mely 1600 körül a szegény egyházak gyámolitására alakult, jelenleg 200,000 frt tőkével rendelkezik. Az árvaháznak alapját egy gazdag örmény orvos: Thorosevicz József vetette meg hagyományával. Ebben az intézetben, melynek tőkepénze 120,000 frt., 47 tanuló nyer ingyen ellátást.

Beh jó lenne, ha a hazai örmények közül azok, kiket Isten nagy vagyonnal áldott, szintén tennének ilyen szép alapokat a négy örmény egyház javára, vagy szegényeink felsegéllésére. Ime a távolból a szép példa! Követésre méltó példát hagyott a nemeslelkű Czetz Gergely is Szamosújvártt, ki a napokban összes vagyonát (harminczötezer frt.) a szamosújvári Szt. Gergely — árvaháznak hagyományozta.

A lembergi a legrégibb örmény parochia az osztrák-magyar monarchiában, s habár kevés benne a lélekszám, de a tömörülés és az anyagi pártfogás biztosítja életét. Ezen egyházmegye példát adott arra, hogy miként kell a jövőt biztosítani. Lelkesüljön az ifjú nemzedék az ősök jó példáján és ne engedje romba dölni a régi becses emlékeket; mert rombolni és romladozni engedni — bün, fentartani azt, a mi becses — háladatosság.

Ávedik Lukács.

Náhápet leánya.

— Örmény rege. —

Élt egyszer egy gazdag ember, kit Náhápet Básiknak hivtak. Elhatározta, hogy Jeruzsálembe, a szent-sírhoz zarándokol és fiával és feleségével el is indult az útra. Még volt egy hajadon leányok, ki leirhatlan szép volt. A leányt oda adták a falúsbiróhoz, hogy mig visszajönnének nála lakjék. A falúsbirónak az a gonosz gondolata támadt, hogy a fiatal leánynál behizelegje magát; de bárhogy járt is utána, szivét nem tudta megnyerni. Végre egy vén boszorka közbenjárásával sikerült. Ekkor így szólott a fiatal lány a biróhoz: »Ha már épen így áll a dolog, előbb megfürösztelek.« Megmosta jól fejét, beszappanozta orrát, száját, szemét és egész arczát; azután fogta a mosdótálat s majdnem félholtra verte vele. Akkor elszaladt. A falúsbiró a fájdalom és vérzés miatt nem tudta kinyitni szemeit; elvesztvén eszméletét a földön terült el. Jó darab idő telt el, míg magához tért. Ekkor felkelt, megmosdott, felöltözött és gondolá magában: »Czélomat mégsem értem el, sőt ellenkezőleg az egész falú öregé és ifja előtt csuffá tett. Mit tegyek?«

Fogta magát és irt a leány szüleinek egy levelet. »Ti rám biztátok leányotokat s ő oly elvetemült, hogy napjában száz férfit is fogad.«

A szülők megkapván ezen levelet, minden egyébről elfelejtkeztek, s gyorsan összepakolózva haza utaztak. Két napi távolra voltak a falútól, midőn az apa azt parancsolta fiának, hogy lovagoljon előre és a leányt ölje meg.

A fiú testvéréhez érkezett és mondá: »Atyánk és anyánk jön, menjünk elejökbe!« Felülvén ketten egy lóra, elindultak. Az úton, egy magas hegyormon, leszálltak a lóról. A leány elaludt és aludt tovább. A fiú nem tudta gyilkos kezét tesvérére emelni és ott hagyta feküdni. Levetette növérének az ingét, felült lovára és tovább lovagolt.

Útközben meglött egy madarat s az inget annak vérébe mártva úgy vitte atyja elé. »Ime megöltem őt, — mondá atyjának — bizonságúl elhoztam ingét.«

A fiatal leány szülői haza érkeztek. A biró eléjek jövén esküvel bizonyitotta, hogy tiszta valóság a mit irt. Eközben a leány kialudta magát s felébredvén látta, hogy bátyja eltávozott. Még a nyoma is elveszett, körülötte semmi emberi lélek nem volt látható. Csak a távolban látszott egy erdő. Ezen irányban megindult s beérvén az erdőbe, addig bolyongott ide s tova, míg eltévelyedett. Végre egy kúthoz érkezett, mely mellett egy jávorfa állott. Felmászott ezen fának tetejére. Hogy meddig volt ott fönn, arról nem szól a krónika, míg egyszer csak látja, hogy egy királyfi loháton jön az erdőbe vadászni. Közelebb jött és a kútnál pihenőt tartott. Napos, tiszta idő lévén a jávorfa árnyéka a kút-tükrére esett. A királyfi látta, hogy valaki a lombok között rejtőzik. »Ki van ott? — kérdé — állat, rosszlélek-e, vagy Ádám maradékai közül való? Jöjj le, mert különben lelőlek!« »Sem állat, sem rosszlélek, hanem Ádám maradékai közül, miként te,« — felelé a leány. »Miért akarsz megölni? én magamtól le fogok szállni; de tudd meg, hogy én szemérmes leány vagyok és meztelenűl vagyok itt; vesd le köpenyedet, tedd le amoda és huzodj félre, míg magamra öltöm.«

A leány leszállt a fáról, magára vette a köpényt. A királyfi közelebb jött s látta, hogy a leány mily csodaszép. Elfeledkezett az étel-italról, s csupán szépségét bámulta. Lovára ültette s magával vitte kastélyába. Hogy talált volna a vadászatban most élvezetet? Egyszer mondá az öreg király fiának: »Eredj és keress magadnak feleséget s ha valahol egy királyleány megtetszik, kérd meg «

A királyfi felelé: »Az én ohajtott menyasszonyom az, a kit én találtam.«

A szülők mondák:

De ki tudja miféle születésű és miféle családból való, s te királyitörzs! Miféle lehet az, a kit te az erdőben találtál! Az Isten tudja, hogy ember vagy ördög szülöttje-e?

»Nem!« — mondá a királyfi — »ő menyasszonyom és őt fogom elvenni.«

»Tégy a hogy gondolod« — felelék a szülék — szégyen ugyis csak rád háramlik!« Összeházasitották fiokat a leánynyal. Eltelt egy év s az Isten megajándékozta az ifjakat két gyermekkel. Mindaddig az asszony egy szót sem váltott urával. Egy alkalommal az ifjú anya bölcsőbe fektette gyermekeit s a mint rengette, énekelt és sirt. Véletlenűl ép ekkor lépett be férje s kérdé: »Asszony miért sirsz, mi bánatod van?« »Ah! — felelt — én mindig hallgatok, de nekem atyám és anyám van, nagyon vágyodom utánok. Engem nem a kő szült s nem a fán jöttem a világra. Engedd meg, hogy felkereshessem őket!«

A királyfi előhivatta marschallját, kocsit rendelt elő s ötszáz harczost adott kiséretűl.

A marschallhoz így szólott: »Kisérd el urnődet a szulői házhoz s onnan térj vissza!«

Elkészülődvén az útra, elindultak. Egész nap utaztak, míg este egy patak partjain tartottak pihenőt. A vacsora elköltése után mindenki nyugalomra tért, csak a marschall szemére nem jött álom, mert halálosan bele szeretett urnőjébe. Felkelt s oda menvén hozzá így szólott: »Szeress, mert ha nem, egyikét fiaidnak megölöm!«

»Én nem tudlak szeretni,« felelt az urnő, »ha akarod öld meg fiamat!«

A marschall azonnal megölte a gyermeket.

Reggel ismét útra keltek. Este ismét megállottak pihenőre, a marschal megint az urnőhez ment, de ekkor se tudta szivét megnyerni. Megölte a második gyermeket is.

Harmadik éjszaka megint elment a marschall urnőjéhez és így szólott: »Lásd megöltem mindkét gyermekedet és téged is meg foglak ölni.«

»Isten fog feletted itélni, — mondá a nő, — csak annyi időt adj, míg imádkozom és megmozsdom, aztán visszajöhetsz!«

A maschall egy kötéllel megkötötte lábát, hogy el ne szaladhasson. A nő a patakhoz ment, hogy megfürödjék, a kötelet lehuzta lábáról s egy köre kötötte, maga meg elszaladt.

Útközben találkozott egy pásztorral.

»Édes pásztor — mondá — cseréljünk ruhát!«

»Nagyon szivesen,« felelé a pásztor és ruhát cseréltek.

Aztán levágta a haját s feltevén egy posztósapkát ugy indult el az atyai házhoz.

Básik az atyja, a kapú előtt ült s pipázott. A leány, odament, megcsókolta kezét, meghajtotta magát és megállt előtte.

Básik hozzá fordult s kérdé: »Honnan jösz te posztósipkás ficzkó?«

A leány felelt:

»Uram én azt hallottam, hogy te sok munkást tartasz, nem fogadnál-e meg engem is? Ugy foglak szolgálni, miként akarod; az ételemet ki fogom érdemelni.«

»Jól van, tehát a majorságot adom a kezed alá« — mondá az öreg.

Hagyjuk most egy időre itt a leányt s térjünk vissza a marschallhoz.

A marscsall haza érkezvén jelentette a királyfinak: »Feleséged megölte mindkét gyermekét és egy ejjelen megszökött.«

A királyfi a marschall és egy más bizalmas embere kiséretében elindult felesége keresésére. Igy értek Básik falújába s ott házába szálltak.

Itt kérdezösködtek a szökevény után, de az öreg nem tudott semmi felvilágositást adni. Este vacsora után mondá a királyfi: »Nincs-e itt valaki, ki mesélni tud? Nagyon szivesen meghallgatnám.«

Ezt meghallva az álöltözetű pásztor, a királyfi felesége, ki a majorságra ügyelt fel, azonnal ajánlkozott, hogy ő tud mesélni.

Básik mondá: Csak megszégyelnénk magunkat vele, ne mutassátok a királyfi előtt e piszkos ficzkót!«

A királyfi meghallva ezt, mondá: »Nem tesz semmit, csak hadd jöjjön s meséljen!«

A posztósapkás fiú belépett, leült és szólt: »Én elmondok nektek egy mesét, de legyen jelen a falúsbiró és marschall is. Az ajtót bezárom, hogy senki ki ne mehessen, míg be nem végzem.«

A marschall és biró bejöttek s leülvén az ajtót bezárta a fiú.

Ekkor elmondotta mese alakban mindazt, a mi vele történt. Ahogy a biróról kezdett beszélni, ez mondá: »Kezd a hasam fájni!«

S midőn a marschallról beszélt, emez is mondá: »Kezd a hasam fájni!«

De bárhogy kérték is, nem nyitották ki az ajtót, míg a mesének vége nem lett.

Ekkor a fiú a jelenlevőkhöz fordult és mondá:

»Te vagy atyám, ez itt fivérem, az meg férjem, ama sátán a falúsbiró és e sátán bátyja a marschall, és ez én vagyok!«

A marschallnak azonnal fejét vették, a birónak meg hasát metszették fel.

Az atya, fivér, férj és feleség együtt örvendeztek.

Az égből három alma hullott le.

Egyiket kapta az elbeszélő, a második azé volt, ki őt elbeszélésre birta, a harmadikat a hallgató vette el.

Ábgár Hohánneszián után HARMATH LUJZA.

Egy hamisitott Corvin-codex a müncheni könyv-piaczon.

— Csontosi János értekezése. —

II.

De a belső okokhoz külső okok is járultak. Feltünt ugyanis a czimerben levő hollónak kezdetleges és tökéletlen alakja, mely kivitelére nézve a most említett marosvásárhelyi, stuttgarti és veronai hollóknak messze mögötte marad, alakjára nézve pedig ezektől eltért s egészen más szerkezetű bélyegzőre vallott.

Feltünt továbbá a körirat betűinek éles volta, mely inkább a modern, mint a régi majusculákhoz hasonlitott.

Ezen három okból a köriratos czimerpaizs valódiságában s a codex Corvinianus voltában kételkedni kezdtem. Majláth Béla, dr. Fejérpataky László tiszttársaim és dr. Czobor Béla t. barátom osztoztak véleményemben. Ez utóbbi ezen kivül még egy körülményre figyelmeztetett, melynek elejénte kevés fontosságot tulajdonitottunk, de mely a czimer valódisága iránti kételyeimet csak növelte.

A czimerben ugyanis a bőrboritékon a holló fejétől kezdve a melléig egy négyszegletes, kis granáthoz hasonló lyuk volt, mely a holló alakját megcsonkitva tüntette fel s melyen keresztül a bőr alatti fatábla volt látható. Ezen lyukról dr. Czobornak az volt a föltevése, hogy nem véletlenül, hanem mesterségesen keletkezett, vagyis abból indulván ki, hogy a táblán látható czimer hamisítvány, a hamisitó, midőn a hamisított bélyegzőt a bőrre akarta rányomni, a mostani lyuk helyén valami akadályra, valószinűleg kiálló szegre talált, melyet előbb el kellett távolitani, hogy a hamisítást megcsinálhassa. Ezt el is távolitotta, miáltal a bőrboritékon lyukat csinált s ezen lyukas bőrre nyomta rá a hamisított bélyegzővel a mostani czimert.

Czobornak ugyanis az volt a föltevése, hogy a hollós czimer a codex boritékán oly fontos dolog, mely a codexnek rendkivüli becset kölcsönöz s ezért annak ép vagy nem ép volta nem lehet közönyös ugy magára a codexre, mint ennek birtokosára nézve. Ha tehát itten a czimer hollójában csonkitás van, ugy ez, tekintve hogy a codex különben igen jól van conserválva, nem lehet véletlen sérülésnek a műve, mert ez a codex értékét jelentékenyen leszállítaná, hanem a csonkitás szánt-szándékkal történt, és pedig azért, hogy a hamisító eltüntesse azon gyanus nyomokat, melyek esetleg a hamisítás felderítésére vezethetnének s oly látszatot adjon a csonkitásnak, mintha ez véletlenül történt volna.

Ezen feltevés plausilisnek látszott, de ellene szólt azon bibliographiai szempont, hogy a boritéktáblán levő két rézgomb határozottan kizárta azt, hogy a tábla közepén eredetileg még egy rézgomb minden czél nélkül lett volna, melyet a hamisító azért távolított el, mert miatta a hamisított bélyegzőt a boritékra nem tudta rányomni; de ellene szólt azon körülmény is, hogy a fatáblán semmi nyoma nincs annak, hogy abba egy réz-szeg lett volna megerősítve, továbbá az, hogy a réz-szegnek nagyobbnak kellett volna lenni a hollón levő lyuknál, a mi kevésbbé valószinű, s

azért a föltevést, mintha a lyuk helyén eredetileg réz-szeg lett volna, elejtettem.

Mivel azonban a czimernek epigraphiai s a codexnek műtörténeti oldala is volt, bemutattam azt ujból Pulszky Ferencz, múzeumi igazgatónak és dr. Hampel József, múzeumi régiségtári őrnek s az ő véleményüket is kikértem. Ők a codexet igen érdekesnek s a benne levő miniatüröket igen csinosoknak, de nem olyanoknak találták, melyekért 5000 forintot adni lehetne. Pulszky Ferencz a codexet nehány száz forintra becsülte, de mind ő, mind pedig dr. Hampel a codex koráról határozott véleményt nem mondottak, az 1-ső táblán levő czimer köriratáról kijelentették, hogy a betűk jellemében, illetőleg élességükben nincs semmi különös, mert ily betűk a XV. századbeli emlék-érmeken, sőt még régiebbeken is előfordulnak, ezekből a körirat régisége ellen nem lehet sokat következtetni. S midőn kérdésökre a kötés jelleméről ugy nyilatkoztam, hogy ily préselt diszítésű kötések a XV. században a nyugati codexeken már találhatók, még egyszer megvizsgálták a codexet s aztán kijelentették, hogy Czobor hiperkritikai feltevése erőszakolt és nincsen eléggé indokolva, továbbá hogy a táblán levő köriratos czimer és a codex kiállítása inkább ezeknek valódisága és eredetisége, mint hamisítása mellett szól. Ezért határozott véleményt nem mondtak, de inkább a hamisítás ellen, mint mellette foglaltak állást.

Ily tekintélyes szakférfiak véleménye után újból megvizsgáltam a codexet, de minél jobban vizsgáltam a köriratos czimert, (ezen fordult meg a codex Corvin-jelleme, mert a szöveget és kötést mindnyájan eredetinek tartottuk, csak azt nem tudtuk, valjon csakugyan Mátyás király idejéből valók-e?) annál inkább meggyőződtem ennek valódisaga iránt táplált kételyeim alaposságáról, s meggyőződésemet Pulszky Ferencz és dr. Hampel József ellenkező véleménye sem tudta megingatni.

De meggyőződtem arról is, hogy a kérdést egyoldalúlag csupán külső criteriumokból alaposan eldönteni nem lehet, hanem a czimeren kivül a codex szövegének alapos megvizsgálása is szükséges.

Ezért felkértem Pátrubány Lukács fővárosi gymnásiumi tanár urat, ki örmény irodalmi tanulmányokkal foglalkozik, mondana véleményt a kézirat tartalmáról és koráról.

Ez szives készséggel teljesítette kérésemet, a kéziratot örmény egyházi énekes könyvnek mondotta, mely hozzávetőleg lehet vagy 200 éves, de kijelentette, hogy ő örmény palaeographiai tanulmányokkal nem foglalkozik s a codex szövegének koráról határozott véleményt csak akkor mondhat, ha ezt alaposan megvizsgálja. Mivel azonban ezen vizsgálathoz Budapesten a szükséges irodalmi eszközökkel nem rendelkezik, azt javasolta, hogy engedjük át neki rövid időre a codexet s el fogja küldeni a bécsi mechitharistáknak, kik mint elsőrendű örmény palaeographusok és szövegkritikusok, azt pontosan meg fogják határozni.

Ezen tanácsot a múzeumi könyvtár el nem fogadhatta, mert a codex csak rövid időre levén megtekintésre hozzá beküldve, azt sokáig a tulajdonostól visszatartani és másnak felelősségére bizni nem akarta.

Felkértem tehát még Cselingárián Jakab budapesti magántanár urat, hogy mint született örmény, vizsgálja meg ő is a codexet s adjon róla nekünk véleményt.

Cselingárián úr szivesen teljesítette kérésemet, de oly időben kerestem fel őt, midőn épen előadásra készült s azért a codexnek csak egy negyed órát szentelhetett.

Az ő véleménye a codexről a következő: a kézirat örmény imádságos könyv, egyházi énekekkel, imádságokkal és szent leczkékkel. Korát azonban pontosan csak akkor tudná meghatározni, ha a szöveget alaposan megvizsgálná, s meggyőződnék arról, valjon nincs-e ebben valami adat, mely az iratás idejére nézve nyujtana tájékozást.

Első benyomása, a mit a kézirat kiállítása reá tett, az volt, hogy lehet XV. századbeli.

Midőn a kézirat miniatürjeit vizsgálni kezdte, figyelmeztetett a legelső miniatür felirására, mely a codex 1-ső irott levelén fordul elő s melyben a codex egykori festője magáról örmény vörös betűkkel a következőket irta: »Êzdárábjál Váneczi Száhák Kêdzákêroghsz Hisjá Jév Ásztvádz,« vagyis magyarul: »Emlékezzél meg rólam a sanyargatott Izsák festőről, ki Vánból való, az Istennél.«

A codex végén levő bejegyzések érdekes adatokat tartalmaznak Örményország történetére a vallásüldözés idejéből, s a könyvmásoló életviszonyaira.

Ez alkalommal Cselingárián úr felemlítette, hogy az örmény nem-egyesültek metropolisában Etsmiádzin városában van a leggazdagabb örmény könyvtár, mely 5000-nél több örmény kéziratot tartalmaz, továbbá hogy sok és becses kézirat van Velenczében és Bécsben a mechitháristák könyvtárában, s hogy a párizsi nemzeti könyvtárban az örmény kéziratok száma 200—300, s a müncheniben 20—30 kötetre megy.

Egyúttal ajánlkozott, hogy másnap érkezése levén, a codexet tüzetesen fogja megvizsgálni s kiemelte, hogy a codexnek alapos megvizsgálására a monarchiában a bécsi mechitháristákat tartja a legilletékesebbeknek.

Mindez, a mit a codex megvizsgálásáról elmondtam, reggel 9-től délután 4 óráig történt s én azzal bucsúztam el Cselingárián urtól, hogy másnap délelőtt a múzeumi könyvtárban várni fogom.

Az úton azonban meggondoltam a dolgot s tekintetbe véve, hogy a codex csak rövid időre van a múzeumi könyvtár gondjaira bizva s az elhatározással sokáig nem szabad késnünk, továbbá hogy 5000 forintos kéziratról levén szó, annak minőségére nézve mielőbb tisztában kell jönnünk, végre hogy Pátrubány és Cselingárián urak bár a codex korára nézve eltérő véleményben voltak, de abban mind a ketten megegyeztek, hogy meghatározására a bécsi mechitháristákat tartották a legilletékesebbeknek, arra határoztam el magamat, hogy nem várom be a holnapi nap eredményét, hanem legott jelentést teszek az ügy állásáról az igazgatónak s a dolog sürgőssége miatt arra kérem, küldjön ki engem a codexxel a Nemzeti Múzeum megbizásából azonnal Bécsbe, hogy azt az ottani császári udvari könyvtár, a császári és királyi keleti Akadémia és a mechitháristák közbenjárásával meghatározhassam s annak valódi vagy hamisított voltát tisztába hozzam.

Még egy örmény étlap.

Az »Armenia« idei évfolyamának 7-ik füzetében »Az örmény konyha« czím alatt igen érdekes cikket olvastam, mely az örmény nemzeti étkek neveit s azok készitésmódját tárgyalja.

Bár igen sokféle étel van ott megemlítve, de mégis egynehány kimaradt a mondott, sikerült dolgozatból, melyek pedig tudomásom szerint szintén eredeti örmény ételek. Kiegészitésül ime itt leirom ezen étkeket.

Táskás-leves. A malacz tüdőjét, máját és szivét megfőve apróra vagdalják, és laskatésztába rakják, azután tésztavágó sarkantyúval négyszögű darabokra vagdalják; a malacz lábait pedig hosszában elvágják, vizben megfőzik. Most a lábakat a tésztával együtt húslében főzik meg.

Gomba-becsinált. A szárított hirib-gombát megfőve apróra vagdalják, tojással, liszttel, sóval és borssal összekavarják és zsirban laposra megsütik, azután négyszögű darabokra vágják. Eczettel megsavanyított leve rántással készül, melyhez kevés tejfölt is adnak.

Mákos-leves.*) A mákot vizben megáztatják, fakanállal jól eldörzsölik s főtt mézzel összekavarják, azután piritott-kenyérkoczkákra öntik. Nagypénteki eledel.

Olajos-dolma. Lenmag-olajban hagymát rántanak, apróra vagdalt főtt hiribet, köleskását s borsat vegyitenek bele és savanyú káposzta levelekbe rakják. Azután fazékban, vagdalt káposztával elrételik s olajban rántott hagymával feleresztvén megfőzik nagybőjtben.

A vajas-dolma szintén így készül, annyi különbséggel, hogy olaj helyett vajat, köleskása helyett rizskását használnak és melegen eszik.

Serdán. A kecske gömböczét apróra vagdalt marha- és kecske-hússal s szalonnával, valamint hagymával megtöltik azután összevarják, megsütik és szeletekre vagdalják.

A kecske csáfája is nyárson sülve kedvencz eledele az örménynek.

---

*) L. »Armenia« III évfolyam, 7 füzet 216 lap.

Pázugov khênis. Ezen izletes placsinta, porhanyótésztából készül; tölteléke ez: a hosszú, keskeny szálakra aprított czéklalevelet kissé fonnyadni engedik, azután megsozzák, kiszürik; vegyitenek bele egy kis dörzsölt vajat, tojást, édes tejfölt, czukrot és utójára kevés lisztet.

Zsiros-kakas. A kukoriczát zsirban kipattogtatják. Ezt tavasz felé, mikor a gyümölcs már fogyatékán van — vasárnap délutánokon szokták enni időtöltésből. Igen izletes. Más helyütt nem zsirban, hanem rostában láng felett pattogtatják a kukoriczát és vagy úgy eszik, vagy pörkölt mézzel öntik le.

Dinnye csemege (confect.) A görögdinnye héját megtisztitják s meszes vizbe teszik, hogy megedződjön, aztán tiszta vizben felforralják, a vizet leszürik, mézzel feltöltik, kevés szegfűszeget tesznek bele s mindaddig főzik, míg szép, sötét, átlátszó színt nyer. Ha kihűlt üvegbe rakják s elteszik télire.

Retek csemege. A fekete retket megtisztitván, hosszú, keskeny darabokra vágják s tiszta vizben felforralják. Ezt leszürvén róla, mézzel töltik fel s hámozott, hosszúra vagdalt mandulát tesznek közébe s addig főzik, míg sötét és átlátszó lesz. — Az »Étlap«-ot a rózsa-befőttel zárom be.

Az örmény konyha bövelkedik étkek- és csemegékben. A főzés is művészet. És az örmény házi asszonyok többnyire mind művészek e téren.

Kritsa Klára.

* * *

Ábgár.

Kr. e. 3.

I.

Történelmünknek azon korszaka tárul fel, melyben az erkölcsiség és társadalom új és szilárd alapot nyerendő vala. A végzés ujjmutatásának tartjuk, hogy midőn az ország lételét megtámadó rázkodtatásokra rendesen aléltság következik: a népeknek úgy, mint egyedeknek sorsát intéző isteni Gondviselés a világ szellemi fejetlenségének átalakulása hajnalán férfiúról gondoskodott, kiben — a római mostoha viszonyok daczára — az önbizalom nem volt megingatva. Ezen férfi Ábgár, Ársámnak fia, az ősi nagy erények örököse.[1]

Uralkodásának második évében történt, hogy miután Augustus az ismert világot egy nagy egészszé összeolvasztotta: parancsot ada ki, hogy birodalma területén és a főurasága alatti tartományokban lakó népek megszámláltassanak. — Armenia majd mint ellenség állott szemközt Rómával, majd adót fizetett, de alattvalója soha nem volt; mindazáltal az adó kivetése végett a felhivások oda is elmenesztettek, az összeiró bizottság pedig a Caesar szobrát országszerte a templomokban a pogány hit jelvényei mellé felállítani el nem mulasztotta. De új nap kezde sütni az égről, annak irgalmából, ki az időt megnyitotta, elkövetkezék az időpont, hogy a világra jöjön az, aki a pogány jelvényeket Caesar szobraival együtt helyeikről kiszorítsa. Eljött a Megváltó Jézus Krisztus. Kin tanyájává válik Herodesnek keble. Rettegett a bethlehemi szük istáló kisded lakójától s szivósan üzi körmönfont mesterségeit. A féltékenység érzetével tekintget Armenia földjére, fönkelt szemölddel azon követelő bátorságra vetemül, hogy tisztelet-jeleül az ő képe is a templomokban helyet foglaljon. Bosszúságára nem volt üzér kezekre bízva az ország. Bosszúvágya kielégitésére kedvező eseményűl tekinti Caesar megbizását, melynél fogva megfigyelés tekintetéből Parthia széleire — a mint állitá — Armenián keresztül egy hadtestet kellene küldeni. Ezen törekvése is határozott ellenzésre talált, dühét azonban ki nem önthette; mert fegyvereivel mire sem mehetett. Ezokból unokaöcscse József lett megbizva, hogy a megaláztatásokat visszatorolja, de Ábágár hadainak szilárd védfalán, a vezénylő elestével, elporlott a betörés ereje. Herodes további zaklatásainak, hetven éves korában, véget vetett a halál.

---

[1] A nép nemes tulajdonaiért »Ávák-ájr« (»nagy, előkelő férfi«) névvel tisztelte meg. Ezen szót a görög és syr szókiejtés Ávákár, Ábágár és végre Ábgár-ra idomitotta.

Míg eszerint Ábgár körül csend uralkodik: felső Armeniában nagy a mozgalom. Ennek királya Tigrán elhalálozván, a római gyámbot elvetésének eszméje újult erővel ébredt fel az országban. Nehogy tehát a fölkelés sikere gyujtó villámként hasson a római vessző alatt csak szendergő, de tettre még felébredhető Ázsiára: a dölyfős ellenség gyors lépésben siet elő. A Rómában tartózkodott Ártávázd is — fivére az elhalálozott Tigránnak — mint újonnan kinevezett király útban volt a harcztér felé inditott segélysereggel. Az önzés volt ezen ember tettének rugója; miért is minden jóravaló honfi megvetéssel tekintett reája. A nemzet is beleszólott a dologba — és a tolakodó serget szétverte.

A dicsőbb napokat felidéző diadal megszilárditotta a győzőknek önérzetét. Mindenekelőtt a király választási kérdés foglalkoztatá az elméket. Az érzület közössége által összeforrt nép ifjabb Tigránt választotta királylyá. A parthusok és médek, kik kedvtelve nézték a dolgok folyását, nem sokáig állhatván ellent az egyesülési vágynak, belevegyűltek a Róma-ellenes munkába. Ugy tetszett Augustusnak, mintha Róma régi sebe ismét nyilóban volna; ezenkivűl családja körében is fejledezett a szakadás. A világ ura, hizelgő neje önkényétől függött; kedvelt unokáit — Julia és Agrippa két fiát — Cajus Caesart és Luciust, mint utódait mutatta be a szenatusnak, ellenben a befolyásos Livia azt akarta, hogy Augustus mostoha fia: Tiberius legyen a birodalom örököse.

Már most — miután Keleten kedvet kaptak az emberek szabadon határozni saját ügyeik felett, —nyomasztó gondolatokban élt Augustus vajjon kit küldene oda, hogy az a szétbomlott ügyeket összeszedje. A még nagyon fiatal Cajus Caesartól a finom tapintatot még azok sem tagadhatták meg, kik vele szemben állottak. E kedvelt unokájára bizta tehát Augustus a fontos feladatot s melléje rendelé annak ipját M. Lolliust, hogy az ifjút tanácsával támogassa. Ily határozó lépés titokban nem maradhatott. A párthus a múlt idők dicsőségei miatt s azon ellentét érzetében, mely előbbi nagysága s jelen helyzetének nyomasztó súlya között volt, vezérségre vala hivatva s mi történik? Mielőtt bár egy kissé szemébe nézne a sokszor megleczkézett ellenfélnek: a fegyver köszörüléssel felhagy, sőt sietve siettek Rómában új viszonyokat szőni, itt pedig az ügy tárgyalását azon határozott előfeltételhez kötik, hogy a párthus vonuljon ki Armeniából.

Ezen béke tárgyalások a Caesari, birvágyó igényeknek megfelelő gyors véget értek Cajus előtt, ki ezalatt Ázsiába érkezett. — Miután a párthusok a közös feladatnak reájok eső részét nem teljesítették: az események Armenia ellen jöttek létre; másfelől Cajusnak magatartása igen eszélyes volt, a boszú-dulásokban remeklő eljárással szakitva ovakodott túlságig vinni követeléseit. Ennek aztán az lett eredménye, hogy roppant-becsű ajándékokkal ellátott küldöttség menesztetett Rómába, hol a főurasági viszonyok érintetlen fentartásának hangsúlyozásával elkezdett — s azután Cajussal folytatott alkudozások oly fordulatot vettek, hogy kik egymást előbb ismerni nem akarták, lerakták a hid alapját, melyen a követelt függőségeknek elismeréséhez jutottak; de abból a dolog állandósága ki nem nőhette magát. Nem sokára a viszony, mely ország és király között létezett, igen meghült. Három évi rövid uralkodás után a királyt leteszik.

MAKKOVICH JAKAB.

Nemzeti ünnep.

Szamosújvár, mint olvasóink előtt már ismeretes, mult hó 3-án a magyar társadalom egyetemes ünnepének, az »Erdélyrészi magyar közművelődési egyesület« nagy gyűlésének volt szerény, de az esemény nemzeti fontosságához méltó diszt öltött színhelye.

A hazai hirlapok városunk közéletének e nem közönséges mozzanatáról, sokkal bővebben tájékoztató leirásokat közöltek már, — hogy sem feladatunkat képezhetné e helyen a társadalmi köreinkben oly szokatlan mozgalmat és élénkséget keltett ünnepély részleteiről újabb leirást adni. A nehány sor, mit e helyen az országszerte közérdeklődést keltett nemzeti ünnep epilogjaként közlünk, csak némi visszhangja akar lenni a vendéglátás napjai alatt körünkben lefolyt eseményeknek, melyeknek részletes elbeszélését egy hó lefolyása után már az érintett oknál fogva is bizvást mellőzhetjük.

Szeptember 3-ának főbb mozzanatait városunkban, mely ez alkalomra különös díszt öltött, a kulturegylet körünkbe érkezett tagjainak a pályaudvarban, s utóbb a városba vezető útcza sarkán felállított díszkapú előtt történt ünnepélyes fogadtatása, az egyleti lobogó felavatása s az ezt követő közgyűlés, melyen az egyesület működését érdeklő nevezetesebb kérdések tárgyaltattak, végre ősi szokás szerint a díszlakoma alatt elhangzott áldomások hosszú sora képezé.

A díszkapú alatt ezen csinos beszéddel üdvözölte Placsintár Dávid az E. M. K. E.-et:

»Méltóságos Elnök úr! Mélyen tisztelt uraim! Szamosújvár szabad kir. város képviselőtestületének megbizásából nekem, mint e város polgármesterének jutottt a kiváló szerencse, hogy a méltóságos elnök úrat és az »Erdélyrészi magyar közművelődési egyesület« közgyűlésre megjelent érdemes tagjait e város nevében mély tisztelettel üdvözöljem; midőn ezt örömmel teszem, egyúttal hálás köszönetet mondok azon kitüntetésért, melyben Szamosújvár városát részeltették azáltal, hogy közönségünk meghivását elfogadván, nagybecsű megjelenésükkel azt megtisztelték.

Habár tudta e város közönsége azt, hogy a helybeli fizikai nehézségek miatt — melyektől különben hazánk többi kis városai sem mentek — méltó módon el nem fogadhatja az E. M. K. E.-et, mégis vendégszerető falai közé hivta e diszes és számos tagból álló egyesületet, mert meg volt győződve arról, hogy Önök szives jóakarata elnézéssel lesz azon város szerény helyzete iránt, melynek törzslakói: az örmények betelepedésük óta nem csak pártolták — anyagilag és szellemileg — a magyar közművelődést, hanem működtek is annak áldásos terein. Uraim! Önöket más nagyobb városok fénynyel halmozták el, nálunk e hiányt pótolja lelkesedésünk, mely e kérést intézi Önökhöz: Fogadják el felajánlott vendégszeretetünket szivesen és tartsák meg e város közönségét nagybecsű hajlamaikban. Isten hozta Önöket körünkbe!«

A díszebéd alatt városuk polgármestere az itt következő felköszöntésben tolmácsolta a magyar-örménység köztudomású és kiprobált hazafi érzelmeit:

»Midőn Szamosújvár város képviselő-testülete az ‚Erdélyrészi magyar közművelődési egyesület‘-et meghivta, hogy ezidei közgyűlését annak falai közt tartsa meg, — közönségünk »kultur missio«-t teljesített; mert e hazafias tettével ország-világ előtt azt mutatta meg, hogy e város örményajkú polgárai szivvel-lélekkel pártolják a magyar közművelődési törekvéseket.

A hazai örménység, — mely az őshazából való kiköltözés után előbb Krimben, Podolia-, Lengyelország- és Moldovában tartozkodott, utóbb a beszterczei és csiki havasokban pihent meg, végre tömegesen 1672-ben jött be e hazába, hol I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem által szabad kereskedelmi joggal ruháztatott fel, — egyik részét ide, hol ma nemzeti, fényes ünnepet ülünk, telepitette le boldog emlékű örmény püspökünk: Verzereszki Oxendius, ki Rómából hozott mérnök által készíttette tervezetét és I. Lipót magyar király engedélyével 1700-ban tette le alapját azon városnak, mely akkor »Örményváros« (Armenopolis) névvel birt. E város: Szamosújvár lakossága ma otthonában magyar vendégszeretettel fogadta a hont-adó, lovagias magyar nemzetet, mely honába jött, hogy testvérével az örménynyel együtt munkálja a közművelődés áldásos munkáját.

A hazai örménység korán átlátta azt, hogy az állam nyelvét: a magyart művelni kell; azért »magyar nyelv művelési czélra« 1792-ben kétezer darab aranyt adott. Az 1848-1849-iki dicső években pedig, midőn a magyar nemzet élete és függetlensége kétessé tétetett, az örménység — egytől egyig — azonosította magát a magyar nemzet küzdelmeivel. . . . . és hála Istennek — büszkén mondhatom el — hogy mártirokat adott a szent ügynek, de árulót egyet sem. Ekkor olvadott bele a hazai örménység a magyar nemzetbe — örökre és mint ilyen tud is, akar is küzdeni ott hol arról van szó, hogy a magyar kulturát hazánk bármely részében meg kell védeni.

Mivel az E. M. K. E. is — melynek nem az a czélja hogy más nemzetiségeket kulturtörekvéseikben megakadályozzon — azért alakúlt, hogy védje meg a magyar kulturát ott, hol az veszélyeztetve van; a hol pedig e veszély fenn nem forog, fejleszsze, terjeszsze azt; azért, az ‚Erdélyrészi magyar közművelődési egyesület‘ felvirágzásáért gyarapodásáért üritem poharamat, midőn lelkem egész melegével kivánom, hogy az Ég segélyezze kegyelmével ezen nélkülözhetlen egyesületet, kisérje áldás vezetőinek hazafias munkásságát, Önöknek pedig adjon boldog, hosszú életet. Éljenek!«

Az emlékezetes nemzeti ünnep záradékáúl a városi vigadóban kedélyes tánczestélyre gyült össze az ünneplő közönség, mely csak a késő éjféli órákban hagyta el a vigalom színhelyét....

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Hogy misézik egy örmény bibornok? Hászun Antalnak a bibornoki méltóságra emeltetése alkalmával, annak idejében, a szertartások szent Congregatiója elvi fontosságú határozatot hozott; mert tudvalevőleg az örmény szertartású kath. egyház papságából Hászun volt az első, ki bibornokká lett. A hozott határozat szerint a magán szent misét a bibornok is örmény szertartás szerint mondhatja, de ha nyilvánosan, mint bibornok, ünnepélyes ténykedést végez, akkor a római szertartást tartozik követni; minek indoka az, hogy a bibornokok tulajdonképen a római egyház papságát képezik, s így ennek szertartását kell szem előtt tartaniok.

Buzgó vallásosság. Az örmény Istennel kezdi el a napot. Apáink addig nem láttak dolgaikhoz, mig reggel misét nem hallgattak. . . és este szemeiket addig be nem hunyták álomra, mig el nem mondották az esteli imát. Együtt imádkozott az egész család: a szülők, gyermekek és unokák. Hogy valaki meg ne feledkezzék ezen kötelességéről, az elöljáróság intézkedése folytán Szamosújvártt évtizedekkel ezelőtt, az éjjeli-őr óraütéskor a város útczáin e mondokát kiáltotta végig:

Ághothkh áreczhekh,
Zásztuádz chêntreczhekh,
Êzgêrágê thágheczhekh, êz dsiráchê ánczhuczhekh
Ze szêháte innên (dászên) e,

Magyarúl: Imádkozzatok, kérjétek az Istent, az Istenszülő Szűzanya pártfogásához forduljatok; a tűzet takarjátok be, *) a gyertyát oltsátok el, mert az óra kilenczet (tizet) ütött.

Dr. Herrmann Antal »Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn« czimű folyóiratában (III. Heft, S. 360) e szép mondokát igy forditotta németre;

Erhebt euch im Gebet
Zu Gottes Majestät,
Zur heiligen Iungfrau Maria,
Um ihre Hilfe fleht,
Licht, Feuer sorgsam hegt
Denn neun (zehn) die Glocke schlägt.

IRODALOM és MŰVÉSZET.

Rodostó hajdan és most. Thaly Kálmán, a Rákóczy korszak emlékeinek fáradhatatlan nyomozója, széleskörű tanulmányok s a hely szinén szerzett közvetlen tapasztalatai nyomán önálló művet irt a törökföldi Radostoról, a hol II. Rákóczy Ferencz fejedelem élte le utolsó bús napjait, s a hol egykor Mikes Kelemen hallgatta távol hazájától a Márvány-tenger csöndes mormolását. Thaly műve a rodostói örmények mai életviszonyairól szintén sok érdekes részletet foglal magában; melyekről alkalmilag mi is bővebb ismertetést fogunk közölni.

Örmény szinészek Teheránban. A szintársulat Ábrehámeáncz Gergely igazgatása áll; a nők közül különösen Pháránczém asszonyt kell kiemelnünk. A perzsa színházban játszódtak. Van Teheránban különben az örményeknek is szinházuk. Az előadás nyelve persa és örmény. A második előadáson jelen volt maga a sáh is; csakhogy a páholy ablakai zárva voltak és az üveg mögül nézte az előadást. — Habár a szini előadás Persiában újság, mégis a perzsa közönség élvezetet talál a szinjátékban. A perzsa nép fogékonysággal bir a szinművészet iránt 's bizton lehet állitani, hogy a szinészet nagy előhaladást fog tenni Teheránban. Nehány sikeres előadás után a sáh úgy nyilatkozott, hogy szeretne még egy előadást végig hallgatni. Más napra az előadás ki volt hirdetve. Estve a sáh a szinház nagy ajtaján ment be páholyába; de most már az ablakokat kinyitotta és székre ült, hogy a szinházi közönség láthassa. Zsufolva volt a színház. Ez újitás Persiában, hogy a sáh nyitott ablak mellett ült népével szemben. Az utolsó előadás jövedelmét az örmény iskolának szánták a szinészek. Az nap a védnökséget maga a török konzul Chalil Chalit vállalta magára és mindent elkövetett, hogy szép sikert mutassanak fel. Moliéretől játszottak örményül és perzsáúl. Ez az est 315 thumánt (a mi pénzünk szerint 2000 frt.) jövedelmezett az iskolának. A konsul jegyét 30 thumánnal váltotta meg. Az iskola igazgatósága bizottság útján köszönte meg a konsulnak fáradságát, ki megigérte, hogy más alkalommal is szivesen tesz szolgálatot az örményeknek. — Van itt egy örmény társaság, mely kitünő iskolát tart fenn; növendékeiből, kik egytől egyig tudnak örményül, francziául és perzsáúl, hivatalnokok válnak. Régen voltak itt olyan hivatalnokok is, kik szégyeltek örményül beszélni. Ma büszkén vallják magukat a hivatalnokok örményeknek; ma már oda fejlődtek a viszonyok, hogy a 10 előadás felét örményül tartották és az örmény előadást végig hallgatta nemcsak a perzsa polgárnagy: Nájibul Szultán, hanem még a trónörökös is.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

A szőlőrovar kiirtása, a törökországi gazda-köröket is élénken kezdi foglalkoztatni. Konstantinápolyban tekintélyes szakférfiakból bizottság alakult, melynek czélja módot találni a veszedelmes nemzetközi szőlő-ellenség: a philloxera ellen. A török philoxera-bizottság elnöke ugyanaz, a ki a konstantinápolyi földmivelés-ipar- és kereskedelmi kamarában is oly jelentékeny állást foglal el a török főváros anyagi érdekeinek terén, mint a kamara elnöke: az előkelő örmény Aristages Azaria.

Vaspálya-tervezet. A kisázsiai vasúthálózat terve egy új iránynak tervbevételével ismét gyarapodott, mely a török közmunkatanács előtt jelenleg tárgyalás alatt van Eszerint a Fekete-tenger partja, Samsun városától kiindulva Török-Örményországgal rövid és közvetlen összeköttetésbe jutna, mert e vasút-vonal Samsuntól Diarbekir felé vezettetnék, s innen folytatólag két irányban: kelet és dél felé. Úgy látszik, e vasút-irány esetleges kiépítése első sorban az orosz kereskedelemnek válnék leginkább javára; eltekintve annak strategiai fontosságától.

---

*) Akkor gyufa nem volt; azért a parázst jól betakarták hamúval, hogy tartson el reggelig. Ha tüzet akartak éleszteni vagy gyertyát gyujtani, kivettek a fogóval a hamú alól egy darab élő szenet és ezt addig futták, míg lobbot vetett és a lobhoz érintett gyertya — meggyult.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Török-örmény diplomata. A római török nagyköveti állomásra az örmény nemzetiségű Váhán efendi valósziműleg azért lett közelebbről kinevezve, mert az örmények eddig gyakran hangoztatták abbeli panaszukat, hogy a diplomacziai téren teljesen mellőzik őket. Váhán efendi kineveztetése az első eset, hogy Törökországot a külföldön örmény követ képviseli.

Angol protekczio. Gladstone, az angol ellenzék vezére a »Dailly News«-hoz intézett nyilt levelében ismét az aktualis politika szinterére hozta a keleti örmény kérdést, a menynyiben a britt kormányt felhivja, hogy kényszeritse Törökországot, miszerint a hirhedt kurd főnök: Mussa bey-nek örményországi garázdálkodásait szüntesse be. Gladstone nyilt levelében, mely az érdekelt közökben nem csekély feltünést keltett, az örményországi megrenditő eseményekre vonatkozólag közelebbi adatokat is szolgáltat.

A külföldi lapokból. Némely orosz lap azt igyekszik kimutatni, hogy Anglia és Oroszországnak közös intervenczióra kellene szövetkezniök az örményországi ügyekre nézve. Ezzel szemben az angol Dailly News kijelenti, hogy az orosz lapok javaslata kivihetetlen, de szükségesnek véli, hogy azon esetben, ha a berlini szerződést aláirt hatalmak nem akarnak nyomást gyakorolni a portára a már kilátásba helyezett reformok megvalósitása végett, Oroszország mint a legközelebbi czivilizált állam állitsa helyre a rendet a zilált helyzetű Armeniában. A nevezett angol lap ez ügyben még a következőket irja: »A hol keresztényekről van szó, az orosz czár hasonlithatlanul jobb uralkodó, mint a szultán; mindazonáltal despota, és örömünkre szolgálna, ha az örmények a függetlenség bizonyos nemét élveznék. Salisburytól függ annak kimondása, hogy Török-Örményország megkapja-e azt az önállóságot, a melyet Bulária élvez, vagy pedig orosz tartománynyá legyen-e? Anglia azonban, ha Salisburynek úgy tetszik, megelőzheti Oroszországot a nélkül, hogy egy ezredet vagy egy hajót küldene; csak értesitsék az angolok a szultánt, hogy ha a kurdokat le nem fegyverzik, az örményországi keresztények biztonságáról nem gondoskodnak, s Mussa beyt nem vonják felelősségre, — akkor White nagykövetet visszahivják, s a cyprusi hűbéradót sem fogják tovább fizetni!...«

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvár, Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda.

Az örmények Ispahanban.

I.

A franczia kormány megbizásából rendkivül érdekes, tudományos felfedezésekben gazdag utazást tett nyugati Persiában és Babyloniában egy kiváló franczia tudós, Dienlafoy és bátor lelkű neje. Ezernyi veszélylyel összekötött útjokból megbecsülhetlen értékű régészeti emlékeket hoztak magukkal, melyek a párisi Louvre termeiben vannak közszemlére kiállítva, s a melyek közül főleg a Darius palotájának csodás épségben fenmaradt mozaik falai méltó érdeklődéssel találkoztak a világkiállitás megszemlélésére Francziaország fővárosába sereglett közönségnél. Utazásuk eredményeivel terjedelmes munkában számolt be Dienlafoy s a munkát neje igen szép rajzokkal látta el. A Persiában élő örménységnek helyzetére is felette érdekes világot vetnek e munka egyes lapjai s a rajzok egy része, melyeket a következőkben szándékozunk bemutatni folyóiratunk olvasóinak.

Az alkonyodó nap utolsó sugaraiban fürdött a ritka szépségű, tengeri- és kölesültetményeivel a Nil partvidékeire emlékeztető táj, midőn Irak fővárosa, Ispahan felé közeledtek utasaink. Elérték végre a város falait, áthaladtak kapúján. Mily szomorú ellentét a vidék szépségével! Mindenütt néptelen utczák, tele szeméttel és kőtörmelékkel. Jobbról és balról elhagyott bazárok, az ablaküvegekből rég kitörték a farácsozatot, a házak fedelei döledezőben, a részben értékes fayence-burkolatú falak durva kezek által szétrombolva, mindenütt a pusztulásnak vigasztalan képe....

Ismétlődött e látvány egy másik városrészben is. A romtörmeléken itt-ott munkásokat pillantottak meg utasaink, a mint szalmakosarakba vetették a kőtörmeléket, mely kitünő trágya-anyagot szolgáltat. Milyen különös iróniája a sorsnak. A »paradicsom kivirult rózsája,« a királyi főváros manapság a szó szoros értelmében arra szolgál, hogy elősegitsék általa a dinnyének és ugorkának tenyészését!

Jobbra térvén mihamar az örmény városrészbe, Dsulfá-ba érkeztek utasaink. Együtt laknak itt a keresztények; mert egy régi, jelenleg is érvényben álló törvény megtiltja nekik a sajátképeni Ispahanban való megtelepedést. Meglepő a különbség a keresztény és a musulman népesség lakta városrészek között. Rend és tisztaság uralkodik Dsulfában, melyet hatalmas facsoportok közt folydogáló patak két részre oszt. Sűrű lombozat védi a napnak égető sugarai ellen a járó-kelőket, valamint a friss gyümölcsökkel megrakott árúbódékat és mészárszékeket is. Az utczákon ismételve találkoztak utasaink az iskolából hazatérő gyermekekkel, a kik előzékenyen »bonjour mossin«-val köszöntötték őket.

Az örmény város egyik massiv kapúja mellett keskeny mellékutcza vezet a mechitháristák kolostorához, mely több mint huszonkét év óta a derék Árákelián Paskal atyának vezetése alatt áll. Az Ispahant meglátogató európaiak örömmel helyezik magukat az érdemes férfiú védszárnyai alá s bizonyosak levén az iránt, hogy szives fogadtatással találkoznak, nem is mulasztják el soha a kolostor vendégszeretetét igénybe venni.

Midőn Abbas sah, a »Nagy« 1585-ben elhatározta, hogy Kazvinból Ispahanba teszi át birodalmának székhelyét, gazdag ipari központtá is óhajtotta tenni az új fővárost. Ezokból rendkivüli kiváltságokat engedélyezett az oda telepedő örményeknek; biztositotta vallásuknak szabad gyakorolhatását s jelentékeny tőkéket is bocsátott rendelkezésükre. Tapasztalván azonban, hogy mi sikerhez sem vezetnek kecsegtető ajánlatai, hatásosabb eszközhöz nyult: megparancsolta tudniillik a jelenlegi perzsa-orosz határszélen fekvő egyik város, Dsulfa egész lakosságának, hogy

késedelem nélkül Ispahanba költözzék át. S hogy még nagyobb nyomatékot kölcsönözzön parancsának, betömette a dsulfai kutakat, szétromboltatta a hidakat, elmetszette a vizvezetékeket.

Igy aztán czélt is ért; a szegény dsulfai örmények odahagyták immár terméketlenné lett otthonukat s mindenestől áttelepedtek Ispahanba. Sokan elhaltak ugyan a vándorlás alatt, mások meg útközben visszamaradtak egyik-másik helység falai között, de azért mégis mintegy hatvanezeren érkeztek meg Ispahanba. Abbas sah a Zenderud jobb partján jelölt ki számukra lakóhelyet; megengedte, hogy új hazájukat is Dsulfá-nak nevezzék el, templomokat épittetett számukra és hidakat, hogy folyvást összeköttetésben lehessenek a musulman városrész bazárjaival.

Nem is maradt el ezen intézkedéseknek eredménye. Persiának egész kereskedése csakhamar az örmények kezeibe került s Indiának és Khinának árúi az ő raktáraikban lőnek felhalmozva. Ámde Dsulfa virágkora nem tartott tovább Abbas sah életénél. Szálka volt utódainak szemében az örmények gazdagsága; eleinte roppant sarczot vetettek Dsulfa lakósaira, utóbb Soliman sah és Hussein sah a zsarolásnak s kegyetlenkedésnek minden nemével kezdték őket sujtani. Elvégre a dsulfai örmény püspök felemelte tiltakozó szavát e visszaélések ellen. Nyomban fogságba hurczolták, véresre verték s még elevenen forró vizzel telt medenczébe vetették. Nem kevésbbé gyászos sors ért több dsulfai kereskedőt, a kik panaszaikat előterjesztendők, kihallgatást kértek a sahtól. Alig lépték át a palota küszöbét, megragadták, a már készen álló máglyára hurczolták s megégették a szerencsétleneket. Ily körülmények közt természetesen rohamos hanyatlásnak indult a dsulfai örmény telep. Siettették e hanyatlást a későbbi uralkodók erőszakoskodásai is. Nadir sah nevezetesen megparancsolta, hogy az örmények neki naponként 12.000 forintnyi sarczot fizessenek. S mert e követelésnek eleget tenni nem voltak képesek, husz előkelő férfiút kivégeztetett s másnap elrendelte, hogy zárják be templomaikat s azonnal térjenek át a mohamedán hitre. Ennek folytán a vagyonosabbak tömegesen kivándoroltak s csakis a szegények maradtak Dsulfa-ban. Meg volt tiltva lóháton Ispahanba menniök, sőt esős napokon gyalog sem mehettek oda, nehogy a ruháikról lecsepegő viz beszennyezze a hivőknek öltönyeit. Még ezelőtt harmincz évvel is a dsulfai örmények nem merhettek egymagukra Ispahanba menni, mert előre tudhatták, hogy a hidon kifosztják, sőt esetleg büntetlenül meg is ölik őket.

Ma természetesen mindez megváltozott. Újra felépithették templomaikat, szabadon gyakorolhatják vallásukat. De azért a dsulfai — számszerint mintegy háromezer főnyi — keresztény örménység ma is egykori elnyomóitól egészen különválva él. Legtöbbnyire Indiában szoktak szerencsét probálni a dsulfai örmény kereskedők. Nehéz szivvel hagyják ugyan oda hazájukat, de ha jóra fordul sorsuk a távolban, feleség és gyermekek is követik őket, ugy hogy több Ispahanból származó örmény család manapság igen előkelő állást foglal el Benaresben és Bombayban.

A dsulfai örménységnek alig egy ötödrésze tartozik a kath. vallás kötelékébe, a többi schismatikus s az ecsmiádzini katholikosz által kinevezett püspök vezetése alatt él.

Dr. Molnár Antal.

Örményországi élet.

— A falúsi örmény rejtélyei. —

II.

Ha nyitva van születésekor a gyermek keze, nagy korában — könyörületes, ha zárva van — fösvény lesz. Jó napon született gyermekből — jó és rossz napon született gyermekből rossz ember lesz. Azokból a gyermekekből, kik szombaton születtek, rossz emberek lesznek.

Mikor az első ember Isten kegyelméből kiesett, egy bokorba hullott. Ezért mondják a szülők kis gyermekeiknek: »Bokor alatt találtunk téged.«

Ha fiú gyermek születik, a bábaasszony azt az anya mögé, de a leányt elejébe teszi. A szülő-anya párnája alá kardot, szablyát vagy vasat tesznek.

Mihelyt — keresztelés után — haza vitte a bábaasszony a gyermeket, azt előbb szitára, azután a földre, végre a bölcsőbe teszi.

A bemutatás után való nap hajnalhasadtakor a forráshoz megy az anya, ott megáztat egy darab kenyeret és a forrás mellé helyezi azt; még tesz reá egy hagymát is. Mindezt vigyázva cselekszi, hogy senki se lássa.

Hét ötvöstől vesz ezüstöt az anya; »chêzém«-et csináltat abból és a gyermek bal fülébe aggasztja azt; hét kovácstól vesz vasat és az ebből készült »toz«-t nyakába teszi, hogy a gonosz-szellem ne nyulhasson gyermekéhez.

Mikor már egy-két fog mutatkozik a gyermek szájában, az anya vászon-darabra ülteti gyermekét és egyik felől fésűt, másik felől ollót tesz melléje, fejére pedig malozsát, forrázott buzaszemeket és a t. hint. A körülötte levő nagyobb gyermekek vetekedve kapdossák az ennivalót. E szokás »szêglávorig« néven ismeretes.

Az ara, kinek szülei élnek, ő maga szitálja meg a lisztet, melyből a menyekzői kenyér készül. A vőlegény fej-koszorúját társai készitik, és hétszinű selyemmel himezik ki; barátjai pedig, midőn menyekzőre jőnek, zsebkendővel érintik a vőlegény derekát.

A násznagy — menyekző alkalmával — a menyasszonyt az apos elébe viszi, ki hétszer kapcsolja össze, és bontja ki annak övét; a menyasszony pedig hétszer megcsókolja apósának kezét.

Mikor a nászmenet a templomhoz ér, a vőlegény egygyik barátja, kitekeri a menyasszony atyja házától hozott madár nyakát. Ha a pap hozzákezdett a szertartáshoz, a násznagy, a menyasszony és vőlegény ruháin levő kapcsokat kissé kioldja.

Más-más úton megy a vőlegény és menyasszony esküdni és szintén különböző úton térnek haza az egyházból. A vőlegény háza előtt az arát az anyos fogadja, kinek kezében liszttel telt edény van; a menyasszony belemártja kezét és ráüt az ajtó homlokára (felsőküszöb). E szokás után hét gyümölcsöt vet az anyos a menyasszony fején át — és bebocsátja. Erre az újpár hétszer megkerüli a tűzhelyet; kerülés közben egyikök hét-hét gyümölcsöt, egy asszony pedig mazsolát dob a gyülekezet közé, a násznép kifogja a feléje dobott csemegét.

Menyekző előtt való nap czimbalom és trombita-szó mellett viszik a vőlegényt egy forráshoz, hol egyik barátja a vőlegény atyja házától hozott madár nyakát tekeri ki. Egy poharat megtölt háromszor vizzel a vőlegény és visszatölti a forrásba, a negyedik pohár tartalmát kicsinyenként a sokaságra hinti, mely tánczolva dalolva haza kiséri őtet.

Királyné és király a neve a menyekző napjaiban a menyasszony és vőlegénynek, mely utóbbi mindig kardot visel oldalán. Menyekző után a menyasszony leplét és a vőlegény kardját egy szekrénybe teszik, a koszorút pedig felviszik a hijazatra. Ezek a koszorúk onnan felülről nézik évek, sőt századok múlva is a falúsi élet keserűségeit, miért ők is elkeserednek és színeiket barna sötétre változtatják; némely koszorúk elromlanak, mások a hulladékok vagy a düledékek közé kerülnek és romjaink »máne, thekez, pháresz«-ét hangoztatják.

A falúsiak általában leborotváltatják fejök tetejét és e hajzatot töménynyel megfüstölve a templom fala alá vagy más helyre rejtik. A hajhulladékra rá nem lépnek. Ha kigyóbőrt találnak, a főveg alá, a haj közé dugják azt.

A kihuzott vagy kihullott fogat az ajtó sarka mögé teszik el; körmeiket nem vágják le. A köröm-darabokat e szavakkal ássák el: »Menj itéletre, keress magadnak helyet.« A körmön a fehér petty — jót, de a más színű — rosszat jelent.

Ha viszket a tenyér — pénzt ád ki a tulajdonos. Mikor a csillag pizslog — valaki beteg. Mikor a kutya vonit, vagy a harangozó a gyászpadot megüti, vagy a futócsillag fénylik — valaki meghal. . .

A manó szót csak a falúsi leányok- asszonyok veszik ajkaikra, midőn a férfiakat szidni akarják.

Azok, kik szombaton vagy ünnepnap halnak meg, ártatlanok. Az az ember, kinek kedves halottja van, pl. neje, anyja vagy nővére halt meg, levágja saját haját és azt a szemfedő alá, a halott keblére teszi. Ha a halott pap volt a tolvajok igyekeznek kis-ujját levágni, hogy azzal a házak és ládák zárait kinyissák.

A falúsiak megfüstölik a halott füleit, száját és orrlyukait, keblére emléket tesznek, és ha lehet még egy irott hymnust is. Ha temetés alkalmával a pap hátranéz — mások is meghalnak.

Temetés után való második és hetedik nap töménytartót visznek az asszonyok a halott sírjára, valamint minden halálozási napon. Hét éjjel nem alszik ki a gyertya a halottasházban, szombat éjjel minden falúsi háznál halotti gyertya ég. Szeredán, pénteken és szombat este vizet nem isznak azon asszonyok, kiknek gyermek-halottjuk van és várják a csillagok feljöttét, hogy bőjtjüket megszüntessék.

Azok, kik éltökben gonosz életet folytattak, haláluk után — macskává, kigyóvá változnak. H. Cs. ághá, ki lelketlen uzsorás volt, — mint a Rághes körül fekvő falvak mondják — fekete kigyóvá változott.

A feltámadás napján karon fog minket az a két angyal, kik élet-körülményeinket felirták; aztán felolvassák naplónkat. Hajból készült hidon fogunk átkelni, a hid alatt ezer meg ezer hordóban gyanta ég. A hid inog, mert az ördögök huzzák azt; ha bünösök vagyunk, úgy beleesünk a hordókba. . . és tűz-golyók, láng-nyelvek, gyanta-füst, korom fogadnak minket. . . Oh!

Duduchián után eredeti örményből.

SZONGOTT KRISTÓF.

A „SZÓZAT“ örményűl.

— Gábrus Zakhar hátrahagyott kézirataiból. —

PÁRPÁR.

Tergrit ánsárzs hávádárim
Lér mádsár! zi ájn e
Oroczkhêd jév keredzmánêd,
Vor báhe jév thághe.

---

*) Folyóiratunk összekötő kapcsot képez a magyar és örmény irodalom között, azért jónak láttuk ezen sikerült forditást „Armeniá“-nk hasábjain közreadni. Szerk.

Háschársz ászdi i turêsz cshunisz
Dégh, orhne, gám báddse
Bádáhmán cerên, ászd ábril
Gám meránjélocz e.

Ájsz e hérgirên horoh horcz
Khocz árjunên vothécz,
Ájsz e horoh házár dárov
Zámen pári godsgécz.

Ászd vászn hérgri mârdêncshein
Ázniv zorkh Árpádján,
Ászd godoréczin zkéruthjun
Ludz cérkh Huneodján.

Ázáduthjun! ászd kháluczin
Zárnod nêsánnérêd,
I mecs hérgánsz bádérázmi
Ángján zinordákhêd.

Jév i mecs ánhámár, áncsháph
Vádápághd gáczuthján
Bágászácjál, vêcsh godorjál
Hájsz hérgrisz ázkêkh gán.

Ázkácz médz áschárh, hámárcág
Ar khéz ághághága
Házár ámacz hámpéruthjun,
Zgjánkh gám zgoruszd chêntre.

Cshi gárná or ájtcsháph szêrde
Cêri árjun vothi,
Jév legheczvádz vászn hájrenácz
Ájtcsháph hoki gori.

Ájn cshi gárná, or chelkh jév uzs
Jév szurp gámkh ánbidán
Nêzovádz dzánruthjánmê dág
Gêszkêdzáli dêkhân.

Jer bikáh, jéthe bidoh e
Zsámmê, zor i Djárne
Pjurpjurocz pjérán ághothkhov
Ántátár ághácshe.

Gám bikáh, jéthe bidoh e
Máhên, vor i véráh
Thágháráni árjun tháthách
Gorádz hérgirmê gáh.

Jév kérédzmánn ur ázkkh gorán
Zsoghovkh poloréczén,
Jév pjur mártikácz ácshvênu
Ardêszunk vothiczén.

Jérgrit ánsárzs hávádárim
Lér mádsár, zi tá e
Gérágroghêt, jév zángjálêt
Hoghovn tá thághicze.

Háschárhêsz ászd i tursz cshunisz
Dégh, orhne gám báddse
Bádáhmán cerkhên ászd ábril
Gám méránjélocz e.

Ábgár király.

Kr. e. 3.

II.

Cajusnak mindent elülről kellett volna kezdenie; de ő a türelmetlen boszúság legkisebb jele nélkül mindent megtett, hogy az ország nyakát az utált feltételek járma alá hajtsa s oly férfiút rendele királyúl, kinek nevére az elborult arczokon is a remény kezdett derengeni. Az elődeinek minden erényét öröklő éplelkű és méltóságos külsejű honfi Areobárzán ez, az ős Árzeruni családból Vászpurágán tartománynak törzsökös ura kire mindenkinek szeme vágyakodva tekintett. 1)

1.) Nagy-Armenia kilenczedik tartományát Vászpurágánt (Vásoropeda) földrajzi fekvésénél fogva a régiek Felső-Mediának is nevezték. L. dr. Indsidsián, Ó-Armenia, 156. l. Ez szolgáltatott okot, hogy Cor. Tacit. Ariobárzánt méd eredetűnek mondja: »Cajus Caesar componendae Armeniae deligitur. Is Ariobarzanem, origine Medum ob insignem corporis formam, et praeclarum animum volentibus Armeniis praefecit«. Annal. L. 2, C. 4.

A méltányosság, a nagyrabecsülés cserkoszorúját fűzi Cajus homlokára, ki az önzést a közjó alá vetve, oly ellenféllel szemben, melyet fenyegetéssel elnémitani nem lehetett, a legutáltabb uralomnak zordonságát elviselhetővé tenni iparkodott. A küzdelmek után a siker biztos reményében ringatódzva szándéka volt a nyugati tájakra vonulni.

A rejtekben működő elégületlenek táborában egy tehetetlen ember meghozta Cajus számára a keserű gyümölcsöt. A szabadsági eszmétől elkapatott Árászvölgyében igen kies tájak terültek, melyek a folyam szelid völgyeiben és csendes berkeiben a legmegkapóbb varázszsal hatottak a visszatérő Cajusra.[1]

A kedves tájék napderűs ege alatt mindent rózsaszinben látva, a folyam partján levő Ártákesz erőd felé vette Cajus útját. Az erőd parancsnoka, Átton (Addus) ki vezetője volt a titkos mozgalomnak, azon ürügy alatt, hogy fontos közlendői vannak, a vár közelébe édesgeti... és egy jól kilesett pillanatban — mesterkélt fogással — levelet nyujt át, mire éles tört döf Cajus testébe. A seb Cajusnak életét nem állitotta meg; népe a rémületből gyorsan magához tért és az erőd megtámadásához kezdett; de az eredménytelenség folytán átlátták, hogy nehéz a falakat szétrombolni: tehát az erődöt meggyujtották; a teménytelen élelmiszerrel ellátott ősi mű a lángok martaléka lett. A vasfejű parancsnok, nehogy az ellenség kezébe kerüljön, a lángok közé rohanva fejezte be kalandos életét. Cajus a zavargás lecsillapitását Áriobárzánra bizta, ki e nehéz állásában eltalálta a leghelyesebb útat.

Alig kezdett Cajus e kedves tájnak éghajlata alatt üdülni, midőn Augustus által Rómába hivatott; útnak is indult, de Lyciában ereje megtört s bekövetkezett kora halálával új sebet fakasztott Augustus lelkén, ki a családi örömet úgy sem ismerte. Kérdés marad, vajjon Cajus bajának terhe alatt roskadt-e össze, vagy a családi viszonyok laza kapcsaiba átszövődött ellenkedés az alap-ok, mely életének szövétnekét eloltotta...

Térjünk már most újra elhagyott tárgyunkhoz. Alsó-Armenia folytonos békének örvendett. Ábgár és Augustus közt igen szivélyes viszony létezett. De a rágalmazó gyanusitás a szakitást kerülő királyt aljas úton felszedett sárral akarta beszennyezni. A fondorlat, mely azt állitotta, hogy Ábgár meg akarja az összeköttetést Rómával szakitani, Augustus szivében már helyet készitett a bizalmatlanságnak, midőn Ábgár el nem hallgatva a vádakat, nehogy árulója legyen az általa képviselt nemzeti ügynek a fővárosba: Rómába ment. S itt az annyi ellentétes befolyás alatt álló Augustusra személyisége oly elbővölő hatással volt, előterjesztései oly benyomást gyakoroltak, hogy az előbbi bizalmi kapcsolat teljesen helyreállott, s határozott alakot kezde ölteni azon kivánság, hogy Ábgár a császár körében maradjon. A férfi, ki már súlyos viszonyokban dicséretesen kitett magáért: képes volt honvágyának a leggyöngédebb módorban kifejezést adni s az annyira ünnepelt császár érzékenységét megnyugtatni.

Erre vonatkozólag a történelem Ábgárnak egy igen szerencsés ötletét jegyezte fel. Egy alkalommal a király vadászatra indul. A dolog a körül forog, hogy a vadak élve és sértetlenül kerüljenek kézre. Az eredmény igen fényes volt, melynek folytán Augustus a szinkörben kedves meglepetésben részesült. A téren hevenyészett földhalmok valának láthatók. Adott jelre a külön rekeszekbe zárt állatok kibocsáttatván, ösztönszerűleg — a királynak intézkedése folytán azoknak tanyájából oda hozatott hantra vetik magukat, melyhez mindeniket mintegy delejes erő vonzta. Augustus e látványra, — mely elburkoltan azt adá értésére, hogy a családi örömöket rég nélkülöző király hazájába kivánkozik — meg volt hatva s Ábgár országába visszatérhetett.[1]

A hetvenhat éves Augustus Kr. u. 14-ben elhalálozván mostoha fia, a félénk, határozatlan, gyanakodó és szin-

---

[1] Jerászkádzor — utóbb Ársárunik — Ararát tartománynak ötödik vidéke Ártákersz eröddel, a külíróknál Artogera, Artagera, Artogerassa. Amm. Marcell. 27, 12.

---

[1] L. Procopius Rhetort, a VI. században Belizárnak jegyzőjét (2 k. 12. fej.), kit Csámcsián és Csákèdseán is idéz.

lelő Tiberius ötvenhat éves korában a világ urának szemlélte magát. Ábgár a békés viszony megújitása végett követeket küldött hozzája. Azonban Tiberiusnak fogadott fia Germanicus felhozta, hogy nem jó szemmel nézte Róma azt, midőn Ábgár Herodes unokájának, ki országán akart áttörni, haddal állott ellen.

Maga a hallgatag, de annál többet tervező Tiberius is nagy izgatottsággal beszélt a királynak ezen eljárásáról s a követek a tapasztalat keserű gyümölcseivel tértek vissza. Ildomosságra volt tehát szükség; Ábgár az adófizetést nem tagadta meg; mert a Felső-Armeniában folytatott háborúk is arra intették, hogy óvakodjék a túlhajtott tervektől. De azért még sem fogta el a gyávaság, sőt erélylyel és okossággal egy hatalmas munkához fogott. Fürkésző tekintetét Edessára (Urha) veti, melynek alapittatása a messze ókorban keresendő. E város fontos védelmi helynek ajánlkozott Mesopotamiában Syria, Kis-Armenia és Cappadocia felé. Az Eufrát-vonalnak védelmi pontja volt ez már a Crassus elleni hadjáratokban. E régi várost újra fölépitvén, védművekkel megerősítette s uralkodásának 19. évében Kr. u. 16-ban székét Nisibisből, a fényben ragyogó Edessába tette át, mely alkalommal a Nisibisben tisztelt bálványait is oda szállitotta.[1]

Ugyanide hordatta anyagi kincsein kívül a csendes munkások által pusztitó viharok közepett gyüjtött szellemi kincshalmazt, vagyis a templomi és iskolai évkönyveket, a nemzet történelmi életét magában foglaló királyi könyv- és irattárt, melyek hangosan tiltakoznak azok ellen, kik netalántán szellemi törpeséggel akarnák vádolni őseinket. Ezen országos levéltárakon kívül léteztek nemzetségi levéltárak is; még Chorenei korában is találtattak perzsa és görög betűkkel irt okmányoknak számos kötetei, melyekben a megyéknek, falvaknak, családoknak oklevelei és szerződései foglaltattak, főkép a satrapák levéltáraiban. Az emberi értelemnek, évszázadokat magában foglaló ezen könyvkincsei közvetlenül veték meg a hires edessai könyv- és levéltárnak, közvetve pedig az ottani akademiának alapját, mely utóbb Ázsiára nézve fokhelye lett a forrástisztaságú ker. tanoknak.

---

[1] Ezen bálványok (Beel v. Baal, Nábog, Bathuikál és Tharata) tisztelete a syroktól ragadt az őskori Armeniára.

A királyi széknek Edessába lett áthelyezése egyike vala a legszerencsésebb vállalatoknak. Növérének fiát Szánátrugot Mesopotámiából az Árász folyón inneni A. Armeniába küldötte, székhelyül jelölvén ki Artaxat, (hajdan Svársán) a királyi nyaralóval együtt, hogy az idegen gyámkodás csillagtalan éjjében a nép lelkéből a nemes lángot kialudni ne engedje.

Szánátrug érdekei mások voltak; ő az Ábgár által létesitett legmagasztosabb ügyben nem haladt együtt a királylyal; miért is nem lesz érdektelen annak zsenge korából egy válságos esetet leirni. Szánátrugnak anyja Ovge, a királynak növére, az egészséges hegyi levegőt élvezendő, kisded fiával Mesopotámiából az ország belső részeibe utazik. Az előhaladott évszakon a karduchi (gordiaei) hegy útlan s lélekvesztő szoros ösvényein hatolva, a kisérő udvari személyzetnek nagy akadályokkal kellett küzdenie. A fagyos éjszaki szél gonosz szellemként kiséré őket s hangos siralmával zugva nyargalt, szemeik közé kavargatva a sűrűn hulló havat; ruháikra fagyasztotta lehelletöket. A zivatar elvégre is szétszorván őket, tört had gyanánt bolyongnak kettönként-egyenként minden irányban, hogy aztán nyomtalanúl eltünjenek. Egyedül áll itt a kietlennek közepette a kisded dajkája: Szánod, neje Árzeruni országnagynak. E nő, ki eddig az élet verőfényén, a jólét magaslatain lejtett, oly elszántságot tanusit, mely képes a költő képzeletét felgyujtani. Megcsuklott térdekkel lerogyva, melléhez szoritja a kisdedet s míg őt a kimerültség vas marokkal lenyügözve tartá: addig a kisdedben az életnek el-elalvó lángját hülni nem tudó szivének melegével élesztgette. A nap már lenyugodott; rémületes a szerencsétlenek állapota. De a segitségre küldött embereket egy hű kisérő a helyes irány felé vezeti; most e kalauz: a fehér eb rögtön csak megállapodik s a kutató csoport előtt egy megragadó látvány terül; a nő arczáról olvassák a törhetlen lélekkel elviselt balsors csapásait. Rokonszenvből a megmentő iránt, a kisdedet Szánodádurk-nak (Szánod ajándéka) nevezték. A költői képzelem azt regéli, hogy a hó alá termetkezett szerencsétlenek fölött, míglen fölfedeztettek, az istenektől küldött — fehér mezben fénylő — lény őrködött.

Ezalatt Felső-Armeniában újra viharos idők keletkeztek. A római és parthus befolyás szülte félszeg állapot ez országrészt szabadabb lépéseiben nagyon akadályozta. A bajt nem kis részben mozditá elő Parthia belforrongása. Phraat (Arsavir) elhalálozásával Artábán, az igényeikről lemondani nem akaró két fiatalabb fivérét leszoritotta ugyan a versenytérről, de a jobbra-balra elszegődni kész országnagyok az elhalt Phraat királynak más nejeitől született s Rómába túszul küldetett négy fiai közül Vonon mellé sorakoznak. Ez kedvet is kap és megindul, de nem mérkőzhetvén meg Artabannal, kereket old s a szomszéd Felső-Armeniába vonul. Itt épen nagy kérdés van szőnyegen: Ki legyen a király? A derék Ariobárzán már nem volt az élők között; családja háttérbe szoríttatott. Erató, Kis-Tigránnak özvegye is hasonló sorsban részesült; gunybábot csináltak belőle s kényszeritették a korona letevésére. [1]

Ilyen volt az ország arczulata, midőn az elüzött Vonon a nevesbek kegyeibe kezdette magát befurni. A sürgés-forgás folytán neve végre kelendőségre találván, Vonon — trónra jutott.

Az új királyt fivérétől és vetélytársa-, a parthus Artábántól nagy mélység választá el; nem is késett emez a vészterhes helyzet előidézésével. Vonon Tiberiushoz folyamodik ugyan, de mig pazarolja az időt ott, hol rögtön tettre kellene lépni, a parthus Armenia határaihoz közeledik

MARKOVICH JAKAB.

---

[1] Erato királynőnek, úgy szintén a két Tigrán és Artávázdnak pénzei görög köriratúak. . . . Kétséget nem szenved, hogy a diplomaciai nyelv úgy az armeniai — mint a perzsiai Arsacidáknál a görög volt, mely N. Sándor utódai alatt egész Előázsiában el volt terjedve.

Egy hamisitott Corvin-codex a müncheni könyv-piaczon.

— Csontosi János értekezése. —

III.

Az igazgató szivesen teljesítette kivánságomat s én a codexxel a legközelebbi vonattal Bécsbe indultam, hol másnap az ügyet szerencsésen tisztába hoztam. A bécsi udvari könyvtárban dr. Göldin és dr. Menczik könyvtárőr urak kutatásaimat legnagyobb liberalitással támogatták, de az itteni könyvtár örmény kéziratai meghatározva nem levén, ezekből a müncheni örmény kodex korára nézve kevés támaszpontot nyerhettem. A kötés tábláinak formájára nézve azonban több analog esetet találtam. A császári és királyi keleti Akadémiában, dr. Károlyi Árpád cs. és kir. udvari levéltárnok baráti szivességének köszönöm, hogy Kujumdján tanár urral megismerkedtem, ki a keleti Akadémiában a keleti nyelvek correpetitora levén, mint született örmény, ezen nyelvben is bír jártassággal. Ő is megtekintette a kodexet, de ugy találta, hogy ez régi örmény irással van irva, melylyel ő, mint a modern irás ismerője, nem foglalkozik s ezért annak tüzetes vizsgálatába nem bocsátkozott. Tanácsolta azonban, mutassam meg a codexet az itteni mechitharistáknak, kik ezt szivesen meg fogják határozni, mely czélra készséggel ajánlotta fel közvetitését.

Köszönettel fogadtam el tanácsát, s habozás nélkül a műveltségéről előnyösen ismert bécsi mechitharista szerzet monostorába mentem, hol tisztelendő Kálemkiár Krikorisz, tisztelendő Máneviseán Gábor mechitharista atyák nagy előzékenységgel fogadtak, s midőn nekik idejövetelem czélját előadtam, ezt tőlük telhetően szives készséggel előmozdítani igérték. Ezen két mechitharista szerzetes, mint született örmények nemcsak hivatásuknál fogva az örmény nyelv, irodalom és paleographiában kiváló képzettségű szakemberek, hanem ezenfelül európai műveltségű férfiak, kik anyanyelvükön kivül a görög, szirus, franczia, német és olasz nyelveket szóban és irásban birják.

Ezeknek itélete alá bocsátottam a müncheni örmény codexet, kik erről a következő véleményt nyilvánitották.

A bemutatott kézirat: Sáragán, vagyis örmény egyházi énekes-könyv, az örmény »Breviarium«-nak kivonata, mely a latin »Officium Divinum,« »Psalterium« vagy »Horae Beatae Mariae Virginis« mintájára, az egyházi év különböző ünnepeire imádságokat, leczkéket, zsoltárokat és kótás énekeket tartalmaz.

A sáragán kéziratok az örmény egyházi irodalomban igen gyakoriak, a bécsi mechitharisták könyvtárában a XV—XVIII. századból legalább 20 sáragán van[1]) köztük több hártyapéldány igen fényes kiállításban.

Nyomtatásban az első sáragán 1664-ben jelent meg Amsterdamban, a második kiadás ugyanitt 1685-ben, a harmadik kiadás pedig ugyanitt 1702-ben. Az utolsó sáragán-kiadásnak, mely Velenczében 1877-ben jelent meg, a következő latin czime van: »Laudes et Hymni ad SS. Mariae Virginis honorem ex Armenorum Breviario excerptae«. Venetiis 1877 8°..

A müncheni Sáragán-kézirat, mint a szövegben levő colophon tanusitja, 1662-ben iratott és ha nem is elsőrendű, vagy második rendű bibliographiai ritkaság, de igen csinos és izléses munka, melynek egész kiállitása arról tanuskodik, hogy előkelő ember használatára készült.

Midőn a tiszteletre méltó vizsgálóktól a kézirat iratási idejéről értesültem, önkéntelenül azon kérdést intéztem hozzájuk: vajjon kétségbevonhatlan adatok alapján kiderithető-e a szövegből, hogy a kézirat csakugyan 1662-ben és nem előbb vagy később iratott? Mire ők mind a ketten egész határozottan kijelentették, hogy a sáragán az örmény liturgiában oly gyakran fordul elő, hogy azt első tekintetre felismerik, a régi örmény irás pedig örmény liturgikus könyvekben oly sokáig tartotta fönn magát, hogy annak korát a betűk jelleméből is meghatározhatják, de ha ezekben tévednének is, a mi nem valószinű, az iratási évben nem tévedhetnek, mert ez a colophonban, betűkkel és számokkal ki van irva, s ebből kiderül, hogy a kézirat az örmény időszámitás 1111-ik esztendejében iratott, vagyis a mi időszámitásunk szerint, ha ehhez a chronologiában elfogadott 551 esztendő különbözetet hozzászámitjuk, 1662-ben.

Ezen véleményt megerősitette a bécsi mechitharisták nagytudományú s irodalmi működéséről európaszerte ismert érseke is, dr. Ájdineán Árzén úr ő méltósága, ki kutatásainkat becses látogatásával tisztelte meg.

Ezen meghatározásban megnyugodtam. A müncheni sáragán szövege tehát 1662-ben, vagyis Mátyás király 1490-ben bekövetkezett halála után 172 esztendővel később iratott, s így annak könyvtárában nem lehetett.

De felmerülhet még azon, kevésbbé valószinű kérdés, vajjon a müncheni sáragán kötése nem származik-e egy oly XV. századbeli örmény könyv kötéséről, mely csakugyan Mátyás királynak volt tulajdona, a táblán az ő czimerét viselte, de idővel az eredeti kéziratról, melynek boritékát képezte, elszakittatott s a müncheni sáragán boritékául lett felhasználva.

A bibliographiában erre is vannak szórványos esetek. Megesik, hogy szenvedélyes gyüjtők, vagy könyvkedvelők régi boritékokat fiatalabb kéziratok vagy nyomtatványok kötésére használnak fel, mi által azon anomalia történik, hogy a könyv boritéka sokkal régibb keletű, mint a könyv maga.

Ezt azonban a jelen esetben nem tartottam valószinűnek, mert a kézirat és boritéka ugy illettek egymáshoz, hogy egész habitusok és szerkezetök a mellett tanuskodik, hogy mind a kettő egyidőben, tehát 1662-ben készült.

Mindazáltal, hogy ezen képtelennek látszó feltevésnek élét vegyem, szükségesnek tartottam a bécsi mechitharisták könyvtárának örmény kéziratait legalább külsőleg megvizsgálni, hogy ezeknek kiállításáról és kötéséről magamat némileg tájékozhassam s kutatásaim eredményéből a müncheni sárágánra következtetést vagy analogiát vonhassak.

---

[1]) Bécsből hazajövet megvizsgaltam még egyszer a muzeumi könyvtár örmény kéziratait s ezek közt is találtam egy sáragánt, mely valószinűleg XVII. században iratott.

Ezen kutatásaimban ismét a két tisztelendő atya volt kalauzom, az ő szakértő magyarázatuknak köszönöm, hogy a könyvtár több száz kötetből álló, s a VIII. századtól kezdve a XVIII. századig terjedő, örmény kéziratait nehány óra alatt megvizsgáltam.

E kéziratok közt van néhány igen fényes kiállítású hártyapéldány nagyszerű miniatürökkel, érdemesek arra, hogy középkori miniatürökkel foglalkozó műtörténészek külön figyelmökre méltassák, és legalább 20 sárágán, többnyire a XVII. századból, a münchenihez hasonló nagyságban és kötésben.

Engem különösen a kéziratok kötései érdekeltek, melyeknek megvizsgálásából tanulmányaimra becses anyagot meritettem. Igy azon tapasztalásra jöttem, hogy az örmény kötések ornamentikája több századon keresztül alig változott, s a XV. századbeli örmény codexek kötésén oly diszitéseket találtam, mint a minők a XVI. és XVII. századbeli örmény codexeken is előfordulnak, sőt találtam XV. századbeli örmény codexeken oly préselt diszitéseket, a minőket a müncheni sárágán is felmutat. Ezen körülmény onnan magyarázható, hogy az örmény nép konservativ jellemű levén, a könyvornamentika motivumait nem igen változtatta, hanem régi eredetiségökben sokáig föntartotta s az örmény könyvkötők csak népök konservativ szellemét követték, midőn századról századra a könyvornamentikán nem változtattak, hanem a könyvek tábláit minta után készitették és ugyanazon motivumú stampigliákkal és lemezekkel diszítették.

Az örmény kötések ezen oeconomiája könnyen tévedésbe ejti a kutatót, ki egy örmény kéziratot, ha iratási idejét nem ismeri s az örmény könyvornamentikában tájékozatlan, a kötés jelleme után sokkal régibbnek fog tartani, mint a milyen az valóban.

Ezen tévedés csak úgy kerülhető el, ha az örmény kötéseket a legrégibb időtől a legújabb korig tanulmányozzuk s a könyvornamentika folytonosságát rajtuk figyelemmel kisérjük.

A müncheni örmény sárágán kötése engem is tévedésbe hozott, midőn a nyugati codexek kötéséhez hasonló tábla diszitése után azt XV. századbelinek tartottam, de tévedésem az örmény könyvornamentika természetéből megmagyarázható.

Egyébként a könyvkötés ornamentikája többé-kevésbbé mindenhol conservativ.

De nemcsak azért tanúlságosak reám nézve a bécsi mechitháristák örmény kéziratai, mert általuk az örmény könyvornamentika jellemével megismerkedtem, hanem főleg azért, mert biztos nyomra vezettek a müncheni sárágánon lévő czímerhamisitás leleplezéséhez.

Midőn ugyanis a könyvtárban a XVII. századbeli örmény kéziratok közt a müncheni sárágánhoz hasonló kötéseket kerestem, kezembe akadt egy 8-ad rétű papir sárágán, mely az említett két tudós atya véleménye szerint a XVII. századból (úgy emlékszem 1666-ból) származik s reánk nézve azért nagyfontosságú, mert a Corvin-czímert kivéve (mely itt hiányzik) szakasztott oly kötése van, mint a müncheni sárágánnak s kulcsot szolgáltat ez utóbbi kéziraton levő czímerhamisítás megfejtéséhez.

Ha ugyanis ezen két kötést egymással összehasonlítjuk, azt találjuk, hogy mind a kettőnek az első táblán két megfordított háromszögből és 6 félkörből álló préselt arabeszkje van, melyek egymáshoz mindenben hasonlítanak s csak abban az egyben térnek el, hogy a bécsiben az arabeszk közepén levő kör, mely körülbelül egy német márka nagyságának felel meg, üres s a bőr sima felületén sem préselt, sem másféle diszitést nem mutat fel; ellenben a müncheni sárágánon az arabeszk közepén lévő, szintén egy német márkához hasonló, körben Mátyás király köriratos czímere fordul elő és pedig vakon préselt kivitelben.

Ebből következik, hogy eredetileg mind a két sárágán kötésének egyforma ornamentikája volt s az első tábla mind a két codexben ugyanazon préselt motivumokkal volt diszítve, míg azonban a bécsi sárágán kötése a maga eredetiségében mai napig fönmaradt, addig a müncheni sárágán kötésén az első tábla közepén az eredetileg üresen hagyott kört valami élelmes vállalkozó Mátyás király köriratos czímerével és pedig egy e czélra külön készített bélyegzővel kitöltötte, hogy ez által a kisértékű XVII. századbeli örmény codexet nagyértékű Corvin-codexxé qualifikálja, értékét a tájékozatlan emberek előtt, kiket a kötés régi jelleme s az örmény nyelvben való járatlanság könynyen félrevezethet, emelje s rosszhiszemű hamisításával a jóhiszemű vevőket megcsalja.

Ez, a két codex alapos összehasonlításából, kétségtelennek látszik, mert a jelen esetben teljesen ki van zárva az, hogy a hamisító a hamisításhoz Mátyás király oly eredeti bélyegzőjét használta légyen, mely ekkorig ismeretlenül lappangott s most került valahonnan egészen véletlenül napfényre.

Ezen föltevés, ha a hamisított Corvin-czímert a Mátyás király pecsétjein, pénzein emlékérmein és könyvein található czimerekkel összehasonlitjuk, semmi valószinűséggel nem bir.

Hogy mi inditotta a hamisitót a hamisítás elkövetésére? Ezt, adatok hiányában nem birom eldönteni.

De valószinűnek tartom, hogy a hamisítóra csábitó hatással, az »auri sacra fames«-en kivül, a milanoi Attavantes-féle Corvincodex azon magas ára lehetett, melyet a nemzeti múzeum könyvtára 1886-ban Ulrico Hoepli milanói könyvárusnak fizetett, midőn ezen elsőrendű bibliographiai ritkaságot gyűjteménye számára 6500 frankért megszerezte.

Ennek nagy ára zavarta meg a hamisítóban az erkölcsi egyensúlyt, midőn a müncheni XVII. századbeli sárágánt XV. századbeli Corvin-codexnek meghamisítani megkisérlette, mint ilyent Gottlob Hess müncheni könyvárus útján rendkivüli magas áron forgalomba hozta, s a jóhirű németországi könyvpiaczot, úgy mint a jóhiszemű közönséget, becsapni akarta.

Ezen gonosz kisérlet nem sikerült, s mi a magyar bibliographia tudományos reputácziója érdekében örvendünk, hogy ezen hamisitást a bécsi mechitharista szerzetesek szives közreműködésével felderítettük s a kérdéses örmény codexet igazi értékére leszállítottuk.

* * *

Az örmény nő.

Tudva van, hogy Eliszeév jelentékeny utazót, az orosz földrajzi társaság tanulmány-útra küldötte Kis-Ázsiába. — Eliszeév visszatérte után érdekes felolvasásokat tartott utazásáról Szent-Pétervártt. — Ötödik, nagy figyelemmel hallgatott felolvasásának tárgyát a keleti keresztény nők állapota képezte. »Mindenek előtt az örmény nőkről szólok« így kezdette csinos felolvasását, mely az örmény családi életet oly hű szinekkel festette, mint a hogy azt Áboveán, Ráffi, Broseán, Ágháján és más örmény iróknál elbeszélve találjuk.

»Az örmény nő családjának szilárd alapja. Ázsia egyik nemzete sem emelte a nőt oly magas fokra, mint az örmény. Az örmény nő férjének méltó segitője; hajnalhasadástól fél-éjszakáig szünetlenül dolgozik; egy szóval arany kezeiből soha sem hull ki a munka. Saját szemeivel kell hogy lássa az ember azon egyszerű — patriarchalis korból való eszközöket, melyeket itt használnak, hogy az örmény nő készítette szép iparczikkek értékét kellően méltányolhassa. Nem fogják elhinni, hogy azon csinos tárgyak, melyek a helybeli keleti árúházakban adatnak el, ilyen eszközökkel készíttettek. Bámulatra méltók a »kársi« (Kárs város) harisnyák, az »erzingái« selyemszövetek és a »váni« sal-ok (shawl). Ha Kelet más nemzeteinél a család-fentartó meghal, az asszony nyomorban marad és koldulásra, meg becstelen mesterségre adja magát. De nem így az örmény nő, ki özvegy állapotában is nemcsak magát tartja fenn tisztességesen, hanem gyermekeiről is gondoskodik. Még a legszegényebb is megtudja keresni a mindennapiját; ha egyébbel nem, hát gyapjút vesz, ezt saját kezével megmossa, meggerebeneli, megfonja, megszövi... és az elkészített harisnya, sál és a t. kézmű árából szükségeit fedezi. Még ha a szomszédba megy látogatóba, akkor is magával viszi munkáját. Az úton is fon az örmény nő. Láttam örmény nőt, ki tanúnak volt idézve a törvényszékhez; szünetlenül dolgozott, míg a kihallgatás sora reá került. Nagy igazságot mondott tehát az az utazó, ki így szólott: »A nők munka kérdése, melyet Európa megoldani nem tudott, az örmények között már meg van fejtve.« Ezért az örmény férfi teljes szivéből becsüli nejét. A szolgasági állapot az örmény nő előtt egészen ismeretlen. Az örmény leány lepel nélkül jár a köztereken. Szép az örmény nő: barnás arczszíne, fekete szemei, hosszú és fekete hajzata, sűrű szemöldjei, kissé nagyocska orr sajátságos szépséget kölcsönöznek az örmény nőnek. — A leányok csodált szépsége hamar elenyészik. Csinosan öltözik az örmény nő; van sajátságos kecses öltözéke, de azért házába bebocsátja a divatot is. A divatnak áldozza fel szép ruháját, midőn európai ruhát ölt magára.

Az özvegy nő, ha gyermekei vannak, másodszor is nem megy férjhez; ezt szégyennek tartják.«

Sz K.

Történeti okiratok az erzsébetvárosi levéltárból.

V.

— Recta tueri-Védjük a jogot —

Mi I. Ferdinand, Isten kedvező kegyelméből ausztriai császár, Magyar- és Csehország apostoli királya s ezen néven V-ik.

Tudtúl adjuk jelen iratunk által mindazoknak, kiket illet, hogy Erzsébetváros közönsége — mely a mi kedves erdélyi nagyfejedelemségünkben lakik — a neki kegyelmesen adományozandó polgárzati jogért folyamodván, miután hiveink ezen fejedelemség Karai és Rendei, kik 1791. évben országgyűlésre egybegyültek — tekintetbe vették a folyamodó közönségnek felséges házunk iránt tanusított kiváló hűségét, ugyszintén a közügy, a kereskedelem előmozdításában felmutatott szorgalmát, e közönséget elődünk II. Lipót császár és király kegyes ajánlatára a magyar nemzet kebelében létező szabad királyi városok sorába, melyek az országgyűlésen szavazattal és űléssel vannak fölruházva, a taxalis helységek közé befogadták, úgy azonban, hogy mindenben olyannak tekintessék, milyenek a többi szabad királyi magyar városok, és azokkal egyenlő terheket hordozzon, egyenlő jogokkal birjon s erről a 61 czikkelyt alkották, melyet néhai I. Ferencz király boldogemlékű atyánk kegyesen meg is erősitett. Mi fennemlitett Erzsébetváros összes polgárai és lakosai nevében felségünk elébe terjesztett alázatos folyamodásukra, melyben arra kérnek, hogy adjunk nekik kegyesen e felől örökké tartó kiváltságlevelet, melyet úgy mi, mint utódaink és mások, kiknek érdekében van vagy leend, sértetlenül megtartsunk — legkegyelmesebben beleegyeztünk, hogy a többször nevezett Erzsébetváros, melyet a köztörvény a többi szabad királyi városok közé soroz, a következő kiváltságokkal birjon s élhessen:

1. Erzsébetváros polgárai és lakosai, kik az emlitett törvényczikk erejénél fogva kedves erdélyi nagyfejedelemségünk többi magyar, szab. kir. városai lakosaival egyenlőkké tétettek és egyesítettek, a vármegye — melyben laknak — joghatósága alól kivéve, közvetlenül az ottani, másodfolyamodású királyi kormányszéktől függjenek s nevezett város, mint királyi birtok, a törvényes erdélyi fejedelmen kivűl más senkit se ismerjen földes urának, hogy így azt tőle senki el ne választhassa, el ne idegenithesse vagy el ne zálogosithassa.

2. Nevezett város tanácsa álljon a biró és a tanácsosok kivánt számából (jelenleg 12 tanácsosból áll) kik, valamint a jegyzők más városok rendje szerint választandók; a főbirói hivatal betöltése — a törvény intézkedése szerint — kijelölés által történik, a jelölt a kir. kormányszék útján hozzánk fölterjesztetik és a megerősités Lipót kegyes adománylevele értelmében onnan várandó. Különben pedig a tanácsosokat és jegyzőket is, kik az egybegyüjtött szavazatok többségével választattak, kijelölhetők ily hivatalra. Az így választott s megerősített tanácsnak műköréhez tartóznak a — bármily néven nevezhető — reális és személyi, polgári és bűnügyi esetek, melyek a polgárok és lakosok közt fognak előfordulni, valamint azon perek is, melyeket a külsők fognak ellenök folytatni és a városban a polgári hatóság alá tartozó ügyek; úgyszintén a város területén és határai közt elfogott bármily gonosz-

tevő ellen fölmerülő pereket a törvénykönyv, az approbata és compilata constituciok és az újabb törvény- czikkek határozványai szerint megvizsgálja és megitéli. Megengedi a törvény, hogy erdélyi nagyfejedelemségünkben felállított kir. itélőtáblánkhoz felebbezéssel élhessen s onnan — megtartván a felebbezés fokozatait — a fenálló törvények alapján az illetékes fölülvizsgálati székhez is felebbezhessen.

3. Átengedjük azon város területeűl annak lakosai által e város határain belül eddig birt összes területet (kivéve a dicső emlékű elődeink által Erzsébetváros közönségének nemesi jogon adományozott kastélyt) valódi és régi mesgyéjével és határaival együtt s azoknak minden — bármi néven nevezendő — járulékai-, javadalmaival, hasznával s jövedelmeivel, ugymint vadászat-, halászattal, vámolással, malmok-, korcsmákkal és mészárszékekkel melyek ezen városon belül vagy kívül, de a város területén fekszenek, vagy találtatnak, — ser- és pálinka főzéssel, cserép- és téglavetéssel, piaczi és vásári jövedelmekkel, mérsékelt taksákkal, melyeket fizetnek azon bármely nemű lakói — de nem polgárai, kik a városban vagy annak területén és a közönség földjén épitett hajlékokban laknak, míg azt házhely gyanánt vásárlás útján vagy más igazságos czím alatt el nem sajátitották; gyógyszertárok-, boltokkal, szóval minden más ilyen városokat — polgári jogon — megillető jogok- és rendelkezésekkel együtt.

4. Kegyesen akarjuk, hogy ezentúl Erzsébetváros is úgy, mint Erdély többi magyar városai, fizessen közadót s viselje a közterheket mindazok — legyenek bármily állású és állapotú személyek — kik községi földekkel birnak s polgári javalmakat élveznek — anélkül, hogy nemesi vagy más előjogukra hivatkozhatnának — kötelesek birtokuk s más polgári javadalmaik után a városnak adót fizetni, s más közterheket viselni és birtokuk s javadalmaikra nézve a polgári joghatóságot elismerni.

5. Megengedjük azt is, hogy a személyi és a községtől vett birtok esedékek, továbbá mindazon polgári birtok és vagyon, melyeknek hova-forditásáról végrendelet nem intézkedik — a város közönségére szálljanak s hogy az

ilyen hagyatékokat szabadon elfoglaltathassa, s a városi község azokat használhassa. . . .

— Ezen okirat befejezése következő füzetünkben. —

Közli Ávedik Lukács.

Eredeti örmény szótalányok.

Fehér a szántóföldem, kezemmel vetek, számmal aratok.

— Irás. —

* * *

Levetettek a hegyről, nem törtem el; a völgyben magával ragadt a szél, de mi bajom sem lett; kő alá kerültem, de össze nem zuzódtam; a vizben azonban — megáztam.

— Papir. —

* * *

Tizenkét gyermeknek vagyok atyja; ezek közül némelyik 30, másik még több unokát nemzett nekem. Gyermekek, unokák velem egyszerre születtek. Közülök egynehány fehér, a többi fekete; — ezek mindvégig együtt jó egyetértésben fognak élni, és velem egyszerre meghalni.

— Esztendő, honapok és napok. —

* * *

Nincs se nyelvem, se testem: mégis igazat mondok.

— Lelkiismeret. —

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A kalocsai jubileumhoz. Haynald bibornok, Kalocsa főmagasságú és nagynevű érseke, e hóban ülte meg ötvenéves áldozári jubileumát. Ő Eminencziájában az erdélyrészi örménység is egykori szeretetteljes főpásztorát tiszteli és ünnepli, ki erdélyi püspök korában kegyeiben sokszorosan részesité kedvelt örmény hiveit. Sőt ma is van az ünnepelt egyházfejedelemnek egy örmény plebaniája, t. i. az újvidéki, — mely tudvalevőleg a kalocsai érseki megye kerületében fekszik, de a bécsi mechitharista kongregaczio által kirendelt lelkészén kivül, alig van nehány hive s tulajdonkép misszio-állomást képez az Alduna mentén lakó örmény katholikusok lelki szükségleteinek ellátására. Ez az ötödik örmény hitközség a magyar földön!

A bécsi mechitháristákról. A »Mêság« czimű tiflisi örmény lapban egy munkatárs ezeket mondja: Párisban jártam. Visszajövet útamat Bécs felé vettem. Meg akartam látogatni a mechitháristákat. Alig léptem be a nyomdába, már is előmbe jött egy örmény arczú, fiatal szerzetes: ez Kálámkherián K. atya volt, ki nagy szivességet tanusitva, mindent megmutatott. Nem rejthetem el csodálkozásomat és tiszteletemet, melylyel ezen örmény-katholikus egyesület iránt viseltetem, mert ez dicséretreméltó ténykedéseivel becsületet szerzett ezen birodalomban az örmény névnek. A zárda termeiben tisztaság, példás rend uralkodik. Nincs egyetlen egy örmény városban sem ilyen nyomda. A nyomdával betűöntöde áll összeköttetésben, a hol mindenféle betűt öntenek. Van a zárdának iskolája, a hol 25 örmény-katholikus növendék nyer oktatást. A tanterv megfelel a mi középiskolai tantervünknek. A papnövendékek a theologiát is itt tanulják. Elég gazdag a könyvtára; van ásvány-, érem-, természettani és régészeti terme (gyüjteménye). Van egy igen érdekes kéziratuk: Agathangelos. A régiségek közül említést érdemelnek a mumiak, sok régi edény, emlék, keleti sok régi érem. Az örmény érem-gyüjtemény mintegy 2000 példányból áll. És mindezt a szerzetesek fáradsága hozta össze nehány évtized alatt. Örvend az ember lelke, midőn látja, hogy ilyen rövid időköz alatt mily virágzó állapotba jutott ez az örmény szerzet!

Örmény tanulók Svájczban. Ezen országban, mely minta iskolákkal bir, 16 örmény folytatja tanulmányait; közülök haton a nőnemhez tartoznak. Zurichben csak ketten vannak, egyik férfi, másik nő, a többi 14 Genfben tanul. A 16 közül kettő, Török-Örményországból jött, a többi orosz alattvaló. A gazdagok török-örmények, ellenben a Kaukazus szegényebb tanulókat küldött ide. Különben Svájczban a megélhetés nem drága. Genfben 100 frankkal (50 frt.) havonként jól ki lehet jönni, de vannak olyanok is, kiknek havonként 50 60 frank elég; mert ezek tanulni és nem költeni jöttek ide. Példát vehetne ezektől sok tanuló. Ezek az időt jóra forditják, az előadásokra eljárnak pontosan, adósságot nem csinálnak és egészségöket nem rontják meg. — A svájczi örmény tanulók két irányt követnek. Az egyik irány hivei azok, kik kizárólagosan csak választott külön szakmájoknak élnek; ezek arra törekednek, hogy jó orvosok-, jó tanárokká legyenek, ezek: a török örmények; ellenben az orosz-örmények, kik a második irányt követik, azt mondják: »Első sorban ember, a társadalom tagja leszek, és csak azután speciálista.« Azért nemcsak választott szakmájukban haladnak előre, hanem más előadásokra is eljárnak; elegendő időt forditanak a különböző tárgyú olvasmányokra, gyakran tartanak összejövetelt, sokat vitatkoznak. . . Annak megbirálását, hogy a két irány közül melyik a helyesebb, szives olvasóinkra bizván, csak azt mondjuk, hogy az örmény tanulók nem igen érintkeznek a helybeli, vagy jobban mondva az európai tanulókkal, mert ezek külső-belső élete elüt az örményekétől Az örmény nem játszik urat, nem keresi fel a mulató-helyeket, és nem leli gyönyörűségét az ételben és italban. — A Svájczban tanuló örmény nők 18—21 évesek, van köztük egy férjesült is. Ezek többnyire magukra mennek Svájczba, nem kiséri őket senki. Itt szállást fogadnak valamely tisztességes háznál, hamar elsajátitják a német nyelvet, azután beiratkoznak az egyetemre. Csak az örmény tanulókkal kötnek ismeretséget. Vannak köztük olyanok, kik diszei az iskolának. Erkölcsösségöket illetőleg sokak tekintélyes véleményének adunk kifejezést, midőn azt állitjuk, hogy az örmény leányok mindenütt példányai a nőnemnek.

IRODALOM és MŰVÉSZET.

Az orientálisták kongresszusa. A kongresszus szept. 2 án nyilt meg és 11 napig tartott. Szept. 2—7-ig Stockholmban és szept. 8—13-ig Kristianiában tartotta a kongresszus gyűléseit. A kongresszuson az örmény tudományosságot a következők képviselték: Ábráhám Ámircháneáncz, Gárábed Jeziáncz, Ársák Thomájáncz, Norájr Puzántáczi, Ártákhi Nevruz chan és Ábgár Hovhánneszián a tifliszi Árczákánkh czimű örmény lap szerkesztője. Ezeken kivül volt itt indiai, egyptomi, arab, magyar, görög, török, bosznia, bulgár, perzsa, orosz, svéd, angol, franczia, olasz és a t. Az ismerkedési estélyen az ismerkedés úgy történt, hogy ha valamelyik tag ismeretlen emberrel akart megismerkedni, elővette névjegyét, hozzája ment és így szólott: »Uram mondja meg kihez van szerencsém.« A király nyitotta meg az orientalisták nyolczadik gyűlését. Azután Mohszin chan szólott perzsául, Mithád bey törökül, mások olaszul, angolul, németül és a t. Mindenik szónok II. Oszkárt, mint a tudomány és a tudósok őrét üdvözölte. A megnyitási ünnepély majdnem három órát tartott. Miután a király a trónörökössel az ülés-teremből eltávozott, a tudósok különböző osztályokra oszoltak. Minden osztály megválasztotta saját elnökét, titkárát és megállapitotta a felolvasások sorát. Ábgár Hohánneszián, ki után e czikkecskét irjuk, a többek közt ezeket mondja: »Ha tőlem kérdeznék, hogy mit csináltak e nagy tudósok, azt felelném: édes keveset, majd semmit. Nekem egészen más fogalmam volt e gyűlésről. Én azt hittem, hogy mindenki előadja azt, mi újat tud ... és a többi tudósok aztán hozzászólanak. De ez nem így történt. Mert legtöbb előadás vagy az általános tudományról vagy a keleti isméről, vagy egyes tudományágról szólt. Némelyek eldicsekedtek tetteikkel és előhozakódtak munkáikkal. És ha valaki azt kérdezné, hogy én mit kerestem Stockholmban? Magammal vittem egy perzsa és dsêgháthá nagy kéziratot, ezenkivül mintegy 300 török, tatár, kirgiz, básgir kéziratot. Szándékom volt feltüntetni a különbséget, mi 8 török tájszólás közt létezik, egy más előadásomban pedig szólani akartam a dsêghátha nyelv azon változásáról, melyen az utobbi 5 század alatt ment át; de ennyi tudós közt egy se volt, ki tudott volna törökül. Megtartottam előadásomat 20—25 olyan tudós előtt, kik beszélték a chinai, arab, svéd, angol, német nyelvet. Elkezdettem: Uraim miután itt egy egyén sincs, ki előtt jelentőséggel birna az, mit mondani akarok, mert önöket nem érdeklik a török tájszólások. — engedjék meg, hogy szólhassak az általános török irodalomról; beszéltem aztán arról, hogy miként lettek a kirgizek tatárokká, és hogy lett a tatárból török. Végre bemutattam egy érdekes kéziratot, melyért egy angol 250 rubelt igért; a kézirat egy töröké, ki érette 5000 rubelt kér. Gárábéd Jézján a szept. 10-ki ülésben tartott felolvasást a régi örmény irodalomról. Az ülés-teremben sok tudós volt jelen, kik a felolvasót tapsokkal jutalmazták. A többi örmények szóhoz sem juthattak. Az orientálisták előtt ismeretessé lett az örmény Árság Thomájeáncz neve, a stockholmi lapok egytől egyig mind emlitést tettek elegáns ruházatjáról, továbbá kedves örmény, orosz és tatár dalairól.

Örmény operett. A párizsi Chesnel Emil engedélyt kért Csuchádsián Tigrántól, az ismert örmény operett-szerzőtől, hogy operettjei egyikét francziára fordithassa; szándékszik azt előadni — Párisban.

Nemzeti szintársulat. Távrisban, hol a perzsa tronörökös székel, bizonyos idő óta Sáfrásiáncz és ennek neje igazgatása alatt

egy szintársulat működik. A társulat, mely előadásait örmény nyelven tartja, igen kedvező fogantatásra talált. Maga a trónörökös szárnysegéde által azon óhajtásának adott kifejezést, hogy a tagok hamar ne távozzanak el Távrisról. Az előadásokat konsulok és európaiak is szép számmal látogatják.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Kaukazusi kiállitás. Kaukasia az örmények második lakóhelye; itt az örménységnek jókora része lakik, kik szintén részt vesznek azon munkából, melyet az ország anyagi és szellemi felvirágoztatása követel. Azért azon eseményeket, melyek Kaukasiában történnek, a más országokban lakó örmények is figyelemmel kisérik. Mi sem tartjuk fölöslegesnek a »Kaukazusi kiállitás«-ról, mely nagy jelentőséggel bir és hivatva van új lökést adni ezen ország gazdasági életének, nehány rövid szóval emlitést tenni annál is inkább, mert az örménynek eddig nem volt alkalma terményeit kiállitani, vagy a mivelt világ javitott gazdasági eszközeit megnézhetni és ebből — hasznot merithetni. Nemcsak a kiállitók, hanem a kiállitást rendezők közt is sok — az örmény. A káukázusi első kiállitás Tiflisben szep. 22-én nyilott meg és eltart nov. 1-jeig. Ha a kormányzó szükségesnek látja, e határidőt meg is nyujthatja. A kiállitást a »Falusi gazdák társulata« kezdeményezte, mely évek óta foglalkozik e kérdéssel és az idén szándéklatát valósitotta is. A kiállitás elnöke: a kormányzó Dondukov-Kozsakov herczeg. — A végrehajtó bizottság elnöke: Gucshájev M., alelnöke: Chádiszeán János, pénztárnoka: Gházáreáncz Mihály. (A két utóbbi örmény). A kiállitásnak 11 osztálya van, u. m: I Mezőgazdasági termények. II. Kertészet. III Szölöszet. IV. Selyemtenyésztés és méhészet. V. Marhatenyésztés és tejgazdaság.. VI Erdőszet. VII. Halászat. VIII. Gazdasági eszközök és gép-ipar. IX. Házi ipar, fonó és szövő ipar. X. Bányászat. XI Nevelészet és iskola. Minden osztálynak van elnöke, ki alatt állanak a tagok. A tagok száma 34, kik közül 12 örmény, 2 georgiai, a többi orosz Az I. II. VII. VIII. és IX. osztály elnöke örmény. A tiflisi lapok egyre közlik valamint a kiállitók neveit, úgy a kiállitott tárgyak katalogusát. A részvételt az olcsó közlekedési eszközök nagyon megkönnyitették. A Fekete-tengeren működő gőzhajótársaság, és a kaukazusi vasút 50% elengedéssel szállit, ellenben az örményeknek a Káspi-tengeren működő gőzhajótársasága, valamint az új transkaukaziai vasút ingyen szállitanak. A jutalmakkal is már elkészültek; lesz arany-, ezüst-, bronz-érem és dicsérő-oklevél. Kiállitó csak az lehet, ki Kaukasia-, vagy Transkaukasiában lakik. A kiallitás költségeit fedezi az állami földek hivatala, a kaukázusi gazdák társulata, Tiflis városa és egyesek adományai, kik között az első helyen áll maga a kormányzó. Kaukásiát a természet sok gazdagsággal és terménnyel ajándékozta meg. Csak maga a kőolaj elégséges arra, hogy Kaukasia nevét hiressé tegye. Baku naftája versenyez az ámerikaival, de nemsokára elnyomja azt. (A náfta-gyárak nagyobbrészt örmények kezében vannak; a bákúi örmények egész Kaukasiában a legbőkezűebbek és sokat áldoznak nemzeti czélokra.) A bányászati osztályban sok ásvány van kiállitva: réz, czink, olom-ezüstércz, mangánércz, büdöskő és a t. Kaukasia ezekben bővelkedik. — A végrehajtó bizottság, mindezek mellett legfőbb figyelmet a falusi gazdaságra és a gazdasági eszközök és gépekre fordit; azért meg volt engedve, hogy ilyeneket bármely más országbeli lakos is kiállithat. Erdekes és gazdag a borászati osztály is; ki van állitva Gáchet, Kándzág, Eriván bora a borászati eszközökkel együtt. A kaukazusi bor nemcsak egész Oroszországban el van terjedve, hanem Szent-Péterváron át elviszik azt Angolországba is

Világkiállitási arany-érem. A párisi világtárlat perzsa osztályában Chugász Bárseghián, teherani örmény, a kiállitási arany-éremmel lett kitüntelve, különösen jeles sirászi boraiért. Átalában neki tulajdonitják az érdemet, hogy Persia a kiállitott nemzeti iparczikkekkel (fegyverek, szőnyegek stb.) oly tisztességes sikert aratott a franczia fővárosban, minthogy Bárseghián mindent elkövetett e siker előmozditására.

A termés Kis-Ázsiában. Az idei aratással az örményországi gazdák — úgy látszik meg vannak elégedve. Legalább a keleti örmény lapok kedvező tudósitásokat hoznak az idei gabona-termésről, Kis-Ázsiának, az örmények által lakott vidékeiről.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

A sah Ecsmiádzinben. A »királyok királya« igéretéhez képest ellátogatott a kátholikosz székvárosába is. — Aug. 30-án este tért vissza a szinodus két tagja: Nerszesz és Mámbre püspök, kik a sáh elejébe mentek Erivánba, és értésére adták a katholikosznak, hogy az uralkodó másnap megjön. A fogadtatásra minden intézkedés meg volt téve. A palota veres-kék és fehér-veres lobogókkal volt diszitve, a kertben ezer meg ezer szines lampion. 11½ órakor érkezett ő fensége 20 személy kiséretében, ezek közt volt a perzsa nagyvezir, a pétervári perzsa követ: Mahmut chan, a házi orvos: a franczia Dolozán, Popov orosz tábornoksegéd, Belgermisov alhadvezér, Sáligov eriváni kormányzó és a t. A perzsa kapúnál szállott ki a kocsiból; a beláthatlan népsokaság éljenzett Itt fogadta a főpapság; a sah köszönt az egyházi méltóságoknak, azután gyönyörű mennyezet alatt, a főpapság vezetése mellett a székesegyház felé tartott; azalatt a Györgyféle akademia növendékei egy az uralkodó tiszteletére szerzett alkalmi örmény éneket zengtek. Az ének szerzője Báleáncz tanár. Az eredeti, fehér átlászra nyomtatva átadatott a nagyvezérnek. A katholikosz a zárda ajtajánál ezen üdvözlő szavakat intézte a sahhoz: »Áldott legyen a Magasságbeli, ki fönségedet szárazon és vizen minden baj nélkül ide vezérelte. Köszönetet mondok felségednek azért, hogy már másod izben látogatja meg e szenthelyet. A mint nem feledkezett meg rólunk, úgy — remélem — nem fog fenséged gondoskodása megfeledkezni ezután sem szeretett nemzetem azon fiairól, kik a perzsa uralom alatt élnek. Engedje Isten, hogy erőben és egézségben érkezhessen haza, trónját pedig szilárdul tartsa meg örökké« A sah megfogta a katholikosz kezét és igy adott örömének kifejezést, hogy meglátogathatta az örmények ezen tizenöt századós szenthelyét; azután úgy nyilatkozott, hogy ő. ki tisztelője a katholikosznak, a jövőben is kiváló figyelmére fogja méltatni »szeretett örményeit.« Igy mentek be kezet fogva a szentegyházba. Az egész út, melyen a sah haladt, veres posztóval volt beteritve; magát a posztót illatos virágokkal hintették be. A templomból a katholikosz palotájába mentek. Alig pihent egy kis ideig a sah, máris ebédre csengettek. A sah egy asztalnál külön ebédelt, az ő szolgái szolgáltak neki. A második asztal mellé ült a katholikosz, a nagyvezér, Popov és a kormányzó; a harmadik asztalnál negyvenen ettek. Még volt két asztal, ezek mellé az alsóbb hivatalnokok és a szolgák ültek. Az első felköszöntőt a katholikosz mondotta és mivel az nap volt a czár névnapja a két uralkodó egészségeért üritette poharát Popov a katholikoszt éltette. Ebéd után még kérdezősködött a sah az ecsmiádzini zárdáról és az Ucsh-Khiliszáh (Három-templom) elnevezésről, azután köszönetet mondva a szives fogadtatásért, kocsira ült és kiséretével együtt Eriván felé hajtatott. . . .

Közigazgatási reformok. Az angol »Times« jelentése szerint a török kormánytanács az örmény tartományokban életbeléptetendő kormányzati reformok fölött közelebbről a tárgyalásokat megkezdte, s a tanácskozmány előtt fekvő reform-javaslatra nézve több külföldi szakember nézeteit is kikérte. Az első lépést az örmények helyzetének javitására — úgy látszik — a népszerütlen váni főkormányzó felmentése által akarja a porta megtenni. Ezzel kapcsolatban megemlitjük: hogy a török külügyi kormány állam-titkáráról: a politikai lapokban sokszor emlegetett Ártin Dádián pasáról, ki tudvalevőleg gróf Széchenyi Odön pasával rokoni összeköttetésben áll, s a keleti örménység előtt nagy tekintélynek örvend — közelebbről azon hir szárnyalt, miszerint ama gyanú alapján, hogy ő az örmény királyság visszaállitására törekszik, a szultán előtt kegyvesztetté lett volna. Ezen álhir azonban újabban meg lett czáfolva.

Egy elmaradt jubileum. Nem rég akarták nagyszámú tisztelői Kaukasia egyik legnépszerűbb irójának: Szuntugián Gábor irói tevékenységének 25 éves jubileumát ülni. A rendező-bizottság már előkészületeket is tett, midőn a termékeny, de szerény örmény szinműiró, megköszönve a szives figyelmet, kijelentette, hogy semmiféle ünnepélyben részt nem vesz.

A kholera-járvány. Az Eufrát és Tigris folyók völgyében kholera-járvány pusztit. A perzsa tengeröbölnek, az arab félsziget felőli partjain és a török-perzsa határon, már igen sok áldozatot szedett; ezek száma három hó alatt mintegy hétezerre megy. Csak Bagdadban és a Tigris alsó vidékein van már szünőfélben a járvány.

Váhán efendi kineveztetése. Mint már lapunkban emlitve volt, a római követségi állásra Törökország részéről, Photiades pasa helyére, Váhán efendi, — az igazságügyministerium örmény államtitkára — neveztetett ki. Ujabban azt jelentik, hogy az olasz kormány e kinevezést minden indokolás nélkül egyszerűen visszautasitotta.

Nyugtalanság Keleten. Az európai lapok politikai tudósitásai közt e hóban egy távirati úton közlött hir volt olvasható, mely szerint orosz-örmény forradalmárok törtek be Török-Örményországba, hogy ott nemzeti felkelést szervezzenek. E távirati tudósitás azonban újabb megerősitést nem nyert, s úgy látszik egyike volt a keleti kérdés sürün felröppenő »kacsá«-inak. A fentebbi rémhirrel szemben áll viszont ama legújabb tudósitás, hogy Törökország maga is belátva az ottani örménység panaszainak alaposságát, most már komolyan hozzáfogott a sérelmek orvoslásához.

A német császár látogatása. Egyik budapesti lap konstantinápolyi tudósitásában azt olvassuk, hogy a német császár kilátásban levő látogatása alkalmával a szultán a császárnét és kiséretét egy külön, legszükebb házi körében, tiszteletére rendezendő ebédre hivja meg; mely alkalomra két előkelő örmény hölgy kéretik fel a kizárólag udvari hölgyekből álló társaságban a franczia és német tolmácsi tiszt teljesitésére. Ezek egyike: Ártin Dádián pasa külügyi államtitkár leánya, másik a római török nagy követi állásra kijelölt Váhán efendi neje. A szép Dádián herczegnőnek e kitüntető megbizatása is megczáfolja az atyjáról elterjedt kegyvesztettségi hirt, melynek alaptalanságáról jelen füzetünk egyik közleményében mi is emlitést teszünk.

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvár, Todorán E. „Aurora" könyvnyomda.

Az örmény nőnevek eredetéről.

Az »Armenia« sok becses adalékkal szolgál nemcsak hazai ethnográfiánkhoz, hanem a Keletnek egy fölötte nevezetes részével és ősnépével behatóan foglalkozván, a kelet-isme terén is hasznos munkát végez irodalmunkban. Épen 20 évvel ezelőtt, midőn éveken át tanulmányokat tettem Törökországban, magam is foglalkoztam valamit az örmény nyelvvel és néppel; de hogy a tanulmányaimra szükséges időt nagyon szét ne forgácsoljam, föl kelle hagynom vele s tüzetesebben csak a török és persa tanulmányokkal foglalkoztam azután.

E folyóirat egyik közleménye, mely az örmény nőnevekről szól, török és persa vonatkozásokkal is birván, e szempontból kivánok itt arra egy pár észrevételt tenni.

Az örmények úgy Persiában, mint Törökországban kiváló szerepet játszanak nemcsak az államéletben, hol loyalis érzelmeiknél és megbizhatóságuknál fogva a legmagasabb államhivatalokban is szivesen és elsőbbséggel alkalmazzák; hanem a tudományban, társulási mozgalmakban és a közéletnek minden irányú tevékenységében.

Azért nem csoda, ha ezen országok és népek szokásaihoz, viseletéhez stb. alkalmazkodva, könnyen assimilálódnak velük. Nyelvüket nem is emlitettem, pedig e téren valóban sokat tesznek. Az örmények nemcsak szépen, legszebben beszélik a persát és törököt, minden más idegen nemzetiségű népek között, hanem e nyelvek irodalmi művelésében is nagyon sokat tesznek. Nem akarok hosszan eltérni tárgyamtól, de azt mégis megemlitem, hogy a török színészetnek a megteremtői és mostani művelői is örmények; annak idején e tárgyról sokat irtam, midőn Güllü Ágop efendinek stambuli szinházát és szinésztársaságát ismertettem. Dicséretére mondhatom a törökországi örmény nőknek, hogy a török nyelvet török nőktől sem hallottam szebben, zengzetesebben beszélni, mint a hogy azt az örmény nők beszélik.

Az örményeknek ezen alkalmazkodása tette azt, hogy az örmény nők nem egy török vagy persa nevet is fölvettek, a mint ezt Törökországban magam is tapasztaltam, de a mit a becses lapjában közlött »örmény nőnevek« legtöbbje is bizonyit. Az idézett nevek legtöbbje persa eredetű, mert az lévén a költészet és szerelem nyelve, a fülemilék dallamos idiomája, a törökök is e nyelvből veszik a legtöbb nőnevet. Évekkel ezelőtt magam is irtam össze egy terjedelmes jegyzéket azon nőnevekről, melyeket a törökök között hallottam, föl sem véve ebbe a szokott mohammedán neveket, minő: Fatime, Zuleikha, Aise, Hatidse, Fitnet, Mihri, Lejla stb., hanem csak olyanokat, melyek valamely jellemző tulajdont, udvarias bókot, vagy dicsőitő jelzőt jelentenek. Az ily nevekből közel 300 nevet tartalmazó jegyzéket állitottam össze. A becses folyóiratában közlött nevek is, egypár kivételével, megvannak jegyzékemben. Ezekre nézve a következő némely észrevételeim vannak. Khassz-khatun = választott (fő) asszonyt jelent; összetéve khassz arab szóból, mely választott, jeles, kiváló, szent értelemmel bir, és khatun török szóból, melynek értelme nőt, asszonyt (és főasszonyt is) jelent. Csicsek, vagy örmény tájkiejtéssel csicsák török szó és virágot jelent. Diruhi*) névnek magyarázatára el kell mondanom, hogy ez a név dil és rukhi szóból van összetéve. Dil = szív, rukh = arcz; tehát dilrukhi vagy az l r-ré hasonulva = dirrukhi szivarczú jelentéssel birna, vagyis bájos, kedves arczút jelentene. A dil (szív) szóval számtalan női nevet találtam szebbnél szebb jelentéssel, ilyen egy nehány: Dilber kedves, szerető, szívrabló, Dilkhos = vig, Dildár = szivbilincselő, Dilszáz = kecses, szívbájoló, Dilszuz = szívégető, Dilfuruz = szívet örvendeztető, Dilfirib = szivbájoló. A Guhár név, tulajdonképen Geoher, Gőher, Gohár persa szó és drágagyöngyöt, gyémántot jelent. Ennek nehány összetételét is találtam női névül, így: Göher-pare = ékszerdarab, Gohár-riz = gyöngyöthintő. A Guláp, helyesebben Guláb (Gul, gül = rózsa, áb = viz), ennek más összetétele is előfordul, ilyen Gülbedeni = Rózsatestű, Gülrukhszári = Rózsaarczú, Gülfisani = rozsáthintő, Gülendám = Rózsatestű. A Gülbigar név helyesebben Gülbekar. A Hájli helyesebben Hájáli alakban ábrándos, képzelgő jelentéssel bir. A tükör = ajne, ebből Ajneli női név alakul, ami tükrös jelentéssel annyit tenne, mint kápráztató, tetszelgő. Iakut = rubint, jáczintkő és smaragd jelentéssel bir. Mánuság szó a menefse (viola) szónak a kores alakja. Melikhe helyesebben Melike. Zuhál helyesebben Szoheil = Canopus csillag.

A legtöbb név persa eredetű s a persából a török útján jutott az örménybe. Van a felsorolt nevek között azonban egypár, mely alakjánál fogva nem a török révén, hanem közvetlenül származott át az örménybe. Ezt tapasztaljuk sok örmény családnévnél is, minök Merza persául Mirza, a mi fejedelmet vagy közönségesen urat, iródeákot is jelent, ilyen közvetlenül átvett név Nuridsán (nur = fény, dsán = lélek) a mi fényeslelkű, tisztalelkű jelentéssel birna.

Dr. Erődi Béla.

Az örmények Ispahanban.

II.

Adsulfai keresztény örmények viselete egyátalán nem mondható nagyon választékosnak. A mellen keresztbe vetett dús redözetű ruhából gallér nélküli ing kandikál ki s kék gyapotszövetből készült bő nadrág egésziti ki az egyszerű öltönyt. A nők nagy művésziesen összefacsart kendővel takarják be fejüket. Selyem kabátjuk, melyet a csipők fölött ezüst vagy arany ékitésű öv tart össze, tetszetőssé tenné megjelenésöket, ha az orr tövében

---

*) Az örmény Diruhi-nak nevezi a Szűz-Máriát; diruhi eredeti örmény szó, jelentése úrnő, Domina. Szerk.

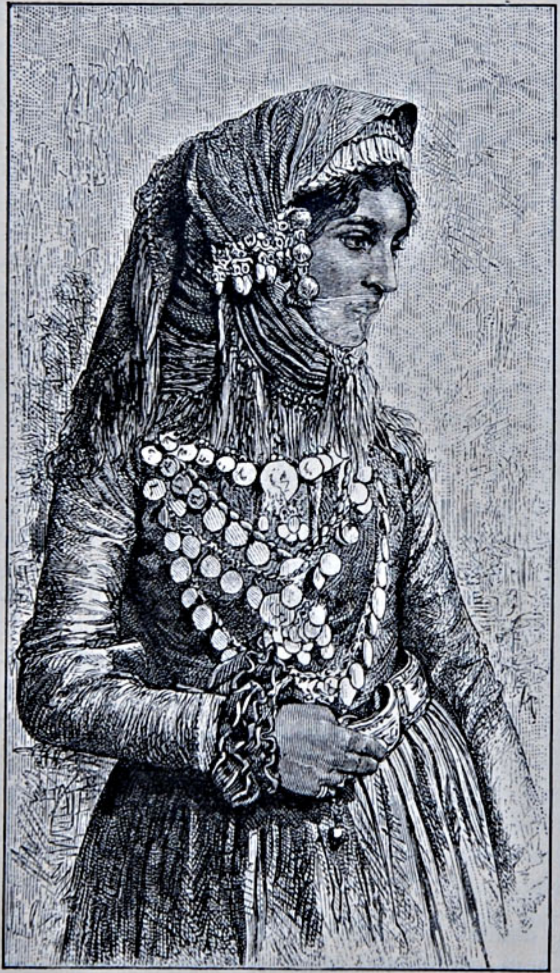

Örmény nő Dsulfában.

megerősített fátyol nem torzítaná el az egész alakot. Nemcsak az utczán hordják ezt az örmény nők; még a lakásukon sem válnak meg tőle, mihelyt egyszer férjhez mentek.

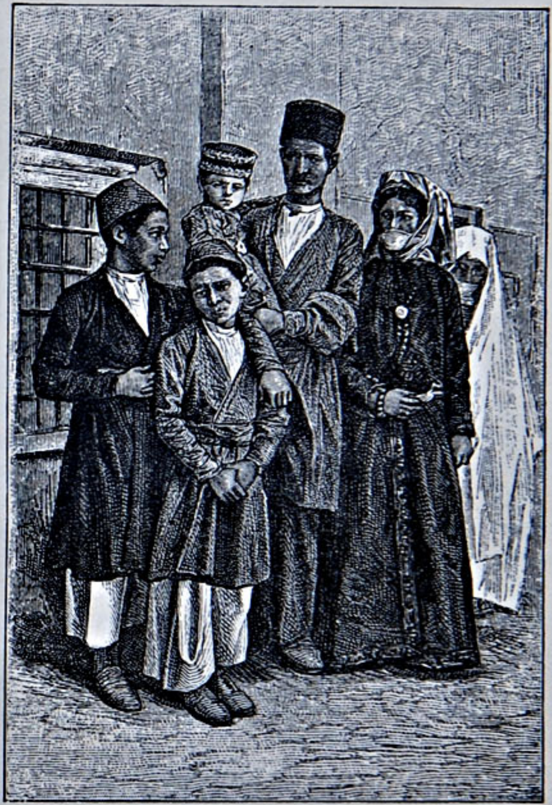

Örmény család Dsulfában.

A templomban és az utczákon tetőtől talpig nagy fehér kaliko-köpenybe burkolva jelennek meg a nők, melynek sok ügyességgel változatos redővetést tudnak adni, hogy ezáltal lehetőleg kiemeljék elegans toilettejüket s termetöknek karcsuságát is.

Az örmény püspök — aránylag még fiatal ember — bámulatos tapintattal végezi tisztének nehéz kötelességeit s társalgás közben nem csekély műveltségnek adja bizonyságát. A Dienlafoy-házaspár látogatást tett a kápolnában, melyben hetenkint egyszer a püspök isteni tiszteletet tart, s megszemlélte a kápolnának kincstárát. Estére a püspökhöz, a Zenderud partján fekvő kertjébe voltak meghiva.

Meg is jelentek ott a kitüzött időben, három órával naplemente előtt. Pár pillanat mulva a püspök is megérkezett pompás ménen, s mögötte lovagoltak a vikáriusai, egészen ugy, a mint hajdanta a mi hazai főpapjaink is utazni szoktak.

A kert benyilójának közelében árnyas fasor vonul el, a Zenderudból táplált cisternával; fölötte nyikorog az egyszerű emelőkészüléknek kereke, mely favedrekkel szétosztja a szükséges vizet az öntöző barázdákban. A lármás gépezetet négy ökör tartja mozgásban, kihizott, kövér állatok, melyekhez nem is hasonlithatni a többi lakosságnak törpe, sovány igavonó marháit. A kertnek bámulatosan termékeny földjéből hármas sora a zöld növényzetnek emelkedik egymás fölé; föl a magasba platánoknak sürü lombozata, alattuk a füge-, cseresznye-, gránát- és birsalmafáknak gyümölcs-teher alatt roskadozó ágai, s alant a főzeléknemek egész sorozata.

A cisterna mellől felkapaszkodtak utasaink a fasor bejáratánál fekvő pavillon emelkedett terrasseára, a melyről minden irányban széles látképet élvezhettek. Csak meg kellett fordulniok maguk körül, hogy — mintha óriási panorámában lettek volna — áttekinthessék egymásután északkelet felé a mohammedán várost kék zománczkupoláival, keletnek a folyót Allah Verdi és Mamnun khánok sürü ivezetű hidjaival s azok előtt a város legrégibb részében a Dervis-kolostornak és a Seristan-minaretnek kúptetözeteit; délnek Dsulfát lapos házfedeleivel, mögöttük a kék hegyekkel; nyugaton és északnyugaton pedig a messze elnyuló, termékeny koladuni rónaságot.

Beállván az estalkony, kettesével-hármasával megérkeztek a többi meghivott vendégek is, leghivebb támaszai a püspöknek, tanácsadói és jó barátai, kétségkívül értelmes

és okos emberek, de nagyon félénkek és tartózkodók főpásztoruknak jelenlétében. A püspök jövedelmeinek legnagyobb részét az Indiában megtelepedett örményektől kapja; eltekintve kertjeinek jövedelmétől, s nehány Dsulfa melletti telkének bérétől, a perzsiai örménység alig ad neki valamit a learatott gabnatermés egy részén felül. Legalább is szokatlan az a mód, a melylyel jövedelmeinek java részéhez hozzájut. A plebániákat ugyanis egészen tetszése szerint

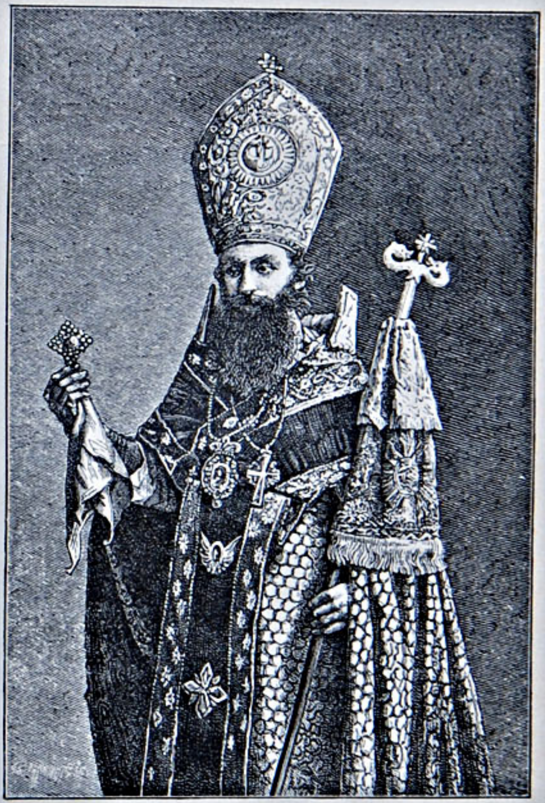

A dsulfai örmény püspök.

osztogathatja, s természetesen főleg azokra a papokra van tekintettel, a kik eléggé vagyonosak arra, hogy a püspök évi illetményeinek biztosítására óvadékot tehessenek le. Épen oly természetes a papoknak az az igyekezete is, hogy a szükséges óvadékösszeget minél előbb összegyüjthessék, a mi aztán nem egy visszaélésnek válik a kútforrásává. Mindennek daczára a lakosság nagyon megbecsüli papjait s az alsóbb papság is a legmélyebb tisztelettel viseltetik püspöke irányában.

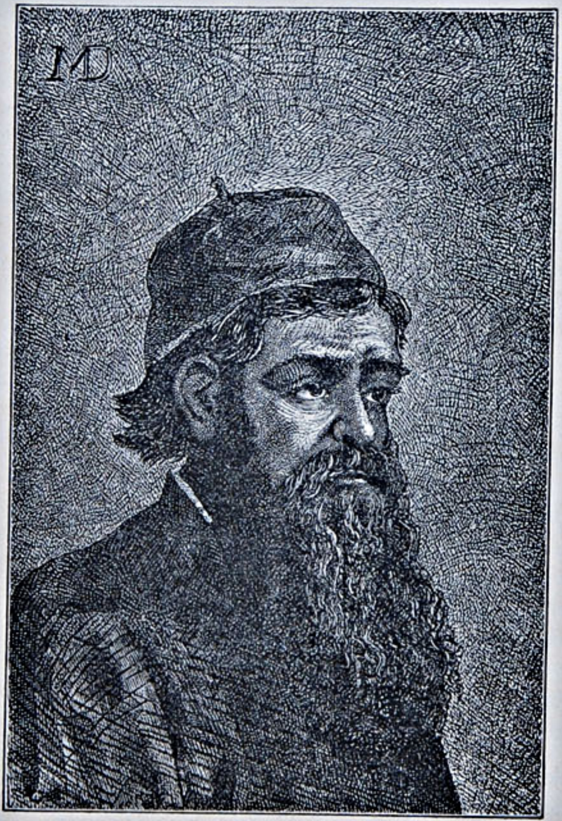

A dsulfai örmény sekrestyés.

Egy órával éjfél előtt bucsút vettek utasaink s a püspök parancsot adott, hogy világitsanak a hazatérésre. A sekrestyés vezetése alatt tiz szolga óriási lámpákat gyujtott meg, s a mint sorba állottak, igen festői képet nyujtott csoportjuk a tarka gyümölcsökkel megrakott fagalyaknak boltozata alatt. A püspök intésére az ő oldala mellé helyezkedtek az idegenek, mint a legtekintélyesb vendégek, míg a dsulfai meghivottak előre mentek, nem csekély port verve fel czipőikkel. A Dienlafoy-pár akarva-nemakarva nyelni volt kénytelen a port, hogy a rangját megillető helyen maradhasson.

Visszatérvén a kolostorba, ott találták utasaink Mirza Taghi khán levelét, a mely meghivta őket másnapra regényes fekvésű koladuni kastélyának meglátogatására. Vendégszerető házigazdájuk, Pascal atya kalauzolta őket e kirándulásukban.

Utra kelve Dsulfából, az örmény városnak azon a részén mentek át, a mely tele van bazár-okkal. Természetesen nem állják ki ezek az összehasonlitást a mohammedán városrész gazdag boltjaival. Jobbára élelmiszerekkel vannak tele: dinnyékkel s száritott gyümölcsökkel, melyeken kivül tüzifa és gyertya képezi az árúba bocsátott czikkeknek fő halmazát.

A boltsor végénél vassal kivert, hatalmas tolózárral ellátott nehéz kapú látható. A mult században ezen a kapún át nyomultak be az afgánok Dsulfába. A falba illesztett két felirat emlékeztet erre az eseményre. Az egyik örmény a másik latin; az utóbbit keresztény szerzetesek szerkesztették, a kiknek meg lőn engedve ezen emléktábla felállítása a szolgálatok jutalmául, melyeket az ostromlott város lakosságának tettek.

Ezen a kapún át hagyták el Dsulfát derék utazóink.

Dr. Molnár Antal.

Miért házasódnak az örmények Keleten korábban?

A korai házasódás nemcsak Örményországban, hanem más országokban is előfordul. Mindenki tudja a néprajzból, hogy a falusiak általában korábban házasódnak, mint a városiak, mert azoknak munkaerőre van szükségük; az asszonyok pedig nem kis segitséget (feleség) nyujtanak valamint a háztartásban, úgy a nehéz mezei munkában is. Az sem ismeretlen, hogy a déli lakók hamarább lépnek házasságra, mint azok, kik éjszakon laknak; mert délen a meleg éghajlat befolyása alatt hamarább jutnak az emberek érelemre, mint éjszakon. Ezeket az anyagi és éghajlati viszonyokat kell Örményországban is tekintetbe venni; aztán maga az egyházi hatóság sem ellenzi a korai házasódást. Ezeken kivül van egy nyomasztó körülmény is, mely kényszeríti az örményt arra, hogy leányát a szokottnál korábban adja férjhez. De erről később!

Az örmény szülő mit se óhajt annyira elérni, mint azt az időpontot, midőn gyermekeit — megházasódva látja maga előtt; mert az ő szeme a házasságot tekinti egyedüli eszköznek, mely a gyermekeket a családhoz és a haza földjéhez szilárdul fűzi; ez a legjobb mód az uralgó rossz ellen, mely az ifjak erkölcsösségében és egészségében kárt tehet. Az örménynek ragaszkódása családjához közmondássá vált és ezt a ragaszkódást az öregek ápolják az ifjakban. Ha az ifjak nem övéik hanem idegenek társaságában keresnek időtöltést, vagy legkisebb hajlamot tanusitanak az iszákosság vagy a kartyajáték iránt, akkor a nyugtalan, szomorú szülők okos őseikhez fordulnak tanácsért és megnősítik az ifjút; mert most is igaz a régi örmény közmondás, hogy: »A kötény (a házasság) észre térit — Koknoczê chelkhi gê pere.«

A házasság nemcsak véget vet a dőre ifjúi tetteknek, hanem még önállósághoz is szoktat. Azért éjjel-nappal így imádkozik az örmény szülő:

»Engedd Uram, hogy addig éljünk, míg meglátjuk minden gyermekünk menyekzőjét, szerencséjét, önállóságát.« Ha ezen óhajtásuk teljesült, akkor nem élnek gyötrődésben, hanem inkább ezt mondogatják: »Kötelességünket teljesítettük, gyermekeink önállók, most csendesen meghalhatunk.« Az örménynek utolsó kivánsága, a mi után öreg napjaiban vágyakódik, az, hogy akkor is jelen lehessen a szentegyházban, midőn a pap legkisebb gyermekét köti össze Hymen kötelékeivel. A szülő ő maga mutatja meg házas gyermekének az egyetértés, az igazi szeretet és a családi boldogság útját.

E vágyakódásban rejlik oka a korai házasódásnak; csak igy lesz érthető előttünk a szokás, hogy alig született gyermekek már jegyben járnak. E szokás különben már sok bajt okozott, melynek nem egyszer szomorú következményei voltak; mert megtörtént, hogy az anya vagy a gyermek nem volt egy értelemben az apával, ki semmí áron sem akart elállani évekkel azelőtt tett igéretétől.[1])

Van még egy más szokás is Örményországban, mely nem köztudomású, miután a családok azt titokban tartják. Sok szülő leányát, kiről azt állitja, hogy N-nek felesége, más háznál tartja; mások ismét férfi ruhába öltözött leányaikat rokonaik, barátaik, vagy ismerőseik házától addig haza nem viszik, míg azokat férjhez nem adják. Kiskorú gyermekek — névleg ugyan férj és feleség — de mint fivérek vagy nővérek élnek a szülők szigorú felügyelete alatt. Miért történik ez? A mostani szomorú helyzet kényszeríti az örményeket e szokás követésére. Az örmény leányok vakitó szépsége és az a tehetetlen állapot, melyben nemzetfeleink sinlődnek, szolgáltatnak erre okot. Ugyanis az, ki évekig tartozkódott Örményországban, ki az ottani viszonyokkal megismerkedett és azokat részrehajlatlanúl akarja szóval leirni — a keresztények sorsát Örményországban igen szánandónak találja. Igaz, elmult ugyan az az idő, midőn ott nem volt szabad a keresztényeknek harangozni, hanem a sekrestyés járt házról házra és így hivta a hivőket a szentegyházba. Sok túlhajtás van abban is, mit egyik vagy másik tájékozatlan lap Örményország szánatos helyzetéről hoz; de az tény, hogy itt nem uralkodik élet- és vagyonbiztonság. A mohammedánok közt az örmények vagyona, becsülete, lelkiismerete a legnagyobb veszélynek van kitéve. Az örmény leányok csábitó, fekete szemei vágyat ébresztenek a mohammedánokban.. és ezen elfajult gonoszok könnyen birtokukba ejthetik a kiszemelt áldozatot; mert az örmény — mint keresztény — még egy jókora kést — mint szükségbeni fegyvert — sem tarthat házánál a rablók ellen. Megtörténik, hogy váratlanúl két-három jól felfegyverzett kurd. török vagy perzsa rohan az örmény házra, kiragadják az élte virágában levő leányt a szerető szülők karjai közül és erőszakkal elrabolják. Legtöbb esetben az atya és a fivérek nincsenek honn; de ha otthon is lennének, képesek-e ellentállani és a szerencsétlent körmeik közül kiszabadítani? Nem! Azért, hogy a mohammedánoknak ilyen gyalázatos tettekre alkalmat ne szolgáltassanak, inkább megválnak egy ideig kedves leányaiktól, és más, biztosabb háznál tartják őket, vagy férfi ruhában járatják. Ezen állapotokban kell a korai házasodás okát is keresni. Annak megismerésére, hogy még most is milyen iszonyatos tetteket visznek véghez a mohammedánok Örményországban, elég csak Mussa bej garázna viselkedéséről emlitést tenni, ki Konstantinápolyban most várja büntetését.

---

[1]) N. N. hölgy, ki ilyen igéretnek lett áldozata, habár milliomosnak leánya, a tiflisi apácza-zárdában tölti most is fiatal éveit. Midőn e párját ritkitó szépség 23 évvel ezelőt világra jött, anyja életben-maradása iránt kétségben voltak. Atyja épen akkor a templomban térden állva imádkozott és fogadást tett, hogy ha Isten az anyát életben tartja, a gyermekből idővel papot, vagy apáczát csinál. Az apa fogadását megtartotta; a leány saját és anyja akarata ellenére már 12 év óta — apácza!

Mindezekből világos, hogy az örmények a mondott iszonyatos tettek ellen a korai házasságban keresnek mentőeszközt. A kétségbeejtő kényszerűség honosította meg e szokást Örményországban.

CSELINGÁRIÁN JAKAB.

* * *

Egy hamisitott Corvin-codex a müncheni könyv-piaczon.

— Csontosi János értekezése. —

IV.

Rövid négy év alatt ez a második eset, hogy külföldi Corvin-codexekről kedvezőtlen itéletet kell mondanunk. A hamburgi Corvin-codexben is[1]) Mátyás király bélyegéről volt szó, csakhogy e bélyeg, mely egy XV. századbeli latin codex czímlapjáról, a hova festve volt, s állitólag eltünt, jóhiszemű tévedésen alapult; míg a müncheni codexben, melyet egy hamisító XVII. századbeli kéziratból XV. századbelinek akart minősíteni s e czélból Mátyás király meghamisított czimerét a kézirat boritéktáblájára bepréselte, gonosz szándékkal volt dolgunk, melyet nem lehet eléggé kárhoztatnunk.

A szakférfiak előtt ismeretes, hogy a bibliographiában a hamisítások nem tartoznak a ritkaságok közé, de azt az ügy érdekében ki kell jelentenünk, hogy Litterati Nemes Sámuel óta a mücheninél otrombább hamisítással a bibliographia terén nem találkoztunk.

Hátra van még, hogy véleményünket elmondjuk azon lyuk keletkezéséről, mely a müncheni codex hamisított Corvin-czimerén fordul elő, s mely a vizsgálat alkalmával leginkább dr. Czobor Bélának tünt fel.

Abban tisztelt barátunkkal egyetértünk, hogy a hollón látható lyuk nem véletlenül, hanem mesterségesen támadt. A kérdés csak az, hogy mi volt azelőtt a mostani lyuk helyén és mért kellett a táblát borító bőrt épen azon a ponton, hol a hiány leginkább feltünik, vagyis a gyürűs holló nyaka alatt, tehát a legkényesebb helyen átlyukasztani, illetőleg abból egy darabkát eltávolitani?

Erre nézve legyen szabad a következőket megjegyezni.

Hogy a müncheni örmény codex első tábláján a préselt arabeszk közepén réz-szeg vagy umbilicus-féle diszítés lett volna, melyet előbb el kellett távolítani, ennek valószinűségét már közleményünk elején kétségbe vontuk, s állításunkat bibliographiai és helyi érvekkel támogattuk.

---

[1]) Lásd a hamburgi Corvin-codex czimű közleményünket a »Magyar Könyvszemle« 1884-diki folyamában.

Hogy az arabeszk közepén lévő körben a bőr felülete eredetileg oly sima lett volna, mint azt az említett, analog kötésű bécsi codexben találjuk, ezt a hamisított Corvin-czimeren tapasztalható csonkitás teszi valószinütlenné, mert ha az illető helyen a bőr egészen sima volt, ebbe a meghamisított bélyegzőt minden nehézség nélkül lehetett volna bepréselni, s nincs elfogadható ok a bőr erőszakos megcsonkitására, hisz épen a sima bőrbe vakon préselt Corvin-czimer tette volna látszólag legvalószinűbbé azon föltevést, hogy a könyv vagy legalább ennek borítéka, Mátyás király számára készült.

Ha tehát ennek daczára a codex borítéktábláján a Corvin-czímer nem ép, hanem megcsonkított állapotban fordul elő, úgy ez annak a jele, hogy a bőrboriték ezen a részén a hamisító törekvése oly akadályra talált, mely lehetetlenné tette azt, hogy a Corvin-bélyegzőt, a bőrbe úgy bepréselje, hogy a hamisításnak rajta nyoma ne legyen. Ezért inkább eltávolította az akadályt, mely esetleg árulója lehetett volna, hogysem a czímer valódisága iránt a kutatóban gyanút keltsen.

Mi volt ezen akadály? Erre nézve ismét a bécsi mechitharista örmény codexek kötései nyujtanak analogiát, melyekben a táblák közepén görög keresztet, csillagot, különféle stylű diszítéseket és négy pontból álló,[1] ilyen alakú ·:· keresztet találunk. Ezen diszítésekből nézetünk szerint az utolsó, vagyis a négy pontból álló kereszt az, melyről valószínűnek tartjuk, hogy eredetileg a müncheni örmény codex első táblájának azon helyére volt préselve, hol most a hollót látjuk. Ez fordul elő a táblák préselt diszítései közt többször, ez diszlik a második tábla arabeszkjének közepén is, ezt találta, nézetünk szerint, a hamisitó az első tábla közepén az üresen maradt körben, midőn a Corvin-czmert ide bepréselte. S mivel valószínű,

---

[1] A négy pontból kettő egymás fölött és kettő egymás mellett áll s ily összeállitásban keresztet képez.

hogy a négy pontos kereszt, mikor felül volt préselve, a holló alatt is látszott, ezen körülmény, nehogy gyanút keltsen az iránt, hogy a czimert nem egykorú, hanem későbbi időben egy régibb dísz fölé nyomták rá a könyv borítékára, arra birta a hamisítót, hogy a négy pont közti bőrdarabkát, hol eredetileg a kereszt volt, a holló nyaka alatt eltávolítsa s a csonkításnak azt a szinezetet adja, mintha az véletlenűl történt volna. Igy támadt, nézetünk szerint, a czímer hollóján levő lyuk, így magyarázható ki ennek négyszegletes alakja.

Dr. Czobor Béla föltevése tehát a lyuk fontosságáról alapos, de keletkezésére nézve azt hiszszük legvalószínűbb az a magyarázat, melyet róla a bécsi mechitháristák könyvtárában merített tanulságok alapján adtunk.

Mindazon feltűnő körülmények és gyanúokok tehát, melyek bennünket a codex vizsgálatánál, annak valódísága iránt mindjárt kezdetben támadtak, alaposaknak bizonyultak. A kézirat mint Corvin-codex belső és külső criteriumokból, nem más, mint egy gonosz szándékkal készített hamisitvány, mely mint ilyen, a Corvina irodalmában egyedül áll, de melyet a szakirodalomban igazi értékére leszállítani s a hamisítást az egész tudományos világ előtt elitélni, a hazai és külföldi bibliographia iránti kötelességemnek tartottam.

Ezzel kutatásaimat a bécsi mechitháristák könyvtárában befejeztem. Az eredmény, melyet egy napi tartózkodásom alatt ott elértem, az állítólagos Corvin-codex meghatározására és leleplezésére vezetett, s én azon öntudattal távoztam innét, hogy feladatomat jól végeztem.

Mielőtt azonban a tisztelendő mechitharista atyáktól, kik itt létem alatt feladatomat lekötelező szivességökkel és gazdag szakismeretökkel annyira megkönnyitették, elbucsúztam volna, még arra kértem őket: adnának nekem véleményt a codex szövegéről, beosztásáról és miniatürjeiről s magyaráznák meg röviden annak tartalmát és nevezetesebb helyeit, hogy ezekről is némileg tájékozva legyek.

Mire ők szives készséggel a codex rövid leirását a következőkbe foglalták össze:

Az örmény palaeographiában négyféle irást különböztetnek meg, úgy mint: 1. Ergáthákir, 2. Micság ergáthákir, 3. Polorkir és 3. Noterkir irásokat. Ezekből az első irás az első kilencz századból fönmaradt codexekben fordul elő és nehezen olvasható; a második irás a X—XIV. században volt gyakorlatban és szintén nehezen olvasható; a harmadik irás a XV. században kezdődik és a XVIII. századig tart, végre a negyedik irás a XVI. századtól kezdve egész a XIX. századig van gyakorlatban és a harmadikkal együtt könnyen olvasható.

A müncheni örmény codex a polorkir irácsoporthoz tartozik és könnyen olvasható.

Kiállítása csinos és izléses. Az irás gondos, a homlokvignetták, lapszéli diszítések, initialék, a synaxarion, továbbá a szentek és ünnepek miniatürjei nagy csinnal és izléssel vannak festve s önálló stylt tüntetnek fel, mely a byzanti és perzsa könyvornamentika hatásának nyomait mutatja. A festményekben a sötét színek túlnyomok s ezeken az arany használata igen gyakori.

A codex egy miniatürrel kezdődik, mely az első levél második lapját egészen elfoglalja.

Ezen miniatür alá irta a miniator vörös örmény betükkel a következő bejegyzést: Èzdárábjál váneczi Száhág kêdzákroghêsz hisjáh ár Ásztvádz, vagyis magyarul: Emlékezzél rólam a szegény Izsák festőről, ki Vánból való, az Istennél.

A codexet tehát egy Izsák nevű, váni származású örmény miniator festette. (Ván, város Örményországban.)

Ezután következik a szöveg a karácsoni officiummal (egyházi énekek és imádságok), utána jönnek a vízkereszt, húsvét, feltámadás, pünkösd, úrszineváltozás, és a többi egyházi ünnepek officiumai énekekkel és imádságokkal s végződik az officium defunctorummal.

A codex fénypontját, a benne előforduló miniatür képek képezik, melyek a szövegben ilyen sorrendben következnek:

Angyali üdvözlet (Annunciatio B. M. V.), — Mária és József, — Szent Antal remete, — Szent Theodosz király, — Niszibi Szent Jakab (Syriából), — Szent Dávid

próféta, — Szent István vértanú, — Szent Péter és Pál apostol, — Szent János evangelista, — Szent Jónás próféta, — Krisztus, a jó pásztor, — Szent Gergely, az illuminator, Örményország főpapja (görög stolában), — Krisztus jeruzsálemi bevonulása, — Krisztus feltámadása, — Keresztelő szent János lefejezése, — A Szent-lélek eljövetele (Pünkösd), Szent Hripszime örmény szűz és vértanú, — Krisztus mennybemenetele, — Krisztus szineváltozása, — Utolsó itélet, — Krisztus megdicsőitése, — Egy próféta, — Egy angyal, — Egy patriarcha, — A feltámadás allegoriája.

Lehetséges, hogy ezen sorozatból egyik-másik miniatűrkép, mely a codexben benfoglaltatik, a vizsgálatnál rendelkezésünkre állott idő rövidsége miatt kimaradt. (H. úr levelében 25 képet emlit.) De azt hiszem, ezeknek száma legfölebb egy-kettőre fog menni, mert a codex leveleit nagy gonddal átlapoztuk, a miniatürökre különös figyelmet fordítottunk, de az idő rövidsége miatt a leveleket úgy megolvasni, hogy a miniatürök az illető levélnél legyenek feltüntetve, nem volt lehetséges. De nem is volt czélunk, mert az én főfeladatomat a codex meghatározása, nem pedig részletes leirása képezte. És ezt bécsi utammal elértem.

A codexnek legérdekesebb része a szöveg utolsó három levele, memorandumot tartalmaznak a könyv provenientiájáról, iratási idejéről és verses históriákat Örményország akkori történetéről.

Ezen feljegyzésekből a kézirat iratási idejére vonatkozó tétel magyar forditásban így hangzik:

»Bizonyos Meszrop iratta ezen könyvet a méltatlan Vártán számára Vártán Chlick másoló által, ki azt a saját szép és régi exemplarisából másolta Mog tartományának Szursz nevű falujában, a sz. János és sz. Gergely generalis védnöksége alatti kolostorban, ezer száz tizenegyedik esztendőben,« vagyis mint az eredeti örmény szöveg mondja Házár (Ezer) Háriur (száz) Medászán (tizenegy.)

Alább pedig ez olvasható: »Azon keserves időben (t. i. mikor a könyv iratott), melyben szorongatva vagyunk igazságtalan adók által és midőn jobban és jobban lesujt bennünket a gyalázat és szenvedés, melyek Örményországra sulyosodtak a mi büneikért.«

Ezen colophon alapján tehát a sárágán örmény időszámitás serint 1111-ben iratott, vagyis, ha ehhez az 551 év különbözetet hozzáadjuk, a mi időszámitásunk szerint 1662-ben.

Ez a müncheni örmény codex rövid tartalma és leirása.

Megjegyzem még, hogy a codex szövege előtt egy beirt hártyalevél van (Vorsetzblatt), melynek első lapján érdektelen örmény jegyzetek (valószinűleg probatio calami) fordulnak elő, a másik lapon azonban régi örmény irás van, melyről azt mondta a szerzet nagyérdemű érseke, hogy ez becsesebb, mint az egész codex; mivel azonban az irás nagyon el volt mosódva, hamarjában nem birta elolvasni és csak azt mondta, hogy valószinűleg történelmi tartalmú lesz.

Ezzel a codex tartalmát kimeritettük.

Még a codex tábláinak belsejéről ki kell emelnem, hogy vékony kék szövettel vannak borítva, továbbá, hogy a bécsi örmény codexek tábláinak belsejéhez, nem mint a nyugati codexekben pergamen, vagy papirlevelek, hanem érdekes szövetdarabok vannak ragasztva, melyek régi örmény szövetmintákból egész gyüjteményt képviselnek s a szakférfinak az örmény szövőipar eredetiségének és változatosságának tanulmányozására igen hálás tért nyujtanak.

Ezen szövetdarabok közt két örmény codexben oly régi szövetmintákat találtam, a minőket a nyugati codexekben eddig csak IX—X. századbeli kéziratokban, mint ritka czimeliákat láttam.

Ezen örmény szövetmintákra felhivom az illető szakférfiak figyelmét.

Ezzel a müncheni sárágánt minden oldalról megvilágítva, bécsi küldetésem végéhez értem s megköszönve a tisztelendő mechithárista atyáknak tanulmányaim iránt tanusított meleg érdeklődését és azon készséget, hogy a codex meghatározásában és leleplezésében oly szives segédkezet nyujtottak, a legközelebbi vonattal visszautaztam Budapestre, hogy kiküldetésem eredményéről Pulszky Ferencznek, mint a N. Múzeum igazgatójának jelentést tegyek.

Itt tisztviselő társaim és a szakférfiak nagy érdeklődéssel várták visszaérkezésemet, s midőn kiküldetésem eredményét velök közöltem s a müncheni állitólagos Corvincodexet, mint gonosz szándékú hamisitványt, előttük leleplеztem, szerencsét kivántak kutatásaim sikeréhez.

Pulszky Ferencz pedig meggyőződve jelentésem alaposságáról, azonnal levelet irt Gottlob Hess úrnak, melyben kiemelve a müncheni codex tartalmát és azon körülményt, hogy az 1662-ben iratott, továbbá, hogy Mátyás király 1490-ben, tehát a codex iratása előtt 172 évvel halt meg, kijelentette, hogy az bajosan lehetett az ő könyvtárában s a táblán levő Corvin-czímer bajosan származhatik az ő idejéből, ezért a Nemzeti Múzeum könyvtára nincs azon helyzetben, hogy a megvásárlásra ajánlott codexre reflektáljon s ezt köszönettel a tulajdonosnak visszaküldi.

Mielőtt azonban ezt tette volna, szükségesnek tartotta magasabb tudományos szempontból, a codex mind a két tábláját a könyvtár gyüjteménye számára lefényképeztetni, hogy ezek mindenkorra bizonyságot tegyenek az első tábláján levő Corvin-czímer meghamisításáról.

Ezen gyüjteményből használtam fel közleményemben a két könyvtáblát eredeti nagyságú hasonmásban, hogy érvelésemet a Corvin-czímer meghamisításáról ezekkel is támogassuk.

Ez a müncheni örmény sárágánnak rövid története. Ha kissé terjedelmesebben tárgyaltam, szolgáljon mentségemül azon körülmény, hogy ez az első hamisítvány, mely a Corvina bibliographiájában ekkorig felmerült, s én azt hittem, hogy ezen hamisított Corvin-codexnek több oknál fogva annyi figyelemmel tartozom, mint a mennyivel a Corvina valódi maradványai iránt viseltetem.

Helyesen fogtam-e fel a kérdést és valjon sikerült-e a t. olvasót álláspontom helyességéről meggyőzni, ennek megitélését a szakférfiakra bizom.

Annyit azonban egész tárgyilagosan megjegyzek, hogy ezen eset nálunk oly rendkivüli, hogy ehhez hasonló a magyar bibliographiában ekkorig még nem fordult elő, s midőn ezt tehetségem szerint minden oldalról megvilágitani, a hamisitást igazi értékére leszállitani s ezáltal a jövő hamisitásoknak ezen a téren elejét venni törekedtem, ezzel az ügynek, melyet egész lelkesedéssel szolgálok, hasznára lenni kivántam.

Közleményemben időrendi egymásutánban, egész közvetlenséggel elmondtam mindazt, mi a codexxel azon 48 óra alatt, míg vele foglalkoztam, történt, s köszönettel tartozom Hess úrnak, hogy szives ajánlatával és a codexnek ideküldésével ezeknek elmondására, s az igazság felderítésére alkalmat szolgáltatott.

Ábgár király.

III.

Vonon a zavar pillanataiban szemet vet a pénzszekrényekre s azon hátsó gondolattal, hogy eltört koronája még összeforrhat, eloson. Ártábán a hült helyre Orodes nevű fiát ülteti.

A római birodalom tekintélyén ejtett csorbának nézte ezt Tiberius, ki előtt a keleti kérdés várva várt alkalom, hogy egy fénykör övedzte élet ellen törjön. Germanicus volt ez, ki Germaniában odaengedéssel tölté be a kimért nehéz műkört.[1] Nép és hadsereg benne a köztársaság jövő helyreállitóját bálványozta és azért a féltékeny Tiberius jónak látta őt diadalaiban megakasztani; Ázsiába küldi őt, hogy az ottani fölkelést leverje.

Sötét terveiből kifolyólag Syria kormányzásától elmozdítja Creticus Silanust, az ifjúnak rokonát s kinevezi helyébe a merénykedő Cr. Pisot, a becsületes lelkeknek eme szörnyét, csendőri hivatalkodási minőségben.

A büntársi közösségnek utálatos pompájában virágzott Pisonak elérzékiesedett, szilaj neje Plancina, nemcsak Germanicust, hanem ennek szende nejét Agrippinát is zaklatta.

---

[1] Armin a német nép- és szabadságnak alapitója, Varus leveretése által a római ügyeket a föloszlás örvényeig vitte. Germanicus ügybuzgalma folytán Mindennél oda ütött ki a dolog, hogy a veszett ügy fényes diadalt ült.

E két holló a kiszemelt áldozatnak ázsiai útjában, minden lépten, előröpködő sötét rémként, fel-feltünedez. — Nem volt titok Germanicus előtt, hogy e fizetett ajkak mily sűrűn intéznek ellene támadást; ő mindazáltal éveivel növekvő erélylyel Arméniába siet, hol mindenki átalakulási vágygyal volt tele. Sikert igérő eljárása legott több jeles erőt édesgetett vállalatához. Már csupán történelmi nevének hatása képes volt szivet, kart megmozdítani; miért is a parthus, laza hatalmának tudatában, felszedte táborát. Germanicusnak a nép rokonszenve volt a legerősebb támasza.

Igy lőn, hogy az országot, mely eddig — nem ritkán — lejárt nagyságoknak szolgált menhelyül, azzal vigasztalta meg, hogy Zenont, ki a pontusi király: Polemonnak volt fia, adá királyul. A kebleken a bizalom érzete vonult át s az ekkép megnyugtatott országrész az öröm bűvös hatása alatt Zenonban, ki Artaxata koronázási fővárosról Artaxias nevet vett fel, királyát üdvözölte Kr. u. 18.

Ezen események érlelő hatása folytán az atyja által beültetett Orodes tisztán látja, hogy az idő már rajta túlhaladt. Nem így gondolkozott a vándor lovag Vonon, ki nemcsak Pisoval, ama főszakácscsal lépett szövetségre, hanem értékes ajándékokkal Plancinának kegyeit is vadászta. De hiában! Mert Germanicus a párthussali alkudozásoknak oly lökést adott, hogy a tárgyalások kielégitő befejezésre vezettek. Ártábán fiának részére igényeiről lemond és szövetségét Rómával megújitja; de minthogy úgy volt meggyőződve, hogy nem lesz lehetséges a béket fentartani, ha Vonon Syriában marad; azért annak eltávolittatását sürgette. Róma fia enged e kivánságnak. Vonon ellenben Pompejopolis tengerparti városban való kényszertartózkodásra itéltetett. Itt azt tapasztalta, hogy az őt környező hadfiak marczona vonásai az arany kápráztató fényére kegyteljesekké változnak. »Pénz az élet szekérkenője«. Ez nyitotta fel a szabadulás kapúját Vonon előtt is, ki Armenián, Albánián át vérszerinti rokonához a hun-magyar schytha vagyis a massagéták királyához akar eljutni, hogy ott üzelmeit munkába vegye.[1]

---

[1] Vonones fugere ad consangvineum sibi regem schytharum conatus est. Tacit. Annal. L. 11, C. 68.

A jégre vezetett őrök utána eredtek, de ő bámulandó gyorsasággal Pyramis kis folyóhoz érkezik; a lakosok az átvezető hidat fölszedik. Bekerittetett. Erre az őrizet parancsnoka Remmius hányt-vetett életének egy karddöféssel vetett véget.

Germanicus armeniai küldetésének czélját elérte, de midőn egyptomi útjából Antiochiába érkezett, rajta a gonoszság művét befejezte és lassú méreg által kioltotta a 34 éves ifjúnak életét Kr. u 19-ben. Róma összerezzent. A hír azt beszélte hogy Piso és Plancina voltak a császári titkos utasitások végrehajtói. Piso a vizsgálat folyama alatt saját házában, metszett torokkal, halva találtatott; Plancina részére a császárnak anyja oly érveket tudott felhozni, hogy kegyenczének még hajszála sem görbült meg. — Míg Felső-Armeniában Germanicus Róma viszonyait átalakitotta: aközben Alsó-Armeniában, az anyagi erőnek majdnem kétszereződésével, a jólétnek földje tárul fel.

A csendes munkásságú Ábgárnak erőfeszitő tevékenységet kelle kifejtenie. A rokon, párthus uralkodó-család tagjainak értelmét az egymás elleni gyülölet, mely a trónbirtoklásból eredt, egészen elvakitotta. E szomorú életviszonyokban Ábgár, mint békebiró, a kiegyeztetésnek ügyét házilag elintézendő, K. u 23-ban Parthiába utazik, a hol javaslatait osztatlan helyeslés követte. A kiegyezés pontjai ezek: Artases örökölje a trónt és utána nemzedéke uralkodjék egyenes ágon; magvaszakadtával szálljon a korona Káren és Szuren fivéreire, kik Báhli-Káren és Báhli-Szuren nevezetek alatt külön nemzetségeket képezzenek s előranggal birjanak minden satrapa fölött. Szükséges volt ezt felhozni; mert e munka folyamán gyakran találkozunk Káren és Szuren nevű fővezérrel és államhivatalnokokkal.

Megszünt tehát a fegyver csattogása s Ábgár országába tért roncsolt egészséggel. Azok, kik sűrűn foglalkoztak az ő mozdulataival, el nem mulasztották ellene a császári körben a feszültséget szitani. Az ámitás szolgálatában hadonázó Herodes Antipas, Galilaeában negyedes fejedelem, a parthus rokonok látogatását a római hatalom elleni szövetkezésig szélesiti ki; de Ábgárnak felvilágositásai megnyugtató hatást gyakoroltak.

A kelletlen viszonyok a vasgyuró Herodes által ezután sem szakittattak félbe. H. Antipas, a Petrában székelő Aretas arab királylyal háborúba keveredett. Ez ugyanis leányát Antipasnak nőül adta, ki ebbe csakhamar beleunván, még életben levő mostoha fivérének Herodes Fülöpnek nejével Herodiással titkon házasságra kelt. Aretas cselekvési körébe vonta a vele barátságos viszonyban élő Ábgárt, ki a betegség terhe által akadályoztatván Árzruni Kurán vezénylete alatt jelentékeny csapattestet küld segitségül. Antipas serge szétveretett, a miben a zsidók Isten kezét látták; meglakolt — mondák — mert megölette Keresztelő Szt. Jánost, ki őtet feslett életmódjáért megintette.

Most Antipas újra az árulási gyanú felélesztéséhez kezdett. Ábgár három személyből álló küldöttséget menesztett Palaestinának Bethagábra városába Marinushoz, Syriának római helytartójához, kivel a megbizottak Eleutheropolis városban találkoznak; ezek beható előadásaikkal lerántották a fátyolt az ellenség ferdítéseiről, ezenkivül előmutatták az egyezményt is, melyet Ábgár Parthiában létesitett; miáltal a kétség teljesen elenyészett K. u. 33.

Most már küszöbén állunk egy korszaknak, melynek első fuvalmai áldásosan kezdék átlengeni Armeniát; e korszak egyszersmind az emberiség beteg életében is forduló pontot jelez.

Roskad az anyagiságért lüktető ó-világ s örök érvényű igazságok befogadásával új világ születik. A Megváltó eljövetele előtt három évvel lépett Ábgár a trónra, uralkodásának tartama magában foglalja az egész időszakot, melyben a megtestesült Ige e földön lakozva áldásiban részeltette a reá várakozó lelkeket. Igy tehát őt az ó-világ haldoklásának fájdalmai és az újnak szellemi küzdelmei épen útban érték.

Az országban, hol Ábgár emberei küldetésökben eljártak, hangzott a tanitás, mely elfoglalandó vala az emberi-

---

A kötelmöket feddhetlen buzgalommal teljesitő honi történetiróink segélyével lehet teljesen megérteni a római irónak »a rokonságra« vonatkozó szavait; ugyanis a parthusok, örmények, indusok, massageták (chus-hunok) királyai azon egy Arsacida uralkodó-ház sarjai voltak. Agathangelos: Collana degli storici armeni, pag. 1—2.

séget, hogy azt a mámoros élvekből kiragadva »egy nemzetté, a jó emberek nemzetévé tegye.« Annak ajkiról hangzott az, ki »mindenekfölött áldott Isten örökké.« Ugyanezen földrészen a csoportosulásnak egy pontja vala, mely minden tekintetet maga felé vonzott. Ez a békevárosa: Jeruzsálem. A követek azon vágytól égnek, hogy a kivánatok férfiát láthassák; azért Jeruzsálem felé vették útjokat. Az ott szerzett tapasztalatok után siettek jelentést terjeszteni a hét év óta sebekkel megrakott király elé, [1] ki csillámló reménynyel hallgatja előadásaikat. Tele szivvel elhatározta, hogy szenvedései enyhitésére ahhoz fordul, ki oly csodálatos... A föld urait a gyönyörök mámorba szenderiték; Ábgár volt az első, ki az átalakult erkölcsi látóhatárra tiszta szemekkel tekint. A kárhozatosan virágzó sokistenhit már haldokolt az ő lelkében s különös hajlammal viseltetett az ó-szövetségi kinyilatkoztatás iránt, melynek hivei ellen, midőn némely elődei türelmetlenségi harczot folytattak, ő érdekeltséggel társalgott előkelő héberekkel, kik a babyloni fogság óta nagy számmal tartózkodtak az országban. És ime itt állunk tizennyolcz századnál ősibb multunk egyik legszebb lapját képező hagyománya előtt. A kereszténység fejlődésének ügyéhez jellemző okmány ez, mely annak tudatában, hogy nem a sűrűen sötét őskor mondáiból van kiaknázva, már századokon át visszahelyező pört folytat. Ábgárnak Krisztushoz intézett leveléről van szó. Tudjuk, hogy az eszmék, elvek, vallás és erkölcs mai fogalomzavarában a kor árja ellene fordult az ily állitásoknak; azonban e tekintetben a későbbi idők zivatarába el nem enyészett ezen okmányról igen ragyogó sorokat olvasuk. [2]

MARKOVICH JAKAB.

* * *

---

[1] Ezen iszonyatos betegség, mely Egyptonban, egész Ázsiában ugy szintén a zsidók között is otthonos volt, az ugynevezett »belpoklosság« vagyis a véredényeknek lassankénti teljes elfajulása, a test szervezetét fölemésztő eredmény legközelebb a bőrön nyilvánult. Négy faja közül Ábgárt az ugynevezett »fekete« lepte meg, innen vette eredetét mellékneve is »uchumo«=fekete.

[2] Venimus jam ad eam buius libri partem, quae historiam exponit adeo lectu, ac notatu dignam, ut ejus causa totum Chorenensem tanti sit perlegere. M. L. II. c. 29. jegyzet.

Történeti okiratok az erzsébetvárosi levéltárból.

V.

6) Ezen városnak közönsége — a törvényeknél fogva — kétségbevonhatlan igazi nemesnek tartatik, következésképen az igazi nemeseket megillető nemesi előjogokkal maga a város is birjon.

7. Adunk ezen városnak a fennálló törvények értelmében kegyúri jogot arra, hogy plébánosát maga választhassa, de azzal a nyilván kifejezett kötelezettséggel, hogy azon plebános és segédkáplánjainak illő ellátásáról mindig azon város köteles gondoskodni.

8) Biztonság szempontjából megengedjük, hogy ezen város annyi szolgát (ugynevezett darabantot, vagy hajdút) tarthasson, a mennyi szükséges; tarthat dobost is, ki a hirdetéseket eszközölje, vagy tűzesetek alkalmával a polgárságot figyelmeztesse; ezen város-szolgák nekik való fegyverrel ellátva mindig a tanács kebeléből választandó elöljárójukkal együtt kötelesek éjszakának idején, valamint heti és országos vásárok alkalmával, a többi szabad kir. városokban is bevett szokás szerint a rossz szándékú és zavargó embereket elfogni, vigyázat s bármely kihágás elháritása czéljából a városban körüljárni s őrt állani.

9) Azon város a maga és a szomszédos helységek közjava szempontjából mind heti, mind országos vásárokat tarthat, ükanyánk, a boldogult Mária Terezia által 1758-ban annak kegyesen adott kiváltságlevél értelmében, illendő vámot és jövedelmet is huzhat.

10. Hogy az emlitett polgárok a fennebb mondott és más szabad kir. városokkal is közös, a törvények s az ország alkotmánya által nyujtott szabadsággal és előjogokkal egész nyugadalommal és csendességgel, bátran és háboritatlanul élhessenek, minden akadály, ellenkezésnek oka elmozdittassék: akarjuk, hogy egyetlen polgári ház, vagy telek, mely e városon belül, vagy azon kívül, de annak a területén találtatik, a közönség beleegyezése nélkül, annak kárára, kivételt ne képezzen és mentességgel ne birjon; sőt nyilván rendeljük, hogy azon fekvő javakat, melyek akár örökség, akár bármely más czím alatt papi, idegen vagy külső

személyekre szállottak, ha a tulajdonos egy esztendő alatt a polgári jogok-, javadalmakból és terhekből részt nem vesz, tartozik a polgároknak eladni; — ellenkező esetben a tanács ezen ingatlan javak megbecsült árát a birtokosnak kifizeti és őtet azokból elmozditja. Különben ezt az eljárást a tanács csak akkor alkalmazhatja, ha kitünt, hogy azon idegen vagy más joghatóság alá tartozó egyén, még nem lépett a város kötelékébe, vagy nem akar polgárzati jogot szerezni, habár erre fel lett szólitva.

11. Hogy a helyhatósági folyamat és a polgári törvényszolgáltatás épen és erőben megmaradjon és meg ne zavartassék, határozottan kijelentjük, hogy se katonai, se kamarai tisztek ezen városban, vagy annak területén a polgárokra semminémű joghatóságot nem gyakorolhatnak és itéletet a polgárok ellen nem hozhatnak, vagy más joghatósági telteket ellenök nem folytathatnak és ilyenekbe nem elegyedhetnek. — Ezen előre bocsátottakat mindazonáltal

12. csak azon feltétel mellett határozzuk, hogy az emlitett polgárok mindenekben magokat más szabad kir. városainkhoz alkalmazzák, a háladatlanság és a hűtlenség bélyegétől és szennyétől joszágaik és minden egyéb kiváltságaik és szabadalmaik elvesztése és más törvényes büntetés terhe alatt örökre ovakodjanak és igyekezzenek, hogy valamint a Mi, úgy törvényes örököseink és utódaink hajlandóságát egész hivséggel, állandósággal és egyenességgel mindvégig megérdemeljék; sőt mások jogainak érintetlenül hagyása mellett, mindazt, mi az említett pontok alatt előfordul, kivonjuk, megengedjük, felveszszük és nektek tulajdonitjuk.

Nektek mindnyájatoknak nagyságosak, tekintetesek, meltóságosak, nemzetesek, ügyesek, nemesek és serények, okosok és figyelmesek, nem különben minden egyéb állású, rangú és állapotú, s a birodalmunkban levő ember, úgy szintén tanács, törvényhatóságok és tisztviselőknek tudtotokra adjuk, parancsoljuk egyszersmind és meghagyjuk: hogy ti mostantól fogva ezután engedjétek, hogy ezen város éljen mind azon kiváltságokkal, szabadalommal és szabadsággal, melyekkel más ilyen magyar városok élnek; nevezett várost a maga jogaiban oltalmazni és védelmezni tartoztok — Mely dolognak örökös emlékezete s erősségeül nagyobb függő pecsétünkkel megerősitett levelünket, mint örökre használandó jogaik biztositékát kiadtuk szabad kir. Erzsébetvárosunk polgárainak, lakóinak, ezek örökösei- és ivadékainak. Ischel 1837, Aug. 15. Ferdinand.

Latinból közli Ávedik Lukács

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A néprajzi társaságból Az országos magyar néprajzi társaság Budapesten f. évi október 27-én tartotta meg alakuló közgyűlését, Hunfalvy Pál elnöklete alatt az akadémia palotájának Kisfaludy-termében. A terem egyik végén felállitott asztal körül a hazai tudományosság és közélet számos kitünősége foglalt helyet; köztük gróf Csáky Albin kultuszminiszter képviseletében Berzeviczy Albert államtitkár, Jókai Mór, Pulszky Ferencz, Gyulay Pál, Szily Kálmán, Budenz József, Szász Károly, Molnár Antal, Török Aurél, Tóth Lőrincz, Asbóth János, Tewrewk Emil s mások. Az elnök megnyitó beszédében rámutatott a néprajzi tudomány fontosságára s a feladatokra, melyeknek sikeres megoldására a társaságnak vállalkoznia kell. Előadását annak kiemelésével végzé, hogy minden nyelv, mely magyar területen hangzik, egy-egy kincses bánya, melynek kiaknázása és mivelése a társaságnak háladatos feladata lesz. Ezenkivül még az a nem kevésbbé nehéz, de egyszersmind nemes hivatás is jut a társaságnak, hogy ápolja az egyes népfajokban a testvéries egyetértést és az együvé tartozás érzetét! Az elnöki megnyitó beszéd után Jókai, mint iró és mint politikus üdvözölte a társaságot. Nekünk magyaroknak — mondá Jókai -- fölöttébb üdvös egy részt a velünk egy monarchiai kötelékben élő különféle népfajoknak egyediségével részletesen megismerkedni; másrészt a kerek földnek mind a nálunknál nagyobb, előrehaladottabb, mind kisebb és elmaradottabb nemzetei világába bepillantani. Ez tanit meg bennunket saját értékünknek helyes megbecsülésére, feltár előttünk sok, reánk váró feladatot s megszüntet sok előitéletet!

A közgyűlés további folyamában dr. Herrmann Antal titkár ismertette részletesen a társaság megalakulásának előzményeit, az eszme megpenditése óta; összefoglalva előterjesztésében a már eddig elért eredményeket, s különösen hangsúlyozva egy hazai ethnographiai muzeum megalkotásának sürgősségét. — Miután még az elnök inditványára közegyetértéssel elhatároztatott, hogy a társaság védnökéül József főherczeget, a társaság alapitó és működő tagját kérik föl, az egyes tiszti állások betöltése s egy harmincz tagból álló állandó választmány megalakitása következett. (Azok, kik mint a társaság programmjába tartozó tanulmányok valamelyikével szakszerűen foglalkoznak, az illető szakosztályok elnöki és előadóivá lettek kijelölve, már e minőségüknél fogva tagjai lesznek egyszersmind az állandó választmánynak is.) A közgyűlésen még dr. Fialovszky Lajos tanár mutatta be Kirschoff-Leutemann legújabb művének, mely a föld különböző népeit rajzban és leirásban ismerteti, — általa irt magyar forditását, illetőleg a magyar népélet tekintetbevételével eszközölt átdolgozását; melyet a társaság egyik következő ülésén fognak ismertetni.

Templomi hangszerek. A szentlázárszigeti zárdatemplomban az egyházi énekeket sajátságos zeneeszközök kisérik; egyik az ugynevezett chesiocz, félkört képező aczél, melyhez csengetyűk vannak alkalmazva; az alányuló nyelet mindannyiszor megforditják, valahányszor a csengetyűk összhangzását igényli az ének. A másik hangszer zindzchá nevet visel és két bronz-lemezből áll, középen forganytúval ellátva; ez a katonai zenekar réztányéraihoz hasonlit.

IRODALOM és MŰVÉSZET.

A szultán örmény épitésze. A dolma-bágcsei palotát Konstantinápolyban, Abdul-Medsid 1853-ban a jeles örmény épitész Szárkisz által épittette; ki a palota óriási méreteiben a tündéri fényt s a kelet ragyogó ornamentikáját a modern épitészet követelményeivel valóban művészileg egyesitette. E palota egész Európában ritkitja párját!

A perzsa sah arczképe. Párisból jött tudósitás mondja, hogy a perzsa uralkodó tisztartójának fia: Thothváneán Árság a napokban az oroszlán és nap-rend lovagja lett (chevalier de l'ordre du Lion et du Soleil.) Thothváneán, ki 1881—1883-ban a Raphael-féle iskolában (Páris) járt, tanulmányait a párisi szépművészetek iskolájában végezte, hol kedvencze volt a hires Gerom festő és akadémiai tagnak. A fiatal festő a nyáron, midőn a »királyok királya« a világkiállitás alkalmával Párisban járt, Persia uralkodójának egy olajfestményű munkát ajánlott fel, mely egy meter nagyságban a sah sikerült képét ábrázolja. A sah az örmény festő ezen szép munkáját szivesen fogadván előhaladásra buzditotta a fiatalt; azután intézkedést tett, hogy a kép Persiába szállittassék, hogy ott az termének egyik diszét képezze.

Sálámeán Nerszesz, kit az orosz szinészet igazgatósága Olaszországba küldött, hogy ott — mint a szini képezde növendéke, — páratlan hangját kimivelje, jelenleg Nápolyban van. Sálámeánnak, ki hangjával felülmulja az olasz tenoristakat, megigérték, hogy egy év mulva felléptetik előbb a nápolyi San-Carlo, azután a milanoi Scala nevű szinházban is. Nem könnyű dolog e nagy szinházakban énekelni. Az, ki taposta e szinházak deszkáit, már jó hirnévvel bir.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Az örmény leányok ipartanműhelye. Habár csak nehány év óta áll fenn e jónevű intézet Konstantinápolyban (Pera), készitményei mégis igen keresett czikkek. Hágop pasa, a szultán civiliste kezelőjének és Nurián efendi felügyelő bizottsági elnök intézkedésére itt készültek mind azon tárgyak, melyek a német császár és császárné hálótermeit diszitik: ágyteritők, párnahéjak, paplanok és a t. Vilmos császár és Augusta-Victoria császárnénak Konstantinápolyba való megérkezése előtt három hétig folytonosan a mondott tárgyakon dolgozott a tanműhely növendékeinek nagyobb része. Midőn a német követ neje, Hobe pasa felesége és más udvari magas méltóságok megtudták, hogy e csodaszép tárgyakat az örmény ipartanműhely növendékei készitették — szép jövőt jósoltak az intézetnek. Különben nem maradt el a legfelsőbb elismerés sem, mely nagyban fogja előmozditani az intézet anyagi és szellemi felvirágoztatását!

Felolvasás a keleti kereskedelemről. Déchy József, az országos magyariparegyesület szalonikii képviselője, érdekes előadást tartott Budapesten ama kereskedelmi czikkekről, melyeknek Keleten nagyobb kelendősége van. Meglepő adatokkal mutatja ki, hogy mily kevés igényt támasztanak rendszerint a keleti népek az árúk finomabb minősége iránt, ha csak az egyes iparczikkeket jutányosan vásárolhatják meg. A fősúlyt átalában az Európából bevitt árúk olcsóságára helyezik.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

A manchesteri örmény kolónia. A londoni »Dejli News« egyik számában ezeket olvassuk: A nyáron, midőn a perzsa uralkodó Londonban volt, Armenia fiaiból egy kis társaság gyült össze a Buckingham palotában. Ő felsége fogadta az Angolországban lakó örmények követségét, mely a következőkből állott: Londonból Hágopeán, Pápázeán és Aghánur, Manchesterből Szukiász vártábed Báronián, Hov. Andreászián, B. Krikoreán, K. Jészáján és M. Pápázeán. A küldöttség üdvözletet nyujtott át a »királyok királyá«-nak, mely örményül volt irva, mellette az angol forditás. Az üdvözlet kiállitása csinos és gazdag. Az üdvözletet Szukiász Báronián olvasta fel örményül, mit a londoni perzsa követ: az örmény Melchon chan tolmácsolt perzsáúl. Az üdvözlet igy szól: Felséges király! Midőn Felséged másodizben látogatja meg Nagy-Britannia felséges királynőjét, mi is — mint az örmények képviselői — megjelentünk Felséged előtt, hogy »Isten hozott«-at mondva őszinte szivből eredt örömünknek kifejezést adjunk. — Megelégedéssel hallottuk és halljuk, hogy mily nagy előhaladást tesz a perzsa birodalom Felséged bölcs kormánylata alatt. Boldogok a népek, melyek ilyen uralkodó védelme alatt élnek, boldog ezekkel együtt az örmény nemzet is, melynek jelentékeny része éldeli e gondoskodó kegyet. Habár mi távol nemzetfeleinktől, mégis örömtelt szivvel halljuk, hogy Felséged békeszerető, igazságos lelke figyelmet fordit a mi honfitársainkra is, kik jólétben élnek és szeretik Felségedet. E szeretet szüli azt az állandó hűséget, mit tanusit az iráni eredetű örmény a többi iráni népfajokkal együtt Fenséged iránt. Az örmény az ó-korban összeköttetésben állott a perzsa uralommal. A történelem arról tanuskodik, hogy az örmény tud teljes hűséggel szolgálni, és — ha a szükség úgy hozza magával - vérét is ontja az ország javáért. Midőn látjuk, hogy Persiában nyitva áll minden tér az örmények előtt, kik közül sokan itt is oly magas hivatalokat viselnek - helyettök mi mondunk ezért Felségednek tartozó köszönetet Adjon Isten Felségednek hosszú életet és derült napokat, hogy a jólét és miveltségnek — melyeknek alapjait Felséged áldott keze tette le — sikereit saját szemeivel láthassa. Éljen Nászr-ed-din sah. — Erre az uralkodó biztositotta a küldöttséget, hogy az ő szeme mindig az ő szeretett alattvalóin, különösen az örményeken nyugszik, kik biztonságban vannak; ezután is jót fog tenni velök, mert méltók szeretetére Most francziáúl köszönte meg Báronián ő felségének szivességét, ki oly rokonszenves szavakkal nyilatkozott honfitársairól....

Alkalmi kitüntetések. Vilmos, német császár konstantinápolyi látogatása alkalmával két örmény államférfit is kitüntetett: Ágop pasa pénzügyminiszter s a török császári czivilista kezelőjének és Artin pasa külügyministeri államtitkárnak a vörös-sasrendet adományozta. — Váhán efendi leányát: Árákszi-t, kiről mult füzetünkben tettünk is emlitést, a német császárné palotahölgyei közé sorozta. Árákszi nemcsak magas műveltséggel bir, hanem több nyelvet is beszél. Kiváló tisztjében közmegelégedésre járt el annyira, hogy maga a szultán is nemcsak a Sáphákát másodosztályú rendjét adta neki, hanem még gyönyörű ékszerrel is megajándékozta Árákszit.

Örmény feltalálók. Londoni lapok az örményajkú dr. Khálántáreán János egy újabb találmányáról tesznek emlitést, melylyel nyáron jeget csinálnak a földön, úgy, hogy ezen korcsolyázni lehet. Dr. Khálántáreán Ákuliszból való, tanulmányait Edinburgban végezte, és 18 év óta lakik Anglia egyik tengerparti városában, hol orvosi gyakorlatból él. — A mancheszteri örmény kereskedők egyike: Murádeán Mihrán oly gépet talált, melylyel meg lehet határozni a vászonnemű szálainak vastagságát Eddig sok fonó-gyár megvékonyitotta a nekik adott vásznat a nélkül, hogy a lopás e nemét észre lehetett volna venni. — Alexandropolisban Mirzojeáncz Zorámb nevű örmény ifjú önmagától ringó bölcsőt talált fel, mely egy alkalmazott gépezet segitségével altató dalt is énekel a csecsemőnek. Második találmánya egy új szerkezetű halfogó, melynek közepére égő kis lámpa van erősitve; a halak a világosság köré gyülnek és igy könnyen elfogatnak. Még van egy gyakorlati találmánya: kőrobbantó gépét a munkás a szikla mellé állitja, azután működésbe hozza, maga pedig kellő távolságra megy. E gép használata mellett ki lesznek kerülve a gyakori sérülések. Mindhárom találmányát elküldötte a most megnyilt »Kaukázusi kiállitás«-ra.

Láva alá temetett helység. Pompeji s Herculanum pusztulására emlékeztető catastropha érte Kántzorik falvat Erzerum mellet aug. 2-án, a mely alkalommal a Ziarot-daghi név alatt ismert vulkán is részben szintén elsülyedt. A »Dette publique« képviselője hivatalos jelentése szerint Kántzorik falú 215 lakossal, Erzerumtól 60, Nichantól 10 kilometerre feküdt, 1600 méter magasságban. A falú lakói, a kiket a közeledő moraj már előzőleg nagy rémületbe ejtett és észrevették, hogy a völgyük keleti részén levő forrás vize hirtelen elapadt, e jelenségről jelentést tettek a hatóságnak. Erre azt a parancsot vették, hogy hagyják el a falvat. De még mielőtt e parancsnak eleget tehettek, aug. 2-án délben borzasztó robajt hallottak; a hegység egy része összedőlt s a kis falút óriási láva-áradat lepte el, maga alá temetve 136 lakost. Ennyi az, a mit a falú életben maradottjai elbeszéltek. Némelyek azt is állitják, hogy lángvörös áramot láttak, a miből azt lehetne következtetni, hogy a láva még izzó volt, midőn a falúhoz ért. Samih pasa, az erzerumi vilajet főkormányzója azonnal segitséget küldött s meghagyta a többi környékbeli falvakban, hogy a lakók költözzenek ki. A helyszinére kiküldött jelentése szerint, a Ziarot-daghiből kiömlött láva tömege 600 millió köbméternél többre becsülhető. A láva hullámosan halad, néhol a hullám vastagsága tiz méter, a miből az következtethető, hogy az első roham csakhamar megmerevült a szabad levegőn. Az emlitett vulkán teljesen szétrombolta maga magát. Iszonyatos pusztulás képét nyujtja. A hegy csucsa helyén 400 méter átmérőjü, katlanszerü mélyedés keletkezett Mindenfelé nagy és mély szakadások láthatók A láva áram oly erős volt, hogy hatalmas sziklatömböket ragadott magával.

Glastone és a bulgáriai örmények. Az örmény ügy védőjéhez Glastonehoz köszönő sorokat intéztek a szilistriai örmények azon rokonszenves nyilatkozatokért, melyeket ő és társa Bryce a szorongatott ázsiai örmények érdekében az angol parlament-ben tettek.

A teheráni udvari orvos. A perzsa uralkodónak szándéka volt Párisban választani palotája számára orvosokat; azonban Szent-Pétervárott a bemutatott orvos annyira megtetszett neki, hogy Zákháriáncz-t azonnal ki is nevezte palota-orvosává. Az örmény Zákháriáncz Tháde az idén kapott orvosi oklevelet a katonai orvosi akademiától. Igen ügyes orvosnak mondják. Zákhariáncz, ki vitt magával még két segéd-orvost, el is ment Szent-Pétervárról Persia fővárosába: Teránba.

Az Ararát csucsán. Az angol »Daily News« szentpétervári levelezője arról tudósit, hogy az öszszel az Ararát hegyét egy fiatal leánynak sikerült megmásznia Mlokossevics, orosz erdész ugyanis, tizenhatéves fiával· három kurd kiséretében neki indult az ősi hegy meredélyeinek. Azonban tizennégyezer lábnyi magasságban (mely megfelel az erdélyi Ünökő kétszeres magasságának) a fiú már nem tudott tovább haladni, míg az apa csak 16750 láb magasságban volt kénytelen megállapodni; de a vállalkozó szellemű leány a vezetők kiséretében, még tovább folytatta útját, — míg végre csakugyan elérte a 16.917 láb magas Ararát csúcsát, az ott uralkodó örök fagytól csaknem megdermedve!

A skutarii tűzvész. A török főváros ázsiai külvárosában — Skutariban, közelebbről ismét nagy tűzvész pusztitott. A károsultak — mint irják — többnyire örmények és görögök. A lakosság körében e tűzvész által támasztott nyomor enyhitésére ezúttal is a könyörületes szívű padisáh küldötte a legelső anyagi segélyt. Az oltásban illetve a tűz localizálásában most is tevékenyen fáradozott: gróf Széchenyi Ödön, a magyar pasa, s az általa szervezett tűzoltóság.

* * *

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvár, Todorán E. „Aurora" könyvnyomda.